Alumn

Andelfingen 18

TRACTATUS

DE DEO UNO ET DE SS. TRINITATE.

PRÆLECTIONES
THEOLOGICÆ,

QUAS

IN COLLEGIO ROMANO S. J.

HABEBAT

JOANNES PERRONE

E SOCIETATE JESU,

IN EOD. COLL. THEOL. PROF.

EDITIO LOVANIENSIS, DILIGENTER EMENDATA, ET VARIIS ACCESSIONIBUS AB AUCTORE LOCUPLETATA.

VOL. II

CONTINET TRACTATUS DE DEO UNO ET DE SS. TRINITATE.

LOVANII,

TYPIS ET SUMPTIBUS VANLINTHOUT ET VANDENZANDE,

UNIVERSITATIS CATHOLICÆ TYPOGRAPHORUM.

MOGUNTIÆ,

APUD KIRCHHEIM, SCHOTT ET THIELMANN.

1838.

TRACTATUS

DE DEO EJUSQUE ATTRIBUTIS.

PROOEMIUM.

1. Qui catholicæ religionis veritatem hactenus demonstravimus, iidem eodem tempore eorum omnium veritatem demonstravimus, quæ ad ipsam religionem pertinent, quæque ab ipsa traduntur. Siquidem tam apto hæc inter se vinculo tamque arcto connectuntur, ut unum idemque plane sint, neque alterum sine altero consistere queat. Itaque jam esset acta res tota, nec ad revincendos heterodoxos, modo sui compotes sint, modo cæca contradicendi libidine non abripiantur, quidpiam deberet ultra requiri. Verum quia non hujusmodi est religio catholica, ut, quemadmodum hæreticorum sectæ, latebris ambagibusque tutari velit, *paratique semper,* juxta monitum Petri (1), catholici homines sumus *ad satisfactionem omni poscenti nos rationem de ea, quæ in nobis est, spe,* libenter de illis dogmatibus singillatim disputare aggredimur. Unum curare debemus, ut, quam ipsa religio viam et rationem tradit, ab ea inter disputandum nusquam deflectamus.

2. Hæc vero in auctoritate primum librorum divinorum sita est, qui in Concilii Tridentini sessione IV recensentur. Accedit auctoritas traditionum Christi et Apostolorum; post quam sequitur

(1) I Pet. III, 15. Juvat in hanc sententiam afferre verba Tertulliani (*Adver. Valentin.* cap. 3): *Abscondat itaque se serpens, quantum potest, totamque prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat, alte habitet, in cæca detrudatur, per amfractus seriem suam evolvat, tortuose procedat, nec semel totus, lucifuga bestia. Nostræ columbæ etiam domus simplex, in editis semper et apertis et ad lucem. Amat figura Spiritus Sancti Orientem, Christi figuram. Nihil veritas erubescit, nisi solummodo abscondi; quia nec pudebit illum aures ei dedere, eum Deum recognoscere, quem jam illi natura commisit, quem quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notum, quod unicum non putavit, quod in numero nominavit, quod in aliis adoravit.*

auctoritas pastorum Ecclesiæ atque Doctorum una cum capite eorum et principe Romano Pontifice, qui quidem tum per suas dispertiti sedes, tum in Concilium coacti veritatem tenent et docent absque ulla formidine erroris. His adjungenda auctoritas veterum Sanctorum, juxta quorum unanimem consensum in iis, quæ ad fidem ac mores pertinent, interpretandæ sunt sacræ litteræ, et quorum præterea unanimi testimonio veritas et firmitas earum rerum continetur, quæ in scriptis quidem relicta non sunt, sed de aure in aurem ad nos usque pervenerunt. Si ope sua Deus adsit, de his etiam veritatum catholicarum fontibus seu, ut vocant, theologiæ locis pollicemur, absolutis ceteris, nos aliquando disputaturos; nunc ut tuto ex iis omnes argumentationes nostras sive ad confirmandum sive ad refellendum possimus petere, satis superque sit eosdem nobis locos ab religione illa indicari atque proponi, cujus jam antea veritatem ostendimus.

3. Ita porro prædefinitis disputandi rationibus, ordimur jam tractare de Deo, a quo sicuti rerum omnium ita et scientiarum, theologiæ vero maxime, initia sunt. Agemus primo de ejus existentia, unitate, essentia et attributis generatim; deinde singillatim de præcipuis attributis tum positivis tum negativis absolutis; tertio de intelligentia ac voluntate; ultimo de providentia, prædestinatione ac reprobatione. Quamquam autem de hac re multa philosophi communiter cum theologis tradant, quæ theologiæ studiosis latere penitus putandum non est; operæ tamen pretium nos facturos existimavimus, si saltem majoris momenti nonnulla hic in memoriam ipsis revocaremus, ut et altius in eorum animis illa defigantur, et cumulatius recentes errores conjunctis facultatis utriusque viribus profligentur.

PARS I.

DE DEI EXISTENTIA, UNITATE, ESSENTIA ET ATTRIBUTIS GENERATIM.

4. Dei nomine intelligimus ens, quo nihil melius esse aut excogitari potest. Inquiremus autem primo an sit, deinde utrum unus an multiplex, denique, quantum humana imbecillitate possumus, quæ sit ejus essentia, quæ dotes et proprietates.

CAPUT I.

DE DEI EXISTENTIA.

5. Qui Deum esse negant *athei* seu *atheistæ* vocantur, et quidem *positivi*, ut distinguantur ab iis, qui *negativi* passim audiunt, eo quod Deum esse ignorant, si tamen dari tanta ignorantia potest, quam saltem non ad longum tempus dari posse plures merito affirmant.

6. Dari autem plures atheos *practicos*, qui nempe ea ratione se gerunt, ac si nullus Deus esset, luctuosa experientia comperimus; ast non ita certum exploratumque est, an dentur athei *speculativi* seu *dogmatici* vel *theoretici*, qui nempe sibi, obluctante conscientia, persuadere ratiocinationis vi revera possint, Deum nullum existere. Cum tamen quovis tempore nonnulli fuerint, qui Dei existentiam impugnaverint, cogimur adversus istos hanc inire disputationem. Hi athei theoretici, qui, positis quibusdam principiis, scientifice impugnant existentiam Dei, vocantur *systematici*, ut discernantur ab iis qui nullo fundamento nixi id præstare satagunt, qui propterea *non systematici* audiunt.

7. Monendum vero est ex illis divinitatis hostibus alios directe atque aperta fronte ejus existentiam adortos esse, alios vero indirecte, larvata nempe ac subdola quadam ratione, quibus accensendi plerique ex iis sunt, qui vel non aliam ponunt Dei existentiam nisi *subjectivam* (1), vel Deum cum hac rerum

(1) Tales plerique sunt ex iis, qui pertinent ad scholam criticismi germanici, vel ab eadem prodierunt, de quibus postea.

universitate confundunt (1), tum ii, qui argumenta omnia, quibus Dei existentia demonstratur, tamquam non sufficientia rejiciunt, nec uspiam Deum inveniunt; illi nominantur athei *dirècti*, isti *indirecti*.

8. Atheos enumerandi diversa diversis ratio est; aliis valde multi, aliis valde pauci numero sunt; rursum sic opinantibus, aliis bonus inest animus, pravus aliis (2). Nos vero neque tot

(1) Quo in censu veniunt in primis Spinozistæ, qui confundi non debent cum veteribus Stoïcis, qui etsi docuerint Deum animam mundi esse, Deum diverso sensu admittebant a Spinozistis. Conf. Cudworth, *Systema intellectuale*, cum notis Moshemii. Id ipsum constat ex Cic. *De nat. Deor.* lib. I et initio lib. II, ubi expendit diversas philosophorum sententias circa naturam divinitatis; nec non ex Lactantio, *Divin. Instit.* lib. II, cap. 5, ubi eos refellit. Sed de his postea. His addendi sunt recentiores Sansimoniani, qui pariter, ut videbimus, Deum non alium admittunt præter hanc rerum universitatem et societatem ipsam.

(2) Inter eos, qui atheorum numerum extendere nituntur, eminent Bayle tum in suo *Diction. Hist. Crit.* tum in *Continuat. de ses Pensées sur la comète*, et *Réponse aux questions d'un Provincial*, part. II et III, etc.; cujus quidem in atheos propensio notissima est; nec non Jacobus Brucker in sua *Hist. Philosoph.* tom. I; Jac. Frid. Raimann in *Hist. univ. atheismi*, Hildes. 1725; Buddæus in suis *Thesibus de atheismo*, aliique non pauci. Incaute etiam Nicole, ex Jansenistarum corriphæis, scripsit: *Il faut que vous sachiez, que la grande hérésie du monde n'est plus le Luthéranisme ou le Calvinisme, que c'est l'athéisme, et qu'il y a toutes sortes d'athées, de bonne foi, de mauvaise foi, de déterminés, de vacillans, de tentés*, etc. (*Lettre à une dame*, let. 25) Conf. Feller, *Catéchisme philosoph.* art. *Athée.* Reprehendendus etiam ejusdem vitii est Harduinus in libro, cui titulus: *Athei detecti*, inter opera ejus varia, fol. Amstel. 1733. Recenset autem in hoc opere inter atheos detectos Jansenium, Victorem, seu Andream Martin, Thomassinum, Malebranche, Quesnel, Antonium Arnauld, Nicole, Pascal, Cartesium, le Grand, Silvanum Regis; in eumdem finem scripsit opusculum: *Réflexions importantes*, etc. quod in eodem volumine reperitur. Sed et eum imitatus Bruckerus, in *Hist. crit. philos.* tom. IV, part. II, p. m. 668, inter plures viros pietate insignes, quos summa injuria in atheorum numerum retulit, recensuit ipsum Harduinum, etsi Bruckerus alio omnino animo id fecerit; ceterum si Joannem Tolandum, Anton. Colius, et Ludovicum Mayer excipias, reliquos omnes, quos hic auctor ἀθεότητος accusat, singillatim vindicat Brenna mox citandus, lib. II, part. II, cap. 27 Inter eos vero, qui extenuare atheorum nume-

esse ducimus, quot aliqui falso putant (loquimur autem de atheis theoreticis), neque adeo paucos seu fere nullos esse arbitramur, ut nonnulli autumant.

9. Quidquid tamen de eorum numero sit, in adstruenda Dei existentia duo scopuli nobis sunt devitandi. Alter eorum, qui autumant nullam instituendam esse de Dei existentia demonstrationem, utpote quæ sola fide tenenda sit, atque ex revelatione credenda, de qua nobis constat ex auctoritate generis humani (1); atque hi quidem videntur nobis causæ proditores. Alter vero eorum est, qui nullam saltem stricte talem demonstrationem eadem de re fieri posse aiunt; quod pariter periculi plenum existimamus. Nam etsi daremus, ut plerique jure contendunt, non posse Dei existentiam ostendi ea demonstrationis specie, quæ dicitur *a priori* seu per causam, vel ut alii dicunt ab antecedente, saltem prioritate ordinis (2), tamen extra dubitationis aleam est, posse Dei existentiam probari ea demonstrationis specie, quam *a posteriori*, vel etiam ea quam *a simultaneo* non-

rum certant, numerari ii debent, qui ab atheismi macula vel eos purgare nituntur, qui omnium fere consensu tales habiti sunt, ex. gr. Jul. Cæsar Vanini, Spinoza, etc. eos enim purgat Wegscheider, § 57, n. *b*. Consulatur de hoc argumento Brenna Soc. Jesu, in opere *De generis humani consensu in agnoscenda Divinitate*, 2 vol. in-4° Florentiæ 1773, parte 1, cap. 26 et seqq. præsertim cap. 33, qui omnium plenissime de hoc argumento scripsit, ita ut vere dixeris ab eodem rem fuisse penitus exhaustam.

(1) Ita auctor operis : *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, necnon Bautain, etsi diverso principio ductus, qui in suis responsionibus ad Joan. Fr. Mariam le Pappe de Trévern Episcopum Argentoratensem (Strasbourg) profitetur : *J'ai l'intime conviction, et comme chrétien et comme philosophe, que le raisonnement seul, sans la lumière de la foi, ne peut me donner la certitude sur cette première de toutes les vérités* (existentiæ Dei). Mirum porro est quot paralogismos instruat ad hoc efficiendum. Conf. *Avertissement sur l'enseignement de M. Bautain*, Strasbourg 1834, pag. 5 et seqq.

(2) Juxta rigidiores quosdam philosophos demonstratio a priori eadem est ac ab antecedente prioritate saltem ordinis juxta nostrum concipiendi modum, non vero quæ *ex causa* ad effectum procedit; quo sensu nemo est, qui contendat demonstrationem existentiæ Dei institui posse; sed eam solum ab attributis, ex ordine conceptis, fieri posse existimant.

nulli vocant, cum nempe proceditur ab effectu ad causam, vel utrumque simul assumitur (1).

10. In delectu autem argumentorum ad finem, quem intendimus, obtinendum temperamento quodam nobis opus est. Plura enim sive metaphysica sive *ontologica*, ut vocant, sive physico-theologica antiqui et recentiores scriptores ad ostendendam supremi numinis existentiam cogerunt, quæ omnia persequi constituti nobis limites non sinunt, quod et nimis operosum et supervacaneum præterea esset. Quare unum vel alterum ex solidioribus et clarioribus seligemus, auditores nostros remittentes ad eos scriptores, qui ex instituto unumquodque argumentum peculiariter enuclearunt. Neque enim ii sumus, qui quæ vel prætermittimus, vel non æque probamus, hoc ipso ut minus apta ad rem conficiendam repudiemus; in quod vitium incurrerunt incaute nonnulli scriptores catholici, et passim incurrunt ex quadam animi perversitate neoterici scriptores e Protestantium grege, quibus constitutum est nihil intactum prætermittere (2).

(1) Dicitur demonstratio *a simultaneo*, quod constet duabus demonstrationibus, *a priori* scilicet et *a posteriori* in unum coalescentibus.

(2) Inter Catholicos eminet l'Herminier, cui vitio vertitur, quod argumenta quatuor, quibus S. Thomas p. 2, q. II, art. 3, adstruit Dei existentiam, tamquam minus solida traducat, quæ tamen communi calculo probantur. Ex Protestantibus vero, præter antiquiores aliquot, recenseri debent ii omnes, qui autumant ideæ Supremi Numinis subjici ens reale, ut Fichte in opere: *Anweis zum selig Leben*, id est, *Manuductio ad vitam beatam*; vel qui demonstrationem in solis rebus mathematicis et iis quæ sensibus objecta sunt locum habere arbitrantur, ut Daub, *Theologumena* III et seqq.; Clodius, *allgem. Religionslehre*, etc. seu, *Doctrina universalis de religione*, 77 et seqq. 187 et seqq.; *Einleitung von Gott in der Natur*, etc., seu *Introductio de Deo in naturam, in historia humana*, Lips. 1818; Martheinecke, *Die Grundlehre*, etc. hoc est, *Doctrina fundamentalis christianæ dogmaticæ*, Berolini 1819, §§ 23 et seqq., § 121, ubi hæc habet: *Idea Dei, tum relate ad ejus essentiam, tum relate ad ipsius existentiam ea ratione tantum ostenditur, ut evincatur ex sensu intimæ vitæ;* et 123: *Originalis necessitas unitatis rationis humanæ cum conscientia Dei est argumentum præcipuum eorum, cui sic dicta argumenta innituntur;* et alibi passim; H. F. W. Heinrichs, *Die Religion*, etc. seu, *Religio in intrinseca ralatione ad scientiam*, Heidelberg 1822, pag. 97; *Quod demonstrandum*

11. Animadvertendum denique est, non ideo in tuto rem totam futuram, si evicerimus existentiam Dei, nisi præterea ostendamus Dei nomine venire objectum reale, cum a nobis tum a rerum mole distinctum. Nam recentiores athei primum illud nobis ultro jam concedunt, atqui tamen toto cœlo a nobis dissentiunt, cum nihil aliud Dei nomine intelligant nisi vel ideam pure subjectivam vel rerum omnium universitatem. Propterea objectum reale et a ceteris omnibus distinctum intellectum volumus in sequente propositione, etsi de hoc posteriori argumento postea ex professo dicturi simus.

12. His ad perspicuitatem dicendorum delibatis, esto jam :

PROPOSITIO I.

Deus existit.

13. Hæc propositio tum præambulum fidei est, ut loquitur S. Thomas (1), quum independenter a revelatione solius rationis

assumitur, inquit, *existentia nempe Dei, etiam prout cognoscitur jam est completum, dum hoc juxta suum conceptum concidit cum notione cogitationis. Existentia igitur Dei certa est, et in certitudine et cognitione consistit ipsa existentia.... cum adest Dei conceptus, Deus ipse est tamquam conceptus sui est sua existentia;* vel qui affirmant Deum ipsum esse indicem sui, et per se ipsum, sive in conscientia quadam Dei, *immediate* per ipsum aut spiritum ipsius in hominis animo effecta, cognosci, ideoque aliis argumentis plane opus non esse, ut Ziegler, *Beitrage zur Geschichte*, etc. seu, *Collationes ad historiam fidei de existentia Dei in theologia*, Göttingæ 1797; Schleiermacher, *Der christliche Glaube*, seu : *De fide christiana*, pag. 179 et seq. Hi autem omnes ex criticismi schola prodierunt. Kantius enim principiis suis de postulato et autonomia imperativoque cathegorico rationis practicæ, de quibus inferius dicemus, non solum ex professo omnes plane rejecit probationes hucusque adductas ; sed præterea ansam dedit, ut alii existentiam Dei solido carere fundamento putarent, alii in sola Dei idea subjectiva subsisterent, alii atheismum moralem profiterentur, aliui autotheismum, etc.

(1) P. I, q. II, a. 2, ad 2, ubi addit : *Nihil tamen prohibet illud, quod secundum se demonstrabile est et scibile, ab aliquo accipi ut credibile, qui demonstrationem non capit.* Cfr. Joseph. Saenz de Aguirre, Ordin. Benedict. *Theologia S. Anselmi*, Romæ 1688, lib. I, disp. VII, sect. I et seqq.

ope in Dei existentiæ cognitionem devenire possimus, tum ad fidem spectat, quum Dei existentia sit fundamentum totius revelatæ religionis, et ut talis perpetuo supponatur in omnibus christianæ fidei professionibus.

14. Sic vero 1° ejusdem veritatem ostendimus : A tota æternitate existit aliquod ens, illudque increatum, a se, necessarium et infinite perfectum, a quo entia contingentia originem et existentiam habuerunt; atque nihil tale in hac rerum universitate est; aliud igitur præter hoc universum admittendum est ens quidpiam, nimirum princeps illa et infinita rerum omnium causa et origo, quam nos Deum nominamus (1).

15. Primam majoris propositionis partem inficiari ne atheus quidem potest; aliquod enim ens ex tota æternitate fuisse necesse est, quia si nihil aliquando fuisset, nihil etiam omnino nunc esset, cum ex nihilo et a nihilo nihil prorsus oriri et effici possit. Hoc vero dato, reliqua necessario fluunt ac deducuntur. Ens enim, quod a tota æternitate extitisse oportuit, debet esse *increatum ;* quandoquidem nulla supponitur causa præcedens,

præsertim vero sect. III, necnon Emmanuel Sanz S. J. *Scholastes armatus*, Venetiis 1715; Tract. de Fide, part. III, disp. VI, qui id data opera fuse ostendunt omni argumentorum genere.

(1) Hoc argumentum, seu hanc demonstrationem, quam recte vocaveris *mixtam*, utpote quæ incipiat a posterioribus et disinat in demonstrationem a priori circa naturam Dei, ac ponat *necessitatem essendi* ut fundamentum existentiæ et attributorum Dei, præ ceteris clare evolvit Clarkius in tractatu : *De l'existence de Dieu et des attributs de Dieu*, 1756. Tertullianus in lib. *Contra Hermogenem* longe pressius ac magis energice, quam id præstitit Clarkius, ea omnia, quæ spectant ad hanc Dei demonstrationem, complexus est. Id ipsum ante Clarkium prætiterat Suarez, in sua metaphysica, tom. II, disp. XXIX, sect. 3, n. 1 et seqq. Postea vero Card. Gerdilius hoc ipsum argumentum fuse evolvit in dissertatione : *Dell' esistenza di Dio, e della immaterialita delle nature intelligenti*, opp. edit. Rom. tom. II, § IV. Ex hoc argumento patet statui existentiam Dei distincti a rerum universitate, ipsumque poni ut substantiam objectivam ac realissimam existentiæ, durationis et ordinis mundi absolutam causam, secus ac fit a neotericis, præsertim ex schola criticismi, qui, ut diximus, ideæ divinæ realitatem e principiis rationis theoreticæ demonstrari posse negant.

a qua prodierit; et si ab aliqua causa prodiisset, jam non esset æternum, debet igitur esse *a se;* esse autem a se non idem est ac se ipsum produxisse, in quo manifesta est pugna; esset enim antequam esset, sed significat existere ex vi essentiali suæ naturæ, ita ut idea entis per se existentis sit idea entis, cujus existentia et essentia unum idemque sunt. Ens vero a se exigit, ut sit *independens, immutabile,* absolute atque omnimode *necessarium;* si enim fingatur contingens, potuit esse et non esse, ut pote ad utrumque indifferens; quæ igitur causa ipsum ad esse potius quam ad non esse determinavit? Præsertim cum ens contingens non habeat rationem suæmetipsius existentiæ.

16. Jam vero quod necessarium est, a se atque a tota æternitate existit, id esse debet omni possibili perfectionum genere cumulatum et undequaque infinitum. Quid enim in primis potest enti increato et a se existenti limites aut modum imponere? Quid perfectiones certas ei definire, ita ut has quidem habeat, plures majoresve non habeat, cum a nulla prorsus causa dependeat semperque extiterit? Præterea ens absolute atque omni modo necessarium, tantum est, quantum esse potest, ergo possibiles omnes habeat oportet entis perfectiones; sed perfectiones possibiles sunt infinitæ. Nam infinitum est cui nihil addi potest; nihil autem addi potest perfectionibus omnibus possibilibus; ergo ens necessarium perfectiones habet infinitas. Quo fit, ut ente necessario nihil excogitari possit melius, majus aut perfectius. Ab hoc ente propterea entia contingentia originem et existentiam habuerunt; quæ enim contingentia sunt, cum potuerint esse et non esse, nec *essendi,* si ita loqui fas est, rationem in se habeant, ideoque aliquando non fuerint, nec proinde ipsa sibi dederint existentiam, nonnisi ab ente necessario, a se, ab æterno existente originem atque existentiam habere potuerunt.

17. Propositio vero minor apertissime constat: nam omnia, quæ in hoc mundo sunt, contingentia sunt et mutabilia; quotidie pleraque nasci et extingui, multisque modis variari et variata fuisse videmus; ergo et mundus ipse, qui nihil aliud est, quam immanis entium omnium contingentium collectio seu aggregatio, quæ, quantacumque demum sit, tam contingens

est, quam contingens est quælibet vel minima ejus pars. Plane absonum est aut mundum aut materiam, ex qua mundus constat, æternam, increatam, necessariam, immutabilem et omnibus perfectionum numeris absolutam dicere, ita ut nihil melius aut præstantius fingi possit atque excogitari, cum vel sola ipsa continua mutabilitas imperfectio sit omnium apertissima, certissimumque propterea creationis et limitationis ejus indicium.

18. Rationem hanc, a gentilibus ipsis mutuatam, adversus atheos urgebant veteres Ecclesiæ Patres : *Viderunt*, inquit S. Augustinus (1), *quidquid mutabile est, non esse summum Deum. Viderunt omnem speciem in re quacumque mutabili, qua est quidquid illud est, non esse posse nisi ab illo, qui vere est, qui incommutabiliter est. Hæc omnia*, ait S. Joan. Damascenus (2), *cum mutabilia sint, sane etiam creata esse oportet. Si vero creata, haud dubium quin ab aliquo opifice sint condita. Atqui creatorem increatum esse necessum est. Nam si ipse quoque creatus est, a quodam profecto creatus erit, sicque donec ad aliquid increatum venerimus. Increatus igitur cum sit ille conditor, omnino nec mutabilis est. Hoc autem quid aliud nisi Deus fuerit?* Sic ceteri Patres passim (3).

19. 2° Argumento, ut vocant physico theologico eamdem propositionem evincimus, mirabili nempe istius universi dispositione, ordine ac pulchritudine; tanta enim est eorum, ex quibus adspectabilis hic mundus texitur, venustas et elegantia, apta et cohærens inter se omnium proportio partium; tanta tamque constans dissimilium contrariarumque rerum societas,

(1) *De Civ. Dei*, lib. VIII, cap. 6, loquens de philosophis platonicis, ubi hoc ipsum argumentum longius protrahit et evolvit.

(2) Hæc sunt verba ejus: Τρεπτὰ τοίνυν ὄντα, πάντως καὶ κτιστά· κτιστὰ δὲ ὄντα, πάντως ὑπό τινος ἐδημιουργήθησαν· δεῖ δὲ τὸν δημιουργὸν ἄκτιστον εἶναι· εἰ γὰρ κᾀκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπό τινος ἐκτίσθη, ἕως ἂν ἔλθωμεν εἴς τι ἄκτιστον. Ἄκτιστος οὖν ὢν ὁ δημιουργὸς, πάντως καὶ ἄτρεπτός ἐστι· τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη, ἢ Θεός; *De orth. fide*, lib. I, cap. 3, pag. 125, edit. Lequien, 1712.

(3) Cons. Petavius tom. I. *Theol. dogm.* lib. I, cap. 2. Vix est argumentorum genus a recentioribus philosophis velut novum invectum, quod Ecclesiæ Patres, sive græci, sive latini, non prœoccupaverint.

convenientia atque harmonia; hisque singulis tanto judicio concreditum munus suum, descriptus suus finis est, ut nemo sanus aliquem hujus magnifici operis architectum et moderatorem esse, qui cuncta direxerit, suo quæque ordine disposuerit, singula ad suos fines destinaverit, non e vertigio conjiciat, non apertissime videat. Genus hoc argumenti, ad quod sæpe adeo Scripturæ homines provocant (1), præclare inter Patres exposuerunt Justinus, Athanasius, uterque Gregorius, Nazianzenus atque Nissenus, et Basilius apud Petavium (2). Quod si ab externis objectis ad nos ipsos cogitationem convertamus, nihil opus habemus, subdit S. Basilius (3), ex universitatis structura opificem indagare, sed in nobis ipsis veluti exiguo quodam mundo magnam conditoris nostri sapientiam intuemur (4).

20. 3° Atque hinc factum est, ut mirabilis semper fuerit populorum omnium sive sylvestrium et agrestium sive excultorum consensio in admittenda aliqua divinitate. *Nam nulla gens est*, ut ait Tullius (5), *neque tam immansueta, neque tam fera, quæ non, etiamsi ignoret qualem deum habere deceat, tamen*

(1) Præsertim vero Psal. VIII et XVIII; Job. cap. III et a cap. XXXVII ad XLI; Is. XL, 21 et seqq. et XLII; Ps. XLV, 18; Jerem. XIV, 22; Sap. XIII, 1 et seqq., Eccli. I et XLIII; Matth. VI, 25 et seqq.; Act. XIV, 15, 17 et XVII, 24, 28; Rom. I, 19, 20.

(2) Lib. I, cap. I.

(3) In Homil. ad illud *Attende tibi*, tom. I, pag. 352, edit. Paris. 1698: Οὐδὲν δεήσῃ ἐκ τῆς τῶν ὅλων κατασκευῆς τὸν δημιουργὸν ἐξιχνεύειν, ἀλλ' ἐν σεαυτῷ οἱονεὶ μικρῷ τινι κόσμῳ, τὴν μεγάλην κατόψει τοῦ κτίσαντός σε σοφίαν.

(4) Cons. Lessius, præcipue in opere *De Numine ejusque Providentia*, lib. I, ubi totum istud argumentum præclare multiplici ratione evolvit, et Fénélon, *Traité de l'existence de Dieu*. Docti autem homines singillatim sibi sumpserunt aliquam partem hujus universi illustrandam, ut ex ea evincerent existentiam Dei, sic ex. gr. Fabricius scripsit *Theologiam aquæ*; Niewentyt, *Theologiam anatomicam, naturalem*, etc.; Dheram, *Theologiam astronomicam et physicam*; Lesser, *Theologiam insectorum*, quam illustrationibus et notis auxit Lionnet; nec non *Theologiam testaceam*; *Theologiam fossilium*; ac ceteris prætermissis, novissime prodiit opus egregium Guillelmi Wewel, *Astronomia et physica in suis relationibus ad theologiam naturalem*, cujus quidem compendium et analysin exhibent *Annali delle scienze religiose*, fasc. I, Luglio ed Agosto, Roma 1835.

(5) *De legibus*, lib. I, cap. 8, edit. Taurin.

habendum sciat. Qui quidem unanimis et præstans omnium gentium consensus, nunc jam ab omnibus admissus post tot detectas nationes (1) ac exploratas accurato examine earum omnium ideas religiosas, argumentum vel saltem præsumptionem certissimam constituit de Dei existentia. Hic enim consensus *factum* est exploratissimum, quod spectari debet velut effectus quidam universalissimus, cujus causa assignanda est; jam vero nulla alia causa assignari potest, quæ effectui adeo universali et constanti explicando par sit, nisi vel inclinatio et dictamen ipsius naturæ, vel traditio quædam originalis vel utrumqne simul. In quacumque hypothesi semper concludi debet cum eodem Tullio (2): *De quo omnium natura consentit, id verum esse necesse est.*

21. Atque his argumentis contenti sumus, quorum vestigia sive in sacris litteris, sive in operibus Patrum videre est, quæque proinde apprime Theologum hominem decent. Qui plura cupit, apud probatos auctores, qui de hac re egere, unde sitim expleat abunde habet (3). Interim ne difficultatum confusa expositio quempiam abruat, eas in quasdam classes redigemus.

(1) Quod inter ceteros admittit impius auctor. operis : *Résumé de l'histoire des traditions morales et religieuses chez divers peuples*, par M. de S. Paris, 1825, pag. 3 et seqq. Fatetur admittendam esse existentiam et unitatem Dei, quia harum veritatum vestigia reperiuntur in *omnibus populorum traditionibus.*

(2) *De nat. deor.* lib. I, cap. 17, edit. Taur. Præmiserat autem : *Quum enim non instituto aliquo, aut more, aut lege sit opinio constituta, maneatque ad unum omnium firma consensio, intelligi necesse est, esse Deos, quoniam insitas eorum, vel potius innatas cognitiones habemus.*

(3) Argumentum ontologicum omnium primus proposuit S. Anselmus Cantuar. tum in *Monologio de divinitatis essentia*, cap. I et seqq., tum in *Proslogio de Dei exist.* cap. 2, ubi ait : *Id quo majus cogitari nequit non potest esse in intellectu solo*, cap. 3; vid. Gaunilonis *Liber pro insipiente adversus Anselmi in proslogio ratiocinationem*, Anselmi operum I, 35 et seqq.; Anselmi lib. *Contra insipientem et apologet. contra Gaunilonem*, ibid. pag. 37. Totam Anselmi argumentationem sic breviter complexus est Vasquez in p. I. q. II, a 3, disp. XX, cap. 4 : *Deus est id, quo melius excogitari non potest; sed id, quo melius excogitari non potest, nequit esse in sola cogitatione, sic enim non esset melius; id enim melius est, quod in cogitatione et in re ipsa est;*

DIFFICULTATES.

Adversus argumentum deductum ex ente necessario et rerum contingentia.

22. Obj. prima. 1° Nihil vetat, quominus dicamus hanc rerum universitatem non esse nisi seriem infinitam generationum et productionum, ita ut *corruptio unius*, ut fertur, sit *generatio alterius*. 2° Cum vero hæc successiva ac nunquam interrupta reproductionum series hominis mentem fatiget, hinc est quod ad se expediendum ab hac difficultate ipse confugerit ad causam quamdam primam excogitandam (1). 3° Si tamen in mundo admitti debent ejusmodi generationes ac productiones, in quo latet æquivocatio; proprie enim loquendo, universitas rerum non est nisi quoddam totum necessario existens, quod incessanter *evolvitur*, seu est idem *esse* immutabile in sua substantia, ac perpetuo mutabile ac varium in suis modificationibus. 4° Sane ex nihilo nihil fit. 5° Una substantia nequit aliam producere, totum æternum est ac necessarium, quod hodie est fuit hesterna die ac nudius tertius et ita porro atque incessanter fuit. 6° Nihil destrui potest, nec proinde creari (2); ergo.

23. Resp. Ad 1m, *Neg.* Quia implicat dari seriem ejusmodi generationum et productionum infinitam; esset enim actu finita

ergo Deus est in rerum natura. Ren. Cartesius *Medit. de prima philosophia*, med. v, et in epist. edit. Amstel. 1682, hoc argumentum probavit et suum fecit; quod postea pariter præstiterunt Wolf, *Theol. nat.* lib. 1, pag. 24 et seqq.; Moses Mendelsohn, *Morgenstunden*, etc. hoc est, *Horæ matutinæ*, 1, 2, anno 1786, aliique non pauci. Contra vero S. Thomæ p. 1. q. 11. a. 1 ad 2, ejusmodi argumentandi ratio non probatur. Simonnet, *Tract. de Deo uno*, disp. 1, art. 3, demonst. v, prop. 1 et seqq. eam demonstrationem fuse evolvit. Cons. etiam Jos. Saenz de Aguirre in opere : *S. Anselmi theologia*, etc. Romæ 1688, tom. 1, disp. xii, sect. 1 et seqq.

(1) Ita auctor. operis : *Lettre de Trasibule à Leucippe*, pag. 162 et 178; *Pensées sur l'interprét. de la Nat.*, *Encyclopédie*, art. *Imparfait; Syst. de la nat.* apud Bergier, *Traité de la Religion*, tom. ii, pag. 262.

(2) *Eléments de la Philos. de Newton*, 1 part., c. 1; *Encyclopédie*, art. *Production*, ibid. pag. 266.

et infinita; infinita quidem, ut supponitur, et finita, quia potest semper novum capere incrementum, ut patet; quia hodie plures quam heri generationes et productiones habentur, cras plures habebuntur quam hodie, et sic deinceps; vel dicendum infinitum exurgere ex numeris finitis, quod pariter implicat. Absurda igitur ejusmodi hypothesis est et impossibilis (1).

24. Ad 2m, *Neg.* Ideo enim hominis mens fatigatur quia ipsa in serie illa cernit contradictionem et absurdum; responsio constat ex modo dictis.

25. Ad 3m, *Neg.* Universitatem rerum esse totum quoddam necessario existens, alioquin esset absolute perfecta et infinita, nullis vicissitudinibus obnoxia, ut ex dictis in probationibus constat, cum disseruimus de ente necessario, quod omnem plenitudinem esse importat.

26. Ad. 4m, *Dist.* Ex nihilo tum sui tum causæ, *conc.*; sui tantum, *neg.* Hoc ipso enim quod ex nihilo nihil fiat, ac tamen tam multa esse videamus, quæ nulla intrinseca necessitate existunt, concludimus : ergo aliqua causa est a qua prodierint.

27. Ad 5m, *Dist.* Finita, *trans.*; infinita, *neg.* Sed de hoc cum adversus Pantheistas agemus.

28. Cum vero falsum absolute sit existentiam actualem entis contingentis connexionem habere cum existentia sive præterita sive futura, hinc, *neg. conseq.* Alioquin existeret necessitate naturæ, quod implicare vidimus.

29. Ad 6m, *Dist. antec.* A se vel a potentia finita, *conc.*; ab alio, infinita nempe potentia prædito, *neg.*

30. Inst. 1° Totum non est contingens, ergo totum æternum

(1) Cons. Card. Gerdil in *Dissertazione della esistensa di Dio e della immaterialita delle nature intelligenti*, § 3, n. 31, ubi Cl. auctor ostendit impossibilem esse ac plane repugnare multitudinem sive seriem atomorum infinitam, et vocat *rigorosas* demonstrationes, quas de hoc argumento D. Maclaurin opposuit Fontenellio, in suo tract. *De fluxionibus* (Card. Gerd. opp. edit. Rom. tom. II); idem vero ipse ex professo demonstrat in opusculo: *Mémoire de l'infini absolu considéré dans la grandeur* (edit. Rom. opp. tom. V, tum in alio : *Eclaircissement sur la notion et la divisibilité de l'étendue géométrique pour servir de réponse à la lettre de M. Dupuis*, ibid.

et necessarium est (1). 2° Nec obstat res omnes esse limitibus circumscriptas, nam licet essentiæ rerum æternæ sint ac necessariæ, non ideo omnibus perfectionibus præditæ sunt.

31. Resp. Ad 1m, *Dist.* Quatenus præter entia contingentia involvit etiam ens necessarium, *conc.;* seposito ente necessario, totum non est contingens, *neg.* et sic nego consequens.

32. Ad 2m, *Neg.* Ad probat.. *licet rerum essentiæ,* etc. *Dist.* in abstracto atque in se spectæ seu in sua notione metaphysica, *conc.;* id enim postulat ipsorum natura; in concreto seu existentes, *neg.* Si enim a se existerent, jam earum natura aliter postularet, prout postulat natura entis necessarii.

33. Obj. secunda. Tota vis allati argumenti in contingentia rerum omnium hujus universi fundatur; jam vero hæc nulla est, 1° quia ex eo, quod partes hujus universi contingentes sint, inferri nequit totum universum esse contingens, alioquin a distributivo ad collectivum sensum transitio fieret, quam argumentandi rationem utpote vitiosam logici rejiciunt; 2° eo magis quod ejusmodi argumentandi ratio falsa etiam deprehendatur in prædicatis essentialibus; quia, et si nulla sit essentialis determinata extensio, figura, modus alicui corpori, pessime concluderetur dari posse corpus absque ulla extensione, figura, etc. Vel etiam ex eo 3° quod singulæ hujus mundi partes corruptibiles sint, male concluderetur totum simul corrumpi posse; vel Deum posse totam entium possibilium collectionem producere, eo quod singula producere possit; ergo.

34. Resp. *Conc. maj. neg. min.;* ad 1m. prob. *neg.* Ad id vero quod subditur de vitiosa argumentandi ratione a sensu distributivo ad collectivum, *dist.* Est vitiosa, dum tribuitur collectioni quod non competit nisi partibus singillatim sumptis, *conc.;* dum tribuitur collectioni quod æque competit partibus sive seorsim sive simul sumptis, *neg.* Exemplum esto in exercitu, multitudine, summa, etc. Certe male concluderetur si, quod competit exercitui, multitudini, summæ, eis negaretur, eo quod id non competat

(1) Ita Ocellus Lucenus antiquissimus philosophorum, quorum opera ad nos pervenerint, apud Bergier, loc. cit. pag. 268.

militibus, hominibus, numeris, sive unitatibus seorsim sumptis. Ast si tribuatur toti exercitui, etc. quod competit ita militibus, hominibus, numeris singulis, ut æque competat etiam simul sumptis, nullum deprehenditur vitium in ea argumentandi ratione; ut cum quis pronunciaret de toto exercitu vel multitudine, quod sit mortalis; de summa, quod sit finita; sic massa bene dicitur aurea, si partes ex quibus conficitur aureæ sint. Quod quidem valet tam in prædicatis accidentalibus, quam in prædicatis essentialibus.

35. Ad exemplum petitum ab extensione, si sermo sit de corpore modo seu statu naturali existente, institueretur utique sophisma, quia aliud est dicere nullam *determinatam* extensionem vel figuram esse corpori essentialem, et aliud est affirmare nullam penitus esse essentialem, quod fieri non posse contendunt plures, quibus et nos assentimur.

36. Ad 3m, In eo quod dicitur de corruptione universali nullum apparet inconveniens, quia reipsa tota collectio corruptibilis est.

37. Quod demum postremo loco allatum est de collectione omnium entium possibilium a Deo producibili, omnino negatur, non quidem propter naturam entium possibilium, quæ produci possent, sed propter impossibilitatem seriei et collectionis actu infinitæ, quæ impossibilis est et implicat; darerur enim collectio infinita exurgens ex numeris finitis.

38. Obj. tertia. Non repugnat mundum æternum supponere, cum nulla intrinseca repugnantia ostendi possit mundi æternitatis, quam plures veteres philosophi docuerunt (1); itaque neque repugnat ipsum supponere a se existentem; ergo.

(1) Ex veteribus philosophis, qui non præcise mundum, sed materiam æternam posuerunt, eminent Stoïci, quibus persuasum erat duo fuisse rerum principia, alterum agens, alterum patiens, Deum et materiam æternam. Cfr. Justus Lipsius in *Physiologia Stoïcorum*, lib. I, dis. IV, p. q. et lib. II, dis. II, pag. 57 et seqq. Sic veteres et recentiores Platonici mundum dixerunt æternum; cfr. Joan. Laurent. Moshemii *Dissertatio de creatione ex nihilo*, § 31 ad cap. 5 *Syst. intell. Cudworth.* Atque in genere iis omnibus hæc arrisit sententia, qui velut dogma posuerunt illud principium : *Ex nihilo nihil fit*; cfr. Cudworth op. cit. lib. V. sect. II.

39. Resp. *Neg. antec.* Repugnat enim ex dictis dari seriem sive actualem et simultaneam, sive successivam entium finitorum, quia infinitum coalesceret ex numeris finitis, quod implicat. Posito autem, quod mundus ab æterno esset sive conditus sive non, necessario deberet dari series infinita successiva (1). Addatur, quod si mundus esset a se, ipse jam esset Deus; quod est absurdum; ac proinde negatur consequentia. Quod autem dic-

(1) Licet S. Thomas, p. I, q. XLVI. a. 2, contendat *sola fide* constare mundum non semper fuisse, ac propterea *demonstrative* probari non posse eum non semper exstitisse, attamen superius (q. VII. art. 4) ea posuit, quibus ejusmodi sententia destruitur. Etenim in hoc articulo pro certo ponit, impossibilem esse multitudinem actu infinitam sive per se, sive per accidens, quia *Species multutidinis sunt*, ut ipse loquitur, *secundum species numerorum. Nulla autem species numeri est infinita, quia quilibet numerus est multitudo mensurata per unum.* Jam vero eadem ratio militat pro serie infinita successiva; quare, si implicat ex principio S. Doctoris series numerorum ac multitudinis infinita actualis, implicat pariter series successive infinita, quæ tamen daretur ex hypothesi mundi ab æterno conditi. Addendum præterea, S. Doctorem forsan non prævidisse, illos futuros aliquando, qui essent abusuri tali hypothesi ad sua propria placita adstruenda. Præclare cl. Card. Gerdil, disserens de hac S. Thomæ opinione, scribit: *Io so, che S. Tommaso non ha creduto rigorosamente dimostrata la rupignanza dell'eternità del mondo, supponendo la creazione* ab æterno, *ma non ha detto, che non si potesse dimostrare in avvenire. Egli ragionava sulle nozioni filosofiche ricevute a suoi tempi, e niuno, anche in filosofia, lo superò mai, nè per acutezza d'ingegno, nè per maturità di giudizio, nè per copia di dottrina. Ma in quei tempi le nozioni geometriche non erano si strettamente legate alle teorie filosofiche, nè così dichiarate, come sono state dipoi per gli studj di tanti celebri moderni. Tra gli antichi teologi molti hanno sostenuta l'impossibilità del moto eterno.. però crederei, che considerata la quistione sotto aspetto puramente scolastico non abbia da riguardarsi come opposto alla rispettabilissima scuola tomistica, il sentimento di coloro, che negano la possibilità del moto eterno: e posta la quistione sotto altro aspetto cioè considerate le ragioni dedotte della geometria comprovanti l'impossibilità dell'infinito assoluto nelle quantità ed in qualunque serie, è da credersi l'uso di si fatti argomenti non solo non contrario, ma conforme allo spirito di S. Tommaso, il quale, più che altri mai, seppe rivolgere in favore della religione i lumi tutti, che potea somministrare la ragion naturale* (*Saggio d'istruz. teol. de Deo uno*, tom X, opp. edit. Rom.). Laudati loci versio reperitur ad calcem hujus voluminis.

tum est de mundo, dici pariter debet de materia; hac enim semel æterna supposita, jam incidimus in absurda modo recensita; semper enim eadem est ratio; quare non diutius in his nugis refellendis commorari debemus.

40. Obj. quarta. 1º Dei idea subjectiva est, quæ deinde ratiocinando affingitur summi cujusdam numinis enti reali, sed abusive et perperam; 2º neque enim demonstratio haberi potest nisi in solis rebus mathematicis, et in iis, quæ sensibus obnoxia sunt (1); accedit, 3º quod ipse sui index est Deus, sive per seipsum, sive per conscientiam quamdam, per ipsum aut per spiritum ipsius originarie in animo productam, homini cognoscendum se exhibet. Quare argumentis aliis opus non est (2), ergo.

41. Resp. ad 1m *Dist.* Est idea subjectiva cui respondet objectum reale, *conc.;* absque ejusmodi objecto, *neg.* Idea Dei, seu notio supremi alicujus numinis hoc sensu subjectiva dici potest, quatenus in hominis mentem recipitur, non vero quatenus eidem notioni non respondeat objectum reale; rigorosa enim ratiocinatione homo ex effectu assurgit ad causam a se existentem, distinctam ab hoc universo, quam Deum dicimus; alioquin effectus poni deberent absque causa, quod omnino repugnat (3).

42. Ad 2m, *Dist.* Id est, non potest haberi ejusmodi evidentia, qualis inest demonstrationibus mathematicis et physicis, *conc.;*

(1) Cf. Cudworth, loc. cit. § 62, 27.

(2) Ita Frid. Jacobius, in op. *Von die göttliche Dingen*, etc. seu, *De rebus divinis earumque revelatione*, Lipsiæ 1811, pag. 33, 152, 175; qui persuasionem de Deo minime probatione niti affirmat, sed merum esse sensum (Gefühl, Sentiment) et instinctum quemdam. Sic pariter Daub, *Theologumena*, III et seqq.; *Clodius*, *Allgemeine Religionslehre*, etc. seu, *Doctrina universalis de religione*, Lipsiæ 1818; *Marheinecke, Die Grundlehren*, etc. seu, *Doctrinæ fundamentales christianæ dogmaticæ*, Berl. 1819, §§ 23 et seq., § 121. Verum auctores isti non advertunt, sensum religiosum præsupponere ideas religiosas, ex quibus postea sensus ille profluit; quia, nisi illæ præcederent, nunquam oriri ejusmodi sensus posset, per quem homo in communicatione ponitur cum Deo. Hæc philosophia, quæ omnia collocat in sensu, seu, si placet, in sensu religioso, *sensistica* nuncupatur.

(3) Cons. Zallinger S. J. in opere, quod inscribitur : *Disquisitionum Philosophiæ Kantianæ libri duo*, Augustæ Vindel. 1799, præsertim lib. 1, capp. 16 et 17.

qualis competit metaphysicis, *neg.* Cum diversa sint axiomata, quibus innituntur demonstrationes mathematicæ, physicæ, metaphysicæ atque morales, diversæ etiam sunt demonstrationes iisdem superstructæ, diversæ, inquam, specie tenus; cum cetero quin in eadem certitudinis atque evidentiæ firmitate consistant omnes, utpote quæ in æque certis, æque ineluctabilibus principiis fundantur; quod philosophi etiam fassi sunt Wolfius, Lockius, Leibnitzius aliique (1).

43. Ad 3m, *Dist.* Mediate, *conc.*; immediate, *neg.* Omnem enim cognitionem, quam de Deo in hac vita habemus, per creaturas nobis comparamus, quæ quidem cognitio *abstractiva* dicitur ut discernatur ab *intuitiva,* quam in altera vita speramus. Ad summum addi potest, quod verissimum est, nos in nobismet ipsis experiri insuperabilem quamdam tendentiam genericam in Deum et quamdam supremi hujus numinis insitam indigentiam, quam ab ipso ortu nobiscum ferimus, perinde ac principia legis naturalis, quæ recte dixeris scripta in cordibus nostris, non autem ad exclusionem illius demonstrationis, quam ex creaturis conficimus; alioquin athei convinci non possent, negantes se ejusmodi pondus, ut ita dicam, ac propensionem seu instinctum, ut quidam vocant, in Deum minime persentire, vel comminiscentes ab eo se permoveri tantum ad sibi comparandam in hac vita felicitatem, prout reipsa effutiunt (2).

44. Inst. Ens reale, sive objectum reale, ideæ subjectivæ de Deo respondere non potest, 1° quum ejusmodi ens debeat ex he-

(1) Cons. Wolf. *Phil. pract.*, qui sibi assentientes nominat Lockium et Leibnitzium.

(2) Hic notari debet nexus ac relatio criticismi germanici cum sensu religioso Sansimonianorum, de quibus postea, et Benjamini Constant. Omnia enim recentiora ejusmodi irreligiosa et atheistica systemata ex eodem germine evolvuntur. Philosophia cœpit *subjectiva* esse cum *sensistis*, deinde *subjectiva* facta est cum *idealistis* Anglis, quæ perfectionem demum suam nacta est in Germania. In Galliis deductæ fuerunt consecutiones practicæ, et *formam* (ut vocant) adepta est sæculo hoc nostro *sensus impietatis.* Cons. cl. Rosmini, *Frammenti di una storia della empietà*, Milano 1834, p. 117, n. 1, gallice, *Fragmens d'une histoire de l'impiété*, Paris 1837.

pothesi esse infinitum, quæ notio negativa est. 2° Hinc homo ideis *anthropomorphisticis* sibi efformat et cudit ideam illam vagam et generalem Dei, quæ proprie non est nisi quoddam ens rationis ac imaginarium. Id magis patet exinde, 3° quod idea ista sic efformata non sit nisi congeries contradictionum, ut Deus nempe sit suimet ipsius principium et finis, utroque carens, neutrius egens, utriusque parens et auctor; quod sit ubique sine loco, immobilis absque statu, pernix sine motu, bonus sine qualitate, sine quantitate magnus, totus sine partibus, liber et immutabilis, infinite justus et misericors, etc. ergo.

45. Resp. *Neg. antec.* Ad 1m, *neg.* Notio enim infiniti positiva est, atque juxta aliquot philosophos anterior notioni *finiti*, quæ vere negativa est, quatenus dicit negationem ulterioris extensionis et privationem infiniti, ut observat cl. Fenelon (1); qui præterea censet non posse nos pervenire ad ideam finiti nisi per conceptum infiniti, perinde ac non possumus concipere ægritudinem, quin prius concipiamus valetudinem, cujus illa privatio est. Quare absurdum est negare realitatem infiniti admittendo existentiam finiti, prout absurdum est negare existentiam perfecti, dum admittitur existentia imperfecti. Quid est enim perfectum? Illud cui nihil deest. Quid est imperfectum? Illud cui aliquid deest? quod scilicet magis nihili naturam participat. Si igitur admittitur ut reale illud, cui aliquid deest, cur reale non erit illud, cui nihil deest? Ita ferme ratiocinatur Bossuet (2).

(1) *Existence de Dieu*, 1 part., ch. 4, § 2: *On ne connaît le fini*, inquit, *qu'en lui attribuant une borne, qui est une pure négation d'une plus grande étendue. Ce n'est donc que la privation de l'infini. Or, on ne pourrait jamais se représenter la privation de l'infini, si l'on ne concevait l'infini même, comme on ne pourrait concevoir la maladie, si l'on ne concevait la santé, dont elle n'est que la privation.*

(2) Ie *Elévation sur les Mystères.* Cfr. etiam dissertatio citata Card. Gerdili, et Maclaurin, *Traité des fluxions*, Introduct, p. 41, etc. Fuse etiam de hoc argumento agit Cudworth, op. cit. cap. v, § 22 et seqq. cum notis Moshemii, præsertim nota 1 ad hanc §; ubi observat distinguendam esse in vocabulis *finiti* et *infiniti* duplicem notionem et potestatem, grammaticam nempe et philosophicam; posteriorem hanc idem esse apud philosophos ac naturam perfectissimam et absolutissimam; *finita*

Quod si cum aliis, præsertim recentioribus, magis placet affirmare ideam infiniti ex entibus finitis originem trahere, semper tamen idea infiniti in suo conceptu erit positiva, ut ex dictis colligitur (1).

46. Ad 2^m, *Neg.* Sed potius a perfectionibus, quas homo in se ac in creaturis ceteris experitur atque cognoscit, assurgit ad Deum velut omnium causam a se existentem; qui cum plenitudinem *essendi* in se necessario contineat, a se ipso pariter abigit omnes imperfectiones, quas tum in se tum in creaturis ceteris homo deprehendit tamquam *limitationes*, quæ cum ente necessario ac infinito consistere nullo modo possunt. Ceterum cum homo Deo tribuit eas perfectiones, quas in se velut ente intelligente inesse cognoscit, eas ipsi tribuit *eminentiori* modo, utpote ad causam referens perfectiones, quæ deprehenduntur in effectu; quod cum recta ratione ac sanæ philosophiæ principiis omnino congruit (2).

vero dici, quæ a summa perfectione distant. *Quo sensu*, ita concludit, *si accipiantur hæc nomina, infinitum haud dubie sensum habet positivum, finiti vero notio negativa est.*

(1) Cons. Baldinotti, Ord. Olivet. *Tentam. metaphysic.* Patavii 1817, cap. VIII, de infinito, n. 611; ubi hæc statuit: *Notio infiniti non negans est; est ex finito, non quatenus sit amplificatio ejusdem, sed quia argumentando multiplici illatione eam deducimus ex finito; ipsa denique est notio rei, non meri nominis, non mere idealis, scilicet objectum extra mentem existens eidem respondet.* Idem auctor propterea ibidem recte distinguit inter cognitionem alicujus rei ejusque comprehensionem; plura enim cognoscimus, quæ non comprehendimus, ut ex ipso argumento, in quo versamur, patet. Cfr. ibid. n. 607 et seqq.

(2) Anthropomorphismum inesse corruptis hominibus fere dixerim naturalem, et originem dedisse populis revelatione destitutis prolabendi in absurda commenta circa divinitatem vix negari posse videtur. Exinde enim factum est, ut homines Deo tribuerint proprietates, propensiones et cogitationes humanas, ipsasque humanas cupiditates. Ea origo est tot monstrosarum divinitatum, quas polytheistæ invexerunt, dum pluribus diis tribuerunt operationes, quæ divisæ sunt inter plura humana individua, ac si unus omnibus par sive sufficiens minime fuisset præstandis. Hinc deus venationis, deus belli, etc. Sic respondebant sylvestros Americani primis missionariis europæis, qui illuc appulerant; ita se gesserunt Romani, Græci, Etrusci, etc. unicuique propriam provinciam demandantes. Adeo vero in divinitatibus sibi confingendis progressi

47. Ad 3^m, *Dist.* Apparentium, *conc.;* realium, *neg.* Cum enim homo limitibus circumscriptus nequeat supremum ac infinitum illud ens mente comprehendere, debet ad proprios conceptus enunciandos illis verborum formulis uti, quæ videntur contradictoriæ, at reapse non sunt. Ac nemo quidem inter homines est, qui in suis de Deo conceptionibus apprehendat reales contradictiones, imo nemo est qui nesciat has in idea Dei locum habere non posse, etsi modum quandoque ignoret, quo diversæ divinæ proprietates inter se componantur. Ex hoc ad summum deducitur deistas, qui in Deum se credere profitentur, urgeri ab atheis iisdem difficultatibus, quibus permotos ipsi se dicunt ad adjiciendam religionem revelatam, eo quod ista mysteria contineat excedentia mentis humanæ captum, quæ juxta ipsos est sola credendorum ratio (1).

sunt polytheistæ, ut ipsam deam scoparum Deverram coluerint, ac deum Sterculum seu Stercutium, de quo Lactantius, *Inst. Div.* lib. 1, cap. 20, circa finem; S. Augustinus, *De Civ. Dei*, lib. XVIII, cap. 15; Prudentius, in *Peristeph.* vers. 449; Plinius, *Hist. nat.* lib. XVII, n. 9, edit. Hard. Hac tendentia abusi sunt, qui indidem collegerunt ipsam divinitatis ideam repetendam esse, confundentes nimirum ea, quæ a recta ratiocinatione procedunt, cum iis, quæ nonnisi a depravata natura ac propensione proveniunt. Vid. S. Greg. Naz. *Orat.* 35. Sed longe magis mirandum est, nostros recentiores neotericos philosophos, Germaniæ præsertim ad scholam kantianam pertinentes ejusque propagines, prolapsos esse quodam sensu in alium longe pejorem anthropomorphismum, dum non alium Deum admittunt nisi subjectivum, quem nonnisi ipsum hominem seu societatem esse demum collegerunt Sansimoniani.

(1) Hoc fassus est ipse J. J. Rousseau, qui, etsi rejiciat mysteria religionis revelatæ, eo quod mente comprehendi non possunt, parum tamen sibi cohærens, loquens de Deo, sic concludit: *Enfin plus je m'efforce de contempler son essence infinie, moins je la connais; mais elle est, cela me suffit; moins je la conçois, plus je l'adore. Je m'humilie, et lui dis: Être des êtres, je suis, parce que tu es; c'est m'élever à ma source que de te méditer sans cesse. Le plus digne usage de ma raison est de s'anéantir devant toi; c'est mon ravissement d'esprit, c'est le charme de ma faiblesse de me sentir accablé de ta grandeur* (Emile, liv. IV, tom. 3). Ceterum jam ab aliis adnotatum est omnes difficultates, quas promovent Deistæ adversus religionem revelatam, æque intorqueri posse ab atheis adversus eos. Cons. cl. Bonelli, *Esame del Deismo*, Roma 1831, cap. 4, pag. 3.

DIFFICULTATES.

Adversus argumentum physico-theologicum.

48. Obj. prima. 1° Ex fortuita atomorum combinatione mundi hujus ædificium atque structura oriri potuit. 2° Nam inter possibiles combinationes, quæ a tota æternitate factæ sunt vel fieri poterant, hæc continebatur; sic ex jactatis innumeris alphabeti litteris tum Ilias Homeri tum Virgilii Æneis effici potuerunt. Id multo magis credibile fit, 3° si cogitemus moleculis materiæ propriam inesse affinitatem, ut jam causa queat assignari, cur inter se coaluerint eo ordine ac dispositione, quam modo conspicimus; ergo.

49. Resp. ad 1m, *Neg.* tum suppositum, tum assumptum propositi argumenti vere atheistis digni. Negavi suppositum de atomis a se existentibus, cum hoc repugnet, ut patet ex dictis de moto ipsis insito, et tamen necessario ad ejusmodi combinationes efficiendas; est enim materiæ proprietas inertia, quare moveri non potest nisi motu extrinsecus ei obveniente et communicato. Negavi præterea assumptum argumenti, quia cum omnia, quæ in mundo sunt, ad certum finem ordinata sint, non potuit his finis præstitui nisi ab intelligente ordinatore (1).

(1) Cons. Gerdil. diss. cit., ubi data opera ostendit impossibilem et absurdam esse hypothesim Epicuri eorumque omnium, qui eum secuti sunt, non solum quia in ea plura gratuito supponuntur, quæ nulla ratione admitti possunt, cujusmodi esset multitudo infinita atomorum, earum necessaria existentia, motus ipsis insitus et essentialis, gravitas absque centro, aliaque ejusmodi, quæ a sana philosophia abhorent; sed etiam ex eo quod se ipsum destruat systema Epicuri. Si enim ponatur numerus atomorum infinitus, atomi commensurarentur spatio infinito, ideoque nec moveri possent; quod si ponatur finitus, nunquam inter se convenire ac cohærere atomi potuissent in spatio infinito, ut fatetur ipse Lucretius, qui ita canit:

> *Sic tibi si finita semel primordia quædam*
> *Constitues, ævam debebant sparsa per omne*
> *Disjectare æstus diversi materia;*
> . . . .
> *Esse igitur genere in quovis primordia rerum*
> *Infinita palam est.*

Absurdum Epicuri systema non minus eleganter quam energice everterat ipse Tullius, *De Nat. Deorum*, lib. I.

50. Ad 2m, *Dist.* Ab ente intelligente directas ac moderatas, *conc.;* hoc secluso, *neg.* ob rationes allatas. Addatur, hominem mente atque intelligentia præditum fortuitæ combinationis effectum esse non posse. Hinc etiam responsio habetur ad confirmationem desumptam ex possibilitate Iliadis Homeri aut Virgilii Æneidos per fortuitam projectionem litterarum. Hæc enim adeo absona sunt atque a communi hominum sensu abhorrentia, ut absque temporis jactura refelli non possint. Ad nos recreandos ab ejusmodi atheistarum nugis, præstat Tullii verba in medium afferre. *Hic ego non mirer,* inquit, *esse quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida atque individua vi et gravitate ferri, mundumque effici ornatissimum et pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimet fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius et viginti formæ litterarum vel aureæ vel quales libet aliquo conjiciantur, posse ex his in terram excussis annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici; quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna. Isti autem quemadmodum asseverant, ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam* ποιότητα *Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere atque casu, mundum esse perfectum?... Quod si mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa et multo quidem faciliora. Certe ita temere de mundo effutiunt, ut mihi quidem nunquam admirabilem cœli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur* (1).

51. Ad 3m, *Dist.* Ab extrinseco seu a Deo communicata, *conc.;* a se, *neg.* Ex nulla enim intrinseca necessitate materiæ ejusmodi moleculæ hac proprietate affinitatis pollent, eo ipso quod necessitate propria atque intrinseca minime existant.

52. Obj. secunda. 1° Argumentum deductum ex mundi structura et ordine non evincit existentiam Dei seu conditoris, sed

(1) *De Nat. Deor.* lib. II, cap. 37, ed. Taur Integer fere hic liber esset exscribendus, si omnia pulcherrime dicta atque ad rem nostram idonea referre quis vellet.

tantum ordinatoris alicujus atque ædificatoris, nec moralem Dei naturam sufficienter exponit. 2° Tum præsertim eo nomine nutat, quod idea mundi visibilis ipsiusque finalitatis nonnisi subjectiva sit, id est, in mente nostra residens, et quod incertum semper maneat an res, sive objecta, ideis respondeant. Ita Kantius (1).

(1) Kantius ponit ut fundamentum suæ philosophiæ *experientiam*. Experientia vero juxta ipsum respectu facultatum nostrarum binos fontes habet, et duplici elementorum specie coalescit; oritur nempe a *sensibilitate* et ab *intellectu*, id est, a *passibilitate* et *activitate*, seu principio *passivo* et principio *activo*. Ipsa rursum componitur ex duplici elementorum specie, quorum alia sunt *subjectiva*, alia *objectiva*. Elementa subjectiva nullum habent valorem objectivum, nisi ut formæ objectivorum, ac propterea in collatione seu *combinatione* cum istis; extra ejusmodi collationem nullam habent realitatem. Hinc kantianismus definiri potest *idealismus transcendentalis ac realismus empyricus*, quoniam ipse nullam admittit realitatem a *priori*, sed in experientia tantum. Elementa subjectiva, quæ inveniuntur in nostris conceptionibus empyricis, duplicis speciei sunt; alia sunt in objectis quatenus sentiuntur, alia quatenus cogitantur. Activitas intellectus consistit in *synthesi* et in *analysi*. Ex applicatione horum principiorum Kantius omnes demonstrationes hucusque datas existentiæ Dei rejicit; tum *ontologicam*, quia non existit nisi in conceptu nostro; tum *cosmologicam*, quia series contingentium est series phænomenorum (et cum ex contingentia phænomenorum deducitur *contingentia* totius universi in se spectati, juxta ipsum sophisma conficitur; causalitas enim juxta criticismum pertinet ad phænomena, non autem ad res in se ipsis spectatas); tum denique *physico-theologicam*, quæ ab ordine hujus universi progreditur ad evincendam existentiam auctoris sapientissimi; quia hoc argumentum pariter supponit valorem realem principii causalitatis. His omnibus probationibus Kantius in sua *Critica rationis practicæ* suffecit alias deductas ab idea Dei legislatoris et felicitatis humanæ. Kantius igitur, sublatis receptis communi calculo Dei existentiæ demonstrationibus, hanc solam suam substituit: Ratio practica necessariam ostendit societatem felicitatis cum virtute; ad felicitatem tendimus quatenus sensibiles, ad virtutem quatenus entia moralia. Pro hac societate necessaria immortalitas, remuneratio aut pœna futura, Dei cum suis attributis existentia. Porro, prosequitur Kantius, cum debeat admitti id quod est necessarii finis necessarium *medium*, illa habenda erunt ut vera, non vi *cognitionis*, sed *fide practica*. Est enim ratio practica *principium credendi*, non *cognoscendi*. Credere, ut ipse explicat, est aliquid admittere ut verum ex ratione sufficiente subjecti, non autem objecti; cognoscitur autem quod ratione subjecti et objecti certum est. Quare veritates

53. Resp. ad 1m, *Dist.* Et hoc ad intentum nostrum, evincendi nempe adversus atheos existentiam Dei, nobis sufficit, *conc.*; non sufficit, *neg.* Etenim athei non solum conditorem negant, sed etiam ordinatorem intelligentia ac libertate præditum existere inficiantur; ideoque tot hypotheses excogitarunt ad reddendam rationem hujus universi tam affabre elaborati. Si igitur ostenderimus, prout ostensum est, hujus mundi dispositionem, pulchritudinem et ordinem necessario exigere quempiam ordinatorem a mundo ipso distinctum, causam jam vicimus. Et hæc quidem ex quadam, ut ita dicam, liberalitate erga impugnatores nostros et juxta eorum principia. Etenim falsum absolute est hunc mundum adspectabilem sive structuram universi non evincere nisi existentiam ordinatoris, non autem conditoris; tum quia in mundo homines sunt, quorum actus liberi non poterant præsciri, nisi ab intelligentia infinitata, et tamen præsciri debuerunt; tum quia creatio atomorum omnino necessaria est, cum non potuerint esse a se ipsis. Ceterum huic præmisimus argumentum ex necessitate entis ac primæ causæ deductum. Si hæc simul uniantur, demonstratio absoluta evadit. Ad id vero, quod addit Kantius, argumentum istud cosmologicum non sufficienter exponere moralem Dei naturam, reponimus falsum id esse, spectata generalitate propositionis; etenim inter cetera, quæ complectitur hæc universitas rerum, homo ipse reperitur, in quo moralis Dei natura mirabiliter elucet.

54. Ad 2m, *Neg.* Dato enim, quod idea mundi visibilis non sit nisi subjectiva (quod pariter ex dictis falsum est), attamen existit saltem in mente nostra ac realis est; jam vero, si realis est idea ista, ab aliquo producitur a mente ipsa distincto, seu

illæ sunt *postulata rationis practicæ*; ad scientias non pertinent; vi veritatis, vi objectiva carent, non sunt demonstrabiles, necessario tamen cum rationis legibus connexæ. Cfr. *Kritik der reinem Vernuft*, pag. 620. Ergo ex Kantio existentia Dei, immortalitas animorum, etc. pendet a mero *postulato!* Ergo ipsius demonstratio pure subjectiva est. Quid si diceretur homo ad solam felicitatem temporalem et sensilem factus? Rueret ipsius demonstratio! Quomodo criticismus degeneret in rationalismum, idealismum, etc. ostendit Baldinotti, op. cit. in appendice ad suam Metaphysicam generalem.

ab aliqua causa provenit, hæc autem causa nec est, neque esse potest nisi Deus, ipsius hominis conditor, a quo effectum est, ut homo hac subjectiva idea frueretur; itaque etsi non constaret, seu nullum daretur medium, quo demonstrari posset huic ideæ respondere res atque objecta externa, non minus firma subsisteret existentiæ Dei demonstratio, in hypothesi etiam adversarii. Dei porro existentia ex principiis ab adversario admissis constituta, progredimur ad ejus proprietates rimandas, inter quas deprehendimus ipsius bonitatem ac veracitatem, ex quibus rursum concludimus reipsa existere objecta externa; quia repugnat summæ Dei veracitati ac bonitati nobis ingerere invincibilem illam, quam experimur, inclinationem ad admittendam realitatem objectorum, quæ in sensus nostros agunt, si hæc objecta revera non existunt; deciperemur enim perpetuo, in errorem necessarium incideremus, nec unquam de deceptione et errore moneremur. Hinc etiam inferas, nos ex principio fundamentali Kantii directe Dei existentiam evincere, indirecte autem realem conformitatem inter ideas subjectivas et objectivas (1).

(1) Everso autem systemate fundamentali philosophiæ kantianæ, necessario ruunt quæ ipse deduxit; jam vero hoc præstitum a pluribus est, qui apertas contradictiones in philosophia kantiana ostenderunt. Consuli inter ceteros potest Galuppi, *Elementi di filosofia* tom. III, *Dell' idologia,* Messina 1827, lett. XI et XII, præsertim vero in suo *Saggio filosofico sulla critica della conoscenza*, vol. V. Nos enim hæc philosophis relinquimus. Cl. autem Rosmini (*Opuscoli filosofici*, Milano 1827, vol. I, p. 108—109) ostendit Kantium ipsum ademisse suæ demonstrationi, seu potius *postulato* ex ratione practica de existentia Dei, omnem vim, eo ipso quod non admiserit hominis naturam fuisse sapienter constitutam, et convenientiam, quam inter felicitatem et virtutem deprehendimus, non esse nisi apparentem, et hinc nihil posse justa rationem theoreticam, in hujus auctoris systemate, jure concludi. Etenim, ut posset affirmari quidquid nobis videtur, seu se se offert ut conveniens, debere aliquando evenire, necesse esset, juxta Kantium, transcendere fines omnes et limites humani intellectus. Inductiones igitur rationis practicæ ac sua postulata talem nexum habent cum ratione theoretica, ut ab ipsa declarentur gratuita. *Ricogliamo almeno di buono*, juvat concludere verbis cl. auctoris, *da così desolante filosofia questa preziosa confessione, che l'esistenza di Dio è pur ciò, che riempie il vuoto della umana natura,*

55. Obj. tertia. 1° Præcipua vis argumenti ad ostendendam saltem existentiam supremi cujusdam ordinatoris sapientissimi innititur systemati *causarum finalium ;* ast causæ finales nullæ dantur, ignorantia enim connexionis eventuum particularium cum systemate totius universi eas peperit ; quæ proinde in dies magis evanescunt, quo scientia physica in dies proficit magis. Sana philosophia non videt in istis causis finalibus nisi expressionem ignorantiæ, in qua versamur causarum verarum, quæ nempe inhærent rebus ipsis (1). 2° Sane deductio existentiæ Dei ex causis finalibus supponit ens supremum agere juxta præstitutos fines, prout agere consuevimus in actionibus nostris liberis ac deliberatis ipsi nos, quod est statuere Deum homini similem, seu anthropomorphismum ; ergo (2).

56. Resp. ad 1m, *Conc. maj.; neg. min.* Ad ductam vero probationem ex ignorantia nostra verarum causarum, *Dist.* Sana philosophia excludit principium perperam dictum causarum finalium, ex quo nonnulli philosophi sibi arrogarunt explicationem tot naturæ phænomenorum, *conc.;* excludit veras causas finales, *neg.* Respui debet a sana philosophia illorum agendi ratio, qui per errorem excogitarunt causas finales ad explicanda nonnulla phænomena, quorum veram causam ignorabant, ex. gr. cum per horrorem a vacuo exponebant ascensum aquæ per antlias aspirantes ; et sic de ceteris ejusmodi dicatur, quæ utique evanuerunt, quo majores progressus physica assecuta est ; de his non loqui-

cio, che questa natura sente a sè medesima necessario, ciò, a cui incessantemente e irrepugnabilmente sospira : confessione che fa il maggiore encomio alle filosofie, le quali insegnano essere questa esistensa dimostrabile, e che fa la maggior condanna del criticismo. Potrà l'uomo abbracciare un sistema, che dichiara impossibile dimostrare ciò, che alla sua natura è assolutamente necessario di ammettere?... Adunque la prova morale, onde Kant vuole dimostrare la divina esistenza o non prova nula, o se prova, prova insieme colla divina existenza anche la falsità, e l'empossibilita del kantiano sistema. Videatur laudati loci latina versio ad calcem hujus voluminis.

(1) Ita La place, *Essai philosophique sur les probabilités*, Paris 1816, 3e édit. pag. 2.

(2) Hume, *Inquiry concern. human understanding*, sec. XI, pag. 150, 160.

mur. Sed si sermo instituitur de causis, quæ producunt aliquos effectus ob determinatos fines, quasque propterea *finales* vocamus, tantum abest sanam philosophiam eas excludere, ut negare illas non possit, quin neget aliquas causas producere realiter eos effectus, quos producunt. Non solum nulla proinde habetur contradictio inter causas physicas et causas finales, sed causæ physicæ finalibus inserviunt. Quænam contradictio invenitur inter hanc expressionem : Cor est potentia principalis, quæ impellit sanguinem in vasa; et aliam : Cor est potentia principalis, quæ impellit sanguinem in vasa, *ut* per totam machinam animalem diffundatur? Propterea qui rejicit causas finales, statuere debet neque oculum ad videndum, nec aures ad audiendum, nec solem ad illuminandum, nec ignem ad calefaciendum, etc. facta esse, quæ quidem assertiones omnes sensui naturæ communi evidenter adversantur. Ut hoc magis patefiat, ponatur exemplum oculi. Nimirum oculus ita constructus est, ut ab ipso producantur illæ modificationes lucis, ex quibus visio consurgit; ergo, cum ejusmodi modificationes velut causam propriam agnoscant dictam structuram oculi, quarum quidem consecutio seu finis est visio, sequitur talem structuram seu oculum ita constructum causam realem esse cujusdam effectus ducentis ad quemdam finem, ac propterea causam finalem.

57. Dices : Fieri posset ut talis structura sic effecta fuerit, non ut inserviret lucis modificationi, sed ex accidentali rerum eventu seu casu.

58. Resp. *neg.* Quia ea, quæ casu fiunt, non sunt constantia et uniformia, prout cernimus tum in oculo tum in ceteris corporis nostri organis esse. Secus horologium considerans quis dicere posset sphærulam, quæ constanter et uniformiter movetur ad horas indicandas, id casu præstare, quod esset omnino absonum (1).

(1) Cons. Ruffini, *Riflessioni critiche sopra il saggio filosofico intorno alle probabilità*, etc. Modena 1821, part. II, pag. 35 et 54. De causis finalibus etiam fuse agit Bergier, *Traité hist. et dogmat. de la vraie relig.*, tom II, ch. 4. art. 9, § I seq.

59. Ad 2m, *Dist.* Id est, esset ex liberis ac deliberatis hominis actionibus, quæ ad certum finem ponuntur, analogice assurgere ad Deum, *conc.;* esset Deum similem prorsus homini officere, *neg.* Nempe cum tot mirabiles effectus homo cernat in hac rerum universitate, qui præstitutos fines habent, atque intelligat ejusmodi fines non posse adscribi rebus ipsis materialibus, sed dispositioni alicui ipsis extrinsecæ, infert mentem aliquam, infinita sapientia præditam, quæ res ipsas ita disposuerit, seu fines illos peculiares ipsis præstituerit, et quidem libere, quum nihil repugnet diversum ordinem Deum potuisse statuere. Physici jam fatentur per se nullam esse intrinsecam rationem, cur corpora potius tellurem versus descendant, quam ascendant (1).

60. Inst. Ex effectu tota causæ essentia cognosci non potest. Nam ex effectu non possumus nec plures nec alias proprietates vel qualitates causæ tribuere, quam eas, quas in effectu deprehendimus. Quare essentiam infinitam divinitatis ex finita rerum natura cognoscere non possumus (2).

61. Resp. 1° Dato toto argumento, negamus aliquid inde contra nos deduci. Non enim hic agitur de essentia Dei cognoscenda, sed de existentia. Resp. 2° *Dist.* Ex effectu non possumus essentiam infinitam divinitatis cognoscere adæquate, *conc.;* inadæquate, *neg.* (3).

(1) Cons. inter ceteros D. Hauy, *Traité élémentaire de physique*, 3e edit. Paris 1821, tom. I, Introduction, p. 4, ubi citat Newtonis opus *Opticæ lucis*, lib. III, quæst. 28. Cons. etiam §4, *De la Divisibilité*, n. 28, art. II, *De l'attraction*, n. 29. Hoc ipsum clariori in lumine ponit J. B. Pianciani S. J. *Instituz. fisico chimiche*, *Roma* 1833, vol. I, Introdutione, pag. 16. et seq. Sed legendus Newton ipse in op. *Philosophiæ naturalis principia mathematica*, edit. 2æ pag. 284 et seqq., vol. in-4°, Cantabrigiæ 1713, ubi plura magnifice scribit de Dei consilio, dominio, majestate, virtute, providentia, immensitate ceterisque ejusdem attributis. Attamen Leibnizius accusat Newton, quod non satis alte de Deo senserit. Cfr. *Pensées de Leibnitz sur la religion et sur la morale*, Paris 1819. Cujus quidem censuræ motivum suo loco expendemus.

(2) Hume, loc. cit. p. 151.

(3) Quomodo ex ordine hujus universi pervenire possimus ad cognitionem existentiæ, non solum ordinatoris sapientissimi, sed etiam conditoris, ostendit Suarez, *Metaph.* tom. II, disp. 29, sect 2, § 9.

62. Inst. 1° Ex hoc argumento physico-theologico non exurgit nisi probabilis conjectura vel præsumptio existentiæ Dei ; deberet proinde istud argumentum ab institutionibus theologicis eliminari (1). Et sane 2° si nulla certitudo haberi potest, nisi supposita Dei existentia, quæ tamen non habetur 3° nisi per fidem, et quæ est prima veritas, nunquam poterit ex ratione individuali confici demonstratio Dei existentiæ, cum nec de ipsa rationis individualis existentia, nondum supposita existentia Dei, certus quis esse possit ; ac proinde ordinem inverteret, qui sic argumentaretur : *Ego existo, ergo existit Deus*, vel : *Mundus existit, ergo existit Deus* (2).

(1) Sic Siegler, *Beiträge zur geschichte*, etc. nempe, *Collationes ad hist. fidei exist. Dei in theol.*; et Schleiermacher, *Der christ. glaube*, etc. seu, *Fides christiana,* etc. I, p. 179 seqq.

(2) Ita in vol. II, op. *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, edit. 4ª, Paris. 1822. Juvat hic nonnulla in medium afferre ex iis quæ auctor hujus libri sparsim scribit de hoc argumento, ut melius ipsius principia cognoscantur : *Tout ce qu'affirme comme vrai une raison qui peut se tromper peut être faux, tout ce qu'elle affirme comme faux peut être vrai. Donc rien de ce qu'affirme une raison faillible n'est certain* (Préf. pag. VII). *Qu'est l'autorité à laquelle tous les esprits doivent obéir ? Est-ce l'autorité d'un ou de quelques hommes ? Non ; mais la raison générale manifestée par le témoignage ou par la parole*, Ibid. pag. CXII (ast nonne *uni* vel *aliquot hominibus* Christus dixit : *Euntes docete ?* Numquid omnes non tenebantur ipsis obedire ?) *Suis-je certain que je sens ? Quelle autre preuve en ai-je que ma sensation même, ou plutôt je ne sais quelle croyance souvent trompeuse*, etc. (p. 7 et 8), *Toute certitude repose sur la connaissance de Dieu* (pag. 41 note). *Oublions un instant que Dieu est, comment pourrez-vous être certain d'une existence impossible, si Dieu n'est pas* (n. p. 45). *Il suffit que la raison individuelle puisse se tromper sur un seul principe, sur une seule conséquence, sur un seul point quelconque, pour que tout ce qui lui paraît évident devienne douteux* (p. 106). *Chercher la certitude de notre existence, c'est en chercher la raison qui n'est pas en nous*, ibid. (Hic auctor ut in pluribus aliis locis confundit causam existentiæ cum certitudine hypothetica existentiæ. Haud dubie sensus intimus nobis præbet certitudinem completam existentiæ nostræ). *Aucun être créé, s'il ne commençait pas à dire : Je crois, ne pourrait jamais dire : Je suis*, p. 223 (*Ego credo* perinde valet ac *ego sum credens*, ergo affirmatio : *Ego sum*, præcedit illam : *Ego credo*). *Dieu pourrait-il tromper*

63. Resp. Ad 1m, *Neg.* Cum Scripturæ perpetuo ad istud argumenti genus homines provocent. Sic in lib. Job (XII, 7) legitur: *Interroga jumenta, et docebunt te; et volatilia cœli, et indicabunt tibi. Loquere terræ, et respondebit tibi; et narrabunt pisces maris. Quis ignorat, quod omnia hæc manus Domini fecerit?* Tum in lib. Sapientiæ (XIII, 1 et seq.): *Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei; et de his, quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est, neque operibus attendentes agnoverunt, quis esset artifex.* Et alibi passim; adeo ut Apostolus philosophos *inexcusabiles* vocet, eo quod Deum, ab ipsis lumine rationis cognitum ex iis, quæ facta sunt, non glorificaverint (Rom. I, 20). Itaque non agitur tantum de probabilitate vel conjectura, sed de certitudine, qua homo ex his, quæ facta sunt, Dei cognitionem habere potest; alioquin nec *vani* neque *inexcusabiles* dicerentur, qui eum ignorant. Quare hoc argumentum a theologia eliminari non debet, quinimo est maxime theologi proprium; ut Patres ipsi facto suo ostenderunt (1).

64. Ad 2m, *Neg.* Hoc enim est commentum non minus antiquitati quam sanæ philosophiæ contrarium. Nam nisi logice saltem prius constaret de mei ipsius, seu, ut fertur, mei *ego* existentia, nulla omnino esset via, nullum suppeteret medium sive ad cognoscendum testimonium generis humani, ex quo juxta adversarios pendet certitudo existentiæ tum Dei tum meæ, quod est vere paradoxum, sive ad deprehendendam existentiam reve-

l'homme, ou lui révéler l'erreur? Il y a contradiction dans les termes, car on ne révèle que ce qui est, et l'erreur n'est pas, p. 128 n. (Auctor potuisset discere ex S. Thoma distinctionem inter errorem in rebus et errorem qui est in mente. Error in rebus *non est* seu non existit, ut fertur, a parte rei; ast error sæpe existit in mente; etenim judicium falsum est operatio mentis, ac proinde in ipsa est). Et hæc speciminis gratia attulisse sufficiat. Ex his tamen quilibet sibi potest ideam efformare vani et erronei illius philosophici systematis ac novæ ejusmodi philosophandi methodi, quam merito Gregorius XVI, in sua encyclica data sub die 26 Junii 1834, reprobavit. Ejus verba inferius referemus. Cons. Rozaven S. J. in op. *Examen d'un ouvrage intitulé: Des doctrines philosophiques*, etc. Avignon 1831, ch. 4.

(1) Cfr. Petavius, *De Deo*, lib. 1, cap. 1 et seqq.

lationis. Nec enim possum cognoscere ea, quæ sunt extra me, nisi per media, quæ sunt in me; sed si ista media fallacia et incerta sunt, quomodo potero mihi comparare certitudinem eorum, quæ extra me sita sunt? Addo Scripturam contrarium omnino supponere, ut ex allatis testimoniis aliisque innumeris prope, quæ afferri possent, compertum fit. Idem dicendum de Patribus et theologis, præsertim S. Thoma, qui quinque affert argumenta physico-theologica ad Dei existentiam evincendam (1).

65. Ad 3^m, *Dist.* Ut auctor ordinis supernaturalis, *conc.*; ut auctor naturæ. *Neg.* Nam, ut supra animadvertimus, tum per fidem, tum per rationem, Dei cognitio haberi potest (2). Ad id quod subditur de Deo, quod sit prima veritas, *dist.* Est prima veritas metaphysica, *conc.*; logica *neg.* Hinc neg. conseq. quæ præterea innititur falso principio, quod scilicet individualis ratio semper et in omnibus casibus fallax sit, quod pariter a sana philosophia respuitur, et logici suo loco docent; sic ex dictis ruunt cetera omnia, quæ subjiciuntur.

DIFFICULTATES.

Adversus argumentum morale.

66. Obj. prima. Incertum est factum, cui innititur argumentum morale. 1° Plures veteres populi ab antiquis scriptoribus athei perhibentur. 2° Plures recentiores viatores idem testantur de

(1) I p. 9; II, 3.

(2) S. Thomas, *Contra gentes*, lib. I, cap. 3: *Est autem* inquit, *in his, quæ de Deo confitemur, duplex veritatis modus. Quædam namque vera sunt de Deo, quæ omnem facultatem humanæ rationis excedunt, ut Deum esse trinum et unum. Quædam vero sunt, ad quæ etiam ratio naturalis pertingere potest, sicut est Deum esse, Deum esse unum, et alia hujusmodi, quæ etiam philosophi demonstrative de Deo probaverunt, ducti naturalis lumine rationis.* Et his pariter refellitur Bautain, qui negat fieri posse, ut homo sola ratione possit sibi comparare Dei ejusque attributorum cognitionem. Cons. *Avertissement*, pag. 5, quæ assertio periculi plena est et contraria Patribus, theologis, imo vel ipsi Scripturæ, ut ex dictis constat.

populis sylvestribus recens detectis. 3° Plures adhuc populi nobis incogniti sunt, nihil propterea de istis affirmari potest. Sed quod maximi faciendum est, 4° plures sive antiqui sive recentiores philosophi atheismum professi sunt; 5° porro philosophorum auctoritas præferenda est opinioni populorum, rudium præsertim ac barbarorum (1); ergo.

67. Resp. *Neg. antec.* Ad 1m, *Dist.* Athei perhibentur, at immerito, *conc.;* vere ac merito *neg.* Nemo enim ex antiquis illis scriptoribus, qui diversos populos velut atheos traducunt, eos invisit, sed falsis rumoribus decipi potuerunt, ex eo quod vel idola non colerent, vel numina diversa ab iis, quæ illi colebant, adorarent. Hac de causa Judæos, Christianos, Gallos atheos proclamarunt. Præterea in eam sententiam venire potuerunt ex projectis moribus illorum populorum, ut sæpe etiam factum est. Ceterum adeo constans erat apud veteres factum istud, quod propugnamus, ut præstantissimi philosophi Plato, Aristoteles, Cicero, Plutarchus, Maximus Tyrius, Epictetus aliique eo usi fuerint ad Dei existentiam adstruendam. Epicurus ipse illud admittebat (2).

68. Ad 2m, *Dist.* Ex nimia inconsideratione ac nimia levitate ducti, *conc.;* rei veritate, *neg.* Etenim postea compertum est eos ipsos populos, quos nulla religione detineri antea dixerunt nonnulli, et divinitatem coluisse, et suos habuisse ritus, etc. (3). Nunc extra omnis dubitationis aleam factum istud habent increduli ipsi, nec athei illud amplius inficiantur. Fatentur enim populum, quo magis rudis est ac sylvester, eo magis propensum esse ad

(1) Bayle, *Contin. des Pensées div.* a § 7 ad 31, item *Rép. aux quest. d'un prov.* a cap. 95 ad 113; Voltaire, *Essai sur l'Histoire générale*, tom. 1, chap. 6, pag. 91.

(2) Cicero, *De natura Deorum*, lib. 1, cap. 16: *Solus enim*, inquit, *vidit, primum esse deos, quod in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura. Quæ est enim gens, aut quod genus hominum, quod non habet sine doctrina anticipationem quamdam deorum? Quam appellat* πρόληψιν *Epicurus*, etc. Et alibi.

(3) Cons. Bergier, *op. cit.* tom. II, chap. 4, art. 12, § 1 et seqq.; Feller, *Catéchisme philosophique*, liv. 1, chap. 1, § 7; Tournemine, *Réflexions sur l'athéisme*, ad calcem operis, quod inscribitur *Démonstration de l'existence de Dieu, par Fénélon*, éd. Lyon 1805.

deos sibi fingendos (1); difficile omnino esse populum invenire, qui quamdam immortalitatis speciem animabus nostris non tribuat (2). Ex quo concludunt deorum imperium inexterminabile esse.

69. Ad 3m, Resp. 1o Ergo nihil ex ipsis adversus Dei existentiam concludi potest. Resp. 2o *Dist.* Ita tamen ut ex analogia concludere jure possimus eos a ceteris non dissentire, eo ipso quod ceteris populis similes sunt, *conc.;* secus, *neg.* Cum isti homines ab eadem origine proveniant, ac eadem naturæ propensione donati sint, nullum dubium subesse potest eos divinitatis ideam pariter habere, pout semper compertum est illam habuisse omnes, quotquot detecti sunt. Quod si aliqui athei reipsa reperirentur, velut generis humani monstra spectari deberent, neque ex iis de humani generis sensu judicium efformari posset (3).

70. Ad 4m, *Dist.* Qui fuerint vel sint athei practici, plures enumerantur, *conc.;* dogmatici sive speculativi, *neg.* Pauci omnino isti recensentur, neque unquam sectam constituerunt (4).

71. Ad 5m, *Dist.* Philosophorum re nempe et nomine, *conc.;* nomine et quidem immerito sibi assumpto, *neg.* Auctoritas philosophorum in iis, quæ ad sensum naturæ communem spectant, nec doctrinam exigunt, sunt minoris auctoritatis, quam populus ipse, si extrinsecam, ut ita dicam, auctoritatem quamdam excipias. Quis enim philosophos dicat eos, quorum philosophia in sola impietatis professione consistit? His igitur naturæ monstris merito præferuntur rudes atque inculti populi, qui naturæ duc-

(1) *Syst. de la nat.* 2 part. chap. 10 et 11.

(2) Ibid. tom. 1, ch. 13, pag. 260, 275, 279; *Lettre de Trasibule*, pag. 285.

(3) Certe Cotta apud Ciceronem, *De nat. Deor.* lib. 1, cap. 23, nullum gentium exemplum protulit atheorum, sed contentus fuit vagum ingerere dubium, *equidem arbitror*, inquiens, *multas esse gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas nulla suspicio deorum sit.*

(4) Observat Comes De Maistre in opere, quod inscribitur *De l'Eglise gallicane*, lib. 1, chap. 9: *Pour l'honneur du genre humain l'athéisme jusqu'à nos jours peut-être, n'a jamais été une secte.* Imo plures sunt, qui absolute negant extitisse veros atheos positivos et ex vera persuasione. Cons. Tournemine loc. cit. et Feller pariter loc. cit.

tum, communem sensum et antiquam traditionem sequentes, veritatem conservarunt, quam illi nulla convictione ducti, imo reluctante conscientia obstinate rejiciunt. Nego præterea suppositum ex dictis.

72. Obj. secunda. Dato etiam facto, nihil inde deducitur; quia hæc Dei notio repeti potest 1° ex timore, juxta illud Petronii dictum :

Primus in orbe Deos fecit timor, ardua cœlo
Fulmina cum caderent (1);

Vel 2° ex ignorantia legum physicarum, qua factum est, ut Deo tribuerentur phænomena, quorum causa ignorabatur ; 3° ex domestica institutione; 4° ex sacerdotum fraude; 5° ex legislatorum auctoritate; 6° vel ex quadam propensione homini naturali; ergo.

73. Resp. ad 1m, *Neg.* Cum videamus apud omnes populos divinitatem coli conviviis, ludis, spectaculis, diebus festis, etc. Prima sacrificia, quorum mentio fit in historia, sunt illa, quæ obtulerunt Caïn et Abel, quæ tamen pro objecto non habebant nisi gratiarum actionem pro acceptis beneficiis et testimonium erga Dei majestatem ac bonitatem. Addatur timorem potius causam esse, cur athei quærant sibi persuadere Deum non esse; constat enim quo scelestiores homines sunt, eo magis illos dubitare de Dei existentia ob conceptum pœnarum metum. Ex quibus merito concludimus timorem potius atheismi originem esse, non autem inductæ persuasionis Dei existentiæ; non timeretur Deus, nisi prius ejus existentia crederetur (2). Dogma existentiæ Dei oppo-

(1) In fragmentis, pag. 676, edit. Burmann. Petronius merito dictus est *auctor purissimæ impuritatis.* Ex hoc autem auctore mutuatus est Raynal, sive auctor operis, quod inscribitur *Histoire philosophique et politique des deux Indes*, lib, VII, pag. I, suam religionis definitionem : *La religion est l'effet du sentiment de nos maux et de la crainte des puissances invisibles.*

(2) Cl. Gerdilius agnoscit fontem et originem universalis impressionis omnium hominum circa divinitatis cultum in prænotione quadam anteriori justi et injusti, quæ includit prænotionem Dei supremi legislatoris. Præstat ipsius verba afferre : *Cantici pure*, ait ipse, *quanto si vuole il çelebre verso :* Primus in orbe Deos fecit timor; *il timor non avrebbe giammai put uto creare gli*

nitur omnibus cupiditatibus; hinc oritur illa, quam recte comes De Maistre vocavit *theophobian* seu Dei horrorem, qua non parum laborant philosophi materialistæ.

74. Ad 2m, pariter *neg*. Alioquin quo populi cultiores fierent, minus in Deum crederent, attamen experientia contrarium evincit. Physici ac philosophi qui peritiores, iidem et religiosiores quoque fuerunt, ut exempla Newtoni, Euleri, Galilei aliorumque evincunt. Hinc celebre illud Baconis a Verulamio dictum : *Leves gustus in philosophia movere fortasse posse ad atheismum, sed pleniores haustus ad religionem reducere* (1).

75. Ad 3m, *Neg*. In primis enim quæri posset, qui factum fuerit, ut domestica institutio, quæ in reliquis omnibus apud diversas nationes adeo varia est, in hoc solum fuerit adeo constans ac uniformis, deinde dicimus non potuisse hujusmodi institutionem induci, nisi præcessisset cognitio existentiæ Dei.

76. Ad 4m, *Neg*. Aliter deberet prius supponi sacerdotes quam Deus, ad cujus cultum sacerdotes instituti sunt, quod est absurdum. Sublata enim idea Dei nullum jam locum habere potest sacerdotium, quod ad Deum honorandum assumitur.

dei nella fantasia degli uomini, se non avesse già trovata la mente loro imbevuta delle nozioni del giusto e dell' ingiusto, per le quali conoscendo essi le loro scelleraggini e condannandole internamente, e degne stimandole di vitupero e di castigo, cominciassero a provare i crudeli rimordimenti della macchiana coscienza. Nè questo timore eccitato dalla coscienza del delitto più oltre sarebbe proceduto, nè ad altro avrebbe potuto indurre gli uomini, che a cercare un compenso contro la vendetta degli altri uomini, nè mai avrebbe avuto forza di fari ideare un punitore in cielo, se creduto non avessero, che l'iniquità è rea in se stessa, non solo dafuggirsi, perchè viene dagli altri uomini castigata per lo male, che ne ricevono, e se a questa nozione morale del giusto e dell' ingiusto non andasse naturalmente unita la prenozione almeno confusa del supremo legislatore, *il quale prima dell' areopago e prima degli editti del pretore ha segnato ed impresso con eterni caratteri e vivaci la legge, che vieta l' omicidio, e il tradimento, e rende odioso allo scellerato stesso la propria malvagità.* Cons. in *Discorso preliminare delle disposioni dello spirito nello studio della religione*, pag. 77 et seqq. opp. edit. Rom. tom. IX. Citati loci versio latina ad calcem hujus voluminis invenitur. Cons. etiam Cicero, lib. I, *De legibus*.

(1) *De augm. scient.* lib. I.

77. Ad 5m, Eadem ratione negatur, nisi enim prius in populis viguisset persuasio existentiæ Dei, nunquam potuissent legislatores eo medio uti ad populos in officio continendos. Idea Dei et religionis anterior est qualibet societate (1). Facta ac monumenta historica contrarium evincunt. Non desunt ex atheorum antesignanis, qui effutiant divinitatem maximum esse regum hostem (2), non potuit propterea ab ipsis excogitari.

78. Ad 6m, *Dist.* Ex propensione homini naturali una cum persuasione, *conc.;* ex sola propensione in sensu adversarii, *neg.* Nullum utique dubium est hominem in se experiri veram indigentiam religionis, ac proinde existentiæ Dei; non minus enim Deus cordi nostro necessarius est, quam cibus nostræ sustentationi. Attamen hæc propensio non excludit imo supponit intimam persuasionem Dei existentis, quem omni hominum classi et ordini cœli ac terra ac omnia et singula objecta perpetuo prædicant; siquidem impossibile est, ut homo identidem extra se veluti raptus ex naturæ contemplatione secum non reputet conditam eam esse, a suprema, omnipotenti ac sapientissima causa quæ se prodit in maximis et in minimis objectis eorumque mirabili relatione, motu, legibus, etc.

79. Obj. tertia. 1° Errores non pauci universales fuerunt, uti eclipsium et meteorarum timor, opinio motus solis circa tellurem, astrologia judicaria, polytheismus atque idololatria, aliaque non pauca; ex unanimi igitur populorum consensione frustra Dei existentia adstruitur; præsertim 2° cum nullus populus fuerit, qui rectam de Deo notionem habuerit, 3° ipsis Judæis non exceptis (3), qui neque ejus spiritualitatem, neque immensitatem ag-

(1) Cons. opusculum *Origine des lois, des arts et des sciences*, part. 1, lib. 1, chap. 1. Cons. etiam Feller, op. cit. n. 91 et seq.

(2) Sic auctor libri cui nomen *Essai sur les préjugés*, pag. 387.

(3) Rationalistæ in hac sententia sunt, Judæis minime rectam Dei ideam fuisse, neque talem exhiberi in Veteris Testamenti libris. Quod ut pateat, operæ pretium ducimus aliquod ex ipsorum libris testimonium promere. Sic enim scribit Wegscheider, op. cit. § 9, n. a: *Omnino modus*, inquit, *quo idea numinis a diversis populis effecta est, magnopere pependit a reipublicæ forma, quæ apud alios populos alia extaret. Sic regimen patriarchale, quod*

noverunt; sed nationalem existimarunt, ut ceteræ gentes suos habebant. 4° Cum vero perinde sit male de Deo sentire ac Deum ipsum destruere, ex generali polytheismo jure iterum concluditur nullum esse argumentum, quod ex humano consensu deducitur.

80. Resp. Ad 1m, *Dist.* Universales et constantes, *neg.;* universales, *subdist.* ita tamen ut eorum causa et origo cognoscatur, *conc.;* ita ut non cognoscatur, *neg.* In primis igitur adnoto ejusmodi errores non fuisse adeo universales, prout universalis est persuasio existentiæ Dei, multo minus constantes prout constans est sententia de Dei existentia, ut patet ex facto. Præterea novimus originem ejusmodi errorum. Sensuum illusio induxit opinionem de solis motu. Ignoratio causarum eclipseon earum timorem injecit, ut cometarum improvisa apparitio, subitique aliarum meteorarum casus (1), astrorumque opinata animatio ortum fortasse dederunt astrologiæ. Neque philosophi hac in parte sapientiores populo fuerunt (2). Polytheismus atque idololatria, ut suo loco ostendimus, nonnisi serius inductæ sunt, neque ita obtinuerunt, ut vestigia ubique non occurrant ideæ seu notionis cujusdam supremi numinis, quæ semper conservata est ac nullibi penitus extincta (3).

81. Ad 2m, *Dist.* Ita ut omnis vera Dei notio ab ipsis exulaverit, *neg.;* ut novis fuerit processu temporis superstitionibus fœdata, *conc.;* ut patet ex dictis. Addo hic agi de existentia Dei, non autem de recta vel erronea ipsius divinitatis notione.

apud Israëlitas primo obtinuit, facillime ad monotheïsmum eos perduxit, nisi hanc numinis notionem ab Ægyptiis repetere malueris. Ceterum rarissime monotheismum existere omni modo purum, vel Judæorum docet exemplum, qui Deum tamquam sibi ἐγχώριον (localem), aliarum gentium diis longe potentiorem (quod suo locō confutabimus), et ipsorum Christianorum incultiorum, qui partim tritheismus *et cultum hominum sanctorum præ se ferunt, partim Satanam ejusque angelos tamquam Deo hominibusque infensissimos metuant.* Soli tandem rationalistæ purum in mundum monotheismum intulerunt. Sic etiam Kaefer, *Bibl. theolo.* I, 58.

(1) Ita ipse La Place in suo *Essai philosophique*, etc. pag. 4 et seqq., qui his abutitur ad suum finem.

(2) Conf. Cicero, *De natura deorum*, lib. I, cap. 13 et seqq. edit. Taur.

(3) Cons. Feller, op. cit. n. 93.

82. Ad 3^{m}, *Neg.* Grandiores enim Dei ideæ, sensus sublimiores divinitatis in Judæorum scriptis reperiuntur, eos nostri poëtæ adeunt atque oratores, ut ab iis conceptus suos hauriant. Quod vero subdunt adversarii de angustis ideis Judæorum circa ipsius spiritualitatem, immensitatem, etc., satis refellitur ex iis, quæ leguntur Jerem. XXXII, 17, et seqq., ubi sic propheta ad Deum orat: *Ecce tu fecisti cœlum et terram in fortitudine tua magna, et in brachio tuo extento; non erit tibi difficile omne verbum. Qui facis misericordiam in millibus... fortissime, magne et potens... magnus consilio et incomprehensibilis cogitatu; cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam*, etc. Et alibi: *Numquid non cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus* (Jerem. XXI, 24)? Hinc usitata apud illos jurandi formula: *Vivit dominus, in cujus conspectu sto;* ut alia innumera omittam, integra siquidem Scriptura fere esset exscribenda. Commentum porro recentiorum Protestantium biblicorum est, quod dicitur de idea nationali Dei apud Judæos recepta, ac dolendum quod aliqui ex nostris idem adoptare non erubuerint (1). Orta est hæc opinio ex eo, quod Deus se exhibeat velut specialem hebraici populi patrem ac defensorem; quod verissimum est, ob peculiare fœdus Deum inter ac populum illum initum. At hæc confundenda inter se minime sunt, cum immane distent. Quod attinet ad ceteras gentes, non moramur.

83. Ad. 4^{m}, *Neg.* Cum enim ex eodem principio a diversis diversæ sive bonæ sive malæ consecutiones deducuntur, patet omnes principium illud admittere, quod pro se omnia suffragia ac generalem consensum habet. Quæcumque sint ideæ, quas sibi populi cuderunt circa divinitatem, certum est eos in ipsa admittenda divinitate conspirasse. Potest quis decipi in assignando vero horologii opifice, numquid propterea decipietur in aliquo opifice ejusdem assignando? Omnes quærunt felicitatem, at non omnes

(1) Inter ceteros Fr. Oberthür in sua *Idea biblica Ecclesiæ Dei*, vol. 1, edit. alt. Solisbaci 1828, pag. 107, scribit: *Ipsi maximam partem Israëlitæ, Deum, quem unam, summum maximumque profitebantur, ut unum suæ gentis et Palæstinæ terræ Deum, pôtentiorem tamen quocumque alio aliarum gentium et terrarum numine sibi cogitasse videntur.*

conveniunt circa felicitatis objectum; alii enim in honoribus, alii in divitiis, in voluptatibus, etc. illud collocant: numquid propterea negari potest hominem ad felicitatem inclinari? Falsum itaque est, quod ab atheistis assumitur, perinde esse diversas divinitatis notiones admittere ac nullam admittere. Quod Deus existat, vox naturæ est, ideoque constans et uniformis; multiplices vero ac depravatæ de Deo sententiæ non sunt nisi peculiares uniuscujusque aberrationes, circa quas propterea populi dissenserunt, quæque non extitissent, nisi præcessisset idea divinitatis. Eadem ferme ratione ac omnes, qui christiano nomine censentur, conveniunt circa existentiam et veritatem Christianismi, sectæ autem ac Protestantismus sunt corruptiones peculiares inductæ circa christianam professionem, et circa quas mirifica semper fuit inter sectarios discrepantia (1).

CAPUT II.

DE DEI UNITATE.

84. Adversantur unitati Dei polytheistæ, sive plurium deorum cultores. An ejusdem erroris rei traduci debeant, qui vulgo *dualistæ* audiunt, seu assertores duorum principiorum, præsertim inter eos, qui ex Christianis prodierunt, res valde implexa est, de quibus infra agetur. Tritheistæ pariter ejusdem perversitatis traducuntur, eo quod tres divinas personas, non solum relatione, sed natura præterea ac substantia realiter distinctas affirmarint.

85. Polytheismus licet antiquissimus sit, ac longe lateque diffusus, est tamen monotheismo posterior, ejusdemque corruptio, prout jam observatum est; veritas in his præsertim necessario est anterior errore, cum error in mente nostra non sit nisi corruptio veritatis. Documenta historica id apertissime evincunt (2).

(1) Cons. Segneri, *L'incredulo senza scusa*, part. I, cap. 3, § 8.

(2) Id apertissime evincit liber Geneseos, in quo cultus unius Dei ab ipso mundi exordio obtinuisse traditur. Ex historia veterum populorum idem facile colligitur. Jure propterea, saltem hic, Jahn scribit: *Qui contendunt primam hominum religionem fuisse feticismum, seu cultum creaturarum, et idololatriam, a priori confingunt historiam, et gratis sumunt homines*

Hinc assentiri non possumus nonnullis neotericis, qui temere affirmant etiam apud Hebræos polytheismum præcessisse notioni existentiæ unius Dei.

86. Etsi vero idololatria proprie sumpta confundi non debeat cum polytheismo, ad eum tamen revocari solet ob superstitionum necessitudinem. Idololatria tum latiori tum stricto sensu accipi potest. Stricto enim sensu est cultus superstitiosus imaginum, quæ vel ut dii habentur, vel falsos deos repræsentant. Latiori et theologico sensu idololatria dicitur quicumque cultus, qui exhibetur tamquam Deo cuivis objecto sensibili, naturali vel manufacto.

87. Hæc peculiarem et accuratam disquisitionem postulant ob exortas ætate hac nostra quæstiones. Ut autem ea, qua par est, perspicuitate progrediamur, duo in primis distinguenda sunt, *objectum* et *subjectum* idololatriæ, seu spectari debet idololatria tum a parte rei, ut fertur, tum a parte colentium.

88. Ex parte *objecti* multiplex distinguitur idololatria; ac 1° *sabæismus,* seu *astrolatria,* seu cultus astrorum, ut sunt sol, luna, stellæ eorumque imagines (Exod. XX, 4, 5; Deut. IV, 16, 19; V, 8, 9,); 2° *zoolatria*, seu *cultus animalium,* ut sunt quadrupedes, aves, insecta, pisces, serpentes, etc. (Rom. I, 23); 3° *anthropolatria,* seu cultus hominum, eorumque simulacrorum, qui robore, potentia aut prudentia valentes, in alios vel benefici vel malefici, demum defuncti divis accensebantur (1). Recentiori ævo, florente licet philosophiæ studio, sceleratissimi quique reges et imperatores adhuc viventes templa obtinebant, in quibus a sacerdotibus sacrificiis colebantur (2). 4° *Cultus rerum sensu carentium,* ut sunt terra, mare, venti, fluvii, ignis, lapides,

in cognitionibus semper ascendere et nunquam descendere, quod universa historia, et præsertim historia religionis refellit, quæ permultos descensus, et etiam Hebræorum frequentes in idololatriam relapsus memorat. (*Archæol.* § 400).

(1) Herod. lib. I, 131, 144; Cicero, *Quæst. Tuscul.* I, 12, 13; *De nat. Deor.* I, 42; III, 15, 23; Diodorus siculus, V, 74, 80; Fl. Joseph, *Archæol.* lib. IX, 4, 5. Hinc dii mortui passim in bibliis dicuntur.

(2) Cfr. Joan. Alberti Fabricii, *Bibliographia antiquaria*, Hamburg. 1760, pag. 367.

plantæ, etc.; ad quam idololatriæ speciem reducitur *feticismus*, seu cultus illorum idolorum, quæ ex lapide, ligno, etc. quisque sibi ut deos efformat. 5º *Dæmonolatria*, seu cultus dæmonum; pleræque enim gentes malignos spiritus deos credebant, eorumque imagines venerabantur, ut Ægyptii Typhonem, et Mehestani Ahrimanium et innumerabiles ejus dæmones. Diversa autem hæc numina cogi posse et quiescere et dormire et ad sacrificia, in aliis regionibus oblata, tamquam ad epulas proficisci credebantur (1). Quumque diversi sexus fingerentur, pleraque etiam in matrimoniis vivere, imo adulteria patrare, et cum hominibus se commiscere existimabantur. 6º His addendus est *cultus imaginum rerum abstractarum*, famæ, concordiæ, pietatis, fidei, fortunæ (2), nec non malorum, sive physicorum, ut febris, orbanæ, infortunii, etc. sive moralium, ut contumeliæ, imprudentiæ (3). His omnibus velut diis altaria erigebantur et templa.

89. Ex parte *subjecti*, seu eorum qui fœdis his superstitionibus tenebantur, multiplex pariter distingui debet ratio tendendi in ejusmodi numina pro varia colentium opinione, cultura, ætate seu ævo rudiori et incultiori. Multitudo seu populus recensita objecta eorumque simulacra vel omnia vel saltem pleraque ut vera numina habebat, quibus sacrificia, preces, vota offerebat, ut ex dicendis constabit. Alii autem statuas ut sedes saltem deorum existimabant, in quas numina per consecrationem tamquam incantamentum cogerentur; hinc illis quoque motus humani tribuebantur (4). Alii solem pariter, lunam ac sidera ut deos colebant, dum alii illa velut deorum sedes, aut symbola et emblemata venerabantur. Sequiori tamen ævo philosophi nonnulli pluralitatem deorum ut unius ejusdemque divinitatis symbola et attributa varia atque operationes spectarunt; seu verius, mythologiam et poëtarum commenta hac ratione exponere conati sunt (5).

(1) Iliad. I, 423, 424, 609, 611; Lucianus in *Dial. de sacrificiis;* I Reg. XVIII, 27, 28.

(2) Cic. *De nat. Deor.* lib. III, 16, 23, 24; *De leg.* lib. II, cap. 8, ed. Taur.

(3) Plin. *Histor. natur.* lib. III, 5.

(4) Curtius, lib. IV, 11; Diod. siculus, lib. XVII, cap. 46; Plin. *Hist. natur.* lib. XXXVIII, cap. 4; conf. Joan. Alb. Fabric. op. cit.

(5) Cfr. S. August. *De Civit. Dei*, lib. VI; Lact. *Div. Inst.* lib. V. et VI

90. Ex levi hac polytheismi idololatrici cultus adumbratione, sub duplici respectu considerati, colligitur 1° non omnes quidem ethnicos pari superstitionis gradu sorduisse, sed alios plus alios minus; 2° infertur non omnes simulacra ut deos habuisse, sed plures illa vel ut sedes deorum, vel saltem ut divina quadam virtute prædita existimasse; 3° quod consequens est, non omnes et singulos cultu absoluto, sed multos solum relativo cultu eis honorem impendisse; 4° rudiores quosque sive multitudinem, nempe populum, tum in pluralitatem deorum credidisse, tum passim eorum effigies ac simulacra pro veris numinibus habuisse, iisque cultum tribuisse absolutum; 5° cum pleraque ejusmodi numina reali carerent objecto, vel saltem destituerentur objecto sensibus et vita prædito, cujusmodi ex. gr. erant omnia numina abstracta superius recensita, vel etiam Jupiter, Mercurius, Venus, etc., infertur reos idololatriæ proprie dictæ eos omnes fuisse, qui solo cultu relativo eorum colerent simulacra.

91. Quoad priores idololatriæ species vix ulla est controversia; ast non modica viguit et viget circa reliquas postremas duas. Protestantes enim plerique, ut faciliorem viam sibi sternerent ad accusandam Ecclesiam catholicam idololatriæ in cultu imaginum, commenti sunt omnem ethnicorum cultum perinde ac cultum Israëlitarum, qui accusati frequenter sunt in Scripturis idololatricæ superstitionis, fuisse semper relativum, nusquam vero absolutum, atque Israëlitas reos tantum in eo fuisse, quod effigies veri Dei contra legis præscriptum venerati fuerint, non autem quod falsa numina reipsa coluerint. Neoterici autem nonnulli scriptores his annis, Protestantium vestigia hac in parte premere haud veriti, duo affirmarunt: 1° Ethnicos pluralitatem deorum minime admisisse, 2° eos idola non coluisse nisi ut diversa simulacra unius veri Dei, ut sic adstruerent *consensum communem* generis humani in unius Dei veritate admittenda.

92. Nostrarum igitur partium esse debet ostendere 1° ethnicos, imo et Israëlitas infideles, passim polytheismi crimine se polluisse, 2° eosdemque idololatriæ proprie dictæ reos pariter passim extitisse.

93. Nunc vero præstat nonnulla breviter perstringere ex iis,

quæ ad dualismum spectant. Doctrina de duobus principiis inter ethnicos antiquissima est ac longe lateque, inter orientales præsertim, diffusa (1). Ortum fortasse duxit ex corrupta traditione lapsus angelorum, tentationis ac transgressionis primorum parentum. Nonnulli Protestantes sibi visi sunt deprehendere dualismi vestigia apud Judæos, maxime ab exilii Babylonici temporibus (2); sed perperam. Ex Christianis dualismum instaurarunt Cerdon, Marcion, Apelles et Manes, a quo Manichæi, qui per plura sæcula Ecclesiam infestarunt. Oblivioni a non paucis sæculis datus erat dualismus, quum Bayle, lascivienti ingenio suo plus quam par esset indulgens, omni arte ac vafritie illius argumenta instaurare atque in novo lumine ponere aggressus est, tum in suo dictionario, tum in aliis operibus passim.

94. Tritheismus vix natus, operà præsertim cujusdam Philopponi, in sua obscuritate jacuit (3). Ariani tamen ac Sabelliani Catholicos tritheismi jamdiu accusarunt. Gibbon veritus non est hanc ipsam calumniam sanctis Patribus, acerrimis Arianismi impugnatoribus, denuo impingere (4).

95. Ex his erroribus leviter delineatis ad quæstionis, quam suscipimus, dilucidationem patet, muneris nostri esse 1° statuere Dei unitatem; 2° ex hac propositione veluti principio quodam generali constituto, propositiones reliquas tamquam totidem corollaria deducere, sive adversus polytheistas atque idololatras, sive adversus dualistas. Quod enim spectat ad tritheismum, quem non vacat hic speciali ratione refellere, de eo commodius agemus in tractatu de Trinitate, ubi Catholicos et Ecclesiæ Patres ab impacta calumnia vindicabimus. Sit igitur

(1) Cf. Ramsay, *Discours sur la mythologie*.

(2) Wegscheider, § 7, n. 6, aliique apud ipsum, ibid.

(3) Joan. Damasc. *De hæres*. n. 83, edit. Lequien. Ex recentioribus cfr. Petav. *De Trinitate*, lib. 1, cap. 10, § 9; Bergier, *Dict. de théol.* art. *Trithéisme;* sæculo superiori triteismum renovarunt Petrus Faydit et Ant. Oehmbs. Hic posterior vulgavit Moguntiæ 1789 tractatum *de Deò et uno et trino*, quem Universitas Coloniensis anno 1790 refutavit et damnavit.

(4) *Hist. Casus Imp. rom.* cap. 20 et 21, inter quos recenset profanus homo S. Gregorium Nazianzenum et S. Athanasium.

PROPOSITIO I.

Deus unus est.

96. Hæc propositio de fide est, ut patet tum ex Symbolo Nicæno ac Constantinopolitano : *Credo in unum Deum*, tum ex Concilio Generali Lateranensi IV, Cap. *Firmiter*, ubi in fidei catholicæ professione dicitur : *Firmiter credimus et simpliciter confitemur, quod unus solus est verus Deus.* Sensus autem propositionis est, ut Deus unus dicatur *numerice*, non autem *specifice*, adeo ut nonnisi unicus et singularis naturæ Deus sit admittendus.

97. Ejusdem propositionis veritas non solum ex omnibus illis Scripturæ testimoniis evincitur, in quibus perpetuo Dei unitas prædicatur, ut Deut. VI, 4 : *Audi Israël : Dominus Deus noster, Dominus unus est;* et Marci XII, 29 : *Audi Israël Dominus Deus tuus, Deus unus est*, et alibi passim; sed etiam ex ratione, seu ex ipsa notione Dei. Deus enim, ex dictis, est ens, quo nihil majus cogitari aut dici potest, est ens necessarium, a se, æternum, infinitum omnique perfectione præditum; jam vero quod ejusmodi est, non potest nisi unum esse, alioquin si plura ponerentur, ipse Dei conceptus ac notio destrueretur, quæ necessario unitatem includit, cum dii pares omnes et æquales in hypothesi pluralitatis deorum admitti deberent, vel alii aliis inferiores, quod non minus absurdum esset atque a Dei notione abhorrens.

98. Hinc merito Tertullianus sic Marcionem, pluralitatem deorum invehentem, energice perstringebat : *Deum*, inquit, *ut scias unum esse debere, quære quid sit Deus, et non aliter invenies. Quantum humana conditio de Deo definire potest, id definio, quod et omnium conscientia agnoscet, Deum summum esse magnum... Cum de isto conveniat apud omnes (nemo enim negabit, Deum summum magnum quid esse, nisi qui poterit Deum imum modicum quid e contrario pronunciare, ut Deum neget auferendo quod Dei est) : Quæ erit jam conditio ipsius summi magni? Nempe ut nihil illi adæquetur, id est, ut non sit aliud summum magnum; quia si fuerit, adæquabitur; et si adæquabitur, non erit jam summum magnum, eversa conditione, et,*

ut ita dixerim, lege, quæ summo magno nihil sinet adæquari. Ergo unicum sit necesse est, quod fuerit summum magnum, par non habendo, ne non sit summum magnum... Proinde Deus, cum summum magnum sit, recte veritas nostra pronunciavit : Deus, si non unus est, non est.... porro summum magnum unicum sit necesse est; ergo et Deus unicus erit, non aliter Deus, nisi summum magnum; nec aliter summum magnum, nisi parem non habens; nec aliter parem non habens, nisi unicus fuerit (1).

99. Eadem ratione argumentantur Cyprianus, Athanasius, Hilarius, Lactantius, Joannes Damascenus, apud Petavium (2), et S. Thomas, *Contra gentes* (3), tum in *Summa* (4), ubi eamdem veritatam ostendit et ex Dei simplicitate et ex infinitate ejus perfectionis, tum denique ex unitate mundi, seu ex unitate, quæ elucet in ordinatione mundi. Quæ quidem aliaque ejusmodi argumenta evolveremus, nisi ageretur de re nunc temporis non necessaria, cum polytheismi error obsoletus sit, nec præterea vacet in hoc refellendo diutius immorari.

DIFFICULTATES.

100. Polytheismus non excluditur a Sacris Litteris, imo quodammodo iis insinuatur. 1° Deus enim iis nominibus designatur, quibus indoles religionis judaïcæ antiquioris *polytheistica* panditur; cujusmodi est nomen אֱלֹהִים (Elohim) apud Hebræos usitatum in plurali numero. 2° Historia docet ceteras religionis species, in Asia repertas, polytheismo superstructas fuisse, et 3° ipsos Israëlitas, cultus religiosi mosaïci quasi quodam jugo oppressos, quavis data opportunitate ad idololatriam reversos esse (5). Quare 4° in Veteris Testamenti libris non una eademque numinis idea pura, sed ea potissimum obtinuit notio, quæ Deum prædicat mundi creatorem (Gen. I, 1; Ps. XCVI, 5; Is. XL, 28), naturam celsissimam (Ps. CXLV, 3), alii naturæ

(1) *Contr. Marcionem*, lib. I, cap. 3, edit. Rigalt.

(2) *De Deo*, lib. I, cap. 4.

(3) Lib. I, cap. 42.

(4) Part. I, quæst. 9, art. 3.

(5) Ita Wegscheider, § 52, n. d.

nulli, neque aliorum populorum diis comparandam (Exod. XVIII, 11; Deut. III, 24; Jos. XXIII, 7; Ps. LXXXVI, 8, 9; CXL, 5 et seqq.; Isaïæ XIX, 1), omnium rerum, et sensu quidem peculiari Israëlitarum eorumque reipublicæ summum dominum atque moderatorem (Exod. VI, 3; Jos. XXIV; Jud. II, 24; Ps. XX, 2, 7, et aliis locis), quem propterea יְהֹוָה *Jehovah*, quod nomen Dei Israëlitis ἐγχωρίου (*indigetis seu localis*) proprium recte vocaveris (1); ergo.

101. Resp. *Neg. antec.* Ad 1m, *Neg.* Nemo enim est qui nesciat in linguarum usu non tam ad vocum etymologiam vel originariam significationem quam ad sensum, quo usurpari consueverunt, attendi debere, ut innumeris exemplis, petitis sive a linguis antiquis sive modernis, ostendi facile posset. Cum autem falsum sit adversariorum principium de indole polytheistica israëliticæ religionis antiquioris, cujus ipsi nullum documentum referunt, hinc jure negamus hoc indicatum fuisse per Dei nomina plurali numero expressa. Sane Moyses, loquens de populo israëlitico, dum adhuc in sua infantia esset, aperte contrarium supponit, imo exprobrat infidelitatem ejusdem populi in cultu, quem idolis ac diis gentium præstitit, velut novitatem, dicens : *Immolaverunt dæmoniis et non Deo, diis quos ignorabant, novi rescentesque venerunt, quos non coluerunt patres eorum, Deum qui te genuit dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui.* Hinc Moyses semper unicum Deum exhibet in creatione, in patriarcharum cultu, a quibus Hebræi originem traxerunt, eum vocando Deum Abraham, Isaac et Jacob, cui jamdiu sacrificia obtulerant Abel et Caïn ac postea Noë (2).

102. Ad 2m, *Neg.* historiam docere ceteras religionis species fuisse superstructas polytheismo, quum potius contrarium doceat. Etenim historia omnium antiquissima est mosaica; jam vero historia mosaica aperte tradit in mundo prius obtinuisse monotheis-

(1) Ibid.

(2) Cons. *Ueber den Monotheismus*, etc. seu *De monotheismo tamquam primitiva religione humanitatis tentamen*, per Franc. Xav. Fritz, etc. in *Ephem. theol.* edit. a D. Jos. Pletz. anno 6, fasc. III.

mum, nec nisi post diluvium saltem positivis documentis ostendi potest inductum fuisse inter homines polytheismum, et quidem per successivam defectionem, quæ magis crescebat, quo magis homines recedebant a primæva institutione per veri Dei oblivionem. Hinc videmus tum in Ægypto tum in Chananitide longius conservatam notionem unius Dei, ut patet ex Gen. XII, 18, ubi Pharao agnoscit se a Deo flagellari ob vindicatam sibi uxorem Abraham, tum ex cap. XIV, 18 et seqq. ubi Melchisedech rex Salem ut cultor unius Dei exhibetur; rursum ex cap. XX, 3, 4, 11, Abimelech Regem Geraræ monotheistam fuisse patet; ut alia documenta omittam, quæ tum in libris mosaïcis, tum in libris Job, Josue et Judicum expendi possunt (1). Itaque non monotheismus polytheismo supertructus est, sed contra polytheismus, deficiendo a priore religione, invaluit, ut Protestantismus, sive hæreses deficiendo a religione catholica desciverunt sub nova lege.

103. Ad 3m, *Neg.* suppositum, Israëlitas nempe propter legis suæ oppressionem, ad idololatriam reversos esse, ut patet ex dictis; ipsi enim potius ceterarum gentium scandalo, quod ob ipsorum oculos semper versabatur, trahebantur facili seductione ad illorum deorum cultum, qui omnibus cupiditatibus favebat, habita præsertim ratione rudioris ac materialis indolis illius populi, qua factum est, ut observat S. Augustinus (2), ut illo rituum apparatu, velut sepe, divina Providentia circumcingeretur, ne difflueret ad ritus finitimarum nationum; et his non obstantibus forsan defluxisset, nisi Deus speciali ratione ei prospexisset.

104. Ad 4m, *Dist.* In sensu exclusivo quorumcumque aliorum deorum, *conc.;* alio sensu, *neg.* Lex enim Mosaica luculentissime unum et solum Deum prædicat et alium quemcumque excludit; palmaria sunt verba, quibus sic Deus loquens inducitur (Deut. XXXII, 29 et seqq.): *Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus præter me, ego occidam et ego vivere faciam, percutiam et ego sanabo, et non est, qui de manu mea possit eruere;*

(1) Ex libro Job, qui fortasse est omnium antiquissimus, patet monotheismum etiam apud gentiles adhuc plene viguisse.

(2) Tract. IX in Joan : *Sacrificia illi populo pro ejus carnalitate et corde adhuc lapideo talia data sunt, quibus teneretur, quominus in idola deflueret.*

levabo ad cœlum manum meam, et dicam; vivo ego in æternum: quibus magnifice non solum unitas, sed et omnipotentia et æternitas Dei prædicatur. Notandum porro est ex legis præscripto Israëlitas istud Moysis canticum memoriæ mandare debuisse, nunquam propterea potuerunt absurdam opinionem adoptare de diis municipalibus, ut vocant, ac patriis aliarum gentium; æque luculenta sunt verba, quibus ibid. IV, 35, Moyses sic populum compellat: *Ut scires quoniam Dominus ipse est Deus, et non est alius præter eum.* Ut cetera brevitatis studio prætermittam, quæ ex reliquis sacris voluminibus, prophetarum præsertim, qui populum revocant ad legis præscripta, habentur.

105. Quod si interdum videtur institui comparatio inter Deum Hebræorum aliarumque gentium deos, ejusmodi comparatio non fit nisi juxta persuasionem illarum gentium, quæ in suis diis gloriabantur, non autem in rei veritate, quum viderimus apertissime alios deos explodi. Adde passim in Scripturis deos gentium *dæmonia* vocari, ut Levit. XVII, 7: *Et nequaquam ultra immolabit hostias suas dæmonibus, cum quibus fornicati sunt;* tum Deuter. citato cap. XXXII, 17: *Immolaverunt dæmonio;* Psalm. XCV, 5: *Omnes dii gentium dæmonia,* et alibi passim. Aperte negant Scripturæ deos gentium deos esse, ut Deut. XXXII, 21: *Ipsi me provocaverunt in eo, qui non erat Deus;* IV Reg. XIX, 18: *Non enim erant dii... Nunc igitur Domine Deus noster salvos nos fac de manu ejus, ut sciant omnia regna terræ, quia tu es Dominus Deus solus;* et alibi sæpe. Cum hæc igitur de diis gentium passim in Scripturis Veteris Testamenti prædicentur, qua ratione dici potest secundum Israëlitas fuisse illos vere deos, licet inferiores Deo, quem ipsi colebant?

106. Atque hinc pariter excluditur, quod ultimo loco asserebatur, Judæos Deum suum ut indigetem seu localem ac patrium, ἐγχώριον יְהוָה habuisse adinstar aliarum gentium. Fieri utique potuit, ut rudes nonnulli, in idololatriam proni, hanc fortasse opinionem adoptarint, sed aliud est loqui de singulis, aliud de spiritu ac sensu totius gentis, ut adversarii faciunt, qui et in eo peccant, quod ex analogia aliarum gentium argumentum ducunt ad hebraicam nationem, quasi et ipsa imbuta fuerit eodem

errore, in quo gentes ceteræ versabantur, quæ pessima quidem est argumentandi ratio. Nonne ridiculum se præberet, qui vellet adscribere Ecclesiæ catholicæ absurda, quibus Protestantismus scatet? Hæc tamen methodus est biblicorum rationalistarum, qui et hanc ideam fixam, inter ceteras, adoptarunt de Deo locali Hebræorum; cum tamen nulla gens sit, quæ tam alte de Deo senserit, ejusque in gentes omnes dominatu, quam natio judaïca, quemadmodum patet ex Psalmis, in quibus gentes passim invitantur ad laudandum Deum.

107. Inst. Nec pauca nec levia sunt hujus opinionis fundamenta in sacris Bibliis; Deus enim 1° plurali numero, Gen. I, 26, loquens inducitur : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram;* tum ibid. cap. II, 18 : *Faciamus ei adjutorium simile sibi;* et cap. III, 22 : *Ecce Adam quasi unus ex nobis,* et alibi. Hanc etiam 2° Christus ipse indicat illis verbis : *Ego dixi : Dii estis,* quibus (Joan. X, 34) ipse se comparat; atque 3° Apostolus, I Cor. VIII, 5 : *Si quidem sunt dii multi et Domini multi.* Sane 4° si non repugnat juxta christianam doctrinam plures esse personas divinas realiter distinctas, nec repugnat plures deos esse, qui plus minus eamdem divinam naturam participent (1); ergo.

108. Resp. *Neg. antec.* Ad probat. *Dist.* Ad insinuandam pluralitatem deorum, *neg.;* ad indicandam pluralitatem personarum in Deo, ut Patres exponunt, vel alia de causa, *conc.* Cum Moyses constanter monotheismum absolutum velut primarium legis articulum ponat, non potuit profecto iis verborum formulis uti, quæ favere possent polytheismo, a quo perpetuo nititur abducere israëliticum populum; quare vel dicendum in prædictis locis, in quibus Deum plurali numero loquentem inducit, insinuare pluralitatem personarum in Deo, ut Ecclesiæ Patres communi consensu exponunt atque interpretes catholici, et antiquiores ipsi

(1) Argumenta, quæ in favorem polytheismi desumi possent ex miraculis atque vaticiniis et oraculorum responsis, jam diluimus in tractatu *De vera religione*, part. 1, n. 226 et seqq.

Protestantes (1), quod nos pro certo habemus, cum nulla alia expositio satisfaciat (2); vel aliam rationem fuisse, quæ nos lateat, promiscue usurpandi numerum pluralem pro singulari. Ceterum alter textus ex Gen. II, 18, desumptus hebraice est numero singulari : אֶעֱשֶׂה־לּוֹ *faciam ei*, etc.

109. Ad 2m, *Neg.* Christus enim se comparat judicibus vel prophetis, ad quos sermo Dei factus est, et quidem relate ad solam denominationem, non autem naturam divinam, ut patet ex contextu, et nos suo loco ostendemus.

110. Ad 3m, *Dist.* Qui tales dicantur ex ethnicorum hominum opinione, *conc.;* qui tales sint, *neg.* Non alium esse sensum Apostoli contextus evincit.

111. Ad 4m, *Neg.* paritatem. Personæ enim in Deo non distinguuntur in natura, quæ una eademque in omnibus est, sed in relationibus; dii autem totidem distinctis naturis ac diversis necessario constant. Sed de hoc argumento in tractatu de Trinitate.

(1) Cons. *Critici sacri*, vol. I, ad hæc loca.

(2) Clericus hic adnotat emphasin quamdam in illa locutione *faciamus*, etc. Rosenmüller eam repetit ex linguæ consuetudine, nam et in aliis linguis mos est, ut interdum plurali numero, de se loquentes, singuli utantur homines. Sic Job. XIII, 2, 3; II Reg. XIV, 14, ubi David in eadem orationis serie singularem et pluralem numerum promiscue de *se uno* adhibet, II Reg, XVI, 20. Ad versum autem 22, cap. 3 Geneseos: *Ecce Adam quasi unus ex nobis*, etc. manifestum est, inquit, Deum, dum prima pluralitatis persona loquitur, sibi conjungere ceteros dæmones אֱלֹהִים. At, præterquam quod allati textus ad rem non sunt, ut cuilibet eos attente percurrenti palam fiet, ne unus quidem adduci potest, in quo Deus de se plurali numero loquatur, si eos excipias, in quibus non solum Ecclesiæ Patres, et veteres ipsi Protestantes, verum ipsi Rabbini non obscure insinuant pluralitatem personarum induci, ut inter ceteros ostendunt Martini in *Pugione fidei*, et Galatinus *De arcanis cath. veritatis*, et post ipsos D. Drach, *Deuxième Lettre d'un Rabbin converti*, sect. IV, pag. 75 et seqq. Paris 1827.

PROPOSITIO II.

Ethnici vel polytheismo proprie dicto vel idololatrico cultu absoluto vel passim utroque simul se commacularunt.

112. Hæc propositio est tum adversus illos Protestantes, qui in solo relativo imaginum ac idolorum cultu crimen idololatriæ constituunt, atque inficiantur idola ipsa per se ethnicos coluisse, tum adversus illos neotericos, quos supra indicavimus, qui nullum unquam fuisse polytheismum proprie dictum adstruunt, neque idololatriam absolutam.

113. Evincemus autem ejusdem propositionis veritatem tum ex sacris litteris, tum ex monumentis ecclesiasticæ ac profanæ antiquitatis quoad utramque partem. Diximus autem *vel* polytheismo, *vel* absoluto idolorum cultu, ne quis putet nos contendere omnes prorsus ethnicos in ea fuisse sententia, idola per se deos fuisse; scimus enim non omnibus rudem hanc stetisse opinionem.

114. Jam vero ethnicos in primis polytheismum proprie dictum admisisse, seu coluisse plures deos proprie dictos, 1° omnia illa ostendunt Scripturarum oracula, quæ objurgant infideles de pluralitate deorum, cujus rei documentum luculentissimum exhibent Acta Apostolorum cap. XIV. Ex occasione miraculi patrati a Paulo et Barnaba Lystrienses *levaverunt vocem suam, lycaonice dicentes : Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos, et vocabant Barnabam Jovem, Paulum vero Mercurium;* in turbas vero ac sacerdotem, qui illis sacrificare volebat, insilientes, dixerunt Apostoli : *Viri, quid hæc facitis? et nos mortales sumus, similes vobis homines, annunciantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum, qui fecit cœlum et terrâm*, etc... *qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas.* Ex quibus habemus ethnicos in multitudinem seu pluralitatem deorum reipsa credidisse, eum errorem præteritis generationibus communem fuisse, et ad revocandas eas ab ejusmodi errore Apostolos esse missos a Christo Domino. Hoc autem ethnicos præstitisse, absque respectu ad verum Deum, luculentissime declarat Apostolus, scribens ad Galatas : *Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui*

natura non sunt dii, serviebatis (Gal. IV, 8,). Sic in Veteri Testamento Achior (Judith. cap. V) meminit multitudinis deorum, quos Chaldæi colebant. 2° Idem evincunt omnia loca, in quibus dii gentium nominantur dii alieni, dii patrii uniuscujusque gentis, quæ innumera prope sunt. 3° Illa pariter testimonia, quibus arguitur infidelitas Hebræorum, qui, cum a Deo recederent, ut sequerentur gentium deos, dicuntur *fornicari, adulterari*, etc. Hisce objurgationibus plenæ sunt Scripturæ, ac præsertim prophetarum volumina (1), metaphora ducta exinde quod, derelicto uno veroque Deo gentis israëliticæ sponso sive marito, diis falsis per summam infidelitatem adhærerent.

115. Quod præterea idololatriæ crimen consisteret in cultu absoluto idolorum, id pariter luculentissime evincitur 1° ex iis locis, quibus reprehenduntur idololatræ, dicentes ligno: *Pater meus es tu; et lapidi: Tu me genuisti* (2); quod coluerint *opera manuum suarum, opera manuum hominum*, ut in prophetis passim, ac præsertim Isaïæ cap. XLIV, ubi graphice describitur stupiditas idololatriæ, dum faber lignarius exhibetur fecisse idolum, et *curvatur ante illud et adorat illud et obsecrat, dicens: Libera me, quia Deus meus es tu* (3). 2° Ex iis in quibus admonentur Hebræi idola gentium deos non esse; quo spectat integrum caput VI Baruch: *Videbitis*, inquit, *in Babylonia deos aureos et argenteos et lapideos et ligneos in humeris portari, ostentantes metum gentibus; videte ergo ne et vos similes efficiamini factis alienis, et metuatis, et metus vos capiat in ipsis;* et, recensitis diversis idololatrarum ritibus ac multiplici idololatriæ specie, eadem semper ratione concludit: *Sciatis quia non sunt dii, nec timueritis eos.* 3° Demum ceteris omnibus omissis, quæ in eamdem rem afferri possent, facta ipsa id ostendunt in Scripturis recensita, ex quibus seligimus historiam idoli Bel et draconis (Da-

(1) Exod. xxxiv, 15, 16; Lev. xvii, 7; xx, 5, 6; Jud. ii, 17; viii, 27, 33; Psalm lxxii, 27; cv, 39; Isaïæ xxiii, 17; Jerem. iii, 1, 6, 8; Ezech. vi, 9; xvi, 15 et seqq. Oseæ i, 2.

(2) Jer. ii, 27.

(3) Cfr. Exod. xx, 23; xxxiv, 17; xxxii, 4; Sapient. capp. xii-xv; Isaïæ ii, 8 et seqq.; Dan. v, 4; Jer. x.

niel XIV). Bel enim credebatur Deus vivens, quem propterea non solum cultu absoluto prosequebantur Babylonii, sed præterea apponebant ei per singulos dies escas, vinum, etc.; id dicatur de dracone, quem ut Deum immortalem colebant et adorabant (ibidem); ut alia præteream. Ex his interim patet negari non posse, nisi fides Scripturæ detrahatur, ethnicos tum plures deos coluisse, tum idola pro veris diis habuisse, ac tamquam deos absoluto cultu veneratos esse.

116. Nunc præstat tandem propositionem documentis ecclesiasticis et profanis ostendere et confirmare. Ac primo quidem Ecclesiæ Patres, qui profecto longe melius quam nos paganorum theologiam ac religionem cognoscebant, quum plures ex ipsis ex paganismo ad christianam veritatem venerint, et assidue adversus ethnicorum errores ac superstitionem tunc vigentem pugnaverint, aperte utrumque propositionis nostræ assertum testantur. Ipsi enim non minus confutant eos, qui simulacra sive metallica sive lignea sive lapidea ut deos colebant, quam eos qui divinitatem tribuebant Jovi, Apollini, Veneri, Minervæ, qui non fuerunt nisi homines, eosque, qui cum illis antiquis philosophis, sub istis diversis nominibus, mundum ejusque partes intelligebant. Quare vero? Nisi quia inter ethnicos omnes harum superstitionum ac idololatriæ species inveniebantur. Hinc aliqui sectabantur in religionis negotio fabulas poëtarum, alii sensum philosophorum, plerique demum existimabant simulacra ipsa veros deos esse, ita ut philosophi ipsi præclarissimi traherentur a multitudine ad simulacrorum cultum, quasi revera dii essent, ut testatur Origenes, loquens de Platone et Socrate (1). Hinc Minutius Felix in

(1) Hæc sunt ejus verba, (*Contra Celsum*, lib. VI, n. 4): Ἀλλ' οἱ τοιαῦτα περὶ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ γράψαντες καταβαίνουσιν εἰς Πειραιέα, προσευξόμενοι ὡς θεῷ τῇ Ἀρτέμιδι· καὶ ὀψόμενοι τὴν ὑπὸ ἰδιωτῶν ἐπιτελουμένην πανήγυριν.... ἀλεκτρυόνα τῷ Ἀσκληπιῷ ἀποδιδόντες· καὶ ἔστιν ἰδεῖν τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ μέγα φρονοῦντας καὶ θεολογίᾳ, ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου προσκυνοῦντας εἰς τιμὴν, φασὶν, ἐκείνου· ἔσθ' ὅτε δὲ καταβαίνοντας μετ' Αἰγυπτίων ἐπὶ τὰ πετεινὰ, ἢ τετράποδα, ἢ ἑρπετά, id est, *Sed illi, qui de summo bono talia scripserunt, in Piræum descendunt, Dianæ ut Deo preces oblaturi, interfuturique festo ab imperita multitudine celebrato....gallumque persolvunt*

Octavio, disserens de idolo pro Deo habito, inquit : *Quando igitur hic nascitur? Ecce funditur, fabricatur, sculpitur. Nondum Deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur; nec adhuc Deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur; tunc postremo Deus est, cum homo illum voluit et dedicavit.* Eadem ratione loquitur S. Justinus (1). Athenagoras vero in *Legatione pro Christianis*, cap. XVII, non solum defendit Christianos ab accusatione illis impacta, quod idola ut deos non agnoscerent, sed præterea confutat hunc errorem ostendendo Deum et idola infinito inter se intervallo distare, deinde cap. XVIII exponit *nonnullorum* explicationem : *Sed quoniam aliqui dicunt ejusmodi simulacra imagines tantum ac representationes sive effigies deorum esse*, etc. (2), ideoque idola coli cultu relativo respondet alia ratione. Ex hoc habemus ethnicos plerosque idola absolute coluisse, nonnullos cultu relativo, admittentes tamen pluralitatem deorum. Id ipsum testantur Tatianus (3), Lactantius (4), Theophilus Antiochenus (5), Tertullianus (6), Prudentius (7),

Æsculapio.... illos videre est de sua sapientia theologiaque gloriantes pervolvi ad pedes imaginis corruptibilem hominem repræsentantis, *ejus colendi gratia* ; *et interdum cum Ægyptiis ad volucrum*, *quadrupedum*, *reptiliumque cultum se dejicere.*

(1) *Apol.* I, cap. 9.

(2) Ἐπεὶ τοίνυν φασί τινες εἰκόνας μὲν εἶναι ταύτας, θεοὺς δὲ, ἐφ' οἷς αἱ εἰκόνες, κ. τ. λ.

(3) *Orat. adv. Græc.* cap. 9, tum XXXIII; et XXXIV; ipse Tatianus se profitetur testem ocularem.

(4) *Div. Inst.* lib. II, capp. 2 et 4.

(5) *Ad Autolyc.* lib. II, cap. 2, ubi loquens de simulacris affirmat, quod ii ipsi, qui ea confecerunt, *accedunt*, *ut ea adorent, et ea Deos esse existimant*; Ἔρχονται μετὰ σπουδῆς καὶ παρατάξεως... εἰς τὸ προσκυνεῖν αὐτοῖς, καὶ ἡγοῦνται θεοὺς αὐτούς. Quid clarius?

(6) *Apol.* n. XIII et seqq. ubi ostendit plus pati deos ethnicorum, dum fabrefiunt, quam Christiani dum tormentis subjiciuntur : *Ungulis*, inquit, *deraditis latera Christianorum*, *at in deos vestros per omnia membra validius incumbunt asciæ et uncinæ et scobinæ. Cervices ponimus ; ante plumbum et glutinum et gomphos sine capite sunt dii vestri.... ignibus urimur; hoc et illi a prima quidem massa*, etc. Instant ibidem ethnici : *Sed nobis Dii sunt....*

(7) *I Cathemerin.* in hymno VIII, kal. Januarias :

Nam cæca vis mortalium,
Venerans inanes nænias,

S. Athanasius (1). Sed præstat audire Arnobium exponentem sensa sua circa idola, cum adhuc paganus esset : *Venerabar*, inquit, *o cæcitas! nuper, simulacra modo ex fornacibus prompta, in incudibus deos et ex malleis fabricatos, elephantorum ossa; picturatas veternosis in arboribus tænias si quando conspexeram, lubricatum lapidem et ex olivi unguine sordidatum, tamquam inesset vis præsens, adulabar, affabar, et beneficia poscebam nihil sentiente de trunco; et eos ipsos divos, quos esse mihi persuaseram, afficiebam contumeliis gravibus* (2). Nunc quærendum subest, utrum potius credendum sit ita testantibus de re, quæ sub oculos ipsorum cadebat, et cujus ipsi pars fuerant, an recentioribus quibuscumque contrarium effutientibus.

117. Demum ne longiores simus in re non necessaria, finem huic propositioni facimus duorum ethnicorum testimoniis, quorum unus est Horatius, cujus versus jam retulimus in tractatu de vera religione, ex lib. I, sat. VIII : *Olim truncus eram*, etc.; alter est Seneca, qui in libris moralibus ita de paganis scribebat : *Simulacra deorum venerantur, illis supplicant genu posito, illa adorant, illis per totum assident diem aut adstant, illis stipem jaciunt, victimas cædunt; et cum hæc tantopere suspiciant, fabros, qui illa fecerunt, contemnunt*, etc. (3).

118. Si igitur verus polytheismus dicendus est, in quo plura-

Vel æra, vel saxa algida,
Vel ligna credebant Deum.

et rursum in *Peristephanon*, hym. in laudem Vincentii Mart.

(1) *Orat. cont. gent.* 22, 13, 15, edit. Maurin. ubi pariter expresse tradit artifices opera sua ut deos salutare, θεοῖς προσαγορεύει; cfr. etiam S. Greg. Naz. *Orat.* XXXV.

(2) *Adv. Gent.* lib. I, n. 13. Et hoc etiam dictum sit adversus eos, qui *usum loquendi* unicam, aut saltem præcipuam, legem statuunt ad exponenda sacra Biblia, et tamen Patres deserunt, quando ipsorum commentis adversantur.

(3) Apud Lactant. loc. cit. cap. 2. Cfr. P. Baltus, *Suite de la réponse à l'Hist. des Oracles*, 1re part. chap. 11 et 12. Integrum confici posset volumen et apertissimis Patrum testimoniis, qui exprobrant gentibus cultum deorum et simulacrorum, et quidem absolutum. Nec minus clara sunt monumenta, quæ nobis suppeditant auctores profani. Diogenes Laërtius in vita Stilponis, lib. II, refert hunc philosophum exilio mulctatum fuisse ab Atheniensibus, eo quod

litas deorum proprie talium admittitur et creditur; si polytheistico cultu, qui deos in simulacris venerantur, commaculati sunt dicendi; si rei idololatriæ stricte sumptæ censendi sunt, quotquot vel credunt numina idolis inclusa, vel idola ipsa ut deos habent; cum ex documentis, sive ex Scriptura sive ex omni antiquitate sacra et profana depromptis, evidentissime constet ita se se gessisse ethnicas gentes, concludendum igitur est ethnicos vel polytheismo proprie dicto, vel idololatrico cultu absoluto, vel passim utroque simul se commaculasse, quod demonstrandum nobis assumpsimus, tum adversus Protestantes, tum adversus neotericos scriptores.

119. Quanquam hi postremi advertere præterea deberent ad Concilium Tridentinum, quod sess. XXV, in decreto de sacris imaginibus, mandat: *Imagines porro Christi, deiparæ Virginis, et aliorum Sanctorum in templis præsertim habendas et retinendas, eisque debitum honorem et venerationem impertiendam, non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas vel virtus, propter quam sint colendæ, vel quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia in imaginibus sit figenda, veluti olim fiebat a gentibus, quæ in idolis spem suam collocabant.* Ergo ex Conc. Trid. gentes putabant inesse idolis aliquam divinitatem vel virtutem, aliquid petebant ab ipsis, fiduciam in iisdem figebant spemque suam in idolis collocabant, ideoque verum ac proprie dictum polytheismum, veram ac proprie dictam idololatriam profitebantur.

DIFFICULTATES.

120. Obj. prima. 1° Idololatria non est negatio alicujus dogmatis, sed violatio præcepti, et quidem omnium primi, ejus

dixerit Minervam Phidiæ non esse divinitatem. Cfr. historia, quam refert Flav. Joseph, *Archæol.* lib XVIII, cap. 3, n. 4, pag. 877 et seqq. edit. Havercamp, de muliere, quæ putavit se cum Deo congressam, etc. Cons. Bergier *Dict.* art. *Idole, idolâtre*, etc. Cavendum tamen ab editione Vesuntina anni 1826, cui nescio qui e schola neoterica addidit notas ad disseminandam novam doctrinam, prout præstitit in hoc articulo, in quo Bergier aperta fronte contradixerat iis, quæ postea neoterici auctores invexerunt.

nempe, quod præscribit Dei adorationem et quidem solius Dei. Sic 2° idololatrarum crimen consistit juxta Apostolum in eo quod, *cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis..., et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori.* (Rom. I, 21, 25); quod 3° congruit cum eo quod idem Apostolus, scribens ad Thessalonicenses, de ipsorum conversione ait : *Conversi estis ad Deum a simulacris, servire Deo vivo et vero;* ad Thess. I, 9, et I ad Cor. XII, 2 : *Scitis, quoniam cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.* 4° Homo enim, utpote sensuum suorum servus, in se experiebatur indigentiam sibi Deum verum, unicum, æternum et invisibilem repræsentandi sub aliqua imagine, ut ipsa ἰδωλολατρείας (idololatriæ) vox exprimit; *cultus* nempe *imaginum;* atque ita 5° honoratus est creator in operibus suis splendidioribus, quæ facta sunt totidem symbola divinitatis (1).

121. Resp. ad 1m, *Neg.* idololatria enim est tum negatio dogmatis, scilicet unius Dei, tum violatio præcepti prohibentis deferre creaturæ adorationem uni Deo debitam, vel etiam falsis diis cultum debitum Deo vero. Ex allatis enim documentis, sive ex Scriptura, sive ex Patribus atque scriptoribus paganis, constat idololatras passim in errore versatos fuisse pluralitatis deorum, ideoque dupliciter peccasse et in dogma et in præceptum. Paulus enim et Barnabas non unus, sed duo dii, Jupiter et Mercurius, existimati sunt (2).

122. Ad 2m, *Dist.* Respectu paucorum philosophorum, *conc.;* respectu multitudinis ac populorum, *neg.* Patres enim atque interpretes, exponentes hunc locum, conveniunt in eo restringendo ad philosophos, qui utique cum Deum cognovissent naturali ra-

(1) *Essai sur l'indifférence, en matière de Religion,* tom. III, pag. 74 et 75.

(2) Cfr. Euseb. *De Præp. evang.* lib. V, cap. I et seqq. usque ad cap. 16, ubi non solum de numinum ac simulacrorum multitudine, sed et de ipsorum cultu late ac fuse disserit, perpetuoque supponit coli simulacra lapidea ac ligna ut vera numina. Cfr. etiam Card. Gerdil. in suo *Saggio d'instruz. teolog.* opp. edit Rom. tom. X, pag. 279, seqq.

tione ex pulchritudine hujus universi, nec eum glorificaverunt, nec ejus unitatem et veritatem prædicaverunt, se se potius in cultu externo et publico accommodaverunt multitudini colenti plures deos, prout ipsis exprobat S. Augustinus, et patet ex historia (1). Hanc porro esse mentem Apostoli eruitur his ex verbis, quæ omisit adversarius : *Et dicentes se esse sapientes stulti facti sunt.*

123. Ad 3m, *Dist. antec.* Ducebamini ad simulacra falsorum deorum, *conc.;* unius veri Dei, *neg.* Id ipsum dicatur de alio textu epistolæ ad Corinthios; in hac enim ipsa epistola (I Cor. VIII, 5.) Apostolus expresse scribit : *Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cœlo, sive in terra (siquidem sunt dii multi et domini multi); nobis tamen unus Deus;* et loquitur juxta errorem et sensum gentium.

124. Ad 4m, *Neg.* idololatrarum crimen præcise constitisse in efformandis et colendis imaginibus symbolicis unius veri Dei. Alioquin Catholici, qui pariter Deum in imaginibus symbolicis seu formis, sub quibus Deus interdum apparuit patriarchis et prophetis, repræsentant, essent idololatriæ turpissimæ rei, prout eos accusant hæretici (2); quod impium et absurdum est. Falsum præterea est vocem ἰδωλολατρείας designare seu exprimere, ut adversarius autumat, *cultum imaginum;* significat enim cultum vel servitutem *falsarum imaginum,* quibus nempe nullum reale objectum respondet, ut fuse ostendit Bellarminus adversus Henricum Stephanum aliosque hæreticos, hanc ipsam etymologiam ἰδώλου obtrudentes (3).

125. Ad 5m, *Neg.* Sed, ut patet ex dictis, idololatræ, veri Dei obliti, non creatorem, sed falsos et inanes Deos honoraverunt.

126. Inst. 1° Saltem sub multitudine diversarum formarum

(1) S. Aug. *De civ. Dei*, lib. VI, cap. 10. Cons. P. Baltus in opere, *Jugement des SS. Pères sur la morale de la Philosophie païenne*, lib. I, cap. 7, vol. I, in-4°, Strasbourg 1719; ubi innumeris prope documentis ostendit philosophos fuisse idololatras ac docuisse pluralitatem deorum, et tum factis tum scriptis passim cohonestasse idololatriam apud populum.

(2) Cons. Bellarm. *De reliquiis et imaginibus Sanctorum*, lib. II, cap. 13.

(3) Ibid. cap. 5.

idololatria reducebatur ad cultum spirituum, qui per hoc universum diffusi sunt, et ad cultum hominum, qui putabantur evecti post mortem ad gradum potentiæ ac perfectionis, secundum quem spiritibus cœlestibus appropinquabant (1). Hinc 2° ostensum est idololatriam nil aliud unquam fuisse, quam cultum spirituum bonorum et malorum, et cultum hominum illustrium, id est, quoad rem ipsam nil aliud quam cultum *Angelorum* et *Sanctorum* (2). Sane 3° difficile potest intelligi paganos alligasse his diversis spiritibus veram notionem divinitatis. Si enim res bene perpendatur, 4° nonne unitas necessario includitur in hac notione? Dici propterea oporteret homines credidisse pluralitatem unius seu unici Dei (3); neque enim pagani credidissent plures *deos,* si non habuissent notionem *Dei* (4). In hanc 5° propterea sententiam conspirant Catholici, Protestantes, philosophi, ut patet sive ex Beausobre in *Historia Manicheismi,* lib. IX, cap, 4, tom. II, pag. 654 et 655, sive ex Voltaire in *Dictionario philosophico,* art. *Religio,* quæst. II (5). Quare 6° poterat quis esse idololatra, etsi nullam negaret veritatem, neque Dei supremi existentiam, ut Judæorum exemplum ostendit, neque providentiam, neque præcepta justitiæ (6); ergo.

127. Resp. ad 1m, *Dist.* Id est, aliqua species idololatriæ, *conc.;* idololatria universim sumpta, *neg.* Cultus spirituum et heroum erat utique unus ex ramis idololatricæ superstitionis, sed non constituebat totam idololatriam. Scriptura enim testatur ethnicos coluisse, et quidem cultu absoluto, solem, lunam, lapides et lignum, et ab ipsis petiisse beneficia, liberationem a malis, etc. Et hæc erat idololatria multitudinis; recolantur probationes.

(1) *Essai sur l'indifférence*, loc. cit. pag. 82.

(2) Ibid. pag. 107 et 108.

(3) Ibid. (pag. 110 et 111) : *Il est difficile que l'on s'entende soi-même, quand on prétend que les païens attachaient à ces divers esprits la vraie notion de la divinité. Qu'on veuille bien y réfléchir : l'unité n'entre-t-elle pas nécessairement dans cette notion? Il faudrait donc dire que les hommes croyaient à la pluralité d'un Dieu unique.*

(4) Pag. 111, n. s : *Comment les païens croyaient-ils à plusieurs dieux, s'ils n'avaient pas la notion de Dieu?*

(5) Pag. 113 ad 115.

(6) Pag. 152 : *On pouvait être idolâtre sans nier aucune vérité.*

128. Ad 2m, *Neg.* Si enim hoc ostensum esset, demonstratum pariter fuisset Scripturam sanctam nos decipere, dum affirmat homines coluisse deos, qui oculos habent et non vident, aures habent et non audiunt, habent os et non loquuntur; neque dixisset pariter Psalmista : *Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (1).

129. Ad 2m, *Dist.* Si admitteretur, ut contendit adversarius, ethnicos alligasse veram notionem divinitatis diis suis, *conc.;* tunc enim haberetur contradictio in terminis; si contra admititur, ut admittendum revera est, una cum omnibus Patribus et theologis, ethnicos veram amisisse divinitatis notionem, dum admiserunt plures deos, *neg.* Etenim omnes Patres ac theologi demonstrarunt, sive ex Scriptura, sive ex factis et documentis luculentissimis, viguisse polytheismum proprie dictum apud veteres paganos, prout etiamnum existit apud hodiernos idololatras. Quo posito, necessario jam sequitur polytheistas reipsa veram divinitatis notionem amisisse; alioquin in ejusmodi absurdam opinionem nunquam delapsi fuissent, ut admitterent pluralitatem deorum. Quod si idea unius Dei supremi nunquam penitus obliterata est, repeti id debet a testimonio, quod vocat Tertullianus animæ naturaliter christianæ, sive a rationis lumine, quod nunquam est extinctum. Verum homines non semper, imo non habitualiter, attendebant ad ejusmodi conscientiæ dictamen, et ad illa veluti fragmenta veritatis, quæ ab ipsis penitus in corde servabantur; insuper, dato etiam quod attenderent, experientia luctuosa ostenditur homines non semper sibi cohærere (2).

(1) Psalm. CXIII, 8.

(2) Hujus erroris refutationem jam præoccupavit doctissimus Suarez (*De religione*, tom. I, tract. III, lib. I, cap. 4, n. 12), qui cum sibi objecisset Gentiles, inter deos majores et minores unum supremum, quem Jovem appellabant, agnovisse, cui soli verum cultum tribuebant, ita prosequitur : *Respondeo de facto ipso satis constare gentes errasse, sacrificando pluribus diis, ac subinde unumquemque ex illis diis tamquam verum Deum, seu quod idem est, sub aliqua ratione supremæ excellentiæ colendo. Unde verisimile est credidisse unumquemque Deum in aliquo munere seu præsidentia et efficacia circa res aliquas habere supremam vim et potestatem, etiamsi alii dicerentur majores, alii minores, jux-*

130. Ad 4. *Dist.* In se, *conc.;* subjective, seu prout apprehenditur ab humana mente, dum a vero deflectit, *neg.* Hoc solum ad summum eruitur, eorum errorem non fuisse invincibilem, quia si cupiditatibus liberi et anticipatis judiciis vacui attendissent ad veram Dei notionem, potuissent suum errorem detegere, ut plures reipsa philosophi eum detexere. Hinc evanescit illa battologia de fide in pluralitatem unius Dei, quia supponit quod est falsum, polytheistas nempe semper notionem veram divinitatis habuisse. In altera observatione, quod ethnici non credidissent *deos* absque notione *Dei*, confundit auctor, quem impugnamus, Dei existentiam cum vera notione divinitatis; primam utique omnes admittebant gentes; alteram autem, generatim saltem, amiserant.

131. Ad 5m, *Dist.* Protestantes, ut inde possent insimulare Ecclesiam catholicam idololatriæ in cultu imaginum, et philosophi, nempe increduli, qui nihili faciunt Scripturam et Patres, *conc.;* Catholici, *subdist.* ex iis nempe qui non verentur a Scripturæ, Patrum, Concilii Tridentini auctoritate et communi sententia recedere, ut propria et singularia inventa sectentur, *trans.;* ceteri, *neg.* Nam catholici theologi refellerunt protestantes contendentes cultum idololatricum non fuisse nisi relativum, ut patet ex eorum tractatibus de cultu Sanctorum, incipiendo a Bellarmino usque ad nos. Proinde adversarius noster habeat sibi consentaneos Beausobre et Voltaire; nos autem cum communi Catholicorum doctrina, innixa auctoritati Scripturæ, Patrum et Concilii Tridentini contrarium tenemus, abhorrentes ab ejusmodi novitatibus (1).

ta dignitatem rerum, quibus præsidebant; vel certe multi gentilium, præsertim commune vulgus, cæca quadam ignorantia et falsa traditione ac fide ducebantur, putantes singulis rebus vim quamdam invisibilem ac supremam præsidere, ideoque supremo cultu esse colendam, sine ulla relatione ad unum supremum creatorem et gubernatorem omnium, nec discurrebant, quomodo id fieri posset, aut quomodo sine uno supremo numine et progenitore mundus posset subsistere.

(1) Præ oculis habendum est gravissimum monitum Gregori XVI, qui in sua Encyclica emissa, VII Kal. Jul. 1834, adversus opusculum : *Paroles d'un croyant* : *Probe autem*, inquit, *intel-*

132. Ad 6m, *Dist.* Eadem nempe ratione, qua quis potest esse Islamita, non negando interius Christianismum, *conc.;* alias, *neg.* Idololatria enim erat evidenter professio polytheismi, et per consequens negatio unitatis Dei; nec dubitari potest quin multitudo sive massa idololatrarum professa fuerit interius, non secus ac exterius, polytheismum; alioquin dicendum foret universam terram totidem hypocritis quot polytheistis plenam fuisse. Ad exemplum vero Judæorum, quos affirmat auctor noster tenuisse unius supremi Dei existentiam, una cum cultu idololatrico, dico hoc aperte repugnare Scripturæ testanti, et quidem sæpe, illos idololatras Deum deseruisse. Sic Deut. XXXII, 18 : *Deum, qui te genuit, dereliquisti, et oblitus es Domini creatoris tui;* et Psalm. CV, 19 et seq : *Fecerunt vitulum in Horeb, et adoraverunt sculptile, et obliti sunt Deum, qui salvavit eos;* Jer. II, 5 : *Elongaverunt a me, et ambulaverunt post vanitatem* (id est, idola), *et non dixerunt: Ubi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Ægypti?.. Effunde iram tuam in gentes, etc.;* Jud. X, 6. : *Filii Israël... servierunt idolis, Baalim et Astaroth, et diis Syriæ ac Sidonis et Moab, et filiorum Ammon et Philisthiim; dimiseruntque Dominum, et non coluerunt eum;* ibid. 10 : *Peccavimus tibi, quia dereliquimus Dominum Deum nostrum, et servivimus Baalim;* et V, 16 : *Alienorum deorum idola projecerunt, et servierunt Domino Deo.* Quæ quidem omnia, hisque similia, cum assertione auctoris componi nequeunt.

133. Obj. secunda. 1° Haud ita stupidi fuisse ethnici dicendi sunt, ut non intelligerent Deum alium esse quam ligna et lapides, 2° patet ex eo, quod ipsi mutarent simulacra pro arbitrio, cum tamen deos non mutarent, unique Deo multa simulacra ponerent. 3° Quod si prophetæ passim Judæis et gentilibus fornicationes cum

ligitis, Venerabiles Fratres, nos hic loqui etiam de fallaci illo, haud ita pridem invecto, philosophiæ systemate plane improbando, quo, ex projecta et effrœnata novitatum cupiditate, veritas, ubi certo consistit, non quæritur, sanctisque et apostolicis traditionibus posthabitis, doctrinæ aliæ inanes, futiles incertæque nec ab Ecclesia probatæ adsciscuntur, quibus veritatem ipsam fulciri, ac sustineri vanissimi homines perperam arbitrantur.

ligno et lapide exprobrare non desinebant, ratio est, quod Deum in ligno et lapide carnaliter venerabantur (1). Hinc, 4° cum gentiles a Christianis tantæ stupiditatis arguerentur, respondebant se non ita hebetes fuisse : *Nam neque nos æra, neque auri argentique materias, neque alias quibus signa constant, eas esse per se deos, et religiosa decernimus numina; sed eos in his colimus, eosque veneramur, quos dedicatio infert sacra, et fabrilibus efficit inhabitare simulacris* (2); ergo.

134. Resp. ad 1m, *Dist.* omnes, *trans.;* plerique, seu multitudo, *neg.* Contra factum et documenta conjecturæ nihil valent. Porro factum istud certissime constat ex dictis in probationibus; nunc addimus auctoritatem S. Augustini, qui in libro *De doctrina christiana*, cap. 7 : *Fateor*, inquit, *altius demersos esse, qui opera hominum deos putant, quam qui opera Dei;* et infra : *Illi simulacra venerantur vel tamquam deos vel tamquam signa et imagines deorum.* En igitur cultum absolutum idolorum, quem multorum fuisse idem testatur S. Doctor in Psal. CXIII, et epist. 49, et cultum quorumdam relativum, non quidem Dei, sed *deorum.* Tertullianus, *Apologet.* cap. XII, asserit deos gentilium plura pati, dum fiunt, ab artificibus quam patiantur Christiani, cum occiduntur, quod eos nolint adorare (3).

135. Ad 2m, *Dist.* Si homines sibi semper constarent in erroribus suis, *conc.;* secus, *neg.* Quanquam nihil vetat quominus dicamus ethnicos, qui eo stupiditatis devenerant, ut ligna et lapides putarent deos, eo pariter devenisse, ut sibi persuaderent se posse deos sibi efformare vel destruere. Addatur multitudinem ut plurimum ex habitu et consuetudine agere, non attendens ad consecutiones et ad rectitudinem cujuspiam facti, cui ab infantia assuevit, neque nos debere ex ideis, quas habemus, judicare de agendi ratione ethnicorum, in tanta præsertim cæcitate ac perversitate, quanta detinebantur tunc temporis.

(1) Ita Calvinus, *Inst.* lib. I, cap. 11, § 9 et seqq.

(2) Apud Arnobium lib. VI, n° 10, in *Bibliot. Patrum* Gallandi, tom. IV.

(3) Integrum textum superius dedimus. Alia plura recolantur apud Bellarminum, loc. cit. cap. 13.

136. Ad 3m, *Neg.* ex duplici capite ; 1° quidem, quia falso supponit Calvinus, qui hoc asserit, Judæos vel gentiles reipsa plures non coluisse deos ; quod tamen ut ex dictis patet, in dubium revocari nequit ; 2° quia pro certo sumit sive Judæos sive ethnicos per illa simulacra non intendisse nisi veri Dei imagines sibi fingere, quod pariter est aperte falsum ; alioquin non dedisset Elias (III Reg. XVIII, 21) optionem Israëlitis Deum sequendi, quem ipsi maluissent, dicens : *Usquequo claudicatis in duas partes, si Dominus est Deus, sequimini eum; si Baal est Deus, sequimini illum;* quæ prorsus inepta fuisset, si æque verus Deus esset sive Deus Israëlis sive idolum Baal. Confer. præterea Deut. XXXII, 17; Jud. X, 6. Neque dicerentur Israëlitæ serviisse *diis alienis*, si in simulacris verum Deum coluissent (1).

(1) Sic enim loc. cit. libri Judicum legitur : *Filii Israël.... fecerunt malum in conspectu Domini, et servierunt idolis Baalim et Astaroth, et diis Syriæ ac Sidonis, et Moab filiorum Ammon et Philisthiim ; dimiseruntque Dominum et non coluerunt eum.* Cæcus sit oportet, qui non videat, hic non agi de effigie unius veri Dei, ut autumant adversarii. Sic III Reg. XV, 13, Asa rex Juda : *Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi... et confregit simulacrum turpissimum, et combussit in torrente Cedron.* Non puto dicturos esse adversarios ejusmodi simulacrum Priapi fuisse effigiem veri Dei. Quare vel ipse Jahn, qui tamen, hac etiam in parte, neotericorum biblicorum protestantium vestigiis insistit, fatetur duplicis generis occurrere in Bibliis simulacra, alia Jehovæ et alia deorum, quæ præsertim in historia regni Israël, II Reg. (nobis IV Reg.) X, 29 ; XIII, 2, 11 ; XIV, 24. Quod tamen falsum est, cum in citatis locis tantum sermo sit de vitulis aureis erectis a Jeroboamo, quos Jahn pro certo sumit non fuisse nisi simulacra unius veri Dei, scilicet Jehovæ, contra expressum testimonium libri III Regum XIV, 9, ubi propheta ex Dei nomine graviter objurgat Jeroboam ob vitulos ab illo erectos, vocatque eos non jam, ut autumat Jahn, simulacra veri Dei, sed *deos alienos et conflatiles ;* sic enim ait : *Operatus es mala super omnes, qui fuerunt ante te, et fecisti tibi deos alienos et conflatiles, ut me ad iracundiam provocares...* Nunc quærere præstat, num Jahn potius quam Scripturæ, contrarium asserenti, fidem adhibere debeamus. Idola, proprie sic dicta, diversis nominibus occurrunt, quæ interdum permutantur. Communia omnibus nomina sunt סֶמֶל et תְּמוּנָה *effigies et simulacrum ;* ast פֶּסֶל vel פָּסִיל proprie est sculptile, etc. Jahn, *Archæol. bibl.* pars III *Sacra Arch.* § 127, p. 481, edit. Vien. 1805.

137. Ad 4^{m}, *Dist.* Hoc respondebant *nonnulli*, ut vidimus ex Athenagora, et quidem ut a Christianorum argumentis se subducerent, *conc.;* omnes, ac independenter ab ejusmodi exprobrationibus, *neg.* Rubore utique suffusi, nonnulli ethnici hanc evadendi rationem invenerunt, ac mythologiam exponere diversimode nisi sunt, sive de diversis Dei attributis, sive de mundi partibus; ast sero nimis. Interim multitudo pergebat idola sua colere sive ut numina, sive ut numinum sedes; hinc loc. cit. prosequitur Arnobius: *Non improba neque aspernabilis ratio, qua possit quivis tardus necnon et prudentissimus credere deos, relictis sedibus propriis, id est cœlo, non recusare nec fugere habitacula inire terrena, quinimo jure dedicationis impulsos, simulacrorum coalescere junctioni. In gypso ergo mansitant, atque in testulis dii vestri; quinimo testularum et gypsi mentes spiritus atque animæ dii sunt.* En semper polytheismum et idololatriam proprie dictam (1).

PROPOSITIO III.

Absurdum est Dualistarum systema, ac malorum origini explicandæ impar.

138. A remotissima antiquitate et apud plures orientales populos, Persas præsertim, obtinuisse dualismi systema historica

(1) In actis Mart. manuscriptis sæpissime mentio occurrit pluralitatis deorum, quos Christiani colere recusabant, atque idcirco morte mulctabantur; inter cetera unum seligo exemplum, ex *Hist. eccl.* Eusebii, lib. VII, cap. 11, edit. Valesii, ubi refert, ex publicis actis Martyrum SS. Dionysii, Fausti, Maximi, Marcelli et Chæremonis. Cum Æmilianus præfectus adhortatus esset Christianos ad deos colendos, Dionysius respondit: *Non omnes ab omnibus coluntur dii; eos singuli colunt, quos arbitrantur deos. Nos quidem unum Deum omnium rerum opificem, qui Valeriano et Gallieno sacratissimis Augustis imperium tradidit, colimus et adoramus... Æmilianus iterum dixit: Quis vero vos prohibet, quominus et hunc, si quidem Deus est, cum iis, qui natura sunt dii, adoretis? Deos enim colere jussi estis; eosque, quos cunçti norunt deos;* textus habet: Τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τοῦτον, εἴπερ ἐστὶ Θεὸς, μετὰ τῶν κατὰ φύσιν θεῶν προσκυνεῖν; θεοὺς γὰρ σέβειν ἐκελευέσθητε· καὶ θεοὺς οὓς πάντες ἴσασι. Et en, quomodo plures et quidem *natura* dii ex communi sententia admitterentur et colerentur.

monumenta evincunt (1). Ab orientali theologia ejusmodi doctrinam in christianam religionem derivare conati sunt Basilidiani, Valentiniani, Carpocratiani, Cerdoniani ac Marcionitæ, qui totidem erant Gnosticorum surculi. Manes, a quo Manichæi, in Zoroastri schola enutritus, tertio sæculo in finem labente (2), Persarum dogmata amplexus est, ac Magorum instituta cum religione christiana conciliare est aggressus. At cito ab Ecclesia pulsus fuit. Manichæismus diu perduravit (3); non tamen omnes Manetis discipuli ipsius principiis adhæserunt, sed, ut fieri consuevit inter hæreticos, in diversas sententias abierunt (4).

139. Etsi vero duorum principiorum dogma error fundamentalis fuerit harum sectarum, aliter tamen ab aliis exponebatur;

(1) Plutarchus in tract. *De Iside et Osiri*, pag. 190.

(2) Cfr. Bergier, *Diction. théol.* art. *Manichéisme.*

(3) Ibid. Notum est, in occidentales etiam partes, medio ævo longe lateque diffusos Manichæos fuisse, qui deinceps sub Albigensium, et postea Henricianorum, Petrobruisianorum, Poplicanorum Catharorum, etc. nomini rursum prodierunt; qui, etsi fundamentalem articulum de duobus principiis visi sunt deseruisse, attamen semper proprios ejusdem sectæ errores, sive circa incarnationem, sive circa sacramenta, tum quoad aversionem a cultu Sanctorum, Crucis et imaginum, odium adversus Ecclesiæ Catholicæ Doctores servaverunt. Cum vero ex iisdem sectariis prodierint postea Protestantes qui, gloriantur ejusmodi parentibus, ratio patet, quare plures ex ipsis Manichæorum susceperint patrocinium, inter quos eminet Beausobre in sua *Histoire critique de Manichée.* Indidem etiam apparet, quænam sit genealogia Protestantismi. Cfr. Bergier loc. cit.; cons. Alticotius S. J. in opere *De antiquis novisque manichæis*, cap. 11, pag. 81. Theodoretus refert errores Manetis, *Hæreticarum fabularum*, lib. I, hær. XXVI, et S. Epiphanius, *Adversus hæreses*, lib. II, hæresi LXVI, edit. Petavii; ubi n° 25 refert Manichæi impia dogmata ex Archelai Episc. Mesopotamiæ scriptis, qui eum coram ita confutavit, ut veterator debuerit fugam arripere. Cons. notæ Petavii in hær. LXVI. Laur. Zacagni disputationem Archelai cum Manete protulit in sua *Collec. monument.* pag. I, Vera dogmata Manichæorum tradit etiam S. August. in libris adversus manichæos editis, præsertim vero in libris *Adversus Faustum;* Titus Bostrensis in libris tribus, qui inveniuntur in *Bibl. Patrum*, tom. IV, pag. 443, edit. Lugdunensis.

(4) Theodoretus apud Bergier art. cit. supra LXXII sectas Manichæorum recensuit, quæ sibi invicem adversabantur.

ac mira semper extitit inter eas sectas discrepantia, tum circa naturam, tum circa originem et operationes entium istorum. Alii enim ex his sectariis contendebant esse improducta ambo, ac proinde æterna atque independentia ab invicem; alii autem principium mali productum asserebant (1).

140. Verum quæcunque demum fuerit germana illorum doctrina, quæ obscuris tenebris involuta est; in utraque hypothesi facile est ejusmodi systema evertere.

141. Etenim, ex dictis in propositione 1ª, Dei notio, necessario poscit, ut unicus sit et singularis; si autem duo principia ponerentur increata et independentia, necessaria proinde ac æterna, quorum unum esset omnium bonorum principium, alterum autem malorum, jam duo dii essent, ideoque ipsa Dei notio destrueretur. Præterea 2º pugnat cum eadem Dei notione, ut duo ponantur prin-

(1) Certum videtur, omnibus perpensis, plerumque veteres dualistas, Manichæis non exceptis, saltem nomine tenus, unum Deum admisisse, non autem duos, ut vulgo traditur; id constat tum ex ipsorum professione, tum ex antiquorum auctoritate. Etenim Faustus apud S. Augustinum (*Contra Fastum* lib. XX, cap. 2) protestatur Manichæos unum Deum colere : *Nos*, inquit, *Patris quidem omnipotentis et Christi Filii ejus, et Spiritus Sancti unum idemque, sub triplici appellatione, colimus numen.* Titus Bostrensis in *Bibliot. Patrum*, tom. IV, pag. 297, fatetur Manichæos odisse principium malum, etsi par Deo facerent. Sic enim scribit : *Non solum Malum collocat* (Manes) *in ordine æquali Deo, tamquam hoc honorare velit, quod scilicet odit.* Hinc neque S. Augustinus unquam exprobrat Manichæis quod adorarent principium malum, quamvis ipsis exprobraret quod de principio malo Deum facerent, ei tribuendo potestatem quæ soli Deo competit; at hoc ex consequenti, ut aiunt. Imo videtur veteres dualistas ex alta divinitatis idea, quam animo conceperant, eo devenisse, ut duo constituerent principia. Nempe ipsis horrori erat Deo, sive mediate sive immediate, mali originem adscribere; excogitarunt propterea principium, diversum a Deo, cui mala tribuerent. Id testatur S. Epiphanius, *hæresi* LXVI, nec non S. Hieronymus in *Commentariis in Nahum*, cap. 5, cujus verba hæc sunt. *Inde Manichæus, ut Deum a conditione malorum liberet, alienum mali induxit auctorem.* Eadem habet Titus Bostrensis, loc. cit.; idipsum colligitur, relate ad Valentinianos et Marcionitas ex scriptis, quæ S. Irenæus et Tertullianus adversus hos hæreticos ediderunt. Ex quo colligimus recentiores novatores deteriores esse Gnosticis et Manichæis, dum veriti non sunt Deum mali auctorem prædicare.

cipia independentia quorum unum non pendet ab altero, duo enim dii darentur æquales, neuter summus esset, ac proinde neuter Deus. 3° Si ambo necessaria et absoluta essent hæc principia, et æquali potestate prædita, in pari conflictu nihil operarentur. Atque ut alia absurda præteream, quæ ex tali hypothesi sequerentur, quæque veteres Ecclesiæ Patres urgebant adversus diversos recensitos sectarios (1), ex revelatione scimus, unum Deum esse rerum omnium conditorem, cui auctori Scripturæ tribuunt omnia mala physica, ut legitur Deut. XXXII, 39 : *Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus præter me; ego occidam et ego vivere faciam, percutiam et ego sanabo;* et Isaïæ XLV, 6, 7 : *Ego Dominus, et non alter, formans lucem et creans tenebras, faciens pacem et creans malum; ego Dominus faciens omnia hæc;* Tob. XIII, 2 : *Quoniam tu flagellas et salvas, deducis ad inferos et reducis.* Malum autem morale oritur ab ipsa creatura deficiente a lege seu regula morum.

Quod si ponatur dependens ac productum mali principium, jam Deo bono subest, nec quidpiam moliri potest, nisi quatenus a Deo ipsi permittitur, ipsumque dualistarum systema hoc ipso evertitur. Addo ex ignorantia bonæ philosophiæ, ac præsertim physices, absurdam hanc doctrinam esse ortam.

Ex his porro rationum momentis altera etiam propositionis pars necessario colligitur, inutile nempe ac impar prorsus esse dualistarum systema malorum origini explicandæ. Etenim, eo semel constituto, cum utrumque principium ex naturæ necessitate ageret, nulla ratio assignari posset, cur tot numero et gradu bona ac mala sint; imo nulla prorsus bona ac mala essent, si pari virtute seu vi agerent ejusmodi sibi adversantia principia; quod si alterum alteri prævaleret, vel sola bona vel sola mala reperirentur; nisi velimus ex condicto ac inito fœdere sic temperare bonorum malorumque distributionem, ut paria hæc effluant et exsurgant, quod absonum omnino est et absurdum in iis, quæ necessitate naturæ agere supponuntur.

142. Ast præterea in tanto, quo versamur scientiarum physica-

(1) Cons. S. Epiph. loc. cit. et S. Aug. tom. VIII, opp. edit. Maur.

rum progressu, inutile deprehenditur ejusmodi commentum, quod nonnisi ex earum ignoratione profluxit; nemo enim in præsentia est, qui vel e limine physices disciplinas salutaverit, qui nesciat ex earumdem legum physicarum simplicitate ac unitate oriri phænomena, quæ inter se videntur contraria, ita ut ejusdem legis vi, qua producuntur effectus nobis salutares, prodeant ii, qui nobis nocent (1). Hinc non duplex, sed unum idemque est proximum principium, et quidem physicum, boni ac mali, seu illorum phænomenorum, quæ nos relative bona ac mala vocamus.

143. Et hæc quoad bona vel mala physica. Quod enim attinet ad bona vel mala moralia, ut jam adnotatum est, hæc nonnisi a bono vel malo usu libertatis proveniunt; et si de malo speciatim sermo sit, hoc oritur ex creaturæ insito malo metaphysico, quod in limitatione consistit, quo fit ut errare et deficere a regula possit (2).

144. Cum igitur undequaque repugnet dualistarum systema, cum impar omnino sit explicandæ malorum origini ac prorsus

(1) Ex. gr. calor, vitæ animantium et stirpium necessarius, non raro et molestas sensationes et alia parit incommoda. Caloris effectus est evaporatio, et ex hac procedunt pluviæ, rores, fontes, etc. Sed ex hac etiam grandines, inundationes, etc.; id ipsum dicatur de effectibus electricitatis, chimicarum affinitatum, etc.

(2) Malum metaphysicum significat carentiam perfectionis illius, quæ non est debita naturæ entis, ex Suarez *Metaph.* disp. XI, sect. IV, n. 3, qui ibid. observat *acceptionem istas mali impropriissimam esse*, nec malum istud Patres et philosophos usque ad ipsius tempora considerasse, quia observarunt, in communi usu loquendi, non appellari malam rem aliquam per hoc dumtaxat, quod careat perfectione aliqua. Hæc enim est conditio natura cujuscumque creatæ; sed per hoc quod careat perfectione sibi debita. *Quis*, inquit S. Thom. (1 p. q. XLVIII, a. 3), *dicat, rem aliquam esse malam, quia non habet bonum alterius rei, ut hominem esse malum, quia non habet fortitudinem leonis?* Wolfius fuse ostendit ex illo malo nihil inferri posse contra bonitatem Dei (*Manichæ*, Sect. III, n. 16, p. 379). Cfr. Leibnitzius (*Essai de Théodicée*, p. 1, n. 21, pag. 132), quem secutus est Ant. Genuensis (*Elem. metaph.* part. III, cap. 4, prop. 25). Wolfius loc. cit. hujusmodi malum vocavit malum metaphysicum; Kingius vero (*De origine mali*, cap. 2, n. 20) et Moshemius (in notis ad Cudworth, cap. 4, § 13) vocant *malum imperfectionis*, Hooke (*Princ. relig. natur.* tom. 1, sect. 1, art. 2) *malum defectus*, alii demum *imperfectionem negativam*. Cfr. Spagni in opere *De bono, malo et pulchro*, Romæ 1766, *De malo*, sect. 1, art. 3.

inutile, sequitur, omnes difficultates, quæ ab adversariis, Bayle præsertim, urgentur adversus mali permissionem, ad summum non nisi mentis nostræ angustias evincere, quæ assequi nequit, quomodo Deus infinite bonus voluerit sic universum constituere, in quo tot mala, sive physica, sive moralia, dominantur. Nos ex facto colligimus sic Deum potuisse se gerere, salva sua bonitate, justitia et sanctitate. Etenim ex una parte notio nobis insita Dei velut entis sanctissimi, perfectissimi et optimi destrueretur, si supponeremus quidpiam ipsum potuisse aut posse velle ac permittere, quod repugnaret summæ bonitati ac sanctitati; ex altera, tot mala, tum moralia, tum physica, quibus premimur, experimur! Concludendum igitur est : ergo non repugnat Deum optimum atque sanctissimum ista velle aut permittere, etsi rationem minime assequamur, qua duo hæc componi inter se possint.

145. Duo præterea præ oculis semper habenda sunt ad dissolvenda Baylii sophismata : 1º Deum non teneri ad optimum, alioquin tolleretur ipsius libertas, et omnes pariter creaturas suas rationales ac intelligentes in summo beatitudinis seu felicitatis apice constituere debuisset, quod absurdum est. Quod si ad summum istum perfectionis ac felicitatis gradum evehere creaturas suas non tenetur, nulla ratio sufficiens assignari potest, propter quam in hoc potius, quam alio perfectionis gradu sistere debeat; cum et ipse, quocumque tandem sistat, altiorem tenere perpetuo queat, et creatura, quemcumque assecuta fueri, eminentiorem, quem non obtinuit, optare semper possit (1). Hinc eo ipso, quod

(1) Hanc theoriam clarissimo in lumine posuit Alex. Zorzi in suo *Prodromo della nuova Enciclopedia italiana*, Siena 1779, art. *Libertà*, n. 20, 21, 22, 23. Sic enim loquitur n. 20 : *Io convengo che Dio sia necessariamente determinato al migliore, o vogliam dire all' ottimo, dove l'ottimismo v' è ed è possibile. Ma dove l'ottimo non v' è, o non è possibile, allora è che Dio può scegliere qualunque de' due o più termini, rappresentati necessariamente dal divino intelletto con un perfetto equilibrio. A maggior chiarezza io distinguerò due casi diversi. Il primo quando i termini della scelta sieno rappresentati come perfettamente simili. Qui l' ottimo non vi è : e questo* caso *da alcuni filosofi chiamasi* parallelo. *Il secondo quando i termini compongono una serie infinita, in cui il termine che siegue sia sempre mi-*

gradus isti indefiniti sint, et Deus ad summum non teneatur, ita liber est, ut æque possit in quolibet istius scalæ, ut ita dicam, gradu consistere.

146. 2º Animadvertere debemus, nos neque posse, neque debere ut judicemus de iis, ad quæ Deus tenetur, mensuram ac normam capere ab eo, quod præstare tenetur creatura finibus circumscripta. Hæc enim bona *quandoque* (1) censeri nequit, si quidquid potest boni in alteram creaturam non conferat, præsertim si vel peculiari lege vel obligatione naturali ad id obstringatur; cujusmodi sunt ii omnes, quibus aliorum cura demandata est vel a natura ipsa, vel ab aliqua lege positiva, ut omnes provisores particulares. Deus enim utpote infinite bonus ac potens, hoc ipso

gliore di quello, che lo procede. Qui l' ottimo non è possibile : e questo lo chiamerò appunto il caso della serie infinita. Deinde exposito primo casu, pergit ad secundum, dicens : *Iddio vuol creare il mondo. Ma un mondo assolutamente attimo, e vale a dire un mondo infinitamente perfetto, è impossibile. Basta dunque che Dio dia al mondo, che vuol creare, un grado di perfezione finita... Presentasi dunque questa serie positiva infinita all' intelleto divino. E poichè i due limiti di essa, il zero e l'infinito sono impossibili, resta che la volontà divina scelga l'uno de' termini medj, che noi spiegheremo appunto coi numeri naturali. Ma quale ne sceglierà? Sia per essempio il cinquanta. E perchè non il cinquantuno, che certamente è migliore? E se il cinquantuno, perchè non il cinquantadue, che d'un grado lo supera? e se questo, perchè non il cinquantatrè, anzi il cento, il mille, e così all' infinito? Quindi è chiaro, che quantunque tutti i termini della serie sieno trà lor disuguali, non dimeno come non è possibile sceglierne un tanto buono, che non ve n'abbia sempre un migliore, così ugualmente, tranne però i due limiti, divengono indifferenti di una indifferenza perfettissima d' equilibrio, del pari che se tutti fossero uguali. Iddio però potea scegliere qualsisia degli universi possibili : e che uno ne abbia scelto, l'esistenza del mondo lo manifesta.* Versio latina citati loci ad calcem hujus voluminis reperitur.

(1) Dixi *quandoque;* nam non videtur admitti posse principium absolutum Bergier, qui statuit, seu pro certo sumit, bonam non censeri creaturam, quæ in alteram *totum bonum quod potest* non conferat. Cum enim nulla lege vel obligatione, sive naturali sive positiva, quispiam teneatur *totum quod potest bonum* in alterum conferre, non video, quomodo aliquis dici non possit bonus, si omne bonum quod potest alteri non præstat. Quod si homo non tenetur ad optimum, multo minus tenetur Deus.

non adstringitur ad bonum omne, quod tribuere potest, conferendum, nisi velimus admittere absurdum illud, jam expositum, absolutum nempe *optimismum*, qui limites figeret ejus omnipotentiæ, ultra quos ipse progredi non posset; Deus præterea cum sit provisor universalis, potest permittere defectus in partibus sui operis propter bonum totius universi (1).

147. Huc accedit discrimen ingens inter Deum et creaturas, quum Deus possit ex malis bona eruere, quod assequi nequit simplex creatura; hinc illud Augustini effatum : *Melius enim* (Deus) *judicavit de malis bene facere, quam mala nulla esse permittere* (2).

148. Quæ si probe teneantur, difficile jam non erit, per eorum applicationem, adversariorum objectis occurrere, eaque singillatim disjicere.

DIFFICULTATES.

149. Obj. prima, a veteribus dualistis proposita : Æternum ac summum aliquod mali principium divinæ ipsæ Scripturæ agnoscunt; 1° sic Amos III, 6 : *Si erit malum in civitate, quod Dominus non fecerit;* 2° Ecclesiastici XXXIII, 15 : *Contra malum bonum est... duo et duo et unum contra unum;* et rursum ibid. XLII, 25 : *Omnia duplicia, unum contra unum;* quare 3° Christus, Joan. XII, 31 : *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras;* et Apostolus II Cor. IV, 4 : *Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium;* ergo.

150. Resp. *Neg. antec.* Scriptura enim tota in eo est, ut inculcet absolutum monotheismum. Ad 1m, Dico hic Amos loqui de malo pœnæ, ut exponit S. Augustinus (3), et patet ex contextu et scopo prophetæ, qui est arguere Hebræos de patratis sceleribus,

(1) Quo sensu mundus præsens possit dici optimus, fuse exponit Andr. Spagni, in *Diss. de mundo*, prop. III, sect. I, in-4°, Romæ 1770. Cfr. S. Thom. p. I, q. XXII, art. 2.

(2) *Enchiridii*, cap. 27.

(3) *Lib. contra Adimantum manich.* cap. 26 : *Malum*, inquit, *hoc loco non peccatum, sed pœna intelligenda est. Dupliciter enim appellatur malum, unum quod homo facit, alterum quod paritur; quod facit, peccatum est, quod patitur, pœna,... ita homo male facit quod vult, ut male patiatur, quod non vult.*

propter quæ Deus in eos animadversurus prædicitur illis afflictionibus et calamitatibus, quibus premebantur.

151. Ad 2m, Resp. in citatis Ecclesiastici textibus sermonem esse de bonis ac calamitatibus, quibus universa hæc terra nostra, imo et hominum vita, quadam veluti permixtione constituitur, quæque proveniunt ex ipsa rerum natura, seu conditione creaturarum, quæ suis limitibus circumscribuntur, ac proinde *relative*, ut expositum est, possunt esse vel bonæ vel malæ (1).

152. Ad 3m, *Dist.* Nempe diabolus, ad quem debellandum venit Christus, quique mentes infidelium excæcat, seu suasionibus suis eos male dispositos a veritate retrahit, *conc.;* princeps ac Deus proprie dictus, *neg. Dicitur autem diabolus,* inquit S. Thomas (2), *esse Deus hujus sæculi, non creatione, sed quia sæculariter viventes ei serviunt; eo modo loquendi, quo Apostolus utitur* (Philipp. III) : *Quorum Deus venter est.*

153. Obj. secunda. Si unicus et quidem bonus Deus admittatur, jam explicari non potest existentia mali moralis. Si enim 1° Deus bonus est, vel non debuisset concedere suis creaturis libertatem, qua abusuras ipsas prævideret, cum tanta ipsarum pernicie temporali et æterna, ac tanto dedecore suo, quum culpa sit maxima ipsius inhonoratio; vel ipsas iis 2° saltem debuisset munire gratiæ præsidiis, quibus creaturæ rationales instructæ, tum liberæ essent, tum a peccato immunes. Talis 3° nobis insidet Dei boni, imo optimi, idea, nec intelligi a nobis potest, quomodo, cum possit a creaturis suis mala omnia avertere non solum non avertat, sed malis omnibus temporalibus et æternis eas penitus obrui permittat. 4° Quod si dicatur Deus non sibi proposuisse ut finem, in condendis creaturis liberis, bonum peculiare ipsarum creaturarum, sed gloriam suam, quæ major exurgit ex mali moralis permissione ob exercitium suorum attributorum, præcipue vero misericordiæ atque justitiæ, ejusmodi evasio multiplici ratione refellitur; tum *a*)

(1) Cfr. Tertull. *Adv. Marcion.* lib. II, c. XIV : *Quæ quidem* (pœnæ) *illis*, inquit, *mala sunt quibus rependuntur; ceterum suo nomine bona, qua justa et bonorum defensoria, et delictorum inimica, atque in hoc ordine Deo digna.* Energice idem prosequitur capitibus sequentibus.

(2) I. p. q. LXV, art. I.

quia indignum Deo bono est quærere gloriam suam tanto creaturarum suarum detrimento; tum *b*) quia eamdem, imo longe majorem obtinere ac consequi posset gloriam ex felicitate earumdem creaturarum, patefaciendo quid ipsis contingere potuisset, si in alio rerum ordine eas collocasset; tum *c*) denique quia impossibile est admittere Deum conferentem libertatem cum præviso ipsius abusu, quin ipse complex censeatur et auctor saltem remotus ejus mali, cujus ipse causam, licet deficientem, posuit; quemadmodum auctor et complex necis filii censeretur pater, qui dedisset ei ensem, cum prævisione, imo sola probabilitate ipsius abusus; quemadmodum mater, quæ ad choreas filiam duceret, ex quibus vel suspicari potuisset ejusdem filiæ seductionem, et ita porro (1); ergo.

154. Resp. *Neg. antec.;* ut patet ex dictis in probationibus. Satis est enim ad mali moralis existentiam explicandam defectibilem creaturæ intelligentis conditionem supponere; porro eo ipso, quod nulla creatura esse possit infinite perfecta, ei malum metaphysicum jam necessario adhæret, quod in ipsa limitatione consistit. Ex hac autem limitatione sequitur omnem creaturam rationalem ignorantiæ et errori subjectam esse posse ex parte intellectus, et deficientiæ ab honestate ex parte voluntatis; quo fit ut certa regula morali indigeat, qua possit tuto finem suum assequi. Jam vero creaturæ rationales, ut sunt essentialiter intelligentes, ita sunt essentialiter liberæ, adeoque etiam adversus vitæ regulam, beneficentissime eis a Deo datam, agere possunt. Hoc vero malum morale est. Malum igitur morale non est nisi per creaturam liberam, nec exigit nisi causam deficientem seu defectibilem et limitatam. Hic igitur totus controversiæ cardo volvitur, utrum nempe Deus potuerit creaturam intelligentem ac limitatam condere, et utrum bonitate sua adigatur ad eam exteriori aliquo præsidio ita muniendam, ut deficere illa non possit. Nos primum affirmamus, alterum negamus. Affirmamus primum, quia nihil impedit, quominus Deus optimus possit efficere, quod non repugnat, et in se bonum est, et quod exposcit ipsa creaturæ notio atque conditio.

(1) Bayle, *Dictionnaire*, art. *Pauliciens;* *Manichéens*, *Origène*, *Marcionites.* eadem refricat in aliis art.

Alterum negamus, quia nulla lege Deus optimus adstringitur ad largiendum bonum aliquod extrinsecum, quod scilicet non exposcit ipsa creaturæ notio atque conditio. Quod si Deus ejusmodi bonum addit, id ex mera liberalitate facit, quæ proinde nullam importat obligationem, et diversos gradus habere potest, ut ipsa liberalitatis idea evincit. Sed jam ad singulas probationes.

155. Ad 1m, *Neg.* ob allatas rationes. Cum agatur de re in se bona, et qua bene utens creatura potest semper ulteriorem felicitatem acquirere. Nec Deus tenetur ob abusum accidentalem, licet prævisum, ac prævisam inde provenientem perniciem, abstinere a donis suis conferendis. Dedecus vero ac inhonoratio se tenent ex parte creaturæ, ad quæ propterea reparanda Deus decrevit pœnas, sive temporales, sive æternas, pro offensæ seu inhonorationis modo.

156. Ad 2m, *Neg.* ut pariter patet ex dictis. *Potuisset* quidem Deus id præstare, sed non *debuit,* ut adversarii affirmant et non probant; alioquin evincerent Deum *debuisse* creaturas omnes intelligentes statim condere in gradu supremo felicitatis ac beatitudinis, nec potuisse alia ratione e nihilo eas educere, quod est absurdum. Dixi *debuisse* in tali supremo beatitatis gradu collocare; quia, cum malum sit defectio ulterioris boni, ut vidimus, quicunque inferior gradus felicitatis supponatur, semper erit malum respectu ulterioris gradus, quem creaturæ illæ assequi potuissent.

157. Ad 3m, *Neg.* Hæc enim non est nisi idea præpostera atque ἀνθρωποπάθικη, a nobis nempe desumpta, ex nimio nostri amore, φιλαυτία, proveniens, quam ad Deum transferimus, quaque fit ut nos ipsos velut centrum spectemus, ad quod omnia referri debeant. Nihil vero nostra refert, si intelligere nequeamus quomodo Deus, quem natura seu essentia bonum esse ratio ipsa dictat, possit permittere, nec a nobis avertat tot mala, quibus obruimur; nobis sufficit ostendere id non repugnare, quod evincimus sive a *priori* sive a *posteriori,* ut aiunt. Si nunc quæ partium nostrarum sunt executi fuerimus, divina gratia adjuti, olim videbimus aperte, quod nunc nonnisi in speculo et in ænigmate videmus.

158. Ad 4m, Respondeo nos minime adstringi ad hanc potius

quam aliam assignandam rationem, qua Deus permotus sit ad hunc providentiæ ordinem præ alio amplectendum; potest hæc esse, possunt esse aliæ, quas ignoramus; possunt etiam plures esse. Hoc certum ac ratum apud omnes esse debet Deum, utpote sapientissimum atque sanctissimum, fines habuisse dignos se, dum præ tot aliis innumeris, qui ipsi præsto esse potuerunt, hunc potius ordinem eligere statuit; quinam autem præcise sint illi fines, nonnisi conjecturaliter, atque, ut dicitur, ex congruentia, determinare valemus, licet omnes demum in gloriam ejus cedant, a qua ipse præscindere nequit, quum omnium supremus finis sit (1).

159. Nec tamen sequitur, quod primo loco *a*) inferebatur, *indignum Deo esse quærere gloriam suam tanto creaturarum suarum detrimento.* Deus enim in hypothesi non quærit seu intendit simpliciter gloriam suam ex creaturarum suarum detrimento, sed supposita istarum malitia, quam impedire non tenetur, eruit inde gloriam suam.

(1) Diversas vias inierunt, qui Bayle impugnare aggressi sunt, inter quos eminent King Archiepiscopus Dublinensis, Jacquelot, La Place, Leibnitzius, Le Clerc, P. Malebranche, quorum varia systemata seu principia videri possunt apud Bergier, *Dict. théol.* art. *Manichéisme.* Apposite observat And. Spagni op. cit. *De Malo*, diss. II, sect. VII, n. 129, non posse nos determinatam vel determinatas detegere in particulari rationes adæquatas, per quas Deus rectissime permittit peccata; certe vel ipse S. Augustinus cum in hanc rationem inquirendam meditatus fuisset, illam esse supra captum suum professus est, dicens: *Altitudinem consilii ejus penetrare non possum, et longe supra vires meas hoc esse confiteor* (*De Genesi ad lit.* lib. XI, c. 6, n. 6); et alibi passim (*Epist. ad Paulin.* CXLIX, alias XXXIX, n. 18; *De Genesi ad lit.* lib. XI, cap. 10; *De dono perseverantiæ*, cap. 10). Hoc ipsum fassi sunt non pauci heterodoxi, quos citat et sequitur Joan. Christoph. Wolfius, *Manich.* sect. III, n. 20; et ex nostris Michaël de Elizalde S. J. *Forma veræ religionis*, q. XXXIX, n. 727 et seqq.; Alfonsus de Sarasa S. J. *Ars semper gaudendi*, tom. I, tract. VI, aliique. Quare nihil melius in hac re quam illud Scaligeri usurpare: *Nescire velle, quæ magister optimus docere non vult, erudita inscitia est.* Quod si proferri tamquam determinatæ nonnullæ rationes possunt, ut etiam solent, illæ adæquatæ dici nequeunt, sed partiales atque, ut eas vocat Card. Bellarminus (*De amiss. gratiæ*, lib. III, cap. 2), *probabiles.* Has expendit singillatim Spagni, libro cit. n. 130 et seqq., ostenditque omnes inadæquatas esse, sive quæ prolatæ sunt ab antiquis, sive quæ afferuntur a recentioribus.

160. Non secundum *b*), quia quid magis conferat ad gloriam Dei nostrum non est dijudicare, quia prorsus ignoramus an in hoc scilicet potius quam in altero systemate majorem gloriam esset consecutus. Hoc autem Deus longe melius quam nos novit.

161. Non tertium *c*) denique, quia complicitatis reus non est, nisi qui, cum possit et debeat prævisum abusum impedire, non impedit, cujusmodi esset provisor particularis, non autem Deus, qui ex dictis non tenetur, utpote provisor generalis, qui potest in particularibus defectus aliquot pati ob bonum totius universi, ut bene jam adverterat, post S. Augustinum, B. Thomas (1); et sic responsio patet ad exempla patris, matris, magistri, etc. aliaque non pauca, quæ lasciviens Baylii ingenium excogitavit, in quibus idem semper latet sophisma, in eo positum, quod concludat ab eo, ad quod tenetur provisor particularis et limitibus circumscriptus obstrictusque moralibus legibus, ad provisorem generalem, infinita potentia ac bonitate præditum, qui non tenetur ad totum illud quod potest (2).

162. Inst. Deus non potuit condere creaturas rationales nisi

(1) I. p. q. XXII, a. 2: *Aliter*, inquit, *de eo est, qui habet curam alicujus particularis, et de provisore universali, quia provisor particularis excludit defectum ab eo, quod ejus curæ subditur, quantum potest; sed provisor universalis permittit aliquem defectum in aliquo particulari accidere, ne impediatur bonum totius;* et alibi passim.

(2) Pictetus *Cont. l'indifférent*. ch. x, p. 134, adnotat permissiones allatas illius patris, et regis, etc. sistere tandem in ultimo quodam et præcipuo motivo certe vitioso, in præpostero affectu; tum esse imprudentes, cum neuter certus esse possit de felici exitu remedii, de quo cogitat; rex autem ille, qui permitteret scelera, ut haberet in quibus exerceret justitiam, crudelis animi esset. At in Deum perfectissimum non cadunt nisi fines sanctissimi et ipso digni, et licet puniat malos, non tamen permittit esse malos ad finem puniendi, et omnia habet in sua potestate, ut etiam de malis bona possit certissime elicere. Quod est fateri, ut observat Spagni n. 135, illas non esse adæquatas rationes permissionis peccati, sed tamen esse aliquas, quæ saltem satis opportunæ sunt ad revocandum in mentem, inter attributa Dei non esse solam bonitatem, nec a Deo mundum conditum esse, ut hanc tantummodo creaturis intelligentibus manifestaret, quod tamen præter rationem videtur sæpius supponere adversarius.

ad felicitatem; ergo, licet *absolute* non teneatur totum malum ab ipsis avertere, tenetur tamen *hypothetice*, cum alias finem suum obtinere non possit.

163. Resp. *Dist. antec.* Id est, ad felicitatem per bonum usum illorum donorum, quibus illas cumulavit, *conc.;* quacumque ratione obtinendam, *neg.* Sane Deus creaturas rationales non potuit condere nisi ad felicitatem ex intentione sua, ac proinde eas instruxit mediis, tum naturalibus, tum supernaturalibus, quibus ipsæ bene utendo *possint* felicitatem adipisci, si velint; sed si istæ illis abutuntur ad suam perniciem, sibi solis, non autem Deo, infelicitatem quam sibi consciscunt, adscribere debent. Sed de hoc postea.

164. Obj. tertia. 1° Contrariorum eadem est ratio, ergo si bonum summum existit omnis boni causa, existit etiam summum malum omnis mali causa. Sane 2° effectus malus non potest produci a causa bona ex eadem ratione, qua effectus bonus produci non potest a causa mala. Hinc 3° cum bonum et melius dicantur relate ad optimum, malum et pejus dici debent relate ad pessimum. Demum 4° cum tam bona quam mala talia sint per participationem, debent utraque reduci ad illud, quod est per *essentiam* tale, cujus naturam ipsa participant; ergo.

165. Resp. Ad 1m, *Dist.* In iis quæ contraria sunt per oppositionem *positivam, conc.; quæ contraria sunt per oppositionem negativam seu privativam, neg.* Ex eo enim quod sol necessarius sit ad aërem illuminandum, non efficitur aliquam similem et oppositam causam requiri ad tenebras producendas, quæ offunduntur sola lucis absentia et privatione. Hinc cum malum sit boni privatio, quæ negativa est, nonnisi causam finitam et imperfectam, quæ a recto ordine deflectere possit, expostulat, et malum ita bono inhæret, ut sine ipso bono nec esse, nec intelligi queat.

166. Ad 2m, *Dist.* Non potest produci a causa bona quatenus bona est, *conc.;* quatenus a bono deficit, ut expositum est, *neg.* et nego paritatem, cum effectus bonus sit positivus.

167. Ad 3m, *Dist.* Sed diversa ratione, *conc.;* eadem ratione, *neg.* Bonum enim et melius dicuntur relative ad optimum per *accessum*, malum autem et pejus per *recessum*, nempe a bono vel optimo.

168. Ad 4m, *Dist.* Bonum tale est per participationem, *conc.;* malum, *neg.* Neque enim malum dicitur per *participationem*, sed per *privationem* vel negationem boni, ut diximus (1).

CAPUT III.

DE ESSENTIA DEI EJUSQUE PERFECTIONIBUS GENERATIM.

169. Deum existere ac unicum esse ostendere operosum non est; quid vero Deus sit, et cujusmodi ipsius natura in se sit, sive quæ essentia propriaque ejus conditio sit, definiri omnino explicarique non potest. Hinc receptum illud S. Augustini dictum, cui Patres reliqui consonant : *Deus ineffabilis est. Facilius dicimus quid Deus non sit, quam quid sit* (2).

(1) Cons. S. Thom. I, p. q. XLIX, art. 3, ad 3 : *Bonum*, inquit, *per accessum ad terminum perfectum attenditur; privatio autem per recessum a termino. Unde non dicitur malum per accessum ad summum malum; sicut dicitur bonum et melius per accessum ad summum bonum.*

(2) In Psal. LXXXV, n. 12. Cons. Petavius, *De Deo* lib. I, cap. 5, ubi refert a S. Edmundo Cantuariensi in *Speculo* cap. 27, quatuor tradi modos, qui informandæ Dei notitiæ nobis usui esse possunt, quorum duo sunt interiores, alii exteriores. Prioris generis sunt revelatio atque ratio : revelatio tum fit, cum vel arcanis instinctibus, vel miraculis docentur homines; ratione vero cognoscitur, cum argumentis ad id utimur. Exteriores modi duo sunt, scriptura et creatura. Rursum ab antiquis passim duplicem distingui theologiam, hoc est, disputationem, quæ de divinitate ipsa instituitur : unam symbolicam et mysticam sive arcanam, alteram demonstrativam. Prior est, quæ sub figuratis quibusdam descriptionibus ac similitudinibus, quæ symbola vocantur, abstrusarum rerum significationes continet; ut cum uterus, et cor, et manus, et oculus affinguntur Deo. Posterior, quæ de Deo revera, non figurate, affirmat aliquid aut negat, ut cum eum bonum ac sapientem dicimus, aut infinitum vel invisibilem. Hæc notare constitui juxta veterum placita, ut magis innotescat, quam ab ipsis deflexerint 1° Neoterici illi, qui contendunt non aliter posse nos ad Dei existentiæ cognitionem pervenire, quam per revelationem; illos superius recensuimus. 2° Illi qui autumant in statu puræ naturæ, seu seclusa revelatione, homines nunquam perventuros in Dei existentis notitiam, quod passim in Germania traditur. 3° Quam abutantur nonnulli revelationis voce, quæ interdum apud veteres occurrit, quando de

170. Dum igitur theologi inquirere solent in Dei essentiam ejusque perfectiones, pro intelligentiæ humanæ modulo id faciunt, quatenus nempe ab humana mente Deus concipi potest, non autem omnino quatenus re ipsa est.

171. *Perfectiones* autem, *nomina, attributa* dicuntur illæ dotes, quæ Deo necessario insunt, atque ab ejus essentia profluere quodammodo mente nostra concipiuntur, eamque jam constitutam veluti perficere ac modificare.

172. Cum vero Deus sit perfectionum infinitum pelagus, ac simplicissimus in se ipso, nec, ut videbimus, apprehendi a mente finita possit nisi per conceptus peculiares, dum instituitur quæstio a theologis, quodnam sit constitutivum Dei metaphysicum, id debet intelligi de ratione et ordine, quo progredi mens debet in serie divinarum perfectionum vel attributorum, et de perfectione ejusmodi investiganda, quæ spectari possit ut ceterarum veluti fons et origo, vel etiam, si placet, basis et fundamentum, quod ceteras regat atque sustentet, qua ab aliis entibus Deus maxime secernatur, quæque propterea constituat ipsam Dei essentiam.

173. Essentiæ enim nomine intelligitur id, quod primum in ente concipitur, et est ejusdem proprietatum fons et origo, atque, per quod ens a reliquis entibus omnino distinguitur, seu in suo esse proprie constituitur.

174. Circa hanc quæstionem quatuor præcipuæ sunt theologorum sententiæ. Prima illorum est, qui *nominales* nuncupantur, juxta quos Dei essentia consistit in cumulo omnium perfectionum (1); altera est illorum, qui contendunt eam ponendam esse in *infinitate radicali*, seu in *exigentia* omnium perfectionum (2); tertia nonnullorum *Thomistarum* est, qui opinantur eam sitam esse in *intellectione actuali* vel, ut aliis placet, *radicali* (3); quarta

Dei cognitione sermo est, cum alio omnino sensu ab eo, quem neoterici eidem voci affingunt, illam usurpaverint. 4° Id ipsum dici debet de symbolica Dei notitia, quæ a veteribus accipitur significatione diversa ab ea, quæ nunc temporis obtinet apud nonnullos, qui hoc pallio se tegere nituntur. Cons. Estius in *Sententiarum*, lib. I, dist. 5, § 6.

(1) Horum auctor est Guillelmus Occamus, de quo cfr. Feller, *Dict. hist.*

(2) Hanc passim Scotistæ tuentur.

(3) Cons. Card. Gotti, Tract. *De Deo*, tom. II, q. 3, dub. 3.

demum, quam sectantur Thomistæ reliqui, ac communis est inter theologos, statuit Dei essentiam in *esse a se* (*aseitatem* vocant), vel clarius in existentia a se, in existentia necessaria, seu necessitate essendi.

175. Cum instituti nostri non sit in quæstionibus scholasticis diutius immorari, contenti erimus communiorem, quamque veriorem existimamus adstruere sententiam, de ceteris non solliciti. Quod quidem præstabimus, quum Deo vindicaverimus, prout ordo postulat, omnes prorsus perfectiones, ut inde ex his illa ordine prior statuatur, quæ spectari possit, nostro cogitandi modo, velut ceterarum fons et origo, ac constitutivum, ut vocant, metaphysicum Dei, seu Dei essentia metaphysica.

176. Notandum porro est perfectiones generatim bifariam dividi. Prima pars complectitur eas, quas veteres scholastici vocabant *simpliciter simplices*, quasque nos absolute *simplices* vocabimus; altera vero complectitur perfectiones *secundum quid*, quas nos dicemus *mixtas*. Perfectio *simplex* ea est, quæ nullam in suo conceptu involvit imperfectionem, melior sua opposita et quacumque alia cum qua est incompossibilis in eodem subjecto; perfectio *mixta* ea est, quæ vel aliquam in suo conceptu importat imperfectionem, nec est perfecta nisi in aliquo genere tantum, non autem absolute, vel saltem talis est, ut sit incompossibilis in eodem subjecto cum alia perfectione sive meliore sive æquali. Quod ut aliquo exemplo clarius fiat, ducto ab ipso S. Anselmo, hujus distinctionis auctore, in *Monologio*, cap. XV (alias XIV): esse sapientem, melius est suo opposito, quia absolute melior est sapiens quam non sapiens; quod pariter dici debet de bonitate, justitia, etc.; contra, esse aurum non est perfectio nisi in auro, non autem in omni genere, quia esset imperfectio in homine, qui si aureus esset, vita et sensu careret. Advertit autem citatus Doctor (cap 5) hanc distinctionem non habere locum nisi in substantiis (1).

(1) Præmiserat enim initio capitis: *De relativis quidem nulli dubium, quia nullum eorum substantiam est illi, de quo relative dicitur. Quare si quid de summa natura dicitur relative, non est ejus significativum substantiæ. Unde hoc ipsum, quod est summa omnium, sive major omnibus, quæ ab illa facta sunt, vel aliquid aliud quod similiter relative dici*

177. Inesse autem possunt alicui subjecto perfectiones duplici potissimum modo, nempe vel *formaliter* vel *eminenter* (quatenus sub hoc vocabulo comprehenditur etiam quod dicitur *virtualiter* et *æquivalenter*). Tunc aliquæ perfectiones censentur inesse alicui subjecto formaliter, cum proprie et secundum suum conceptum ac definitionem de eo enuntiantur; ut cum dico : Deus est bonus, sapiens, etc. vel in Deo est bonitas, sapientia, etc. Eminenter autem, quando nonnisi improprie de illo enuntiari possunt, quum non inveniantur in subjecto prout sunt, sed modo longe perfectiori, seu cum subjectum, cui inesse aliqua ejusmodi perfectio dicitur, potest aut illam producere aut idem præstare per altioris ordinis perfectionem; sic ex. gr. Angelus eminenter dicitur continere rationem, quia longe meliori modo assequi potest per suam intelligentiam, quod homo per rationem assequitur.

178. Hic ita declaratis, tria hic præstare debemus : nempe ostendere 1° Deo inesse omnes perfectiones; 2° quanam ratione Deo perfectiones inesse dicantur; 3° quæ demum ex perfectionibus, quæ in Deo sunt, censeri debeat Dei metaphysicum constitutivum, seu per quam censendum sit constitui Dei essentiam. Quod enim spectat ad modum, quo se habeant divinæ perfectiones ad divinam essentiam, disseremus, cum de attributis in particulari, ac præcise cum agemus de Dei simplicitate. Sit igitur

PROPOSITIO I.

In Deo sunt omnes perfectiones.

179. Deus enim de se ipso loquens (Exodi XXXIII, 19), dicit Moysi : *Ostendam omne bonum tibi.* Jam vero omne bonum Deus dici absolute non posset, nisi perfectiones omnes in se contineret.

potest, manifestum est, quoniam non ejus naturalem designet essentiam. Si enim nulla earum rerum unquam esset, quarum relatione summa et major dicitur, ipsa nec summa nec major intelligeretur; nec tamen idcirco minus bona esset, aut essentialis suæ magnitudinis in aliquo detrimentum pateretur. Quod ex eo manifeste cognoscitur, quoniam ipsa quidquid boni vel magni est, non est per alium quam per se ipsam.

Huc quoque spectant, quæ de Deo passim Scripturæ prædicant, Psal. 144 : *Magnus Dominus et laudabilis nimis, et magnitudinis ejus non est finis;* tum Baruch III, 25 : *Magnus est et non habet finem.* Cum autem Scriptura magnitudinem Deo tribuit, non in sensu magnitudinis extensæ per omnia spatia tribuit, sed cujuslibet perfectionis, ut sapientiæ, potentiæ, majestatis, naturæ, etc. Quare optime S. Joannes Damascenus, *De fide orthod.* lib. I, cap. 9, de Deo loquens : *Nam totum* ESSE, ait, *velut immensum quoddam et nullis terminis definitum essentiæ pelagus complexu suo ipse continet* (1). Hoc ipsum jampridem affirmaverat S. Greg. Naz. *Orat. in Natalitia*, iisdem pene verbis dicens : *Universum* ESSE *in se ipso, nunquam inceptum, nunquam desiturum, complexus continet, tamquam infinitum quoddam et interminatum essentiæ pelagus* (2). Sic Patres reliqui.

180. Sed et ratio ipsa hoc suadet : Deus enim est ens quo nihil melius excogitari potest. Ergo necessario omnes omnino perfectiones in se contineat necesse est; alioquin jam aliud eo majus excogitari posset, nimirum quod omnes possideret.

PROPOSITIO II.

Deus habet omnes perfectiones simplices formaliter, mixtas autem eminenter.

181. Talis enim Dei est idea, ut ipsi tribui debeant omnes perfectiones, quæ cum ejus natura componi possunt, ac removeri ab eo debeat quidquid imperfectionis in suo conceptu involvit, et cum simplicissima ipsius natura consistere nequit. Quum autem ex præcedenti propositione Deus in se contineat perfectiones omnes, dicendus est diversa ratione possidere perfectiones simplices, diversa

(1) Ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἔχει τὸ εἶναι, οἷόν τι πέλαγος οὐσίας ἄπειρον καὶ ἀόριστον. Pag. 142, edit. P. Le Quien, Paris 1712.

(2) Ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἔχει τὸ εἶναι, μήτε ἀρξάμενον, μήτε παυσόμενον· οἷόν τι πέλαγος οὐσίας ἄπειρον καὶ ἀόριστον. Edit. Billii *Orat.* XXXVIII, n. 11, pag. 615.

perfectiones mixtas, primas nempe formaliter, alias eminentiori quodam modo, prout naturæ divinæ congruit.

182. Ac primo quidem Deum vere et proprie seu formaliter illas continere perfectiones simplices, patet ex ipsius perfectionis simplicis notione, quam dedimus. Simplex enim perfectio ea dicitur, quæ et sua opposita et omni alia incompossibili melior existit. Ergo omnes perfectiones simplices vere et proprie Deus in se continet; secus enim non esset quidquid optimum cogitari potest. Hinc omnes perfectiones simplices Deum denominant, et Deus dicitur substantia, spiritus, sapiens, justus, etc.

183. Quod autem nonnisi *eminenter* contineat perfectiones mixtas, ex earum ipsa notione pariter eruitur; mixta enim perfectio ea est, quæ involvit aliquam imperfectionem, vel saltem est incompossibilis cum perfectione meliori sive æquali; hinc si Deus vere et proprie perfectiones istas in se contineret, jam non possideret perfectiones simplices, cum quibus in eodem subjecto perfectiones mixtæ consistere nequeunt. Sic si Deus esset corpus, non esset spiritus; si vero spiritus non est, jam nec est quidquid optimum cogitari potest. Hinc perfectiones mixtæ Deum non denominant; hinc Deus non dicitur corpus, animal, rationalis, etc.

184. Cum tamen omnes perfectiones, quæ in creaturis elucent, Deo insint, sequitur eas non alia ratione in eo esse, nisi quatenus potest illas producere, ideoque eminenter seu virtualiter continere; sive quia nulla est, cui Deus non æquivaleat tum in *essendo*, ut dicunt, tum in operando. Quare eas continet æquivalenter, sive quia potest illud producere et præstare, quod illæ præstant. per altioris ordinis perfectionem, producit enim illas per suam omnipotentiam; et quod illæ pro modulo suo nec sine multis imperfectionibus præstant, præstat ipse absque ullo defectu et cum singulari excellentia; ac propterea, quod illæ possunt, ipse potest per perfectionem longe eminentiorem; hoc est autem continere eminenter.

185. Deus igitur perfectiones simplices formaliter, mixtas vero continet eminenter, quatenus, ut dictum est, istæ aliquam im-

perfectionem in suo conceptu involvunt. Ex dictis autem pronum est unicuique colligere Deum esse infinitam omnis perfectionis et entitatis simplicissimam et eminentissimam complexionem. Omnis, inquam, perfectionis non solum increatæ, sed etiam creatæ; quia quidquid est bonitatis, pulchritudinis, perfectionis, entitatis, non solum existentis, sed etiam possibilis in creaturis, id totum infinite perfectius et copiosius continetur in Deo, et quidem per unam simplicissimam rationem suæ deitatis, per quam est omnia formaliter vel eminenter. Hinc merito S. Anselmus loc. cit. infert omnia illa, quæ divinitati tribuuntur, significare, non qualitatem vel modum, sed substantiam ejus, et ab ipsa omnia illa summo modo concludi *quidquid igitur eorum de illa dicatur, non qualis vel quanta, sed magis quid sit monstratur. Sed palam est, quia quodlibet bonum summa natura sit, summe illud est. Illa igitur est summa essentia, summa vita, summa ratio, summa salus, summa justitia, summa sapientia, summa veritas, summa bonitas, summa magnitudo, summa pulchritudo, summa immortalitas, summa incorruptibilitas, summa immutabilitas, summa beatitudo, summa æternitas, summa potestas, summa unitas.* Quem propterea summe revereri summeque diligere debemus (1).

(1) Cfr. Less. *De divinis perfect.* lib. 1, cap. 6. Præter summam in dicendo claritatem id sibi peculiare vindicat piissimus hic auctor, ut lectorum corda mire accendat ac in Deum moveat; præsertim in suis recollectionibus precatoriis, in quibus, dum summam colligit eorum omnium, de quibus præcedentibus capitibus late disseruerat, egregias peccationum formulas exhibet. Ut hujus rei specimen habeant auditores nostri, partem hic referre placet recollectionis, quam materiæ, de qua agimus, subjicit: *Vilescant mihi omnia transitoria propter te, et cara sint mihi omnia tua, et tu Deus meus plus quam omnia. Quid enim sunt cetera omnia ad excellentiam bonorum tuorum? Fumus sunt, umbra sunt et vanitas omnes divitiæ et deliciæ, omnisque gloria hujus mundi, quæ misere oculos mortalium fascinant, ne vera illa bona, quæ in te sunt, cognoscere et persequi valeant. Et sicut qui dormiunt, inani imagine divitiarum, voluptatum et honorum delusi, nihil horum inveniunt cum excitantur, sed cum dolore animi vident se misere deceptos, ita accidit omnibus hujus mundi amatoribus, vitæ istius per mortem corporis discusso somno, mente in lucem alterius sæculi expergiscente. Nihil igitur illorum amem aut æstimem, sed te solum et bona*

DIFFICULTATES.

186. Obj. 1° Relationes divinæ non sunt perfectiones simplices, sed mixtæ seu secundum quid; atqui in Deo formaliter sunt. Falsum igitur est perfectiones mixtas non esse in Deo nisi eminenter. Præterea 2° ex dictis, perfectiones divinæ profluere intelliguntur ab essentia; ergo in illa formaliter non continentur.

187. Resp. ad 1m, *Dist. antec.* Quatenus in eodem subjecto consistere simul nequeunt, *conc.;* quatenus imperfectionem involvunt in suo conceptu, *neg.* Diximus autem perfectionem mixtam esse, quæ vel imperfectionem in suo conceptu importat, vel saltem in eodem subjecto cum alia consistere nequit; hoc porro tantum posteriori sensu inter perfectiones mixtas recensentur divinæ relationes; eadem enim persona non potest habere paternitatem et filiationem, quæ duæ proprietates se invicem excludunt. Non desunt qui relationes perfectiones esse negant, cum relatio non dicat neque perfectionem neque imperfectionem, sed modum seu habitudinem unius ad aliud, sed de hoc in tract. de Trinitate.

188. Ad 2m, *Dist.* Profluere intelliguntur, si distincte considerentur, *conc.;* si generatim, *neg.* Hoc enim sensu sunt formaliter ipsa divina essentia.

PROPOSITIO III.

Essentia Dei metaphysica videtur constituenda in eo quod sit ens a se ac independens, seu in existentia a se.

189. Essentia enim metaphysica seu metaphysicum Dei constitutivum, ex communi doctrina, quatuor debet in se conditiones complecti : nempe 1° ut sit quidpiam intrinsecum enti, 2° ut ip-

tua, quæ in te recondita, quæ tu ipse es, quibus fruentur æternum qui, hisce caducis contemptis, tibi inhæserint. Amem te super omnia, et semper serviam tibi; quia infinite melior eo omnibus, et dignus, ut omnis amor, omnis benevolentia, omnis benedictio, omnis gratulatio, omnis gloria, omnis servitus tibi ab omni creatura in omnem æternitatem deferatur et impendatur.

sum ab aliis omnibus secernat, 3° quod primo concipiatur, 4° demum ut ceterarum omnium perfectionum spectari possit veluti fons et origo. Atqui in *aseitate*, seu in existentia a se, quatuor ejusmodi conditiones reperiuntur, quæ ad essentiam metaphysicam constituendam requiruntur et sufficiunt. Nam ratio entis a se est quid intrinsecum Deo, ut patet; nihil ea prius cogitari potest, nihil præterea est quod Deum magis a creaturis distinguat, quæ *esse* acceperunt ab alio, omnia demum attributa ex hoc quasi principio dimanare concipiuntur. Ex eo enim quod Deus intelligitur esse ens a se statim necesse est, ut omnibus perfectionibus cumulatissimus nullisque terminis circumscriptus intelligatur. Quare S. Thomas, cum docuisset Deum esse ipsum *esse* per se subsistens, ex hoc colligit, eum omnes perfectiones continere, quia omnis perfectio pertinet ad rationem *essendi* (1); ac postea cum S. Joan. Damasceno statuit ex omnibus Dei nominibus, quæ de Deo dicuntur, præcipuum et Deo maxime proprium esse QUI EST, totum enim in se ipso comprehendens, habet ipsum *esse* velut quoddam pelagus substantiæ infinitum (2).

190. Hæc sane sententia magis consentanea videtur tum sacræ Scripturæ tum sanctorum Patrum doctrinæ. Deus enim ipse

(1) I. p. q. IV, a. 2. Cfr. Suarez, *Metaph.* tom. II, disp. XXX, sect. I et seqq.

(2) Ibid. XIII, a. 2. Adeo Dei proprium *esse a se* Tertullianus pro certo habet, ut inde arguat adversus Hermogenem materiam æternam non esse. En quomodo ipse ratiocinetur, cap. 4: *Hinc denique incipiam retractare*, ait, *de materia, quod eam Deus sibi comparet, proinde non natam, proinde non factam, proinde æternam, sine initio, sine fine propositam. Quis enim alius Dei census, quam æternitas? Quis alius æternitatis status, quam semper fuisse et futurum esse, ex prærogativa nullius initii et nullius finis? Hoc si Dei est proprium; solius Dei erit, cujus est proprium, quia etsi alii adscribatur (nempe si et alii adscribatur), jam non erit Dei proprium, sed commune cum eo cui et adscribitur... Quod si Deus est, unicum sit necesse est, ut unius sit. Aut quid erit unicum et singulare, nisi cui nihil adæquabitur? Quid principale, nisi quod super omnia? nisi quod ante omnia, et ex quo omnia? Hæc Deus solus habendo est, et solus habendo unus est. Si et alius habuerit, tot jam erunt dei, quod habuerint quæ Dei sunt...* et ita prosequitur cap. 5, 6, 7, edit. Rigaltii.

suam naturam nomenque sibi proprium expositurus (Exodi III, 14) ait Moysi : *Ego sum qui sum : sic dices filiis Israël* : QUI EST *misit me ad vos* (1). Quæ verba expendens S. Hilarius, *De Trinitate*, lib I : *Admiratus sum*, inquit, *plane tam absolutam de Deo significationem, quæ naturæ divinæ incomprehensibilem cognitionem aptissimo ad intelligentiam humanam sermone loqueretur. Non enim aliud proprium magis Deo quam esse intelligitur, quia id ipsum quod est, neque desinentis est aliquando, neque cœpti;* ac S. Bernardus, *De Consideratione*, lib. VI, c. 6 : *Si bonum, si magnum, si beatum, si sapientem, vel quidquid tale de Deo dixeris, in hoc verbo instauratur, quod est* EST. *Nempe hoc est ei esse, quod hæc omnia esse.* Sic Patres reliqui, sive græci sive latini, quorum testimonia profert Petavius (2), qui præterea ostendit hanc ipsam inhæsisse sententiam philosophis ipsis ac Judæorum doctoribus (3).

191. Et hæc quidem pro instituti nostri ratione dicta sufficiant; qui enim plura de hoc argumento cupit, adeat ipsos scholasticos.

(1) Hebraice vero legitur ad litteram אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה *ero qui ero ;* LXX veterunt : Ἐγώ εἰμι ὁ Ὤν, id est, *Ego sum qui sum*, ut vulgatus noster, futurum hebraicum recte ἀοριστώς accipiendo. Aquila et Theodotion hebræa ad verbum reddiderunt : Ἔσομαι ὃς ἔσομαι. Onkelos, Syrus et Persa, textus hebræi verba retinent. Arabs uterque habent : *Ego sum æternus, qui non desinit.* Paraphrastes Jonathan nempe et Targum hierosolymitanum liberius verba illa exposuerunt. Sensus semper idem est. Cfr. Rosenmüller.

(2) *De Deo*, lib. I, cap. 6.

(3) Ib. Mirum proinde est Beausobre, *Histoire de Manichée*, etc., liv. III, ch. 3, § 4, scribere potuisse : *Supposé que Denys d'Alexandrie ait connu cette vérité* (aseitatem nempe proprietatem esse divinitatis propriam et incommunicabilem), *il est néamoins constant que les philosophes l'ont ignorée, et qu'elle a échappé à la pénétration du plus subtil de tous les Pères. Je veux parler de S. Augustin.* Ergo juxta hunc criticum hanc veritatem metaphysicam ignorarunt philosophi omnes antiquitatis et Patres omnes, sive græci sive latini. Petavius tamen loc. cit. in medium profert hujus veritatis assertores Platonem in Timæo; Plotinum, Numenium, Plutarchum; ex Judæis Philonem; ex Patribus laudat Clementem Alex., Gregorium Nazianzenum, Dionysium Alex., Hieronymum, Hilarium, Dionysium Areopagitam nuncupatum, Maximum Mart., Damascenum, aliosque, quorum ibidem testimonia et argumentandi ratio videri possunt. Quoniam vero Beausobre com-

DE DEO EJUSQUE ATTRIBUTIS

PARS ALTERA.

DE DIVINIS ATTRIBUTIS SINGILLATIM.

192. Divina attributa alia sunt *absoluta*, quæ ad divinam referuntur naturam, alia *relativa*, quæ referuntur ad personas. De his suo loco. Ex attributis autem absolutis alia dicuntur *negativa*, non quasi reipsa negativa sint, sed quia vocibus exprimuntur negativis, ut infinitas, immensitas, immutabilitas, etc., Quæ tamen notionem positivam præ se ferunt; alia *affirmativa*, vocantur, quod vocibus affirmantibus prædicantur, ut bonitas, justitia, etc.; alia demum *respectiva* dicta fuere, utpote quæ ad operationes referantur, cujusmodi sunt scientia, omnipotentia, providentia, etc. Hæ sunt præcipuæ divinorum attributorum divisiones, quibus alii alias addiderunt plus minis imperfectas (1). Nos his contenti sumus, ne ex multiplicitate ejusmodi divisionum confusio potius quem claritas oriatur.

193. Nimis longum esset de singulis attributis instituere sermonem, et quæstiones agitare; illa propterea tantum expendemus, in quibus maxime erratum est, simplicitatem nempe, immutabilitatem, libertatem, infinitatem, immensitatem, æternitatem.

memorat S. Augustinum, ex eo afferemus testimonium. In tract. in Psal. CXXI, interrogat : *Quid est quod est? Quod æternum est. Nam quod semper aliter atque aliter est, non est quia non manet. Non omnino non est, sed non summe est.* Fuse etiam de hoc disserit S. Doctor Tract. XXXVIII, in Joan. tum alibi sæpe. Recolantur verba adducta ex Tertulliano.

(1) Præter *positiva* attributa ac *negativa*, etc. recensentur *quiesçentia*, seu immanenti (ἀνενέργητα), et *operativa* seu transeuntia (ἐνεργητικά); *primitiva*, ex quibus alia scilicet deducuntur, et *derivata; metaphysica*, quæ ad Dei substantiam infinitam spectant, et *moralia*, quæ ad ejus intelligentiam et voluntatem referuntur; *communicabilia*, quæ, licet diverso gradu, creaturis communicari possunt, ut sapientia, bonitas, etc., et *incommunicabilia*, ut omnipotentia; *propria*, ut æternitas, *metaphorica*, ut misericordia, ira, etc.

CAPUT I.

DE SIMPLICITATE DEI.

194. Simplex dicitur quod caret omni compositione, quæ est distinctorum unio; potest autem esse hæc compositio vel physica vel metaphysica vel logica. Compositio *physica* est ea, quæ constat partibus realiter distinctis, cujusmodi ex. gr. sunt corpora omnia; *metaphysica* compositio ea est, quæ exsurgit ex potentia et actu, essentia et existentia, natura ac personalitate, *logica* demum, quæ coalescit ex genere et differentia.

195. Circa Dei simplicitatem non pauci quovis tempore errarunt. Ac primo quidem ex ethnicis illi omnes, qui idola ut deos habuerunt, quos plerosque fuisse ostendemus, vel qui numina corporea admiserunt. 2° Ex Christianis, qui humanam formam Deo tribuerunt, *anthropomorphitæ* propterea dicti; quam quidem quæstionem indifferentem ad fidem esse contendunt Sociniani et Arminiani (1). 3° Cum veteribus stoicis recentiores pantheistæ, Spinoza duce, qui in sua *ethica*, pantheismum geometrica methodo exponere ac demonstrare aggressus est, et nihil adstruit nisi materiam æternam, improductam et immensam, quam Deum vocat, cui paucis ab hinc annis Judæus Salvador adstipulatus est (2). 4° Ii qui realem distinctionem commenti sunt inter

(1) Beausobre, *Histoire de Manichée*, etc., liv. III, ch. 2, pag. 484, censet, non esse hæresim perniciosam concipere naturam divinam velut lucem extensam. Sic enim ait : *Tout ce qui peut me convenir, c'est de peser à la balance de l'équité et de la religion la question, si c'est une hérésie dangereuse de concevoir la nature divine comme une lumière étendue. Voici ce qui peut en faire douter*, etc.

(2) *Histoire des Institutions de Moïse*, tom. III, seconde partie. chap. I, *Jehovah.* Hic auctor tamen negat se admittere pantheismum, sed contendit non esse admittendum nisi *Infinitheismum*, sive existentiam universalem. Sic enim propriam sententiam promit loc. cit. pag. 180 : *Maintenant réunissons tous les êtres et toutes les intelligences secondaires connues et inconnues ; ajoutons un même accord, une même tendance, une même harmonie, voilà l'existence universelle. Mais n'est-ce point le panthéisme? Mais alors chaque chose n'est-elle pas Dieu? Le mot* pan *signifie* tout, *et l'expression* un tout *indique une œuvre*

divinam essentiam et attributa, qui quidem error vulgo Gilberto Porretano tribuitur, nonnullis reclamantibus (1). Hunc eumdem errorem adoptarunt Græci schismatici passim, agente potissimum Gregorio Palama episcopo thessalonicensi, qui virtutem Dei, ἐνεργείαν, operationesque a divina essentia realiter distinguebat, ac commentus est quamdam lucem ab ea promanantem, qualis Christo affulsit in mente Thabor (2). Sic abbas Joachim realem distinctionem invehere visus est inter divinam naturam divi-

faite, terminée, bornée. Or l'être universel n'a pas de bornes dans notre esprit;... au lieu du mot pan *plaçons le mot* infini, *faisons, si l'on veut, l'infinithéisme, et soudain la première objection* (du panthéisme) *disparaît.* Ast parum refert denominatio, cum agatur de re, utrum nempe Deus ab universo distinctus sit nec ne, seu an ipsa rerum universitas Deus sit. Sane ipsemet in nota fatetur, quod ad rei summam spectat, in unum convenire pantheismum et infinitheismum, imo et spinozismum.

(1) Critici inter se divisi sunt circa veros Gilberti errores (quos ipse tamen revocavit in Concilio Remensi); alii enim, ut Vasquez, Frassen, etc. longe probabilius esse arbitrantur, Gilbertum non distinxisse inter Dei essentiam atque attributa, sed solum essentiam et proprietates a persona realiter distinctas esse contendisse. Atque hi innituntur tum auctoritate Othonis Frisingensis, tum actorum Concilii Remensis, quæ ex codice vaticano vulgavit Vasquez. Alii autem communiter cum Petavio, Nat. alex. verius censent, Gilbertum utramque distinctionem propugnasse, tum inter essentiam et attributa, tum inter essentiam et proprietates atque personam; hi autem citant auctoritatem S. Bernardi et Gaufredi monachi. Cons. Petavius, *De Deo*, lib. I, cap. 8, § 4 et seqq. et Nat. Alex. *Synopsis in sæc.* XI et XII, cap. 4, art. 9, pro posteriori hac sententia; pro priori cfr. Vasquez, qui tamen disp. CXVI, in I part. Sancti Thomæ, cap. 2, errorem de discrimine inter essentiam et attributa adscribit Gualtero, contenditque Gilbertum solum dixisse *concretum*, Deus, *aliquando poni pro persona, aliquando pro natura; cum ponitur pro natura, concedebat* (Gilbertus) *Deum esse ipsam deitatem et unitatem; cum vero ponitur pro persona, dicebat, non esse concedendam illam propositionem*, Deus est natura divina. *in casu nominandi. Similiter veritatem et alia attributa abstracta non prædicabat de persona, nec de Deo quando pro persona ponebatur; ex quo ille solam distinctionem realem, seu ex natura rei inter personam ex una parte, et essentiam atque attributa ex alia constituebat.* Deinde disp. CXX, cap. 2, refert acta Concilii Remensis, quæ ibid. legi possunt.

(2) Cfr. Petavius loc. cit. cap. 12 et 13, ubi fuse exponit illius errores, et quæ circa ipsos gesta sunt.

nasque personas, cujus proinde libellus in Concilio Lateranensi IV, anno 1215, proscriptus est. 5° In oppositum scopulum inciderant Anomæi, qui sæculo quarto Eunomium et Aëtium sequuti, nullam, nec rationis quidem, distinctionem inter Dei essentiam ejusque attributa, atque inter attributa ipsa admittebant, ut sic facilius aditum sibi aperirent ad impugnandam Verbi divinitatem.

196. Hi sunt præcipui errores circa Dei simplicitatem ab Ecclesia damnati. In hac tamen Dei proprietate adstruenda variæ sunt theologorum sententiæ sibi invicem adversantes. Nam alii quibusdam visi sunt accessisse ad sententiam Gilberti Porretani, alii autem ad Anomæorum errorem; quod ut intelligatur, juvat breviter exponere istorum theorias ac opiniones.

197. Distinctio est negatio identitatis; ea enim distinguuntur, quæ non sunt idem. Aliquid autem potest non esse idem cum alio, vel in se, vel in conceptu nostro. Si in se aliquid unum seu idem cum alio non sit, tunc distinctio, quæ intercedit inter duo vel plura, dicitur *realis;* si autem aliquid unum cum alio non sit nisi in conceptu nostro, tunc dicitur distinctio *rationis*, seu mentalis, cogitationis.

198. Rursum aliquid potest non idem esse cum alio in se, vel quia separata sunt, ut Petrus et Paulus, vel saltem separari possunt, ut anima et corpus, vel relative opponuntur, ut pater, et filius; et hæc est quæ dicitur distinctio *realis major;* aliquid præterea in se potest non esse idem cum alio solum ratione modi, quatenus modus distinguitur a re. cujus modus est, qualis intercedit inter animam ejusque cogitationem, corpus ejusque figuram; et hæc distinctio dicitur *modalis*, seu distinctio *realis minor.* Præter duas has Joan. Duns Scotus tertiam invexit, nempe inter duas vel plures ejusdem rei proprietates, quarum una non est alia, saltem in sua ratione formali, ut ajunt; ex. gr. in homine animalitas et rationalitas; in Deo essentia et attributa, atque attributa alia ab aliis, ut misericordia, justitia, etc. et hæc dicta fuit distinctio *realis minima*, vel etiam *formalis* aut *scotistica.*

199. Distinctio mentalis bifariam dividitur, quarum nempe una sit pure arbitraria, ut cum quis distinguit inter Petrum et Cepham, et est sine fundamento in re, et vocatur distinctio

rationis ratiocinantis; altera est quæ a sola quidem mente fit, sed cum fundamento in re, quæ licet in se una sit ac summe simplex, æquivalet tamen pluribus in se distinctis, nobisque fundamentum distinctionis suppeditat propter varios effectus, quos producere potest; ex. gr. granum potest spectari ut semen, ut alimentum, ut corpus, etc., et si de Deo sermo sit, cum ipse diversa possit efficere, cumque eminenter, ut dictum est, quæ distinguuntur in creaturis, perfectiones simplicissima ratione in se contineat, ansam dat menti nostræ eas seorsim considerandi per distinctionem, quam scholastici vocarunt *rationis ratiocinatæ*, vel etiam *virtualem*.

200. Hi vero cum inter se divisi fuerint, et alii, ut Scotistæ, voluerint in Deo admittendam esse inter essentiam et attributa, et inter attributa ipsa distinctionem *realem formalem*, ideo accusati sunt, quod in sententiam concesserint Gilberti Porretani; alii vero ex adverso, ut nominales, cum voluerint in Deo negare distinctionem inter divinam essentiam et attributa, atque inter ipsa attributa quæ dicitur *virtualis*, et *rationis ratiocinatæ,* in suspicionem venerunt erroris Anomæorum. Attamen omnis erroris suspicio ab utrisque a præstantissimis theologis sublata est (1). Sed de his satis multa, et ne theologiæ canditati illarum quæstionum jejuni omnino sint, et ad doctrinam catholicam pro re, quam agimus, vindicandam.

201. Quam quidem doctrinam tuentes adversus recensitos errores hoc ordine progrediemur : 1° adstruemus summam in Deo simplicitatem; 2° adoriemur eos, qui Deum corporeum esse docuerunt, et eos, qui velut adiaphorum habent ejusmodi articulum; 3° refellemus pantheismum vel spinozismum; 4° errorem impugnabimus Gilberti et Socinianorum; 5° errorem Eunomianorum; ita tamen ut ab erroribus jamdiu obsoletis breviter nos expediamus, insistamus autem in iis refellendis qui adhuc ætate nostra vigent.

(1) Cons. Frassen *Scotus academicus*, tract. I, disp. III, art. I, quæst. 3. Venetiis, 1744.

PROPOSITIO I.

Deus est omnino simplex.

202. Hæc propositio est de fide, ut patet ex definitione Concilii Lateranensis IV, cap. *Firmiter*, ubi profitetur, quod in Deo sit : *Una essentia, substantia, seu natura simplex omnino.*

203. Hoc seusu omnimoda simplicitas adstruitur, ut omnes recensitæ compositiones, quæ se teneant a parte rei, excludantur a divina natura.

204. Sic autem ejus veritatem in primis evincimus : Deo competit summa simplicitas, si nulla in ipsum cadat compositio sive physica, sive metaphysica, sive logica; atqui nulla prorsus ejusmodi compositio in Deo est vel esse potest; ergo.

205. Ac 1° quidem omnem physicam compositionem, quæ exsurgit ex partibus realiter distinctis, cujusmodi in corporibus habetur, removet a Deo Scriptura, Christus enim de Deo loquens ait : *Spiritus est Deus* (1). *Spiritus* autem vocem Christum usurpasse stricto sensu quatenus ea opponitur cujusvis generis corpori, patet ex ipsius scopo, nempe instruere volebat mulierem Samaritanam circa cultum Deo exhibendum ubique locorum, et quidem *in spiritu*, ut ibidem addit, *et veritate*, quasi diceret, ut observat Maldonatus, cum Deus nullum prorsus habeat corpus, ideo non corpore, sed spiritu adorari Deum oportere (2). Quo sensu etiam Apostolus ait : *Dominus autem spiritus est* (3), et alibi passim (4).

206. Scriptura præterea eas proprietates de Deo prædicat, quæ cum physica compositione consistere nulla ratione possunt; cujusmodi sunt infinitas, immensitas, æternitas.

207. 2° Omnem aliam compositionem metaphysicam ac logi-

(1) Πνεῦμα ὁ Θεός, Joan. IV, 24.

(2) *Hoc enim*, inquit, *agebat Christus, ut probare Deum nullum prorsus habere corpus, ideoque non corpore, sed spiritu adorari oportere. Quæ Christi ratio nihil efficeret, si Deus aliquod, quamvis subtile, quamvis tenue haberet corpus.* Quam quidam rationem mutuatus est ab Origen. *De Principiis*, lib. I, cap. I, num. 4.

(3) Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν. II Cor. III, 17.

(4) Sap. I, 5, 6, et VII, 23, etc.

cam a Deo pariter Scriptura abigit, dum nomina abstracta sic Deo tribuit, ut ipsum denominent : ita passim Deus dicitur *sapientia, justitia, bonitas, via, veritas, vita* aliaque ejusmodi; jam vero nisi esset omnimode simplex omnisque prorsus compositionis expers, Deus sapientia, justitia, etc. subsistens dici minime posset, sed ille potius qui habet sapientiam, justitiam, etc.; ergo.

208. Hanc autem doctrinam confirmant Patres et ratio multiplex, quæ ab ipsis assignatur. Ac primo Patres colligunt Deum omni compositione carere ex eo, quod juxta communem omnium sensum sit id, quo nihil ne fingi quidem potest cogitarique perfectius; atqui Deus talis non esset, nisi simplex omnino existeret, compositio enim semper arguit aliquam imperfectionem. Ita S. Ambrosius (1), S. Augustinus (2), S. Bernardus (3) aliique. 2° Id ipsum inferunt ex eo quod Deus sit primum ens, necessarium, æternum, a se existens, quia omni composito componentem priorem esse necesse est; Deus autem quidquid est, natura est. Ita inter ceteros Tertullianus (4), S. Cyrillus Alexandrinus, S. Gregorius Nyssenus, Richardus Victorinus. 3° Ex eo quod *id quod habet, est*, ut loquitur S. Augustinus, et cum eo SS. Hilarius, Cyrillus, Ambrosius, aliique (5). 4° Ex eo quod Deus sit infinitus et immutabilis. Quidquid enim Deus est, infinitum est, ideoque partibus constare nequit; sic, quod immutabile est, nullum subire potest modificationum fluxum aut vicissitudinem, quæ in compositis necessario inest, ut argumentantur SS. Maximus martyr, Athanasius, Greg. Nyssenus, Cyrillus (6).

(1) *De fide*, lib. I, cap. 16, num. 106 : *Deus*, inquit, *naturæ simplicis est, non conjunctæ atque compositæ. Summa simplicitas.* Et ibid. num. 17: *Non est compositus Deus, merum simplex est.*

(2) *De Trinitate*, lib. V : *Intelligit omnia et sentit mente, non corpore, quia spiritus est Deus;* atque ibid. summam simplicitatem Dei fuse commendat.

(3) *De consideratione*, lib. V, cap. 7, num. 16. *Quæris quid* (Deus sit)?

(4) *Contra Marcionem*, lib. II, cap. 6: *Nam bonus natura Deus solus. Qui enim quod est sine initio habet, non institutione habet illud, sed natura.*

(5) Apud Petavium, lib. II, cap. 2, § 2 et seqq.

(6) Ibid. § 9 et seqq.

Hæ autem fere rationes sunt, quibus S. Thomas, *Contra. gentes*, lib. I, cap. 18, ostendit nullam in Deo esse compositionem.

209. Ex quibus sic concluditur : In Deum nulla compositio cadere potest, ergo est omnino simplex, et quod consequens est, Deus est sua essentia, suum esse, actus purissimus, seu totus actus, atque ita simplicissimus, ut nihil cum eo comparari possit, quum quidquid Deus non est, aliqua compositione metaphysica saltem ac logica constet. Quæ argumentandi ratio nonnullorum etiam Patrum est.

210. Hoc posito fundamento, jam pronum est refellere errores omnes, quotquot assertæ veritati adversantur.

PROPOSITIO II.

Absurda et hæreticalis est sententia eorum, qui Deum corporeum esse censent.

211. Absurdam dicimus eam sententiam, primo quidem adversus anthropomorphitas, et quotquot Deo corpus quodcumque tribuerunt; hæreticalem præterea adversus Socinianos illos, qui illam veluti indifferentem habent, vel saltem veluti talem olim habitam fuisse arbitrantur.

212. Primum vero sic adstruimus : Dei natura seu essentia ex dictis est omnino simplex, prout non solum auctoritas, sed et ratio ipsa suadet; ergo absurdum est Deum corporeum asserere; prout etiam repugnat Deum infinitum, æternum, immensum atque absolute perfectum partibus realiter distinctis constare, ac partibus necessario finitis compositum esse, Hinc Scriptura objurgans eos, qui simulacris Deum sibi effingebant, ait : *Cui ergo similem fecistis Deum? Aut quam imaginem ponetis ei?* (Isaïæ XL, 18). Optime propterea Origenes, *Periarchon,* lib. I, cap. I, n. 6, scripsit : *Non ergo aut corpus aliquod, aut in corpore esse putandus est Deus, sed intellectualis natura simplex, nihil omnino in se adjunctionis admittens, uti ne majus aliquid et inferius esse*

credatur; sed ut sit ex omni parte μονὰς *et, ut ita dicam,* ἑνὰς *et mens ac fons, ex quo initium totius intellectualis naturæ vel mentis est.*

213. Alterum pariter sic ostendimus : Ad fidem indifferens error ille censeri nequit, qui inter hæreses recensitus est, cujusque fautores Ecclesia constanter velut hæreticos habuit; atqui... Etenim dum prodiit, quarto Ecclesiæ sæculo labente, anthropomorphismus, illico velut absurda hæresis a Patribus, qui Ecclesiæ sensum exprimebant, proclamatus est. Ita S. Hieronymus, lib. *Contra Joan. Jeros.* n.11, eum vocat *Stultissimam hæresin;* Theodoretus, *Hæretic. fabul.* lib. IV, cap. X : *Stultam sententiam* (1); Cassianus, *Collatione* X, cap II et seq : *Ineptam hæresin* appellat, *gravem errorem, qui in perpetuæ mortis discrimen injiciat, et gentilem blasphemiam ab omnibus detestandam.* Hinc factum est, ut anthropomorphitas, qui pervicaci sententia huic errori adhærere voluerunt, inter hæreticos recensuerint; ita quidem S. Augustinus (2), S. Philastrius (3), S. Epiphanius (4), S. Joan. Damascenus (5), Isidorus pariter ac Rabanus in suis hæreticorum catalogis Audianos, quo nomine anthropomorphitas complexi sunt, inter hæreticos numerarunt. Theophilus Alexandrinus antistes iis fortiter restitit ac paschalibus suis epistolis universæ Ecclesiæ denunciavit; ita vero profligati sunt, ut vix eorum reliquiæ superfuerint (6).

(1) Loquens enim de Audæo, qui Deum humana forma esse docuit, ait stulte (μωρίᾳ) ipsum intellexisse, quæ in Scripturis per accommodationem de Deo dicta sunt; et paulo infra eumdem rationis inopia laborantem traducit, καὶ ἀλογιστεῖ νοσῶν; eumdem tamen ab hoc errore alii purgant.

(2) *Hæresi* LXXVI et *hær.* LXXXVI.

(3) Lib. *De Hæres.* in *Bibliot. Patrum* De la Bigne, tom. v, col. 50, *De imagine et similitudine Dei in homine hæresis.*

(4) *Advers. Hær.* lib. III, hæresi LXX, n. 2 et seqq. edit. Octav.

(5) *De hæresibus*, n. 70, eos tantum schismaticos vocat, ut S. Epiphanius, eorumque vivendi rationem commendat, at Petavius in notis ad citatam Hæresim cum Theodoreto observat eos postea defecisse. Cur vero S. Epiphanius schismaticos tantum dixerit Audianos, ex S. Augustino habemus, cujus auctoritas inferius adducetur.

(6) Sæculo v Faustum Regiensem, et sæc. x Ratherium monachum adversus anthropomorphitas scripsisse refert Trithemius; sane ex sermone 1° de quadragentis, in quibus Ratherius refellit anthropomorphitas, colligitur sæ-

Exploratum igitur est errorem anthropomorphismi semper ab Ecclesia ut putidam hæresin spectatum fuisse, non minus rationi quam fidei adversantem, adeo ut S. Augustinus, epist. CXX (alias CXXII), cap. II, n. 7, non dubitaverit eum vocare *quamdam idololatriam;* qui propterea, libro de *Fide et Symbolo* cap. VII, verba illa symboli: *Sedet ad dexteram Patris,* explanans, inquit: *Nec ideo, quasi humana forma circumscriptum esse Deum Patrem arbitrandum est... ne in illud incidamus sacrilegium, in quo execratur Apostolus eos, qui commutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem corruptibilis hominis* (1). Quod vero diximus de corpore humano debet pariter intelligi de quacumque alia substantia corporea, cujusmodi ex. gr. esset lux, quam Manichæi velut partem constitutivam Dei dixerunt, imo ipsum Deum.

DIFFICULTATES.

214. Obj. prima, adversus primam propositionis partem. 1° Scriptura hominem exhibet conditum ad imaginem et similitudinem Dei; porro homo non solum anima, sed et corpore constat, igitur ad totum compositum hæc Dei similitudo referri debet; quod 2° non pauci Ecclesiæ Patres admiserunt. 3° Scriptura tribuit præterea Deo humana membra, os, oculos, aures, etc.; tribuit corporis proprietates magnitudinem et extentionem; etenim Job. XI, 8, Deus dicitur *excelsior cœlo... profundior inferno... longior terra mensura ejus, et latior mari;* tribuit affectiones humanas, iræ, pœnitentiæ, zeli, patientiæ, vindictæ, etc.; ergo.

215. Resp. ad 1m, *Dist.* Quoad animam, *conc.;* quoad corpus seu integrum hominem, *subdist.* respectu potestatis et dominii,

culo x nonnullo presbyteros Vicentinæ diœceseos ejusmodi errorem instaurasse. Cfr. Zaccaria S. J. in adnot. ad loc. cit. Petavii *De Deo*, lib. II, cap. I.

(1) Cfr. Petav. loc. cit. ubi innumera prope affert Patrum sive græcorum sive latinorum ad eamdem adstruendam doctrinam *juxta Patrum fidem*, ut loquitur Gennadius, libro *De Viris illust.* in *Theoph. de Dei nempe incorporea natura.*

quod adinstar regis super omnia animantia ac super universam terram exercet, in quo homo præfert imaginem Dei supremi Domini, *conc.;* respectu lineamentorum corporeorum, *neg.* Apposite Philo judæus eos, qui abjecte adeo de Deo sentiunt, scripsit, *Cochlearum more in id, quod mortale est, subeuntes, vel ut herinaceos in se se conglobatos et circumvolutos, de beato et incorruptibili Deo talia sentire, cujusmodi de se ipsis judicant* (1).

216. Ad 2m, *Dist.* In sensu nuper exposito, aliove cum catholica doctrina consentaneo, *conc.;* in sensu anthropomorphitarum, *neg.* Patres igitur, qui etiam quoad totum hominem Dei similitudinem agnoverunt, vel 1° ea ratione loquendi intellexerunt potestatem, qua homo regis cujusdam more in naturæ creatæ res pollet, ut diximus (2); vel 2° opinati sunt Deum in creatione seu formatione hominis humanam formam assumpsisse tamquam typum et exemplar, ad quod opus suum exigeret (3); vel denique 3° putarunt etiam quoad corpus hominem Deo esse similem respectu habito ad futuram Divini Verbi incarnationem (4). Hac ratione quæ apud Patres obscure dicta, vel dure, quæ non consentanea reperiri possunt iis, quæ alibi iidem Patres de summa Dei simplicitate prædicant, et explicantur et emolliuntur et cum reliquis optime componuntur.

217. Ad 3m, *Dist.* Improprie seu metaphorico sensu, *conc.;* proprie, *neg.* Deus enim homines alloquens, horum imbecillitati se quodammodo accommodavit, iis verborum formulis utens, quæ vel humana membra, vel corporum proprietates vel affectiones exprimerent, ut intelligerent Deum solo nutu ac voluntate præstare, quæ homines utpote corporei suis membris, affectionibus,

(1) Ἀλλ' εἰς τὸ θνητὸν εἰσδυόμενοι, καθάπερ οἱ κοχλίαι, καὶ περὶ αὐτοὺς ὥσπερ ἐκεῖνοι σφαιρηδὸν εἰλούμενοι, καὶ περὶ τοῦ μακαρίου καὶ ἀφθάρτου, καὶ περὶ αὐτῶν δοξάζουσιν. *De sacrificiis Caïni et Abelis*, p. 146, edit. Paris. 1640.

(2) Cfr. Petavius, *De opific. sex dir.* lib. II, cap. 3 et seq.

(3) Ibid, cap. 4.

(4) Ibid. Hinc Prudentius in *Apotheosi contra Unionitas*, id est, Sabellianos hæreticos :

Christus forma Patris; nos Christi forma et imago,
Condimur in faciem Domini bonitate paterna,
Venturo in nostram faciem post secula Christo.

proprietatibus operantur. Ceterum ne quis humanæ menti subesset error, ea de se prædicat, quæ cum ejusmodi affectionibus vel proprietatibus consistere nequeunt; ut cum dicit Jerem. XXIII, 24: *Numquid non cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus;* et Sap. I, 7 : *Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis;* et his similia, quibus referti sunt sacri libri. Quare merito S. Epiphanius : *Affectiones,* inquiebat, *in Deo esse aliquas dicere, summæ esse impietatis, eo quod divinum numen nullis affectionibus est obnoxium, et his omnibus superius est, quæ peculiari cognitione ac cogitatione comprehendimus* (1).

218. Obj. secunda, adversus alteram propositionis partem. Quod revelationi non opponitur, imo eidem potius congruit, hæresis damnari non potest. Jam vero 1° Scriptura, ut ipse observat Origenes (2), contrarium non definivit; *incorporei* seu ἀσωμάτου, vox, ut idem adnotat, in Scripturis non reperitur. 2° Scripturarum loca, in quibus Deus *spiritus* dicitur, non solum Dei substantiam incorpoream non evincunt, sed evincunt potius contrarium. 3° Exploratum enim est hanc vocem apud veteres aliam significationem habuisse, quam apud nos, ut eruitur ex pluribus exemplis scriptorum, sive ecclesiasticorum sive profanorum. Per spiritum non aliud intelligebant nisi corpus subtilius. Alioquin, si ratum habuissent veteres *incorporeitatem* proprietatem spiritus esse, nunquam in eam devenissent sententiam, ut sibi persuaderent *spiritus esse corporeos* (3); ergo.

219. Resp. *Conc. maj. neg. min.* Ad 1m, *Dist.* Expresse, *trans.;* æquivalenter, *neg.* Nam eo ipso quod Scriptura Deo tribuat proprietates, quæ cum corpore componi nequeunt, cujusmodi sunt immensitas, infinitas, etc., patet eam tribuere Deo simplicitatem summam. Origenes autem loc. cit. nihil aliud vult

(1) Hæresi LXXVI, in confut. cap. 14, Aëtii pag. 953, edit. Petav. Πάθη ὅλως ἐν Θεῷ διηγεῖσθαι ἀσεβέστατον· εἴσω γὰρ παθῶν οὐδ' ὅλως περιέχεται τὸ θεῖον. ἀνωτάτω δὲ ὂν τῶν τοιούτων, τῶν ἐν ἡμῖν, εἰς μεριστικάς ἐννοίας ὑποπιπτόντων.

(2) *De Principiis*, lib. 1, cap. 1.

(3) Ita Beausobre loc. cit.

nisi conceptis terminis Deum in Scripturis minime vocari ἀσώματον, quod non abnuimus (1).

220. Ad 2m, *Dist.* Si Scriptura de Deo loquens præterea non adderet ea, quæ spiritum proprie dictum, seu prout nos hanc vocem accipimus, denotant, *trans.*; secus, *neg.* Jam vero non ex sola ac nuda spiritus voce colligimus Deum incorporeum ac simplicem prædicari, sed ex ceteris proprietatibus modo recensitis, quæ nonnisi substantiæ simplici ac vere spirituali conveniunt, atque ex scopo et contextu.

221. Ad 3m, *Dist.* Prout exploratum pariter est, veteres non eadem significatione usurpasse vocem *corporis* ac nos usurpamus, *conc.*; in eodem sensu, *neg.* Non inficiamur latiori sensu interdum a veteribus vocem *spiritus* acceptam fuisse, at non minus certum est diverso etiam sensu ab iisdem vocum *corporis* adhibitam esse. Aliquando per hanc vocem exprimebant quod nos *substantiam* vocamus (2), aliquando designabant naturam non omnimode simplicem, cujusmodi Deus est omnis compositionis tum metaphysicæ tum logicæ expers (3), quo sensu interdum veteres dixerunt corporeum quidquid Deus non est, ideoque non absolute, sed comparative, quod sensu spiritus corporeos dixerunt. Quare hæc dissimulavit Beausobre ?

(1) Et hic juvat specimen exhibere malæ fidei, qua religionis catholicæ hostes proferunt veterum auctoritates. Beausobre effert auctoritatem Origenis, nec advertit, 1° hic Origenem non ex propria sententia ea affirmare, sed proferre objectiones adversariorum. 2° Origenem fuse ea refellere quæ sibi objiciuntur. 3° Ostendere vocem *spiritus* in Scripturis opponi corporalibus. En ejus verba loc. cit. n. 2 : *Consuetudo est Scripturæ sanctæ, cum aliquid contrarium corpori huic crassiori et solidiori designari vult, spiritum nominare, sicut dicit* : Littera occidit, spiritus autem vivificat. *In quo sine dubio per litteram corporalia significat, per spiritum intellectualia, quæ et spiritualia dicimus*; et ita prosequitur. 4° n. 4 ex professo ostendit in verbis Christi *Deus spiritus est*, nomen spiritus ita usurpari a Christo Domino ut illud opponat corpori, ut jam a nobis superius observatum est.

(2) Ut de Tertulliano exploratum est. Cfr. Natalis Alex. *Hist. eccles.* sæc. ii, diss. ix, art. 71; Witasse, Tract. *De Deo*, quæst. vi, sect ii, pag. 452, edit. Paris. 1718; Boucat, *De Deo*, diss. iii, art. 3; Vasquez in 1 part. disp. xxi, cap. 1.

(3) Ut Methodius, Gennadius, Theophilus Alex., Cassianus, Hilarius apud Petav. *De Deo*, lib. ii, cap. 1, § 14.

222. Inst. Eo majori indulgentia digni sunt, qui Deum corporeum ac lucem extensam crediderunt, 1° quod nullam ideam substantiæ spiritualis habeamus; 2° quod ex ejusmodi errore Dei corporei nullum detrimentum religio patiatur; cultus enim, amor Dei, obedientia ei debita integra subsistunt; 3° quod ii, qui divinam naturam lucem esse extensam sibi persuasum habebant, nec eam minus sanctam, aut puram aut invisibilem crediderunt; nec idcirco minus perfecti christiani fuerunt Tertullianus, Melito, etc. etsi Deum corporeum esse crediderint; 4° quod vel subtilissimus inter antiquos theologus, cujusmodi profecto communi omnium suffragio fuit S. Gregorius Nazianzenus, aperte fateatur, *Orat. XXXIV*, naturam divinam esse prorsus incomprehensibilem, atque ineffabilem, cum attributa negativa nullam nobis divinæ essentiæ ideam præbeant, et dicant quid Deus non sit, mimine vero quid sit; voces autem quibus utimur ad aliquid de Deo exprimendum semper menti nostræ ideam offerunt alicujus rei sensibilis, *adeo ut impossibile sit* enti corpore prædito entia simplicia cogitare, nullo adhibito rerum corporearum adminiculo (1); ergo.

223. Resp. Ad 1m, *Dist.* Nullam habemus substantiæ spiritualis ideam adæquatam, *trans.;* inadæquatam, *neg.* Nos enim juxta aliquos philosophos, præsertim antiquiores, devenimus in cognitionem entis seu substantiæ spiritualis et simplicis per remotionem partium ac modificationum, eorumque omnium, quæ in compositionem, quæcumque demum ea sit, confluunt, et diversos gradus simplicitatis hac via concipimus, donec perveniamus ad simplicitatem summam, quæ nonnisi in Deo est. Cum igitur ideam satis claram habeamus compositi, nihil prohibet quominus per eam abstrahendo efformemus nobis ideam saltem inadæquatam ejus substantiæ, quæ simplex omnino sit, quæque præterea sit spiritualis, si ejus actus sint ejusmodi, ut nullo modo possint competere entibus materialibus. Juxta philosophos recentiores idea entis simplicis, qualis est idea *nostri ego* est prima idea, et est velut fundamentum recentioris philosophiæ (2).

(1) Sic Beausobre loc. cit. pag. 458 et seqq.

(2) Cfr. Galuppi, *Elementi di filosofia*, tom. III, *Dell'ideologia.* Messina 1824, cap. I et seqq.

224. Ad 2^m, *Neg.* Illud enim religio ex falsa ejusmodi opinione detrimentum patitur, quod patitur a quocumque alio errore, qui adversatur veritati, cujus religio expressio est. Si valeret Beausobrii ratio, consequeretur inter hæreses minime esse recensendos Arianismum, Eutychianismum, Nestorianismum, aliasque sexcentas monstrosas ejusmodi sententias, quæ fidei dogmatibus, seu veritatibus speculativis a Deo revelatis adversantur.

225. Ad 3^m, *Trans.* Numquid propterea hæresis talis esse cessabit, si, qui illam profitentur, in ceteris fidei articulis a veritatis tramite non abscedant? Quod spectat ad illos, qui erroneæ ejusmodi opinioni adhæsisse dicuntur, qui nihilo secius perfecti christiani extiterunt, distinctione opus est; si enim ita de Deo senserunt *rustica simplicitate* ducti, cujusmodi nonnullos monachos fuisse affirmavit S. Hieronymus, Epist. XI ad Pammachium, tunc utique materialis hic error nihil officiebat ipsorum sanctitati; ast si ita sensissent, postquam illis patefacta est contraria Ecclesiæ doctrina, profecto nec sancti nec perfecti christiani esse potuissent, sed formales hæretici. Nulla enim est vera sanctitas sine vera fide.

226. Quod attinet ad Melitonem, Tertullianum, etc., quos Beausobre pro certo habet credidisse in Deum corporeum, res adhuc incerta est. Sunt qui eos hujus erroris accusant, et sunt qui eosdem ab hac macula longe probabilius liberant; ad ulteriora nos properantes, non est quod in critica hac disquisitione immoremur, cum fidei nostræ dogmata ab unius alteriusve privata opinione non pendeant, præsertim cum in hypothesi adversari (quam non admittimus) citati auctores errore potius mentis quam voluntatis in ea sententia versati fuissent (1).

227. Ad 4^m, Dicimus Gregorium Nazianzenum in adductis locis nihil aliud docuisse, quam quod ceteri omnes Patres ante et post ipsum docuerunt, ac omnes etiamnum theologi docent, naturam nempe divinam esse incomprehensibilem atque ineffabilem, nec nos posse ad invisibilia ejus, ut loquitur Apostolus, nisi per

(1) Consul. auctores a nobis citati supra in nota (2), pag. 103, qui eruditissime ab hac criminatione eosdem vindicant.

visibilia, ac per ea, quæ ab ipso Deo facta sunt (1), ad ipsum assurgere. Quid inde colligi possit pro adversarii sententia non video, quin potius ex iis, quæ difficilia nostro intellectui sunt, colligi debet absoluta necessitas, quæ omnibus incumbit, acquiescendi infallibili Ecclesiæ magisterio.

228. Dices : Anthropomorphitæ tolerati sunt, neque inter hæreticos recensiti a S. Epiphanio, teste S. Augustino, *Hæresi* L; ergo.

229. Resp. *Dist.* Quamdiu ignorantia ac simplicitate errarunt, *conc.;* postquam eis Ecclesiæ contraria doctrina innotuit, *neg.* Alioquin in catalogo hæresum et hæreticorum illi Patres atque scriptores ecclesiastici anthropomorphismum ejusque sectatores minime recensuissent. Rudiores porro illi monachi tolerati ad tempus sunt, quod, ut ibidem scribit S. Augustinus : *Rusticitati eorum tribuit Epiphanius, parcens eis, ne dicantur hæretici.* Sic Cassianus, *Coll. X,* cap 2, *Simplicitatis errorem* vocat illorum monachorum opinionem (2).

PROPOSITIO III.

Systemata Pantheismi atque Autotheismi absurda sunt.

230. Majoris perspicuitatis gratia nonnulla ad dicendorum intelligentiam præmittenda censuimus.

(1) Rom. I, 20. Ceterum satis est vel leviter percurere Orationem XXXV S. Gregorii Lazianzeni, quæ est secunda de theologia, a n. 10 ad 24, ut quisquam intelligat non alienum esse sensum S. Doctoris ab eo quem indicavimus. Addit autem impossibile esse iis, qui corporibus inclusi sunt, sine corporearum rerum ac sensilium adminiculo, rebus iis, quæ animo ac ratione intelliguntur seu percipiuntur, omnino conjungi. Semper enim, inquit, obiter sensile aliquid incidit, quamtumvis maxime nostra mens ab iis rebus, quæ in aspectum cadunt, abstracta et in seipsam collecta, cum rebus cognatis atque oculorum aciem fugientibus commercium habere conetur. Ast per hoc non inficiatur nos non posse habere ideam rerum abstractarum, vel substantiarum simplicium, sed loquitur tantum de eo quod evenire consuevit. Ibidem enim Deum omnino simplicem, et cujusvis compositionis expertem esse, ex professo demonstrat.

(2) S. August. *De hæresibus,* ubi de *Vadianis.*

231. 1º Pantheismus veterum Stoicorum confundi non debet cum spinozismo proprie dicto. Veteres enim Stoici etsi mundum hunc, quem æternum cum plerisque philosophicis sectis supponebant, Deum dicerent, distinguebant tamen duas substantias in Deo, spiritualem atque intelligentem, quæ esset adinstar animæ, quæ molem intus pervaderet, regeret, vitam motumque præberet, tamquam partem constitutivam totius esse divini, nempue Dei, et substantiam corpoream velut partem alteram constitutivam ipsius Dei exteriorem atque passivam (1). Spinoza vero non adstruit in Deo, quem identificatum supponit cum hac rerum universitate, nisi unam substantiam, cujus proprietates et attributa ac modificationes sunt intelligentia, immensitas, infinitas, etc. ideoque intelligentiam concipit, non ut partem constitutivam ipsius Dei, sed solum ut ejusdem attributum (2).

232. 2º Pantheistæ recentiores plus minus accedunt ad Spinozæ systema circa unicam substantiam, quam activam et passivam simul adstruunt; diversa tamen ratione ac diversa via pro ratione diversa philosophandi ad eumdem terminum perveniunt.

233. Etenim qui sectantur philosophiam *realisticam,* ut vocant, affirmant Deum esse *universum absolutum, chaos, indifferentiam puram* inter objectivitatem et subjectivitatem, *complexum naturæ totius* et *animal universale,* quod hoc universo empyrico se quasi vestivit ex quo omnia, ceu *transeunter apparitiones, vibrationes* et totidem bullæ in *universalis vitæ oceano* promanant. Ita Schelling ejusque sequaces (3).

(1) In hoc consentiebant stoici, ut principium aliquod primum rerum omnium ponerent, etsi dissentirent inter se in hoc principio determinando; si quidem alii illud ignem vel aquam, etc. esse dicebant; consentiebant præterea in eo quod assererent principium illud, quodcumque demum fuerit, a ratione regi in operando, et divinam rationem, ut loquitur Seneca, toti mundo ac partibus ejus insertam, vel ut aiebat Zeno Θεὸν εἶναι πνεῦμα διῆκον δι' ὅλου τοῦ κόσμου, id est, *Deum esse spiritum universum mundum permeantem.* Cfr. Cudworth, *Syst. intell.* cap. 4, § 25.

(2) Ex antiquis præverant Spinozæ *Eleatici,* qui duce Xenophane, quidquid existit, æternum dixere, infinitum atque unum esse, nempe mundum, quem Deum vocabant.

(3) Vid. Joan. Imre, *Amicum fœdus rationis cum experientia*, Pestini 1827, part. I, *Cosmologia*, cap. I, § 6 et part. III, *Theol.* cap. I, § I.

234. Qui vero philosophiam *idealisticam* profitentur, docent Deum esse illud *ego universale*, quod ex intuitu nostri ipsius *ego* deducitur, quodve nec *substantia* potest dici, quia conceptus substantialis est finitus, nec *existens*, quia existentiæ forma spatii et temporis semper adhæret : utrum vero illud *ego universale* sit *ordo mundi moralis*, an *ideale purum*, determinari non posse autumant. Ita Fichte cum suis asseclis (1). Ex hoc principio exsurgit *autotheismus* seu *suitheismus*, cum Deus non sit nisi *ego absolutum* et *individuale*, seu personale *sublimatum*.

235. 3° Tum ex *transcendentali realismo* et *rationalismo*, tum ex *idealismo* et *intuitismo transcendentali* originem suam habuit Sansimonianismus, cujus doctrinæ summæ consistit in neganda seu destruenda omni divinitate ac religione, in quorum locum substituit pantheismum atque autotheismum universalem totius generis humani (2), quod Sansimoniani unire satagunt in unam familiam æqualium personarum, exclusa omni inæqualitate vel privilegio orto ex nativitate. Idem præterea Sansimoniani omnia moralitatis principia evertunt, et id demum bonum vel respective malum statuunt, quod eorum fini confert, vel respec-

(1) Ibid. part. III, tom. cit. Fichte assentiuntur Jacobi et Koppen. Cum ab his quæreretur, num *ego illud* sit creator ex nihilo, rex adorandus, etc., reposuerunt : *Cum illius* non ego (scilicet mundi, nam sic ipsi distinguere solent, et vocant *ego proprium* seu individuale animam ; vocant vero *non ego* mundum et ea quæ in mundo sunt, in quæ impingens τὸ *ego proprium* limitatur a *non ego*) *individualis ego* (animæ nostræ) *aliter conscii non simus, nisi præexistente τῷ* ego universali, *quod illa ponat producatque*, *consequens est illud creatorem omnino esse*. Id est, ponunt creationem non ex nihilo, sed tamquam emanationem τοῦ *ego universalis*. Admittunt quoque illud *ego universale* dominum esse, ast detestantur ejusdem dominium *in τὸ ego nostrum* velut tyrannidem, despotismum, superstitionemque paganam et judaïcam, qua Deus deorum creditus cultusque est. Quis jam risum teneat dum hæc perlegit ?

(2) Inferius afferemus textus ex ipsis libris Sansimonianorum ad hæc ostendenda. Secta Sansimoniana ob nimias fatuitates, quas prædicabat, ab initio vix digna attentione videbatur ; cum vero latius latiusque serpat (anno 1835), et emissarios effuderit in dissitas regiones, Syriam, Ægyptum, etc. ad virus suum diffundendum, ideo operæ pretium duxi ejusdem systema ob oculos lectorum ponere.

tive adversatur. Uxores in familiis æquales statuunt maritis, ideoque quærunt mulierem emancipatam vel emancipandam (1). Continuum prædicant progressum et perfectibilitatem, quivis singillatim passus, ut aiunt, humani generis est progressus, est aliquis gradus ad perfectionem; atque ita velut progressus habentur ex. gr. prætensa Lutheri reformatio, rebelles motus Galliæ ante annos XL, recentia seditiosorum tentamina ad omnem ordinem evertendum (2). Sed hæc juxta ipsos non erant nisi opera incompleta, perfectio rerum Sansimoni reservata fuit ejusque discipulis! Ex eodem progressu vel perfectibilitate non desperant fore ut homines aliquando æternum vivant in his terris. Christi religio juxta eos bona fuit; pro illa Christi ætate fuit progressus, quia tunc necesse erat hominibus prædicari mortificationem cœlumque promitti; nunc autem genus humanum altius provectum est, et

(1) Ita in libello cui tit. *Religion saint-simonienne*, *Communion générale*, pag. 32, Paris 1831 : *Parmi nous plus de préviléges de sexe et de naissance : l'inférieur n'est plus* l'esclave *du supérieur, ils sont associés ; l'homme n'est plus le maître de la femme, ils sont mariés ; un peuple n'est plus le tributaire d'un autre peuple, ils forment une seule famille ; car Dieu est tout ce qui est.* Ista est ratio quare caput seu princeps sectæ *patris* nomine donetur, qui nunc est quidam Enfantin nuncupatus. Etsi vero secta cooperatrices habeat, ut patet ex librc *Religion saint-simonienne*, *La Presse*, pag. 26, nondum tamen communem matrem invenit.

(2) Inter cetera in libro cui titulus: *Religion saint-simonienne*, *Enseignement central*, pag. 34, hæc leguntur : *Saint-Simon sentit l'inspiration progressive, et dit : toute l'humanité est là, lorsque j'aurai réconcilié le catholicisme et le libéralisme* (qui videtur pariter scopus auctoris : *Paroles d'un croyant*) *et que j'aurai fait disparaître ces deux formes exclusives, j'aurai réconcilié l'humanité avec Dieu, c'est-à-dire avec elle-même, avec le monde* (en Deum Sansimonianorum societatem et mundum), *j'aurai trouvé la vraie religion.* Cfr. etiam *Organisateur*, 19 Mai 1830, *Sur la vie et le caractère de Saint-Simon*, ubi dicitur, quod Moyses *promiserit* hominibus fraternitatem, Christus *præparaverit*, San-Simon *perfecerit* (*réalisée*). Hinc est quod ipsius discipuli, qui Christo Domino negant appellationem *hominis Dei, Filii dilecti æterni Patris*, etc., has denominationes transtulerint in San-Simonem. Et in op. cit. : *Enseignement central*, pag. 27, dicitur : *Chaque pas de l'humanité qu'elle parcourt est un progrès.*

homines abstinentia non amplius opus habent, cum omnes vocentur ad felicitatem (1).

236. Cum Sansimoniani Deum ac religionem omnem rejiciunt, simulacrum tamen divinitatis per autotheismum retinent ac religionis, quam cum politica confundunt, seu identificatam cum politica autumant. Quod apprime notandum est, ut detegatur eorum loquendi ratio, quæ sub involucris et ambagibus verborum latet. Usitato nempe dicendi modo plerumque utuntur, sæpe enim disserunt de revelatione, religione, Deo, Trinitate, Messia, etc. Miracula admittunt, sacerdotes etc. at longe diverso sensu ab eo, quo nos iisdem vocabulis utimur (2), ut ex expositione illius systematis quisque percipere potest.

(1) *Enseignement central*, Paris 1831, loc. cit. *L'abnégation n'était plus nécessaire, parce que les temps étaient venus, où tous sans exception devaient être appelés au bonheur.*

(2) Quod Deum objectivum rejiciant patet ex eorum confessione : *Nous ne craignons donc pas de le dire avec vous, tout ce qui n'est pas athéisme aujourd'hui est ignorance et superstition, que toutes les doctrines, qui ont dirigé les peuples, ont successivement pris et quitté*, et tamen perpetuo Sansimoniani loquuntur de Deo ac de religione ; sed Dei nomine designant hominem et societatem ; sub voce religionis et dogmatis intelligunt *scientiam;* loquuntur de *Trinitate*, ast ea voce significant *activitatem externam, intellectum et imaginationem*, quarum prima præest *industriæ,* secunda *scientiis*, tertia, *bonis artibus*, inter quas collocant religionem Sansimonianam, quam filiam vocant *imaginationis*, filiam augustam *veri*, etc., et triplicem manifestationem nuncupant : *Cette triple manifestation de l'activité humaine* (*Doct. de Saint-Simon*, 1e année, 3me séance) et alibi (55 séance) : *Beaux-arts, sciences, industrie; voilà donc la trinité philosophique de Saint-Simon.* Loquuntur de Messia, sed sub Messiæ nomine designant quem libet humanæ libertatis assertorem et propagatorem ; sic enim scribunt in art. cit. (Commun. génér. pag. 37) : *O jeunes filles, vous le savez, la vierge Juive* (Virgo Judæa, sic enim impii hujus ætatis sanctissimam Virginem Mariam appellant) *était belle, heureuse et bénie, parce que d'elle pouvait* (*poterat*, non negant ipsi Christum natum esse de Maria Virgine ; ast Christus poterat quidem esse Salvator mundi, sed juxta ipsos non fuit nisi pro quodam incœpto progressu, seu saltem progressu solum ulteriori. San-Simoni ejusque sequacibus perfectio operis, ut vidimus, reservata fuit) *naître le Sauveur du monde; vous aussi vous êtes bénies, heureuses et belles, car, peut-être, serez-vous les*

237. 4º J. Salvador Judæo-philosophus seu incredulus in sua historia institutionum Mosis spinozismum, pantheismum transcendentalem et absolutum, sive ex Germaniæ et Angliæ philosophis, sive ex Sansimonianis, complexus est. Incredulitati adjecit perfidiam judaicam, dum recensita paradoxa cohonestare nisus est doctrina mosaica. Contendit enim Mosem docuisse alium Deum non esse nisi *esse absolutum, ego universale,* autotheismum societatis, religionem esse politicam. Impius propterea hic auctor ceu organum sansimonianismi spectari potest.

238. Longa res esset aberrationes istas humani intemperantis ingenii persequi velle, ut igitur statutam propositionem evincamus, quæ complectitur recensita systemata omnia, partim ex *idealismo* anglico profluentia, partim ex *criticismo* germanico atque ex *sensismo,* in quo Deus statuitur idea *subjectiva* et *idealis,* mi-

mères des chefs aimants, qui réuniront un jour tous les peuples dans une même communion. Hinc desperandum non est aliquando Gnosticorum et Montani deliria fore resuscitanda. Loquuntur de sacerdotibus et theurgis; sed quinam sunt? en nexum doctrinæ Sansimonianæ ex art. *Enseignement central,* Paris 1831, pag. 27 : *Beaux-arts, science et industrie, et qui constituent dans l'ordre Saint-Simonien la religion, le dogme et le culte ; et alors l'association sera composée exclusivement d'artistes, de savans et d'industriels, ou plutôt de prêtres, de théologiens et de théurgiens.* Itaque *artes liberales* sunt *religio*, *scientia* est *dogma*, et *industria cultus ; artifices* sunt hujus novæ religionis *sacerdotes* vel *presbyteri, sapientes* vero *theologi ; physici* et *chemici, theurgi*, etc.; fæminas etiam ad sacerdotium evehunt; pudet omnia referre quæ de natura novi hujus sacerdotii tradunt; inter cetera : *Presbyter*, aiunt : *et presbyterissa exercent suum ministerium cum omni vi seu attractione pulchritudinis propriæ ; etenim futurum sacerdotium non mortificat carnem suam, nec velo obtendit faciem suam, non se operit cinere, nec corpus lacerat, nec discerpit flagelli ictibus, ipsum pulchrum est, sapiens est, bonum est.* Vid. *Le Globe.* Sane omnes obscœnitates renovant veterum hæreticorum seu Carpocrationorum et Gnosticorum, Piccardorum medii ævi ac pseudo-mysticorum. Reliqua expedit præterire, præsertim cum ex his jam satis pateat, quænam indoles sit novæ religionis, quinam fructus quos peperit philosophia sensistica, idealistica et critica Protestantium, quænam consectaria demum pantheismi et autotheismi. Definiri propterea Sansimonianismus posset : *Secta quæ pantheismum et autotheismum seu verius atheismum profitetur sub larva terminologiæ catholicæ.*

nime vero objectiva et realis, nisi ad summum ut *postulatum* rationis practicæ, quæque recte cum cl. Rosmini *formas impietatis* vocaveris hujus sæculi (1), sic ex generalibus principiis jam vindicatis rem conficimus :

239. 1° Deus ex demonstratis in prop. I[a] est ens objectivum, reale, extramundanum ; 2° Deus præterea ex dictis est ens infinite perfectum ab omni corporea concretione semotum, et omnino simplex ; 3° Deus est ens a se, necessarium, independens. Hinc inferimus *a*) ergo Deus non est idea mere subjectiva ; *b*) ergo Deus confundi nulla ratione potest cum hac rerum universitate, finita, limitibusque undique circumscripta ac pluribus scatente imperfectionibus, corporea, partibus extra partes positis constante ; *c*) ergo Deus non est homo infirmus, non solum physicis, sed et

(1) In op. *Frammenti di una storia dell' empietà*, Milano 1834, pag. 115 ; qui præterea pag. 110 hæc præclare scribit. : *Un sentimento religioso e ribellante stà nel fondo del cuore umano, e questo sentimento senza ristare si dispiega e si disviluppa, e or prende forme di una rude superstizione, or di una nuda e nauseante incredulità, e queste forme si corrompono, e si rigenerano in un continuo movimento, che le affatica, et le fa cangiare senza riposo*, id est, *Quidam sensus religiosus et rebellans, imo adhæret hominis animo, ac sine mora sese evolvit : quandoque formam induit crassæ superstitionis, quandoque nudæ as fastidiosæ incredulitatis ; corrumpuntur autem formæ istæ, ac reviviscunt, et motu continuo alteratæ continuo etiam immutantur.* Quibus paucis verbis cl. auctor complexus est originem et progressus omnium impietatum, quæ sub diversis formis et nominibus a mundi exordio hactenus obtinuerant, ac deinceps obtinebunt usque ad mundi finem. Prius polytheismus, postea scepticismus et atheismus, sive apertus sive larvatus, ac post religionis christianæ exordium in tot hæreticis sectis, usque ad Lutheranos, ac deinceps usque ad rationalistas et Sansimonianos. Aliis verbis at eodem sensu Magnus Augustinus hoc ipsum longe ante expressit, in lib. XIV. *De civ. Dei*, cap. 28, dicens : *Fecerunt civitates duas amores duo, terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, cœlestem vero amor Dei usque ad contemptum sui. Denique illa in seipsa, hæc in Domino gloriatur... ideoque in illa sapientes ejus, secundum hominem viventes, aut corporis aut animi sui bona, aut utriusque sectati sunt, aut qui potuerunt cognoscere Deum non ut Deum honoraverunt, vel gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum, dicentes se esse sapientes, id est, dominante superbia sua, se extollentes, stulti facti sunt*, etc.

moralibus defectibus undique obnoxius. Absurdus proinde est sive pantheismus sive autotheismus, tum idealis tum materialis.

240. 2° Ad Spinozismum speciatim quod attinet, cum nitatur definitione ambigua et contradictorius sibi sit, hoc ipso ejusdem falsitas deprehenditur. Spinoza enim sic definit substantiam : *Per substantiam intelligo id quod in se est, et per se concipitur; hoc est, id cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat* (prop. III). Jam vero sub verbis illis : *Id quod in se est,* duplex latet sensus; vel enim significant *id quod per se est,* quemadmodum scholastici dicunt substantiam esse *per se,* quia non indiget subjecto cui inhæreat, quam sic ab *accidente* et *modificatione* distinguunt, quorum proprium est alteri inhærere subjecto, ut rotunditas ex. gr. in cera est; vel significant *id quod est a se.* Si primo sensu accipit Spinoza vocem illam *in se,* optima est ejus definitio, sed ex ea nulla ratione colligere potest conclusiones suas; quod si eam intelligit altero sensu, ejus definitio falsa est, et hac sublata definitione fatiscit fundamentum illius systematis, ac proinde tota superstructa moles ruit. Hoc autem posteriori sensu accipit Spinoza illud *in se,* ut ex ejus deductionibus patet. Idipsum dicatur de explicatione quam subdit datæ definitioni, in qua eadem latet æquivocatio : *Cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat.* Vel enim accipit Spinoza conceptum illum *absolute,* vel *relative;* si accipit absolute, ita ut conceptus unicus substantiæ formaliter non includat conceptum alterius rei, ex. gr. ut conceptus horologii formaliter haberi possit absque conceptu artificis, recta est; sin vero velit excludere conceptum relativum ad artificem, a quo elaboratum est horologium, est falsa; et tamen hoc posteriori sensu illum accipit Spinoza. Idipsum dicatur de ejus axiomatibus, quæ perpetua æquivocatione laborant (1).

241. Dixi præterea sibi esse contradictorium ejusmodi systema; etenim juxta Spinoza non est nisi una substantia, infinita, in qua tamen inesse fatetur plura attributa infinita, inter quæ recenset

(1) Cf. Gerdil, *Della esistenza di Dio et della immaterialità delle nature intelligente*, tom. II, opp. edit. Rom. pag. 285 et seqq.

cogitationem et extensionem. Sic porro definit attributum (prop. X) : *Attributum per se concipi debet*, seu, ut clarius mentem suam aperit in epist. II et IV ad Oldenburgum : *Notandum*, ait, *me per attributum intelligere omne id, quod concipitur per se et in se, adeo ut ipsius conceptus non involvat conceptum alterius rei;* sed ex ejus propositione III, quam modo expendimus (*Per substantiam intelligo id, quod in se est, et per se concipitur; hoc est, cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat*), eadem est notio substantiæ ac attributorum ejusdem substantiæ; ergo cum ipso fatente plura dentur attributa, hoc ipso plures dantur substantiæ, ideoque, quod consequens est, substantia una est et multiplex, quod involvit contradictionem. Spinozæ demum systema aliudve pantheisticum et autotheisticum quodcumque absurdum esse inde patet, quod per illa fatum inducatur impium, falsum perniciosumque ; ex iis enim sequitur Deum actionum quarumvis, etsi scelestissimarum, auctorem esse, imo et patratorem; quod quidem *impium* esse nemo non videt; *falsum* insuper propterea, quod dimanat ex falsis conceptionibus de *substantia, Deo* et *mundo*, ut suo loco philosophi seu metaphysici ostendunt; eo autem nomine *perniciosum*, quod libertatem humanam et cum ea moralitatem ac religionem penitus labefactet ac subruat (1). Quibus si addatur repugnare Deum simul activum et passivum, voluptatibus simul et doloribus obnoxium, stupidum simul esse et ingeniosum, oriri ac interire, aliaque innumera, quæ persequi longum esset, eo magis cuique ejusmodi systematum absurditas atque stultitia patebit.

(1) Sic enim disserit in sua ethica : *In natura nullum datur contingens, omnia sunt per necessitatem naturæ divinæ determinata, ita quidem, ut certo modo existere et agere debeant; omne enim quod est, in Deo est, Deus autem contingens esse non potest, quia necessario existit. Debent itaque etiam modi naturæ divinæ inde necessario oriri; hi vero modi sunt substantiæ extensæ et cogitantes, utpote Dei attributa; hinc Deus non tantum causa earum activitatis est, quæ necessario esse debent... Homines sunt in relatione ad Deum id, quod argilla in manu figuli, qui eadem ex materia tum vasa pretiosa tum vilia format.* En quomodo hic impius Dei nomine abutatur, et loquendi ratione delectetur scripturali !

242. Post hæc inutile videretur, absurda et impia hæc deliramenta hominum, qui *evanuerunt in cogitationibus suis*, in tanta, ut plenis buccis crepant, scientiarum luce, Scripturarum auctoritate refellere; quoniam vero, ut vidimus, non desunt, qui impietates istas Moysi adscribere non verentur, coronidis gratia nonnulla addere placet, ad postremum hoc effugium ipsis tollendum.

243. Porro, qui Deum exhibet æternum atque in tempore hoc universum e nihilo educentem, rebus his mundanis atque homini præsertim providentem ac prospicientem, bonorum ac malorum justum retributorem, cordium inspectorem, mirabilium effectorem atque futurorum liberorum eventuum præmonitorem; qui Deum exhibet legislatorem sapientissimum et auctorem religionis sanctissimæ, precumque ac sacrificiorum ad se placandum aut beneficia obtinenda, etc. non solum fatalem pantheismum vel autotheismum non docet, sed illos plane destruit atque evertit; atqui talis est Deus, quem Moyses in suo Pentateucho perpetuo exhibet. Enimvero satis est Mosaïcos aperire codices, ut illico quivis Deum inveniat, qui *in principio creavit cœlum et terram;* vocem vero בָּרָא (bara) eductionem ex nihilo significare, tum ex vi ipsius vocis eruitur, ut suo loco ostendemus (1), tum ex sensu

(1) *In tractatu de Deo creatore.* Quoniam vero ut plurimum pantheistæ recentiores abusi sunt notionibus *essentiæ* et *possibilitatis*, ac si istæ non solum modo *eminentiore* (ut superius a nobis dictum est, cum ageretur de perfectionibus divinis et Dei simplicitate), sed *reali* existerent in Deo, adeo ut cum essentiæ *reales*, quæ Deo inesse supponuntur, transeunt ad existentiam, non sint nisi Deus ipse foras se prodens, vel Dei ipsius modificationes, in quo fundatur systema emanationis, ex quo profluit pantheismus, juvabit notiones subjicere claras et distinctas *essentiæ* et *possibilitatis*. Atque ut incipiamus a possibilitate, 1° illud dicitur possibile, quod esse potest, seu quod non repugnat. Hæc possibilitas, quæ consistit in non repugnantia notarum, interna vocatur, et immediate fundatur in principio contradictionis: Illud est possibile quod contradictionem non involvit. 2° Quod possibile est, simul est cognoscibile; sed omnino distinguenda est *cognoscibilitas* a *cognitione*, vel *cognoscibile* a *cognito; cognitum* supponit intellectum, *cognoscibilitas* vero non item. Nam *cognoscibile* illud est, quod cognosci potest, si existat intellectus præditus sufficienti perfectionis gradu ad rem hujusmodi

traditionali totius judaïcæ gentis (II Macch. VII, 28). Justis præmia, malis pœnas decernit (Gen. III, IV, etc.), legem sancit (Exodi XX, et seqq.). Tota Josephi historia, ut de reliquis taceam, non est nisi historia, ut ita dicam, divinæ providentiæ, quæ mirifice elucet in variis sanctissimi hujus patriarchæ eventibus. Ne singula vaticinia persequar, quid significant vaticinia Abrahamo ejusque posteritati facta, quæ plenum exitum sortita sunt? Licet

intelligendam ; an autem talis intellectus existat, sola cognoscibilitas non dicit. Si vero adsit intellectus sufficienti perfectione præditus, res quidem cognoscetur, sed tamen non efficietur, nec producetur ab intellectu, et cognoscibilitas semper ratione prior erit ipsa cognitione ; objectum cognitionis præsupponendum erit ante actualem cognitionem : *Veritas*, inquit S. Thomas, I p. q. XVI, art. I ad 3, *est in intellectu, quia res est.* Secus si cognoscibilitas et possibilitas producerentur ab intellectu, si intellectus est infinite perfectus, objecta producta quoque infinite perfecta esse deberent, ut patet in *Verbo* quod procedit per intellectum. Nec est quod quis regerat : Intellectus cognoscit omnia juxta exigentiam suæ naturæ, cognitione infinita quidem ex parte subjecti cognoscentis, sed finita ex parte objecti cogniti. Quod sane optime dicitur, inde enim sequitur objectum non pendere ab intellectu, qui illud præsupponit. Deus intellectu ad intra nihil producit (seu gignit) nisi Verbum, ad extra non producit nisi voluntate libera, *Deus autem noster in cœlo, omnia quæcumque voluit fecit*, Psal. CXIII, non omnia, quæ *intellexit.* 3° Principium contradictionis, quod est fundamentum rerum possibilium, debet saltem in ordine cognitionis et disputationis, seu logice et *ratione prius* supponi ante existentiam Dei, nam secus quid prodesset adversus atheum evincere existentiam Dei, cum Deus, non supposito principio contradictionis, *idem non potest simul esse et non esse*, posset adhuc non existere, tametsi demonstretur ejus existentia ? Deus esset etiam in ordine ad nos *prima veritas* quæ certo cognoscitur, quod est falsum, etsi nonnulli hoc dixerint, ut vidimus superius (Cfr. *Avertissement sur l'enseignement de M. Bautain*, pag. 5). 4° Pejus adhuc esset, si possibilitas illa rerum *formaliter* acceptarum, seu prout sunt in se, confunderetur cum intellectu divino vel cum essentia divina ; tunc enim, ut ex discendis inferius clare patebit, delabimur in pantheismum. 5° Possibilitas, de qua hactenus diximus, est possibilitas interna ; sed præter eam consideranda est etiam possibilitas externa. Hæc nihil aliud est nisi virtus causæ producendi id quod est interne seu intrinsece possibile ; et hæc causa nihil aliud est, nisi omnipotentia Dei. 6° Externa possibilitas supponit internam ; nam Deum producere non potest id quod repugnat, ex. gr. circulum quadratum. Atque hinc S. Thomas, I. p. q. XXV, art. 3, ⊙, ait : *Relin-*

profecto asserere, tot esse in pentateucho Mosaïco argumenta adversus monstrosum impii Salvador systema, quot capita, imo pene dixerim quot verba. Mirum est, in tanta tot sæculorum serie, neminem ex tot tantisque veteris synagogæ viris, et sanctitate et doctrina præstantibus, deprehendisse, quod demum Salvador, ut suis gratificaretur Sansimonianis, reperit; imo nec Philo nec Flavius Josephus quidquam tale unquam suspicati sunt.

quitur igitur quod Deus dicatur omnipotens, quia potest omnia possibilia absolute... possibile quidem, quia prædicatum non repugnat subjecto... impossibile vero absolute, quia prædicatum repugnat subjecto. 7° Sed jam de essentiis rerum. Possibilitas latius porrigitur quam rerum essentiæ, seu quod idem est, essentiæ rerum debent esse possibiles, sed non omnia possibilia pertinent ad rerum essentias; possibilis est homo proceræ staturæ, sed proceritas non pertinet ad essentiam hominis: *Numquid homines non sunt parvuli?* inquit S. Augustinus. 8° Essentiæ rerum duplici modo considerari possunt, nempe, ut scholæ loquuntur, *formaliter* et *eminenter*; hoc posteriori modo sunt ipsæ infinitæ perfectiones divinæ, et sunt identificatæ cum Deo; *formaliter* sunt quales in ipsis inveniuntur, seu sunt id per quod unaquæque res in suo esse constituitur; si essentias rerum hoc modo consideratas confundamus cum essentia Dei, en iterum nos in pantheismo! Reipsa essentia hominis mere possibilis atque essentia hominis existentis una eademque; homo in utroque statu est animal rationale, nam per existentiam non destruitur essentia, sed essentia per existentiam ex mera possibilitate transit in actum, ac propterea existentia dicitur ultimum possibilitatis complementum. Hæc autem quæ hic dicta sunt de eadem essentia in duplici statu considerata, possibilitatis nempe et existentiæ, confundi non debent cum quæstione a philosophis agitata, num *essentia actualis* distinguatur realiter ab existentia, quod recentiores negant; hæc enim inter se toto cœlo distant. 9° Sicut possibilia et essentiæ rerum duplici modo considerari possunt, ita et duplici modo cognosci possunt. Sicut Deus eminenter continet essentias rerum omnesque possibiles perfectiones continet, ita omnes cognoscit in se ipso, sive in sua essentia. Sed eas cognoscit etiam in seipsis, quia in seipsis sunt cognoscibilia; posito enim objecto cognoscibili et intelligentia infinite perfecta, certe nihil aliud requiritur ad aliquid cognoscendum; species enim intelligibiles, quæ olim a scholasticis requirebantur ad aliquid videndum seu cognoscendum, a recentiori philosophia eliminantur. Ex harum notionum confusione plures hac nostra ætate, in Germania præsertim, errores, nec leves, prodierunt. Cfr. Storchenau S. J. *Instit. metaphys.* lib. 1, sect. 1, cap. 1, et sect. 3, cap. 4, n. 165, scholion 2.

244. Concludamus igitur pantheismi, cujuscunque demum formæ, atque autotheismi systemate absurda omnino esse atque a mosaïcorum librorum documentis prorsus aliena.

DIFFICULTATES.

245. Obj. prima. Si una substantia non potest produci ab alia, si non potest dari nisi una substantia, infinita, si denique ad naturam substantiæ pertinet existere, planum est non posse dari nisi unam substantiam, eamque infinitam, ac necessario existentem, quæ non potest esse nisi Deus. Atqui rem ita se habere patet, 1° ex eo quod si una substantia posset ab alia produci, ejus agnitio a cognitione causæ suæ deberet pendere, et eamdem involvere, adeoque non esset substantia, quæ non aliud est nisi quod in se est, et per se concipitur, seu cujus conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat. Ita si hæc substantia non esset infinita, ideo esset, quia ab alia ejusdem naturæ terminaretur; cum autem non possint dari duæ substantiæ ejusdem generis, patet non posse aliquam substantiam ab alia ejusdem generis substantia terminari, ac propterea esse unicam substantiam eamque infinitam. Quod demum ad naturam substantiæ pertineat existere ex dictis sequitur; si enim substantia non potest produci ab alia, erit itaque substantia causa sui, id est, ipsius essentia involvit necessario existentiam, sive ad ejus naturam pertinet existere; ergo.

246. Resp. *Neg. min.* Ad probationem... *Quæ non aliud est nisi quod in se est,* etc. *Dist.* Id est, quod *per se* est, seu quod non indiget subjecto, cui inhæreat, *conc.;* id est, quod *a se* est, seu a seipso existentiam habet, *neg.* Cum vero tota vis subsequentium probationum ab hac æquivocatione pendeat, hac sublata, sponte sua ruit totum argumentum. Ideo vero hic contexuimus seriem demonstrationis Spinozæ, ut clariori in lumine poneremus sophisticum ipsius ratiocinationis genus.

247. Eadem latet ambiguitas in definitione *infiniti.* Etenim cum per infinitum intelligi possit illud, quod ab alia substantia ejusdem naturæ limitari non potest, cujusmodi a pluribus concipitur spatium, Spinoza huic notioni callide substituit aliam,

nempe infinitum illud esse, quod ab alia natura ejusdem generis terminari non potest, quo sensu æque infinita esset atomus Epicuri, quæ sola existeret, etsi exiguissima, eo ipso quod sola in hypothesi existeret : nam si sola atomus esset, vel solus existeret pulvisculus, ab alia substantia ejusdem generis non limitaretur seu terminaretur, esset tamen limitatus a se, et in se (1).

248. Inst. Si præter Deum alia admitteretur substantia, ideo esset, 1° quia divina substantia non omnes existendi modos præ se ferret, quod est absurdum, cum divina substantia perfectissima sit, seu omnes perfectiones in se contineat; 2° finita insuper esset divina substantia, quia ab alia diversa circumscriberetur, ac 3° deberet ab alia differre; in divina autem substantia, quæ simplicissima est, nulla ejusmodi differentia concipi potest, per quam ab alia realiter distinguatur. Quibus omnibus 4° robur accedit, tum ex eo quod si præter Deum alia existerent, jam Deus perfectior esset una cum iisdem substantiis, quam si esset solus seu sine illis, tum ex eo quod tunc Deus, utpote aliarum substantiarum causa, deberet in se continere has substantias formaliter, prout causa continet in se effectum cujus causa est; quæ omnia sunt absurda.

249. Resp. ad 1m, *Dist.* Vel formaliter vel eminenter, ut suo loco expositum est, *conc.;* formaliter, *neg.* Et sic ceteræ difficultates sponte sua evanescunt.

250. Ad 2m, *Neg.* Tunc enim circumscriberetur, si cum substantia divina alia ejusdem naturæ coexisteret, non autem si diversæ naturæ sit et a Deo omnino pendeat, tum in existentia, tum in omnibus suis attributis et perfectionibus, ac in Deo ipso subsistat.

251. Ad 3m, *Conc. antec. neg. conc.* Etenim differunt profecto a Deo creaturæ omnes, eo quod limitatæ, circumscriptæ ac ab alio sint, Deus autem simplicissima infinita essentia est atque a se existens.

252. Ad 4m, *Neg.* Cum omnia, quæ a Deo sunt, quod habent habeant ex eo, qui perfectiones omnes, quæ in creaturis sunt, ipsis

(1) Cfr. Gerdil. diss. cit. loc. cit.

communicat per participationem, ut loquitur S. Thomas, ideoque in se Deus longe nobiliore modo et has perfectiones aliasque omnes possibiles continet (1).

253. Quod postremo loco additur de causa continente in se effectum, jam disjectum est iis, quæ diximus de ratione formali ac virtuali seu eminenti, qua Deus in se omnia continet.

254. Obj. secundo cum Salvador. 1° Ex consideratione hujus universi gignitur in humana mente idea cujusdam existentiæ infinitæ; et 2° quidem infiniti positivi, quod omnes includit characteres, quos theologi in Deo recensent, cujusmodi sunt *unitas, æternitas, invisibilitas.* 3° Hoc autem *Esse* universale ac æternum, activum simul et passivum, Abraham et Moses vocarunt Jehovah (2). 4° Idea *Entis absoluti,* quod dici posset infini-theismus, fundatur in facto, analogia, historia et convictione (3). Sane 5° Moses id expressit per vocem Jehovah, quæ a radice *haia* (הָיָה), seu *hava* (הָוָה) deducitur, quæ significat *esse,* seu *illum qui est,* aut existentiam essentialem. Præter hoc 6° plura alia nomina secundaria habentur ad Deum designandum, inter quæ *schadai* (שַׁדַּי) *sufficiens* sibi ipsi, *et El* (אֵל) *fortis, Adonai* (אֲדֹנָי) *principium, Elion* (עֶלְיוֹן) *excelsus.* Nomen 7° *Elohim* (אֱלֹהִים), quod est ab *Eloah* (אֱלֹהַּ) *vis,* licet in plurali adhibeatur, semper inservit singulari, ita ut indicet omnes vires in unam collectas, et exacte refert ideam Dei, intelligentiæ generalis, opificis, magni ædificatoris, quum distinguantur in universalitate natura ac Deus, *vires seu potius virium unio fecit terram,* inquit Genesis (4); quemadmodum vero Elohim politicum reducitur ad *esse* generale, quod est populus, sic Elohim theolo-

(1) I. p. q. IV, art. 2. *Cum Deus,* inquit, *sit prima causa effectiva rerum, oportet omnium rerum perfeçtiones præexistere in Deo secundum eminentiorem modum.*

(2) *Hist. des Institutions de Moïse,* tom. III, 2e part., liv. I ch. I, pag. 177.

(3) Ibid. pag. 184.

(4) Ibid. pag. 185.

gicum desinit in unitatem Jehovah. Deus igitur ex Moyse non est nisi *esse*, seu verbum *esse* absolutum, cujus creaturæ non sunt nisi tempora et modi; ergo.

255. Resp. ad 1m, *Dist.* Gignitur idea existentiæ infinitæ distinctæ ab ipsa rerum universitate, *conc.;* identificatæ cum ipsa, *neg.* Nemo enim, qui sanæ mentis sit, nec velit cum pantheistis ac spinozistis insanire, sibi hanc ideam cudit, quæ rectæ rationi adversatur, cum ejusmodi existentia universalis in sensu auctoris sit fecunda parens omnium absurditatum, quas recensuimus in Spinozæ confutatione; sed ratio, spectando hanc rerum universitatem velut effectum, assurgit ad causam necessariam, a se existentem, etc., quæ cum suis effectibus contingentibus, limitatis, mutabilibus confundi non debet.

256. Ad 2m, *Dist.* Quod est ipse Deus, et in quem propterea solum recensiti characteres unitatis, æternitatis, indivisibilitatis conveniunt, *conc.;* quod constituatur a rerum omnium congerie, ut auctor noster autumat, *neg.* Alioquin oriretur unitas absoluta ex tot unitatibus, seu partibus et elementis, quibus hoc universum coalescit, æternitas in entibus successivis, cujusmodi sunt homines, bruta, plantæ, etc., indivisibilitas tandem ex ipsa divisibilitate; quæ omnia absurda sunt et repugnant.

257. Ad 3m, *Neg.* Hoc enim non est nisi deliramentum adversarii. Abraham non cognovit nomen Jehovah, quod prima vice Deus Moysi manifestavit, etsi divinus hic scriptor hac voce utatur in conscribenda Genesi; Moyses autem Deo isti fictitio tribuisset omnia mirabilia ac mundi ipsius creationem in hypothesi Salvador, etsi nemo alius hoc deprehenderit præter incredulum istum.

258. Ad 4m, *Neg.* Hoc enim monstrum potius excluditur tum facto ipso, tum analogia, tum historia ac convictione. Hæc enim omnia nos ducunt ad Deum distinctum ab omnibus objectis, quæ nos circumstant, admittendum et cognoscendum; nec nisi pauci athei larvati hac idea entis absoluti in sensu auctoris convinci potuerunt, omnibus gentibus reclamantibus (1).

(1) *Qu'on ouvre l'histoire de l'Inde,* inquit Salvador (loc. cit. pag. 177),

259. Ad 5^{m}, *Neg.* prorsus. Licet enim vox Jehovah denotet *eum qui est*, seu *qui erit*, ut patet ex sensu, quo Moses, seu potius Deus ipse eam usurpavit, non aliud exprimit nisi eum qui necessitate naturæ existit, quique distinctus est ab iis omnibus, quæ non habent nisi existentiam participatam, accidentalem, atque ut ita dicam, precariam; quæ, quidquid sunt, illud ab eo habent, qui essentialiter est, nempe Deo, qui hæc omnia ex nihilo condidit, ipso referente Moyse, ut mox dicemus.

260. Ad 6^{m}, *Dist.* Ad designanda diversa ejusdem supremi Numinis attributa, *conc.;* ad designandum portentum ab auctore excogitatum, *neg.* Cum videat Salvador causæ suæ officere nomen *Adonai*, quod dominum significat et hominibus etiam passim tribuitur, ipse vertit *principium;* at hac significationem ex centum triginta quatuor locis, in quibus juxta Masorethas Deo tribuitur, nunquam invenitur (1).

261. Ad 7^{m}, *Neg.* Elohim indicare, ut adversarius prætendit, virium collectionem; sed Deum ipsum designat, cui promiscue tribuitur tum singulari numero tum plurali juxta indolem hebraicæ linguæ. Sane in plurali adhibetur passim ad designandam rem prorsus singularem; ita scilicet affirmatur de unico Angelo, Jud. XIII, 22; de uno vitulo, quem ut Deum Hebræi venerati sunt, Exod. XXXII, 31; de uno idolo, ut Dagone, Jud. XVI, 17; de uno Moyse, quando Deus eum constituit *Deum Pharaonis*, Exod. IV, 16; VII, 1; de Arca, 1 Reg. IV, 7, et alibi; quæ cum res singulares sint, plurali tamen numero per hanc vocem efferuntur. Quod si demus adversario *Elohim* reipsa indicare collectionem virium, tunc reponimus non indicare collectionem abstractam, sed quod ens, unum est, et est collectio virium omnium in summo gradu, nempe intelligendi, volendi, creandi, movendi, destruendi, etc. Ridiculam pariter se prodit ejus versio seu potius commentatio primi Geneseos versiculi: *Vires seu potius virium unio fecit ter-*

on retrouvera partout cette conception, mais accompagnée des plus fausses conséquences. Hæc quidem ipse asserit, attamen nullo documento probat assertionem suam. Ex historia religiosa omnium populorum contrarium potius evincitur.

(1) Cfr. Buxtorfius ad vocem אדוני

ram; quænam vires fecissent cœlum et terram? An hujus universi attractio universalis aut affinitas chimica? Ast nondum erat juxta Salvador. Adde verbum *Bara* בָּרָא ut suo loco ostendemus, vere et proprie significare eductionem ex nihilo. Restat igitur ut Moyses descripserit mundi creationem factam a Deo, qui ab hoc universo distinctus sit. Hoc vero sublato fundamento ex se cadunt, quæ Salvador nugatur circa elohim politicum et theologicum, ac ejus *esse* substantivum cum suis modis et temporibus. Non est igitur cur diutius in his refellendis immoremur (1).

(1) Hæc mutuatus est, ut diximus, Salvador partim ex Schelling, qui, in *Epist. philosoph. de dogmatismo et criticismo*, aperte docet pantheismum, affirmans: Τὸ *Ego includit omnem existentiam et realitatem; quia si extra ipsum aliquid daretur, hoc esset absolutum; quod est absurdum. Hoc igitur Ego est infinitum, indivisibile et immutabile. Si substantia est aliquid absolutum, τὸ* Ego *est unica substantia; vel si darentur plures substantiæ, daretur* Ego *extra* Ego, *quod esset contradictorium; quod est, in τῷ* Ego *est; extra τὸ* Ego *nihil est; si τὸ* Ego *est sola substantia, quidquid est, non est nisi accidens τοῦ* Ego. Unde concludebat Deum esse Ego non ego, *in praxi Deum esse* Ego *absolutum, quod destruit* non Ego. Salvador systema suum partim mutuatus est a Sansimonianis, qui pariter docent Deum esse quidquid est. Sic in libello qui inscribitur *Religion Saint-Simonienne*, Paris 1831, *Communion générale*, pag. 10, in allocutione sequitur: *Le père Enfantin: Chers enfans*, Dieu est tout ce qui est. *Tout est en lui, tout est par lui, nul de nous est hors de lui, mais aucun de nous est lui. Chacun de nous vit de sa vie, et tous nous communions en lui; car il est tout ce qui est.* Hic singuli dicuntur non esse Deus, quia singuli non sunt tota rerum universitas, sed sunt ejus partes tantum, atque ex eo quod Deus sit omne quod est, infertur nos omnes communicare in ipso. His paria habet Salvador, qui, ut respondeat sibi propositæ difficultati: *Mais alors chaque chose n'est-elle pas Dieu?* respondit, pag. 181: *On ne peut conclure de ce que chaque chose, chaque être doué ou non doué d'intelligence, tient à l'être absolu et dépend de lui, que cette chose ou cet être doive s'appeler Dieu. Chaque citoyen en particulier est-il le peuple? chaque membre de l'être humain est-il l'homme*, etc.? Et hinc infert easdem consecutiones, quas ex eodem principio deducunt Sansimoniani. Hi enim inferunt religionem esse politicam, dogma effici scientia. Etenim in libro: *Religion Saint-Simonienne*, *Enseignement central* (*extrait de l'Organisateur*), Paris 1831, pag. 31 et 32, ita legitur: *J'aurai réconcilié l'humanité avec Dieu, c'est-*

262. Inst. Talem fuisse Moysis mentem facile ex ipsius scopo colligitur, qui alius non fuit nisi per unius entis ideam ostendere naturam politicæ constitutionis populi israëlitici, et cum hac idea omnia componuntur, quæ tum Moyses ipse tum ceteri prophetæ Deo tribuunt. Cum enim homo sit symbolum maxime idoneum magni istius entis, plerique veterum, licet persuasi essent Deum incomprensibilem esse et absque forma, eum tamen repræsentarunt ut membrum humanitatis. Legislator hebræus monet talem non esse verum existendi modum magni entis; vulgus tamen non percipit nisi quod sensus percellit, hinc est quod prophetæ exhibeant Deum ut loquentem, audientem, etc. et sic facile est ceteras omnes metaphoras exponere. Ac 1° quidem veritas est expressio *ejus qui est*, seu expressio legum entis generalis, quibus homo semper subjectus est. Hinc dicitur veritas *revelare* se homini, et homo recipere *verbum* metaphoricum Jehovah, ex quo promanant locutiones : *Æternus vult, quærit, jubet;* et quo magis homo ad veritatem accedit, dicitur *amicus Jehovæ*, quo magis recedit, fit *inimicus;* hinc rursum *voluntates* Jehovah, etc. (1). 2° Sic per epitheta humanitatis propria præcipuæ leges, quibus humanitas indiget, in totidem attributa Jehovah commutata sunt. Atque inde Deus *bonus, fidelis, potens, vindex, timor Jehovah*, etc. dictus est, sive

à-dire, avec elle-même et avec le monde; comme rien ne se trouve en dehors de Dieu, la politique devient la religion, la science devient le dogme. Et hæc ipsa docet Salvador, qui pag. 183 dicit : *Tout signale donc l'existence d'un point central de l'immensité, d'un* moi *de l'être infini, d'un foyer incalculable de la législation universelle, d'où s'échappe éternellement ce qui donne la vie à toute chose, et vers lequel tout est ramené*, etc. Possem pluribus hanc assertionem prosequi, sed, ne nota nimis prolixa sit, ista sufficiant ad evincendum, non a Moyse, sed tum a criticismo germanico, tum a Sansimonianis suas ideas hunc incredulum Judæum philosophum hausisse. Dixi a Sansimonianis, quorum doctrinæ, ut ex dictis patet, et mysteriis erat initiatus, licet ejus opus prodierit in lucem anno 1829, productiones vero Sansimonianorum e suis tenebris non cœperint erumpere nisi anno 1830 et seqq. Hoc ideo animadverti, ne quispiam me anachronismi accuset, dum a Sansimonianis affirmavi Salvador doctrinam suam mutuatum esse, cum notum sit, longe ante hanc epocham cœpisse San-Simonem virus suum effundere, et sectam instituere.

(1) Ibid. pag. 190.

ex bonis, quæ in mundo sunt, sive ex cœlorum extensione, sive ex malis, quæ premunt scelestum, vel bonis quæ amicum veritatis consequuntur. 3° Species locutionum afficit relationes inter Jehovah et populum. Vocatur Deus Abraham, quia ab hoc patriarcha agnitus; Deus Israël, quia Moyses constituit populum, assumendo hoc principium unitatis ut basim, et idem istud proponendo tamquam objectum publici cultus. Cum vero homo juxta doctrinam Hebræorum activus et passivus sit in suis relationibus cum Jehovah, hinc factum est, ut Deus exhibeatur modo electus a populo, modo populum eligens. Nemo proinde rem adeo magnam et sublimem satis mirari potuerit, quod scilicet dogma integrum Mosis duobus verbis concludatur *Jehovah Echad* (יְהוָה אֶחָד) *esse* unum est, non existit nisi *unum esse* (1); ergo.

263. Resp. *Neg.* talem fuisse scopum Moysis, et nego cetera, quæ obtrudit nuperus hic judæo-philosophus, tum contra apertam Moysis narrationem, tum contra sensum universæ gentis suæ cujusque ætatis, ex quibus ne unus quidem suspicatus unquam est pantheismum insinuari seu, ut ipse vocat, infini-theismum, sive in libris Moysis, sive in libris prophetarum. Deus certe, quem Salvador fingit, nec erat colendus nec timendus, multo minus dignus pro quo tot ac tanta paterentur Judæi sive ante sive post Christum, ut reipsa perpessi sunt, ne ab eo deficerent sive ante sive post Christi adventum. Mitto argumenta, quæ sive ex divina providentia, quæ perpetuo elucet circa hujus populi conditionem, sive ex miraculis et vaticiniis deducuntur; ea enim, etsi rejiciuntur ab hoc incredulo, testatissima tamen sunt, nec eludi possunt, ut suo loco ostendimus. Demum semel admissa absurda hac ab adversario primum excogitata hypothesi, sequeretur Moysen et seriem prophetarum, doctores omnes et sacerdotes hebraicæ gentis fuisse deceptores et seductores, et integrum populum per ingentem sæculorum seriem non fuisse nisi ludibrium hujus deceptionis, etsi nemo unquam eam detexerit vel suspicatus de ea fuerit. Falsum præterea est quod de infortuniis vel felici sorte asserit auctor, quæ vitam vel male vel recte actam comitantur;

(1) Ibid. pag. 188.

imo hæc fuit continua prophetarum querela, quod sæpe infausta bonis, fausta malis acciderent, ut patet ex Psal. LXXII, 5-16; Jerem. XII, I et seqq.; Habac. I, 4, et alibi passim. Ergo nullus timor concipi potuisset ex ipsorum pravitate. Quare, ne in hoc systemate refellendo prolixior sim, cum Moyses prædicavit Dei unitatem, non prædicavit nisi unitatem summi Dei creatoris cœli et terræ, omniumque provisoris et conservatoris; objectum unicum adorationis et cultus proposuit, totque hunc cultum munivit præsidiis, ne populus aliarum gentium scandalo deciperetur, atque ad polytheismum et idololatriam prolaberetur, et sic vera conservaretur religio usque ad adventum Christi, a quo ad omnes gentes pervenire debebat.

264. Dices : Nonne pantheismi vestigia occurrunt in illis Ecclesiastici verbis, XLIII, 29 : (Deus) *est in omnibus*, seu, ut fert græcus textus : *Ipse* (Deus) *est omne* (1); nec non in verbis S. Pauli, Rom. XI, ult. : *Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia;* et clarius adhuc Act. XVII, 28 : *In ipso vivimus, movemur et sumus; sicut et quidam vestrorum poëtarum dixerunt: Ipsius enim et genus sumus?* Nihil igitur in medium protulit Salvador, quod ipsi scriptores sacri non dixerint.

265. Resp. *Neg.* His enim testimoniis aliisque similibus non aliud docetur nisi Dei immensitas, qua fit ut omnia in ipso sint et ipse in omnibus rebus, ut res a se conditas conservet et regat, ipsis vitam tribuat et actionem, quod infra ostendemus (2). Hoc sensu exponi pariter debent nonnulla Patrum dicta, quæ prima fronte difficultatem facessere videntur; ut cum Origenes, *De Principiis*, lib II, cap. I, n. 3 : *Sicut corpus nostrum*, inquit, *unum ex multis membris aptatum est, et ab una anima continetur, ita et universum mundum velut animal quoddam immensum*

(1) Αὐτός ἐστι τὸ πᾶν.

(2) Verba autem Ecclesiastici, juxta expositionem Calmet, non aliud continent nisi sermonis hactenus instituti conclusionem, qua adstruitur Deum esse principium et finem rerum omnium. Velut clarius exponit Cornelius a Lapide: *Deus est omne* quia ipse est τὸ ὄν, id est ens primum, essentiale, immensum, a quo omnia alia entia necessario et essentialiter pendent, adeo ut, si per impossibile non esset Deus, impossibile foret omne aliud ens.

atque immane opinandum puto, quod quasi ab una anima, virtute Dei ac ratione teneatur. Quod etiam a Sacra Scriptura indicari arbitior per illud, quod dictum est per prophetam (Jeremiam, cap. XXIII): *Nonne cœlum et terram ego repleo, dicit Dominus...? Sed et illud, quod ait Paulus, cum apud Athenienses concionaretur, dicens : Quoniam in ipso vivimus, movemur et sumus.* Germana enim Origenis mens ex verbis immediate sequentibus eruitur, cum subdat : *Quomodo enim in Deo vivimus et movemur et sumus, nisi quod virtute sua universum constringit et continet mundum?* Eadem ratione exponitur auctor Dionysius Areopagita nuncupatus, de quo consuli potest S. Thomas (1).

PROPOSITIO IV.

Admitti nequit ulla realis distinctio inter Deum ejusque attributa sive absoluta sive relativa, neque inter attributa absoluta ipsa.

266. Si enim ejusmodi daretur distinctio, admitti in Deo deberet realis compositio; atqui hæc compositio in Deum cadere non potest, qui ex Propos. Iª est omnino simplex; excludi igitur a Deo debet omnis realis distinctio sive inter divinitatem ejusque attributa absoluta ac relativa, sive inter attributa absoluta ipsa.

267. Hæc autem doctrina tum in Scriptura tum in Patribus fundatur. In Scriptura quidem, quæ Deum perpetuo exhibet simplicissimum; id inter cetera evincunt testimonia illa, in quibus de Deo prædicantur nomina abstracta, cujusmodi sunt *sapientia, vita, veritas*, aliaque id genus multa, quibus plena sunt sacra eloquia. Ex Patribus, quorum loca ingenti numero affert Petavius (2), nos unum vel alterum tantum in medium proferemus. Sit ex Græcis S. Gregorius Nazianzenus, qui : *Unum*, inquit, *tria, et tria unum, in quibus Deitas, vel, ut exactius dicam, quæ tria sunt Deitas* (3). Sic etiam S. Joannes Damascenus : *Deus*, inquit,

(1) *Cont. Gentes*, lib. I, cap. 62.

(2) Toto lib. II, ac præcipue cap. 7.

(3) Ἓν γὰρ ἐν τρισὶν ἡ θεότης, καὶ τὰ τρία ἕν, τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης· ἢ τό γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἃ ἡ θεότης. Orat. XXXIX, (apud eumdem Petav. loc. cit.).

est simplex, et non compositus. Quod autem e multis et differentiis constat, est compositum. Quare si increatum, principii expers, incorporeum, immortale, sempiternum, bonum, procreandi vim habens, et ejusmodi alia, substantivas esse dicamus differentias Dei, tot ex rebus ille conflatus, non erit simplex, sed compositus, quod extremæ impietatis est (1). Ex Latinis S. Augustinus, epist. CXX, alias CXXII, cap. III, num. 13, scribit: *Nunc vero tene inconcussa fide Patrem et Filium et Spiritum Sanctum esse Trinitatem, et tamen unum Deum; non quod sit eorum communis quasi quarta Divinitas, sed quod sit ipsa ineffabilis et inseparabilis Trinitas.* Demum S. Bernardus sic perstringebat Gilbertum: Si divinitas non est reipsa Deus, *erit aliquid quod non est Deus, aut nihil... Quod si aliquid est quod non est Deus, aut minor erit Deo, aut major, aut par. At quomodo minor, qua Deus est? Restat ut aut majorem fatearis aut parem. Sed si major, ipsa est summum bonum, non Deus. Si par, duo sunt summa bona, non unum. Quod utrumque catholicus refugit sensus* (Serm. 80 in *Cant.*, num. 6) (2).

268. Cui quidem rationi a S. Bernardo allatæ præter alia argumenta et hoc addi potest: Si proprietates divinæ ab ipsa substantia realiter distinguantur, aut substantiæ sunt, aut accidentia; si substantiæ, ergo plures erunt substantiæ in Deo, quod repugnat; accidens aut qualitas in Deo esse non potest; ergo.

269. Et sic confutati manent tum Græci palamitæ, qui ἐνεργείαν

(1) Τὸ θεῖον ἁπλοῦν ἐστι, καὶ ἀσύνθετον· τὸ δὲ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων συγκείμενον, σύνθετόν ἐστιν· εἰ οὖν τὸ ἄκτιστον, καὶ ἄναρχον, καὶ ἀσώματον, καὶ ἀθάνατον, καὶ αἰώνιον, καὶ ἀγαθὸν, καὶ δημιουργικὸν, καὶ τὰ τοιαῦτα οὐσιώδεις διαφορὰς εἴποιμεν ἐπὶ Θεοῦ, ἐκ τοσούτων συγκείμενον, οὐχ ἁπλοῦν ἔσται, ἀλλὰ σύνθετον· ὅπερ ἐσχάτης ἀσεβείας ἐστίν. *De fide orth.* lib. 1, cap. 9.

(2) Ex quibus verbis inferunt critici passim Gilbertum reipsa admisisse distinctionem realem inter divinitatem et attributa. Prius enim dixerat S. Bernardus: *Recedant a nobis, carissimi, recedant novelli, non dialectici, sed hæretici, qui magnitudinem, qua magnus est Deus, et item bonitatem, qua bonus, sed ei sapientiam, qua sapiens, et justitiam, qua justus, postremo divinitatem, qua Deus est, Deum non esse impiissime disputant. Divinitate, inquiunt, Deus est, sed divinitas non est Deus.*

sive virtutem in Deo distinguebant ab ipsa divina substantia et cum ipsis Sociani, nec non Gilbertus Porretanus, qui divinas proprietates, et abbas Joachim, qui divinas Personas a Dei substantia realiter distinguebat. Consulatur S. Thomas p. I, q. 3, art. 3.

DIFFICULTATES.

270. Obj. 1° Non magis officit simplicissimæ naturæ divinæ realis distinctio inter Dei essentiam ejusque attributa sive absoluta sive relativa, sive inter attributa absoluta ipsa, quam distinctio realis personarum, quæ profecto nullam infert compositionem in Deo; ergo falsum est per realem distinctionem inter divinam substantiam et attributa destrui simplicitatem Dei. Sane 2° si res ad trutinam revocetur, certo patebit ex difficultatibus vel incommodis, quæ solent urgeri adversus ejusmodi distinctionem, nullum forsan existere, quod pari jure intorqueri non possit adversus ipsam realem proprietatum relativarum distinctionem. Quod 3° cum probe intellexerint Patres græci, Basilius, uterque Gregorius, Nazianzenus atque Nyssenus, disputantes adversus Eunomium, nec non Cyrillus Alex. (*Thesauri* lib II, cap. II), ex professo docent in Deo distingui, imo et differre substantiam ab ejus operatione ac vi, ἐνεργεία, quo nomine, non solum actionem, sed attributa etiam comprehendunt; ergo.

271. Resp. Ad 1m, *Nego* assumptum, ac nego præterea paritatem; prior enim distinctio nequit concipi nisi in substantia ipsa divina, ac propterea admitti non potest, nisi in divina substantia admittatur compositio; posterior autem distinctio, nempe personarum, non cadit in substantiam, quæ una eademque ac tota est, tum in tribus personis simul sumptis, tum in earum qualibet, sed cadit solum in proprietates personales, quæ non dicunt nisi rationem peculiarem, qua una se habet ad alteram, per mutuam relationem, ex quibus proinde nunquam potest ulla oriri compositio.

272. Ad 2m, *Neg.* iterum, ut ex modo dictis patet.

273. Ad 3m, *Dist.* Docent distingui et differre substantiam ab ejus operatione et vi cogitatione, vel ut ipsi loquuntur, κατ' ἐπινοίαν,

conc.; re, *neg.* ut manifestum fit ex ipsorum scopo; refellebant enim Eunomium, qui hanc rationis seu cogitationis distinctionem inficiabatur (1).

274. Inst. primo. Patres non solum ratione ac cogitatione, sed re distinctam divinam substantiam asserebant ab ipsius attributis, ut 1° eruitur ex Dionysio vulgo Areopagita, cujus celebre est effatum *De unita et distincta theologia;* hoc est, ut scribitur, *De divinis nominibus*, cap. II, *De eo quod secundum unitatem et secundum differentiam de Deo dicitur,* ita ut ex ipsius mente ad unitatem referatur substantia, ad ea, quæ sunt *secundum differentiam,* referantur Dei operationes et attributa, quatenus extra Deum se se porrigunt ad creaturas, quod de substantia, quæ incommunicabilis est juxta ipsum, dici non potest. 2° Dionysio consonat S. Joannes Chrysostomus, qui in ea Christi verba, *Philippe, qui videt me, videt et patrem meum,* hæc habet: *Videamus præterea, quidnam Philippus intueri velit. An sapientiam Patris? An vero bonitatem? Minime; sed hoc ipsum quid tandem sit Pater, ipsam, inquam, essentiam* (2). Quibus verbis aperte secernit divinam essentiam ab ejus attributis. Nec latini Patres a græcis hac in parte dissentiunt; etenim S. Augustinus, *De Trinitate,* lib. VII, cap. IV, num 9, docet, quod *aliud Deo est esse, aliud Patrem esse, vel Dominum esse; quod enim est, ad se dicitur, Pater autem ad Filium, et Dominus ad servientem creaturam dicitur;* et ib. cap. II: *Non eo Verbum,* inquit, *quo sapientia, quia Verbum non ad se dicitur, sed tantum relative ad eum, cujus Verbum est, sicuti Filius ad Patrem, sapientia vero eo quo essentia.* Sic Patres ceteri. Ergo.

275. Resp. *Neg. antec.* Ad 1m probationem, *Dist.* Ita ut Dionysius ad *unitam* theologiam referat totam divinam substantiam, una cum attributis tum absolutis tum relativis, et ad *distinctam* referat personas realiter inter se distinctas, *conc.;* ita ut ad *unitam*

(1) Cfr. Petav. lib. I, cap. 13.

(2) Ἄλλως δὲ ἴδωμεν τί ὁ Φίλιππος ζητεῖ ἰδεῖν· Ἆρα τὴν σοφίαν τοῦ Πατρός; ἆρα τὴν ἀγαθότητα; οὐχί· ἀλλὰ αὐτὸ τὸ τί ποτέ ἐστιν ὁ Θεὸς, αὐτὴν τὴν οὐσίαν. Hom. LXXIV, in Joan. alias LXXIII, num. I, tom. VIII, pag. 435, edit. Montfal.

solam referat substantiam divinam, prout secernitur ab attributis in sensu adversariorum, ad *distinctam* autem referat operationes et attributa, *neg.* Hanc vero esse mentem hujus auctoris, quo potissimum Græci abutuntur, aperte patet ex eo, quod in eodem cap. II, in quo verba citata habentur, illud unum seu unitum, ἡνωμένον, definiat esse quodcumque absolute ac tribus personis convenit; illud vero *distinctum differensque,* διακεκριμένον, esse quod proprium est, ut esse Patrem, esse Filium.

276. Sic etiam ad unitam theologiam revocat, quæcumque a tribus personis in creaturas proficiscuntur. *Ut est,* inquit, *substantiæ communicatio, vitæ ac sapientiæ largitio, aliaque bonitatis dona, quæ causa est omnium rerum, ac principium.* Ad distinctam autem theologiam refert Christi Incarnationem, et administrationem omnem, quæ ab illo solo, proprieque suscepta persona excludit reliquas duas (1).

277. Ad 2m, *Neg.* vel *Dist.* Prout hæc distincte a mente nostra concipiuntur, *conc.;* prout reipsa in se sunt, *neg.* Et sic explananda sunt cetera ejusmodi Patrum dicta, ut ex dicendis in sequenti propositione clarum fiet. Ac, ne longius rem protrahamus, eodem modo est exponendus S. Augustinus, in iis, quæ objiciuntur, locis, ut verba ipsa recitata ostendunt, in quibus vult evincere alia ratione divinam substantiam dici Deum, alia Patrem; cum primo sensu accipiatur vox Dei absolute, altero relative; quod et de Dei sapientia ac Verbo ejus filio valet. Maximinus enim Arianus pluralitate personarum earumque distinctione derogari contendebat divinæ simplicitati, hoc autem negat S. Augustinus ex eo quod, licet plures distinguantur, seu potius a mente nostra apprehendantur divinæ proprietates, quia divina essentia pluribus æquivalet, non propterea ejus simplicitati detrahatur; sic enim disputat : *Numquid bonitas et sapientia et clementia et potentia partes sunt unius virtutis, quam simplicem esse dixisti? Non dico, inquis. Non sunt ergo partes, et tamen quatuor sunt, et una virtus est, eademque simplex est. Si ergo in una Patris persona et plura invenis et partes non invenis, quanto magis*

(1) Cfr. Petav. ib. § 5 et seqq.

Pater et Filius et Spiritus Sanctus, et propter individuam deitatem unus est Deus, et propter uniuscujusque proprietatem tres sunt personæ, et propter singulorum perfectionem partes unius Dei non sunt?

278. Inst. secundo. Si proprietates personales saltem non distinguantur realiter a divina substantia, intelligi nequit qua ratione Pater, communicando hanc ipsam substantiam reliquis duabus personis, non communicet ipsis has easdem proprietates; quod si eas communicet, non amplius divinæ personæ distinguuntur realiter inter se, quod est contra Trinitatis dogma; ergo.

279. Resp. *Neg.* Optime enim intelligitur, si teneatur doctrina Ecclesiæ Catholicæ, qua instruimur dari inter divinam essentiam et attributa distinctionem virtualem sive rationis, quæ sufficit ad reddendam rationem de eo, quod una eademque res possit sub uno respectu communicari, non autem possit sub alio. Quare eo ipso quod Pater communicet Filio substantiam suam, debet necessario distingui realiter a Filio; alioquin nec Pater esset, nec Filius. Id ipsum dicatur de Spiritu Sancto. Etsi vero directe non communicet Filio paternitatem, communicat tamen, ex eo quod ipsi totam substantiam suam communicet, a qua proprietates relativæ reipsa non distinguuntur. Sed de his in tractatu de Trinitate.

PROPOSITIO V.

Admitti debet rationis seu cogitationis distinctio inter divinam essentiam ejusque attributa sive absoluta sive relativa, et inter attributa absoluta ipsa.

280. Quid intelligatur per distinctionem, quæ virtualis seu rationis dicitur, seu secundum cogitationem, κατ᾽ ἐπινοίαν, ut eam Græci vocant, satis enucleavimus initio hujus capitis. Adstruitur autem hæc propositio adversus Eunomium, qui, sublata hac distinctione, sic nitebatur Verbi divinitatem impugnare: Quidquid de Deo dicitur vel intelligitur, secundum substantiam est; hinc *ingenitum esse* Patri secundum substantiam est, sicut et *genitum esse* Filio secundum substantiam est. Diversum est autem ingenitum esse

et genitum esse; diversa est ergo substantia Patris et substantia Filii; aliaque huic similia conficiebant Eunomiani argumenta, seu potius cavillationes, quas recenset S. Epiphanius (1).

281. Sic vero propositionis enunciatæ veritatem ostendimus : Ea ratione de Dei essentia ejusque attributis cogitare ac loqui debemus, qua se esse nobis Deus ipse se exhibuit, ac de se locutus est; atqui Deus, imbecillitati nostræ consulens, se se nobis exhibuit tamquam quid multiplex, ac de se suisque attributis ita locutus est, ut ea esse plurima intelligamus; ergo eadem ratione de Deo cogitare nos et loqui oportet. Porro cogitare et loqui de multis, in Deo secundum rem distinctis, omnino prohibemur; de multis itaque id facimus distinctis secundum solum mentis conceptum (2). Sane in Scripturis Deus modo perhibetur ut omnipotens, modo ut sapiens, modo ut justus, misericors, etc.; et Christus de se ipso loquens, Joan. XVI, 15, ait : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.* Ad quæ Christi verba alludens S. Gregorius Nazianzenus, *Oratione XLIV,* inquit : *Omnia quæcumque habet Pater sunt Filii, præterquam quod ingenitus est* (3). Atque eodem modo ceteri Patres loquuntur, qui virtualem hanc distinctionem in Deo adversus Aëtium et Eunomium propugnant, Gregorius Nazianzenus et Gregorius Nyssenus, Basilius, Cyrillus Alex. aliique apud Petavium, lib. I, cap. IX, et seqq.

282. Ex quibus discimus 1° hanc rationis distinctionem provenire ex fecunditate tum mentis, tum rei contemplandæ, nempe Dei, qui etsi unus ac simplicissimus natura sua sit, pluribus æquivalet objectis, inter se distinctis, atque ex multiplici ejus ef-

(1) Cfr. S. Epiphan. qui, *Adversus hæreses*, lib. III, hæres. LXXVI, quæ est Anomæorum, triginta sex in medium profert argumenta Aëtii, ex hac sola voce *ingeniti* conficta, quibus S. Pater suas singillatim adjicit confutationes. Aëtii impietatem, in ejusmodi argutiis instituendis adversus Trinitatem, imitatus postea est Crellius Socinianus, cujus opera extant in *Bibliotheca fratrum Polonorum.*

(2) Quod receptum esse ab ipsis profanis auctoribus, qui de Deo rebusque divinis scripserunt, ostendit Petavius, lib. I, cap. 9. Hinc merito S. Hilarius hoc statuit principium, *De Trinitate* lib. V : *Non loquendum aliter de Deo est, quam ut ipse de se locutus est.*

(3) Πάντα ὅσα ὁ πατὴρ τοῦ υἱοῦ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας. n. 14.

ficientia, quæ ad plura, eaque distincta objecta, se porrigit, unde in mente nostra plures ac distinctæ notiones oriuntur; seu, ut accuratius loquar, inde mens nostra fundamentum sumit multiplices ac diversas sibi cudendi ejusdem rei notiones. Discimus 2° hanc notionum differentiam, quas in Deo mens nostra apprehendit, diversos gradus habere, ac plusculum distare proprietates relativas ab essentia absolutisque proprietatibus, quam hæ ipsæ ab essentia distent et inter se; ex. gr. majus esse discrimen inter essentiam et paternitatem, quam inter bonitatem et eamdem essentiam; quamvis neutrubi secundum rem, sed secundum ἐπινοίαν ac rationem, differentia sit (1). Discimus 3° hanc necessario admittendam esse cogitationis distinctionem, ne, de Deo loquentes, inducamus notionum ac verborum confusionem, quæ necessario oriretur, si unam pro alia promiscue usurparemus, ex. gr. dum paternitatem nominamus, intelligeremus sapientiam et alia ejusmodi, in quo magna perversitas haberetur.

DIFFICULTATES.

283. Obj. prima. 1° Falsa est distinctio illa, quæ conformis et consentanea non est rei veritati, sive suo objecto; jam vero talis est distinctio rationis; quippe quæ tota residet in mente nostra, non autem in Deo. Quin imo, 2° observat Eunomius, si in comprehensione unius notionis altera non includitur, includitur opposita, ex. gr. si in notione ingeniti non includitur notio incorruptibilis, jam includeretur notio corruptibilis, et sic Deus, qua

(1) Cfr. Petavius, ibid. cap. 10, § 10. Adi etiam S. Thom. in lib. 1, *Sentent.* distinct. II, q. 1, art. 2, ubi constituto principio : *Quod quidquid est entitatis et bonitatis in creaturis, totum est a creatore, et quod omnes nobilitates omnium creaturarum inveniantur in Deo, nobilissimo modo et sine aliqua imperfectione*, concludit : *Sic ergo dicendum est, quod in Deo est sapientia, bonitas, et hujusmodi, quorum quodlibet est divina essentia, et ita omnia sunt unum re et quia unumquodque eorum est in Deo secundum sui verissimam rationem, et ratio sapientiæ non est ratio bonitatis, in quantum hujusmodi, relinquitur quod sunt diversa ratione, non tantum ex parte ipsius ratiocinantis, sed ex proprietate ipsius rei.* Recolendus totus articulus.

ingenitus est, esset corruptibilis, adeoque simul corruptibilis esset et incorruptibilis, incorruptibilis nempe in se, et corruptibilis in apprehensione mentis nostræ, quod est absurdum. Demum, 3° qui communi cuivis aliquid, quod sit proprium, adjungunt, ut inde complexum nescio quid coalescere prædicent, vel mentiuntur vel non; datur optio; si mentiantur, quid tandem attinet voces sine subjecto usurpare? si vera dicunt, composita igitur erit unaquæque Trinitatis persona, cui illam personæ vocem accommodamus; ergo.

284. Resp. Ad 1m, *Dist. maj.* Si affirmando aut negando id fieret, *conc.;* si per meram abstractionem aut mentalem apprehensionem, *neg.* Etenim cum mens nostra contemplatur aliquod objectum sub uno potius respectu quam sub alio, nihil affirmat vel negat de objecto ipso, sed hæret tota in obtutu illius, quod per se sine altero spectat. Eodem modo mathematicus, cum, abstrahendo a materia physica alicujus objecti, considerat tantum dimensiones vel longitudinis vel latitudinis vel profunditatis, nihil detrahit objecto, nec negat nec affirmat esse aurum vel argentum, etc.; physicus, dum spectat materiam tantum, nullo habito respectu ad ejusdem dimensiones; chymicus, cum ab utrisque præscindit nec rimatur nisi molecularum affinitatem, nihil derogant rei veritati, neque propterea singulæ istorum considerationes falsæ et non consentaneæ objecto dicuntur; idem autem dic de modo seu ratione, qua mens nostra Deum contemplatur, et evanescit difficultas.

285. Ad 2m, *Neg.* ut patet ex modo dictis. Dum enim mens aliquam proprietatem in Deo considerat, alias non excludit, sed ab iis tantum præscindit.

286. Ad 3m, Idem esto responsum. Nec enim in his argutiis convellendis diutius immorari præstat. Mens enim, quæ apprehendere non potest uno appulsu, quod singulare et simplex in divina hypostasi est, distinguit inter divinam essentiam, quæ tribus personis communis est, et proprietatem, qua unaquæque persona est, eam apprehendit ut complexam seu compositam, ut sibi ejusdem aliquam ideam efformet, nec ideo infert compositionem proprie dictam in ipsa divina hypostasi esse. Cum itaque

juxta captum mentis nostræ sic rem concipiamus, nec dici potest nos verum dicere ex parte rei, nec mentiri dici possumus, dum proprium communi adjungimus.

287. Obj. secunda. Patres passim tradunt, 1° cum diversas de Deo notiones vocabulis exprimimus, eamdem divinam substantiam nos designare; ita S. Basilius, Epist. LXXX, et S. Athanasius in *Decretis Nicænæ Synodi,* decr. IV, cap 8, et alibi. 2° Cohærenter ad hanc Patrum doctrinam Concilium Remense, sub Eugenio III celebratum, adversus Gilbertum Porretanum decrevit : *In theologia inter essentiam et personam ratio non distinguat;* ergo.

288. Resp. Ad 1m, *Dist. Antec.* Eamdem exprimimus substantiam velut subjectam materiam, fundamentum et objectum reale harum notionum, *conc.;* eamdem exprimimus substantiam in diverso ac formali conceptu mentis nostræ, *neg.* Citati proinde Patres non aliud sibi volunt, cum dicunt diversas notiones, quas nobis de Deo ejusque proprietatibus efformamus, eamdem divinam substantiam designare, quam notiones istas demum desinere in unum idemque simplex objectum, quod Deus est, quod pro fecunditate sua nobis præbet fundamentum earumdem notionum, non autem contendunt has easdem diversas notiones in suo conceptu formali non esse nisi unam eamdem notionem, etiam cum ad Dei substantiam referuntur, ut patet ex ipsorum scopo, defendendi nempe divinitatem Verbi adversus Arianos et Eunomianos (1).

289. Ad 2m, *Dist.* Ratio non distinguat inter essentiam et personam realiter, seu in sensu Gilberti, *conc.;* mente, *neg.* Gilbertus enim tria docebat : 1° duplicem esse rationem distinguendi, unam mathematicam, alteram theologicam ; 2° rationem mathematicam eam esse, quæ logice distinguit ea, quæ non sunt in se

(1) Cfr. Petav. lib. I, cap II, § II, qui id ostendit, adductis veterum testimoniis. Cum S. Thomas p. I, q. XIII, ar. 4 sibi objecisset : *Magis est unum quod est unum re et ratione, quam quod est unum re et multiplex ratione,* respondet. ad 3m : *Quod hoc ipsum ad perfectam Dei unitatem pertinet; quod ea, quæ sunt multipliciter et divisim in aliis, in ipso sunt simpliciter et unite. Et ex hoc contingit, quod est unus re et plures secundum rationem; quia intellectus noster ita multipliciter apprehendit eum, sicut res multipliciter ipsum repræsentant.*

distincta, rem videlicet eamdem et simplicem diversis et inadæquatis conceptibus repræsentendo : rationem vero theologicam eam esse, quæ non distinguit nisi ea, quæ sunt in se distincta; 3° essentiam et personam in divinis distingui secundum rationem theologicam, non secundum mathematicam tantum, hoc est, distingui realiter, non vero tantum logice. Hanc autem realem distinctionem damnabat synodus, in eaque damnanda ipsis Gilberti verbis utitur (1).

CAPUT II.

DE DEI IMMUTABILITATE AC LIBERTATE.

290. Duas has divinas proprietates simul complexi sumus, quia nulla est difficultas in illis seorsim constituendis, ast non exigua est in iisdem simul conciliandis, eo magis quod, quæ opponuntur divinæ immutabilitati, magna saltem ex parte peti soleant ab ipsius libertate, et contra, quæ opponi solent divinæ libertati, ex capite immutabilitatis ipsius ut plurimum eruantur.

291. Ut enim in omni alia fere quæstione, sic circa Dei immutabilitatem oppositi inter se errores exorti sunt. Stoici siquidem Deum mutationi obnoxium sentiebant, teste Origene, *Contra Celsum*, lib. III; Hermogenes e contra adeo Deum immutabilem statuit, ut ipsi, referente Tertulliano in libro adversus eumdem, ademerit libertatem. Sociniani, media quadam via incedentes, Deum immutabilem esse affirmant quoad substantiam, mutabilem vero in suis decretis, seu in voluntatis actibus, ut sic ipsi sartam tectamque asserant libertatem. Nos vero juxta catholicæ doctrinæ regulam Dei immutabilitatem, tum ratione substantiæ, tum ratione actuum, vindicare debemus, nec non ejusdem libertatem.

292. Ad præcavendas difficultates, observandum est immutabilitatem nihil aliud esse nisi negationem transitus cujuscumque de statu in statum, seu ab uno modo se habendi ad alium, tum respectu sui, tum respectu loci, tum respectu temporis,

(1) Cfr. Simonnet, trac. *De Deo*, disp. III, art. 4.

tum denique respectu cujuscumque rei ab extrinseco positæ, ac proinde immutabilitatem plures gradus habere posse, quo magis ejusmodi transitus excludit, et cum de Dei immutabilitate disseritur, intelligendum esse de omnimoda immutabilitate.

293. Item considerandum est libertatem, prout hic accipitur, esse immunitatem a quacumque tum intrinseca tum extrinseca necessitate, seu ut vulgo dicitur, libertatem arbitrii et indifferentiæ, qua Deus possit agere vel non agere, velle hoc vel oppositum. Removeri autem duo a Dei libertate defectus debent, qui in libertate nostra reperiuntur, suspensio nempe judicii, quæ in Deo omnia sciente adesse nequit, et possibilitas eligendi inter bonum et malum, quæ pariter Deo inesse nequit, qui, ut loquitur Augustinus : *Peccare non potest, sicut negare se ipsum non potest.* Quæ postrema species libertatis a theologis vocatur *contrarietatis,* prout duæ primæ species dicuntur *contradictionis* et *specificationis.* Porro libertas, qua quis immunis fuerit a necessitate intrinseca, dicitur libertas *indifferentiæ seu a necessitate,* qua ab extrinseca tantum vi, libertas nuncupatur *a coactione.* Deo igitur adstruere debemus libertatem indifferentiæ, specificationis et contradictionis. His positis, sit.

PROPOSITIO.

Deus est immutabilis et liber.

294. Hæc propositio est de fide, ut ex definitione ipsius expresse patet, quæ data primum est a Concilio Nicæno I, in decreto *de Fide : Eos qui dicunt erat aliquando, quando non erat... aut mutabilem, et convertibilem Filium Dei, hos anathematizat catholica et Apostolica Ecclesia* (2). Qua definitione relata, hæc subjicit S. Ambrosius : *Arius dicit mutabilem et convertibilem Dei Filium. Quomodo ergo Deus, si mutabilis, cum ipse dixerit : Ego sum, et non sum mutatus?* Ac rursum in Conc. Lateranensi IV, cap. *Firmiter,* ubi Deus definitur *incommutabilis.*

(1) S. Ambrosius, *De fide* lib. 1, cap. 18, n. 120, edit. Maur. alias cap. 9.

(2) Ibid. cap. 19, num 131. Eadem fidei definitio refertur in frag-

Circa libertatem vero Dei Ecclesiæ fides patet ex ipsius ad Deum orationibus, quæ inutiles prorsus essent, non supposita in Deo libertate.

295. Luculenter porro Dei immutabilitatem apertissima Scripturarum testimonia evincunt; Num. XXIII, 19 : *Non est Deus quasi homo ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur;* tum Psalmo CI, 28 : *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient;* sed præcipue Malach. III, 6 : *Ego Dominus et non mutor.* In Novo autem Testamento : *Apud quem,* ait Jacobus Apostolus, *non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio* (cap. I, 17); quæ quidem Apostoli verba enarrans S. Gregorius M. *Ipsa,* inquit, *mutabilitas umbra est, quæ quasi obscuraret lucem, si hanc per aliquas vicissitudines permutaret. Sed quia in Deo mutabilitas non venit, nulla ejus lumen umbra vicissitudinis intercedit* (1).

296. Quæ cum adeo aperta sint, inutile prorsus est Patrum testimonia congerere ad hanc veritatem adstruendam, quam ratio ipsa suadet. Ex triplici enim capite S. Thomas Dei immutabilitatem deducit; 1° ex eo quod Deus sit purus actus nihilque habeat in potentia, quidquid autem mutatur, est aliquo modo in potentia ad illud ad quod mutatur; 2° ex eo quod sit omnino simplex omnisque compositionis expers, quæ necessario inest in eo quod mutatur, dum successive res est sub diversis terminis, uno recedente et altero succedente; 3° ex eo quod sit infinitus, comprehendens in se omnem perfectionis plenitudinem (2); imo Deo soli ostendit competere absolutam immutabilitatem (3). Ad has autem rationes referri commode possunt cetera argumenta, quibus Patres utuntur apud Petavium (4) ad hanc evincendam Dei

mento II S. Hilarii, n. 27, edit. D. Coustantii, Ord. Benedict. Verum de his fragmentis editis primo a Nic. Fabro ac postea a D. Coustantio, non unum est criticorum judicium. Plura sunt argumenta intrinseca et extrinseca, quæ ea, generatim saltem, Hilarii non esse, cui adscribuntur, evincunt. De his opportuniori loco dicemus.

(1) *Moralium* lib. XII, cap. 33, edit. Maurin. n. 38, al. c. 17.

(2) I. p. q. IX, art. I.

(3) Ibid. art. 2; Cfr. etiam Lessius, *De divinis perfectionibus*, lib. III°, cap. I, 3.

(4) Lib. III, cap. I. Patres enim

proprietatem, quæ sic breviter S. Fulgentius complexus est, dicens Deum *nec melioribus rebus nec deterioribus commutari. Neque enim habet ubi proficiat ipse in melius, aut unde in deterius deficiat. Ille quod est, semper est, et sicut est, ita est, non in se habet non esse posse quod est, quia nec in se habet esse posse quod non est. Et hoc, quod sic est, non initio prævenitur, non fine concluditur, non temporibus volvitur, non locis continetur, non ætatibus variatur. Nihil ibi deest, quia totum in illo est, nihil ei superest, quia nihil præter illum est* (1).

297. Nec minus solide in Deo inesse libertatem constat. Libertate enim, cum sit maxima intellectualis naturæ perfectio, et quidem absolute simplex, profecto carere non potest Deus, utpote perfectissimus. Hinc, ceteris omissis, David (ps. CXXXIV, 6) de Deo pronunciat, quod *omnia quæcumque voluit fecit in cœlo, in terra, in mari et in omnibus abyssis.* Cum autem Deus sit actus purissimus, ut in deliberando nihil Deo perfectius esse possit, et absque hæsitatione, cum ipsi perspecta sint omnia, eligit quidquid vult, ita nec in agendo eam indifferentiam habere potest, quæ passiva dicitur et suspensionis, sed ab omni æternitate de rebus in tempore faciendis sempiternum habuit consilium et actionem, eamque plene liberam, ita ut aliter potuerit velle, quam quod voluit. Hinc Apostolus : *Omnia,* inquit, *operatur* (Deus) *secundum consilium voluntatis suæ* (Ephes. I, 11), id est, *pro liberæ voluntatis arbitrio, non pro necessitatis obsequio,* ut explicat S. Ambrosius, *De fide,* lib. II, cap. VI, n. 48 ; idem tradunt ceteri Patres adversus quosdam philosophos, qui Deum agere ex necessitate naturæ opinati sunt, ut hinc etiam inferrent mundum necessario et consequenter ab æterno productum (2).

298. Ad ea porro dispellenda, quæ ad hujusmodi sententiam tuendam veteres illi afferebant, animadvertendum est cum

inferunt Deum prorsus immutabilem esse, 1° quia nihil Deo contrarium ; 2° quia Deum est id, quod est ; 3° quia est a se, vel a nullo, sive æternus ; 4° id ipsum conficiunt ex ipsius infinitate ; 5° ex ejusdem perfectione ; 6° denique quia est ipsissimum bonum.

(1) Epist. ad Theodorum Senatorem, cap. 4, n. 4.

(2) Cfr. Petav. lib. v, cap. 4.

S. Thoma, p. I, q. 19, art. 3, licet Deus ex necessitate velit bonitatem suam, eum tamen non ex necessitate velle ea, quæ vult propter bonitatem suam, quia bonitas ejus potest esse sine aliis; pro nutu ergo voluntatis suæ eas creaturas produxit, quæ essent bonitatis suæ participes, et quidem eo gradu et numero, quo illi magis placuit; postquam vero eas voluit, ex necessitate easdem amat, ex necessitate, inquam, hypothetica, quæ cum libertate amice consistit.

299. At qua ratione omnimoda Dei immutabilitas cum summa ejus libertate amice consistere potest? Hoc sacrum plane ænigma recte vocaveris, cui solvendo præstantissimi theologi impares se se professi sunt. Quod tamen verosimilius conferre nobis videatur ad ejus solutionem, in explanatione difficultatum afferemus.

DIFFICULTATES.

300. Obj. prima. Deus de non operante fit operans, ut patet in creatione; novas acquirit denominationes, Domini, ex. gr., Salvatoris, etc. quod magis elucet in Incarnatione, qua factus est homo (1); ergo Deus mutari potest.

301. Resp. *Dist. antec.* Aliquid dando seu extrinsece, *conc.;* aliquid accipiendo vel acquirendo, *neg.* Itaque tota mutatio est ex parte creaturarum, quæ a non esse ad esse transeunt, non autem in Deo, qui in producendis creaturis elicit actum illum, quem ab æterno habuit, per exercitium suæ omnipotentiæ in tempore. Sic novas acquirit denominationes extrinsecas et relate ad creaturas, quæ incipiunt dominum habere in sua ipsarum productione; ipse tamen natura sua Dominus est, suppositis creaturis. Idem dic de Incarnatione, per quam humana natura assumpta est ad unionem hypostaticam a divini Verbi persona, quatenus cœpit sustentare ac terminare humanitatem; quæ quidem terminatio ac sustentatio neque nova perfectio est, neque motus ad

(1) Notandum hic obiter est has easdem difficultates promovisse Celsum adversus doctrinam de Incarnatione apud Origenem, lib. IV contra eamdem, n. 24, edit. de la Rue Monachi Maurini.

novam perfectionem, qua Deus in se immutetur aut perficiatur, sed merum exercitium virtutis illius infinitæ, quam habet in ratione suppositi, vi cujus eodem prorsus modo in se permanens potest rationales creaturas facere suas, eas sibi assumendo et evehendo ad hypostaticam unionem. Verum de hoc argumento in tractatu de Incarnatione.

302. Obj. secunda. Deus habet cognitiones et volitiones contingentes et liberas; atqui ejusmodi cognitiones et volitiones sunt intrinsecæ Deo, et ab ipso, realiter saltem, minime distinctæ; Deus igitur mutari intrinsece potest.

303. Resp. *Dist. maj.* Objective seu relate ad creaturas, *conc.;* subjective, seu relate ad se, ac in se ipsis spectatas, *neg.* Cognitiones et volitiones istæ sub duplici respectu considerari possunt, et in se ipsis, seu ut fertur, in sua entitate, et prout ad terminum suum referuntur seu in suo objecto. Si in se ipsis ac in sua entitate spectentur, utpote intrinsecæ seu intimæ Deo, cum quo identificantur, necessariæ sunt et immutabiles; si vero spectentur prout referuntur ad ea, quæ extra Deum sunt, seu in suo objecto, liberæ sunt, contingentes ac mutabiles, sicut contingentia et mutabilia sunt ejusmodi objecta, ad quæ referuntur. Notandum autem est Deum habere ejusmodi cognitiones et volitiones per unicam et simplicissimam tendentiam, seu actum intellectus et voluntatis in objecta contingentia, indistinctum ab intellectu et voluntate in objecta illa tendentibus, modo plane divino, utpote æterno, invariabili atque incapaci cujuscumque successionis, ignorantiæ, levitatis alteriusve imperfectionis.

304. Quod ut melius intelligatur, præ oculis habenda est doctrina S. Thomæ, quo in obscurissimo hoc argumento nemo hucusque verosimilius aliquid protulit. *Porro voluntas Dei,* inquit ipse (*Contra Gentes*, lib. I, cap 82, num. 4), *uno et eodem actu vult se et alia; sed habitudo ejus ad se est necessaria et naturalis; habitudo autem ad alia est secundum convenientiam quamdam, non quidem necessaria et naturalis, neque violenta, aut innaturalis, sed voluntaria* (1). *Quod autem est voluntarium,*

(1) Ex hoc autem S. Doctoris textu deprehendimus, juxta ipsius mentem,

neque naturale, neque violentum, neque necesse est esse. Hinc juxta S. Thomam non diversa, sed una eademque est actio, qua Deus seipsum vult, et vult creaturas. Attamen hac eadem actione Deus seipsum necessario vult, creaturas vero libere, cujus rei rationem tradit in quæst. 19 superius laudata : *Cum enim,* inquit, *bonitas ejus, quæ est proprium suæ voluntatis objectum, sit perfecta, et esse possit sine aliis, cum nihil ei perfectionis ex aliis accrescat, sequitur, quod alia a se velle non sit necessarium, sed liberum et voluntarium.* Eadem itaque divinæ voluntatis actio est necessaria et libera; necessaria et immutabilis est, si in seipsa spectetur, et consideretur intrinsecum et primarium ejus objectum, nempe divina bonitas; libera vero et mutabilis est, si referatur ad id, quod extra Deum respicit tamquam secundarium objectum, hoc est, si considerentur creaturæ, ad quas porrigitur, et vult tantum secundum quamdam convenientiam (1).

305. Inst. 1° Deus potuit habere alias cognitiones et volitiones ab iis quas habet; imo 2° diversa ratione fertur semper in objecta, prout ista diversa ratione se habent; ex. gr. modo cognovit Incarnationem futuram, modo præsentem aut præteritam; Petrum vel diligit ut justum, vel postea odit ut peccatorem, et ita porro; ergo perpetuæ, non solum extrinsecæ, sed sibi intrinsecæ mutationi obnoxius est.

306. Resp. Ad. 1m, *Dist.* Absque mutatione ac transitu de una

ei, quod voluntarium est non solum opponi id, quod est violentum, sed etiam necessarium et naturale, secus ac adstruant Janseniani; tum liberam divinæ voluntatis actionem, qua creatas res respicit, non differre a necessaria, qua se ipsum vult et amat, nisi habitudine quadam et convenientia, qua causa cum re a se effecta congruit, tamquam termino quodam, in quem libera Dei actio dirigitur.

(1) Juxta ejusdem S. Doctoris principia cum bonum voluntatis sit finis, hinc illa omnia, quæ appetit et vult, vel appetit et vult ut finem, vel appetit et vult propter finem. Appetit et vult finem necessario; appetit et vult ea, quæ sunt propter finem libere, si absque ipsis finis æque haberi possit. Divina voluntas est conjuncta immediate fini et possidet nempe bonitatem suam qua fruitur; hinc necesse non habet appetere alia propter finem, si ipse est finis suus, nec vult nisi secundum quamdam convenientiam liberam. Cfr. *Contra Gentes*, lib. 1, cap. 80.

cognitione aut volitione in aliam sive diversam sive contrariam, *conc.;* cum ejusmodi transitu, *neg.* ac *neg. cons.* Quia omnis mutatio dicit essentialiter mutationem a termino a quo ad terminum ad quem transitur, ac proinde transitus de uno ad aliud mutatio definitur.

307. Ad 2m, *Neg.* Quia Deus unico actu æterno, simplici, invariabili ac realiter indivisibili fertur in omnia objecta voluntatis ac intellectus sui secundum omnes modos ipsorum, seu diversam rationem qua se habere possunt. Æternitas enim licet in se indivisibilis sit ac simplicissima, virtualiter tamen complectitur omnia tempora, et omnia objecta, quæ in tempore sunt juxta ipsorum varietates ac diversos status, quibus obnoxia suut. Deus autem est sua æternitas. Hinc uno eodemque actu cognoscit Incarnationem ut futuram pro eo tempore, quo futura est, præsentem pro eo tempore, quo est præsens, præteritam denique pro eo tempore, quo præterita est; sic uno eodemque actu odit Petrum pro eo tempore, quo injustus est, et quia injustus est, et amore prosequitur pro eo tempore, quo sanctus est, et quia est sanctus; hinc sequitur totam mutationem extrinsecam et objectivam esse, nulla vero ratione intrinsecam et essentialem.

308. Non est cur diutius easdem difficultates diversa ratione prosequamur; satis erit ad omnia, quæ objici possint, posita atque statuta principia applicare, ut earum solutio habeatur (1).

(1) Ejusmodi difficultates longe protrahit et evolvit Tournely, *Tractatu de Deo*, quæst. VIII, art. unico, concl. Cfr. etiam Petav. lib. IV, cap. 4; nec non *Suarez*, *Metaph.* Disp. XXX, sect. VIII et IX, ubi fuse mentem S. Thomæ explicat.

CAPUT III.

DE INFINITATE, IMMENSITATE ATQUE ÆTERNITATE DEI.

309. Tria hæc attributa pariter sub uno capite complexi sumus non solum ob communem fontem, ex quo necessario dimanant, nempe ex eo quod Deus sit ens a se, verum etiam ob eorum inter se connexionem.

310. Præter alios multos circa has perfectiones errant Sociniani, qui 1° inficiantur Dei essentiam infinitam esse in omni genere perfectionis (1); 2° asserunt Deum immensum dici posse ratione virtutis et operationis, non autem ratione essentiæ suæ (2); 3° Deum eo tantum sensu æternum statuunt, quod principio et fine careat, non autem omni successione ac temporum differentiis (3). Adversus quos errores has statuimus propositiones.

(1) Sic in *Fragmento Catechismi Cracoviens.* qui extat in tom. I *Biblioth. Fratr. Polon.* Irenopoli 1656, cap. 2, p. 685, ubi Faustus Socinus negat, ex eo quod infinita sit Dei potentia, inferri posse infinitam esse ejusdem essentiam, qui deinde statuit nihil se prorsus habere quod de hac re statuat.

(2) Ibid.

(3) Ita Socinus in *Prælect. Theolog.* tom. I. *Biblioth Frat. Polon.* cap. 8, p. 545, ubi, ut respondeat ad tertiam rationem Calvinistarum : *Nihil esse in hominis potestate, sed omnia ex Dei decreto pendere, vel certe necessaria esse ex Dei prænotione seu præscientia,* negat Deo præscientiam liberorum futurorum, negat præterea Deo omnia esse præsentia in æternitate, in qua nulla sit successio, et addit : *Tempus enim æternum est, quidquid theologi nostri contra disputent, semperque et fuit et futurum est, ut et prætertum aliquid et præsens, et futurum sit. Nec vero in mundi creatione, ut ipsi arbitrantur, tempus primum extitit, sed tantummodo temporis mensura quædam... quamobrem ipsius quoque Dei respectu aliquid præteritum, aliquid vero præsens, aliquid etiam futurum est.* Merito proinde Leibnitzius de Socinianis in *Epistola ad Landgravium de Hesse-Rhinfels*, 1691, pronunciat : *Ils ont une idée très-basse de Dieu : il semble qu'ils l'attachent à un certain lieu, qu'ils lui refusent la prescience comme contraire à la liberté humaine.* Cfr. *Pensées de Leibnitz*, Paris 1819, p. 247 et seq. vel edit. Bruxell. 1838, tom II, p. 364.

PROPOSITIO I.

Deus est infinitus absolute et in omni genere perfectionis.

311. Infinitas definiri potest summa et absoluta perfectio : *summa :* quatenus omnem perfectionem continet; *absoluta,* quatenus nec modum agnoscit nec mensuram (1). Deum igitur hoc sensu infinitum esse in ratione entis, ut præfertur, et quidem infinitate intensiva, sic breviter ostendimus.

312. Deus ex dictis est ens a se; ergo est infinitus. Etenim si Deus est ens a se, ac proinde necessarium, a nulla causa potuit limitari aut circumscribi : non a se, quia sibi non dedit *esse;* non ab alio, quia a nulla causa *esse* accepit (2). Debet ergo Deus esse plenitudo entis, adeoque infinitus, et quidem in omni perfectionum genere (3). Addo, quod si Deus esset finitus, jam non esset id quo nihil melius excogitari possit, quod prorsus abhorret ab ipsa notione Dei. Hinc de eo in Psalmo CXLIV, 3, dicitur : *Magnus Dominus et laudabilis nimis et magnitudinis ejus non est finis.*

(1) Cfr. Suarez, *De Deo*, lib. II, cap. I, ubi rejectis diversis theologorum placitis circa notionem infinitatis, num. 5, concludit Deum dici infinitum in ratione entis et quidem intensiva, ita ut infinitas, quæ de Deo prædicatur, sit negatio limitationis in ipsius essentia. Hinc Deus dicitur infinitus simpliciter, proprie et quasi a priori, quia tantæ perfectionis est, ut non possit in ea habere superiorem, nec æqualem, qui sit distinctæ naturæ; unde, prosequitur ipse, in hac negatione limitationis, continetur illa infinitas, quæ intelligitur in continentia omnis perfectionis possibilis, vel cogitatabilis, continentia, inquam, formali vel eminentiali, cum summa perfectione possibili, in quacumque perfectione, et modo habendi illam; tum in hac negatione etiam includitur, continere sub se sine ullo termino omnia, quæ quocumque modo perfecta cogitari possunt, etiamsi in infinitum in eis procedatur in gradu majoris et majoris perfectionis sine termino. Et hæc ad mentem S. Thomæ p. I, q. 7, a. I.

(2) Cons. S. Th. loc. cit.

(3) Cfr. Less. lib. I. Ex his quæ dicta sunt de infinitate Dei facile colligi potest eam Deo convenire ex notione entis necessarii; tum non esse infinitum, quod non est necessarium; demum infinito seu Deo nihil propterea addi vel detrahi posse, Deumque non posse vel deficere vel proficere eo ipso quod incrementi vel decrementi incapax sit, quia quod ipse est, necessario est.

DIFFICULTATES.

313. Obj. 1° In Scripturis interdum minus proprie aliquid infinitum dicitur, ex. gr. Num. XXXII, 1, de filiis Ruben et Gad dicitur : *Erat illis in jumentis infinita substantia*, et alibi, nihil igitur vetat hanc vocem eodem sensu accipi, cum Deum *infinitum* esse dicunt, 2° ad exponendam scilicet summam divinæ virtutis efficaciam atque præstantiam. Sane 3° si Deus esset absolute infinitus vel excluderet ceterorum entium existentiam, quæ cum ente absolute infinito consistere nequeunt, vel 4° complecteretur etiam istorum entium perfectiones in se. Sic 5° creaturæ omnes essent æqualiter perfectæ, quia omnes æqualiter a Deo distarent, quæ quidem omnia, hisque similia, absurda sunt; ergo.

314. Resp. Ad 1m, *Conc. antec. neg. cons.* Ex subjecta enim materia, ut dicitur, quando vox aliqua proprie vel improprie usurpetur, dignosci potissimum debet. Improprie autem adhiberi vocem *infinitum* in exemplo adducto aliisque similibus patet, quia ea, de quibus dicitur, *infinitatèm* proprie dictam non patiuntur, imo excludunt; dum vero Deo applicatur, eam proprie sumendam esse ratio ipsa evidenter ostendit. Addo, falso supponi nos ex Scripturis Deum infinitum ostendere, eo quod *infinitus* dicatur, nam nuspiam in Scripturis Deus *infinitus* dicitur, sed hanc proprietatem Scriptura Deo tribuit per negationem, negando scilicet terminum ullum inveniri in ejus perfectione, ut patet ex adducto loco Ps. CXLIV.

315. Ad 2m, *Dist.* Et hoc ipso evincitur Deum absolute infinitum esse, *conc.;* detrahitur huic perfectioni, *neg.* Dei enim virtus et efficacia est ipsa divina substantia. Addatur absurdum esse tribuere infinitam efficaciam ei, qui non sit absolute infinitus.

316. Ad 3m, *Dist.* Excluderetur ceterorum entium existentia, si Deus diceretur infinitus *extensive*, seu per modum quantitatis, *conc.;* si intensive, prout expositum est, *neg.* (1).

317. Ad 4m, *Dist.* Sive formaliter sive eminenter, *conc.;* formaliter, *neg.*

(1) Cfr. Suarez loc. cit.

318. Ad 5^m, *Dist.* Si creaturarum perfectio desumenda esset a distantia perfectionis divinæ, *conc.;* si a pluribus aut paucioribus perfectionis gradibus, quos a Deo creaturæ acceperunt, *neg.*

PROPOSITIO II.

Deus est immensus rebusque omnibus et locis intime præsens essentia sua.

319. Deum immensum esse de fide est; expresse enim definitum id fuit in Conc. Later. IV. cap. *Firmiter*, ubi Concilium profitetur se credere Deum *immensum* esse; addi debet symbolum Athanasianum, in quo dicitur : *Immensus Pater,* etc.

320. Ad faciliorem propositionis intelligentiam observandum est 1° immensitatem confundendam non esse cum *infinitate;* ista enim dicit negationem termini in perfectione essentiali, ut superius declaravimus; illa dicit negationem termini in substantiali præsentialitate, ut scholæ loquuntur. Seu infinitas afficit universe excellentiam perfectionis essentialis Dei, immensitas afficit præcise modum existentiæ divinæ essentiæ, quatenus ex se et eodem modo permanens possit esse intime præsens omnibus rebus et locis non solum præsentibus, sed etiam possibilibus in infinitum.

321. 2° Non esse confundendam immensitatem cum *ubiquitate*, ut aiunt; nam immensitas est attributum absolutum, Deoque necessarium; at esse ubique non convenit illi absolute, sed solum, ut dicitur, hypothetice, seu ex suppositione creaturarum existentium, quarum productio Deo libera fuit; quare, ut cetera discrimina prætercam, liberum Deo fuit, habere vel non habere ejusmodi denominationem existentis ubique (1).

(1) Petavius, lib. III, cap. 7, § 5, opportune observat : *Ne temere statim hæresis inscribatur iis, qui Deum ubique esse negent, videndum prius quo id sensu faciant. Potest enim subesse duplex. Nam si eo illud affirmant, quod rem nullam spiritalem substantia sua esse in loco putant, sed actione sola, quod de angelis ac spiritibus etiam creatis theologi veteres, ac post eos S. Thomas ejusque discipuli sentiunt, reprehendendi non sunt; certe*

322. 3° S. Thomam, p. I, q. 8, art. 3, divinam immensitatem sic exponere : *Deus est in omnibus per potentiam, in quantum omnia ejus potestati subduntur; est per præsentiam in omnibus, in quantum omnia nuda sunt et aperta oculis ejus; est in omnibus per essentiam, in quantum adest omnibus, ut causa essendi.* Primum et secundum omnes fatentur; at postremum, in quo peculiari ratione Dei immensitas consistit, post nonnullos veteres Judæos, Valentinianos, Gnosticos, Manichæos et Anthropomorphitas, in dubium passim, ut diximus, revocant Sociniani, nec fidei caput esse contendit Beausobre (1). Catholica itaque veritas vindicanda est, quæ docet Deum omnibus adesse per essentiam, ita ut omnia substantia sua intus repleat, exteriusque circumscribat ac teneat.

323. Sic igitur rem ex Sacris Litteris in primis conficimus : Baruch III, 25, Deus expresse dicitur *Excelsus et immensus;* Job XI, 8, Deus asseritur *Excelsior cœlo, profundior inferno, longior terra, et latior mari;* unde aiebat David Psalm. CXXXVIII, 7 et seqq. : *Quo ibo a Spiritu tuo? Et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, Tu illic es, si descendero in infernum, ades,* etc. Sed omnium apertissime hoc S. Paulus docuit Act. XVII, 28, ubi, cum asseruisset Deum non longe esse ab unoquoque nostrum,

fidei ad causam trahenda res non erit. Sin ideo defendunt, quod vel totam, quam late patet, universitatem rerum occupari ab illius substantia non credunt, vel a quibusdam ob fœditatem ac turpitudinem eximunt, atque, ut verbo dicam, si alicubi esse substantiam Dei, velut in cœlo, statuunt, alibi non esse docent, quæ Vorstii aliorumque sententia fuit, manifestæ hæresis tenentur.

(1) Cfr. Petav. ibid. § 2 et seqq. ubi recenset adversarios hujus divinæ proprietatis, eos qui male de ea senserunt, inter quos memorat etiam Augustinum Steuchum Eugubinum.

Beausobre vero in sua *Histoire critique de Manichée*, liv. III, chap. 4, n. 4, cum fassus esset errorem, quo asseritur limitibus circumscribi essentiam Dei relate ad spatium, admissum a Manichæis fuisse juxta ipsorum principia, tamen subdit, prout jam præstitit circa naturam Dei corpoream : *C'était sans doute une erreur considérable, que de nier l'immensité substantielle de la Divinité, mais il faut pourtant convenir que, tant qu'on lui conserve celle de connaissance et de pouvoir, la religion demeure dans son entier;* quod deinde fuse prosequitur.

rationem adjecit, dicens : *In Ipso enim vivimus, movemur et sumus;* quibus verbis profecto Dei immensitas, ejusque ubique præsentia substantialis, ut aiunt, adeo diserte significatur, ut plane supervacaneum sit alia congerere.

324. Secundo ex Patribus id ipsum concluditur, quorum summa in eo concordia est, inquit Petavius (1), ac theologorum omnium, nullo certo loco definiri Dei substantiam; qui præterea adnotat duos apud veteres usu contritos esse divinæ immensitatis declarandæ modos. Nam aut asserunt sic intra omnia Deum esse et implere omnia, ut etiam extra omnia sit; aut non contineri locis omnibus ac substantiis, sed ea continere complectique omnia (2). Nobis satis sit verba Theophili Antiocheni adducere, quibus eleganti similitudine ejusmodi rerum omnium complexum ac comprehensionem explicat : *Quemadmodum,* inquit, *punicum malum corticem habens, quo comprehenditur, intus habet mansiunculas loculosque plures, membranis interceptos, ac multa grana in seipso locata continet; sic universa creatura a Dei spiritu comprehenditur, et spiritus, qui comprehendit, cum creatura comprehenditur a manu Dei* (3).

325. Sed tertio huic veritati ratio ipsa suffragatur, quam urget S. Thomas, loc. cit. art. 1. Deus enim ubique semper agit virtute et operatione, ut omnibus continue seu jugiter det esse, sive res existentia perseverantes faciat, atqui Deus agit virtute et opera-

(1) Loc. cit. § 7.

(2) Ita apud eumdem S. Athanasius, qui *Epist. ad Serap.* Filium (quod universe de Personis omnibus intelligit) et *ubique esse*, ait, *et extra omnia*, πανταχοῦ ἔστι, καὶ ἔξω πάντων ὤν. S. Hieronymus in Isaiam, cap. 66, Deum *et forinsecus et intrinsecus esse* dicit. Ambrosiaster in *Commentario in Epist. ad Ephes.* : *Deus*, inquit, *non solum implet omnia, sed et excedit. Nec enim clauditur, sed omnia intra se habet.* S. Augustinus, serm. 1. *De verbis Apost.* : *Quid est*, inquit, *omnipotens Deus? quid? nisi inæstimabilis, ineffabilis, incomprehensibilis, ultra omnia, extra omnia, præter omnia?* Et eleganter Prudentius : *Extraque et intus implet ac superfluit.*

(3) Ὃν τρόπον γὰρ ῥοὰ ἔχουσα φλοιὸν τὸν περιέχοντα αὐτὴν, ἔνδον ἔχει μονὰς, καὶ θήκας πολλὰς διαχωριζομένας διὰ ὑμένων, καὶ πολλοὺς κόκκους ἔχει τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας· οὕτως ἡ πᾶσα κτίσις περιέχεται ὑπὸ πνεύματος θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ περιέχον σὺν τῇ κτίσει περιέχεται ὑπὸ χειρός θεοῦ.

tione a substantia sua minime distincta ; ergo sicut virtute et operatione ubique Deus est, ita etiam substantia et essentia sua Deus rebus omnibus adest intime omnino præsens (1).

DIFFICULTATES.

326. Obj. prima. 1° Scripturæ passim Deum in cœlo esse inculcant ; ferri de loco in locum ambulando, descendendo, etc. ; in terris autem inhabitare in templo, in arca, etc. 2° Quæ quidem sententia inhæsit veteribus hebræis ac patriarchis ipsis ac prophetis ; Rebecca enim (Gen. XXV, 22) *perrexit ad consulendum Dominum;* sic Jacob (ibid. XXVIII, 16) *cum evigilasset de somno ait : Vere Dominus est in loco isto, et ego nesciebam;* et (Jon. I, 3) *Surrexit Jonas, ut fugeret in Tharsis a facie Domini;* ergo.

327. Resp. ad 1m, *Dist.* Figurate et improprie, vel ratione peculiarium effectuum, quibus se Deus speciali ratione manifestat, *conc.;* proprie et ad exclusionem aliorum locorum, *neg.* Multiplici sensu Deus in cœlo esse dicitur, vel alibi ; nempe in cœlo speciali manifestatione gloriæ suæ beatis ; sicut et in justis per gratiam, quam cordibus eorum infundit ; in Christo per unionem hypostaticam, qua humana natura divinæ unitur, ab eaque regitur ac sustentatur ; in Ecclesia per assistentiam, qua illam protegit ; in arca, in templo ad cultum excipiendum ; in omnibus denique rebus, ut *causa essendi,* quemadmodum loquitur S. Thomas. Item descendere dicitur Deus, ambulare, accedere, quatenus aliquid præstat in terra, quod præter usitatum naturæ cursum mira-

(1) Cfr. Less. *De perfect. divin.* lib. II, cap. I et seqq. Sic. S. Th. p. I, q. 8, art. 4, ostendit : *Quod proprium sit solius Dei ubique esse, quia quæcumque loca ponantur, oportet, quod in quolibet sit Deus, non secundum partem, sed secundum seipsum.* Si igitur secundum seipsumDeus ubique est, id est ubique totus, prout enti seu substantiæ omnium simplicissimæ competit, patet testimonia sive Scripturarum, sive Patrum, quæ videntur prima fronte ubiquitatem solum de Deo prædicare, reipsa ejusdem evincere immensitatem, vi cujus Deus ubique est et omnia continet. Recte propterea antiquus quidam philosophus Deum dixit sphæram incomprehensibilem, cujus centrum ubique, ambitus et circumferentia nusquam.

biliter factum præsentiam suam quodammodo ostendit, ut inquit S. Augustinus (1).

328. Ad 2m, *Dist.* Rudioribus et imperitis quibusdam, *trans.;* omnibus ac patriarchis præsertim atque prophetis, *neg.* Hoc enim nulla probabili ratione asseritur. Nec obstat quod Rebecca legitur *perrexisse* ad consulendum Dominum; non enim alio sensu hæc dicta sunt nisi ad exprimendum Rebeccam animo vel affectu se contulisse seu determinasse ad consulendum Deum (2). Sic etiam Jacob locutus est de speciali manifestatione Dei, ut patet ex somnio seu visione illic habita (3). Jonas denique ideo fugisse dicitur a facie Domini in Tharsis, quatenus se inobedientem præstitit, atque a mandato Dei se subtraxit, phrasi seu dicendi modo in Scripturis usitato (4).

329. Obj. secunda. 1° Patres non pauci negant Deum ubique esse, ut Clemens Alex. *Stromatum*, lib. II et V; Tatianus, *Orat. contra Græcos*, qui Dei essentiam *materiam permeare* inficiati sunt; S. Joan Chrysost. homil. V *in epist. ad Coloss.* et Lactantius,

(1) *Contra Adimantum*, cap. 13, n. 2, et alibi passim.

(2) Ita exponit Origenes, *Homil.* XII, *in Genes.* n. 2, ubi post satis prolixam disputationem concludit : *Sic igitur Sancti non de loco ad locum, sed de vita ad vitam, de institutis primis abeunt ad instituta potiora.* Edit. Maurin. tom. II, pag. 92.

(3) Cfr. Calmet in hunc locum.

(4) Cfr. Petrus Four. Ackermann : *Prophetæ minores perpetua annotatione illustrati*, Vien. 1830, qui in Jonam I, 3 hæc habet : *E conspectu Jehova, id est, ad detractandum munus propheticum sibi a Deo impositum; sperabat enim ex tam remotis regionibus (Tartesso colonia Phœnicum in Hispania Bætica) se a Deo non revocatum, nec remissum iri in Ninivem. Sanctius... Ex his, et ex vv. 9 ad 12 patet, quam contorta sit eorum interpretatio, qui statuunt, Jonam putasse, se fuga in regionem peregrinam mandatum hoc eludere posse, quum Jehova tantum in Israëlitarum terra, tamquam ejus numen tutelare præsens sit. Hoc errore si imbutus fuisset, existimasset quoque eum non adesse in Assyria; ita quamprimum ex Joppe portu solvisset, ejus suffugisset territorium. Quare in Hispaniam cogitavit? Fugere a facie Domini Jonam nihil aliud esse putant Chaldæus, Theodoretus, Theophilactus, etc. quam impositum prophetandi munus effugere (Christianus Castrus); et recte, nam ut observat Drusius :* Stare coram Domino, *ministerium significat dominicum, quod qui obire detrectat, is fugere dicitur a conspectu Domini.*

lib. *De opificio Dei*, cap. 16. 2° Vel Deum nullibi esse pronunciant, vel in cœlo sedem habere, quibus consonat S. Augustinus, qui et ipse in libro *LXXXIII Quæstionum*, quæst. X, Deum nuspiam esse dicit (1); ergo.

330. Resp. ad 1m, *Dist.* Negant Deum ubique esse extensione aut diffusione sensu Stoïcorum, quos oppugnabant, *conc.;* immensitate, locum ei definitum circumscribendo, *neg.* Stoïci enim, adversus quos Patres illi disputabant, arbitrabantur Deum esse animam mundi, quæ pervadit materiam, agitatque molem, quæque mundum ipsum informat; alii autem existimabant Deum veluti spatiosa quadam magnitudine per multa diffundi; hinc citati Patres Deum hac ratione consistere negabant, cum Deus ita sit per cuncta diffusus, ut non sit quantitas, sed substantia creatrix mundi, sine labore regens et continens mundum, non tamen per spatia locorum, ut in dimidia mundi parte dimidiatus, ut ita dicam, sit, sed in cœlo totus, et in terra totus, et nullo obtentus loco, sed in se ipso ubique totus. Quod exprimunt scholastici, dum aiunt Deum esse inextensum *formaliter*, extensum autem *virtualiter*, quatenus Deus, qui in se ipso indivisibilis est, et nullo modo extensus, suæ tamen immensitate virtutis, a sua substantia indistinctæ, attingit omnia, quæ sunt in loco, et est in omnibus rebus ut *causans omnium esse*, ut loquitur S. Thomas. Ceterum idem Clemens Alex. *Stromatum* lib. VII (2), ait : *Persuasum est ubique Deum adesse, non autem certis et definitis locis esse conclusum;* et Chrysostomus homil. XXXVIII *in Acta Apost.* n. 3, affirmat Deum *propinquum esse his, qui sunt ubique terrarum* (3); ac demum Lactantius, *Institutionum Divinarum,* lib. VII cap. III, affirmat *Divinum Spiritum esse ubique diffusum, eoque omnia contineri* (4).

(1) Apud Petav. lib. III, cap. 8 et seqq.

(2) *Τοιοῦτος ὁ πάντη παρεῖναι τὸν θεὸν πεπεισμένος, οὐχὶ δὲ ἐν τόποις τισὶν ὡρισμένοις. κ. τ. λ.* Mirum sane est potuisse Clementi Alex. absurdam ejusmodi sententiam affingi, qui loc. cit. *Strom.* a num. 4 ad 8 perpetuo hoc utitur principio petito ab immensitate Dei ad oppugnandam ethnicorum stultitiam, qui formam humanam Deo tribuebant.

(3) Πᾶσιν ἐγγὺς εἶναι τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης οὖσι; tom. IX op. p. 290.

(4) Cfr. Petav. loc. cit. cap. 7.

331. Ad 2m, *Dist. Circumscriptive*, ut aiunt, quasi in loco contineretur aut commensuraretur loco, *conc.;* ad exclusionem immensitatis, *neg.* Cum igitur Patres dicunt Deum nusquam esse, nil aliud intelligunt, quam Deum a nullo loco comprehendi, sed esse supra res omnes, easque continere, et sibi ipsi locum esse (1).

332. Obj. tertia. Si Deus ubique esset, omniaque substantia sua permearet, in fædioribus locis inveniretur, atque in dæmonibus ipsis, nec non in spatiis, ut vocant, imaginariis, quod dicere nefas est; ergo.

333. Resp. *Dist. maj.* Si quæ loca fæda essent respectu Dei, *conc.;* si hæc fæda non sint nisi in apprehensione nostra, *neg.* Omnia enim quæ sunt, in se bona sunt; sic in dæmonibus, prout res sunt, Deus invenitur, eo ipso quod existant, adest præterea ut puniat, prout loquitur S. Augustinus. Quod vero additur de spatiis imaginariis vulgo dictis, si quem sensum habet, nihil aliud significat nisi Deum totum esse in seipso, cujusmodi pariter erat, antequam mundus esset, et si mille mundi conderentur, omnes in Dei immensitate essent, qui ut veteres nonnulli loquuntur est omnium locorum locus (2), locusque sibi ipsi, nostra cogitandi ratione, qui his adjumentis indigemus.

PROPOSITIO III.

Deus est æternus.

334. Hæc propositio de fide est; sic enim definitum fuit a Conc. Lateran. IV in toties laudato cap. *Firmiter*, in quo *Deus æternus* dicitur, quod pariter habetur in symbolo dicto Athanasiano, *Æternus Pater*, etc.

335. Præmittendum est 1° æternitatem multiplici sensu sumi: 1° latissime, pro longa duratione, utrimque tamen terminata; quo sensu sæpe in sacris litteris usurpatur, ut cum possessio æterna terræ Palæstinæ promittitur Hebræis, etc. 2° Minus ampla significatione æternum dicitur, quod licet initium habuerit, fine tamen ca-

(1) Cfr. ibid. cap. 9. n. 12 et seqq. (2) Cfr. Petav. ibid. cap. 8.

ret; cujusmodi duratio est angelorum, animæ rationalis, etc, *ævum* a scholasticis nuncupatur. 3° Minus late, quod principio et fine caret, etsi non habeat absolutam necessitatem; quo sensu æterni sunt omnes ac soli actus contingentes et liberi intellectus ac voluntatis divinæ. 4° Denique accipitur pro duratione absolute necessaria, quæ principio et fine caret, quæ quidem rigoroso sensu ac proprio æterna dicitur, et ea est de qua hic agitur.

336. 2° Æternitatem proprie dictam passim definiri *Durationem sine principio, sine fine, sine mutabilitate.* Licet autem in suo conceptu æternitas atque immutabilitas inter se distinguantur, sic tamen inter se connexæ sunt, ut una ex altera necessario sequatur. Quare merito a S. Thoma, p. I, quæst. 10, art. 1, æternitas cum Boëtio definitur : *Interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio* (1), quam definitionem per partes singulas enucleatam quisque in citato articulo videre poterit.

337. 3° Quod, licet æternitas formali, ut aiunt, careat amplitudine, posita in fluxu partium sibi succedentium, habeat tamen amplitudinem, ut vocant, virtualem infinitam, quatenus nempe ob carentiam principii ac finis æquivalet tempori infinito habenti partes ab æterno et in æternum sibi succedentes; æquivalet proinde in ordine ad coëxistendum tempusculis et rebus creatis omnibus sibi succedentibus in infinitum. Quare res creatæ, ex eo quod eidem æternitati coëxistant, non possunt dici simul existere in æter-

(1) Æternitas autem dupliciter potest considerari, prout nempe est absoluta, ac prout est relativa. *Absoluta* est, cum spectatur citra respectum ad tempus et res creatas; *relativa* vero est, dum spectatur cum respectu ad tempus. Ab absoluta ableganda non solum sunt præteritum et futurum, sed et præsens, quatenus relationem dicit ad præteritum ac futurum; nec potest in illa concipi pars ulla, estque Dei ipsius vita unica et in eodem statu manens, seu simplicitas infinita, aut infinitudo simplicissima unius Dei viventis. Relativa autem æquat ac superat tempora omnia, et juxta hanc dicitur : *In principio* erat *Verbum*, etc. Prout dicit relationem non ad Deum, sed ad homines, atque hoc sensu *tota simul* dicitur, cum non possit in parte una temporis pars æternitatis effluere ac pars in altera, et huc respicit definitio Boëtii : *Interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio.* Hinc totum in æternitate objective saltem præsens est, cum sit tota simul.

nitate, ac simul, prout existunt, esse Deo *realiter* præsentes ab æterno, etsi semper eidem *objective*, ut dicitur, præsentes sint; quia non coëxistunt æternitati secundum totam ejus virtualem amplitudinem, sed solum secundum aliquam hujus amplitudinis partem, quæ respondeat tali differentiæ temporis, quam æternitas secundum alias ejusdem amplitudinis partes virtualiter elapsas infinite præcessit, et infinite excedit atque secundum alias virtualiter elapsuras. Si eorum, quæ hic adnotavimus adumbrationem quæras, circuli centrum concipe, quod, etsi indivisibile, partibus tamen divisibilibus, seu potius punctis circuli, seu peripheriæ respondet, et manet immotum, quamvis circulus circumagatur. Exemplum est S. Thomæ (1).

338. His positis operosum non est enunciatæ propositionis veritatem ostendere, sive ex Scriptura et Patribus, sive ex ratione. Nam Psal. LXXXIX, 2, dicitur : *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra et orbis, a sæculo et usque in sæculum tu es Deus;* et Apostolus I Timoth, VI, 16, de Deo expresse dicit : *Qui solus habet immortalitatem*. Quæ verba expendens S. Augustinus, tract. XXIII, n. 9 in Joan : *Quid est*, interrogat, *quod ait Apostolus de Deo, qui solus habet immortalitatem, nisi quia hoc aperte dixit, solus habet incommutabilitatem, quia solus habet veram æternitatem* (2)? Tertullianus, libro *Contra Hermogenem*, cap. IV, æternitatem vocat *censum Dei*, dicens : *Quis enim alius Dei census quam æternitas*? et *Contra Marcionem*, lib. I, cap. VIII : *Non habet tempus æternitas;* et ibidem : *Deus tam alienus est ab initio et fine, quam a tempore. Deus*, inquit S. Gregor. Nazianz. Oratione XXXVIII, num 11, *Deus semper erat et est et erit, vel potius semper est : nam erat et erit hujus*

(1) *Contra Gentes*, lib. I, cap. 66, n. 6.

(2) Ibid. S. Doctor fuse ostendit quomodo Deo soli competat æternitas eo ipso, quod fluxu temporis careat et successionis : *Quidquid*, inquit, *et a meliore in deterius, et a deteriore in melius moritur, non est hoc Deus : quia neque in melius ire potest summa bonitas, neque in deterius vera æternitas. Vera enim æternitas est, ubi temporis nihil est. Erat autem modo hoc, et modo illud? Jam tempus admissum est, æternum non est*, etc.

temporis fluxæ caducæque naturæ segmenta sunt (1); sic ceteri Patres apud Petavium, lib. III, cap. IV.

339. Quod confirmatur ex ratione, quam adducit S. Thomas loc. cit. art. 2, inquiens : *Ratio æternitatis consequitur immutabilitatem, sicut ratio temporis consequitur motum, unde cum Deus sit maxime immutabilis, ei maxime competit esse æternum.* Ex quo principio infert, art. 3, solius Dei propriam esse æternitatem, quia æternitas immutabilitatem consequitur, et solus Deus est omnino immutabilis. Id ipsum evincitur ex necessitate essendi, quæ Deo inest.

340. Sive igitur Scripturam consulamus et Patres, sive rationem ipsam, patet Deum, et quidem solum, vera proprieque dicta æternitate præditum esse, quæ nempe sit sine principio, sine fine, sine mutabilitate. Quin imo S. Thomas loc. cit. pergit ostendere Deum esse suam ipsam æternitatem. De quo argumento consuli præterea potest Petavius, loc. cit. (2).

DIFFICULTATES.

341. Obj. 1° Deo interdum Scripturæ tribuunt temporis successionem; sic Daniel. VII, 9, Deus dicitur : *Antiquus dierum;* Apocalyps. I, 8 : *Qui est, qui erat, qui venturus est.* Sic pariter 2° Deo tribuunt actiones vel præteritas vel futuras; ergo non ita Deus æternus est, ut omni successione temporis careat, quod concipi nulla ratione potest.

342. Resp. ad 1m, *Dist.* Improprie ac juxta intelligentiam nostram, *conc.;* proprie ac prout Deus in se est, *neg.* Ejusmodi enim locutiones in Scriptura semper improprie et captui nostro accommodatæ adhibentur, qui in æternitate virtualem quamdam successionis amplitudinem apprehendimus, ut de ceteris attributis diximus.

(1) Θεὸς ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται· μᾶλλον δὲ ἔστιν ἀεί· τὸ γὰρ ἦν, καὶ ἔσται, τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τμήματα καὶ τῆς ῥευστῆς φύσεως· Quod ibidem pluribus verbis prosequitur.

(2) Plura hic invenientur observatione dignissima, atque ad enodandas difficultates maxime idonea juxta veterum sententias. Cfr. etiam Lessius, *De Perfectionibus Divinis*, lib. IV.

343. Ad 2m, *Dist.* Respectu termini, ad quem referuntur, et relate ad nos, *conc.;* respectu Dei, et relate ad ipsum, *neg.* Itaque et hæc improprie de Deo dicuntur habita ratione nostræ tenuitatis et infirmitatis, qua fit, ut observat S. Augustinus, ut non possimus de æternitate cogitare et loqui nisi per ordinem ad tempus. Ceterum in Deo una semper est, eaque æterna actio, quæ cum dicit effectum in tempore vel producendum vel productum, temporis vicissitudines subit non respectu sui, sed respectu termini seu effectus in tempore producti vel producendi. Ut enim superius dictum est, dum ageretur de Dei immutabilitate, Deus voluntate sua ab æterno et pro æterno, ut cum schola loquamur, tendit actu unico, simplici, invariabili ac realiter indivisibili in omnia objecta secundum omnes suos modos seu respectus, secundum quod fertur in illos (1).

DE DEO EJUSQUE ATTRIBUTIS

PARS TERTIA.

DE SCIENTIA ET VOLUNTATE DEI.

344. Expletis quæ ad divinam substantiam ac præcipua summi Numinis attributa spectant, nativo ipso ordine ducimur ad investigandam divinæ hujus substantiæ operationem, quæ intelligere et velle complectitur (2). Prius igitur de divina intelligentia seu scientia, deinceps vero de Dei voluntate disseremus.

CAPUT I.

DE SCIENTIA DEI.

345. Agentes de divina scientia duo potissime ob oculos habere debemus, ac 1° quidem ut certa ab incertis accurate secernamus, seu ea quæ penes omnes Catholicos explorata sunt, ab iis, quæ

(1) Cfr. Suarez, Met. disp. 1, sect. 3 et 4.

(2) Ita Thom. 1. p. q. 14. Ita etiam vocantur perfectiones positi-

in disputationem veniunt; 2° vero ut omnem declinemus domesticam controversiam, ut sic facilius conjunctis viribus unanimi consensione dimicare possimus adversus veros religionis hostes, qui subruere nituntur fidei ipsius fundamenta. Absonum profecto esset inter nos vires consumere, ac interea permittere, ut illi impune possint omnia moliri adversus Catholicam fidem, et eo magis quod pleræque ejusmodi concertationes obsolutæ sint, nec præstet eas denuo excitare non absque aliquo unionis et charitatis detrimento. Ut propositum finem obtineamus, nitemur quæ certa sunt suis argumentis confirmare, quæ vero olim inter theologos agitabantur, in nonnulla scholia rejicere, quæ postea subjiciemus duobus distinctis articulis.

346. Quæ de Dei scientia dici certo possunt, revocantur ad hæc præcipua capita, existentiam nempe et proprietates seu dotes, atque ad ejusdem objectum. Quæ autem in controversiam vocantur, respiciunt magna ex parte ejusdem scientiæ medium atque divisionem. Ut igitur perspicuitati consulamus, distinctis articulis enunciata prima illa Catholicæ doctrinæ capita prius complectemur, de reliquis postea dicturi.

ARTICULUS I.

De divinæ scientiæ existentia atque proprietatibus.

347. Circa divinæ scientiæ existentiam non est quod valde laboremus ad eam adstruendam, cum vix sit qui eam in dubium revocaverit, omnibus ea siquidem insita est Dei notio, ut Deus summe intelligens, imo intelligentia ipsa, ac totus mens per excellentiam concipiatur. Quod attinet autem ad ejusmodi scientiæ dotes ac proprietates, Scriptura ac Patribus ducibus hæ esse intelliguntur, ut nimirum sit simplex, immutabilis, infinita et

væ, ac tres vulgo numerantur, scientia, voluntas, potentia. Cum tamen potentia sola respiciat opera, quæ *ad extra* dicuntur, de hac propterea sermo erit in tract. *De Deo creatore.* Intelligere et velle facultates duæ illæ sunt, quæ entibus omnibus intelligentibus insunt, ac facultates *immanentes* nuncupantur, quibus internæ vitæ actus proprii eliciuntur.

efficax. Sic porro breviter sequentibus propositionibus hæc adstruimus.

PROPOSITIO I.

Est in Deo veri nominis scientia eaque perfectissima.

348. Hæc propositio ad fidem pertinet. Apertissime in utriusque fœderis libris Dei scientia commendatur. Etenim I Reg. II, 3, dicitur : *Deus scientiarum Dominus est;* Esther XIV, 14 : *Domine, qui habes omnium scientiam;* Ad Rom. XI, 33, Apostolus exclamat : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei!* Non vacat plura congerere.

349. Nec minus clare id ipsum ratio evincit. Deus enim est id, quo nihil melius excogitari et concipi potest ; jam vero scientia eximia perfectio est, quam melius est habere quam non habere; ergo in Dei est scientia, ac talis quæ Deum deceat, id est omni imperfectione semota, et in summo gradu (1).

PROPOSITIO II.

Scientia Dei est simplex, immutabilis et infinita.

350. Hæc propositio pariter ad fidem pertinet. Eo autem sensu simplex dicitur Dei scientia, quatenus non est in Deo per modum habitus aut qualitatis ei supervenientis, sed est actus et quidem purissimus, ipsaque divina substantia (2) simplicissima, quæ sta-

(1) Notandum porro est scientiam duplici ratione sumi, 1° *late* pro omni cognitione intellectus seu mentis certa et evidenti, 2° *improprie* pro cognitione certa et evidenti rerum per causas. Propositio autem est de prima cognoscendi ratione quam Deo inesse nemo est qui dubitet, aut jure aliquo dubitare porsit, atque hanc in Deo agnoscere ad fidem pertinere diximus. Ast non adeo res explorata est, si de altera sermo sit; non desunt enim qui eam Deo inesse negent, atque inter ceteros Vasquez in I. p. disp. LXXXVI, n. 48, quia ejusmodi cognoscendi ratio quamdam in se includere videtur imperfectionem.

(2) Simonnet observat, dum ipsa scientia Dei dicitur esse substantia divina, id non esse intelligendum absolute, ac prout dicitur, simpliciter, sed cum addito, ut sit nempe divina substantia se ipse vitaliter tendens sic.

tim omnia pervadit absque ulla mentali compositione per plures conceptus aut ratiocinatione.

351. Ejusmodi porro esse divinam scientiam Scriptura in primis testatur. Sap. VII, 21 dicitur : *Est in illa* (sapientia) *spiritus intelligentiæ sanctus, unicus, multiplex. Unicus* nempe in se, *multiplex* respectu termini seu objectorum. Idipsum patet tum ex eo, quod in Deo scientia nec accidens sit nec qualitas aliqua superveniens Deo, quod abhorret a summa Dei simplicitate, sed ipsa divina substantia; tritumque est illud S. Augustini dictum, lib. XV *De Trinitate*: *Nosse et esse illi unum est;* tum ex eo, quod Deus unica cognitione ac simplici intuitu omnia et quidem infinita percipiat, quare ibid. S. Augustinus : *Simul omnia videt,* inquit, *quorum nullum est, quod non semper videt* (1).

352. Quod autem divina scientia sit immutabilis, in primis ex Scripturis evincitur; nam Jac. I, 17 universim de Deo dicitur : *Apud quem non est mutatio, nec vicissitudinis obumbratio;* quod verum non esset, si Dei scientia non esset actus simplicissimus, sed novas posset acquirere cognitiones aut aliquas amittere. Hinc optime S. Augustinus, *Confession.* lib. XIII, cap. 16, inquit : *Sicut omnino tu es, tu scis solus, qui es incommutabiliter, et scis incommutabiliter, et vis incommutabiliter.* Quod confirmatur ex ipsa ratione, quia, si actus intelligendi ab ipsa divina essentia minime distinguitur, cum ista immutabilis sit, immutabilis intelligendi actus pariter sit necesse est, qui omnia ab æterno complectitur, quod cognosci potest, et omni quo potest modo cognosci, seclusa quacumque imperfectione.

353. Divinam denique scientiam infinitam esse testatur Psalmista, Ps. CXLVI, 5, dicens : *Sapientiæ ejus non est numerus,* et Apostolus ad Hebr. IV, 13 : *Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.*

(1) Cap. XIV, his verbis, cujusmodi sit hæc scientia, aperit S. Doctor : *Sciunt ergo invicem Pater et Filius; sed ille gignendo, iste nascendo. Et omnia, quæ sunt in eorum scientia, in eorum sapientia, in eorum essentia, unusquisque eorum simul videt; non particulatim, aut singillatim, velut alternante conspectu hinc illuc, et inde huc, et rursus inde vel inde in aliud atque aliud, ut aliqua videre non possit nisi non videns aliud; sed, ut dixi, simul omnia videt, quorum nullum est, quod non semper videt.*

Sane omni finita scientia aliquid melius excogitari potest in ratione scientiæ, nempe infinita; Deus est autem ens quo nihil melius excogitari potest, ei igitur competit scientia, quæ sit absolute seu intensive, ut aiunt, atque extensive infinita.

354. Scientia igitur Dei tum simplex est tum immutabilis atque infinita (1).

PROPOSITIO III.

Scientia Dei est efficax et causa rerum.

355. Prout jacet propositio, ad fidem spectat, nec ulla est in ea difficultas; si qua est controversia, hæc non attingit nisi rationem, qua Dei scientia causa rerum dicatur et sit.

356. Quod ut intelligatur, prænotandum est scientiam Dei posse dici causam rerum sive adæquatam sive inadæquatam: *adæquatam* quatenus esset principium immediatum, proximum ac totale productionis rerum omnium, tum nempe earum, quæ necessariæ sunt, tum earum, quæ liberæ, seu a libera creaturarum intelligentium determinatione pendent, adeo ut intellectus divinus a voluntate applicatus omnia immediate operetur; *inadæquatam*, quatenus præluceat voluntati divinæ, applicanti potentiam executivam, ipsamque dirigat. Quo sensu ideo efficax et causa rerum Dei scientia diceretur, eo quod concurrat ad rerum effectionem per modum prudentiæ et per modum artis; per modum quidem prudentiæ respectu ipsiusmet voluntatis divinæ quoad actus ejusdem liberos, seu quoad determinationes eorum; per modum artis quoad modum, quo res fieri debent. Theologi Thomistæ nuncupati primo sensu affirmant Dei scientiam esse causam rerum et efficacem, nempe principium immediatum, adæquatum, vel etiam, ut dicunt, *formale;* ceteri autem, qui profitentur se assequi non posse, quomodo scientia res aliquas producat, tuentur nonnisi posteriori sensu scientiam dici efficacem et causam rerum, nempe

(1) Divinæ scientiæ excellentiam exponit Suarez, *De Deo*, lib. III, cap. I n. 3; Lessius, *De perfectionibus divinis* lib. VI, a cap. I ad 3.

ut principium inadæquatum, partiale, mediatum, prout nempe directrix est voluntatis atque omnipotentiæ (1).

357. Rursum quæstio fit in scholis catholicis, utrum scientia ista, quæ est efficax et causa rerum, quæque etiam practica dicitur, spectet ad illam scientiæ divinæ speciem (nostro concipiendi modo), quæ *simplicis intelligentiæ* vocatur, quæ anterior concipitur omni decreto seu actu voluntatis, an vero ad illam, quæ *visionis* nuncupatur, quæque ejusmodi decretum seu voluntatis actum subsequitur aut approbat. Thomistæ hanc secundam sententiam amplectuntur, quia existimant scientiam Dei, ut diximus, esse rerum causam, non directricem, sed effectricem immediate; ex quorum sententia, non ideo cognoscuntur res futuræ, quia futuræ sunt, sed ideo futuræ sunt, quia cognoscuntur, scilicet in divinis decretis. Alii autem theologi contendunt scientiam efficacem esse scientiam simplicis intelligentiæ, quatenus, ut dictum est, dirigit decretum voluntatis ad res efficiendas, quia, ut aiunt, scientia visionis jam supponit res, seu objectum quod videt, non autem producit; hinc juxta hos ideo res cognoscuntur a Deo, quia futuræ sunt, non autem futuræ sunt, quia cognoscuntur; nam logice prius est aliquid esse quam cognosci, et notitia practica in aliqua semper veritate speculativa fundatur vel secundum rem, ut in nobis, vel secundum rationem, ut in Deo, nec concipi potest aliter scientiam divinam posse esse rerum effectricem nisi per modum directionis et artis, cum proprium sit scientiæ *cognoscere,* non *efficere*. Ars enim divina est actus, quo Deus, ratione, prius quam velit operari aliquid ad extra, sibi repræsentat exemplaria omnia, ad quorum imitationem potest ad extra aliquid moliri; jam vero talis actus est simplicis intelligentiæ, seu pertinet ad simplicem intelligentiam necessariam, et independentem ab omni decreto actuali (2).

(1) Cons. Suarez, loc. cit. cap. 9, n. 7, 8 et 9; Card. Gotti, cap. 3, q. 1 et seqq.

(2) Cons. Suarez, loc. cit. num. 12, ubi inquit: *Addo igitur scientiam simplicis intelligentiæ creaturarum, licet sub una ratione speculativa sit, sub alia optime dici practicam... Nam, ut scientia sit practica, necesse non est, ut a sciente applicetur ad opus, sed satis est, quod de se directiva sit operis, quatenus est de re operabili,*

358. In his porro salebris hærere nolumus, et contenti sumus propositionem nostram generaliter sumptam evincere, atque ostendere scientiam Dei efficacem esse, et rerum aliquo sensu effectricem, sive mediate per modum artis et directionis, sive immediate per modum causæ formalis.

359. Etenim Psalm. CVII, 24 legitur : *Omnia in sapientia fecisti;* ac Sap. VII, 21 *Sapientia omnium artifex* dicitur; et Jeremias X, 12 de Deo dicit : *Præparat orbem in sapientia sua, et prudentia sua extendit cœlos;* denique Prov. VIII, 27 de se ipsa ait : *Quando præparabat cœlos, aderam, quando certa lege et gyro vallabat abyssos, cum eo eram cuncta componens.* Hæc edoctus S. Augustinus, *De Trinitate*, lib XV, cap. XIII, inquiebat: *Universas creaturas suas, et spirituales et corporales, non quia sunt, ideo novit, sed ideo sunt, quia novit; non enim nescivit, quæ fuerat creaturus, nec aliter scivit creata, quam creanda. Non enim ejus sapientiæ aliquid accessit ex eis, sed illis existentibus sicut oportebat et quando oportebat, illa mansit ut erat;* et alibi passim. Cui consonant Patres alii apud Petavium, lib. IV, cap. 11, num 10 et seqq.

360. Demum rationem theologicam suppeditat S. Thomas p. 1, q. 14, art. 8, dicens, ita se habere Dei scientiam ad omnes res creatas, sicut scientia artificis ad ea, quæ arte facta sunt vel

ut talis est, modo operabili, seu ostendendo modum, quo res facienda est, si artifex voluerit; et n. 15, prosequitur : *At vero scientia visionis per se non est practica, sed est quædam intuitio, seu quasi experimentalis visio. Unde si consideretur in Deo, quatenus terminatur ad res actu existentes, supponit effectionem earum, unde, ut sic, non facit eas. Si vero consideretur, ut de futuris est, etiam supponit futuritionem earum; et ex parte Dei supponit voluntatem aliquam, sine qua illæ res non possunt esse absolute futuræ.* Sic etiam Petavius, *De Deo*, lib. IV, cap. 7, num. 10 : *Quarum duarum cognitionum*, scribit, *priorem nominant in scholis* scientiam simplicis intelligentiæ, *posteriorem* visionis. *Illius est ordinare res ac disponere, ac voluntatem divinam et efficientiam quodammodo gubernare, quemadmodum architectandi usum et operis institutionem ars illa, quæ est in artificis mente, moderatur ac dirigit. Posterior autem res easdem voluntate jam divina designatas et constitutas, et in aliqua temporis parte producendas, quasi existentes ac præsentes intuetur.*

fiunt; scientia artificis est causa rerum, quæ arte fiunt, ergo scientia Dei est causa rerum creatarum. Quæ quidem congruunt cum iis, quæ scribit S. Augustinus (tract. I *In Joannem*): *Sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, secundum artem continet omnia, antequam fabricet omnia.*

DIFFICULTATES.

361. Obj. 1° Deus per suam omnipotentiam cuncta creavit; ergo scientia non est causa rerum. 2° Nemo sane unquam dicet scientiam, cujus officium est cognoscere atque intueri res faciendas vel factas, res ipsas efficere. Addatur 3° Dei scientiam esse æternam, ideoque si ipsa esset rerum causa, res productæ ab æterno essent, quod falsum est; ergo.

362. Resp. ad 1m, *Dist. antec.* Quoad executionem, *conc.*; quoad artem et directionem, *neg.* Tria enim ad rerum productionem concurrunt: scientia nempe, quæ prælucet voluntati, eamque per modum artis et prudentiæ determinat et dirigit, et omnipotentia, quæ exequitur; quæ tria sic distincte ac eleganter complexus est Tertullianus in *Apologetico*, cap. XVII dicens: *Deus totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum*, verbo, *quo jussit*, ratione, *qua disposuit*, virtute, *qua potuit, de nihilo expressit in ornamentum majestatis suæ.*

363. Ad 2m, *Dist.* Sensu exposito, *neg.*; alio sensu, *trans.* Ad veritatem propositionis satis est, si aliquo vero sensu constet Dei scientiam esse efficacem et rerum causam, seu *omnium artificem*, ut Scriptura loquitur. Quod spectat ad peculiarem rationem determinandam, illud diversarum opinionum patronis dimittimus (1).

364. Ad 3m, *Dist. maj.* Si scientia Dei, prout effectrix causa rerum est, esset causa necessaria, *conc.*; si libera, *neg.* Talis porro est scientia Dei, quatenus efficax et causa rerum dicitur; quare sic respondet S. Thomas, loc. cit. ad 2m: *Scientia Dei est*

(1) Ceterum Suarez, loc. cit. n. 10, concludit: *In divina scientia nullus actus cogitari potest, nisi per modum cognitionis, et quidquid aliud fingitur, sine fundamento est et explicari non potest.*

causa rerum, secundum quod res sunt in scientia. Non fuit autem in scientia Dei, quod res essent ab æterno; unde, quamvis scientia Dei sit æterna, non sequitur tamen, quod creaturæ sint ab æterno.

ARTICULUS II.

De objecto scientiæ divinæ.

365. Id omne est objectum scientiæ divinæ, circa quod ipsa versatur, seu quod Deus cognoscit. Cognocit autem se et alia extra se. Quæ vero extra Deum sunt vel sunt possibilia vel existentia, vel præterita vel futura, sive absolute ac necessario, sive libere et contingenter, sive saltem conditionate. De quibus ex ordine agemus; tum nempe de primario scientiæ divinæ objecto, quod est Deus ipse, tum de secundario, cujusmodi sunt cetera a Deo distincta.

PROPOSITIO I.

Deus se ipsum perfecte cognoscit et comprehendit.

366. Ac primo quidem Deum seipsum perfecte cognoscere Apostolus expresse declarat, dum (I. Cor. II, 10) inquit : *Spiritus omnia scrutatur etiam profunda Dei;* tum : *Quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei.* Sed et ratio idipsum suadet, ut enim pulchre ipse ethnicus Alcinöus argumentabatur : *Quoniam prima mens præstantissima est, necesse est præstantissimum ei intelligibile propositum esse: nihil autem se ipso præstantius habet; quare semetipsum notionesque suas semper intelliget* (1). Sane nihil obstat, quominus Deus semetipsum perfecte cognoscat; non objectum, cum intrinseca cognoscibilitas sit affectio entis in actu, et Deus sit maxime ens in actu; non potentia sive facultas, quum vim habeat intelligendi infinitam, divinusque intellectus indentificetur cum ipsa divina essentia; ergo.

(1) Ἐπεὶ δὲ ὁ πρῶτος νοῦς κάλλιστος, δεῖ καὶ κάλλιστον αὐτῷ νοητὸν ὑποκεῖσθαι· οὐδὲν δὲ ἑαυτοῦ κάλλιον. ἁυτὸν ἂν οὖν καὶ τὰ ἑαυτοῦ νοήματα ἀεὶ νοοίη. Apud Petav. de Deo, lib. IV, cap. 3, § I.

367. Quod autem seipsum comprehendat, ut secundo loco propositum est, sic ostendit S. Thomas, p. 1, q. 14, art. 3 : Deus se ipsum comprehendit, si seipsum cognoscit, quantum cognoscibilis est, atqui sic Deus cognoscit se ipsum, quia tanta est virtus Dei in cognoscendo, quanta est actualitas ejus in existendo, utraque enim infinita est; ergo.

368. Dices : Ex S. Augustino (lib. *LXXXIII Quæstionum*, q. XIV), Quod comprehendit se, finitum est sibi; atqui Deus nec sibi finitus dici potest, cum sit modis omnibus infinitus; ergo.

369. Resp. cum S. Thoma, loc. cit. *Dist. min.* Deus non potest dici finitus sibi hoc sensu, quod intelligat se aliquid finitum esse, *conc.;* eo sensu quod facultas intelligendi non adæquet objectum intelligentiæ, *neg.* Finitus itaque Deus est sibi, quatenus ita cognoscit se ipsum, ut perveniat ad plenam cognitionem sui et nihil supersit ipsi cognoscendum.

PROPOSITIO II.

Deus cognoscit omnia possibilia.

370. Etenim Deus, ut loquitur Apostolus, Rom. IV, 17, *vocat ea, quæ non sunt, tamquam ea, quæ sunt.* Quod si Deus tam vocat ea, quæ non sunt, quam ea quæ sunt, tam novit ea, quæ non sunt, quam ea quæ sunt; ea enim, quæ non cognoscuntur, vocari non possunt. Sed si Deus, quæ aliquando futura sunt, cognoscit ut possibilia, cognoscit cetera omnia, quæ nunquam futura erunt, sed esse possent, si ipse vellet.

371. Quod confirmatur ratione cum S. Thoma, q. 14, art. 3: Deus semetipsum perfectissime comprehendit, ideoque et omnipotentiam suam; ergo distincte attingit omnia, ad quæ illa se extendit; non enim potest virtus aliqua perfecte cognosci, nisi distincte attingantur ea omnia, ad quæ virtus illa extenditur; ergo Deus distincte per intellectionem suam attingit omnia possibilia. Nam divina omnipotentia se extendit ad omnia, quibus esse non repugnat. Ergo Deus cognoscit omnia possibilia, et quidem secundum esse proprium, quod haberent, si producerentur; alio-

quin ea distincte minime cognosceret (1). Præterea ad scientiam infinite perfectam pertinet cognoscere quidquid cognoscibile est; atqui possibilia sunt cognoscibilia; ergo.

PROPOSITIO III.

Deus distincte cognoscit omnia præterita, præsentia et futura, sive necessaria, sive contingentia et libera.

372. Hæc pariter propositio ad fidem spectat. Sic autem eam per partes ostendimus : Primo quidem quod attinet ad præterita, nota sunt Dei verba, quibus exprobrat Hebræis prævaricationes, de quibus olim vindictam se sumpturum profitetur Deut. XXXII, 34 : *Nonne hæc condita sunt apud me, et signata in thesauris meis?* Si tamen respectu Dei aliquid dici potest sive præteritum sive futurum et non potius præsens. Præterea generatim de omnibus sub quacumque temporis differentia, atque utut abscondita sint, sic pronunciat Apostolus Hebr. IV, 13 : *Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus, omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus;* sic Psalm. CXXXVIII, 3 : *Intellexisti cogitationes meas de longe... omnes vias meas prævidisti... cognovisti omnia, novissima et antiqua;* et Psalm. XXXII, 15 : *Qui finxit singillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum;* nec non Sap. VIII, 8, de sapientia dicitur : *Scit præterita,*

(1) Tum *Contra Gentes*, lib. I, cap. 50, tom p. 1. q. 19, art. 6, ad 2.m, ubi docet omnia possibilia esse in Deo virtualiter, scribens : *Quidquid potest habere rationem entis et veri, totum est virtualiter in Deo.* S. Thomæ præcesserat S. Augustinus, *De Civitate Dei*, lib. XI, cap. 10, num. 5, ubi de sapientia Dei hæc habet : *In qua sunt immensi quidam atque infiniti thesauri rerum intelligibilium, in quibus sunt omnes invisibiles atque incommutabiles rationes rerum, etiam visibilium et mutablium, quæ per ipsam factæ sunt. Quoniam Deus non aliquid nesciens fecit, quod nec de quolibet homine artifice recte dici potest; porro si sciens fecit omnia, ea utique fecit, quæ noverat. Ex quo occurrit animo quidam mirum, sed tamen verum, quod iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset; Deo autem nisi notus esset, esse non posset.* Cons. etiam Petav. *De Deo*, lib. IV, cap. 2, num. 4.

et de futuris æstimat... signa et monstra scit, antequam fiant, et eventus temporum et sæculorum; et alibi passim.

373. Hæc vero omnia Deum distincte cognoscere ita evincit ratione ipsa S. Thomas, loc. cit. art. 5 : Deus perfecte se suamque virtutem cognoscit; virtus autem non potest perfecte cognosci nisi cognoscantur omnia, ad quæ se extendit; jam vero virtus divina se extendit ad omnia alia a Deo distincta, non solum quoad rationem communem entis, sed et quoad esse eorum formale, ut aiunt, et singulare usque ad ultimas differentias, cum sit plenitudo *essendi* et causa effectiva et exemplaris omnium et singulorum entium, et omnis differentiæ et perfectionis eorum; ergo (1).

374. Quod demum speciatim attinet ad futura contingentia, seu actiones libere futuras, de quibus potissimum est controversia cum Socinianis, præter allata Scripturarum testimonia, quæ per se rem plane conficiunt, addi possunt verba quibus Susanna (Dan. XIII, 42) Deum deprecabatur : *Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia, antequam fiant;* nec non Eccli. XXIII, 28 : *Oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solem, circumspicientes omnes vias hominum, et profundum abyssi, et hominum corda intuentes in absconditas partes. Domino enim Deo antequam crearentur, omnia sunt agnita.* Innumeræ insuper prædictiones, quæ in utroque fœdere leguntur totidem sunt invictissima argumenta istius divinæ præscientiæ, adeo ut vere dixerit Tertullianus, *Contra Marcionem*, lib. II, cap. V:

(1) Cons. etiam art. 6. Cfr. Petav. lib. IV, cap. 3, § 3, ubi affert plura Patrum in hanc sententiam testimonia, inter quos Clemens Alex. lib. VI. *Stromatum* sub finem, ejusmodi Dei scientiam pulchra theatri similitudine illustrat, dicens : Καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν θεάτρων γίνεται, καὶ ἐπὶ τῶν ἑκάστου μερῶν κατὰ τὴν ἐνόρασίν τε, καὶ περιόρασιν, καὶ συνόρασιν, τοῦτο ἐπὶ τοῦ θεοῦ γίνεται· ἀθρόως τε γὰρ πάντα, καὶ ἕκαστον ἐν μέρει, μίᾳ προσβολῇ προσβλέπει· Id est, *Et quod in theatris usuvenit et in partibus cujusque, inspiciendo, circumspiciendo et simul aspiciendo, hoc ipsum et in Deo evenit. Nam simul confertimque omnia, et particulatim singulà applicatione una contemplatur.* Eadem similitudine utitur S. Petrus Damianus in Opusc. XXXVII, cap. 7, eamque perficit.

Præscientiam Dei tantos habere testes, quantos fecit Prophetas; et S. Augustinus *De Civitate Dei,* lib. V, cap. IX : *Confiteri esse Deum, et negare præscium futurorum, apertissima insania est.* Hinc supervacaneum ducimus cetera Patrum testimonia proferre, quæ videri possunt apud Petavium, lib. IV, cap. VI.

375. His ratio pariter apertissime suffragatur; si enim aliquid vel minimum futurorum Deus a tota æternitate ignorasset, aliqua ejus scientiæ fieret in tempore perfectionis accessio, cognosceret siquidem aliquid de novo, quod antea ignorabat; atqui Deo nulla fieri potest accessio perfectionis, cum ipisus natura sit infinite perfecta, ergo.

DIFFICULTATES.

376. Obj. prima. Adversus 1m et 2m Conclusionis partem. Nonnulli Patres Deo denegare videntur ejusmodi distinctam rerum vilissimarum scientiam; etenim 1o S. Hieronymus, in cap. 1m Habacuc, ait : *Absurdum esse ad hoc Dei deducere majestatem, ut sciat per momenta singula, quot nascantur culices, quotve moriantur.* 2o S. Joannes Chrysost. *Homil.* XXXIV alias XXXV in Matth. n. 2, asserit Deum capillos humano more non numerare; ergo.

377. Resp. *neg. ant.* Ad 1m, *Dist.* et S. Doctor loquitur de divina Providentia et quidem comparative, *conc.;* loquitur de scientia Dei et absolute, *neg.* Contendit nempe Hieronymus, ut ex contextu colligitur, non eamdem specialem Deo subesse curam et providentiam de minutissimis, quas recenset, rebus ac de hominibus, quos absque dubio speciali benevolentia ac cura prosequitur; subdit enim : *Non simus tam fatui adulatores Dei, ut dum potentiam ejus ad ima detrahimus, in nos ipsos injuriosi simus, eamdem rationabilium, quam irrationabilium providentiam esse dicentes.*

378. Ad 2m Eadem esto distinctio. Eamdem esse sancti Joan. Chrysostomi mentem, ejus pariter ostendit contextus; siquidem post relata verba ait : *Quid vilius illis* (passeribus)? *Attamen nunquam ignorante Deo capientur* (1)

(1) Τί γὰρ εὐτελέστερον ἐκείνων; φησίν· νόουντος τοῦ Θεοῦ.
ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἐκεῖνα ἁλώσεται ἀγ-

379. Inst. Saltem internos animi motus ac secretas cordium cogitationes videtur Deus ignorare; alioquin 1° nec tentasset Abraham, ut dicitur Gen. XXII, 1; et post experimentum de eo captum non subdidisset Deus, ibid. v. 12 : *Nunc cognovi, quod times Deum.* Sic neque Gen. XVIII, 21 diceretur de Deo : *Descendam et videbo, utrum clamorem, qui venit ad me, opere compleverint, an non est ita, ut sciam.* 2° Quod a fortiori dicendum est de peccatis, deque iis, quæ entia rationis vocantur, quorum Deus esse non potest neque causa effectrix neque exemplaris; ergo.

380. Resp. ad 1m, *Neg. antec.* Ad allatas autem probationes ex Scriptura, *Dist.* Nostro cogitandi ac loquendi modo, cui Deus passim se accommodat, *conc.;* in se, *neg.* Voluit scilicet Deus in primo textu omnibus patefacere fidem et obedientiam Abrahæ; in altero autem horrorem peccatorum, quibus se Sodomitæ inquinabant, justamque de ipsis vindictam. Si enim cortici litteræ insistere vellemus, non solum cogitationes hominum Deum laterent, sed opera ipsa, quod nec adversarii contendunt.

381. Ad 2m, *Dist.* Si Deus peccata et entia rationis cognosceret in se ipsis, *trans.;* si bono opposito, cujus privationes sunt peccata, vel in eorum causis, ut entia rationis, *neg.* Peccata enim, prout peccata sunt, non dicunt nisi privationem seu negationem debitæ rectitudinis, qua receditur a regula, ut suo loco exponunt theologi; hinc Deus eorum malitiam videt in bono opposito; entia autem rationis videt in eorum causa immediata, nempe in ratione nostra, cujus ipse auctor est, quæque ejusmodi sibi cudit cogitationes aut fictiones.

382. Obj. secunda. Adversus tertiam propositionis partem : Scriptura passim exhibet Deum futura libera nonnisi conjecturaliter ac dubie prænunciantem prout evincunt particulæ illæ dubitativæ *forte, forsitan*, etc. Sic Jerem. XXVI, 2 et 3 : *Noli subtrahere verbum, si forte audiant et convertantur;* et, aliis omissis, Christus (Joan. IV, 10) sic Samaritanam mulierem alloquitur : *Si scires donum Dei... tu forsitan petiisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam;* et (cap. V, 46) : *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi;* ergo.

383. Resp. *Dist. antec.* Humana loquendi ratione utens atque ad contingentem ac liberam rei enunciatæ naturam exprimendam, *conc.;* ad significandam incertam rei enunciatæ cognitionem, *neg.* Sic Patres eas locutiones exponunt, ut Hieronymus in caput XXVI Jeremiæ, et Augustinus *Enarr. in Ps.* II. Alioquin Deus nihil omnino ejusmodi ut certum prænunciasset, quod est contra factum.

384. Obj. tertia. Non pauca ut futura prænunciata sunt in sacris litteris, quæ tamen non evenerunt; exemplo sint mors Ezechiæ denunciata illis verbis : *Dispone domui tuæ, quia morieris* (Is. XXXVIII, 1.); subversio Ninives post quadraginta dies (Jon. III, 4), aliaque hujus generis; ergo.

385. Resp. *Dist. antec.* Prænunciata sunt ut futura sub aliqua conditione sive expressa sive tacita, *conc.;* ut futura absolute, *neg.* Quod patet ex ipsis adductis exemplis. Certo enim Ezechias vi morbi extinctus esset, et Ninive subversa, nisi ille lacrymis suis impetrasset sanitatem, et ista egisset pœnitentiam.

386. Obj. quarta. 1° Nonnulli Patres apud Petavium, lib. VI, *de Deo,* cap. VI, negarunt in Deo præscientiam futurorum, ut Augustinus, Gregorius M., aliique, quibus Boëtius assentitur; quin 2° et ipse S. Thomas p. 1, q. 16, art. 13, docet : *Contingens consideratum ut futurum, et nondum determinatum ad unum a propria causa, non subdi per certitudinem alicui cognitioni. Unde quicumque cognoscit effectum contingentem in causa sua, non habet de eo nisi conjucturalem cognitionem;* ergo.

387. Resp. ad 1m, *Dist.* Negarunt in Deo præscientiam quoad nomen et respectu modi cognitionis divinæ, *conc.;* quoad rem et respectu objecti cogniti, *neg.* Ex eo enim quod Deo omnia præsentia sint, ejusque cognitio uno ac simplicissimo intuitu in omnia objecta feratur, prout in se sunt cum suis differentiis, intulerunt proprie in Deo ejusmodi cognitionem *scientiam*, non autem *præscientiam*, esse vocandam. Sic enim inter ceteros loquitur S. Augustinus, lib. II *Ad Simplic*, q. 2 : *Quid est præscientia, nisi scientia futurorum? Quid autem futurum est Deo, qui omnia supergreditur tempora? Si enim scientia Dei res ipsas*

habet, non sunt ei futuræ, sed præsentes; ac per hoc non jam præscientia, sed tantum scientia dici potest.

388. Ad 2^{m}, *Dist.* Non subdi per certitudinem alicui cognitioni *creatæ, conc.; divinæ,* cui omnia contingentia in æternitate præsentia sunt, *non solum* prout sunt *in causis suis*, ut ipse loquitur, *et successive*, sed etiam prout sunt *actu in seipsis simul, neg.* Talem esse mentem S. Doctoris contextus ostendit.

389. Obj. quinta. Futura contingentia possunt non evenire, ideoque nulla eorum est determinata veritas; sed quod non habet determinatam veritatem, non potest cognosci; ergo.

390. Resp. *Dist. maj.* Possunt non evenire absolute et antecedenter ad eorum prævisionem, *conc.;* hypothetice et consequenter ad eorum prævisionem, *neg.* Fuissent enim et non fuissent prævisa, quod implicat. Sic *Dist. min.* Quod non habet determinatam veritatem, non potest cognosci pro eo tempore, quo nondum determinatum est, *trans.;* pro eo tempore, quo determinatum est, *neg.* Nulla autem determinata veritas pro eo tempore, quo determinata est, divinum intellectum fugere potest, qui totam complectitur æternitatem, proindeque et omne tempus (1).

391. Obj. sexta. Posita præscientia Dei, actum est de humana libertate; nam quod Deus præscivit, id omnino venturum est, cum falli non possit ipsius prescientia; ergo.

392. Resp. *Neg. antec.* Ad prob. *Dist.* Quod Deus præscivit, id omnino eventurum est vel necessario vel libere pro natura rei prævisæ, *conc.;* secus, *neg.* Præscientia enim Dei attingit res, ut sunt in sua natura. Res autem, quæ a libera voluntate pendent, natura sua sunt contingentes; eas igitur ut contingentes attingit

(1) Cons. Bellarm. *De gratia et libero arbitrio*, lib. IV, cap. 15, § 19 et seqq. ubi fatetur difficile esse determinare rationem, qua Deus futura prænoscat, imo et in hac vita fortasse incomprehensibile, et adducta auctoritate ex S. Augustino, *Confession.* lib. XI, cap. 18, probabile censet Deum futuras actiones liberas non videre nisi in humana voluntate: *Id enim significat* inquit, *in primis Scriptura, cum dicit Deum scrutari renes et corda, Deum investigare omnes semitas nostras. Nam si videret eas in sua voluntate determinante omnia, non diceretur scrutari corda nostra, et investigare semitas, sed intueri voluntatem suam.*

divina scientia. Apposite S. Augustinus *De libero arbitrio*, lib. III, cap, IV : *Sicut tu*, inquit, *memoria tua non cogis facta esse, quæ præterierunt, sic Deus præscientia sua non cogit facienda, quæ futura sunt;* animadvertit præterea idem S. Doctor *præteriti, præsentis et futuri* differentias penes creaturas esse, non penes Deum, cui totum præsens est in actu : *Apud quem* (Deum), inquit *De Trinitate* lib. V, cap. 16, *nec præterita transierunt, et futura jam facta sunt;* igitur concludit, *In Genes. ad litt.* lib. V, cap. 18 : *Antequam res fierent, et erant et non erant. Erant in Dei scientia, non erant in sua natura* (1). At erant in Dei scientia, ut futura erant in sua natura; humana autem nostra futura erant in sua natura libera; ea igitur ut libera prænovit, nec præscientia sua Deus necessitatem iis intulit, ac si nunquam ab eo prævisa fuissent.

393. Atque huc refertur vulgata apud Patres doctrina, quod non ideo res futuræ sunt, quia Deus eas præscivit, quasi ipsius præscientia sit ratio et causa liberorum futurorum, sed ideo Deus præscivit, quia futuræ sunt; ergo Dei præscientia ex doctrina Patrum res libere futuras supponit, non facit. Ita Auctor *Quæstion. ad orthodoxos* inter opera Justini, Origenes, Eusebius, Theodoretus, Joan. Chrysostomus, Joan. Damascenus, Hieronymus, Augustinus apud Tournely, *De Deo*, q. 18, art. 4, concl. unica, quibus addi potest S. Anselmus, qui in lib. *Concordiæ præscientiæ Dei cum libertate* : *Non enim*, inquit, *nisi quòd futurum est præscitur, quia scientia non est nisi veritatis. Quare cum dico : quia si præscit aliquid, necesse est illud esse futurum, idem est ac si dicam : si erit, ex necessitate erit;* atque postea, exponens cujusmodi sit ista necessitas, subdit : *Non enim aliud significat hic necessitas, nisi quia quod erit, non poterit simul non esse*, nempe intelligit necessitatem *consequentem*. Juxta quam doctrinam sic pariter ad propositum argumentum responderi po-

(1) Ex quibus verbis patet non aliam S. Doctorem rerum præsentiam in æternitate agnovisse præter eam, quam scholastici vocant *objectivam*, non autem eam, quam dicunt *realem aut formalem*, et appertissime id docet S. Augustinus toto hoc capite, et alibi passim.

test : Quod prævisum est non potest non esse : *Dist. Necessitate consequenti*, nempe prævisionem, seu præscientiam, *conc.; necessitate antecedenti*, scilicet præscientiam aut prævisionem, *neg.*

394. Dices primo : Interdum Patres docent res ideo futuras esse, quia præsciuntur a Deo, non autem ideo præsciri, quia futuræ sunt, ut S. Augustinus et S. Gregorius M. locis in propositione II laudatis ; ergo.

395. Resp. *Dist. antec.* In iis, quæ Deo tamquam causa immediata pendent, quatenus Deus, ut iidem Patres loquuntur, nihil ignorans fecit, *conc.;* in iis, quæ a voluntate libera tamquam causa proxima et immediata efficiuntur, *neg.* Itaque citati Patres in adductis locis loquuntur de iis, quæ a Deo produci debent, cui res producenti scientia necessario prælucere debet, cum ipsius sit ordinare res ac disponere, et divinam voluntatem et efficientiam quodammodo gubernare, ut inquit Petavius (1), quemadmodum architectandi usum et operis institutionem ars illa, quæ est in artificis mente, moderatur ac dirigit, quæque a scholasticis vocatur scientia *simplicis intelligentiæ*, quatenus res absolute, ac prout in se sunt, neque ut certo exstantes tempore, cognoscit, ut discernatur ab illa scientia, quæ nostro concipiendi modo posterior est, ac res easdem jam voluntate divina designatas et constitutas, et in aliqua temporis parte producendas, quasi existentes ac præsentes intuetur, quæque *scientia visionis* ab iisdem scholasticis appellari consuevit. Quare cum Patres affirmant res ideo futuras esse, quia Deus eas præscivit, intelligendi sunt de scientia *simplicis intelligentiæ;* cum vero docent ideo Deum res futuras præscire, quia futuræ sunt, intelligi debent de *scientia visionis;* quo postremo sensu S. Augustinus, tum alibi passim, tum præsertim tractatu LIII in Joan. sic loquitur : *Si non malum, sed bonum facere voluissent* (Judæi), *non prohiberentur, et hoc facturi prævidérentur ab eo, qui novit quid sit quisque facturus;* sic alibi, ut vidimus, utitur S. Doctor comparatione memoriæ et præscientiæ humanæ ad exponendam præscientiam divinam, quæ nullam inferat necessitatem rebus præcognitis, prout nec memoria

(1) Lib. IV, cap. 7, num. 10 et seq., ubi Boëtii dictum explanat.

nec præscientia nostra sunt causa eorum, quæ memoramus vel prævidemus, ac multo minus iis inferunt necessitatem (1).

396. Dices secundo : 1° Ergo libera nostra futura sunt causa scientiæ divinæ; 2° ac datur in Deo scientia contingens, qua scilicet carere posset.

397. Resp. ad 1m, *Dist.* Improprie, quatenus futuræ res ipsa sua cognoscibilitate tamquam objecto definiunt ac determinant notitiam Dei, *conc.;* proprie quasi reipsa essent causa scientiæ divinæ, atque, ut aiunt, subjective, *neg.* Eatenus igitur futura libera dici possunt causa scientiæ divinæ, nempe *visionis*, quatenus Deus aliter prævidere non potest, nisi prout sunt futura, cognitio enim ut vera sit, debet esse consentanea ipsis rebus cognitis; quoniam, ut ait S. Augustinus, *si non contigisset* id quod contingit, *nullo modo id* Deus *præscisset futurum, quia non erat futurum.* Unde necesse est logice seu ratione, ut aiunt, prius rem cogitari futuram, quam futura prævideatur (2).

398. Ad 2m, *Dist.* Contingentia objectiva seu ex parte rei prævisæ, *conc.;* subjectiva seu, ex parte Dei ipsius, *neg.* Distinctio patet ex dictis; ex eo enim quod objectum aliquod adesse possit vel abesse a lumine, quod illud irradiat, non sequitur lumen ipsum per se non irradiare objecta, quæ illud circumstant.

399. Obj. septima. Illud prænosci a Deo non potest, quod nullo

(1) Concinunt S. Augustino reliqui Patres, apud Petavium, lib. IV, cap. 7, quorum sententia est, nullam idcirco vim rebus inferre Dei præscientiam, quod futura tamquam præsentia contempletur; idem hominis exemplo declarant, qui alterum ex alto prospicit in lubrico labentem, cujus quidem lapsus causa in eo non est, quod gradientem illum intuetur : *Non enim*, inter ceteros scribit S. Hieronymus in cap. 26 Jerem., *ex eo, quod Deus scit futurum aliquid, idcirco futurum est; sed quia futurum est, Deus novit, quasi præscius futurorum.* Hinc pariter receptum est ut passim, non præscientia, sed absolute scientia dicatur, prout superius notavimus.

(2) *Neque enim* (verba sunt S. Augustini) *ideo peccat homo, quia Deus illum peccaturum esse præscivit; imo ideo non dubitatur ipsum peccare, cum peccat, quia ille cujus præscientia falli non potest, non fatum, non fortunam, non aliquid aliud, sed ipsum peccaturum esse præscivit. Qui si nolit, utique non peccat, sed si peccare noluerit, etiam hoc ille præscivit. De Civitate Dei*, lib. v, cap. 10; et alibi passim.

modo determinatum est, neque in se, neque in suis causis; atqui talia sunt libera futura, quæ neque sunt determinata in se, cum nondum existant, neque in suis causis, quæ indifferentes sunt ad quodlibet; ergo.

400. Resp. *Dist. maj.* Quod nullo modo determinatum est, neque antecedenter neque consequenter, a Deo prænosci non potest, *conc.;* quod saltem consequenter determinatum est, *neg.* In hypothesi scilicet quod res futuræ sint, eo ipso quod futuræ sint, Deus eas videre debet, consequenter nempe ad liberam determinationem, quia omnia, quæ in tempore fiunt, Deo præsentia sunt in æternitate, ut dictum est; cum igitur verum sit hominem se determinaturum ad talem vel talem actionem, hoc ipso divinæ notitiæ subest. Quare licet objecta propositionum seu enunciationum de futuris contingentibus in causis suis non sint determinata, utpote nondum existentia et a causa libera dependentia, ac possint esse vel non esse, prout tamen ad Deum referuntur, necesse est illa esse, seu in Dei scientia vera sunt, si quidem sunt futura. Hæc autem placet confirmare auctoritate S. Augustini, qui in lib. XXVI *Contra Faustum Manich.* cap. V, tum de præteritis tum de futuris eorumque veritate sic scribit: *Non ergo est, quod vere dicimus fuisse; sed ideo verum est illud fuisse, quod in nostra sententia verum est, non in ea re, quæ jam non est. Sententia quippe, qua dicimus aliquid fuisse, ideo vera est, quia illud, de quo dicimus, jam non est. Hanc sententiam Deus falsam facere non potest, quia non est contrarius veritati Quod si quæras, ubi sit hæc vera sententia, prius invenitur in animo nostro, cum id verum scimus, et dicitur. Sed si et de animo nostro ablata fuerit, cum id, quod scimus, obliti fuerimus, manet in ipsa veritate. Semper enim verum erit jam fuisse, quod ubi verum erat, antequam fieret, futurum esse, quod non erat* (1).

(1) Cfr. S. Th. p. 1, q. 14, art. 13, ad 2m, ubi rejectis aliis responsionibus concludit: *Et ideo dicendum est, quod quando in antecedente ponitur alquid impertinens ad actum animæ, consequens est accipiendum non secundum esse, quod in se est, sed secundum quod est in anima. Ut puta, si dicam, si anima intelligit aliquid, illud est immateriale, intelligendum est, quod*

PROPOSITIO IV.

Deus certo et infallibiliter cognoscit futura contingentia conditionata.

401. Ad pleniorem propositionis perspicuitatem juvat prænotare 1° ea dici conditionata futura, quæ, licet reipsa futura non sint, futura tamen essent, si aliqua poneretur conditio, a qua pendent; hæc autem medium veluti locum tenent inter mere possibilia, et absolute futura. Talis erat conversio Tyriorum et Sidoniorum, si Christus talia patravisset portenta, qualia apud Corozaïtas patravit ac Bethzaïditas. Hæc enim conversio non erat mere possibilis, nec absolute futura, cum conditio, ex qua illa conversio pendebat, non esset implenda; ergo futura erat sub conditione.

402. 2° Licet ab aliquibus theologis olim negata fuerit hæc præscientia divina futurorum conditionatorum, hodie vix ullam de ea controversiam esse. Catholici enim theologi, inquit doctissimus Card. Gotti, Ordinis Prædicatorum, uno vel altero excepto qui vult præfata conditionata solum conjecturaliter a Deo cognosci, asserunt ea a Deo certo et infallibiliter cognosci (1). Et sane vix salva fide negari id posse videtur. Tota itaque controversia, quæ catholicas aliquando scholas divisit, versatur seu, ut verius dicam,

illud est immateriale secundum quod est in intellectu, non secundum quod est in seipso. Et similiter si dicam, si Deus scivit aliquid, illud erit, consequens est intelligendum prout subest divinæ scientiæ, scilicet prout est in sua præsentialitate. Et sic necessarium est sicut et antecedens; quia omne quod est, dum est, necesse est esse; seu necessitate consequenti et hypothetica seu, ut dicitur, suppositionis, quia implicat aliquid fuisse prævisum ut certo futurum et futurum non esse, etsi in se futurum sit contingenter et libere. Quum vero, ut expositum est, logice seu ratione aliquid prius concipiatur esse quam videri, hinc ex unoquoque, hoc sensu, pendet ut actionem suam Deus ab æterno viderit ut bonam vel ut malam.

(1) Tom. III, in p. I, q. 6, dub. I, § I, n. 5, et rursum ibid. dub. III, § 2, loquens de hac conditionatorum scientia dicit: *De hac non controvertimus, sed omnes* (Thomistæ) *concorditer statuimus, eam dari in Deo, et quidem certam, non pure conjecturalem.*

versabatur circa modum eam exponendi, et circa medium in quo Deus ista futura conditionata videt.

403. 3° Talem scientiam in Deo propugnamus ut omnino certam atque infallibilem adversus eos, qui nonnisi conjecturalem ejusmodi futurorum conditionatorum notitiam in Deo esse affirmare ausi sunt.

404. His positis, cum laudato Gotti enunciatam propositionem ita probamus. 1° In Scripturis Deus plura revelavit sub conditione futura, quæ tamen facta non sunt, quia illa defuit conditio; ergo Deus ea certo cognovit. Nisi enim certo cognovisset talia sub conditione futura, ejus infinita veritas in cognoscendo et veracitas in prænunciando detrimentum passæ fuissent.

405. Jam vero antecedens, omissis innumeris aliis Scripturæ locis evincitur 1° ex I Reg. XXIII, 11 et seqq., ubi David consuluit Dominum, an, si mansisset Ceilæ, Saul ad eam expugnandam descensurus esset? et respondit Dominus : *Descendet.* Interrogavit iterum, num descendente Saule viri Ceilitæ tradituri eum essent in manus Saulis, responditque Dominus : *Tradent.* Ibi non agitur de mere possibili, nec de absolute futuro; sed tantum de eo quod evenisset posita conditione (1). 2° Id ipsum patet ex III Reg. XI, 2, ubi repetit Deus præceptum, quod jam dederat Exodi XXXIV, 16, de non jungendis connubiis cum alienigenis, quia *certissime aver-*

(1) Non defuit, qui observaret in paraphrasi chaldaica sic David interrogare Dominum : *Cogitant me tradere viri ceilitæ? Respondit autem Dominus : cogitant tradere. Cogitat descendere Saul? Et dixit Deus : cogitat descendere.* Et glossam ordinariam dicere: *In voluntate habent ut tradant.* Ita quidem observat hic auctor ad tollendum hoc testimonium de liberorum conditionate futurorum præscientia in Deo. Esto; sed debuisset pariter observare hebraicam veritatem habere futurum הֲיַסְגִּרוּ בַעֲלֵי קְעִילָה אֹתִי *Numquid concludent domine Ceila me? Et dixit Dominus* יַסְגִּירוּ *concludent ;* sic versionem LXX : Εἰ ἀποκλειθήσεται; *Numquid concludetur?* καὶ νῦν εἰ καταβήσεται Σαουλ; *et nunc numquid descendet Saul ? et dixit Dominus :* καταβήσεται, *descendet ;* tum versionem syriacam : *Prodituri sunt me cives urbis?.. Dixit Dominus : prodituri sunt te* ; et arabicam : *Tradentne me et socios meos cives urbis Sauli? Dixit Dominus : ita, ipsi te tradituri sunt.*

tent corda vestra, ut sequamini deos earum; quæ quidem prædictio veritatem sortita est in Salomone aliisque, in quibus adimpleta fuit conditio, non autem respectu eorum, qui libere hanc conditionem non posuerunt, seu in quibus verificata non fuit conditio. 3º Id pariter constat ex lib. Sap. IV, 11, ubi de justo immature ex hac vita prærepto dicitur : *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus, aut ne fictio deciperet animam illius.* Certe igitur noverat Deus justum illum fore in malum mutandum ac deceptioni obnoxium, si diutius vixisset; alioquin inconsulto præmatura morte ipsum e vivis rapuisset. 4º Denique ostenditur ex celebri illo Christi dicto (Matth. XI, 21; Luc. X, 13) quo exprobrans Corozaïtis et Bethzaïditis cordis obdurationem : *Væ tibi*, inquit, *Corozaïn, væ tibi Bethzaïda, quia, si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere pœnitentiam egissent.* Quibus verbis Christus Tyriorum et Sidoniorum pœnitentiam prædicit, si quidem apud illos prædicasset, ac signa fecisset, qualia in Galilæa fecit; illam ergo Christus sub tali conditione, quæ tamen adimpleta non est, futuram cognovit; alioquin neque tam acriter Corozaïtas atque Bethzaïditas objurgasset, nec tam certo et asseveranter Tyriorum et Sydoniorum pœnitentiam præ illis futuram affirmasset; ergo.

406. 2º Patres tum græci tum latini unanimes in hac Dei cognitione adstruenda sunt, indidem enim argumenta deprompserunt sive ad vindicandam divinam providentiam in infortuniis, quibus passim premuntur justi; sive ad parentes solandos de immatura filiorum morte, aliaque id genus multa, ut videre est apud Petavium (1). Nos brevitatis gratia non nisi unum vel alterum testimonium promemus ex S. Augustino ac S. Prospero ad rem conficiendam. Primus igitur, *De Correptione et Gratia* cap. VIII, non solum eam adstruit, sed præterea nonnisi insanissime negari eam posse affirmat; sic enim loquitur : *Respondeant, si possunt, cur illos Deus, cum fideliter et pie viverent, non tunc de hujus vitæ periculis rapuit, ne malitia mutaret intellectum eorum, et ne fictio deciperet animas eorum. Utrum hoc in potestate non ha-*

(1) Lib. IV, c. 8, n. 19.

buit? an eorum mala futura nescivit? Nempe nihil horum nisi perversissime et insanissime dicitur, et alibi sæpe. Alter vero *Resp.* VIII *ad excerpta Genuensium*, ait : *De Tyriis vero et Sidoniis quid aliud possumus dicere, quam non esse eis datum ut crederent, quos etiam credituros fuisse ipsa veritas dicit, si talia, qualia apud non credentes facta sunt, virtutum signa vidissent.* Si itaque sub conditione fuisse credituros veritas dixit, et verissime dixit, sentit igitur S. Prosper Deum certo præscivisse eos sub talibus signis credituros. Atque ut pateat hos Patres non obiter tantum ea dixisse, observandum est eos tali Dei præscientia uti tamquam argumento validissimo ad adstruendam adversus Pelagianos ac Semipelagianos gratuitam gratiæ naturam ac distributionem.

407. 3° Demum ejusmodi Deo inesse scientiam infallibilem futurorum sub conditione, ratio ipsa suadet. Hæc enim scientia summa perfectio est, quam melius est habere, ut scholæ loquuntur; ergo Deo necessario inesse debet, cum nulla simplici perfectione carere possit. Adeo vero insitum est Christianorum omnium mentibus Deum ejusmodi conditionata prænoscere, ut in vulgari quotidie sermone sit positum : Deus ita fecit, quia prævidit id in bonum cessurum huic, cui talia permisit, seu de quo ita disposuit, et hinc uberem capiunt consolationem ; quare tot dici possunt hujus scientiæ divinæ testes quot Christiani, imo pene dixerim, quot homines sunt, qui Deum esse non negant.

DIFFICULTATES.

408. Obj. prima. 1° Quæ in Scriptura sub conditione prænunciata dicuntur nonnisi improprie seu metaphorice sunt intelligenda, cum conditio præ se ferat suspensionem atque hæsitationem, quæ in Deo admitti non potest. 2° Quod si quis contendat proprie illa esse admittenda, nihil vetat quominus de scientia conjecturali ea accipiamus, prout innuunt particulæ *forte, forsitan*, etc. quibus ejusmodi futura prænunciantur; ut cum de Adam (Gen. III, 22) Deus inquit : *Ne forte mittat manum suam et sumat etiam de ligno vitæ;* et Christus (Matth. XI, 23) ait : *Si in*

Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, forte mansissent usque in hanc diem; quo pariter referri possunt, quæ Exodi IV, 8 et seq. leguntur : *Si non crediderint tibi,* inquit Deus Mosi, *neque audierint sermonem signi prioris, credent verbo signi sequentis, quod si nec duobus quidem his signis crediderint... sume aquam fluminis, etc.* Quæ quidem apertissime ostendunt Deum certa scientia nescivisse, utrum Hebræi credituri essent nec ne primo aut secundo aut tertio signo; ergo.

409. Resp. ad 1m, *Neg.* Ad prob. *Dist.* Conditio præ se fert suspensionem ex parte objecti, *conc.;* ex parte divinæ scientiæ, quæ unico intuitu omnia attingit, *neg.* Responsio patet ex dictis in superiori propositione.

410. Ad 2m, *Neg.* Si quid enim evincerent particulæ dubitativæ *forte, forsitan,* etc., deberet pariter negari cum Socinianis, qui eadem opponunt, scientia certa futurorum liberorum; humano proinde loquendi usui in his, aliisque similibus Deum se se accommodasse dicendum est, ut superius vidimus, cum adversus Socinianos disputaremus. Humana sane loquendi ratione Deum usum esse elucet ex ipso Exodi cap. IV, nobis objecto, ubi versu 2 Deus Mosen interrogat : *Quid est, quod tenes in manu tua? Respondit : virga.* Qui porro sanus ac prudens dicat Deum nescivisse, quid Moses manu teneret? Sane S. Th. 2. 2, q. 171, art. 6, ad 2m, hæc aliaque ejusmodi testimonia explicat de revelatione secundum esse, quod res habent in causis suis, non autem secundum scientiam, quam Deus de iis habet (1).

411. Obj. secunda. Ejusmodi præscientia rerum sub conditione futurarum prorsus rejicitur a SS. Augustino, Fulgentio et Prospero disceptantibus adversus Pelagianos ac Semipelagianos. Ete-

(1) En ejus verba : *Divini præscientia respicit futura secundum duo, scilicet secundum quod sunt in se ipsis, in quantum scilicet ipsa præsentialiter intuetur, et secundum quod sunt in suis causis, in quantum scilicet videt ordinem causarum ad effectus. Et quamvis contingentia futura, prout sunt in se ipsis, sint determinata ad unum, tamen, prout sunt in suis causis, non sunt determinata, quin possint aliter evenire. Et quamvis ista duplex cognitio semper in intellectu divino conjungatur, non tamen conjungitur semper in revelatione prophetica.*

nim S. Augustinus, *De anima* lib. I, cap. XII : *Ipsa,* inquit, *exinanitur omnino præscientia, si quod præscitur, non erit. Quomodo enim recte diciturpræsciri futurum, quod non est futurum*? Et, lib. *De prædestinatione Sanctorum*, cap. XIV, exponens illud : *Raptus est*, etc. : *Dictum, est,* inquit, *secundum pericula hujus vitæ; non secundum præscientiam Dei, qui hoc præscivit, quod futurum erat, non quod futurum non erat; id est, quod ei mortem immaturam fuerat largiturus, ut tentationum subtraheretur incerto; non quod peccaturus esset, qui mansurus in tentatione non esset.* Quo sensu S. Fulgentius, *De vera prædestinatione,* lib. I, cap. VII : *Absurde dicitur*, scribit, *Deum præscisse parvuli futura peccata, quæ futura non erant. Neque enim Dominus rerum omnium conditor facienda præscisset, quæ facienda non essent.* Denique S. Prosper in Epist. *ad August.* n. 5, loquens de Semipelagianis, ait : *In tantum quibuscumque commentitiis meritis electionem Dei subjiciunt, ut quia præterita non exstant, futura, quæ non sint futura, confingant, novoque apud illos absurditatis genere, et non agenda præscita sint et præscita non acta sunt;* ergo.

412. Resp. *Dist. antec.* Rejicitur ut norma gratiæ et prædestinationis aut reprobationis, ut contendebant Pelagiani ac Semipelagiani, *conc.;* rejicitur in se, *neg.* Hi enim ad dandam rationem, cur ex infantibus potissimum alii raperentur ante Baptismum, alii ad Baptismum pervenirent et eo accepto morerentur, confugiebant ad prævisa futura naturalia illorum merita, si diutius vixissent. Si autem sermo esset de adultis, quorum alii vocati erant, alii vero non, reponebant pariter ita Deum se se gessisse erga illos, quos non vocavit, ex prævisa eorum infidelitate ac demeritis; imo adeo progressi sunt, ut affirmarent Deum ex ejusmodi prævisione meritorum aut demeritorum decrevisse vel præmia vel pœnas. Quæ quidem omnia, utpote falsa et absurda, laudati Patres rejiciebant, atque tamquam commentitiam traducebant normam talis discretionis, desumptam ex divina præscientia illorum sive meritorum sive demeritorum, quæ nunquam futura essent, quæque proinde nec a Deo prævideri poterant, cum non implenda esset conditio, ac multo minus ex iis Deus decernere præmia vel

pœnas potuisset. Præscindendo autem ab ejusmodi abusu, scientiam sub conditione futurorum in se spectatam et agnovisse citatos Patres et admisisse evidenter patet ex perpetuo usu, quem ipsi faciunt hujus præscientiæ ad constabiliendam gratuitam gratiæ et vocationis divinam largitionem adversus eosdem hæreticos, ut superius notavimus, atque hac ratione componi facile possunt, quæ hi Patres, in specie contraria, dicere de hac præscientia visi sunt.

413. Inst. Saltem S. Thomas huic præscientiæ contrarius est. Docet enim 1° rem contingentem non posse certo cognosci, nisi prout est actu in seipsa, et *sic consideratur,* inquit, *ut præsens.* Porro 2° futurum sub conditione non est actu in seipso, cum pendeat a conditione, nequit igitur a Deo cognosci. Docet præterea S. Thomas futurum contingens videri a Deo, quia est divinæ æternitati præsens; atqui futurum sub conditione non est æternitati præsens; ergo.

414. Resp. *Neg. antec.* Ad 1m, *Dist. maj.* Res contingens non potest, cognosci nisi prout est actu in se ipsa sive absolute sive conditionate, *conc.;* absolute tantum, *neg.* Sic *Dist. min.* Res contingens sub conditione futura non est actu in se ipsa absolute, *conc.;* sub conditione, *neg.* Existeret enim, si poneretur conditio ac proinde a Deo cognosci debet, quem nihil veri latet.

415. Ad 2m, *Dist.* Futurum sub conditione non est divinæ æternitati præsens ut absolute futurum, *conc.;* ut futurum sub conditione, *neg.* Divinæ enim æternitati aliquid subest prout est, nempe sive absolute sive sub conditione.

416. Obj. tertia. 1° Scientia futurorum sub conditione nullam habet veritatem objectivam; futura enim istiusmodi pendent a conditione, quæ non erit. Imo 2° nec habent illam determinatam veritatem vel falsitatem, nam veritas futurorum sub conditione consistit in illatione quæ a conditione pendet, quæque nullum habet necessarium ac infallibilem nexum cum eventu; supposita siquidem quacumque conditione potest semper actio libera poni vel non poni; ergo vel non datur in Deo talis scientia, vel si datur conjecturalis est, eo magis quod Deus non possit dignoscere futura, nisi in suis decretis, quæ in futuris conditionatis nulla sunt; ergo.

417. Resp. ad 1m, *Dist.* in se, *trans.;* prout subsunt scientiæ Dei, *neg.* Non enim vera sunt, prout sunt futura contingentia libera, quæ, ut diximus cum Petavio, eo ipso quod natura sua possint esse et non esse, non possunt dici nec vera nec falsa; at, prout referuntur ad Dei scientiam, vera sunt. Id ipsum dic de conditionatis (1), quæ posita conditione certo essent, si Deus ea certo fore prænovit.

418. Ad 2m, Eadem esto distinctio, eadem enim est ratio. Hinc *neg. cons.* Ad Confirmat. autem: *eo magis,* etc. *Dist.* Quæ subsunt *scientiæ visionis, trans.;* quæ subsunt scientiæ simplicis intelligentiæ, cujusmodi ex Petavio sunt futura sub conditione, *neg.* Dei enim decreta respiciunt ea solum, quæ Deus immediate vel per causas necessarias facere statuit ex iis, quæ ipsi per scientiam, ut dicitur, simplicis intelligentiæ objiciuntur, velut ars, quæ mentem artificis dirigit, ut ea amplectatur vel rejiciat, prout ad opus, quod intendit moliri conferunt vel obsunt, juxta præstitutum sibi finem, ut supra animadversum est (2).

ARTICULUS III.

De medio scientiæ divinæ.

419. Medium scientiæ vocant philosophi ac theologi causam cognitionis, seu illud quod prius cognitum ducit in alterius cognitionem, inde prodierunt voces cognitionis *immediatæ* vel *me-*

(1) Cfr. Petav. lib. IV, cap. 7, § 11.

(2) Hæc sunt præcipuæ difficultates quas, urget Typhanius, anonymus passim nuncupatus; ad reliquas enim quod attinet minoris momenti desumptas ex imperfectionibus, quas juxta ipsum includit ejusmodi scientia, tum ex eo quod particula *si* nota sit compositionis, conditionis nempe cum conditionato, tum etiam ex eo quod discursum, ut ipse loquitur, involvat, tum etiam quod dicat suspensionem, hæsitationem, otiositatem, etc. non vacat eas diutius expendere, quia hæc in nobis quidem locum habere possunt, non autem in Deo; nam, ut loquitur S. Thomas, p. 1, q. 14. art. 14, ad 3m, *esset scientia Dei variabilis, si enunciabilia cognosceret per modum enunciabilium componendo et dividendo, sicut accidit in intellectu nostro;* quod in Deo esse non potest. Cons. Card. Gotti, loc. cit.

diatæ. Ita speculum est medium, per quod imaginem nostram conspicimus, et in philosophicis prima principia seu axiomata sunt media, quibus devenitur in conclusionis notitiam.

420. Deus autem ex dictis videt se et alia a se distincta. Ea autem quæ extra Deum sunt, vel possibilia dicuntur, vel existentia cum suis differentiis præteriti, præsentis aut futuri; hæc rursum vel sunt necessaria vel libera; libera denique futura talia sunt vel absolute vel sub aliqua conditione tantum.

421. Itaque circa rationem, qua Deus diversa hæc intuetur, alia penes omnes aut fere omnes certa sunt atque explorata, alia vero magnam dissensionum segetem ac disputationum præbuerunt, ita ut ingentia hinc inde volumina prodierint. Nos igitur principiis nostris insistentes de nulla miscenda domestica concertatione, qua fieri poterit brevitate incerta ab incertis secernemus; deinde ne theologiæ candidati hospites omnino sint in his controversiis, quæ olim catholicas scholas agitabant, historica ratione diversas opiniones exponemus, liberum unicuique permittentes arbitrium eam sectandi, quæ magis arriserit, eamque adhibendi contra incredulos aut heterodoxos, prout nos quoque præstitimus, et præstabimus etiam deinceps, quæ ad eorum difficultates disjiciendas expeditior et opportunior visa fuerit, præsertim quum validius quisque iis armis pugnet, quibus assuevit.

422. 1° Igitur illud certum apud omnes est, Deum absque ullo medio seipsum cognoscere seu essentiam suam; cum in Deo, utpote ente a se, nihil prius essentia sua sit vel concipi possit, quod habeatur veluti causa vel medium cognitionis essentiæ divinæ.

423. 2° Illud pariter pro certo habetur, Deum juxta nostrum cogitandi modum in essentia sua veluti in medio sua attributa cognoscere, quia essentia divina a nobis concipitur tamquam radix, a qua ejus attributa dimanant.

424. 3° Certum est Deum alia a se in seipso tamquam in objecto, ratione prius cognito, cognoscere, tum nempe quæ possibilia tantum sunt, tum existentia pro ea temporis ac status differentia, pro qua existunt, scilicet ut futura pro eo tempore, quo nondum sunt, ut præterita, pro eo tempore, quo amplius non sunt; et hoc quidem de illorum existentium classe, quæ vel immediate produ-

cuntur a Deo vel a causis secundis necessario seu naturaliter agentibus. Hæc autem a Deo in se ipso, seu in propria essentia, tamquam in medio ratione prius cognito, sub triplici respectu cognosci possunt, ac 1° quidem ut rerum omnium sive possibilium sive existentium causa productiva; 2° ut illarum causa exemplari, seu idea objectiva omnium quæ sunt vel esse possunt; 3° ut in se continente secundum modum quemdam excellentem omnes et singulas perfectiones omnium creaturarum. Vid. S. Thomas, *Contra gentes*, lib. I, cap. XLIX, nec non p. 1 q. 14, art. 3 et 6.

425. Et hæc quidem certa ac rata penes omnes aut fere omnes sunt. Sed illico oritur controversia, num Deus possibilia in se præcise videat tamquam in causa aut tamquam in speculo ea omnia repræsentante, prout expositum est circa diversas rationes, quibus Deus ea, quæ sunt a se distincta, videre potest. Thomistæ contendunt omnia possibilia Deum cognoscere in se ut in causa; Vasquez cum aliis arbitratur Deum ea videre in Verbo ut in speculo. Quoad existentia vero cum suis respectivis differentiis (1), rursum

(1) Cons. Petav. lib. IV, cap. II, num. 10 et seqq. ubi ostendit Patres in ea esse sententia, ut omnium rerum efficiendarum rationes et exemplaria in Deo a tota æternitate fuerint, adeo ut jam illa quodammodo in sua æternitate condiderit. *Quidquid enim*, inquit Augustinus, *facturus erat Deus in creatura, jam in Verbo erat; nec esset in rebus, nisi esset in Verbo; quomodo et in te non esset in fabrica, nisi esset in consilio. Sicut in Evangelio dicitur: quod factum est in ipso vita erat. Erat ergo quod factum est; sed in Verbo erat; et omnia opera Dei ibi erant, et opera nondum erant* (*Enarr.* in Ps. LXV, n. 5). Clarius adhuc alibi idem S. Doctor id ipsum docet: *Faber*, inquit, *facit arcam. Primo in arte habet arcam; si enim in arte arcam non haberet, unde illam fabricando proferret? Sed arca sic est in arte, ut non ipsa arca sit, quæ videtur oculis. In arte invisibiliter est, in opere visibiliter erit... attendite ergo arcam in arte, et arcam in opere. Arca in opere non est vita, arca in arte vita est; quia vivit anima artificis, ubi sunt ista omnia, antequam proferantur. Sic ergo, fratres carissimi, quia sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, secundum artem continet omnia, antequam fabricet omnia; hinc quæ fiunt per ipsam artem, non continua vita sunt, sed quidquid factum est, vita in illo est. Terram vides, est in arte terra, cœlum vides, est in arte cœlum; solem et lunam vides, sunt et ista in arte. Sed foris corpora sunt, in arte vita sunt* (Tract. I. *In Joan.* n. 17). Ex quibus discimus omnium rerum exem-

Thomistæ censent ea a Deo videri in essentia sua ut eorum causâ effectrice et in decretis; alii veluti in causa exemplari et supereminenti; plures vero contendunt Deum ista cognoscere, non solum in se ipso tamquam in medio ratione prius cognito, sed *etiam* in se ipsis immediate seu absque medio, non quasi res sic cognitæ sint causæ cognitionis divinæ, sed terminus et objectum ipsius cognitionis. Verum de his hactenus satis.

426. Majoris momenti sunt controversiæ, quæ versantur circa contingentia, sive absolute sive sub conditione futura, ob connexionem, quam istæ habent cum controversiis de efficacia gratiæ.

427. Ut ea, qua par est, claritate quæstiones istæ exponantur, debemus distinguere duplicem ordinem istorum futurorum contingentium, ac duplicem hominis statum. Nempe 1° libere futura alia sunt ordinis naturalis, alia vero ordinis supernaturalis seu gratiæ. Rursum alia sunt bona ac meritoria, alia vero mala, ut peccata. 2° Homo vel considerari potest in statu innocentiæ ante peccatum, vel in statu naturæ lapsæ post peccatum, per quod a primævo illo innocentiæ ac felicitatis statu decidit.

428. Itaque Thomistæ, qui gratiam a se efficacem admittunt, contendunt Deum omnia futura contingentia sive ordinis naturalis sive supernaturalis cognoscere in suis decretis physice prædeterminantibus, tum pro statu naturæ innocentis, tum pro statu naturæ lapsæ, cum Deus sit prima causa, causa universalissima, primum movens et agens, et supremus dominus; creatura autem dependeat a Deo sicut causa secunda a causa prima, non solum ut sit, verum etiam ut agat et operetur; quo fit, ut in nullum actum erumpere possit, nisi Deus ejus voluntatem præmoveat et physice prædeterminet ad agendum. Quoad peccata vero, plerique ex ipsis contendunt Deum ea videre in decreto permissivo quoad malitiam, in decreto vero præmovente ac physice prædeterminante quoad entitatem, seu actum materialem et physicum.

plaria in Deo esse, ac Deum in se res omnes velut in exemplari conspicere, non solum quæ sunt, sed etiam quæ esse possent, quibus si accedat decretum eas condendi, videt, nostro concipiendi modo, et in se tanquam causa exemplari, et insuper in se tamquam in causa formali per subsequens decretum, quod a scientia distingui debet.

429. Jansenii discipuli et Augustiniani conveniunt cum Thomistis pro statu naturæ lapsæ, non autem pro statu naturæ innocentis quoad actus supernaturalis ordinis ; quia juxta S. Augustinum homo in statu naturæ integræ non indigebat ad actus supernaturales nisi *adjutorio sine quo*, in statu naturæ infirmæ jam indiget *adjutorio quo* voluntas determinetur ad operandum, per delectationem cœlestem relative et *necessario* victricem juxta Jansenianos, et per delectationem relative ac *moraliter* victricem juxta Augustinianos (1). Hinc est quod utrique perfecte conveniant cum Molinistis et Congruistis pro statu naturæ innocentis, sive quoad naturam gratiæ, sive quoad scientiam mediam seu directricem, utramque vero tamquam summopere Deo injuriosam rejiciant pro statu naturæ lapsæ.

430. Ceteri omnes theologi, qui non admittunt gratiam a se efficacem, et rejiciunt decreta absoluta præmoventia et physice prædeterminantia, utpote quæ sibi videantur humanæ liberati contraria, contendunt Deum videre actiones libere futuras ordinis naturalis in essentia sua, tamquam specie intelligibili in repræsentando infinita, seu tamquam in speculo, eodem modo ac videt omnia possibilia ; quia ea videt in se seu essentia sua velut perfectissima similitudine omnium intelligibilium secundum esse proprium quod habent, sive possibile tantum, sive etiam actuale et exercitum pro quacumque temporis differentia, nec non ea, quæ creaturæ sive necessario sive libere acturæ essent in quacumque hypothesi possibili. Nisi enim hoc modo, inquiunt, Deus creaturas cognosceret, nec perfecte nec comprehensive eas cognosceret, quia juxta S. Thomam p. 1, q. 12, art. 7 : *Illud comprehenditur, quod perfecte cognoscitur; perfecte autem cognoscitur, quod tantum cognoscitur, quantum est cognoscibile;* atque, ut addit, ibid. q. 14, art. 5 : *Si perfecte aliquid cognoscitur, necesse est, quod virtus ejus cognoscatur; virtus autem alicujus rei perfecte cognosci non potest, nisi cognoscantur ea, ad quæ virtus se extendit.* Sed non cognosceret perfecte virtutem creaturæ rationalis, nisi cognosceret ea omnia, quæ potest hæc agere, et quæ libere

(1) De his ex professo loquemur in tractatu de gratia.

actura est pro quacumque temporis differentia, et in quacumque hypothesi constituta actura esset; hinc concludunt Deum contingentia libere futura in se seu essentia sua modo exposito cognoscere.

431. Sic quoad actus supernaturales illi ipsi theologi censent Deum hos videre in decretis dandi gratiam prævisam efficacem per scientiam futurorum conditionatorum. Quæ gratia, ut prævisa efficax sub tali conditione, si eam dari Deus decernat, distinguitur in istorum sententia a gratia pure sufficienti ratione doni et beneficii; cum non obstante hac prævisione posset Deus eam non dare, prout reipsa eam non dedit Tyriis atque Sidoniis. Peccata vero in istorum opinione Deus videt in forma opposita, id est, in bono, in quantum scilicet, bono cognito, ipsius privationem, nempe malum, prænoscit, ut ipse etiam loquitur S. Thomas.

432. Tota ratio dissensionis, quæ viget inter Thomistas illosque omnes, qui gratiam *a se efficacem* admittunt, et alios theologos, qui gratiam hanc *a se efficacem* rejiciunt, sed solum efficacem esse contendunt ex prævisione consensus et decreto subsequenti, consistit in eo, quod Thomistæ nullum discrimen agnoscant neque agnoscendum esse velint inter *scientiam visionis* et *decretum Dei;* quia juxta ipsos unum idemque sunt *scientia visionis* et *decretum,* nec præter istam scientiam aliam agnoscant, nisi illam, quæ est *mere possibilium,* et quam *simplicis intelligentiæ* dicimus. Congruistæ e contrario et Augustiniani recentiores in his, quæ a causis liberis pendent, distinguendos actus volunt, qui efficaci Dei gratia indigent, ut fiant, ab aliis, qui vel a sola humana libertate prodeunt, cujusmodi sunt actus moralis honestatis, vel quos solo gratiæ sufficientis auxilio fieri posse propugnant; distinguunt præterea Dei decretum a scientia visionis (1).

433. Hinc Thomistæ docent Deum, si sermo sit de actibus moralis honestatis, hos prænoscere in decretis præmotionis, imo et prædeterminationis physicæ; si vero sermo sit de actibus ordinis supernaturalis, in decretis dandæ vel negandæ gratiæ a se efficacis, quam pariter comitatur prædeterminatio physica eamque in-

(1) Cfr. Card. Gotti, tom. III, q. 4, dub. I et seqq.

cludit. Ceteri, si sermo sit de artibus moralis honestatis, passim contendunt hos a Deo prænosci in altissima voluntatis humanæ comprehensione; si vero agatur de actibus supernaturalibus, existimant Deum hos prænoscere in decreto, quod subsequitur prævisionem Dei de iis, quæ liberæ voluntates acturæ essent sub tali gratia, quam Deus dare decrevit. Hi propterea bifariam distinguunt scientiam, nempe eam, quæ in simplici rei futuræ cognitione posita est, et eam, quæ subsequitur decretum. Scientiam, quæ præcedit decretum illudque dirigit, veteres vocarunt *scientiam futurorum exploratricem*, Molina vocavit *mediam;* de hac in articulo sequente.

434. Thomistæ ad suam sententiam adstruendam afferunt ex Scripturis illa omnia testimonia, in quibus quidquid mali vel boni naturalis ac supernaturalis homines libere faciunt, totum *præparatum a Deo* dicitur in *decretis, viis, judiciis, ac providentia ejus positum*, ut id tantum factum sit, quod ipse *cogitavit,* ac *fieri voluit,* hominum voluntate sive bona sive mala sapientissime usus ad rectissimos fines consequendos. Talia sunt inter cetera Act. IV, 27 : *Convenerunt vere... adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus cum gentibus et populis Israël, facere quæ manus tua et consilium tuum decreverunt fieri;* Ephes. II, 10, ubi *creati* dicimur, *in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.* Ex Patribus laudant S. Augustinum et S. Greg. M., qui docent, ut superius vidimus, non ideo Deum res futuras prævidere, quia futuræ, sed ideo res futuras esse, quia Deus prævidit.

435. Congruistæ e contrario, Augustiniani, etc. ex Scriptura ea proferunt loca, in quibus opera nostra *cognita, investigata* dicuntur, *in viis* et *in semitis nostris prævisa,* non in decreto Dei præfinita. Sic Ps. CXXXVIII et seqq. legitur : *Domine probasti me et cognovisti me, tu cognovisti sessionem meam. Intellexisti cogitationes meas de longe, semitam meam et funiculum meum investigasti, et omnes vias meas prævidisti.* His addunt futura conditionata, quorum conditio ponenda non erat; ut immutandum justum, si diutius vixisset (Sap. IV); capiendum David a Saule, si

Ceilæ constitisset (I Reg XXIII); pœnitentiam acturos Tyrios et Sidonios, si Christi miracula vidissent (Luc. X). In his et similibus, aiunt, solam Dei præscientiam spectare licet de eo, quod in iis circumstantiis futurum erat; nam, si decretum aliquod Deus fecisset, jam impletum esset. Ex Patribus laudant auctorem *Quæstionum ad Orthodoxos*, q. LVIII; Origenem, in cap VIII epist. *ad Rom.*; Hieronymum in cap. XXVI Jeremiæ, qui expresse tradunt res non ideo futuras, quia Deus eas præscivit, sed ideo Deum eas præscivisse, quia futuræ erant. Cum his concordat S. Augustinus in locis supra citatis, tum etiam libro *De prædestinatione Sanctorum*, cap. X, ubi ait: *Prædestinatio* (seu decretum) *sine præscientia esse non potest, potest autem esse sine prædestinatione præscientia. Prædestinatione quippe Deus ea præscivit quæ fuerat ipse facturus; unde dictum est: fecit quæ futura sunt. Præscire autem potens est, quæ ipse non facit, sicut quæcumque peccata.* Sic S. Joan. Damasc. *Adversus Manichæos: Est quidem,* inquit, *præscientia Dei vera et inviolabilis; verum ipsa nequaquam est causa, cur omnino fiat, quod futurum est; quin potius, quia hoc vel illud facturi sumus, ideo prænoscit.* Sic Patres reliqui, nec non Richardus, Alensis, Bonaventura, et innumeri ex veteribus scholasticis (1).

436. In tanta sententiarum diversitate nos quid dicemus? Illud ipsum quod dixit S. Augustinus, *Enarr. in Ps. XLIX* n. 18, cujus hæc sunt verba: *Ne forte hoc a me, fratres, expectis, ut explicem vobis, quomodo cognoscat Deus; hoc solum dico, non sic cognoscit ut homo, non sic cognoscit ut angelus, et quomodo cognoscit, dicere non audeo, quoniam et scire non possum. Unum tamen scio, quia et antequam essent, omnia noverat Deus.*

ARTICULUS IV.

De divisione scientiæ Dei.

437. Scientia divina reipsa unica est ac simplicissima, utpote quæ est ipsa divina substantia tali modo per se ipsam se

(1) Cfr. Tournely, *Tract. de Deo*, q. 16, art. 4.

habens. Quatenus autem, seclusis imperfectionibus, multis scientiis seu cognitionibus realiter inter se distinctis æquivalet, est virtualiter multiplex. Hinc solent theologi eam per inadæquatos conceptus in plures scientias seu cognitiones extrinsece discernere.

438. Dividitur itaque ratione objecti 1° in scientiam *necessariam et liberam*. *Necessaria* est cognitio objecti independentis a liberis Dei decretis; tale autem objectum est Deus ipse et res omnes possibiles. *Libera* est cognitio objecti dependentis a libero Dei decreto; objectum propterea istius scientiæ sunt res omnes vel existentes vel aliquando extituræ.

439. 2° Dividitur in scientiam *speculativam* et *practicam*. *Speculativa* est, quæ versatur circa objectum, ut vocant, non operabile, cujusmodi est Deus ipse et res mere possibiles. *Practica* est cognitio objecti operabilis, prout sunt res omnes conditæ seu condendæ.

440. 3° In scientiam *approbationis* et *improbationis*. Scientia *approbationis* est cognitio objecti, quod Deus approbat et quod ipsi placet; *improbationis* est scientia objecti, quod Deus reprobat quodque ipsi displicet. Objectum prioris scientiæ sunt omnia existentia ac bonæ creaturarum liberarum actiones; posterioris vero sunt peccata.

441. 4° In scientiam *simplicis intelligentiæ* et *visionis*. *Simplicis intelligentiæ* est cognitio rerum mere possibilium, quæ nec extitere neque extituræ sunt, quo fit ut scientia ista antecedat quodcumque Dei decretum; scientia *visionis* est cognitio tum ipsius Dei, tum rerum existentium in aliqua temporis differentia, sive actu existant, sive extiterint, sive extituræ sint; hinc scientia visionis partim necessaria est respectu sui objecti, partim contingens et libera (1).

(1) Atque hic obiter notetur perperam Doctorem Henricum Klee, profess. ordin. theolog. Bonnæ, in sua *Katholische Dogmatik*, seu *Dogmatica catholica*, Moguntiæ 1835, vol. 1, irridere theologos ob distinctionem scientiæ Dei in *scientiam simplicis intelligentiæ*, *in scientiam visionis* atque in *scientiam mediam*. Etenim pag. 54 et seqq. loquens de *modo* divinæ cognitionis, ostendere pluribus nisus est, Dei cognitionem utpote perfectissimam esse sim-

442. Circa has divisiones vix est inter theologos controversia; at gravis est circa postremam, utrum scilicet ea sit adæquata, an vero inadæquata. Thomistæ contendunt eam esse adæquatam, quia præter scientiam simplicis intelligentiæ et visionis juxta ipsos nulla alia datur; Augustiniani autem recentiores, ut Card. Norisius, Berti, Juenin aliique magno numero, cum Congruistis aliisque omnibus, qui negant omnia Deum præscire in decreto suo physice prædeterminante, affirmant esse inadæquatam, quia præter eam scientiam, qua Deus videt res mere possibiles, et illam, qua videt res absolute futuras, datur media quædam scientia, qua Deus videt res sub conditione futuras, et quidem independenter ab omni suo decreto, sed eas in se videt, prout videt in se res omnes possibiles. Hinc scientia media definitur cognitio divina rerum sub conditione futurarum independens ab omni Dei decreto (1); revocatur autem hæc scientia ad scientiam simplicis intelligentiæ velut species ejusdem.

443. Quum nunc, ut superius vidimus, omnes fere theologi catholici conveniant in admittenda in Deo scientia futurorum con-

plicissimam ac *prorsus immediatam*, seu Deum cognoscere omnia *immediate*; quibus absolutis, pag. 57. ita concludit : *Ex hactenus dictis patet ἀφιλοσοφια distinctionis inter scientiam visionis, scientiam mediam et simplicis intelligentiæ, quæ restititui debet suis auctoribus ad ipsorum proprium ornatum, nomine ac sensu aliquantum mutato, scilicet* visionariæ (*visionäre*) dimidiæ scientiæ (*halbe Wissenschaft*) *et* intelligentiæ cujusdam simplicioris (*Wissenschaft der einfältigen Einsicht*). At doctus professor debuisset animadvertere, hanc divisionem a theologis peti non a *modo* cognitionis, sed ab *objecto* cognitionis divinæ, quæ confundi a viro theologo inter se minime possunt. Neque illud prætereundum sine animadversione, est passim in Germania theologiam lingua vernacula tradi non absque ingenti linguæ latinæ jactura in clero catholico instituendo, quæ tamen ecclesiasticis viris cordi summopere esse deberet. Georgius Hermes ad hanc scribendi rationem suos inducere conatus est apposita dissertatione. Sed hujus viri conatus potius inducere recte sentientes debuisset ad contrariam viam ineundam.

(1) Sic loc. cit. q. 6, dub. III, § 2, n. 8, Card. Gotti definit scientiam mediam :*Scientiam, qua Deus ante omne suæ voluntatis decretum certo novit, quid voluntas factura esset, si decerneret eam ponere in talibus circumstantiis, vel tali rerum ordine et sub tali auxilio.*

ditionatorum, tota quæstio arctatur ad medium, quo Deus hæc futura conditionata cognoscit; si enim videt in se seu essentia sua, ut cognoscit res possibiles in omni ipsarum hypothesi antecedenter ad omne ipsius decretum, jam necessario fluit dari ejusmodi scientiam mediam; quod si Deus ea non videat nisi in positivo suo decreto ac dependenter ab ipso, non datur scientia media.

444. Thomistæ contendunt Deum videre futura conditionata in decreto suo subjective absoluto, et conditionato ex parte objecti (1). Quod ut intelligatur, notandum est duplici ratione aliquod decretum posse dici conditionatum : uno modo ex parte subjecti, ut si quis diceret : Vellem dare Petro centum nummos, si venderem domum meam; ast cum decreverim eam non vendere, ideo nolo dare Petro centum nummos. Alio modo potest aliquod decretum esse conditionatum ex parte objecti, ut si quis diceret : Vellem dare Petro centum aureos, si die crastina Petrus ad me veniret. Jam vero dari in Deo decreta objective conditionata, certum est apud theologos omnes. Tale est decretum sive voluntas salvandi omnes homines, si recte utantur mediis sibi a Deo dandis; non delendi Sodomam, si in ipsa reperti fuerint triginta viri justi; exhibendi Christo plusquam duodecim legiones angelorum, si Christus eum rogasset, etc. Hinc quæstio solum est circa decreta subjective conditionata. Thomistæ acriter pro ipsis pugnant, contendentes scientiam conditionatorum ab illis tamquam a causa futuræ existentiæ actuum liberorum, circa quam hæc scientia occupatur, pendere. Sed non minus nervose ceteri theologi ista decreta subjective conditionata rejiciunt, quod videantur humanæ libertati contraria, imo et illusoria, cum in Thomistarum hypothesi etiam conditio objectiva pendeat ab ipsius Dei decreto physice prædeterminante, ut patet ex allato exemplo : Vellem dare Petro centum aureos, si Petrus veniret ad me crastina die; cum autem venire ad me non possit absque curru meo, quem decrevi non dare (quo sensu decretum subjective absolutum concipitur), ideo decerno non dare Petro centum aureos. Hinc reducitur conditio ad hæc verba : Nolo dare Petro absolute centum aureos.

(1) Cfr. Gotti, loc. cit. lib. VI, dub. II, § I et seqq.

445. Nostrum non est hanc litem dirimere, imo nec eam attingere constituimus, cum ætas nostra alias habeat majoris momenti quæstiones, quibus serio occupetur, nec divisione nunc temporis præsertim opus sit, sed potius animorum consensione, quo validiorem tot christianæ seu catholicæ fidei hostibus obicem opponamus; licet enim salva pace et charitate unaquæque schola propria placita tueri possit, attamen experientia compertum est ex diversitate sententiarum, ut plurimum, animorum etiam sinceram benevolentiam non parum, etiam nobis invitis, retardari. Optandum utique esset, ut vel extrema ipsa lineamenta antiquæ illius disceptationis, quæ tantopere jam insonuit, penitus delerentur. Ecclesia nihil decernere statuit, utraque sententia salva fide teneri potest. Itaque cum ad aptius tuenda fidei dogmata utraque sententia excogitata sit, quilibet, ut superius jam a nobis animadversum est, adoptet illam, quæ magis conducere videtur ad fidem sartam tectamque tuendam, tum adversus Protestantes, tum adversus Jansenianos, quos nunc constat ex factis non fuisse, nec esse nisi deistas larvatos (1), ac lupos sub ovina pelle latentes.

446. Qui pugnant contra scientiam mediam, affirmant eam esse novam, nec notam fuisse nisi ad summum Arianis et Semipelagianis, insuper repugnare sanæ rationi (2).

447. Qui vero eam propugnant, ita disserunt: Dato semel, prout Thomistæ omnes in præsens dant, Deo esse scientiam infallibilem futurorum conditionatorum, quæstio reducitur tota ad medium, in quo Deus ea cognoscit, dependenter scilicet vel independenter a decretis subjective absolutis et objective conditionatis. Hinc excutiendum restat, utrum istud talium decretorum inventum recens an antiquum sit; utrum in Sacris Litteris et in Sanctis Patribus occurrat vestigium horum decretorum nec ne. Si in

(1) Cfr. *Réalité du Projet de Bourg-Fontaine* et *Continuazione della realtà del progetto di Borgo-Fontana;* op. dell'abbate Gusta, nec non opusculum commendatum a Pio VI in opere super Nunciaturis, cap. VIII.; *La lega della teologia moderna colla filosofia a danni della chiesa di G. C.* a P. Rocca Bonola Societatis Jesu editum anno 1789, ac sæpe postea recusum.

(2) Cfr. Card. Gotti, tom, III, in p. I q. 6, a dub. I ad VIII.

Sacris Litteris vel in Sanctis Patribus inveniantur ejusmodi decreta, et ita constituta, ut sine illis Deo nullum aliud suppetat medium, quo futura conditionata cognoscat, fatentur scientiam mediam novam esse; si vero nulla horum decretorum mentio sive in Scripturis sive in tota antiquitate occurrat, et quidem ut unici medii, quod Deo insit ad futura libera conditionata cognoscenda, tunc e contra patroni scientiæ mediæ novitatis notam inurunt adstipulatoribus decretorum.

448. Jam vero, pergunt, primus qui perhibeatur auctor seu inventor ejusmodi decretorum est Didacus Alvarez, qui sic componere nisus est scientiam divinam certam et infallibilem futurorum conditionatorum cum generali thomistica doctrina de scientia visionis dependente a decretis Dei tamquam rerum omnium effectrice, non exclusis liberis hominum actionibus sive naturalibus sive supernaturalibus. Et reipsa, inquiunt, ab eo tempore tantum communis esse cœpit inter Thomistas doctrina de scientia certa et infallibili futurorum conditionatorum, quam ante ipsi vel penitus respuebant vel nonnisi ut conjecturalem admittebant (1). Cum vero doctrina de scientia certa et infallibili futurorum conditionatorum, ipsis Thomistis nunc fatentibus, fundetur in Scriptura et Patribus, in qua sola absque decretis scientia media ex dictis consistit, patet, aiunt, scientiam mediam antiquam esse, prout antiqua est doctrina Scripturarum et Patrum; ac proinde nonnisi ad labem ei aspergendam tribuitur vel Arianis vel Semipelagianis, a qua late eam purgant Augustiniani, contendentes S. Augustinum eam docuisse, saltem pro statu innocentiæ hominis et angelorum (2).

(1) Cfr. Theodorus Eleutherius seu Livinus de Meyer, *Historia congreg. B. M. V. de auxiliis*, lib. v, cap. 44, nec non ipse Didacus Alvarez Ord. Præd. in *Responsionum* lib. I, cap. 4, n. 9, ubi profitetur se hæc decreta defendisse Romæ in collegio sancti Thomæ super Minervam ab anno 1596 ad annum 1607, cum Regentis fungeretur officio.

(2) Cfr. Georg. Mariæ Albertini Ord. Præd. *Acroases de Deo*, Venet. 1809, ac præsertim Acroasis XIII, inscripta : *Molinistarum scientia media a calumniis vindicata*, ubi ostendit sententiam istam apud priscos Ecclesiæ Patres pervagatam esse, tum allata Molinæ scientiæ mediæ definitione, ex lib. *Concord.* quæs. XIV, art. 13, disp. 52,

449. Demum non repugnare rationi scientiam mediam, ex eo evincere satagunt, quod nihil magis consonet sanæ rationi quam dicere, Deum, quin tot ac pene infinita decreta inducantur, quibus indigeret ad ejusmodi futura cognoscenda, posse per se et in se ipsis illa cognoscere; quod nihil magis extollat vim divinæ ejusmodi scientiæ, dum e contra nil mirum sit a Deo futura cognosci in eo, quod ipse decrevit facere. Quis præterea potest certo statuere decreta unicum medium esse, quo Deus futura videat! Sic illi.

450. Ceterum neque in hoc quidquam per Ecclesiam hactenus est difinitum, ut cuique integrum maneat in suo sensu abundare, qui conformior Scripturæ videatur et Patribus, quique melius conferat ad conciliandam hominis libertatem cum efficacia divinæ gratiæ.

p. 227, edit. Antwerp. 1595, qua nempe dicitur illa, *qua ex altissima et inscrutabili comprehensione cujusque liberi arbitrii in sua essentia intuitus est (Deus) quid pro sua innata libertate, si in hoc vel illo vel etiam infinitis rerum ordinibus collocaretur, acturum esset, cum tamen posset, si vellet, facere reipsa oppositum*, eam confert cum sententia S. Bonaventuræ, qui in Lib. *Sentent.* dist. 4, art. 2, q. 2, iisdem pene verbis eam docuit; scribit enim: *Talis est aspectus divinæ præscientiæ; quia ab æterno cognovit, quid cogitare poteramus vel velle, simul cum hoc vidit, in quam partem nostra voluntas et operatio inclinaretur; et quia (divina præscientia) totum posse et velle et agere complectitur, ideo non potest falli. Et quia prædestinatio concludit præscientiam, hinc est quod concordat cum libero arbitrio, et non potest discordare.* Post hæc subdit citatus auctor: *Confer verba hæc cum Molinæ sententia, tum dicito mihi, in quo differant?* Cons. præterea ejusdem Albertini orationes duæ ad Bannezianos et Lemosianos, (Bannez siquidem et de Lemos primi perhibentur auctores systematis prædeterminationis physicæ, applicatæ præsertim ad efficaciam divinæ gratiæ et hominis libertatem). Ipsi viderint; interea nos, qui volumus omnino his disceptationibus extranei esse, remittimus auditores nostros ad auctores, qui vel pro utraques ientenlia pugnarunt, vel pro alterutra. Inter ceteros, qui pro utraque sententia scripserunt, cfr. Tournely, tract. *De Deo* quæst. XVIII, art. 1; Boucat, *Theolog. Patrum*, *de Deo*, tractat. III, diss. III. Ex impugnatoribus sunt omnes Thomistæ; ex propugnatoribus omnes Congruistæ; inutilis proinde res videtur peculiares auctores indicare, utpote notissimos.

CAPUT II.

DE VOLUNTATE DEI.

451. Ut brevitati consulamus, multa ex iis prætermittimus, quæ scholastici, agentes de divina voluntate, in utramque partem agitare solent, quæque minus scitu necessaria sunt. Interea hic breviter subjicimus notiones, quæ conferre possint ad eorum, quæ pertractanda erunt, claritatem.

452. Voluntas definitur facultas appetendi bonum et aversandi malum intellectualiter cognitum. Voluntas in Deo realiter idem est ac divina essentia, a qua nonnisi virtualiter distinguitur, ideoque una est, simplicissima, immutabilis ac perfectissima.

453. Objective tamen, seu ratione rei volitæ, ut aiunt, et pro diversa ratione, qua in objectum tendit, divina voluntas virtualiter multiplex est, seu plures actus habet virtualiter distinctos.

454. Ac 1° quidem voluntas divina, distinguitur in voluntatem *beneplaciti* et in voluntatem *signi*; prior est voluntas proprie dicta, inquit S. Thomas, p. 1, q. 19, art. 2, quæ nempe vere et proprie in Deo est. Posterior est signum voluntatis, et nonnisi metaphorice sive improprie voluntas dicitur. Signum autem, ut verum sit et non falsum, semper supponit veram voluntatem in eo, qui illam per signum manifestat; ex eodem ibid. Ea scilicet ratione dicitur voluntas ac testamentum dicitur ultima voluntas testatoris. Varia autem signa divinæ voluntatis numerantur, ex quibus quinque præcipua sunt, ad quæ cetera facile revocari possunt, et hoc versu comprehenduntur :

Præcipit aut prohibet, permittit, consulit, implet (1).

455. 2° Rursum voluntas beneplaciti ex eodem Angelico Doctore, *De verit.* q. 33, art. 3, *per antecedentem et consequentem distinguitur. Antecedens*, ex S. Joan. Damasc. *De fide orthodoxa*, lib. II, cap. XXIX, est ea, quam habet Deus ex se ipso, seu *cu-*

(1) Id est : præceptum, prohibitio, permissio, consilium, operatio; prohibitio et permissio respectu mali, præceptum, consilium et operatio respectu boni inquit S. Th. ib. art. 12.

jus ipse causa sit, non expectata occasione vel causa ex parte creaturæ. Talis est voluntas salvandi reprobos. Voluntas *consequens* est ea, quam Deus non habet ex se solo, sed data occasione seu causa ex parte creaturæ; *ex nostra causa ortum habens,* ut idem Sanctus loquitur, seu, ut ait S. Thomas, in lib I *Sent.* dist. 46, q. 1, art. 1, voluntas consequens ea dicitur *eo quod præsupponit præscientiam operum, non tamquam causam voluntatis, sed quasi rationem voliti.* Talis est voluntas damnandi reprobos propter impœnitentiam finalem. Idem S. Doctor, p. 1, q. 19, art. 6 ad 1m, utitur exemplo judicis ad hoc declarandum. Judex enim antecedenter vult omnem hominem vivere, sed consequenter vult homicidam suspendi. S. Joan. Chrysostomus, I in Epist. hom. *Ad Ephes.*, has voluntates vocat *primam* et *secundam* (1).

(1) Sic enim S. Joan. Chrys. hom. I. in ep. *Ad Ephes.*, ubi verba illa enarrans : *Secundum beneplacitum voluntatis suæ*, ait : Πανταχοῦ γὰρ εὐδοκία τὸ θέλημά ἐστι τὸ προηγούμενον· ἔστι γὰρ καὶ ἄλλο θέλημα· οἷον θέληπα πρῶτον, τὸ μὴ ἀπολέσθαι ἡμαρτηκότας· θέλημα δεύτερον, τὸ γενομένους κακοὺς ἀπολέσθαι· id est, *Ubique enim beneplacitum est voluntas antecedens. Nam est alia voluntas. Velut voluntas* prima *est, ut ne qui peccaverunt pereant. Voluntas* secunda, *ut qui mali sunt facti pereant.* Quem secutus Joan. Damasc. *De fide orthodoxa*, lib. II, cap. XXIX, scribit : tom. I, pag. 198, edit. Lequien, Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὡς ὁ Θεὸς προηγουμένως θέλει πάντας σωθῆναι, καὶ τὴς βασιλείας αὐτοῦ τυχεῖν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ κολάσαι ἔπλασεν ἡμᾶς.... ὡς ἀγαθός. ἁμαρτάνοντας δὲ θέλει κολάζεσθαι ὡς δίκαιος. Λέγεται οὖν, τὸ μὲν πρῶτον προηγούμενον θέλημα, καὶ εὐδοκία, ἐξ αὐτοῦ ὄν. Τὸ δὲ δεύτερον ἑπόμενον θέλημα, καὶ παραχώρησις, ἐξ ἡμετέρας αἰτίας· id est, *Sciendum est*, inquit, *Deum præcipua et antecedente voluntate velle omnes salvari, et regni sui compotes fieri. Non enim, ut nos puniret, condidit, quia bonus est... peccantes porro puniri vult tamquam justus. Itaque prima illa voluntas antecedens dicitur, et beneplacitum, quod ex ipso est. Secunda autem consequens voluntas, et permissio ex nostra causa ortum habens.* Observat autem doctus Lequien, in notis ad hunc locum, S. Joan. Damasceni, ab ipsis ethnicis cognitam jam pridem fuisse duplicem hanc Dei voluntatem. Hierocles enim, apud Photium cod. 251, refert Platonem de legibus docuisse, Deum *voluntate quidem antecedente bona convenientia hominibus impertiri eaque conservare*, ἔστὶ γὰρ ἡ μὲν τῶν ἀγαθῶν προηγουμένη δόσις, καὶ ἡ τῶν κατὰ προσιέντων τήρησις, ἴδιον ἔργον τῆς καθαρᾶς προνοίας· *altera* ἐξ ὑποθέσεως τῆς τῶν προβεβιαμένων ἀξίας, *seu consequente admissorum scelerum pœnas infligere, et bonos ad beatam vitam transferre.* Vid. Photii *Bibliotheca*, Col. 1390, edit. A. Schotti, Rothomag. 1653.

456. 3° Voluntas divina dividitur in *efficacem* et *inefficacem*. *Efficax* ea est, qua Deus sic intendit aliquid efficere, ut determinatus sit ad omnia superanda impedimenta. Hæc propterea voluntas semper habet effectum suum. De hac voluntate dicitur (Rom. IX, 19) : *Voluntati ejus quis resistit?* et (Esther. XIII, 9): *Non est, qui possit tuæ resistere voluntati. Inefficax* est illa, qua Deus sic intendit aliquid, ut non sit determinatus ad superandum quodlibet impedimentum. De hac dicitur (Matth. XXIII , 37) : *Jerusalem... quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti,* et alibi. Hinc actus efficax voluntatis est incompossibilis cum opposito illius, quod Deus intendit; actus vero voluntatis inefficacis est compossibilis cum opposito illius, quod intendit Deus.

457. 4° Dei voluntas distinguitur in *absolutam* et *conditionatam*. *Absoluta* est illa quæ nullam involvit conditionem ex parte objecti, seu quæ a nulla conditione pendet. Talis est voluntas, qua Deus vult mandata sua ab hominibus servari. *Conditionata* est illa, quæ aliquam includit conditionem ex parte objecti, seu est illa, quæ ab aliqua conditione pendet. Talis est voluntas, qua Deus voluit Israëlitas defendere ab hostibus, si mandata ejus observarent, nec deos alienos colerent. Notandum autem sedulo est voluntatem absolutam non converti cum efficaci. Omnis enim voluntas efficax est absoluta; at non omnis voluntas absoluta est efficax, ut patet ex adducto exemplo voluntatis, qua Deus vult mandata sua ab hominibus servari. Sæpe tamen, quod observandum est, voluntas absoluta cum efficaci confunditur.

458. Hæ sunt præcipuæ divinæ voluntatis divisiones, circa quas nulla fere controversia est inter theologos. Tantum res est cum Jansenistis, qui contendunt voluntatem beneplaciti semper impleri; unde concludunt Deum non habere veram et proprie dictam voluntatem salvandi omnes homines, sed solummodo signi et metaphoricum; ex quo pariter principio inferunt nonnisi voluntate metaphorica Deum velle mandatorum suorum observantiam. Contendunt præterea voluntatem distingui in antecedentem et consequentem quoad hominum salutem, ratione habita ad peccatum originale prævisum vel non prævisum; ac docent Deum

voluntate antecedente voluisse omnium hominum salutem ante prævisionem peccati originalis; sed hoc supposito et præviso Deum jam nolle salutem omnium hominum, sed electorum tantum, ac reproborum non velle salutem nisi improprie ac metaphorice, atque ex eadem voluntate metaphorica et improprie dicta Christum pro iis mortuum esse ac sanguinem fudisse. Adversus quam execrabilem doctrinam sequentes statuimus propositiones.

PROPOSITIO I.

Deus, supposito etiam peccato originali, voluntate beneplaciti seria et antecedente vult alios salvos fieri quam prædestinatos, et Christus non pro solis prædestinatis mortuus est, ac sanguinis sui pretium Deo Patri obtulit, sed etiam pro aliis, saltem fidelibus.

459. Hæc propositio de fide est quoad utramque partem, ut ex dicendis patebit. Duas vero istas propositionis partes conjunximus ob maximam inter se relationem ac connexionem. Christus enim ex eodem affectu et voluntate applicationis meritorum suorum passus et mortuus est pro hominibus, quo Deus vult ipsorum salutem, teste ipso Christo (Joan. VI, 38) de se ipso dicente: *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me;* et (Joan. VIII, 29): *Ego quæ placita sunt ei, facio semper.* Eadem igitur certitudine constat Deum velle hominum salutem, qua certum est Christum pro iis mortuum esse; atqui certum est certitudine fidei Christum non pro solis prædestinatis mortuum esse, sed etiam pro aliis, saltem fidelibus; certum igitur est certitudine fidei Deum velle salutem non prædestinatorum tantum, sed etiam aliorum, saltem fidelium. Minor patet ex damnatione prop. V^æ^ Jansenii, quæ ita se habet: *Semipelagianum est dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, aut sanguinem fudisse; Falsam, temerariam, scandalosam, et intellectam eo sensu, ut Christus pro salute dumtaxat prædestinatorum mortuus sit, impiam, blasphemam, contumeliosam, divinæ pietati derogantem et hæreticam decla-*

ramus, et uti talem damnamus (1). Ex qua censura sic colligimus : Hæc propositio : *Christus pro salute dumtaxat prædestinatorum mortuus est,* est hæretica; ergo contradictoria : *Christus mortuus non est pro salute dumtaxat prædestinatorum,* catholica ac de fide est. Seu, quod idem est, Christum mortuum esse pro salute aliquorum non prædestinatorum, ac proinde Deum habere sinceram voluntatem salvandi aliquos non prædestinatos de fide est.

460. Christum autem pro non prædestinatis *saltem fidelibus* mortuum esse, constat 1° ex symbolo Constantinopolitano, in quo dicitur : *Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de cœlis... crucifixus etiam pro nobis;* tum ex symbolo Athanasiano, in quo de Christo pariter dicitur : *Qui passus est pro salute nostra ;* unde sic ratiocinamur : De fide sunt omnes articuli in utroque symbolo contenti; ergo de fide est, Filium Dei de cœlo descendisse et crucifixum fuisse pro salute illorum omnium, pro quibus hæc vocabula *nostram* et *nobis* supponunt, ut per se patet; jam vero hæc vocabula supponunt pro omnibus saltem fidelibus, licet non prædestinatis, cum omnes fideles indiscriminatum teneantur eos articulos de fide credere : *Hæc est enim fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit,* ut concludit symbolum Athanasianum; ergo de fide est Christum non pro solis prædestinatis mortuum esse, sed etiam pro aliis saltem fidelibus, ac Deum proinde voluntate sincera et beneplaciti velle alios salvos fieri quam prædestinatos, saltem fideles.

461. Ex iisdem fontibus patet de fide esse Deum velle reproborum saltem fidelium salutem, etiam supposito peccato originali; fideles enim illa, quæ modo protulimus, credere tenentur supposito originali peccato. Demum de fide esse hanc voluntatem Dei non esse signi tantum ac metaphoricam, sed beneplaciti, seu esse voluntatem sinceram ac proprie dictam, constat 1° ex verbis citatis utriusque symboli, quibus dicitur Christus descendisse de

(1) Hæc censura est Innocentii X et Alexandri VII ab universa Ecclesia recepta, et quidem damnata est præfata propositio in sensu Jansenii.

cœlo *propter* nostram salutem, passus *pro* salute nostra, crucifixus *pro* nobis, quæ profecto non denotant *signum* voluntatis, sed *finem* ipsum a Christo intentum; 2° ex verbis Christi, qui expresse hanc divinam Patris sui voluntatem nobis manifestavit (Joan. VI, 38 ad 40), dicens: *Descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me. Hæc est autem voluntas ejus, qui misit me, Patris, ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo... Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis, qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam.*

462. Quibus sic expositis, operosum non est utramque propositionis partem tum ex Scriptura tum ex traditione ostendere. Ac 1° quidem quoad primam partem, Christus (Joan. VI), ut patet ex recitatis verbis, declaravit Patris *voluntatem esse, ut omne quod ipsi dederat*, non periret, sed resuscitaretur seu salvaretur; atqui inter ceteros, quos Pater Filio dederat, dedit etiam reprobum, nempe Judam, ut constat ex verbis Christi (Joan. XVII, 12) sic Patrem alloquentis: *Quos dedisti mihi, custodivi; et nemo ex eis periit nisi filius perditionis.* Ergo (1) voluntas Dei est, ut non solum salventur prædestinati, sed etiam reprobi, præsertim fideles, cujusmodi Judas fuit. Hoc ipsum aliis Scripturæ testimoniis confirmatur, atque præcipue illis apertissimis Christi verbis (Joan. III, 16) dicentis: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam;* atqui mundi nomine non veniunt soli prædestinati, sed Christo ipso interprete veniunt omnes, qui credunt in eum, qui profecto non omnes prædestinati sunt; ergo Deus ex sincero dilectionis affectu alios quam prædestinatos, saltem fideles, vult salvos fieri.

463. 2° Ex Patribus unius urgeo Augustini auctoritatem quo

(1) Vim hujus argumenti senserunt Jansenistæ, qui propterea nullum non moverunt lapidem ad eam elevandam. Inter cetera in versione Montensi particulam *nisi* verterunt in particulam adversativam *sed* : *J'ai conservé ceux que vous m'avez donnés; et nul d'eux ne s'est perdu*, mais *celui-là seulement qui était enfant de perdition;* ac si sensus esset : Nemo ex iis, quos dedisti mihi, periit; sed tantum filius perditionis, qui ex illis non erat. Sed perperam ita interpretantur.

patrono Janseniani per summam impudentiam gloriantur. Igitur S. Doctor, *Tract. in Joan.* CVI, num. 2, verba Christi exponens nuper allegata : *Quos dedisti mihi custodivi, et nemo ex eis periit nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur*, ait : *Judam significans, qui tradidit eum; ex isto quippe duodenario numero Apostolorum solus periit.* Ergo juxta S. Augustinum Judas erat ex numero eorum, quos Pater Filio dederat, ex numero scilicet eorum, quos Pater Filio dederat, ut ipsos salvaret, resuscitaret, et non perderet. Ex sancto Augustino propterea certum est Deum vere salutem velle reproborum saltem fidelium (1).

464. Quoad secundam partem, seu Christum mortuum esse pro reprobis saltem fidelibus, id evincunt 1° Christi verba (Joan. XVII, 20), quibus ait : *Non pro eis* (Apostolis) *rogo tantum, sed et pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me.* Pro iis igitur mortuus est Christus ex sincera voluntate applicationis meritorum suorum, pro quibus oravit, ipsis Jansenistis fatentibus ; atqui Christus oravit pro omnibus fidelibus, qui omnes certe prædestinati non sunt ; ergo... Rursum Apostolus (Rom. VIII, 31 et seqq.) : *Si Deus pro nobis*, inquit, *quis contra nos*? *Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quo modo non etiam cum illo omnia nobis donavit*? Ibi Apostolus de omnibus saltem fidelibus loquitur ; ergo... Sed absque omni ambage id ipsum constat ex iis, quæ scribit idem Apostolus (Rom. XIV, 15), dicens : *Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est;* et (1 Cor. VIII, 11) : *Peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est*? Unde sic argumentamur : Fidelis ille, qui ex propria infirmitate scandalum passus ob aliorum vel imprudentiam vel malitiam perditur et perit, profecto non est prædestinatus ; atqui teste Apostolo et pro isto, sicut et pro aliis, qui reipsa salvantur, Christus mortuus est ; ergo.

465. 2° S. Augustinus inter alia innumera, quæ pro re nostra

(1) Plura alia testimonia quisque reperire poterit tum apud Petavium, *De Deo*, lib. x, cap. 4 et 5, tum apud Tournely, tract. *De Deo*, q. 19. art. 10, concl. 2.

scribit, *Enarr. in Psalm. XCVI,* num. 17, sic universum populum pro concione alloquitur: *Filius Dei pro nobis mortuus est, securus esto accepturum te vitam ipsius, qui pignus habes mortem ipsius.* Cetera ejusdem dicta non minus luculenta recoluntur apud Tournely, loc. cit.

466. 3° Utraque demum conclusionis pars confirmatur ex Conc. Trid, sess. VI, cap 6 et 7, docente omnes, qui baptizantur, teneri sperare sibi Deum per Christum propitium fore, et consecuturos vitam æternam, quæ est causa finalis justificationis per eumdem Jesum Christum, qui est causa meritoria vitæ æternæ, *credentes vera esse, quæ divinitus revelata et promissa sunt;* atqui spes ista haberi non posset, si de fide omnes credere non tenerentur Deum velle omnium, saltem credentium, salutem, et pro ipsis Christum mortuum esse ac sanguinem fudisse ad merendum pro iisdem gratias necessarias ad salutem, cum spei fundamentum *fides* sit; ergo ex Concilio Trid. certa fide ab omnibus tenendum est Deum sincera voluntate, præter salutem prædestionatorum, velle aliorum etiam saltem fidelium salutem, et ex eadem intentione Christum pro iisdem mortuum esse et sanguinem suum fudisse (1).

DIFFICULTATES.

467. Ne denuo eadem refricare debeamus, has prætermittimus difficultates, quæ immediate afficiunt ipsam Dei voluntatem circa salutem reproborum saltem fidelium et Christi mortem in eumdem finem; eas propterea solum urgemus difficultates, quæ afferri

(1) Præstat et alia ejusdem Concilii verba in medium afferre ex eadem sess. VI, cap. 13, ubi inter cetera hæc habet: *Nemo sibi certi aliquid absoluta certitudine polliceatur;* tametsi in Dei auxilio firmissimam spem *collocare et reponere* omnes *debent. Deus enim, nisi ipsi illius gratiæ defuerint, sicut cœpit opus bonum, ita perficiet, operans velle et perficere.* Ex quibus patet fidelibus omnibus gratiam præsto esse ac proinde pro iis omnibus Christum mortuum esse, inde enim infert spem, quam omnes firmissimam in Deo collocare debent. Jam vero nemo spem ejusmodi habere posset nisi certus esset ex parte Dei et mortis Christi pro unoquoque fideli sibi conferri. Cons. Suarez, *De Deo,* lib. III, cap. 8, et lib. V, cap. 2.

solent adversus qualificationem, ut schola loquitur, certitudinis assertæ propositionis. Itaque.

468. Obj. prima. Ex censura quintæ propositionis Jansenii inferri non potest, de fide esse Christum pro aliis quam pro prædestinatis mortuum esse, Deumque vera et proprie dicta voluntate velle aliorum etiam non prædestinatorum saltem fidelium salutem, si censura præcise cadat in verbum *dumtaxat*, quasi nempe Christus nullam temporalem saltem gratiam reprobis obtinuerit; atqui; ergo.

469. Resp. *Neg. min.* Quia propositio damnata fuit in sensu Jansenii; jam vero sensus Jansenii in hac propositione fuit, Christum pro salute tantum electorum mortuum fuisse, non autem Christum non obtinuisse pro reprobis aliquas gratias temporales, quum Jansenius id aperte professus fuerit. En ipsius verba : ***Pro his*** (reprobis), inquit, ***in tantum mortuus est*** (Christus)... ***in quantum temporalibus quibusdam divinæ gratiæ effectibus exornandi sunt*** (*De gratia Christi,* lib. III, cap. XXI, tit. III, p. 164); et paulo infra : ***Eatenus igitur et non aliter pro illis Christus mortuus est... ut videlicet illos temporales effectus propitiationis, hoc est, mortis et sanguinis, et orationes consequantur;*** ergo.

470. Inst. Non desunt Catholici Theologi, qui, salva fide, hanc eamdem thesim propugnaverint; ergo.

471. Resp. *Dist. antec.* Non desunt theologi catholici, iique perpauci, qui thesin istam propugnaverint ante censuram propositionis Jansenianæ, *trans.;* post eamdem censuram, quique eamdem propugnaverint in sensu Jansenii, *Subdist.* Qui Catholici fuerint nomine tenus, *conc.;* reipsa Catholici, *neg.* Nam post censuram nonnisi Jansenistæ, qui Catholici non sunt, nisi quatenus Catholicos se vocare pergunt, sed reipsa lupi sunt ovina pelle contecti, hanc doctrinam propugnarunt atque propugnant (1).

472. Obj. secunda. Nullum saltem argumentum est, quod ex Concilio Trid. desumitur. Ad hoc enim, ut quis teneatur sperare

(1) Ex antiquioribus recensentur Gregorius Ariminensis et Estius qui vir certe doctus est, sed suspectus hac in parte, ut pote Baji discipulus, qui tamen, ut observat Tournely, postea sententias suas nimis duras temperat

salutem et media ad ipsam obtinendam necessaria, sufficit nescire se positive exclusum esse e salvandorum numero, seu sufficit probabilitas, quam quisque habere potest, quod contineatur in numero electorum; ergo.

473. Resp. *Neg. antec.* Nam nemo firmiter sperare potest, multo minus tenetur, æternam vitam, nisi certus sit certitudine fidei Deum, quantum ex se est, velle, et quidem voluntate affective efficaci, sic sperantem salvare, quia alioquin spes ipsa destrueretur, utpote carens solido fundamento seu motivo, quod constituitur ex Dei fidelitate in promissis suis adimplendis. Et sane quomodo possum sperare salutem vel media salutis ex Christi meritis, quomodo possum hæc ipsa media in oratione petere, si dubius hæream, an Christus pro me passus ac mortuus sit (1)? Patet autem nos hic loqui non de spe generice sumpta seu humana, quæ consistere potest cum incertitudine, sive ex parte hominum, in quibus fiducia collocatur, sive ex parte eventuum, quorum plerumque exitus incertus est, sed de spe specifice sumpta seu theologica, quæ debet esse tamquam anchora firma, ut loquitur Apostolus, scilicet ex parte Dei, et tota incertitudo pendet unice ex parte nostra.

et modificat, ut ad communem theologorum sententiam accedere videatur. Inter eos, qui post damnatas Jansenii propositiones eamdem doctrinam tenuerunt, eminent auctores theologiæ *Lugdunensis* nuncupatæ.

(1) Hic sedulo distingui debet spes a desperatione. Incertitudo utrum ipse inclusus sim in salvandorum numero, an ab eodem sim exclusus, sufficit tantum ad hoc, ut non desperem, ast non sufficit, ut sperem, quia ad eliciendum firmissimæ spei actum requiritur præterea positivum spei fundamentum, seu motivum, quod omnino deest in sententia hic rejecta eorum, qui negant Deum velle omnium saltem fidelium salutem, et quidem sincere, et Christum pro his omnibus mortuum esse, ut patet.

PROPOSITIO III.

Vera, pia, catholica et fidei proxima est sententia, Deum, supposito etiam peccato originali, velle vere et sincere omnes et singulos homines, saltem adultos, salvos fieri, et Christum ex eadem sincera voluntate applicationis meritorum suorum pro iisdem mortuum esse, et sanguinem fudisse.

474. Illa enim sententia vera, pia, catholica ac fidei proxima censenda est, quæ in Scriptura, traditione et theologorum consensu fundatur; atqui talis est sententia nostra quoad utramque suam partem; ergo.

475. Id 1º quoad primam partem, eruitur ex innumeris prope Scripturarum testimoniis, quæ in medium adduci possent ex utroque fœdere, ex. gr. Ezech. XXXIII, 11 : *Vivo ego dicit Dominus, nolo mortem impii, sed ut convertatur a via sua et vivat;* Is. V, 4 : *Quid est, quod debui ultra facere vineæ meæ, et non feci ei?* Matth. XVIII, 11 : *Venit Filius hominis salvare, quod perierat;* aliaque ejusmodi; quæ certe, si illusoria non sunt, veram ex parte Dei voluntatem salvandi omnes supponunt. Unum urgemus Apostoli testimonium ex I Timoth. II, 1 et seqq., quod ita se habet : *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones* PRO OMNIBUS HOMINIBUS.... *hoc enim bonum est, et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui* OMNES HOMINES *vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum* PRO OMNIBUS. Atqui cum hic Apostolus dicit Deum velle, ut omnes homines salvi fiant, intelligit omnes et singulos, nemine excepto; ergo.

476. Etenim *a*) si accurate loquitur Apostolus, sique recte probat, in dubium revocari nequit ipsum tam late ac universim in v. 4 *omnes homines* sumere, quam in v. 1 *pro omnibus hominibus* late et universim sumpsit; ideo enim vult Apostolus *pro omnibus hominibus* orari a fidelibus, quia Deus *vult omnes homines salvos fieri;* sicut ergo pro omnibus prorsus hominibus,

nemine excepto, nobis orandum esse asseruit v. 1, ut patet ex praxi Ecclesiæ Apostolum sic intelligentis, et fatetur ipse Estius (1), ita et in v. 4. affirmat Deum velle omnes prorsus homines, nemine excepto, salvos fieri.

477. *b*) Id ipsum evincitur ex rationibus, quas adducit Apostolus vv. 5 et 6 ad probandum Deum velle omnium hominum salutem. Nimirum, quia *unus est Deus* omnium, et quia Jesus Christus omnium *hominum mediator est*, et hic mediator noster dedit *semetipsum redemptionem pro omnibus*; atqui Deus est omnium hominum, nemine excepto, creator; Jesus Christus est omnium hominum, nemine excluso, mediator; pro omnibus hominibus redimendis, nemine excepto, semetipsum obtulit hic mediator Dei et hominum; ergo Deus vult omnes homines, nemine excepto, salvare.

478. *c*) Idem evincitur ex generali Scripturas interpretandi regula a S. Augustino tradita, juxta quam sensu proprio et secundum totam latitudinem suam Scripturæ verba intelligenda sunt, nisi alia Scripturæ loca, aut evidens aliqua ratio vel potius traditio aliter exposcant; atqui tantum abest ut in casu nostro vel Scripturæ vel ratio vel traditio exigant, ut voces universalissimæ Apostoli *omnes* et *omnibus* restringantur ac coarctentur sive ad paucos, sive ad plurimos, ac voluntas Dei, de qua loquitur Apostolus, metaphorice accipiatur, ut contrarium potius exposcant, sicuti patet tum ex dictis tum ex dicendis, et scopus ipse ab Apostolo intentus, scilicet inducendi fideles ad orandum pro omnibus, necessario supponit; ergo (2).... Sane Apost. Petrus (Ep. II, cap. III, 9), ad

(1) In hunc locum : *Neque sensus est*, inquit, *orandum esse pro omni genere hominum, ut quidam intelligunt, quia non tantum ad genera hominum respicit intentio Ecclesiæ pro omnibus orantis, sed etiam ad singulos; cupit enim unumquemque salvum fieri, et nôn tantum ex singulis hominum generibus aliquos.*

(2) Dignus est qui legatur Bernardinus a Piconio, ex quo probationes nostras desumpsimus in *Triplici expositione* ad hunc locum, ubi clare et mirifice totam hanc Apostoli sententiam evolvit. Sic inter cetera ex sermonis contextu mentem Apostoli exponit : *Attendo*, ait, *ad Apostoli scopum et sermonis contextum. Primo, asseruit pro omnibus orandum esse. Hæc propositio universalis est, et nullam pror-*

omnem excludendam exceptionem ab hac sincera Dei voluntate salvandi omnes, ait: *Nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti.*

479. 2° Hæc eadem veritas probatur ex constanti Ecclesiæ uni-

sus suscipit exceptionem; nec enim nobis fas est quemquam ab orationibus nostris excludere; hoc fatetur etiam Estius. Secundo, ut hanc propositionem universalem probet Apostolus, seu, ut nos ad illam in praxi redigendam excitet, id est, ut nos excitet ad orandum pro omnibus, affirmat talem orationem bonam esse, et Deo gratam. Tertio, hoc ipsum, scilicet orari pro omnibus, pulchrum et gratum esse Deo, probat, ex eo quod Deus Salvator noster vult omnes homines salvos fieri, *et propterea vult ut ad veritatis cognitionem veniant. Affirmans autem Apostolus*, quod Deus vult omnes homines fieri salvos, *nobis concludendum relinquit, quod cum Deum oramus pro omnium hominum salute, divinæ tunc conformamur voluntati; quod Deo gratum et acceptum est. His omnibus serio et sincere attentis, sic ratiocinor: Si accurate loquitur Apostolus, sique recte probat (quod in dubium revocare nefas) tam late et universaliter sumit in* v. 4 omnes homines, *quam in* v. 1 *late et universaliter sumpsit* pro omnibus hominibus. *Ideo enim vult Apostolus* pro omnibus hominibus *orari a fidelibus, quia* Deus vult omnes homines salvari. *Sicut ergo pro omnibus prorsus hominibus, nemine excepto, nobis orandum esse asseruit* v. 1, *ita et in* v. 4 *affirmat Deum velle omnes prorsus homines, nemine excepto, salvos fieri.* Deinde, rejectis tribus contrariis interpretationibus, concludit: *Cum omnes supradictæ interpretationes (nisi nostra vera supponatur) sint a D. Pauli mente alienæ, illiusque infringant argumentum, quod a simplici et litterali verborum sensu totam vim suam habet, concludo simpliciter et ad litteram credendum esse D. Paulo, gentium Apostolo, veritatisque doctori, formaliter et expresse dicenti:* Deus vult omnes salvos fieri; *credendum et D. Petro Apostolorum principi, Ecclesiæ fundamento et veritatis columnæ, confirmanti Paulum et quasi explicanti.* Deus vult omnes homines salvos fieri, *ait Paulum:* Nolens aliquos perire, sed ad omnes pœnitentiam reverti, *ait D. Petrus*, II *epist. cap.* III, 9. *Ecce veritatem eamdem propositionibus æque universalibus, tum affirmativis tum negativis, a duobus præcipuis Apostolis formaliter expressam, et multis a D. Paulo rationibus probatum* v. 5, 6. *Agnoscamus itaque veritatem*, etc. Deinde ostendit hanc voluntatem non *signi* tantum esse, sed *beneplaciti*, et in Deo, qua scilicet Deus vere, sincere et serio vult et cupit omnium salutem, imo et ex parte sua efficaciter, etsi non absolute, sed conditionate, si ipsi velint ope gratiæ cooperari.

versæ traditione, cujus testes sunt Patres, Concilia ac ipsa Ecclesiæ praxis. Jam vero Patres græcos sibi esse contrarios ultro fatetur Jansenius; hinc supervacaneum ducimus eos commemorare. Quoad latinos, S. Augustinus, S. Prosper, auctor celebratissimus operis *De vocatione gentium*, qui creditur ipse S. Prosper aut, si cui magis placet, S. Leo M., consonant Patribus græcis. Nam S. Augustinus, *lib. De spiritu et littera*, cap. XXXIII, hæc habet: *Vult autem Deus omnes homines salvos fieri, et in cognitionem veritatis venire; non sic tamen, ut eis adimat liberum arbitrium, quo vel bene vel male utentes, justissime judicentur.* Ex quibus verbis hoc invictissimum exurgit argumentum: Deus ex S. Augustino sincere vult salvos fieri illos homines, quos judicaturus est; atqui Deus omnes prorsus homines, nullo excepto, judicaturus est; ergo Deus ex S. Augustino sincere vult omnes et singulos homines, nemine excepto, salvos fieri, et Apostoli verba, ad quæ manifeste alludit S. Doctor, debent accipi et intelligi absque ulla restrictione et exceptione. Vim argumenti sensit Jansenius; propterea ad ipsum eludendum asserit titata verba non doctrinam Augustini, sed objectionem pelagianam continere; sed frustra, ut patet ex toto contextu, et ex verbis, quibus S. Doctor orsus est caput immediate subsequens: *Hæc disputatio, si quæstioni illi solvendæ* (quare nempe non omnes salventur, si tamen Deus vult omnes salvos fieri) *sufficit, sufficiat.* Certe S. Doctor de doctrina hæretica non dixisset: *Si sufficit quæstioni solvendæ, sufficiat.*

480. Pater insuper ex S. Prospero fidelissimo S. Augustini interprete, qui in responsione ad secundam objectionem Vincentianam, germanam S. Augustini mentem circa præsentem controversiam breviter et accurate exponit, dicens: *Remota hac discretione quam divina scientia intra secretum justitiæ suæ continet, sincerissime credendum ac profitendum est Deum velle, ut omnes homines salvi fiant. Si quidem Apostolus, cujus ista sententia est, sollicitissime præcipit, quod in omnibus Ecclesiis piissime custoditur, ut Deo pro omnibus hominibus supplicetur; ex quibus quod multi pereunt, pereuntium est meritum; quod multi salvantur, salvantis est donum.* Ergo S. Prosper 1° agnoscit in Deo sinceram vo-

luntatem salvandi omnes homines ; 2° hanc voluntatem deducit ex præcepto Apostoli orandi pro omnibus, et ex praxi Ecclesiæ pro omnibus orantis, et hanc divinam voluntatem sincerissima fide credendam et profitendam affirmat absque præjudicio latentis Dei consilii quoad gratuitam aliquorum prædestinationem ; 3° ex duabus his veritatibus duo eruit corollaria, primum : *quod multi pereunt, pereuntium esse meritum,* quia Deus, quantum ex parte sua est, sincere voluit eos salvari, et illis media ad salutem consequendam idonea contulit ; alterum vero : *quod multi salvantur, salvantis esse donum,* quia Deus gratuito discrevit et prædestinavit omnes, qui salvantur, ita ut nulli salvarentur, si nullos Deus misericorditer prædestinasset.

481. His addimus citatum auctorem librorum *De vocatione gentium,* qui lib. I, cap. XII, probat ex sensu et praxi Ecclesiæ hæc Apostoli verba : *Deus vult omnes homines salvos fieri,* intelligenda esse de omnibus omnino hominibus, et lib. II, cap. XXX, sic loquitur : *Tribus saluberrimis et veracissimis definitionibus simus innixi, quarum una profitetur æternum et proprium divinæ esse bonitatis, ut omnes homines salvos fieri velit.*

482. Patres Concilii Carisiaci contra Goteschalcum monachum Prædestinatianum, capitulo III, pronunciant : *Deus omnipotens omnes homines sine exceptione vult salvos fieri, licet non omnes salventur* (1). Quod attinet ad alia Patrum et theologorum testimonia, quæ nos hic brevitatis gratia prætermittimus, præsertim vero Magistri Sententiarum, S. Thomæ, Scoti, S. Bonaventuræ aliorumque, asserentium apertissime Deum, quantum ex se est, velle omnes homines, nemine excepto, salvos fieri, dummodo et ipsi velint, per voluntatem nempe a Dei gratia præventam, consulatur Tournely, *De Deo,* quæst. XVII, art. 10, concl. 3.

483. Alteram conclusionis partem, quæ est de morte Christi pro omnibus, quæque magis magisque primum confirmat, invictissime ostendimus ex Apostolo, qui (Rom. V, 18) scribit : *Sicut per unius delictum in omnes homines* (reatus peccati pertransiit) *in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homi-*

(1) Apud Labbeum, tom. VIII, col. 57, cum observ. Philippi Labbei.

nes (redemptio pertransiit, quantum est ex parte Christi) *in justificationem vitæ;* et clarius (II Cor. V, 14): *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Unde sic ratiocinamur: Ex Apostolo pro iis omnibus mortuus est Christus, qui mortui sunt in Adam; atqui omnes homines (B. V. MARIA ex singulari privilegio excepta) et singuli in Adam mortui sunt; ergo pro omnibus et singulis mortuus est Christus.

484. Quod confirmatur tum ex aliis S. Scripturæ locis, ex. gr. I Joan. II, 2: *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris* (id est omnium fidelium); *non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi,* et alibi passim, tum ex Patribus. Sic S. Leo M. *Serm. I de nativ.* cap. I: *Sicut nullum a reatu liberum reperit, ita liberandis omnibus venit* (1). S. Ambrosius, *Serm. VIII in Psalm. CXIII,* num. 57: *Sol ille justitiæ,* inquit, *omnibus ortus est, omnibus venit, omnibus passus est et omnibus resurrexit.... Si quis autem non credit in Christum, generali beneficio ipse se fraudat; ut si quis clausis fenestris radios solis excludat, non ideo sol non ortus est omnibus, quia calore ejus se fraudavit* (2). S. Augustinus: *Enarr. in Psalm. XCV,* num. 15: *Judicabit,* inquit, *orbem terrarum in æquitate, non partem, quia non partem emit; totum judicare debet, quia pro toto pretium dedit;* et alibi passim, præsertim *Contra Julianum,* lib XI, cap. IV, ubi, ut ostendat omnes contraxisse peccatum originale, morte Christi pro omnibus utitur tamquam medio demonstrationis, dicens: *Unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Vide quia consequens esse voluit* (*Apostolus*), *ut intelligantur omnes mortui, si pro omnibus mortuus est. Quia ergo non in corpore, restat ut in peccato esse mortuos omnes, si pro omnibus Christus mortuus, nemo neget, nemo dubitet, qui se non negat aut dubitat esse christianum.* Nisi ergo certum exploratumque fuisset tunc temporis apud omnes, Christum reipsa pro omnibus, nemine excepto, mortuum esse, nullius roboris fuisset argumentum S. Augustini ad adstruendam in omnes et sin-

(1) Edit. Ballerin. sermon. XXI.

(2) Dignus est, ut integer hic textus legatur.

gulos, nemine excepto, peccati originalis transfusionem. Neque aliter sentit ejus discipulus S. Prosper, qui in *Responsione ad IX Capit. Gallorum* ait : *Cum rectissime dicatur Salvator pro totius mundi redemptione crucifixus, propter veram humanæ naturæ susceptionem, et propter communem in primo homine omnium perditionem; potest tamen dici pro his tantum crucifixus, quibus mors ipsius profuit... dedit pro mundo sanguinem suum, et mundus redimi noluit.* Ergo ex S. Doctore Christus pro omnibus crucifixus est, et omnes, nemine excepto, quantum est ex seipso, salvavit, licet de facto non salventur, nisi qui sibi per bona opera, gratia præveniente facta, applicant communem istum redemptionis fructum. Quod consentaneum est doctrinæ Concilii Tridentini, dicentis sess. VI, cap. III : *Verum, etsi ille* (Christus) *pro omnibus mortuus est, non omnes tamen mortis ejus beneficium recipiunt, sed ii dumtaxat, quibus meritum passionis ejus communicatur.* Certe, si qui sunt, pro quorum salute Christus non est mortuus, sunt ii, quibus meritum passionis ejus non communicatur; atqui ex Tridentino etiam pro istis mortuus est Christus; ergo, quum Tridentinum ait Christum pro omnibus mortuum esse, manifeste intelligit omnes omnino, nemine prorsus excepto.

DIFFICULTATES.

Adversus voluntatem Dei salvandi omnes.

485. Obj. prima. 1° Si ex Scriptura constaret Deum velle omnium omnino salutem, id ideo esset, quia interdum legitur Deum velle *omnes* salvos fieri; atqui 2° hæc ratio nulla est, quia vox *omnis* non omnes reipsa significat, sed *multos*, ut Gen. VI, 12 : *Omnis caro corruperat viam suam;* et alibi passim. 3° Ex eo omne dubium prorsus tollitur, quod Scriptura ipsa aperte contrarium supponat, cum antecedenter ad omne meritum dicatur : (Malach. I, 2, 3) : *Jacob dilexi, Esaü autem odio habui*, et (Exod. X, 27) : *Induravit Dominus cor Pharaonis;* ergo.

486. Resp. ad 1^m, *Dist. maj.* Ideo *etiam* esset; *conc.;* ideo *tantum* esset, *neg.* Nam id evincimus præsertim ex antithesi inter Christum et Adam, quam Apostolus instituit, nec non ex eo

quod S. Petrus aperte tradat quo sensu velit Deus omnes salvos fieri, quia scilicet non vult *aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti;* ac demum quia sic Ecclesiæ Patres, imo et Ecclesia ipsa citata a nobis testimonia interpretantur juxta genuinam ipsorum vim.

487. Ad 2m, *Neg.* Ad prob. *Dist.* Aliquando, *conc.;* semper ac præcise in casu nostro, *neg.*

488. Ad 3m *Neg.* Ad 1m autem prob. *Dist.* Deus Esaü odio habuit, comparate ad majorem dilectionem suam erga Jacob, et quidem in ordine ad bona temporalia, *conc.;* absolute et in ordine ad æternam salutem, *neg.* (1). Quod si Apostolus (Rom. IX, 13) Malachiæ verba refert ad ostendendam gratuitam Dei vocationem ad fidem, refert tantum ut typum, quemadmodum patet ex contextu (2).

489. Ad 2m prob. *Dist.* Induravit negative, speciales gratias non concedendo, vel indirecte, *conc.;* positive et directe, *neg.* Induravit enim, ut inquit S. Augustinus, *non cor illorum* (Ægyptiorum) *malum faciendo, sed populo suo benefaciendo cor illorum sponte malum convertit ad odium* (3).

490. Inst. primo. S. Augustinus Apostoli testimonium : *Qui vult omnes homines salvos fieri,* cum restrictione et limitatione interpretatur, et quidem triplici ratione : 1° in lib. *De Prædestinatione Sanctorum,* cap. VIII, ubi ait Deum velle omnes homines salvos fieri, quatenus vult omnes salvari, qui reipsa salvantur, id est omnes electos; 2° in *Enchirid.* cap. CV, ubi tradit illud *omnes* in textu Apostoli sumi de generibus singulorum, non de singulis generum, seu distributive; 3° lib. *De corrept. et grat.* cap. XV, ubi Apostolum intelligit de voluntate salvandi omnes homines non formali, sed causali, in quantum Deus facit nos velle salutem omnium hominum; ergo.

491. Resp. *Dist. antec.* Ut excludat expositionem Pelagianorum et Semipelagianorum, *conc.;* ut excludat nostram inter-

(1) Cfr. Corn. a Lapide ad hunc locum num. 54 et seqq. et ex ipso Tirinus.

(2) Cfr. Bernard. Piconio in *Tripl. expos.* ad hunc locum.

(3) *Enarr. in Psal.* CIV, num. 17; vide *Dissert. crit. in S. Thom.* P. De Rubeis Ord. Præd. Diss. VI, cap. 7.

pretationem de voluntate generali et antecedente, *neg*. Voluntatem enim Dei generalem ac antecedentem salvandi omnes homines S. Augustinus nunquam inficiatus est, imo perpetuo eam supponit, ubi agit de morte Christi pro omnibus, de gratia sufficienti omnibus collata, et in locis a nobis superius citatis; sed reprobavit abusum istius textus sive ex parte Pelagianorum, qui ex eo concludebant Deum velle omnium salutem, si homines velint salvari, at *propriis viribus*, non viribus gratiæ, cujus necessitatem illi negabant, sive ex parte Semipelagianorum, qui admittebant quidem necessitatem gratiæ ad opus bonum ponendum, sed non ad desiderandum, volendum, inchoandum; sive ex eo, quod nullam peculiarem Dei prædilectionem erga electos prædicti hæretici agnoscerent, docentes Deum *æque* velle omnes homines salvos fieri, et quidem voluntate absolute efficaci ex parte sua. Quare merito reponebat S. Augustinus Deum voluntate absoluta, efficaci ac consequenti velle salvos fieri solos electos.

492. Inst. secundo. S. Augustinus constanter tamquam Pelagianam rejecit et confutavit hanc generalem Dei voluntatem salvandi omnes homines.

493. Resp. *Dist. antec.* Istorum sensu intellectam, *conc.*; Sensu Catholico, *neg.*

494. Inst. tertio. Ergo hoc ipso, quod voluntas ista generalis Pelagianis ac Semipelagianis accepta fuerit, suspecta est, ideoque rejicienda.

495. Resp. *neg.* sequelam. Nam constat *non omnia, quæ hæretici docent*, inquit ipse Jansenius, *de Grat. Chr.* lib. VIII, cap. 21, *esse hæretica; mos enim solemnis omnium hæreticorum est, ut falsis vera misceant, miscendoque perturbent omnia, quo venenum quasi melle circumlitum ab incautis cum securitate hauriatur* (1). Hinc, prout erronea est, juxta Pelagianorum placita

(1) Sic etiam Bossuet, *Préface sur l'explic. de l'Apocalypse*, fatetur omnem errorem fundari in veritate, qua quis abutitur. Sic Massillon, *Disc. sur la vérité de la Relig.*, 1er point, addit non esse errorem nisi vitiosam veritatis imitationem; hic Comes de Maistre in op. *Eclaircissement sur les sacrifices*, chap. 3, in annotatione : *L'erreur*, inquit, *ne peut être que la vérité corrompue, c'est-à-dire une pensée procédant d'un principe intelligent plus ou moins dégradé.*

est rejicienda ejusmodi generalis voluntas; prout Catholica est, juxta Catholicorum principia retineri debet.

496. Inst. quarto. Tam stupidi Pelagiani non erant, ut admitterent in Deo voluntatem efficacem salvandi omnes homines quantum in ipso est, quæ tamen non impleatur; non enim ignorabant efficacem voluntatem Dei semper impleri; ergo in eo errabant, quod admitterent generalem illam voluntatem antecedentem salvandi omnes homines, si ipsi voluerint.

497. Resp. *Trans. antec. Dist. conseq.* Ergo in eo errabant, quod admitterent generalem illam voluntatem salvandi omnes homines, si ipsi voluerint *viribus naturæ, conc.; viribus gratiæ, neg.* Hinc enim est capitalis ipsorum error, quem perpetuo impugnat S. Augustinus.

498. Inst. quinto. Voluntas antecedens et conditionata non semper impletur; atqui S. Augustinus nullam in Deo agnovit veram voluntatem, quæ non impleatur. Nam in *Enchiridio*, cap. XCV, ait : *In clarissima luce videbitur.... quam certa, immutabilis, efficacissima sit voluntas Dei; quam multa possit et non velit, nihil autem velit, quod non possit; quamque sit verum, quod in psalmo canitur : Omnia, quæcumque voluit, fecit. Quod utique non est verum, si aliqua voluit et non fecit; et quod est indignius, ideo non fecit, quoniam, ne fieret, quod volebat omnipotens, voluntas hominis impedivit. Quod nisi credamus,* subdit, cap. XCVI, *periclitatur ipsum nostræ confessionis initium, qua nos in Deum Patrem omnipotentem credere confitemur.* Quod, cap. XCVII, confirmat exemplo parvulorum, qui sine Baptismo decedunt, de quibus dici non potest, quod salvi facti non fuerint, *eo quod noluerint;* et adductis Christi verbis : *Quoties volui congregare filios tuos... et noluisti,* interrogat : *Et ubi est illa omnipotentia, quæ in cœlo et in terra omnia, quæcumque voluit, fecit, si colligere filios Jerusalem voluit et non fecit?* Demum, cap. CIII, expositis tribus superius memoratis interpretationibus Apostolici textus, *Deus vult,* etc. addit aliam quamcumque eorum verborum expositionem admitti posse, *dum tamen credere non cogamur, aliquid Deum omnipotentem voluisse fieri, factumque non esse;* ergo.

499. Resp. *Dist. min.* S. Augustinus nullam agnovit in Deo veram voluntatem, quæ simpliciter absoluta sit, consequens et efficax, quæque non impleatur, *conc.;* nullam veram voluntatem, quæ ex parte Dei sit efficax, et conditionata ex parte creaturæ, *neg.* Id patet ex scopo S. Augustini in objectis locis refellendi Pelagianos, qui nullam voluntatem absolutam, efficacem et consequentem salvandi electos admittebant, sed omnem Dei voluntatem conditionatam posuerunt, conditione se tenente ex parte creaturæ, et quidem ex *solis viribus* liberi arbitrii, addentes Deum non posse hominem salvare sine his naturalibus conditionibus; ad hunc autem errorem confirmandum abutebantur textu Apostoli et verbis Christi : *Quoties volui... et noluisti.* Ceterum S. Augustinum hanc generalem voluntatem antecedentem et efficacem ex parte Dei, conditionatam autem ex parte hominis, omnes salvandi agnovisse patet ex eodem *Enchiridio,* cap. CII, ubi eodem modo loquitur S. Doctor de voluntate Dei salvandi homines ac de voluntate salvandi omnes angelos; atqui Jansenio ipso fatente, *De grat. Chr.* lib. X, cap. I, Deus habuit *generalem voluntatem benevolentiæ erga omnes angelos, ex qua, quantum in se est, omnium beatitudinem æternam voluit, omnibusque propterea beatitudinis consequendæ media sufficientissima largitus est;* qui tamen non omnes salvati sunt, neque in omnibus impleta fuit hæc Dei voluntas; ergo.

500. Inst. sexto. Ille censendus non est velle omnium salutem voluntate etiam conditionata, qui cum per ipsum stet ponere conditionem, per collationem nempe gratiæ efficacis, eam non ponit, atqui...; ergo.

501. Resp. *Dist. Maj.* Si conditio ab ipso solo pendeat, *conc.;* si ab alio simul, *neg.* Sic *dist. min.* Deus potest ponere conditionem largiendo gratiam efficacem, quæ nempe talis sit in actu secundo, ut dicitur, seu ex libero hominis consensu, *conc.;* quæ talis sit in actu primo, seu a se efficax in sensu Jansenii, quæque necessitet voluntatem, *neg.* Sufficit proinde ex parte Dei, ut dici possit ipsum veram habere voluntatem antecedentem salvandi omnes homines, si omnibus hominibus largiatur gratias *vere* sufficientes, quibus si homines consenserint, de facto salutem con-

sequantur; quod Deus utique præstat, ut suo loco ostendemus, prout Jansensio ipso fatente præstitit relate ad omnes angelos.

502. Inst. septimo. Voluntas illa Dei antecedens et voluntas altera consequens pugnare inter se videntur; sic enim Deus vellet et non vellet omnes homines salvare; ergo.

503. Resp. *Dist. antec.* Pugnare inter se viderentur, si versarentur circa idem objectum, et *sub eodem respectu* spectatum, *conc.;* si *sub diverso respectu, neg.* Addatur Deum, juxta Jansenium, utramque voluntatem habuisse circa angelos ac primum hominem.

504. Obj. secunda. 1° Ex S. Thoma voluntas antecedens ea est, quæ præscindit a circumstantiis omnibus creaturæ, et 2° qualem habet judex salvandi hominem homicidam; quæque 3° non habet effectum, nisi voluntas consequens adjungatur, ut ipse loquitur in *Lib. I Sentent.* dist. XLVII, q. 1, a. 2, et quæ 4° juxta eumdem doctorem p. 1, q. 19, a. 6, ad 1m, appellanda est potius *velleitas,* seu voluntas secundum quid, quam vera voluntas; ergo ex S. Thoma hæc Dei voluntas, quæ antecedit peccatum originale, sterilis est et otiosa velleitas, et 5° meræ complacentiæ, qualis est illa, qua Deus vult etiam dæmonum ac damnatorum salutem.

505. Resp. ad 1m, *Dist.* Præscindit a circumstantiis creaturæ *personalibus* meriti vel demeriti, consensus vel dissensus gratiæ, et particularibus, *conc.;* a circumstantiis naturæ communibus, nempe peccati originalis, *neg.* Nam S. Doctor in priore ex duobus laudatis locis aperte docet voluntatem Dei consequentem esse eam, *quæ supponit præscientiam operum;* ergo antecedens Dei voluntas juxta ipsum ea est, quæ præscindit ab hac *præscientia operum,* et, ut ibidem loquitur, quæ præscindit ab eo, utrum aliquis *consentiat an resistat gratiæ divinæ.*

506. Ad 2m, *Dist.* Si esset adæquata similitudo, *conc.;* si inadæquata, *neg.* Jam vero, prout exponit ipse Gonet, hæc similitudo adæquata non est quantum ad omnia, sed solum quantum ad aliquid. Hinc judex ut provisor particularis nulla media præparat reo, quibus ipse capitis pœnam evadere possit; e contrario Deus ut provisor generalis per voluntatem anteceden-

tem, qua vult omnes homines salvos fieri, dat omnibus media sufficientia ac necessaria ad salutem (1).

507. Ad 3m, *Dist.* Principalem, nempe salutem, *conc.;* minus principalem, collationem scilicet gratiæ necessariæ ad salutem, *neg.*

508. Ad 4m, *Dist.* Comparate ad voluntatem consequentem, *consideratis,* ut ipse ibidem loquitur, *omnibus circumstantiis particularibus, conc.;* in se, *neg.* Quod adeo verum est ex mente S. Doctoris, ut juxta ipsum voluntas beneplaciti, licet antecedens, actuosa sit, et *cujus effectus,* inquit loc. cit., *est ipse ordo naturæ in finem salutis, et promoventia in finem omnibus communiter proposita, tam naturalia, quam gratuita.* Quare semper sibi cohærens S. Doctor, tum alibi, tum *Con. gent.* lib. III, cap. CLIX, subdit: *Deus, quantum in se est, paratus est omnibus gratiam dare, vult enim omnes homines salvos fieri, et ad cognitionem veritatis venire, ut dicitur I ad Tim. II. Sed illi soli gratia privantur, qui in se ipsis gratiæ impedimentum præstant; sicut, sole mundum illuminante, in culpam imputatur ei, qui oculos claudit, si ex hoc aliquod malum sequatur; licet videre non possit, nisi lumine solis præveniatur.* Ex quibus obiter observamus non esse proprium Molinistarum, ut quidam dixerunt, *larga manu auxilia sufficientia omnibus conferre.*

509. Ad 5m, *Dist.* Id est qualem vere habuit ante ipsorum damnationem, *conc.;* post damnationem, *neg.*

510. Inst. 1o Voluntas conditionata est Deo indigna. Sane 2o, si Deus reipsa vellet omnium omnino salutem, inutile foret ipsum

(1) Gonet tom. 1, disp. 4, *De volunt. Dei* a 3, § 2, n. 83 ubi cum sibi opposuisset exemplum, seu paritatem mercatoris qui non censetur habere voluntatem sinceram conservandi merces dum eas projicit in mare ad naufragium vitandum repondet : nego paritatem; *Quia mercator*, inquit, *est aliqua persona particularis, quæ solum intendit bonum particulare, et utile, non vero bonum commune et generale totius universi; unde ille posset adhibere media efficacia ad conservationem mercium, imminente tempestate, et ea tamen respueret, vel negligeret, non censeretur habere voluntatem veram et sinceram de illarum conservatione. Deus autem est causa generalis et universalis provisor*, etc. Cfr. ibid.

orare pro omnium salute; jam vero ex Apostolo debemus pro omnibus orare; ergo.

511. Resp. Ad 1m, *Dist.* Conditione se tenente ex parte ipsius Dei, *trans.* vel *conc.;* ex parte objecti, *neg.*

512. Ad 2m, *Neg. maj.* Deus enim potest velle omnium salutem sub conditione orationis nostræ. Addo nos orare pro Ecclesia, pro pane quotidiano, licet Deus et Ecclesiæ firmitatem et panem promiserit (1).

DIFFICULTATES.

Adversus mortem Christi pro omnibus.

513. Obj. prima. Si constaret Christum pro omnibus reipsa mortuum esse, ideo esset, quia passim in Scripturis legitur pro omnibus Christum passum esse, dedisse semetipsum redemptionem pro omnibus, aliaque ejusmodi. Atqui ex his vocibus *omnes, omnibus*, etc. nihil confici potest; cum exploratum sit ejusmodi voces vel ad paucos restringi vel ad multos; sic Joan. XII, 32, dicitur: *Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum;* Joan. I, 9: *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum;* I Cor. XV, 22: *Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur;* licet de facto Christus nec ad se omnes traxerit, nec omnes illuminet, nec omnes vivificet; ergo.

514. Resp. *Dist. maj.* Etiam, *conc.;* tantum, *neg.* Recolantur dicta in probationibus. *Neg. min.* Ad prob. *Dist.* Scriptura has voces sæpe restringit ac limitat, *trans.;* semper et in casu nostro, *neg.* Absurdum enim est concludere nunquam in vera sua significatione ac latitudine accipi voces *omnes*, etc., ex eo quod eædem voces interdum limitentur.

515. Inst. primo. Scriptura in casu nostro hanc vocem limitat, si expresse affirmat Christum pro *multis* dumtaxat mortuum esse; atqui.... Etenim Matth. XX, 28, Christus testatur se ve-

(1) Cons. Tournely, *De Deo*, q. XIX, art. 10, concl. 3.

nisse *animam suam dare redemptionem* pro multis ; et cap. XXVI, 28 : *Hic est sanguis Novi Testamenti, qui* pro multis, *effundetur in remissionem peccatorum,* seu prout legitur apud S. Lucam cap. XXII, 20 ; *Qui* pro vobis *fundetur,* et Hebr. IX, 28 : *Christus semel oblatus est ad* multorum *exhaurienda peccata;* ergo.

516. Resp. *Dist. maj.* Si expresse affirmet Christum *pro multis* mortuum esse, ita ut vox *multis* supponat pro *omnibus, neg.;* pro multis tantum, *subdist.* effective, *neg.;* affective, *conc.; Dist.* pariter minorem. Itaque observat ipsemet Augustinus, *Op. imperf.* lib. II, cap. CLXXV : *Non repugnare* omnibus *multos significare, qui ipsi omnes non pauci, sed multi sunt.* Deinde concedimus Christum reipsa quoad effectum, seu salutem in actu secundo, non mortuum esse nisi pro multis, quia de facto non omnes salvantur ; sed contendimus eum quoad affectum, seu intentionem suam in ordine ad media salutis omnibus obtinenda et applicanda, pro omnibus, nemine excepto, mortuum esse. Quod si non omnes salvantur id ex culpa solum reproborum est (1). Nec prætereundum est, ex collatione textus S. Matthæi cum textu S. Lucæ evidenter constare, Christum etiam pro reprobis sanguinem fudisse ; siquidem Judas reprobus, prout fert communis sententia, erat unus ex communicantibus, et tamen Christus dicit : *Pro vobis fundetur;* ergo.

517. Inst. secundo. Atqui Scriptura restringit vocem *omnes* ad multos, ut multorum nomine non veniant nisi electi ; nam Apoc. V, 9 dicitur : *Redemisti* nos *Deo in sanguine tuo ex*

(1) Atque hic illorum solutio, quam plures tamen dare solent, non videtur satis accurata, quum dicunt Christum mortuum esse pro omnibus quoad *sufficientiam*, non tamen quoad *efficientiam* sive effectum. Si enim sermo esset tantum de sufficientia pretii a Christo soluti, jam nulla superesset controversia cum Jansenistis. Ipsi enim ultro dant, pretium sanguinis Christi sufficiens esse ad omnium solvenda peccata, imo et damnatorum et dæmonum etiam. Sed controversia est, an Christus tale pretium dederit ad promerendum omnibus gratias necessarias ad salutem, nec ne ; et præterea an eas ita promeruit ex intentione eas reipsa omnibus *conferendi*, et non solum *offerendi*, quin reipsa tribuat, ut nonnulli autumant.

omni tribu et lingua, etc. et Joan. X, 15 : *Animam meam pono pro ovibus meis* (1), et aliis omissis Matth. XV, 24, Christus aperte declarat se non esse missum, *nisi ad oves, quæ perierunt domus Israel;* ergo.

518. Resp. *Dist. antec. Nisi electi* quoad efficaciam in actu secundo, seu quoad effectum, *conc.;* quoad efficaciam in actu primo, seu quoad affectum, et gratiæ necessariæ largitionem, *neg.* Responsio patet ex dictis. Quum igitur Scriptura redemptionis beneficium restringere videtur, sive cum dicit Christum mortuum esse pro electis, vel pro ovibus suis, ut in locis citatis, sive quum alibi dicit eum mortuum esse pro credentibus, *ut* omnis, *qui credit in eum, non pereat,* vel pro iis, qui sunt in Ecclesia : *Tradidit semetipsum* pro ea ; hæc dicuntur non in sensu *exclusivo*, sed *præcisivo*, id est, præcise affirmat Scriptura Christum mortuum esse pro electis in sensu a nobis exposito, nec tamen negat ipsum mortuum etiam esse pro ceteris, sed solum ibi de illis reticet, quod alibi non semel, ut vidimus, clare inculcat. Christus proinde *redemit omnes, vocavit multos, salvavit paucos,* quia omnes suo modo vocantur, multi credunt, et pauci perseverare volunt.

519. Inst. tertio. Pro illis solis mortuus est Christus pro quibus oravit; atqui oravit pro solis prædestinatis; nam Joan. XVII, 9, Christus sic Patrem orat : *Non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi;* ergo.

520. Resp. *Dist. maj.* Oravit pro solis Apostolis, seu pro solis prædestinatis, hac singulari oratione, *trans.;* nunquam oravit pro omnibus, *neg.* Hinc dato etiam, quod citatis locis Christus oraverit pro omnibus et solis prædestinatis, nihil inde concludi potest, nisi probetur Christum nunquam pro aliis orasse. At vero longe abest, ut hoc probetur, quin potius contrarium constet; nam in hac eadem oratione v. 20 orat pro omnibus credituris, dicens, *Non pro eis autem rogo tantum, sed et* pro eis, *qui credituri*

(1) Τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων, ubi observandum in græco textu non haberi *meis*.

sunt per verbum eorum in me; v. 21 orat, *ut mundus credat, quia tu me misisti,* Luc. XXIII, 34 orat pro suis tortoribus : *Pater dimitte illis;* et alibi legimus : *Erat pernoctans in oratione Dei* (Luc. VI, 12); ergo.

521. Inst. quarto. 1° Si Christus orasset pro omnibus, omnibus de facto obtinuisset salutem, cum Christi oratio semper exaudita fuerit a Patre : *Ego sciebam,* ait ipse Christus, Joan. XI, 42, *quia semper me audis,* et Hebr. V, 7 de Christo dicitur : *Exauditus est pro sua reverentia;* atqui non omnes salvantur; 2° concludendum est igitur cum Jansenio, Christum orasse pro quibusdam, ut salvarentur, pro aliis, ut justificarentur, pro aliis, ut crederent sine charitate, et eodem modo pro his tribus classibus passum et mortuum fuisse (1); et sic omnia cohærent.

522. Resp. Ad 1m, *Dist. maj.* Si Christus non semper orasset consentanee cum voluntate Patris, *conc.;* si semper oravit consentanee cum Patris voluntate, *neg.* Jam vero quum in Patre seu in Deo duplex distinguatur voluntas antecedens et consequens, juxta dicta, relate ad hominum salutem, hinc Christus conformiter ad duplicem divinam voluntatem semper oravit, semperque exauditus est. Id manifestum fit ex ipsius oratione, quam fudit in horto dicens : *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu;* quæ oratio erat conditionata et conformis voluntati Patris. Quum igitur voluntas Dei antecedens sit, ut omnes salventur, consequens vero prævisionem meritorum, ut non salventur, nisi qui gratiis usque ad mortem bene usi fuerint; hinc Christus eodem sensu oravit et exauditus est; etsi non omnes de facto salventur.

523. Ad 2m, *Dist.* In ordine tamen ad salutem ab ipso intentam, quam credentes et justificati, bene utendo gratiis sibi concessis, possint obtinere, *conc.;* ut non consequerentur nisi gratias temporales fidei et justificationis per exclusionem salutis, *neg.* Hoc enim abhorret a Dei idea, qui non alio fine ejusmodi gratias largiretur, nisi ut homines deterius damnarentur.

524. Inst. quinto. Juxta S. August. *De Civitate Dei,* lib. XXI,

(1) *De gratia Chr.* lib. III, cap. 21, p. 164, col. 2.

cap. XXIV : *Si de aliquibus certa esset* (Ecclesia), *quod prædestinati sint in æternum ignem ire cum diabolo*, 1° *tam pro eis non oraret quam nec pro ipso*. Atqui Christus noverat reprobos ad æternum ignem destinatos. Ergo pro eis non oravit, 2° imo nec mortuus est; alioquin pœnas luisset peccatis reproborum debitas, qui proinde jam damnari non possent.

525. Resp. ad 1m, *Dist. maj.* Non oraret consequenter ad prævisam eorum damnationem, *conc.;* non oraret antecedenter ad ejusmodi prævisionem, *neg.* Sic *dist. conseq.* Christus pro eis non oravit consequenter ad prævisam eorum damnationem, *conc.;* antecedenter ac præcisione facta ab usu vel non usu gratiarum, quas ipsis promeritus est, *neg.* Reprobatio enim non est nisi effectus abusus seu non usus gratiarum; gratias autem ad salutem necessarias Deus, ex S. Thoma loc. cit. et ut nos suo loco ostendemus, omnibus concedit, quia vult omnes homines salvos fieri, misitque Filium suum, ut daret semetipsum pro omnibus; proprio enim Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, ut ait S. Paulus (Rom. VIII, 30), ut quemadmodum omnes in Adam mortui sunt, sic in Christo, quantum ex se erat, vivificarentur.

526. Ad 2m, *Dist.* Pœnas peccatis reproborum debitas luisset conditionate, *conc.;* absolute, *neg.* Nempe Christus passione sua meruit pro omnibus gratias, quibus homines bene utentes applicarent sibi merita mortis suæ, quæ conditio si ab hominibus impletur, remissionem peccatorum consequuntur et salvantur; si non impletur, damnantur et pereunt, prout damnantur reprobi, qui conditionem istam non implent, et ideo non implent, quia *nolunt* implere, ita ut nemo dicere possit : *Per Deum abest* (Eccli. XV, 11), quominus salvus sit.

527. Obj. secunda. Ex SS. Patribus. S. August. *Tract I, in epist. Joan.* num. 8, expendens verba illa : *Ipse est propitiatio... pro totius mundi*, intelligit mundi nomine *Ecclesiam*, pro qua sola Christus mortuus est; *Tract.* autem *LII in Joan.* expendens illud Christi : *Omnia traham ad me ipsum*, exponit de *omnibus prædestinatis;* sic lib. XXI, *De Civitate Dei*, cap. XXIV, exponens verba Apostoli, Rom. XI : *Conclusit omnia in incre-*

dulitate, ut omnium *misereatur*, ait : *Omnium itaque miseretur vasorum misericordiæ... eorum scilicet, quos ex gentibus, et eorum quos ex Judæis prædestinavit, vocavit, justificavit, glorificavit; non omnium hominum, sed istorum omnium neminem damnaturus;* quia, ut scribit ad Evodium, *Epist. CLXIX.* alias *CII : Non perit unus ex illis, pro quibus mortuus est Christus;* atque ut habet *De adult. conjugiis*, lib. I, cap. XV : *Omnis, qui sanguine Christi redemptus est, homo est; non tamen omnis, qui homo est, etiam sanguine Christi redemptus est.* Ergo juxta S. Augustinum Christus pro solis credentibus, seu pro solis potius prædestinatis mortuus est. Addi possunt Prudentius Episcopus Trecensis in *Tractatoria;* nec non S. Remigius Episcopus Lugdunensis in lib. *De tribus epistolis*, et in lib. *De tuenda veritate Scripturæ*, ubi capitulum IV Carisiacum, de Christi morte pro omnibus, velut absurdum et erroneum reprehendit; item Concilium Valentinum III, damnans eumdem canonem Carisiacum, definiensque Christum pro solis credentibus mortuum esse; Synodi Lingonensis et Tullensis, quarum capitula confirmavit Nicolaus I (1); ergo.

528. Resp. 1° Ergo juxta citatos auctores Christus saltem mortuus est etiam pro reprobis fidelibus, ac proinde non pro solis prædestinatis, ut cum Prædestinatianis contendit Jansenius.

529. Resp. 2° *Dist. cons.* Ergo juxta allatas Patrum et Conciliorum auctoritates Christus pro solis credentibus mortuus est, imo pro electis, ad obtinendum eis de facto fidem vel salutem cohærenter ad voluntatem Dei consequentem, *conc.;* pro solis credentibus vel electis mortuus est cum exclusione infidelium et reproborum, ita ut eis non promeruerit media sive gratias necessarias ad fidem ac salutem cohærenter ad voluntatem Dei antecedentem, *neg.* Dummodo hæc principia probe teneantur, difficile non est illas Patrum ac Conciliorum sententias, quæ specie sibi contrariæ videntur, conciliare.

530. Neque omittendum est, 1° scopum Patrum et Conciliorum,

(1) Jans. tom. III, lib. III, cap. 21. pag. 103, col. 2. A. Item pag. 165, col. 2, C.

quæ nobis opponuntur, esse Pelagianorum ac Semipelagianorum erroneam et hæreticam evertere doctrinam de æquali Dei et Christi affectu erga omnes sive prædestinatos sive reprobos, adeo ut utrorumque discretio, ut sæpius diximus, *a solis pendeat naturæ viribus.*

531. 2° Has auctoritates, si ad vivum resecari deberent, æque premere adversarios, qui concedunt Christum obtinuisse reprobis gratias saltem temporales.

532. 3° Capitulum IV Carisiacum damnatum tum a Synodis Valtentina ac Tullensi tum a S. Remigio Lugdunensi errore facti deceptis, eo quod putaverint eo sensu Concilium Carisiacum definivisse Christum pro omnibus mortuum esse, ut mortuus pariter fuerit pro dæmonibus ac damnatis (1). Prudentius autem Trecensis nullius hac in parte auctoritatis est, utpote qui ad errores prædestinatianorum declinaverit.

PROPOSITIO III.

Deus voluntate seria et antecedente vult etiam infantes decedentes sine Baptismate salvos fieri, et Christus pro iisdem mortuus est.

533. Hæc propositio pia est et communis inter theologos; nam eadem argumenta, quæ militant pro generali Dei voluntate salvandi omnes prorsus adultos, æque militant pro voluntate Dei salvandi omnes infantes, quacumque demum ratione ex hac vita sine Baptismo eripiantur; imo majorem quadammodo vim pro infantium salute præ se ferre videntur, quatenus infantes ea impedimenta divinæ gratiæ non opponunt, quorum tamen salutem Deum, quantum ex se est, vere exoptare ac velle ostendimus.

534. Quare generali hoc solo argumento hanc propositionem

(1) Patet ex ipsis verbis can. IV Conc. Valent. III, apud Labbeum, tom. VIII, col. 136, et can. IV Conc. Tullens. iisdem verbis concepti ac can. IV Syn. Valent. ibid. fol. 690. Cfr. de hoc arg. Petav. lib. XVIII, *De Incarnat.* cap. 8 et seqq.; et Caroli du Plessis d'Argentré soc. Sorbon. *Commentarium historium de prædestinat. ad gloriam et reprobat.* cap. 7 et 8. Lut. Par. 1709.

evincimus : Deus sincere vult etiam istorum infantium salutem, si Christus et pro his infantibus sanguinem suum fudit ac mortuus est, ut ipsi pariter in eo vivificarentur; atqui...

535. Jam vero minor evidenter patet ex auctoritate Apostoli, II Cor. V, 14, 15 : *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt; et pro omnibus mortuus est Christus.* In quæ verba hæc habet S. Augustinus. *Op. imp. contra Julianum,* lib. I, cap. LXIV : *Unus pro omnibus mortuus; ergo omnes mortui sunt. Conclusio hæc Apostoli invicta est, ac per hoc,* QUIA ET PRO PARVULIS MORTUUS EST, *profecto etiam parvuli mortui sunt.* Et ibid. lib. II, cap. CLXIII : *Clamat Apostolus : ergo omnes mortui sunt, et pro omnibus mortuus est; et vos reclamatis : non sunt mortui parvuli; clamate et quod sequitur : ergo non pro ipsis mortuus est;* ergo.

536. Ad præoccupandas adversariorum difficultates notandum est hanc Dei voluntatem antecedentem sub duplici respectu conditionatam dici posse; tum scilicet ex parte parentum, tum ex parte ordinarii naturæ cursus; quatenus Deus, quantum ex se est, velut quidem et hos salvos fieri, et applicari ipsis media illa generalia, quæ et pro ipsis præparavit, dummodo tamen non obsistat reali istorum applicationi aut perversa parentum voluntas aut aliqua ipsorum culpa ac negligentia, vel dummodo non obstet ordinarius naturæ cursus, quem ipse utpote provisor universalis non vult perturbare et impedire, ut istis infantibus in particulari salutis media de facto applicentur; alioquin perpetuo ad miracula confugere deberet. Hinc antecedens hæc Dei voluntas juxta nostrum concipiendi modum ratione prior est prævisione istorum impedimentorum; e contrario voluntas Dei consequens circa effectivam infantium salutem et perditionem ea est, quæ eorumdem impedimentorum prævisionem subsequitur.

DIFFICULTATES.

537. Obj. prima. 1° Deus non vult salutem illorum, quibus nulla præparavit aut confert media ad salutem consequendam idonea; atqui tales saltem infantes sunt in utero matris morientes; ergo.

538. Resp. *Dist. maj.* Quibus nulla præparavit aut confert

media ad salutem consequendam idonea nec immediate neque mediate, *trans.;* saltem mediate, *neg.* Tales sunt infantes isti, quorum parentibus Deus auxilium sufficiens et idoneum confert pro loco et tempore, quo non solum propriæ, sed etiam saluti filiorum prospiciant. Ita auctor librorum *De vocat. gentium,* lib. II, cap. XXIII : *Non irreligiose arbitror credi,* inquit, *neque inconvenienter intelligi, quod isti paucorum dierum homines ad illam pertineant gratiæ partem, quæ universis semper est impensa nationibus, qua utique, si bene uterentur eorum parentes, etiam ipsi per eosdem juvarentur.* Semper propterea supponitur aliqua culpa ex parte parentum aliorumve, quorum curæ commissi sunt, ob quam infantes decedunt sine regenerationis lavacro.

539. Resp. 2° *Dist. maj.* Non præparavit media ad salutem *idonea* ex defectu vel parentum, vel naturalis causarum secundarum ordinis, quem Deus ut provisor universalis impedire non vult, *conc.;* ex defectu conferentis, nempe Dei, *neg.* S. Thomas in lib. IV. *Sent.* dist. VI, q. I, art. 1, ad 1m : *Dicendum,* inquit, *quod non ex defectu divinæ misericordiæ* (infantibus) *in maternis uteris existentibus remedium non exhibetur; sed quia non sunt capaces illius remedii... quia non possunt subjici operationi ministrorum Ecclesiæ, per quos talia remedia ministrantur.* Quia scilicet, ut observat Suarez, *De providentia gratiæ circa reprobos,* lib. IV, cap. IV, num. 10, divinæ voluntatis affectus circa æternam salutem horum parvulorum habet rationem cujusdam intentionis illius finis, *quatenus per media comparari potest,* seu, ut loquitur n. 12, *per quæ salus applicari solet* (1). Utraque

(1) Cfr. *De providentia grat.* lib. IV, cap. 4, ubi fuse hæc evolvitur materia, et rejecta illorum theologorum sententia, qui voluntatem Dei circa horum infantium salutem exponunt de mera quadam complacentia, quæ reperiri in Deo potest etiam quoad damnatos, pergit eximius doctor ostendere, quomodo vera ac proprie dicta sit in Deo voluntas circa salutem talium infantium, et quomodo vere ac proprie pro iisdem Christus mortuus fuerit, etsi salutem et fructum Christi mortis de facto non consequantur ob impedimenta recensita, quæ Deus vincere ac superare non intendit generali illa voluntate; vocatque hanc sententiam communiorem inter theologos. Ibique argumenta Vasquezii *in I part. S. Thomæ,* disput. XCVI, cap. II, soluta inveniun-

responsio bona est; eam quilibet seligat, quæ magis sibi arriserit.

540. Obj. secunda. S. Augustinus sensit Deum nullo modo velle istorum infantium salutem; ceteris enim locis prætermissis, *Ep. CCXVII* ad Vitalem, num. 17, ita loquitur S. Doctor: *Quomodo dicitur omnes homines eam* (gratiam) *fuisse accepturos... cum multis non detur parvulis, et sine illa plerique moriantur?. et aliquando cupientibus festinantibusque parentibus, ministris quoque volentibus ac paratis, Deo nolente, non detur, cum repente, antequam detur, expirat, pro quo, ut accideret, currebatur;* ergo.

541. Resp. *Neg. antec.* Ad prob. *Dist.* Deo nolente voluntate consequente, *conc.;* voluntate antecedente, vel *neg.* vel *subdist.* voluntate negativa, non tollendi scilicet illa impedimenta, *conc.;* voluntate positiva, seu ex directa ordinatione impedimentorum, *neg.* Excludit S. Doctor voluntatem solum efficacem et absolutam, non autem conditionatam, qualem nos propugnamus. Id patet ex eo, quod S. Augustinus locis supra adductis habuerit mortem Christi, pro istorum parvulorum salute oblatam, ut principium inconcussum, quo utitur ad demonstrandam in omnes

tur. Profecto, si Vasquez prævidisset abusum, quem suæ sententiæ facturus erat Jansenius, in eam minime concessisset. Id ipsum de nonnullis aliis recte pronunciare licet. Addo Vasquezium fortasse nonnisi verbis a communi Theologorum sententia recedere; sic enim scribit in 1[m] part. S. Th. q. cvi, cap. 3: *Ceterum tribus de causis dicere possumus Christum pro omnibus parvulis mortuum esse, qui tamen pro dæmonibus nullomodo mortuus dicitur: primo, quia communis erat causa parvulorum et omnium hominum, ob quam venerat, et pro qua oravit, extra quam dæmones omnino erant. Secundo, quia juste et pie credimus Christum non expresse denegasse ullis parvulis meritum suum, et a fructu suæ passionis apud Patrem eos exclusisse, sicut dæmones rejecit. Tertio, quia non minus pie affirmare possumus Christum voluntate simplicis affectus omnibus parvulis, nemine excepto, etiam post peccatum primi parentis, salutem desiderasse, sicut sibi ipsi vitam concupivit, atque ita pro omnibus orasse, ut salutem consequerentur, sicut pro se, ut liberaretur a morte, sed cum ea conditione, quam pro se facta adjecit: Verum tamen non mea sed tua voluntas fiat.* Deinde dicta confirmat auctoritate S. Prosperi.

peccati originalis propagationem. Manifestum est autem Christum mortem suam non obtulisse pro salute illorum, quorum salutis nequidem antecedentem et conditionatam in Deo voluntatem existere sciebat.

542. Inst. Non desunt catholici theologi, qui negent Deum velle parvulorum istorum salutem, quique propterea negent Christum pro illis proprie mortuum esse, eumque solum quoad causæ communitatem et sufficientiam pretii mortuum esse contendant; ergo.

543. Resp. *Dist. antec.* Sed immerito, quique manifeste contradicant Apostolo, *conc.;* jure ac juxta Apostoli doctrinam, *neg.* Manifeste enim istorum theologorum sententia adversatur Apostolo, dicenti: *Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt;* quorum verborum hic sensus est: si unus mortuus est ad liberandos omnes a morte, ergo omnes per peccatum mortui sunt; alioquin, ut per se patet, nulla esset illatio ab Apostolo facta. Præterea hæc verba: *Unus pro omnibus mortuus est,* sumi debent sensu obvio et proprio; atqui sumpta sensu obvio et proprio significant Christum mortem suam Patri obtulisse ex sincera voluntate, ut omnibus prodesset ad salutem. Ipso enim Jansenio fatente (qui certe hac in parte suspectus esse non debet), Christum *esse passum, crucifixum, mortuum, se redemptionem dedisse, vel propitiatorum esse pro omnibus, plus aliquid dicit, quam nude pretium sufficiens obtulisse, quod iis applicari nolit. Illud enim indicat, intentione morientis pretium pro illis oblatum esse, ut ejus oblatione placatus Pater eos reipsa de servitute liberaret* (1). Hinc est fidelium sensus, et sensus ipsius S. Augustini, ut superius ostendimus. Ad hæc porro si attendissent doctores, qui nobis opponuntur, nunquam profecto ex inconsideratione in illam descendissent sententiam. At rursum de hoc argumento in tract. *De gratia.*

(1) Tom. III, lib. III, cap. 21, p. 164, col. 1, B.

DE DEO EJUSQUE ATTRIBUTIS

PARS QUARTA.

DE PROVIDENTIA AC DE PRÆDESTINATIONE.

544. Ad divinam scientiam simul et voluntatem, ut animadvertit S. Thomas in proœmio quæstionis XXII, potissimum spectat tum generalis rerum omnium providentia, tum peculiaris Sanctorum prædestinatio; quare ordo doctrinæ postulat, ut de his distinctis capitibus mox disseramus. De divina autem seu beatifica visione, quæ est prædestinationis objectum et finis, commodius agemus in trac. *De Deo creatore.*

CAPUT I.

DE PROVIDENTIA.

545. Recte divina Providentia, quæ a procul videndo dicitur, definitur a S. Thoma, p. 1, q. 22, art. 1 : Ratio ordinis rerum in finem in Deo existens (1). Duo Providentia complectitur, ipsam rerum omnium ad suos fines ordinationem, quæ pertinet ad intellectum, et istius ordinationis per media idonea in tempore executionem, quæ spectat ad voluntatem.

546. Præter Epicureos divinam providentiam negarunt Fatalistæ, nec non ii omnes, qui universalia quidem a Deo procurari affirmarunt, non autem singularia ac minima quæque; item ex recentioribus illis philosophis, qui ita in omnibus vident causarum secundarum effectionem, ut nullibi Dei operationem agnoscant, qui etsi conceptis verbis providentiam haud negent, ita tamen se gerunt et loquuntur, ac si nulla Dei providentia esset. At non solum fides docet, verum etiam ratio persuadet, Deum res creatas cunctas, licet minimas, actusque nostros etiam liberos infinita sua providentia temperare.

(1) Præclare a Seneca, Ep. LXXI, 13, editionis Taurinensis, Providentia dicta fuit *æterna ars cuncta temperantis Dei.*

PROPOSITIO.

Datur in Deo providentia, quæ ad omnia et singula se se extendit.

547. Propositio ad fidem spectat; nihil enim est in Sacris Litteris magis expressum quam Dei providentiam se se ad omnia porrigere; sic Sap. XII, 13, dicitur : *Non est alius Deus, quam tu, cui cura est de omnibus;* et Ps. CXVIII, 91 : *Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi; sortes* ipsæ, quibus nihil magis fortuitum videtur, teste Salomone, Prov. XVI, 33, *mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur;* demum Christus, ne plura congeram, apud Matthæum, cap. VI, 26 et seqq. et Lucam, cap. XII, 22 et seqq. distinctissime tradit volatilia cœli, hortorum lilia, fœnum agri et capillos capitis omnino subjici providentiæ Dei, ita ut illorum ne unum quidem cadat absque ejus imperio; unde colligit idem Christus multo magis nihil esse vel minimum in humanis actibus, quod ab ejus providentia ordinatum non sit.

548. Id ipsum confirmatur ex ratione; nam omnia argumenta, quæ superius ad probandam Dei existentiam allata sunt, ejusdem etiam providentiam evincunt. Quod ita S. Thomas loc. cit. ostendit : Si enim Deus adspectabilis hujus mundi est conditor, omnia, quæ in eo bona sunt, Deo tribuamus oportet; inter bona autem hujus universi numerari profecto debet rerum omnium ad certos fines ordinatio, quam ignorare aut inficiari non potest nisi is, qui mirabiles constantesque naturæ leges stupide considerat; ergo hujus quoque ordinis auctor est Deus, sive in Deo est providentia et ratio ordinis rerum in finem.

549. Eamdem vero ad quæcumque prorsus extendi probat art. seq.; cum enim Deus semper agat propter finem, quidquid agit in suum etiam finem dirigit; tam late igitur patere Dei providentia debet quam ejus efficientia; atqui hæc ad singulas res tametsi vilissimas diffunditur; ergo et illa. Itaque ut omnes creatæ res existentiam sui auctoris ostendunt, sic ordo in illis elucens summi provisoris præsentiam, sapientiam præstantiamque demonstrat.

550. Jure proinde Clemens Alex. *Strom.* lib. IV : *Qui providentiam*, inquit, *esse non putat, revera atheum se putat;* et lib V : *Nec responsionem, sed pœnam mereri,* testatur, *eum, qui demonstrari sibi petit esse providentiam.* Ceteros Patres omitto; exscribendi enim libri in tegri essent, si testimonia huc spectantia afferre quis vellet (1).

551. Ad præcavendas difficultates notandum est, Deum, etsi rebus omnibus provideat, non providere tamen omnibus immediate. Providet scilicet immediate, cum per se solum media exequitur; mediate vero, cum media exequitur per causas secundas. Quod quidem facit, ut ait S. Thomas (q. cit. art. 3), *non propter defectum suæ virtutis, sed propter abundantiam suæ bonitatis, ut dignitatem causalitatis communicet.* Sive autem provideat immediate sive mediate, semper assequitur finem ultimum et generalem, nempe gloriam suam; at non semper, quod sedulo notandum, assequitur fines particulares; quia non omnes, sed aliquos tantum intendit efficaciter, alios vero solum intendit conditionate. Ad rationem autem perfectæ providentiæ non requiritur, ut finem inefficaciter et conditionate tantum volitum provisor assequatur; nam deviatio a fine sic volito est medium sapienter ordinatum ad finem ultimum et generalem efficaciter intentum, et ad ejus assecutionem efficaciter conducit (2).

(1) Cfr. Petav. *De Deo, lib.* VIII, a cap. I ad IV, et Lessius in opusc. *De Provid. Numinis.* Comes De Maistre in suis *Soirées de Saint-Pétersbourg* eleganter non minus quam solide hoc prosequitur et evolvit argumentum de divina Providentia. Quod pariter præstitit Cl. Rosmini, *Opuscoli filosofici*, vol. I, Milano 1827, præsertim *Della divina Providenza saggio primo;* licet vero tria subsequentia specimina ad aliud argumentum referri videantur, ad eumdem tamen scopum seu finem Divinæ providentiæ constabiliendæ referuntur. Cfr. prefatio Cl. auctoris. Ex antiquis inter ceteros Theodoretus decem orationes scripsit *De providentia Dei;* Synesius Episcopus Cyrenes scripsit libros duos *De providentia*, quos cum ceteris ejusdem operibus vulgavit et interpretatus est Petavius, Parisiis 1635, vol. I; Salvianus Massiliensis Episc. scripsit libros octo *De vero judicio et providentia Dei.*

(2) Cons. S. Th. p. I, q. 22, art. 2, ad 2^{m}, ubi ait : *Quod aliter de eo est, qui habet curam alicujus particularis, et de provisore univeesali; quia*

DIFFICULTATES.

552. Obj. prima. Non obscure Scriptura ipsa insinuat Deo curam non esse de omnibus et singulis; Apostolus enim I Cor. IX, 9: *Numquid de bobus*, inquit, *cura est Deo?* et Habacuc I, 14: *Facies homines quasi pisces maris, et quasi reptile non habens principem;* in quæ verba nota est Hieronymi expositio cum asserit: *Absurdum esse,* etc.; neque ab his abhorrere videtur ipse Angelicus Doctor, p. 1, q. 23, art. 7, inquiens: *Quod licet Deus sciat numerum omnium individuorum, non tamen numerus vel boum vel culicum,* etc. *est per se præordinatus a Deo;* qui proinde concludit, in lib. 1 *Sent.* dist. XLVI, q. 1, art. 3 ad 6m: *Quod si nullus homo peccaret, universum genus humanum melius foret;* ergo.

553. Resp. *Dist. antec.* Id est, eadem ratione, *conc.;* diversa ratione, *neg.* Hæc enim omnia, quæ adducta sunt, hisque similia, quæ adduci possent, non aliud evincunt, nisi inesse Deo specialem magis curam ac providentiam erga homines quam circa bruta animantia; etsi et istis provideat.

554. Itaque Apostolus loc. cit. ratiocinatur a minori ad majus, quasi diceret: si curat Deus boves, quibus triturantibus os alligare vetat, negliget nos verbi sui ministros, nec magis alendos præcipiet?

555. Verba Habacuc *respective*, ad homines nempe, non *absolute* accipienda sunt.

556. Textum S. Hieronymi superius exposuimus.

557. S. Thomas in primo textu loquitur de speciali præordinatione, quam individua non habent primario et ratione sui, sed

provisor particularis excludit defectum ab eo, quod ejus curæ subditur, quantum potest; sed provisor universalis permittit aliquem defectum in aliquo particulari accidere, ne impediatur bonum totius... Cum igitur Deus sit universalis provisor totius entis, ad ipsius providentiam pertinet, ut permittat quosdam defectus esse in aliquibus particularibus rebus, ne impediatur bonum universi. Si enim omnia mala impedirentur, multa bona deessent universo; non enim esset vita leonis, si non esset occisio animalium; nec esset patientia martyrum, si non esset persecutio tyrannorum.

solum respectu ad suas species, quæ peculiari ratione ad universi perfectionem pertinent, et ad quam præordinantur, ut ibidem S. Doctor explicat, et *De veritate*, quæst. v.

558. In altero vero loquitur de bono particulari et hominum proprio in se spectato, non autem de bono in genere, sive respectu totius universi, et præsertim majoris gloriæ Dei.

559. Obj. secunda. Providentia sine justitia in Deo admitti nequit; jam vero totum hoc universum injustitia plenum est. 1° Impiis enim prospera, et adversa justis sæpe contingunt; 2° exinde frequentes in Sacris Litteris justorum querelæ et perturbationes. *Quare impii vivunt*? interrogat Job (XXI, 7); *Quare via impiorum prosperatur?* sciscitatur Jeremias (XII, 1); et regius Psaltes fatetur (Ps. LXXII, 2) de se : *Mei autem pene moti sunt pedes...pacem peccatorum videns.* His accedit 3° inæqualis bonorum malorumque distributio, quæ testimonium dicit adversus justam Dei providentiam. Ipsa 4° quotidiana experientia ostendit non pro uniuscujusque meritis, sed pro uniuscujusque industria, res omnes succedere. Quod 5° quidem cohæret cum eo, quod Ecclesiastici XV, 14, de homine dicitur, nempe Deum ipsum *reliquisse in manu concilii sui;* et 6° quod Psalmista de impiis asserit (Ps. LXX, 13), Deum dimisisse *eos secundum desideria cordis eorum;* ergo.

560. Resp. *Dist. maj.* Universum plenum est injustitia apparenti, *trans.;* reali, *neg.*

561. Ad 1m, Data facti veritate, quæ verisimilius falsa est, *Dist.* Prospera impiis et adversa justis sæpe contingat ex peculiari et altiori dispensatione divinæ Providentiæ ac justissimis causis, *trans.* vel *conc.;* ex defectu providæ justitiæ, *neg.* Deus enim hac ratione et majoris meriti occasiones justis præbet et majoris ruinæ impiorum malitiæ. Cum insuper nemo tam bonus sit, qui interdum non delinquat, sic nemo tam malus, qui bonum aliquod identidem non operetur; cum vero Deus nullam bonam actionem sine renumeratione vel malam velit esse absque punitione, hinc justorum peccata hic temporali pœna castigat, ac bona impiorum opera temporali prosperitate remuneratur, utrisque reservans in altera vita vel præmium vel pœnam eorum

operibus pro meritis repetendam. Addo demum nihil adversarios proficere, nisi ostendant justos præcise miseros et afflictos esse, quia justi, malisque bona ac prospera succedere, quia mali, quod nunquam ipsi præstabunt vel præstare poterunt (1).

562. Ad 2m *Dist.* Et ejusmodi justorum querelæ proveniebant ex zelo justitiæ, *conc.;* ex dubitatione justæ divinæ Providentiæ, *neg.* In has enim querelas interdum justi erumpebant ex zelo justitiæ, atque ex eo quo flagrabant amore divinæ gloriæ. Ceterum et Jeremias vocat ibidem Deum justum, et David pariter subdit: *Labor est ante me, donec intrem in sanctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum.*

563. Ad 3m, *Neg.* inæqualem bonorum malorumque distributionem testimonium dicere adversus providentiam; sed dico eam potius valde commendare, tum aliis de causis, tum ut magis fides nostra exerceatur, et in æternorum spem altius assurgat; tum etiam ut pateat, quam differant boni a malis, cum utrique pari modo torquentur. *Manet enim,* pulcherrime inquit S. Augustinus, *dissimilitudo passorum etiam in similitudine passionum; et licet sub eodem tormento, non est idem virtus et vitium... nam pari motu exagitatum et exhalat horribiliter cœnum, et suaviter fragrat unguentum* (2).

564. Ad 4m, *Dist.* Quia Deus statuit res in hac vita permitti et agi suis motibus, *conc.;* secus, *neg.* Et hoc quidem data veritate assertionis, quæ posset multis capitibus falsa ostendi, saltem sic absolute sumpta; cum sæpe eventus neque hominum consiliis, vel industriæ, aut malitiæ respondeant (3).

565. Ad 5m, *Dist.* Fatetur Ecclesiasticus Deum reliquisse hominem in manu consilii sui ad denotandam ejus arbitrii libertatem; *conc.*; ad denotandum esse eum emancipatum a Dei Providentia, *neg.* Ut enim observat S. Thomas loc. cit., quia actus ipse liberi

(1) Cfr. Com. de Maistre, *Soirées*, etc. tom. 1, *troisième Entretien* cum notis. Legi etiam meretur Alphonsus Ant. de Sarasa S. J. in op. *Ars semper gaudendi demonstrata ex sola consideratione Divinæ Providentiæ*, 2 vol. in 4, Colon. Agripp. 1676. Illud magni fecerunt vel ipsi Protestantes.

(2) *De Civit. Dei,* lib. 1, cap. 8, n. 2.

(3) Cfr. Lessius, *De Prov. Num.* lib. III, n. 168.

arbitrii reducitur in Deum sicut in causam, necesse est, ut ea, quæ ex libero arbitrio fiunt, divinæ Providentiæ subdantur; providentia enim hominis continetur sub universali.

566. Ad 6m, *Dist.* Quatenus eos *speciali* illa providentia a malo non retrahit, qua retrahit justos et electos, *conc.;* quatenus a generali etiam providentia dimittit, *neg.* Deum enim peccatores ab ordine divinæ legis excidunt, in ordinem incidunt divinæ justitiæ; quo spectant illa Augustini dicta : *Qui te dimittit, quo it aut quo fugit, nisi a te placido ad te iratum? Nam ubi non invenit legem tuam in pœna sua* (1)?... *In vetustatem perducens superbos et nesciunt* (2).

567. Obj. tertia. Si divino consilio omnia dirigerentur in hoc mundo, 1° tot non essent vel inutilia, vel monstrosa, vel noxia, quibus natura abundat; tot 2° non darentur peccata. Hinc 3° recte Epicurus, teste Lactantio, *De ira Dei,* cap. XIII, Stoïcos providentiæ assertores hac torquebat dilemmatum congerie : *Deus aut vult tollere mala et non potest, aut potest et non vult, aut neque vult neque potest, aut vult et potest. Si vult et non potest, imbecillis est, quod in Deum non cadit; si potest et non vult, invidus, quod æque alienum est a Deo; si neque vult neque potest, et invidus et imbecillis est, ideoque neque Deus; si vult et potest, quod solum Deo convenit, unde ergo sunt mala?* Addatur 4° neque Deum decere minutis hisce negotiis se implicare; nec 5° posse esse beatum, si tot curis sit distentus; ergo.

568. Resp. ad 1m, *Dist.* quæ tamen inutilia, monstrosa et noxia tantum sunt respectu nostri, qui ea caligantibus oculis contemplamur, nec fines singulos istorum attingimus, *conc.;* respectu Dei, et relate ad totam rerum compagem et universitatem, *neg.* Sancti Ecclesiæ Patres pluribus argumentis ac exemplis totam rem istam illustrant, qui consuli possunt apud Petavium (3).

569. Ad 2m, *Dist.* Si peculiari tantum uniuscujusque bono Deus prospiceret, *trans.* vel *cons.;* si bono totius universi, præsertim vero gloriæ suæ, *neg.*

(1) Cfr. *Conf.* lib. IV, cap. 9.

(2) Ibid. lib. I, cap, 4. De hoc ipso argumento fuse agit S. Augustinus, *De Civ. Dei*, lib. XIV, cap. 26 et 27.

(3) Lib. VIII, cap. 5; nec non Lessius, lib. I. Cfr. Ruffini, *Riflessioni*

570. Ad 3^m, Resp. Deum posse et nolle ; nec tamen inde sequitur invidum eum esse, sed sapientissimum, omnipotentem et optimum; solius quippe tantæ sapientiæ, potentiæ ac bonitatis est ex malo etiam (quod creaturæ nullæ etsi præstantissimæ possent) maximum elicere bonum. Recolantur superius dicta adversus Manichæos.

571. Ad 4^m, *Neg.* dedecere Deum minimis his, at in se mirabilibus, vacare. *Si injuria est regere,* optime inquit Ambrosius, *nonne est major injuria fecisse* (1)?

572. Ad 5^m, *Dist.* Si Deus adinstar miseri hominis multiplici cura his implicaretur, *conc.;* si uno ac simplicissimo actu his omnibus prospiciat, *neg.*

573. Obj. quarta. Saltem nulla dicenda est ad adstruendam providentiam ratio, quæ deducitur ex constanti eventuum serie, atque effectuum, qui a causis suis producuntur. Serio enim examine ejusmodi eventuum ac effectuum instituto a naturæ indagatoribus compertum est hanc effectuum constantiam fundamentum habere in causis regularibus, quæ prius latebant; ergo (2).

574. Resp. *Neg. antec.* Ad prob. autem *Dist.* Et causæ ejusmodi regulares novam addunt confirmationem existentiæ divinæ providentiæ, *conc.;* excludunt vel saltem infirmant, *neg.* Ex eo enim quod detectæ fuerint causæ regulares, quæ constantem effectum producunt, numquid sequitur has causas non fuisse a sapientissimo auctore, Deo nempe, constitutas? Qui hanc absurdam consecutionem infert, non melius profecto ratiocinatur, ac ratiocinaretur sylvestris homo, qui admirans reperti cujusdam horologii constantem sphærularum motum, eoque aperto reperiens mechanismum internum, qui talem motum producit, concluderet excludendam esse sapientiam ac manum artificis in eo elaborando.

critiche, etc. *Memoria secunda,* part. 2, § 12, p. 56.

(1) *De Officiis*, lib. 1, cap. 13, cujus integra hæc verba sunt : *Et quis operator*, ait, *negligat operis sui curam? Quis deserat, et destituat, quod ipse condendum putavit? Si injuria est regere, nonne est major injuria fecisse; cum aliquid non fecisse, nulla injustitia sit, non curare, quod fecerit, summa inclementia?*

(2) Ita La Place in suo *Essai philosophique sur les probabilités*, p. 84 et 85.

Desiperet iste profecto; ast non minus desipiunt quotquot ex causis secundis regularibus, quæ cernuntur in hac rerum universitate, concludunt nullam esse admittendam causam primam illarum effectricem ac moderatricem (1).

CAPUT III.

DE PRÆDESTINATIONE.

575. Quæ de prædestinatione disputari solent, revocantur ad ejusdem naturam et proprietates, causas et effectus. De his propterea, qua fieri potest brevitate, declinatis scholasticis concertationibus, singillatim agendum totidem articulis.

ARTICULUS I.

De natura et proprietatibus prædestinationis.

576. Melius percipi non potest prædestinationis natura quam ex ejus definitione. Jam vero prædestinatio a S. Augustino (lib. *De prædest. Sanctorum*, cap. X) definitur : *Gratiæ præparatio;* vel paulo prolixius (lib. *De dono persev.* cap. XIV) : *Prædestinatio nihil est aliud quam præscientia et præparatio beneficiorum Dei, quibus certissime liberantur, quicumque liberantur.* A Sancto autem Thoma, p. 1, qu. 23, art. 2, ita definitur : *Prædestinatio est quædam ratio ordinis aliquorum in salutem æternam, in mente divina existens.* Nos utramque adoptamus definitionem; ex quibus deprehendimus prædestinationem duo includere, actum scilicet intellectus et voluntatis, utpote partem providentiæ et opus misericordiæ.

577. Prædestinatio multifaria spectari potest, vel ut *adæquata*, vel ut *inadæquata.* Adæquata complectitur gratuitam electionem ad gratiam et ad gloriam, inadæquata solam electionem ad gloriam; adæquatam prædestinationem esse prorsus gratuitam, de fide est; utrum vero gratuita pariter sit inadæquata, an post prævisa merita gratiæ, controvertitur in scholis catholicis.

(1) Cfr. Ruffini, loc. cit. p. 54.

578. Rursum considerari potest prædestinatio *in intentione et in executione*, vel, ut alii dicunt, *in actu primo* et *in actu secundo*, vel etiam in *principio* et *in termino*. Si spectetur sub hoc secundo respectu, vel, ut aiunt, *in concreto*, eam pendere partim a Deo gratis miserante, partim ab homine obsequente, dogma pariter fidei est. Cœlestis quippe beatitudo *merces* et *corona justitiæ* in Scripturis dicitur; labores ergo nostros, seu cooperationem, necessario postulat. Hinc non coronabitur, nisi qui legitime certaverit, ut dicitur II Tim. II, 5.

579. Si vero consideretur in intentione, seu in abstracto, divisæ inter se scholæ sunt in duas potissimum partes. Alii enim contendunt Deum prius decrevisse gloriam quam gratiam dare electis, quos ex communi perditionis massa, in qua omnes per originale peccatum homines involvuntur, gratuito secrevit ac prædestinavit, relictis ceteris, quos saltem negative reprobavit, deinde decrevisse auxilia gratiæ, certo conducentia ad salutem. Alii autem propugnant Deum prius elegisse ad gratiam, deinde ex præviso bono vel malo usu ipsius gratiæ aliis decrevisse pœnam, aliis gloriam; hi igitur contendunt prædestinationem ad gloriam esse post prævisa merita gratiæ. Qui stant pro prima sententia, dicunt prædestinationem esse gratuitam *in se;* qui stant pro secunda, dicunt gratuitam tantum esse *in causa* (1).

580. Qui pugnant pro prædestinatione gratuita in se, proferunt Scripturarum auctoritatem, quæ videntur statuere Deum absque ullis suppositis meritis aliquos ad gloriam elegisse ac prædestinasse, ut ex. gr. Act. XIII, 48 : *Crediderunt quotquot præordinati erant ad vitam æternam;* Joan. XV, 16 : *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos;* Ephes. I, 4 et 5 : *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti* (non quia eramus)... *qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum, per J.-C. in ipsum, secundum propositum voluntatis suæ;* ac præcipue Rom. IX, 11, ubi Apostolus propositio exemplo Jacob et Esaü,

(1) Alii vocant prædestinationem *in se* prædestinationem *formalem* ad gloriam; prædestinationem vero *in causa* vocant prædestinationem *radicalem* ad gratiam, sub qua comprehendunt etiam prædestinationem ad fidem ejusque initium, ad justificationem donumque perseverantiæ.

ut typo prædestinatorum et reproborum, inquit : *Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret), non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei* (Rebeccæ) : *Quia major serviet minori, sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esaü autem odio habui.* Quibus aliisque similibus locis adductis, sic instituunt argumentum : In testimoniis allatis sermo est de prædestinatione ad gloriam; atqui hæc prædestinatio facta dicitur independenter a meritis; ergo. Adducunt præterea auctoritatem SS. Patrum, præsertim Augustini et Thomæ, qui in hoc conveniunt, ut asserant Deum ex communi perditionis massa gratuito alios elegisse ad gloriam, alios non elegisse; quod S. Augustinus urget adversus Semipelagianos, præsertim exemplo ducto ex duobus infantibus, quorum alter baptizatur, alter non baptizatur, unus propterea perit, alter salvatur, in quibus merita nulla supponi possunt; et S. Thomas, qui, inter cetera, in cap. VIII ad Rom. lect. 6, concludit : *Unde convenientius sic ordinatur littera : Quos præscivit, hos et prædestinavit fieri conformes imagini Filii sui; ut ista conformitas non sit ratio prædestinationis, sed terminus vel effectus.* His addunt rationes theologicas, quarum potissima hæc est : Qui ordinate vult, prius vult finem quam media : sed gloria est finis, et merita sunt media ad illam; ergo Deus; qui ordinate vult, prius vult gloriam quam merita, et consequenter antequam illa prævideat ut futura, quia non videt ea futura, nisi ea velit. Major probatur, quia finis volitus est causa, cur ut eligantur media, unde medicus ex voluntate salvandi infirmum movetur ad ei propinanda remedia; et sic dicatur de agricola, de mercatore, etc.; ergo (1).

581. Qui contrariam tuentur sententiam, incipiunt ab eversionem fundamentorum oppositæ sententiæ, deinde opponunt Scripturas Scripturis, Patres Patribus, rationes rationibus, ut suam adstruant.

(1) Cfr. Card. Gotti, tom. III, q. 3, dist. 3, § 8; Gonet, *Clypeus theol. Thomisticæ*, tom. II, tract. 5, disp. 2, art. 1 et 2; Th. de Lemos, *Panoplia gratiæ*, tom. II, tract. 3, cap. 2 et cap. 10 et seqq.

582. Itaque 1° dicunt, frustra quæri in Scripturis fundamentum illius sententiæ, cum nec unus textus adduci possit, ubi non loquantur de gratuita electione ad gratiam et fidem, ut patet in allatis testimoniis; alioquin sequeretur totidem fuisse prædestinatos ad gloriam, quot sunt illi, qui credidisse dicuntur in primo textu; vel omnes illos, quos alloquitur Paulus, ad Ephesios scribens, fuisse prædestinatos ad gloriam; Epistola demum ad Romanos tota est de gratuita electione ad fidem, contra Judæos (1). Quod spectat ad SS. Augustinum et Thomam, alii reponunt, eos locutos fuisse de prædestinatione adæquata ad gratiam et gloriam, ut præsertim exigebat S. Augustini scopus adversus Pelagianos et Semipelagianos, quæ procul dubio gratuita est; alii, ut Petavius et Maldonatus, fatentur hanc inhæsisse sententiam ac opinionem S. Augustino, sed ut privato doctori, qui propterea sic tuetur hanc sententiam, ut aliam non improbet, ut liquet ex ejus verbis in lib. *De grat. et libero arb.*, ubi cum multa dixisset adversus Pelagianos, qui prædestinationem factam docebant ex prævisis meritis naturalibus, cap. VI, num. 15 concludit : *Si merita nostra sic intelligerent, ut etiam ipsa dona Dei esse cognoscerent*

(1) Cfr. Bern. a Piconio Ord. Capp. *Triplex expositio*, in præf. ad hanc Epist. : *Scopus Apostoli*, inquit, *in hac epistola est ostendere, quod Christi gratia nec Judæis data sit ob Mosaicæ legis observantiam, nec gentibus ob legis naturalis custodiam, sed mere gratis et ex pura Dei misericordia.* Qui et ad hunc locum cap. nempe VIII, v. 30, perpensis fusius utriusque interpretationis fundamentis, concludit putare se Apostolicæ menti conformiorem esse eorum explicationem, qui per *propositum* intelligunt gratuitum Dei decretum, de danda gratia sine ullo hominum merito, sed ex pura bonitate et benevolentia. *Itaque*, inquit, *et ex hujus epistolæ scopo et ex toto illius contextu persuasus sum, quod in ea Sanctus Apostolus agat de gratia, non de gloria; at maxime quia mihi clarissime patet, in Apostoli nostri doctrina, quod Deus sincere et serio* vult omnes homines salvos fieri, et ad cognitionem veritatis venire; *et quia aliunde decretum quosdam ad gloriam eligendi ante prævisa merita, ceteris in massa perditionis relictis, cum hac sincera et seria Deï voluntate, de salvandis omnibus hominibus, difficile potest conciliari; decretum vero de danda gratuito gratia multo facilius cum hac Dei voluntate conciliatur. Hinc apostolicæ menti puto conformiorem esse*, etc. prout retulimus.

(ut certo theologi omnes cognoscunt), *non esset reprobanda ista sententia.* Quibus consonant, quæ scribit S. Thomas loc. cit., ubi, exponens illorum sententiam, qui verba Apostoli : *Quos præscivit*, etc. sic exponunt : *Quos præscivit conformes fieri imaginis Filii sui, hos prædestinavit*, ait : *Et hoc quidem rationabiliter diceretur, si prædestinatio respiceret tantum vitam æternam, quæ datur meritis.* Quare ista disputatio semper ab Ecclesia habita est *inter profundiores difficilioresque partes incurrentium quæstionum, quas sicut comtemnere non audemus, ita non necesse habemus adstruere*, ut loquitur S. Cœlestinus Pontifex, seu auctor *X Capitula adversus Pelag.* scribens ad Gallos (1). Ad rationem demum adductam reponunt, eam quidem valere, cum finis volitus et intentus est absolute, non autem, cum solum volitus aut intentus est conditionate, ut in casu nostro; cum Deus nolit dare gloriam nisi dependenter a meritis gratiæ.

583. Sic porro pergunt ad adstruendam suam propriam sententiam : Nullam aliam nostræ prædestinationis ideam perpetuo exhibent Scripturæ, quam expressam intentionem Dei, remunerare volentis fideles cooperatores gratiæ suæ per bona opera, dilectio-

(1) Capitulo x, quod integre ita se habet : *Profundiores vero difficilioresque partes incurrentium quæstionum, quas latius pertractarunt qui hæreticis restiterunt, sicut nos non audemus contemnere, ita non necesse habemus adstruere ; quia ad confitendum gratiam Dei, cujus operi et dignationi nihil penitus subtrahendum est, satis sufficere credimus, quidquid secundum prædictas regulas Apostolicæ Sedis nos scripta docuerint ; ut prorsus non opinemur catholicum, quod appareat præfixis sententiis esse contrarium.* Vid. *Collect. Concil.* Labbei, tom. II, col. 1617. Cum Baronius hæc *Capit.* retulisset (ad annum 431, num. 185) addit : *His, inquam, profitetur (horum capitulorum auctor, qui creditur S. Prosper) profundiores quæstiones illas, de prædestinatione Sanctorum, nequaquam ab Apostolica Sede definitas ; illasque tantum esse stabilitas, quæ ad condemnationem errorum satis posse sufficere viderentur.* Etsi vero decem ista Capitula passim sub nomine S. Cœlestini circumferantur, Baronius tamen, ut innuimus, putat ea esse S. Prosperi. Hanc opinionem Pagius tuetur ; cons. in *Critica Baronii* ad an. 431, a num. 46 ad 49. Illos recentiores critici plerique sequuntur ; attamen Joan. Bapt. Faure S. J. in peculiari dissertatione *De Auctore Capitulorum S. Cœlestino I Rom. Pont. olim tributorum*, quæ reperitur tom. v *Thesauri Theologici* P. Zaccariæ, mordicus eidem vindicat eadem Capitula.

nem, etc., ea ratione, qua statuit ab æterno punire eos, quos prævidit abusuros gratia sua, ac in impœnitentia finali decessuros. Huc spectant illa, quæ Matth. XXV, 34, leguntur: *Venite benedicti Patris mei; possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi; esurivi enim, et dedistis mihi manducare;* et v. 41: *Discedite a me maledicti in ignem æternum... esurivi enim, et non dedistis mihi manducare.* Quibus verbis exprimitur ratio, quare in tempore Deus tribuat præmia vel supplicia, quia nempe in intentione sua æterna statuit ea dare pro meritis vel demeritis. Quo spectant illa, quæ habet Apostolus (I Cor. II, 9): *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum.* En, dicunt, rationem præparationis seu prædestinationis: *Quia diligunt illum.* Huc etiam spectant, quæ habet ad Rom. VIII, 29: *Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui;* non itaque ante prædestinavit quam præsciverit futuram conformitatem; et rursum ibid. v. 17: *Si filii et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi; si tamen compatimur, ut et conglorificemur;* aliaque ejusmodi, ac præsertim II Pet. I, 10: *Satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis.* Nec alia unquam fuit Patrum, sive græcorum sive latinorum, mens, quorum unanimis sententia est Deum ex præscientia meritorum decrevisse vel præmia vel pœnas. De græcis nulla quæstio est; de latinis constat ex SS. Ambrosio (lib. V, *De Fide,* cap. VIII, num. 83), Hieronymo atque Hilario apud Frassenium; atque id expresse fatetur de omnibus Patribus, qui ante S. Augustinum atque ejus ætate floruerunt, S. Prosper in epist. ad S. Augustinum ipsum data, in qua ab eo edoceri cupit, cur a sententia suorum prædecessorum, circa prædestinationem ad gloriam ex prævisis meritis gratiæ, recessisse videatur, dicens: *Illud qualiter diluatur, quæsumus, patienter insipientiam nostram ferendo, demonstres, quod retractatis priorum de hac re opinionibus, pene omnium par invenitur, et una sententia, qua propositum et prædestinationem Dei, secundum præscientiam, receperunt, ut ob hoc Deus alios vasa honoris, alios contumeliæ fecerit, quia finem uniuscujusque præviderit, et sub ipso gratiæ adjutorio,*

in qua futurus esset voluntate et actione, præscierit (1). Sed eadem inhæsit sententia Patribus, qui S. Augustinum subsecuti sunt, ut S. Fulgentius, lib. I *Ad Monimum*, cap. XXIV; Primasius in *Comment. in Epist. ad Rom.* cap. VIII; S. Bernardus, *lib. De concord. prædest. et lib. arb.* cap. III; S. Anselmus, *Serm. XXIII in Cant.*; S. Bonaventura, tom. IV opp. in lib. I *Sent.* dist. 41, q. 2, cujus hæc verba sunt : *Similiter, si quæratur, quare magis salvare voluit Petrum quam Judam,* respondet : *quod iste habuit bona merita, ille vero mala.* Omittimus posteriores Albertum Pighium, Card. Sadoletum, Contarenum, etc. Et hæc fortasse fuerunt momenta, quibus permotus est S. Franciscus Salesius, ut hanc sententiam sibi apprime caram dixerit, utpote *antiquitate, suavitate ac Scripturarum nativa auctoritate nobilissimam,* eamque se *existimasse semper ut Dei misericordiæ ac gratiæ magis consentaneam, veriorem ac amabiliorem* (2).

584. Recurrunt demum ad varias rationes theologicas, quarum profecto potissima est, quæ desumitur ex sincera Dei voluntate beneplaciti salvandi omnes homines, etiam supposito peccato originali. Etenim, dato semel quod Deus a tota æternitate, ante quamcumque meritorum prævisionem, aliquos elegerit ad gloriam, ceterosque, saltem negative, reprobaverit, impossibile videtur illam veritatem catholicam adstruere; metaphysice enim repugnat salvari eos, quos Deus, saltem negative, a tota æternitate reprobavit; ad quid igitur pro istis Christus mortuus esset, aut sanguinem fudisset? ad quid promeruisset gratias, fidem etiam

(1) Inter *Opp. S. August.*, tom. II, p. 824, E. F. et tom. X, p. 783.

(2) Apud Livin. Meyer, *Hist. Congreg. de auxiliis*, lib. I, cap. 6, in qua inter cetera scribit : *Obiter vidi, in bibliotheca collegii Lugdunensis, tractatum de prædestinatione; et, quamvis nonnisi sparsim, ut fit, oculos in eum injicere contigerit, cognovi tamen, paternitatem vestram sententiam illam,* antiquitate, suavitate ac Scripturarum nativa auctoritate nobilissimam, de prædestinatione ad gloriam post prævisa merita, *amplecti ac tueri. Quod sane mihi gratissimum fuit, qui nimirum eam semper ut Dei misericordiæ ac gratiæ magis consentaneam, veriorem ac amabiliorem existimavi; quod etiam tantisper in libello* De amore Dei *indicavi.*

multis ac justificationem? num ut salventur? Sed in antecessum jam reprobati sunt; num ut deteriorem damnationem incurrant? horret animus ad tantam blasphemiam. Hinc est quod Calvinus, ejusque præsertim fidelis assecla Jansenius, ad istam sententiam confugiant, ut adstruant, nec Christum pro omnibus mortuum esse, nec Deum velle nisi electorum tantum salutem.

585. Ex his patet, utrique sententiæ auctoritates et rationum pondera suffragari. Cum Sancta Sedes nullum tulerit circa illas judicium, liberum unicuique est illam sententiam amplecti, quæ magis Scripturæ, Patribus ac rationi congruere videbitur, et ex ea responsa mutuari ad refellendas fidei impugnatorum difficultates, prout nos præstabimus (1).

586. His interea quæstionibus dimissis, jam nos convertimus ad considerandas prædestinationis proprietates, quæ sunt ejus certitudo et immutabilitas ex parte Dei et incertitudo ex parte nostra. Divinæ prædestinationis existentiam inficiati sunt Pelagiani; certitudinem et immutabilitatem rursum negarunt Pelagiani ac Semipelagiani; Calvinus unumquemque fidelem certum esse debere, et quidem certitudine fidei, de sua propria prædestinatione affirmavit. Adversus quos sequentes statuimus propositiones.

(1) Pro utraque sententia videri inter alios possunt Boucat Ord. Minim. *Theologia Patrum*, vol. I, tract. 4, diss. 3, concl. 3; Petav. *De Deo*, lib. IX et X; Du Plessis d'Argentre, *Commentarius historicus de prædestin.* vol. unic. in-4°. Tum pro sententia de prædestinatione ante prævisa merita, Card. Gotti tom. IV, *In prim. part. S. Thomæ*, q. 3, dub. 3; Suarez, *De prædest.* lib. I, cap. 8 et seqq.; Bellarm. *De grat. et lib. arb.* lib. II, resol. XV. Pro sententia de prædestinatione post prævisa merita gratiæ, Lessius, *Disp. de præd. et réprob. Angel. et hom.*, sect. II et seqq.; Vasquez, disp. 89, *In 1ᵐ part. S. Thom.* cap. I et seqq.; Frassen, Min. Observ. *Scotus Academ.* tom. I, tract. 2, sect. I, q. 2; Tournely, *De Deo*, quæst. 14, art. 2, concl. 5. Præ ceteris vero circa mentem SS. Augustini et Thomæ, Car. Jos. Tricassinus, Ord. Cap. *De prædestinatione hominum ad gloriam*, vol. un. in-4°, Paris. 1619; et Card. Sfondratus, *Nodus prædestinationis dissolutus*, vol. un. in-4°, Romæ 1696.

PROPOSITIO I.

Datur ex parte Dei veri nominis prædestinatio, eaque certa est et immutabilis.

587. Utraque propositionis pars est de fide, et tamquam de fide propugnatur a S. Augustino, tum in lib. *De prædest. Sanctorum*, tum in lib. *De dono perseverantiæ*, et alibi passim; cujus judicium universa approbavit Ecclesia, adversus Pelagianos et Semipelagianos (1).

588. Prior itaque propositionis pars sic evincitur ex Scriptura : Matth. XXV, 34 Christus electos sic alloquitur : *Venite benedicti Patris mei; possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi;* sic etiam (Rom. VIII, 29 et seq.) de prædestinatione ad fidem et gratiam loquens Apostolus, ait : *Quos præscivit et prædestinavit... quos autem prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit* (2); et (Eph. I, 4) : *Elegit nos in ipso, ante mundi constitutionem, ut essemus sancti... prædestinavit nos... secundum propositum voluntatis suæ.* Si igitur nemo venit in tempore ad fidem et gratiam, nisi qui prædestinatus est ab æterno a Deo, a fortiori nemo venit ad gloriam, quæ fructus est gratiæ, nisi ab æterno prædestinatus a Deo.

589. Hinc S. Augustinus, lib. *De dono persev.*, cap. XXIII, num. 65, scribit : *Veritatem prædestinationis hujus et gratiæ, quæ nunc contra novos hæreticos cura diligentiore defenditur, nunquam Ecclesia Christi non habuit;* et S. Prosper in *Resp. I*

(1) Cfr. *Collect.Conc.*Labbei, tom.IV, col. 1673, adnot. Sirmundi, *De confirm. Synodi*, ubi refertur approbatio synodi Arausicanæ II, facta a Bonifacio Rom. Pont., ex duobus codicibus Fossatensi et Laudon., his verbis contenta : *In hoc loco continetur Synodus Arausicana, quam per auctoritatem Sanctus papa Bonifacius confirmavit. Et ideo quicumque aliter de gratia et libero arbitrio crediderit, quam vel ista auctoritas continet, vel in illa synodo constitutum est, contrarium Sedi Apostolicæ et universæ per totum mundum Ecclesiæ te esse cognoscat.* Reliqua ibi vide.

(2) Si tamen hic textus, ut notatum est, intelligendus est de prædestinatione ad gloriam, quod plures inficiantur. Eum tamen attulimus, ut mori obtemperaremus.

ad objectiones Gallorum, ait : *Prædestinationem Dei nullus Catholicus negat.*

590. Rationem porro theologicam nobis suppeditat S. Thomas, p. 1, q. 23, art. 1, hoc suo ratiocinio : Cum æterna vita sit finis, naturæ creatæ modum et proportionem excedens, adeoque nullus hominum virtute propria pertingere ad illam possit, necesse est, ut ad ipsam homo, quemadmodum a sagittario sagitta mittitur in signum, a Deo dirigatur, qui solus et naturæ, quæ dirigitur, et finis, ad quem ille ordinatur, et mediorum, quibus ordinatur, est auctor. Hujus autem ordinis ratio, quæ in tempore perficitur, cum nihil fiat a Deo, quod ante ab æternitate non definierit, ex æternitate fuit in mente Dei; atqui ratio hæc est prædestinatio; igitur in Deo est, eaque ita est ad salutem necessaria, ut hanc obtinere nemo possit, qui non fuerit prædestinatus.

591. Exinde jam sequitur veritas alterius partis nostræ propositionis, de certitudine scilicet et immutabilitate prædestinationis, ita ut electorum numerus nec augeri nec minui posit; quod quidem Christus ipse testatus est (Joan. X, 27 et 28), dicens : *Oves meæ vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam æternam do eis; et non peribunt in æternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea. Horum,* ait Augustinus (lib. *De corrept. et grat.* cap. VII, 14), *si quisquam perit, fallitur Deus; sed nemo eorum perit quia non fallitur Deus; horum si quisquam perit, vitio humano vincitur Deus; sed nemo eorum perit, quia nulla re vincitur Deus;* et S. Fulgentius (lib. *De fide,* cap. XXXV) : *Firmissime tene*, inquit, *et nullatenus dubites, omnes, quos vasa misericordiæ gratuita bonitate Deus facit, ante constitutionem mundi in adoptionem filiorum Dei prædestinatos a Deo. Firmisse tene, neque perire posse aliquem eorum, quos Deus prædestinavit ad regnum cælorum, nec quemquam eorum, quos non prædestinavit ad vitam, ulla ratione posse salvari.*

592. Et ratio ex dictis manifesta est; cum enim prædestinatio sit actus intellectus et voluntatis, quemadmodum intellectus divinus in sua præscientia falli non potest, sic nec superari po-

test ejus voluntas, cum quidpiam absolute et efficaciter vult; vult autem Deus efficaciter et absolute solam electorum salutem, ergo. Impervium sane mysterium, quod nos venerari quidem debemus, sed tamen scrutari absque periculo nequimus. Concludimus propterea cum S. Augustino, (lib. *De Spir. et litt.* cap. XXXIV): *Jam si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet, cur illi ita suadeatur ut persuadeatur, illi autem non ita, duo solum occurrunt interim, quæ respondere mihi placeat: O altitudo divitiarum! et: Numquid iniquitas apud Deum? Cui responsio ista displicet, quærat doctiores, sed caveat, ne inveniat præsumptiores.*

DIFFICULTATES.

593. Obj. prima adversus priorem partem. Si veri nominis prædestinatio ex parte Dei daretur, plura sequerentur absurda; ac 1° quidem Deum injustum personarum acceptorum esse, cum alios ab æterno prædestinaverit, alios reprobaverit absque ullo merito vel demerito electi vel reprobati; 2° hominem sic posse ratiocinari: Vel electus, seu prædestinatus, sum, vel non; quidquid egero, salutem consequar, si prædestinatus sum, et peribo, si non sum prædestinatus; aut desperabit ergo, aut aget quidquid lubet; 3° lapsis curam adimi, ac Sanctis occasionem temporis afferri, cum in utraque parte superfluus sit labor, si neque rejectus ulla industria possit intrare, neque electus ulla negligentia possit excidere. Merito 4° propterea monachus ille Adrumetinus, de quo loquitur S. Augustinus (lib. *De dono perseverantiæ*, cap. XV), monasterium suum deseruit, ut sæculi deliciis indulgeret.

594. Resp. *Neg. antec.* Ad primam sequelam, *Dist.* Si Deus aliquid hominibus deberet, *conc.;* si nihil hominibus debet, *subdist.;* si aliquos præ aliis eligeret vel prædestinaret ante prævisa merita gratiæ; *trans.* (1); si post prævisa merita gratiæ, *neg.*

(1) Etsi a nobis non improbetur sententia illorum Theologorum, qui inadæquatam prædestinationem ad gloriam ante prævisa merita gratia tuentur, attamen cum longe commodior solvendis novatorum difficultatibus altera sententia nobis videatur, hinc est quod hac utamur ad rem nostram; cum utraque

In hac enim sententia Deus neminem vel eligeret vel reprobaret, nisi post prævisum bonum usum vel contemptum gratiæ, quæ supponitur omnibus præsto esse, ex allata S. Thomæ doctrina; quod et nos suo loco ostendemus. Et tunc cessat omnis difficultas, quæ nulla alia superesse potest, quam illa, quæ oritur ex præscientia liberarum hominis actionum, quæque solvenda est juxta ea, quæ superius dicta sunt, ubi de scientia Dei egimus.

595. Ad 2m, Pariter *dist.* Si prædestinatio supponatur ante prævisa merita gratiæ, *trans.*; si post prævisa merita gratiæ, *neg.* In hac enim hypothesi ad propositum dilemma respondetur: Eris prædestinatus, si bene vixeris juxta gratiam tibi collatam, et perseveraveris cum eadem usque in finem; si male vixerit et voluntarie gratiam respueris, damnaberis; sicut si ægrotus diceret: Vel valetudinem sum recuperaturus, vel non; si primum, sive sumam sive non sumam amaram hanc potionem, convalescam; si alterum, sive sumam sive non, tamen moriar, ipsi enim responderemus: Convalesces, si acceperis potionem seu pharmacum; morieris, si recuses.

596. Atque hinc jam responsio patet ad tertiam et quartam sequelam, quæ opponebantur; omnes enim ejusmodi argumentationes peccant eo vitio, quod logici vocant *a falso supponente*, aut *ab ignorantia elenchi*.

597. Inst. primo. Prædicta incommoda urgeri æque possunt quoad prædestinationem in causa; unusquisque enim sic posset argumentari: Vel sum prædestinatus ad gratiam, præsertim efficacem, et perseverantiam, vel non; si primum, quidquid egero, tandem consequar illam, et salvus ero; si secundum, quidquid egero, damnabor; ergo.

598. Resp. *Neg. antec.* Ad propositum dilemma, *Dist.* Si efficacia gratiæ et perseverantia repetenda esset a prædeterminatione physica, seu ab intrinseco, *trans.*; si a præviso tantum hominis consensu, seu ab extrinseco, *neg.* In hac siquidem sententia, ut

catholica sit, ideoque liberum sit alterutram in subsidium adhibere. Qui vero putat se posse priori sententia difficultates æque solvere ac enodare, eadem utique uti poterit.

diximus, supponitur Deum omnibus dare vel offerre gratias sive proxime sive remote sufficientes tum ad fidem, tum ad salutem; si homo proinde his consenserit et oraverit, alias obtinebit, ipsamque consequetur perseverantiam; quod si secus fecerit, sibi soli imputare debet, si perierit. En verba S. Augustini, qui in lib. *De corrept. et grat.* inter cetera hæc habet : *O homo, in præceptione cognosce, quid debeas habere; in correptione cognosce, tuo te vitio non habere; in oratione cognosce, unde accipias, quod vis habere.*

599. Inst. secundo. Saltem quod aliquis accipiat a Deo gratiam, ut prævisam efficacem, provenit ex peculiari Dei erga ipsum electum prædilectione, cujus prædilectionis defectu tali gratia caret reprobus; ergo.

600. Resp. *Dist. antec.* Sed absque aliorum præjudicio, *conc.;* cum aliorum præjudicio, *neg.* Fatemur quidem, ex peculiari Dei prædilectione effici, ut electus talem gratiam, præsertim finalis perseverantiæ, consequatur; cum tamen Deus nihil cuipiam debeat, si alicui non dat gratiam ut prævisam efficacem, quid inde adversus Dei justitiam aut misericordiam sequitur, si gratia, a Deo reprobo concessa, sufficientissima ex se sit ad opus bonum obtinendum et ad perseverandum, et ex pura malitia recipientis, seu potius respuentis, effectum non habeat? Profecto non Deo, sed sibi reprobus imputare debet, quod restiterit eidem gratiæ, quæ prævisa est inefficax ex solo abusu ejus, cui confertur (1). Hinc rursum optime S. Augustinus : *Deserunt et deseruntur, deseruit et desertus est* (2).

601. Obj. secunda, adversus alteram conclusionis partem. Quod potest amitti et recuperari, non est certum et immutabile; atqui talis est prædestinatio; dicitur enim 1° Apoc. III, 11, de co-

(1) Si quid efficeret adversariorum difficultas, evinceret Deum semper ad maximum beneficium conferendum teneri, scilicet induceret optimismum; quod est absurdum.

(2) *De nat. et grat.* cap. 26 : *Non deserit,* inquit, *nisi deseratur, ut pie semper justeque vivatur;* et *Enarr. in Ps.* CXLV, num. 29 : *Non enim deseret,* inquit, *opus suum, nisi ab opere suo deseratur;* et in lib. *De correp. et gratia*, cap. 13 : *Desserunt et deseruntur.*

rona, quæ est effectus prædestinationis : *Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam ;* 2° sane homo prædestinatus potest mori in statu peccati ; ergo.

602. Resp. *Neg. min.* Ad 1m, *Dist.* cum S. Thoma, p. 1, q. 23, art. 6, ad 1m. Si corona alicui destinata sit ex merito gratiæ, et in actu primo, *conc.;* si ex prædestinatione divina, et in actu secundo, *neg.* Primo enim sensu tantum corona potest vel acquiri vel amitti.

603. Ad 2m, *neg.* Implicat enim quempiam ad gloriam prædestinatum esse ac mori in statu peccati; esset enim et non esset prædestinatus.

604. Inst. primo. Possunt aliqui saltem de libro vitæ, seu de prædestinatorum numero, deleri; sic Moyses, Exod. XXXII, 31 et 32 : *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti;* et David, Ps. LXVIII, 29 : *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur;* Joan. XVII, 12 : *Quos dedisti mihi, custodivi; et nemo ex eis periit nisi filius perditionis;* demum S. Petrus, Ep. II, cap. I, v. 10 : *Satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis.* Ergo prædestinatio nec certa nec immutabilis est ; prout 2° ratio ipsa confirmat; si enim talis esset, inferret necessitatem ; ergo.

605. Resp. ad 1m, cum S. Thoma, q. 24, art. 1 et 3, *Dist. antec.* Si per librum vitæ veniat notitia eorum, qui ordinantur ad vitam æternam, *conc.;* si veniat notitia salvandorum in actu secundo, *neg.* Et sic omnia Scripturarum testimonia de libro vitæ primo sensu accepto exponi debent; si tamen in omnibus adductis testimoniis sermo est de prædestinatione, quod plures negant; sermo enim potius est vel de vita præsenti, ut in Exodo, vel de censu verorum Israëlitarum, ut in Psalmo, etc.

606. Ad 2m, *Dist.* Inferret necessitatem consequentem, *conc.;* antecedentem, *neg.* Ut enim ratiocinatur S. Th. q. 23, art. 6 : Prædestinatio est part providentiæ, quæ non easdem omnibus effectibus causas præparavit, sed aliis necessarias, ut ex necessitate fierent, aliis vero contingentes et liberas, ut non fierent ex necessitate, sed contingenter et libere; et tamen providentiæ

ordo est infallibilis. *Sic igitur*, concludit, *et ordo prædestinationis est certus, et tamen libertas arbitrii non tollitur, ex qua contingenter provenit prædestinationis effectus.*

PROPOSITIO II.

Nemo absque speciali revelatione certus esse potest de sua prædestinatione.

607. Propositio de fide est. His enim verbis Concilium Trid. eam definivit, Sess. VI, can. 16 : *Si quis magnum illud usque in finem perseverantiæ donum se certo habiturum absoluta et infallibili certitudine dixerit, nisi hoc ex speciali revelatione didicerit, anathema sit;* et cap. XII ejusdem Sessionis jam docuerat : *Nisi ex speciali revelatione sciri non potest, quos Deus sibi elegerit.*

608. Probatur autem tum ex Scriptura, tum ex Patribus. Apostolus enim ait (Rom. XI, 20) : *Tu fide stas, noli altum sapere, sed time;* et (I Cor. X, 12) : *Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Hinc concludit (Philipp. II, 12) : *Cum metu et tremore salutem vestram operamini.*

609. S. Augustinus, ut excitet fideles ad orandum, et sic obtinendum perseverantiæ donum, ita loquitur in lib. *De corrept. et grat.* cap. XIII : *Quis enim ex multitudine fidelium, quamdiu in hac mortalitate vivitur in numero prædestinatorum se esse præsumat?*

610. Ratio demum theologica id ipsum confirmat. Cum enim prædestinatio actus sit liber divinæ voluntatis, nemo eum cognoscere potest independenter a divina manifestatione; ergo.

DIFFICULTATES.

611. Obj. Scriptura ubique supponit, nos certos esse posse de prædestinatione nostra; Christus enim 1° Marc. XI, 24 : *Omnia quæcumque orantes petitis,* inquit, *credite, quia accipietis;* ergo et ipsam perseverantiam. Quod 2° magis aperte adhuc tradit Apostolus (Rom. VIII, 16), dicens : *Spiritus testimonium reddit*

spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, et hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi; 3° ac I Thess. I, 4: *Scientes, fratres, dilecti a Deo, electionem vestram.* 4° Nil mirum proinde, si de se ipso scribere potuerit, II Tim. IV, 8: *Reposita est mihi corona justitiæ.* 5° Apostolo Paulo consonat S. Joannes, Epist. I, cap. V, 13, dicens: *Hæc scribo vobis, ut sciatis, quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Filii Dei;* ergo.

612. Resp. *Neg. antec.* Ad 1m, *Dist.* Si certi essemus nos bene orare ac perseveraturos in eadem oratione, *conc.;* si et hoc incertum sit, *neg.* Jam vero *quid oremus sicut oportet, nescimus,* inquit Apostolus (Rom. VIII, 26).

613. Ad 2m, *Dist.* Si filii *et hæredes,* quoad jus actuale, *conc.;* quoad perseverantiam finalem in tali jure, *neg.* Addatur nos minime certo scire, utrum hic et nunc simus filii Dei, seu gratia sanctificante præditi.

614. Ad 3m, *Dist. Electionem vestram* ad vocationem fidei, *conc.;* ad gloriam, *subdist.* In spe, *conc.;* in re, *neg.*

615. Ad 4m, *Dist.* Reposita est corona bene certantibus usque in finem, prout de se sperabat Apostolus, *conc.;* absolute, *neg.*

616. Ad 5m, *Dist.* Inchoative, per vocationem ad fidem, et fortasse etiam per gratiam, quam supponebat Joannes inesse fidelibus, *conc.;* in re, *neg.* Et sane quot sunt, qui ad tempus credunt et diligunt, et tempore tentationis recedunt et pereunt?

ARTICULUS II.

De causis et effectu prædestinationis.

617. Breviter nos ab his expediemus, cum magna ex parte, quæ dicenda hic essent, præoccupata jam fuerint. Hæc autem addimus ad pleniorem argumenti, de quo actum est, cognitionem.

618. Dum inquiritur in causas prædestinationis, sensus hujus quæstionis non est de causa physica, ac de ea quæ dicitur a priori; ut enim observat S. Thomas, p. 1, q. 23, art. 5: *Nullus fuit ita insanæ mentis, qui diceret, merita esse causam divinæ prædestinationis ex parte actus prædestinantis; sed hoc*

sub quæstione vertitur, utrum ex parte effectus prædestinatio habeat aliquam causam; et hoc est quærere, utrum Deus præordinaverit se daturum effectum prædestinationis alicui propter merita aliqua. De sola propterea causa morali ac meritoria agitur.

619. Jam recensuimus circa ejusmodi causam errores Pelagianorum ac Semipelagianorum, nec non diversa scholasticorum placita circa prædestinationem inadæquate sumptam in ordine intentionis. Superest propterea, ut addamus causam finalem prædestinationis esse gloriam Dei, efficientem esse æternum Dei decretum, meritoriam externam seu principalem esse merita Christi, meritoriam internam, seu secundariam, saltem quoad executionem, esse merita supernaturalia ipsius prædestinati.

620. Quod vero attinet ad prædestinationis effectus, notandum est, duas conditiones requiri ad hoc, ut aliquid inter prædestinationis effectus recenseri possit, 1° ut sit a Deo tamquam causa prædestinante; nisi enim oriatur a prædestinatione tamquam a causa, non potest esse ejus effectus; 2° ut cum gloria cœlesti connexionem habeat, et ad eam actu de facto perducat. Hinc prædestinationis effectus sunt vocatio, justificatio et glorificatio, juxta illud Apostoli (Rom. VIII) : *Quos prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit.* Inter prædestinationis effectus recensentur deinde naturalia illa bona, quæ ex speciali Dei Providentia et amore ad vitam æternam ordinantur, cujusmodi sunt ingenium, bona indoles, etc. dicente eodem Apostolo (loc. cit.) : *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Recensentur demum mala pœnæ, et juxta aliquos ipsa mala culpæ, seu peccata, non quidem per se et ratione sui, sed, ut aiunt, per accidens, ratione nempe subsequentium bonorum, quæ Deus sua misericordia ac virtute ex illis novit eruere, juxta illud S. Augustini (*De civ. Dei*, lib. XIV, cap. XIII) : *Audeo dicere, superbis esse utile cadere in aliquod apertum manifestumque peccatum; unde sibi displiceant, qui jam sibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus sibi displicuit, quando flevit, quam sibi placuit, quando præsumpsit. Hoc dicit et sacer psalmus : Imple facies eorum*

ignominia, et quærent nomen tuum, Domine. Id est: ut tu eis placeas, quærentibus nomen tuum, qui sibi placuerunt, quærendo suum. Qui plura cupit, consulat Suarez, *De effectibus prædestinationis*, lib. III.

CAPUT III.

DE REPROBATIONE.

621. Reprobatio idem est ac rejectio; definitur autem a Magistro Sentent. lib. I, dist. XI: *Præscientia iniquitatis quorumdam, et præparatio damnationis eorumdem.* Hæc autem definitio soli competit reprobationi positivæ; quæ tres actus complectitur, permissionem culpæ, negationem gratiæ efficacis ad resurgendum ab eadem culpa, decretum damnationis. Ex quibus patet reprobationis causam proximam aliam non esse nisi peccatum. In quo magna est Catholicorum omnium consensio adversus Calvinistas et Prædestinatianos.

622. Verum magna lis fervet inter theologos relate ad reprobationem negativam, num scilicet in primis detur hæc negativa reprobatio, quæ juxta aliquos consistit in Dei decreto excludendi aliquos a gloria, tamquam a beneficio indebito, ex sola sua voluntate, ante prævisum quodcumque eorum peccatum, sive originale sive actuale; quin tamen positive addicat vel destinet quempiam ad pœnas, nisi ex præviso peccato; in quo differunt a Prædestinationis (1). Juxta alios vero consistit in sola exclusione a gloria absque decreto aliquo positivo; et solum negative se habet, quatenus Deus aliquos non prædestinat ad gloriam (2). Harum opinionum fundamentum pendet ex sententia, quam isti

(1) De erroribus Prædestinatianorum cons. Petavius, *De Incar.* lib. XIII, cap. 6 et seqq.

(2) Hæc sententia communis est omnibus theologis, qui propugnant gratuitam prædestinationem ad gloriam; quam alii repetunt a peccato originali vel in se, vel saltem in radice, seu causa remota; alii a sola voluntate Dei, negative se habentis respectu non electorum, ob rationes seu motiva nobis ignota, etc. Cfr. Suarez, *De reprob.* lib. V, cap. 5, num. I et seqq. præsertim num. II.

theologi tuentur, de gratuita electione ad gloriam, seu ante prævisa merita gratiæ.

623. Qui vero adstruunt prædestinationem inadæquatam post prævisa ejusmodi merita, nullam agnoscunt negativam reprobationem, quæ consistat in exclusione a gloria, sive ista fiat actu positivo, sive negativo; sed contendunt neminem excludi a gloria nisi ex præviso aliquo peccato, originali quidem in infantibus decedentibus absque Baptismo, actuali autem in fidelibus adultis, originali simul et actuali in infidelibus. Adeo ut unum idemque sit excludere a gloria et pœnis addicere ex prævisione culpæ (1).

624. Attamen sive admittatur sive rejiciatur hæc negativa reprobatio, cum reprobatio positiva quæ supponit peccatum ut causam proximam, exigat causam remotam et, ut vocant, radicalem, quæ consistit tum in decreto permissivo peccati, seu non dandi gratiam efficacem ad ipsum impediendum, nec concedendi gratiam ad resurgendum a tali peccato, hic rursum disceptant theologi, unde repetenda sit hæc Dei circa reprobos agendi ratio; num scilicet a sola ejus voluntate, num a defectu gratiæ, num etiam a peccato originali, licet deleto, influente tamen ut causa remota. Ac demum, admissis etiam tribus his causis, disputant circa causam principalem, quænam scilicet ex his causis censenda sit radix, ex qua ceteræ profluant.

625. Nos, hisce domesticis concertationibus dimissis, unice incumbimus in adstruenda veritate catholica adversus Prædestinatianos, tum veteres tum recentiores, qui impie contendunt Deum pro arbitrio suo homines ante quamcumque culpæ prævisionem prædestinasse ad æternum interitum. Ex quo inferunt, Deum his denegare fidem et omnem gratiam, eosque necessitate ad peccandum compellere, decipere et iis illudere; Sacramenta

(1) Cfr. Petav. *De Deo*, lib, x, cap. 3 et 4, ubi ex Scriptura atque ex Patrum græcorum et latinorum communi doctrina ostendit, Deum velle omnes homines salvos fieri voluntate efficaci, licet conditionata; Deum omnes diligere, odisse neminem; omnibus gratiam dare, nullam esse reprobationem mere negativam; amorem et odium Dei intelligendum esse de præsenti hominum statu; non posse baptizatos propter massæ vitium et peccatum originale reprobari.

relate ad hos reprobos sterilia ac nuda signa esse. Ita Calvinus passim, apud Bellarminum, tom. IV, *Controv.* lib. II, *De statu peccati*, cap. III, nec non apud Petavium, *De Deo*, lib. X, cap. VI et seqq.

626. Non tamen sibi semper constitit Calvinus, prout hæreticis omnibus mos est; alibi enim videtur in peccatum originale tamquam in causam rejicere hominum, etiam fidelium, reprobationem, peccandi necessitatem, aliaque nuper recensita. Huic posteriori sententiæ Jansenius subscribit; subscribunt pariter recentiores Calvinistæ, Gomaristæ nuncupati, ut patet ex actis synodi Dordrectanæ (1). Qui primæ sententiæ Calvini adhærent, *antelapsarii* vocantur; qui posteriorem sequuntur, *postlapsarii* seu *superlapsarii* audiunt.

PROPOSITIO.

Impium est asserere Deum ex solo beneplacito aliquos homines positive reprobasse, atque æternis suppliciis destinasse, absque prævii peccati prævisione.

627. Impia enim censeri debet sententia, quæ aperte repugnat Scripturæ, traditioni universæ, ipsique sanæ rationi. Talem vero esse Calvini ac Prædestinatianorum sententiam, sic ostendimus: Scriptura in primis tradit: *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum*, ut Sap. I, 13,; ac ibid XII, 25, rationem addit, sic Deum alloquens: *Diligis omnia, quæ sunt, et nihil odisti eorum, quæ fecisti.* Docet præterea Scriptura, *Deum nolle aliquos perire* (II Pet. III, 9); *nolle mortem impii, sed ut magis convertatur et vivat* (Ezech. XVIII, 23): ergo a fortiori Deus neminem reprobat ac pœnis æternis destinat absque prævisione peccati. Tertio denique Scriptura nullam unquam aliam causam assignat tum iræ et indignationis Dei, tum æternæ damnationis, præter peccatum. Apostolus enim ait (Rom. II, 8 et 9): *Iis, qui sunt ex contentione, et non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio. Tribulatio et angustia in omnem*

(1) Part. 1, sess. 99, p. 288, apud Petav. *De præd.* lib. x, cap. 11, § 15.

animam hominis operantis malum; et Christus (Matth. XXV, 41): *Discedite a me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare;* ergo ex verbis Christi unica ratio, cur in istos reprobos damnationis feratur sententia, est neglectus bonorum operum, ad quæ ipsi tenebantur.

628. Patres unanimiter reprobationis causam, non in voluntatem Dei, sed in hominum peccata prævisa rejiciunt; nos unum laudamus Augustinum, qui lib. III *Contra Julianum* scribit: *Bonus est Deus, justus est Deus; potest aliquos sine bonis meritis liberare, quia bonus est; non potest quempiam sine malis meritis damnare, quia justus est* (1).

629. Ratio demum theologica multiplex est. Ac 1° quidem petitur ex voluntate Dei salvandi omnes, et omnes ad æternam felicitatem perducendi, quantum in ipso est, si homines illud vitio ac malitia sua non impedirent, prout superius ostendimus. Petitur 2° ex divina misericordia et justitia, quæ sunt universæ viæ Domini; ex neutrius enim vi potuit Deus hominem sempiterno exitio devovere absque ipsius culpa: non ex misericordia, ut patet; non ex justitia, quæ pœnam non decernit nisi ex culpa. 3° Demum petitur ex ejus agendi ratione in tempore. Deus neminem in tempore damnat, nisi aliqua præcesserit culpa; ergo neque ab æterno ad pœnam quempiam prædestinavit, nisi supposita culpa.

630. Quod autem Deus neminem prædestinaverit ad peccatum, ideoque non sit auctor peccati, et homo libero polleat arbitrio, etiam supposito peccato originali, id a nobis suo loco ostendetur.

DIFFICULTATES.

631. Obj. Scriptura nullam aliam assignat causam hominum reprobationis præter unam Dei voluntatem. Apostolus enim Rom. IX, 11 et seqq. hæc aperte habet: *Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni agissent aut mali (ut secundum*

(1) Cons. Petav. *De Deo*, loc. cit. II, lib. III, cap. 3, q. I; Tournely, *De* III et IV; Becanus, *Manuale Controv.* *Deo*, q. XXIII, art. 2, conclus. V.

electionem propositum Dei maneret), *non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei* : *Quia major serviet minori, sicut scriptum est* : *Jacob dilexi, Esaü autem odio habui;* tum v. 16 : *Igitur non est volentis, neque currentis; sed miserentis est Dei;* ac propterea de Pharaone v. 17, ex nomine ipsius Dei scribit : *Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam;* et clarius adhuc v. 18 : *Ergo cujus vult miseretur, et quem vult indurat;* ac demum concludit v. 21, rationem reddens : *An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?* Ergo ab una Dei voluntate reprobatio repeti debet.

632. Resp. *Dist. antec.* Reprobationis a gratia vocationis ac fidei, *conc.;* a gloria, *neg.* Scopus enim Apostoli in tota hac epistola est, ostendere vocationem ad gratiam esse prorsus gratuitam, non autem ex præcedentibus meritis, quæ neque in gentilibus, neque in Judæis ulla erant, vel, si quæ erant, mala erant. Hinc, cum omnes pariter sub peccato essent, et egerent gloria Dei, Deus, qui liber omnino est in dispensatione bonorum suorum, gentilium misertus est, et vocavit eos misericorditer; Judæos, generatim saltem, juste reprobavit ob ipsorum incredulitatem; sicut in temporali benedictione et Patriarcharum serie, in pari conditione, prætulit Jacob fratri suo Esau; sicut Pharaonem illum in propria induratione reliquit, Nabuchodonosoris autem misertus est; prout demum ex duobus peccatoribus, qui luto viliores sunt, alterum assumit ad gratiam ex misericordia, alterum relinquit in peccato ex justitia; ut non glorietur omnis caro in conspectu Dei.

633. Ex his duo nobis colligenda sunt. Ac 1° si comparative quæratur, cur e duobus peccatoribus, vel solo originali vel etiam actuali peccato infectis, Deus uni majorem exhibeat misericordiam quam alteri, non aliam esse causam quam Dei voluntatem. Huc spectat illud Apostoli : *O altitudo!* 2° Si seorsim quæratur, cur Deus hunc vel illum repellat a justitia vel gloria, veram causam esse, quia peccator est et impius. Hinc S. Augustinus hanc rationem assignat, cur Deus Esaü odio habuerit, lib. I *Ad Simplicianum*, cap. II, scribens : *Deus non*

odit Esaü hominem; sed odit Esaü peccatorem. Sic, ad hoc ut respondeat, cur Deus hujus aut illius non miseretur, hæc habet, *Epist. XV*: *Quibus Deus misericordiam non impertitur; ut non impertiatur, merentur.* Cur Deus induret aliquos, respondet ibid.: *Quærimus meritum indurationis et invenimus.*

634. Inst. legitur 1° Prov. XVI, 4: *Universa propter Semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum* et 2° Sap. XIV, 11: *Creaturæ Dei in odium factæ sunt.* Et sane, 3° qui sine Baptismo decedunt, ac tot infideles, qui de Christo non audiunt, cur creantur, nisi ut damnentur? ergo.

635. Resp. ad 1m, *Dist.* Præsupposito peccato, impius servatur ac diem malum, *conc.;* eo non præsupposito, *neg.*

636. Ad 2m, pariter *Dist.* Ex culpa hominum, *conc.;* ex intentione Dei, *neg.* Omnes enim Dei creaturæ bonæ sunt; sed si homines iis ad peccandum abutuntur, sibi solis imputare debent, si indidem ruinæ occasionem inveniunt.

637. Ad 3m, responsio patet ex dictis circa voluntatem Dei salvandi omnes. Nunc addimus cum S. Prospero, in *Responsione ad objectionem tertiam Vincentianam*: *Nemo a Deo ita creatus est, ut pereat; quia alia est causa nascendi, alia pereundi. Ut enim nascantur homines, conditoris est beneficium; ut autem pereat, prævaricationis est meritum.*

638. Huc spectant, quæ acute observat S. Augustinus in lib. *De vera relig.* cap. XXV, num. 46, de duplici providentiæ ordine, cum privatis nempe individuis, et cum integris nationibus, circa hominum salutem; ex quibus dicimus, neminem nisi de seipso conqueri posse, si ab ea excidat: *Quoniam divina providentia,* inquit, *non solum singulis hominibus quasi privatim, sed universo generi humano tamquam publice consulit. Quid cum singulis agatur, Deus, qui agit, atque ipsi, cum quibus agitur, sciunt; quid autem agatur cum genere humano, per historiam commendari voluit et per prophetiam.*

TRACTATUS

DE SANCTISSIMA TRINITATE.

PROOEMIUM.

1. Hactenus de Deo ejusque attributis, sin minus pro rei amplitudine et gravitate, at pro necessitate et utilitate adolescentium, quibus prælectiones hæ conscriptæ sunt, sane quantum satis est. Tempus jam est, ut gradum animumque convertamus ad augustissimum Trinitatis mysterium, quod est totius, qua christiani sumus, fidei basis ac fundamentum; quo posito, cetera religionis nostræ mysteria subsistunt; quo sublato, cetera pariter corruant necesse est.

2. Fidem mysterii hujus totam summatim amplexus est auctor symboli, quod Athanasianum dicitur, illis verbis : *Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur; neque confundentes personas, neque substantiam separentes*, seu, ut canit Ecclesia in præfatione de Trinitate, eo reducitur fidei nostræ professio : *Ut in personis proprietas, in essentia unitas, et in majestate adoretur æqualitas.*

3. Quum igitur catholicæ fidei confessio de Trinitate consistat in agnoscenda numerica trium personarum distinctione in una et individua essentia divina, quo fit, ut tres istæ personæ consubstantiales sint et æquales, ita tamen ut una ab alia procedat, Filius quidem a Patre per æternam generationem, Spiritus Sanctus a Patre et Filio tamquam ab uno principio per simplicem processionem, in tres classes dividi possunt errores, qui huic mysterio adversantur.

4. Prima est eorum, qui nullam agnoscunt in Deo personarum distinctionem; cujusmodi in Ecclesiæ exordio fuerunt Sabelliani et omnes surculi, qui ab iis enati sunt.

5. Altera eorum est, qui consubstantialitatem et æqualitatem personarum in divinis sustulerunt; quales fuerunt Ariani, Anomæi et Macedoniani, cum suis omnibus variationibus et sectis ab iis dependentibus.

6. Tertia demum complectitur eos, qui inficiati sunt Spiritum Sanctum a Patre et Filio, tamquam ab uno principio, procedere, ut Græci schismatici (1).

7. Ætate hac nostra omnes hosce errores renovarunt Sociniani, seu Unitarii, ac demum rationalistæ, qui non agnoscunt in Deo nisi unicam personam, cetera vero omnia respuunt, veluti sanæ rationi contraria, atque a Platonicis doctrinis exorta commenta.

8. Ut omnibus his erroribus, quibus funditus evertitur tota christiana religio, catholicam doctrinam, methodo adhibita, opponamus, præmissis necessariis notionibus ad pleniorem dicendorum intelligentiam, 1° generatim adstruemus existentiam et veritatem trium personarum subsistentium in unitate divinæ naturæ, ex fontibus nobis propriis, Scriptura scilicet et traditione, prout eas semper intellexit Ecclesia; simulque ostendemus impervium ejusmodi mysterium rectæ rationi minime adversari. Ex demonstrata ac vindicata generali hac veritate, velut per modum corollariorum, singillatim deducemus divinitatem Filii atque Spiritus Sancti. 2° Ostendemus juxta easdem regulas, Spiritum Sanctum non minus a Patre quam a Filio procedere. 3° His addemus nonnulla scholia, ad ea uberius explananda, quæ de hoc mysterio auditoribus nostris magis opportuna ac scitu utilia videbuntur, ut eas cognitiones hauriant, quæ conferunt ad uberiorem ejusdem veritatis notitiam. Hæc autem omnia sex omnino capitibus complectemur.

(1) Omnium hæreticorum, qui quoquomodo contra rectam fidem de Trinitate peccarunt, historiam exhibet Petavius, *De Trin.* lib. 1, cap. 6 et seqq.

CAPUT I.

DE VOCIBUS, QUÆ IN DISSERENDO DE AUGUSTISSIMO TRINITATIS MYSTERIO USURPANTUR.

9. Recte monuit S. Hilarius : *Ut, quia malignitas, instinctu diabolicæ fraudulentiæ excitata, veritatem rerum per naturæ nomina eludit, nos naturas nominum proferamus* (1). Horum autem nominum seu vocabulorum accurata expositio duobus potissimum commodis inservit, primo quidem dicendorum perspicuitati, deinde vero explanandis quæstionibus, ex diversa, quæ interdum apud veteres obtinuit, earumdem vocum notione ac vi exortis, quibus non semel hæretici abusi sunt.

10. Quum autem ad duo summa capita revocari possint, quæ mysterium, de quo agimus, spectant, *unitatem* scilicet ac *distinctionem;* hinc vocabula theologorum usu trita, cum de eo disserunt, bifariam dividuntur, quorum alia afficiunt unitatem divinæ naturæ, et personis tribus sunt communia, alia respiciunt personas seorsim sumptas et eas proprietates, quæ *personales* vocantur. De utrisque propterea, pro ut ad rem præsentem pertinet, disserendum.

11. Ejusmodi igitur vocabula in primis sunt *essentia, natura, substantia, existentia, subsistentia, suppositum* atque *persona.* His accedunt ea quæ spectant ad *origines* ac *relationes.*

12. *Essentia,* quæ ab *esse* nomen habet, est id, quo res quælibet est id quod est. Sic essentia hominis est id, per quod homo homo est. Cum vero in re nihil sit prius eo, per quod res ipsa est id quod est, nihil in re est prius essentia. Tria ad notionem essentiæ metaphysicæ constituendam concurrunt, 1° ut sit id, quod primum in re concipitur; 2° ut sit eorum omnium, quæ in re sunt, aut ab ea dimanant, radix ac fundamentum; 3° ut sit id, per quod res ipsa ab alia qualibet secernitur; id enim rei cujuslibet est essentia, inquit Petavius, quod in ea primum est, et a quo reliqua deinceps, quæ sunt, derivantur (2). Hinc ho-

(1) *De Trin.* lib. II, num. 5.

(2) Cfr. Petav. *De Deo*, lib. I, cap. 6, § 3. Ita etiam philosophi, ut Chr. Wolf, *Philosophia Prima*,

minis essentia in eo est, quod sit animal rationale, trianguli, ut tribus angulis ac lateribus constet, etc. (1).

13. *Naturæ* vox est a *nascor* (2), adeo ut ejusdem naturæ esse participem, si vocis etymon spectes, tanti valeat, quanti fuisse aliquem parentibus iisdem satum vel editum in lucem (3). At progressu temporis deflexit *naturæ* vox a primæva hac notione, ac sæpe pro essentia usurpata est (4). Prout tamen ab essentia distinguitur, *natura* definiri solet *principium actionis ac operationum rei intime inhærens* (5). Quatenus autem Deo accomodatur, dici potest *principium actionis divinæ, ab ipsa tamen actione interiori minime sejunctum*. Istius significationis *naturæ* usus receptissimus est apud Patres, sive græcos sive latinos, qui considerant operationes et actiones velut notam et characterem vel indicem naturæ. Hinc probant in Christo duas fuisse naturas ex diversis operationibus. *Actionem* enim veteres communi consensu dixerunt *substantialem naturæ motionem*, id est, interiorem et propriam, non extrinsecus advenientem (6).

sive Ontolog. part. I, sect., 2, cap. 3, § 143 et seqq., edit. Veron. 1736; Fortunatus a Brixia, *Metaph.* part. I, prop. I, corol. I; Storchenau, *Ontol.* sect. 2, cap. 2, § 45.

(1) Notandum vero est, cum de Trinitate disseritur, nomen *essentiæ* usurpari, de essentia *physica*.

(2) Cfr. Lactant. *Divin. Instit.* lib. III, cap. 28, edit. Paris. 1748, S. Th. part. I, q. 29, art, I ad 4; Petav. *de Trin.* lib. II, cap. 5 et seqq.

(3) Veteres hæretici a germano hoc et veteri naturæ significatu occasionem arripiebant, ne dici paterentur personam Trinitatis vel secundam vel tertiam ejusdem esse naturæ cum prima, eo quod reliquæ duæ a prima, prima vero a nulla originem duxerit.

(4) Si quidem ipso latinitatis aureo sæculo vox *naturæ* usurpata est ad designandam rem quamlibet existentem, ac sæpe posita est pro essentia. Sic Horat. lib. II, *Sat.* VIII, v. 91:

> *Vidimus et merulas poni et sine clune palumbes;*
> *Suaves res, si non causas narraret earum et*
> *Naturas dominus.*

(5) Post Aristotelem recentiores philosophi definire solent naturam corporum, tamquam ea sit principium actionis et passionum, quæ in corpore contingunt. Cfr. Storchenau, *Cosmol.* § 85 et seqq.; Christ. Wolf. *Com.* § 145 et 503. Quum in spiritibus et præsertim in Deo nulla passio possit habere locum, ideo natura sic in genere definita est, ut queat Deo ac spiritibus aptari.

(6) Cfr. Wolf, *Ontol.* § 713 et seqq.; Petav. *de Incarnat.* lib. VIII, cap. 2, § 4 et seq.

14. *Substantia* ab accuratioribus philosophis definitur *id quod nullo alio indiget, cui inhæreat ad existendum.* Hoc proinde sensu substantia in suo conceptu, seu, ut dicitur, *in recto,* non importat nisi meram negationem essentialis dependentiæ a subjecto in existendo; quemadmodum notio *entis* meram tantummodo intrinsecæ contradictionis negationem designat. Triplici autem sensu substantia accipi potest: 1° pro essentia (1), 2° pro eo quod subest accidentibus ac modificationibus, quo sensu a *substando* (accidentibus) dicta fuit, 3° pro re per se existente. Et hoc postremo sensu tam de Deo, quam de creaturis prædicari potest (2).

15. *Existentia est essentia in actu;* seu existere res aliqua dicitur, cum in rerum natura posita est, et extra merum possibilitatis statum reperitur. Ex qua definitione patet existentiam ab essentia in eo differre, quod essentia, nempe metaphysica, sit prorsus necessaria, non item, generatim saltem, existentia, quæ insuper aliquid amplius dicit præter simplicem possibilitatem; hinc a nonnullis dicitur existentia *possibilitatis complementum.* Existere per *essentiam* dicitur ens, quod ita existit, ut ipsa ejus

(1) Quo sensu S. Augus. *De Trin.* lib. VII, cap. 4, num. 7, scribit: *Quia, sicut jam diximus, non aliter in sermone nostro* (id est, latino) *essentia quam substantia solet intelligi.* Quod pluribus confirmat Petav. *De Deo*, lib. I, cap. 6, num. 15 et seq.

(2) De diversis his substantiæ acceptionibus cfr. Fortunatus a Brixia, *Metaph.* part. I, diss. 3, sect. I; nec non Wolf, *Ontol.* § 768 et seqq., ubi, cum definivisset substantiam: *Subjectum perdurabile et modificabile,* nititur componere hanc suam definitionem cum notione substantiæ communi, et cum notione Cartesianorum, etc. Fatetur tamen substantiæ nomen Deo non convenire, nisi *eminenter*, non vero *formaliter.* Si loquatur de sua definitione, recte id quidem, non vero, si in communi aliorum acceptione, ut patet ex ea, quæ a nobis prolata est. Hinc optime Damascenus, *Dialect.* cap. 4: Οὐσία μὲν οὖν ἐστὶ πρᾶγμα αὐθύπαρκτον, μὴ δεόμενον ἑτέρῳ πρὸς σύστασιν· ἤγουν τὸ ἐν ἑαυτῷ ὂν, καὶ μὴ ἐν ἑτέρῳ ἔχον τὴν ὕπαρξιν. Id est, *Substantia est res per se existens, nec alia indigens ad subsistendum; sive, id quod ita in se est, ut non existat in altero.* Vid. pag. 11, edit. Le Quien, Paris. 1712. Quæ quidem definitio tam convenit Deo quam creaturis, quæ dependent utique a Deo, at non inhærent Deo tamquam subjecto.

essentia sit ratio, cur existat, seu quod ideo existit, quia est id quod est. Sic Deus dicitur existere per suam essentiam, quia ratio cur existat in ipsius essentia comprehenditur. Contra vero id non existit per suam essentiam, cujus ratio existendi in ipsius essentia minime comprehenditur. Sic per suam *essentiam* non existit homo, quandoquidem non ideo existit, quia homo est. Hinc primum dicitur *ens a se*, alterum vero *ens ab alio*. Et indidem patet discrimen inter essentiam et existentiam (1).

16. *Subsistentia* juxta vocabuli vim nihil aliud importat quam modum, quo substantia quælibet, sive completa, ut homo, sive incompleta, ut pars hominis, brachium, pes, existit. Attamen hic specialim sumitur prout est modus, quo substantia quædam singularis tota et ultimo completa subsistit, suique juris efficitur; quare passim definitur *ultimum substantiæ complementum, eam reddens sui juris sive incommunicabilem alteri tamquam supposito sive personæ*. Per subsistentiam igitur substantia ita completur suique juris efficitur, ut independenter ab alio tamquam a persona vel supposito operetur, suasque proprietates declaret (2).

17. *Suppositum* convenit cum subsistentia, atque inter utrumque hoc unum discrimen intercedit, quod subsistentia sumitur abstracte, suppositum in concreto, ita ut suppositum sit ipsa substantia cum suo existendi modo, qui tamen potest esse vel proprius vel alienus, ut patet ex Incarnatione, in qua humanitas subsistit subsistentia propria divini Verbi. Suppositum igitur definiri solet *substantia ultimo completa suique juris*. Ex qua definitione liquet suppositum non solum substantiam esse debere, et quidem individuam ac singularem, sed præterea debere in eo esse principium integrum suarum affectionum seu operationem. Nec manus idcirco, nec ramus sunt supposita, cum non sint sui juris, sed manus a corpore et ramus ab arbore pendeat. Nec mens humana, nec corpus seorsim sumpta pariter supposita sunt, cum anima pendeat a corpore atque corpus ab anima in

(1) Cfr. Storchenau, *Ontol.* sect. III, cap. 3, § 134. part. I, sect. III, definit. 3 et seqq., necnon Wolf, *Ontol.* § 174 et seq.

(2) Cfr. Fortun. a Brixia, ibid.

suis exercendis operationibus, modumque existendi habeant non peculiarem et proprium, sed compositi totius (1).

18. *Persona* idem est ac suppositum, sed rationale; post Boëtium communi calculo definitur *naturæ rationalis individua substantia.* Nonnullis haud satis arridet ejusmodi definitio; verentur enim, ne, admissa hac definitione, tres in Deo habeantur, eæque numero discretæ et individuæ substantiæ; sed immerito; cum in Boëtiana definitione, ut observat Suarez (2), vox *individua* eumdem sensum habeat, quem habere solet vox *incommunicabilis.* Si quis tamen vellet loqui brevius, et ambiguitatem omnem intercludere, posset personam dicere *suppositum, vel subsistentiam rationalem.*

19. Quod nos vocamus naturam, essentiam, personam, Græci vocant φύσιν, οὐσίαν, ὑπόστασιν, *physin, usiam, hypostasin.* Non tamen his vocabulis, ut observat Petavius (3), eadem perpetuo hæsit significatio. Unde ortæ contentiones et dissidia in Ecclesiis. Hac autem vocum confusione abusi pariter sunt refractarii Sabelliani et Ariani (4).

(1) Cfr. ibid. § 135. Plura de hoc argumento vid. apud Suarez, *Metaph.* disp. XXXIV, tom. II; cfr. etiam *Diss. posthuma* Christ. Lupi Ord. S. Aug. *de vocibus substantia, essentia, persona*, etc. tom. II, Opp. edit. Ven. 1724.

(2) Ibid. sect. I.

(3) *De Trin.* lib. IV, cap. I, § 2. Ubi ostendit diverso plane sensu vocem οὐσίας adhibuisse philosophos gentiles ac Ecclesiæ doctores. Illi enim hoc nomine, designarunt singularem individuamque substantiam, quam idcirco *primam* nominarunt. Verum christiani scriptores aliter fere utuntur hoc nomine et οὐσίαν appellant non singularem individuamque, sed communem individuis substantiam; primam vero seu singularem substantiam ὑπόστασιν vocant, pauci eamdem οὐσίαν dicunt. Capite autem 11° ostendit Petavius, eamdem viguisse acceptionis discrepantiam circa vocem φύσιν, quam alii pro natura, utpote a φῦναι, quod est nasci, alii pro substantia promiscue interdum etiam acceperunt. Sic pariter aliquando vox φύσις in sensu personæ usurpata est seu hypostasis. Eamdem etiam viguisse apud veteres confusam acceptionem vocis ὑπόστασεως, quæ pro natura vel essentia adhibebatur, compertum est; persona enim et Græcis πρόσωπος dicebatur.

(4) Ex promiscua illa, atque nondum determinata, vocum acceptione non parva confusio orta est, qua tum Sabelliani, tum Ariani abusi sunt, siquidem nunquam hæretici bona fide utuntur. Patres enim illi, qui οὐσίαν pro persona sumebant, et ὑπόστασιν

20. Præterea notandum est hactenus dicta nonnisi imperfecta ratione Deo convenire posse. In Deo enim *natura*, *existentia* et *essentia* unum sunt; quum ipse sit sua essentia, existentia, æternitas, etc. Sic nonnisi imperfecta ratione et ob sermonis inopiam de Deo *personæ* prædicantur. Personæ enim in creatis non solum subsistentiam, sed etiam entitatem distinctam separatamque habent, quæ limitatione sua unum tantum suppositum perficere potest; in Deo autem personæ solum subsistendi modum distinctum dicunt, totam vero divinam essentiam communem et indistinctam habent. Hi autem modi nostra cogitandi ratione supervenire concipiuntur ipsi divinæ substantiæ, quam afficiunt, et quam reddunt singularem in unaquaque persona (1). Ex hac observa-

pro essentia, dicebant tres esse in Deo *usias* et unam *hypostasim*; e contra illi, qui *usiam* pro essentia usurpabant, et *hypostasim* pro persona, dicebant tres esse *hypostases* et unam *usiam*. Hinc Sabelliani, qui contendebant unam ac simplicissimam esse in Deo personam, dicebant unam esse in Deo hypostasin, et rejiciebant hanc sententiam in illos Patres, qui unam hypostasin in Deo asseruerunt. Ariani vero, qui tres substantias separatas et diversi ordinis admittebant, affirmabant in Deo tres esse *usias*, et Patrum illorum auctoritate fulciebantur, qui, sumentes usiam pro persona, tres in Deo asserebant *usias* esse. Brevi dolus detectus est, sed cum hæretici illi mala fide id facerent, in errore perstiterunt. Contra vero, cum inter Catholicos mota pariter hæc quæstio esset, præsertim inter Meletium et Paulinum, detecta logomachia, quæstio cessavit. cfr. Pet. ib.

(1) Hinc optime Petavius, *De Incarn.* lib. III, cap. 13, § 3 : *Cum dicimus*, inquit, *Filium unam esse hypostasim divinitatis, vel Patrem, Filium et Spiritum S. tres esse divinitatis personas aut hypostases*, naturam *ipsam in singulis cogitamus, verum non absolute, ac per se*; *sed quatenus* personali proprietate affecta *et quodammodo determinata est in unoquoque*; et cap. 14, § 3 : *Ea proprietas relativa cum natura communi conjuncta, prout animo ista percipimus, personam Trinitatis secundam constituit*, *quæ* (natura) *hac affecta proprietate tamquam forma subsistens efficitur, et hypostasis*, *ac persona*. Ex his patet quod persona, vel hypostasis, seu suppositum, prout abstracte sumitur, quædam sit naturæ modificatio; prout vero accipitur in concreto, ipsa est natura modificata, seu subsistens ut tali affecta modo, proprietate, forma, nostra scilicet concipiendi ratione. Cum autem in solo Deo detur substantia infinita, hinc fit, ut per formam, sive modum, sive proprietatem personalem substantiæ finitæ ac creatæ, fiant substantiæ finitæ ac creatæ, non solum ratione modi, sed ipsius substantiæ, non item in Deo. Mysterium propterea istud per nullum exemplum adæquate exprimi potest.

tione corruit argumentum, quod jactant, adversus catholicam doctrinam de Trinitate, Hebræi et Sociniani ex nomine personæ: *Non enim,* inquit Jacquelot, *alio nititur fundamento quam nominis hujus ad res creatas accommodati idea, atque definitione, quæ alia prorsus est ab ea, quam in divinis habemus; neque enim præter subsistendi modum aliud ibi significat* (1). Hinc tres personas dicimus in Deo esse, non *tria individua;* cum hæc distinctas naturas connotent, quod alienum est a divinis hypostasisibus, in quibus una essentia est atque natura, ideoque una naturalis seu essentialis mens, voluntas et operatio.

21. Juvat nonnulla addere de *originibus* et *relationibus. Origo est emanatio unius ab alio.* Emanare autem potest unum ab alio vel tamquam a *principio* vel tamquam a *causa;* rursus vel *generatione* vel simplici *processione.* Singulæ hæ voces sunt exponendæ.

22. *Principium est id, quod rationem continet, cur illud sit, cujus dicitur principium,* quodque proinde *principiatum* nuncupatur; seu brevius: *est illud quod habet in se rationem principiati;* ex. gr. pater est principium, filius principiatum, quia pater in se continet rationem, cur filius existat. Ex quo sequitur 1° principium debere *aliquo modo* distingui a principiato. Continetur enim in principio, ratio cur sit principiatum. Dixi *aliquo modo* distingui; non enim necesse est, ut quoad *essentiam* distinguatur. Sic Pater in divinis vere est recteque dicitur *principium* Filii, licet eadem numero *essentia* in utroque habeatur. Sequitur 2° adesse necessariam connexionem inter principium et principiatum; ita namque se habent et mutuo se respiciunt, ut unum ex altero colligatur. Sequitur 3° principiatum esse suo principio *aliquo modo* posterius; ideo namque habetur *principiatum,* quia datur *principium.* Dictum est pariter *aliquo modo* esse posterius principiatum suo principio, ab eoque pendere, quia satis est, ut hæc posterioritas sit ordinis, non autem temporis, atque hæc dependentia sit solius relationis, prout in divinis contingit (2).

(1) *Deuxième dissertation sur le Messie*, chap. 6, pag. 512, edit. Amstelod. 1752.

(2) Plura cfr. apud Fortun. a Brixia,

23. *Causa* in genere dicitur *principium influens esse in aliud;* seu clarius, *causa generatim sumpta est id quod rationem continet cur, aliquo modo habeatur aliud, natura distinctum.* Quod autem a *causa* suum *esse* recepit, *id effectus* nuncupatur. *Causa* itaque dicitur *principium,* quod stat loco generis. Omnis enim causa principium est, cum rationem contineat, cur sit effectus, at vero non omne principium est causa, cum non sit de ratione principii, ut a suo principiato natura distinguatur. Pater proinde in creatis est vere *causa* filii, at in divinis non est nisi *principium;* quia in creatis essentia seu substantia patris ab essentia seu substantia filii prorsus distinguitur, non autem in divinis. Notandum porro est Græcos interdum vocare *patrem causam* filii, at causæ nomine intelligunt principium, sensu a nobis exposito, id est, *intrinsecum*, non autem *extrinsecum*.

24. *Generatio* post S. Thomam, p. 1, q. 27, art. 2, passim definitur *origo viventis a principio vivente conjuncto in similitudinem naturæ.* Hæc autem similitudo debet esse speciei, non vero generis tantum, ut ibidem exponit S. Doctor. Plura de generatione videri possunt apud Suarez, *De Trinit.*, lib. IX, cap. 1 et seqq. (1).

Philos. mentis, tom. II, pag. I, diss. IV, sect. I, definit. I et seqq.

(1) Juvat hic in medium afferre definitionem generationis, quam dedit Aristoteles; siquidem ex ipsa magna ex parte ortæ snnt contentiones Arianorum. Generatio itaque ab Aristotele definitur : *Ex eo, quod omnino non est, in substantiam facta mutatio, per quam res simpliciter fieri, non aliquid fieri dicitur.* Ex hac porro definitione, quemadmodum patet, sequitur, ut ea quæ generantur, sic se habeant, ut antea non existerent, neque in substantiis numerarentur, transferantur in classem substantiarum, ac progressum faciant ad existentiam. Hanc vero definitionem adoptantes Ariani, et transferentes ad divina, inscite ac impie simul dixerunt *de non extantibus venisse filium, et fuisse aliquando tempus, quando non erat.* Quod cum sæpe recantarent, neque ad officium redire vellent, Ecclesia eos proscripsit, ut cum suo Aristotele saperent, neque rem catholicam perturbarent. Errabant etiam maxime, quod in hac definitione nihil differat generatio a creatione. Res enim per creationem ad existentiam transeunt ex non existentibus, et ex non substantiis transeunt in numerum substantiarum. Et tamen ipso lumine rationis

25. *Processio* est *origo unius ab alio;* potest autem esse vel *ad intra,* ut dicitur, vel *ad extra,* et quidem, ut docet S. Thom. loc. cit., semper debet esse per aliquam actionem, vel immanentem vel transeuntem. Hinc magis patet processio quam generatio; omnis enim generatio est processio, at non omnis processio generatio est.

26. *Relatio* est *ordo seu habitudo unius ad alterum.* Duo proinde extrema relatio poscit, unum quod se refert, aliud ad quod refertur. Iste autem ordo vel mutuus est in utroque extremorum, vel non est mutuus, sed tantum ex parte unius extremi; sic tectum refertur ad domum, etsi hæc non referatur ad tectum. Si mutuus est, ut creator et creatura, dominus et servus, pater et filius, etc., qui referuntur ad se invicem, *perfecta* datur *oppositio relativa,* qua sola mutuo se distinguunt; si vero mutuus hic ordo non sit, oppositio relativa erit *imperfecta.* Notandum est autem ad veram relationem constituendam necesse non esse, ut oppositio intercedat inter substantias, sed satis est, ut intercedat oppositio modi, quo termini sive extrema ad se invicem referantur (1).

27. Si oppositio sit inter substantias, dicitur *ad aliud;* talis est oppositio, quæ in creatis intervenit. Si tantum sit circa modum, relatio dicitur *ad alterum;* talis est oppositio, quæ habetur in divinis. In his enim, inquit Concilium Lateran. IV,

et communi sentiendi et loquendi usu certissimum est hæc duo differre. Ad generationam sufficiunt creaturæ, quibus est impossibile vel atomum ad existentiam producere per creationem, quæ uni Deo competit.

(1) Fundamentum relativæ denominationis est *id per quod termini sunt proxime relative denominabiles;* sic actio, qua Petrus Paulum generat, est fundamentum relativæ denominationis *patris*, quæ Petro tribuitur; est enim id in Petro, ex quo cognito determinatur mens, ut Petro *relativam patris* denominationem tribuat, utpote id, per quod Petrus est proxime capax, ut *pater Pauli* dicatur. Scholastici hoc vocant *rationem fundandi* sive *fundamentum proximum relationis.* Rigidiores scholastici præterea contendunt, præter fundamentum proximum relationis, formam nescio quam superaddendam rebus esse, ut ipsæ *relativæ* dicantur, alii vero id negant. Nos absque dispendio, imo fortasse magno temporis lucro, possumus ipsis dimittere has quæstiones; quas si agitare placeat, cfr. Fortunatus a Brixia, loc. cit.

cap. 2, *quælibet trium personarum est illa res; videlicet substantia, essentia seu natura divina. Et illa res non est generans, nec genita, nec procedens; sed est Pater, qui generat, et Filius, qui gignitur, et Spiritus Sanctus, qui procedit.* Ex his intelligimus naturam divinam rem illam esse, quæ sub triplici respectu a qualibet persona peculiari modo ex integro participatur seu afficitur.

28. Ob materiæ necessitudinem nonnulla adhuc subjicienda sunt de voce *ingeniti*, qua adeo abusi sunt veteres Eunomiani (1). Triplici sensu vox ista accipi potest, vel quatenus significat *non factum* seu *non creatum* (2); vel quatenus significat *non generatum* (3); vel demum prout exprimit *non emanatum*, sive creatione, sive generatione, sive productionis alio genere quocumque. Primo sensu communis est tribus personis, æque enim nec factæ, nec creatæ sunt; imo et ipsi convenit divinæ essentiæ. Secundo sensu communis est Patri et Spiritui Sancto, neuter quippe generatus est. Postremo sensu solius Patris propria est, utpote qui solus sit principii cujuscumque expers et originis.

29. Verum *ingeniti* vox, hoc tertio sensu explicata, bifariam accipi potest, *negative* scilicet ac *privative*. *Negativa* vocabula ea sunt, quibus removemus a subjecto affectionem aliquam, quæ nequeat prorsus illi convenire, ut cum Deum dicimus *immortalem*, *incorruptum*, etc.; *privativa* vocabula ea dicuntur, quibus significamus non adesse in subjecto aliquo proprietates, quæ cum

(1) Inferius horum vafritiem in abusu vocis *ingeniti* aperiemus.

(2) Quo sensu græce ἀγένητον scribitur unica ν.

(3) Et hoc sensu, græce scribitur ἀγέννητον, duplici ν interjecta. Hæretici, qui nunquam bona fide pugnant, utramque olim significationem permutabant, ut deciperent incautos Cfr. S. Joan. Damasc. *De fide orthod.*, lib. I, cap. 8, cum nota I Le Quien, qui observat veteres hanc distinctionem agnovisse, inter quos reperitur auctor *Dialogorum adv. Arianos*, qui Athanasio assignati sunt; et jam prius S. Greg. Nazianzenum prælusisse, *Orat.* XXIII, et S. Epiphanium, *Hæres.* LXIV, aperte observasse omnino differre γενητὸν et γεννετὸν, ut hoc *genitum*, illud *creatum* et *conditum* significet. Nam prima voxa γίνομαι, *fio* provenit, altera vero a γεννάω, *gigno*.

illo possunt cohærere, ex. gr. cæcitas, amentia in hominibus. Hinc si vox *ingeniti* divinæ essentiæ tribuitur, *negative* sumitur; si Patri tribuatur, qua persona divina tantum est, *privative* accipitur; si vero de Patre dicatur, quatenus Pater est, tunc *negative* sumitur, et exprimit *notionem* quamdam primæ personæ propriam, qua negatur in Patre productio quæcumque. *Notio* enim est id, quo personas valemus alteram ab altera secernere atque internoscere.

30. Patet igitur ex dictis *ingenitum* nec substantiam significare, nec qualitatem, nec relationem, nec positivum quidquam, sed relationis potius negationem; seu exprimere Patrem non esse a principio, ut a principio sunt aliæ duæ personæ.

31. Observandum denique est longe verisimilius vocem personæ esse relativam in divinis, et non absolutam, ac primario et directe relationem exprimere, secundario et in obliquo, seu indirecte, designare substantiam (1). Relativa pariter sunt nomina Patris, Filii, et Spiritus Sancti, quæ primario proprietates,

(1) Magna ferbuit inter theologos concertatio, utrum *personæ* vox directe substantiam significaret, indirecte vero relationem, an contra. Videri potest Vasquez, in I. p. S. Thomæ, tom. II, disp. CXXVII, cap. I et seqq., præsertim cap. 2, ubi statuit cum S. Thoma nomen *personæ* significare *formaliter* et directe substantiam; *materialiter*, sed directe, relationem; essentiam autem consequenter; qui sic mediam quamdam viam amplexus est, ad primas duas opiniones conciliandas. Attamen Petavius, *De Trinit.* lib. IV, cap. II, § I, primum animadvertit *personæ vocem ex eorum esse nominum genere, quæ concreta dicuntur, hoc est, e duobus complexa, quorum alterum subjecti instar est, alterum formæ, quæ subjectum afficit, quamvis reipsa in Deo nihil sit ejusmodi, nec ulla pars aut compositio, nos tamen sic eum cogitatione describimus, quasi quiddam insit in illo, quod subjecti vicem habeat, quiddam alterum formæ. Quare persona divina ex natura, sive essentia, velut subjecto, et proprietate, quæ tamquam forma est relativa, componitur. Sed ambigitur utram partem proprie ac per se directaque notione persona significet.* Deinde, excussis diversis veterum et recentiorum sententiis, concludit § 9, juxta græcorum latinorumque Patrum nec non Conciliorum auctoritatem, personæ vocabulum directa et, ut loqui solent, formali significatione non essentiam, sed proprietatem relativam in Deo notare, indirecte ac subobscure essentiam sive substantiam. Aperit præterea originem hujus disceptationis, ortæ ex diversa acceptione apud veteres vocis sub-

secundario substantiam significant; secus ac evenit in voce Dei, quæ primario naturam, secundario personas significat.

32. Et hæc de his vocibus ac denominationibus his in tractatus limine delibasse sufficiat, ad tricas præcavendas hæreticorum, eorumque facilius suo loco fallacias detegendas.

CAPUT II.

DE NUMERICA DIVINÆ ESSENTIÆ UNITATE IN TRIBUS PERSONIS.

33. Fidei nostræ dogmata non ex ratione, sex ex revelatione probari debent; id est, debet inquiri, an Deus revelaverit nobis nec ne hoc vel illud dogma seu mysterium. Si constet de hoc facto, Deum nempe reipsa aliquod dogma revelasse, credendumque nobis proposuisse, homo firmiter assentiri ei tenetur. Non aliunde autem nobis constare potest Deum revelasse nisi ex Scripturis Sacris ac traditione, quarum custos et interpres Ecclesia est, juxta ea quæ a nobis constituta sunt in tractatu *De vera religione*, part. II, propositionum serie, quas illic evolvimus ac vindicavimus.

34. Hac via propterea incedentes, dimittimus quæstionem, utrum, supposita etiam revelatione, demonstrari ratione possit nec ne existentia Sanctissimæ Trinitatis; quod aliqui affirmant, alii negant (1). Rationis munus proprium est ostendere

stantiæ, quæ interdum personæ nomine designabatur. Cons. loc, cit.

(1) Inter ceteros, qui perhibentur, supposita revelatione, voluisse ostendere existentiam SS. Trinitatis, eminet Hugo Victorinus, S. Barnardo coævus, *De Sacram.* lib. I, cap. 11; Richardus item Victorinus, in opere *De tribus appropriatis personis in Trinitat.*, ad D. Bernardum; ac præsertim celeberrimus Card. De Chusa, tum in opere *De docta ignorantia*, lib. II, cap. 24 tum in lib. *Possest.*, cap. 7; lib. *De Berrillo*, cap. 22 et seq.; lib. *De venatione sapientiæ*, cap. 24; lib. IV *Exercitation.* serm. ult.; item in lib. *De pace fidei*, cap. 7 et seq., ubi dat methodum ratiocinandi, quæ Indis et Chaldæis persuadeat; in *Cribratione alcorani*, lib. II, cap. 3, 4, 5 (Vid. hæc in duobus prioribus tom. opp. edit. Basil. 1565). Ipsi præiverat S. Anselmus, lib. *De fide Trin.*, cap. 2. Ex recentioribus laudantur Hermeneg. Pini,

nullam in hoc, quemadmodum nec in alio quocumque religionis nostræ mysterio, repugnantiam inveniri; quod quidem præstabimus solvendo difficultates, quæ ab ejus impugnatoribus ex ratione proferuntur.

35. Ex duplici proinde fonte revelationem mysterii SS. Trinitatis ostendemus, ex Scriptura et ex perpetua traditione, seu Ecclesiæ fide ac professione. Rursum cum ejusmodi revelatio nobis duplici ratione constare possit, tum *directè*, per ea scilicet testimonia, quæ loquuntur de tribus divinis personis in essentiæ unitate, tum *indirecte*, per ea, quæ divinitatem personarum singularum adstruunt, hinc ea omnia, quæ proferemus ad evincendam existentiam Trinitatis in unitate essentiæ, pariter evincent divinitatem uniuscujusque personæ, et ea, quæ exhibebimus ad probandam divinitatem harum singularum personarum, probabunt pariter mysterium Trinitatis in essentiæ divinæ unitate; non enim in partes scindi divinitas potest.

36. Etsi autem prius ex testimoniis biblicis ostendamus mysterii propositi veritatem, ac postea ex sensu traditionali, non propterea has disjungimus probationes, quæ mutuo se complectuntur; sed solum, ut ordini et perspicuitati consuleremus, id a nobis præstitum est.

PROPOSITIO I.

Tres sunt in una divina essentia personæ realiter distinctæ.

Probatur primo ex sacris litteris generatim.

37. Hæc propositio est de fide, ut constat tum ex superius recitatis symboli Athanasiani verbis, tum ex omnibus catholicæ fidei professionibus, atque ex Conc. Later. IV, cap. *Firmiter*, cujus verba superius pariter retulimus.

ex Congr. S. Pauli, in *Protologia*; Cl. Mastrofini, in opere cui titulus : *Metaphysica sublimior*, cujus nonnisi vol. I, typis excusum est, Romæ 1816, quod plures adversarios nactum est; demum Th. Vincentius Falletti, Canon. regul. in opere : *Lo studio analitico della religione*, vol. II, capp. 8 et 9, Roma 1827.

38. Licet neque pauca neque obscura occurrant in Veteri Testamento testimonia, in quibus pluralitas prædicatur personarum, ut Gen. I, 26 : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram;* ibid. III, 22 : *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est;* quæ nonnisi de Deo secum colloquente, atque absurde tamquam ad Angelos dicta, exponi possunt; nec non ea, quæ passim leguntur sive in Psalmis, præsertim II, 7 : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te;* et Psal. CIX, 1 : *Dixit Dominus Domino meo : sede a dextris meis;* adhibita præsertim expositione tum Pauli tum Christi ipsius (1), sive alibi sæpe, cum tamen expressam trium distinctarum personarum, in eadem divina natura subsistentium, doctrinam Christus Dominus patefecerit, ideo ex Novo Fœdere potissimum veritatem propositi dogmatis ostendemus.

39. Ac 1° quidem apertissima sunt Christi verba, Matth. ult., *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti.* Quibus verbis tres personas realiter distingui ostendit particula copulativa *et;* unam autem designari atque individuam trium harum personarum essentiam illud *in nomine* patefacit, quo significatur gratiam regenerationis et renovationis, qua filii Dei efficimur ejusque famulatui mancipamur, acceptam referri debere Deo, in tribus personis subsistenti (2); perinde enim valet vox illa *in nomine* ac in auctoritate, virtute ac efficientia, prout biblica ipsa documenta testantur (3).

(1) Cfr. Prud. Maran Cong. S. Mauri præclarissimum opus, quo sæpe utemur in decursu hujus tract. *Divinitas D. N. J. C.* vol. i, fol. Paris 1746, p. 1, lib. 1, cap. 1; Petav. *De Trin.* lib. ii, cap. 7; cfr. etiam *Dissert. ad Gen.* 1, 26, *pro SS. Trinitatis Mysterio contra Judæos et hæreticos omnes antitrinitarios*, in Collegio Romano proposita, a Petro Curti, S. J. inserta Thesauro Theologico P. Zaccariæ, tom. iii, pag. 20, Venetiis 1762.

(2) Inepte prorsus quærunt Unitarii pedem referre ex angustiis, in quas eos conjicit præscripta a Christo baptizandi forma, dum illud *in nomine* de Baptismo Patris et Filii, etc. interpretantur vel de doctrina vel de discipulatu, etc., quæ interpretationes omnes violentæ sunt et obvio sensui contrariæ, ut inferius ostendemus. Cfr. Maran opere cit. part. 2, lib. 1, cap. 17, § 2; Petav. *De Trin.* lib. ii, cap. 12. § 8.

(3) Cfr. inter cetera Act, iii, 6 :

40. Nec minus insigne est ad rem nostram testimonium, quod occurrit Joan. XV, 26, ubi Christus ait : *Cum venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.* Tres ibi pariter distinctæ commemorantur personæ *Pater*, *Filius*, *Paraclitus*, et quidem eadem divina natura præstantes; altera enim est Filius, ejusdem ergo naturæ cum Patre; altera vero *a Patre procedit*, non igitur facta, aut creata, sed a Patre emanans eo sensu, quo Filius dicit de se ipso, quod exierit a Patre (Joan. XVI, 27, 28). Huc pariter referuntur verba Christi (ibid. XIV, 16) : *Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis.* Tres etenim personæ in vocibus *Ego*, *Patrem* et *Paraclitum* inducuntur per mutuam relationem ac comparationem Filii ad Patrem et Paracliti ad Filium, ut pronomen *alium* declarat, quasi diceret : Ea ratione, qua *Pater* dedit *Me* vobis, qui Paraclitus sum, sic, cum ego abiero, dabit vobis *Paraclitum alium.* Quod vero unius pariter substantiæ sint tres istæ personæ, patet ex totius orationis serie; cum enim Philippus, desiderio tactus videndi Patrem, sic Christum interpellasset : *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis; dicit ei Jesus : Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem... Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor; Pater autem in me manens, ipse facit opera* (Joan. XIV, 8 et seqq.). Jam vero 1° in his una prædicatur Patris ac Filii efficientia et actio, quæ unicam expostulat substantiam; 2° commeatio Patris in Filium ac vicissim, quæ dari non posset absque identitate naturæ; 3° affirmatur uno viso alterum videri; quod consequens non esset, si diversa foret Filii a Patre substantia; nam in hoc casu viderentur duo plane distincta ac diversa (1). Quoniam vero tertia persona, qualis ibi describitur,

In nomine J. C. Nazareni surge, etc.; et cap. 4, 10 : *In nomine D. N. J. C.... in hoc iste adstat coram vobis sanus*; Marc. ult. : *In nomine meo dæmonia ejicient*, etc. Et alibi passim. Ex quibus evidens fit idem esse baptizari *in nomine* ac in potestate, auctoritate, efficientia trium personarum, in quas credimus et speramus.

(1) Cfr. apud Petav. *De Trin.* lib. II cap. II, § 48 et seqq. plura Patrum testimonia, quæ insignem hunc locum

vere Paraclitus est, perinde ac Filius, cum dicatur a Patre procedere, quemadmodum de Filio dicitur, quod processerit a Deo (Joan. VIII, 42) et exiverit a Patre (Joan. XVI, 27), necesse est et illam cum Patre et Filio in divina eadem et unica cohærere natura. Tres igitur in citatis tertimoniis designantur personæ subsistentes in eadem essentia divina.

41. Denique, ceteris omissis, eadem veritas confirmatur ex verbis : *Audite audientes et nolite intelligere*, quæ dicta a Deo Patre testatur Isaias (cap. VI, 9), prolata a Deo Filio exhibet Joannes (cap. XII, 40, 41), dicta a Deo Spiritu Sancto docet Apostolus (Act. XXVIII, 27); cum eadem propterea personis singulis tribuatur efficientia ac prædicetur gloria et majestas (1), una igitur trium distinctarum personarum Deitas prædicatur. Quare optime S. Basilius, hæc expendens, ait : ***Propheta inducit Patris, in quem Judæi credebant, personam; Evangelista, Filii; Paulus, Spiritus, illum ipsum, qui visus fuerant, unum Dominum Sabaoth communiter nominanter. Sermonem, quem de hypostasi instituerunt, distinxere, indistincta manente in eis de uno Deo sententia*** (2).

42. Hæc autem hisque similia biblica testimonia majus lumem etiam accipient ab iis, quæ proferemus, cum de Filii ac Spiritus Sancti divinitate seorsim disseremus. Ista interea, quæ allata sunt, nisi vim ipsis inferamus, aperte evincunt, quod primo loco ostendendum assumpsimus, tres realiter distinctas personas in essentiæ divinæ unitate in sacris litteris prædicari.

exponunt, ostendentes ex eo eamdem inesse Patri ac Filio naturam.

(1) Cfr. apud Maran, op. cit. lib. I, part. 2, cap. 17, § 3, qui totam hanc argumentationem in pleno suo lumine posuit.

(2) *Contra Eunomium*, lib. V, tom. I, pag. 301, edit. Maurin. Paris. 1721 : Ὁ προφήτης τοῦ Πατρὸς εἰσηγεῖται πρόσωπον τοῦ παρὰ Ἰουδαίοις πεπιστευμένου· ὁ εὐαγγελιστὴς τοῦ υἱοῦ· ὁ Παῦλος τοῦ πνεύματος· ἕνα κύριον Σαβαὼθ τὸν ὀφθέντα κοινῶς ὀνομάζοντες. Διήρηται αὐτοῖς ὁ περὶ τῆς ὑποστάσεως λόγος, ἀδιαιρέτου μένοντος ἐν αὐτοῖς τοῦ περὶ ἑνὸς Θεοῦ φρονήματος.

DIFFICULTATES.

43. I. Obj. cum Wegscheider (1). 1° Nullus exstat Scripturæ Sacræ locus, quo universa illa doctrina claris et distinctis verbis tradita atque finita sit, nullus, quo vel vocabulum Τρίαδος (*Trinitatis*) reperiatur, vel *personarum* in Deo distinctio earumque ὁμοουσία (*consubstantialitas*) commemoretur. 2° Nobilis vero ille locus, qui mandatum baptismale exhibet, apud Matth. XXVIII, 19, huic dogmati speciem sententiæ ab ipso Jesu Christo profectæ videtur conciliasse; quo loco etsi Pater Filius, et Spiritus Sanctus vere distinguitur, Filium tamen et Spiritum Sanctum ejusdem cum Patre et essentiæ et dignitatis esse neutiquam probatur, nec aliud quidquam ibi præcipitur, nisi hoc, ut Christiani ea religione obstringantur, quæ Deum esse Patrem hominum, Jesum Messiam, et Spiritum Sanctum singularem quamdam Dei vim, personæ forma indutam, etc. (Matth. III, 16; XII, 31, 37 coll. Luc. I, 35; Act. X, 38), incrementa atque effectus novæ religionis in animis hominum promovere doceat (Act. XIX, 2-6; I Cor. II, 10 et seqq.; XII, 3 et seqq.). 3° Eadem fere ratio est dicti, quod extat II Cor. XIII, 13, ubi Apostolus Christianis apprecatur, ut favor Domini Jesu Messiæ et amor Dei illis contingat, et ut Spiritus Sanctus ejusque dotes cum illis communicentur. 4° Neque magis dogma illud probari potest altero loco Matth. III, 16-17, quo Jesu Messiæ per Baptismum inauguratio, sub velo quodam mythico enarratur. 5° In ceteris autem, quæ adduci solent, testimoniis I Cor. XII, 4-6; I Petri I, 1-2; Rom. XV, 30; Tit. III, 4-6, neque trium in Deo persona-

(1) § 79-80. Hic adnoto me libentissimo animo rationalistarum argumenta proferre, tum quia quidquid ab ipsorum antesignanis, Socinianis, et a veteribus arianis prolatum est, ac si Catholici nihil unquam contra hiscere ausi fuerint, confidenter corrogant congeruntque, una superaddita exquisitioris cujusdam impietatis ac malitiæ appendice; quare dum recentiores isti profligantur, antiquiores illi etiam, quorum armis utuntur, profligari necesse est; tum quia apertissime exinde patebit, quam tandem exigui rationalistæ sint, qui sibimet imperitisque tanti videri solent, quique penitiorem quamdam, nusquam alias excogitatam, tricando scientiam ostendere satagunt; tum demum, quia eos a nemine huc usque ex professo confutatos video.

rum, neque ὁμοουσίας (*consubstantialitatis*) earum ulla fit mentio. Ergo.

44. Resp. Ad 1m, *Neg.* Non unus enim tantum vel alter locus, sed plura loca Scripturarum proferuntur a Catholicis, ad ostendendum Trinitatis dogma; ut patet etiam ex probationibus a nobis adductis, ex quibus tum trium personarum distinctio tum earumdem in divina essentia unitas patefactæ sunt, ideoque et ὁμοουσία seu *consubstantialitas*. Quid vero refert, si non occurrat in Scripturis vel *personæ* vel *trinitatis* nomen, si constet ex iisdem de re? Non enim de nominis, sed de rei existentia agitur (1); hac constituta, nomina per se profluunt.

45. Ad 2m, sive ad 1m prob. *Neg.* Nam non solum speciem videtur conciliasse huic sententiæ seu dogmati mandatum baptismale, sed fundamentum exhibet dogmatis catholici. Etenim observatum est Filium dici et appellari per comparationem ad Patrem, et Spiritum Sanctum per comparationem ad Patrem et Filium, ideoque tres distingui personas; cum autem in Baptismo agatur de regenerationis gratia, quæ in nomine harum trium

(1) Quod si existerent hæc nomina in Scripturis, nonne ea pariter rationalistæ eluderent juxta principia a se posita? Certe in Scripturis Christus passim *Deus* et *Filius Dei* nominatur, ut inferius videbimus, *Spiritus Sancti* frequens pariter mentio fit, numquid propterea ipsi Christum Deum confitentur, et Spiritum Sanctum ut personam subsistentem habent? Ad eludendam potius omnium horum testimoniorum biblicorum vim, quæ distinctionem personarum in unitate naturæ exhibent, sic scribit Wegscheider, § 79: *Exstant in libris Novi Testamenti Pauli maxime et Joannis dicta, quibus Filius Dei et Spiritus Sanctus in* aliquam *divini honoris societatem admitti videantur; quorum duplex* classis *distingui solet, altera eorum, quibus Pater, Filius et Spiritus Sanctus simul commemorantur, altera eorum, quibus singillatim de illis exponitur. Ad recte intelligenda utriusque generis dicta, probe tenendum est, non propria Jesu Christi verba illic referri, sed partim ejus effata, prout ab aliis aliter intellecta et per traditionem varie exornata fuerint* (ac si Joannes Christi affata ab ipsius ore non exceperit, tanta est rationalistarum impudentia!), *partim singulorum scriptorum sacrorum judicia* (quibus profecto anteferendum est judicium rationalistarum) *nec ubivis sibi consentanea* (en quid sentiant de scriptoribus sacris isti novi Protestantes!) *nec satis perspicue enunciata.*

personarum confertur, et quibus propterea dedicamur, merito infertur ex voce illa *in nomime* æqualitas ac unitas trium personarum in natura divina.

46. Sic *neg.* per Baptismi formulam non aliud præscribi, nisi ut Christiani ea religione obstringantur, quæ Deum patrem hominum, Jesum Messiam, et Spiritum Sanctum ut singularem Dei vim exhibeat; 1° quia hæc interpretatio *nova* est, et ante Socinianos et rationalistas inaudita, et cui obstat sensus traditionalis totius antiquitatis (1); 2° quia est *absurda,* baptizaremur enim in nomine seu auctoritate et efficientia *vis* et *efficientiæ* Spiritus Sancti; 3° quia est *violenta,* quis enim verba Christi, prout sonant sensu obvio, audiens, intelligat patrem hominum, Messiam et efficaciam? 4° quia est *contraria* aliis Scripturæ textibus, præsertum Joan. XV, 26; XIV, 16, superius adductis in quibus Christus exhibet Spiritum Sanctum ut personam subsistentem, quæ procedit, operatur, et eum vacat *alium* respectu sui ipsius; nisi igitur impie dicamus vel Christum non esse personam, sed prosopopeiam et vim, vel improprie imo et insulse esse locutum, Spiritus Sanctus neque prosopopeia est, nec simplex *vis* et *efficientia* (2).

47. Dices, I Cor. X, 2, Israëlitæ perhibentur *baptizati in Moyse, in nube et in mari;* et ipsa Ecclesia Romana in animæ commendatione precatur : *In nomine Patris, in nomine Filii, in nomine Spiritus Sancti, in nomine Angelorum,* etc. Ergo formula *In nomine Patris,* etc. neque importat per se distinctionem

(1) Ubi notanda est parum sibi cohærens neotericorum biblicorum agendi ratio. Ipsi adeo extollunt in hermeneutica regulam *usus loquendi*, uti vocant, quem statuunt velut primarium criterium interpretationis exclusa interpretatione Ecclesiæ. Quando vero provocantur ad sensum traditionalem perpetuum antiquitatis, quæ profecto est testis legitimus hujus *loquendi usus*, nihil illam faciunt, et sensui antiquitatis privatam interpretionem opponunt.

(2) Hos textus, in quibus maxima vis est, dissimulant adversarii nostri, quasi neque existerent, ut sic impune possint detorquere in alienum sensum formulam Baptismatis. Ceterum quæ ipsi effutiunt de Spiritu Sancto, nempe ipsum esse *efficientiam*, etc. idoneo loco redarguemus, ubi de persona Spiritus Sancti sermo nobis erit.

et subsistentiam personarum, ut liquet ex primo textu, neque æqualitatem dignitatis et naturæ, ut patet ex Ecclesiæ oratione.

48. Resp. *Neg. conseq.* et paritatem. Nam in primo textu dicuntur Israëlitæ baptizati in Moyse, in nube, etc., non autem in nomine Moysis et nubis et maris. In oratione Ecclesiæ, eo ipso quod dicatur distincte *in nomine* Angelorum et Archangelorum, etc., distinguitur dignitas ac natura Angelorum et Sanctorum, qui invocantur, ut intercedant apud Deum, a Deo ipso, seu a Patre, et Filio et Spiritu Santo.

49. Ad 3m, seu 2am prob. *Dist.* Si solitarie accipiatur dictum Apostoli non est prorsus demonstrativum, *trans.*; una cum ceteris, *neg.*

50. Ad 4m, seu 3am prob. *Neg.* Etenim tres ibi distinctæ personæ aperte commemorantur, persona Filii baptizati, persona Spiritus Sancti, quem Christus *vidit descendentem sicut columbam et venientem super se* (Matth. III, 16), sive ut dicitur apud Lucam : *Et descendit Spiritus Sanctus corporali specie sicut columba in ipsum* (Luc. III, 22), et apud Joan. I : *Vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, et mansit super eum* (Joan. I, 32), et persona Patris dicentis : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui* (1), et majori, etiam vi in græco textu per articulum ὁ ut hic distingueretur a justis, qui non sunt filii Dei nisi per adoptionem. Quod si filius Dei naturalis Christus est, hoc ipso est *consubstantialis* Patri, ut inferius opposite ostendetur, sicuti et de Spiritu Sancto.

51. Quod vero additur *de inauguratione sub velo mythico*, cum totum gratuitum sit atque ex penu rationalismi unice depromptum, quod consistere nequit sive cum scriptorum sacrorum veracitate, sive cum inspiratione divina, rejicimus ut impium et falsum ac toti antiquitati contrarium (2).

52. Ad 5m seu 4am prob. *Dist.* Seorsim sumpta, *trans.*; una

(1) Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μοῦ ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Matth. loc. cit.

(2) Quando rationalistæ aliquid inveniunt in Scripturis, quod in alienum sensum detorquere nequeunt, confugiunt, tamquam ad extremam tabulam, ad mythos.

cum aliis quæ adducta sunt, *neg*. Nempe hæc scribebant Apostoli in citatis locis cohærenter ad fidei doctrinam, quam Ecclesiis a se institutis prædicaverant, qua supposita, illis formulis apertissime alludunt ad Patrem, Filium et Spiritum Sanctum a se prædicatos, et in quorum nomine initiaverant fideles. Nisi enim hoc constituatur fundamentum, locutiones illæ fiunt prorsus ænigmaticæ; eo constituto, aperte intelliguntur (1); sunt igitur ea loca totidem ineluctabilia testimonia fidei traditæ ab Apostolis, ac proinde existentiæ dogmatis nostri.

53. Inst. primo. Sunt quidem varia dogmatis semina in ipsis libris sacris, ab interprete candido haud negligenda; sed 1° eadem explicari debent *partim* e philosophematibus quibusdam Judaicis et Platonicis, quæ quidem ævi incultioris indolem redolentia jam ante religionis christianæ originalem divulgata erant; 2° *partim* ex pio quodam in magistrum divinum reverentiæ sensu, quo imbuti librorum sacrorum auctores vel Jesu ipsius de Messiana sua dignitate sententias vel narrationes de singulis Jesu factis fatisque mythicas, quarum multæ satis mature jam prodierant (cf. Luc. I, 1), pro suo quisque ingenio atque judicio varie intellectas conceptasque, litteris tradiderunt et amplificarunt (2).

54. Resp. ad 1m, *Neg. antec.* Revelatio enim divina, seu veritates divinitus revelatæ non per philosophemata, sive judaica sive platonica aut aristotelica, explicari, aut exponi debent, sed per sensum traditionalem, per auctoritatem Ecclesiæ columnæ

(1) Etenim I Cor. XII, 4-6, aperta fit mentio trium personarum, ubi dicitur idem Spiritus, idem Dominus, idem Deus auctor divisionum gratiarum; nisi supponatur cognitum Corinthiis Mysterium Trinitatis ipsis ab Apostolo prædicatum, hæc verba nullum sensum præ se ferrent; sed illo, posito, poterat Apostolus ad illam fidei formulam alludere, et certus erat se ab ipsis intelligi. Sic Rom. XV, 30, ubi idem Apostolus scribit : *Obsecro vos, fratres, per Dominum N. J. C. et per charitatem Sancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum;* rursum tres personæ distinctæ recensentur. Eadem occurrunt Tit. III, 4-6, aliisque locis ab adversario indicatis, in quibus perpetuo fit allusio ad receptam, apud Christianos fidem circa Dei unitatem et Trinitatem personarum.

(2) Wegsch. ib. § 92.

et firmamenti veritatatis, ut suo loco ostendimus (1); alioquin de nulla veritatis nobis constare posset. Hoc est inventum sero nimis inductum a rationalistis omnem revelationem et fidem rejicientibus, qui majori reverentiæ sensu feruntur erga Ciceronem et Tacitum aliosque profanos scriptores, quam erga scriptores sacros, ut mox videbimus. Negamus præterea doctrinam Judæorum, prout eruitur ex Sacris Litteris, vocari posse aut esse philosophema; Judæos porro non omnino latuisse Trinitatis dogma, vel saltem Personarum in Deo pluralitatem, non pauca suadent documenta, tum ex Sacris Litteris (2), tum ex aliis eorum scriptis eruta (3). Quod vero attinet ad philosophema

(1) Tract. *De vera relig.* part. 2, prop. 3.

(2) Innumera prope sunt testimonia in V. T., in quibus de pluralitate personarum in Deo, ac præsertim de divinitate Verbi seu Filii aperta mentio fit; quæ collegit et expendit Cl. Maran, op. cit. lib. 1, cap. 1 ad 17. Sane doctrinam hanc Judæos minime latuisse, ex iis, quæ habentur in N. T. certissime constat. Cum enim Angelus B. Virginem alloqueretur (Luc. 1, 31 et seqq.), loquitur de Filio Dei ac de Spiritu Sancto. Sic etiam (Matth. 1, 20), alloquens S. Josephum; item (Marci 1, 8) Joannes Bapt. disserit de Baptismo conferendo a Messia in Spiritu Sancto, et alibi passim habentur similia, quin tamquam de novitate miretur quispiam.

(3) Plura judæorum rabbinorum testimonia aliaque eruta ex antiquis Judæorum scriptis, in quibus sermo fit de SS. Trinitate ab ipsis cognita, vid. apud Raymundum Martini in *Pugione fidei*, *cum notis et observationibus Jos. Du Voisin*, edit. Carpzovii, Lipsiæ 1687, pag. 144, 396 et seqq., 417 et 439, prout nempe notantur in margine juxta primam edit. Parisiensem 1651. Hoc ipsum copiosius præstitit, et clarissimo in lumine postea collocavit omni documentorum genere Cl. Drach, *Deuxième lettre d'un Rabbin converti*, Paris 1817, toto cap 1. Imo nec defuit, qui ex recentioribus Protestantibus hoc argumentum illustraverit; cfr. E. W. Hengstenberg, *Christologie des altem Testaments*, etc. seu, *Christologia Veteris Testamenti*, etc. *Berolini* 1824, præsertim pag. 216 et seqq., qui id etiam tuetur adversus absurdas hypotheses et expositiones Clerici, Sack (qui edidit suum *Comment. theol.* Bonn. 1821. *Pustkuchen in Untersuch. des bibl. Urgesch.* seu, *Inquisitio biblicæ historiæ primitivæ*, *Hall.* 1823), Rosenmülleri (in suis *Scholiis in Genes.*), Dewette (in *Dogm.* 1, § 108), Ewald (in *Gram.* pag. 245), Koster (in suis *Meletematis criticis et exeget. in Zachar.*), Gesenii (in *Isai.* 63, 9), aliorumque non paucorum; sed de hoc auctore ac de hoc argumento iterum sermo erit suo loco.

platonicum, dicimus tantum abesse, ut originem dederit huic dogmati, ut hæretici, qui istud temerare ausi sunt, vel ex illa schola platonica prodierint, vel saltem ex platonicis placitis commenta sua hauserint, ut inferius dicemus (1).

55. Ad 2m, *Neg.* 1° Quia alioquin actum esset de scriptorum sacrorum veracitate et inspiratione. 2° Quia sequeretur auctores sacros ex pio affectu, seu potius ex assentatione in magistrum suum graviter mentitos fuisse ac universum terrarum orbem necessario in errorem induxisse, donec venerint rationalistæ ad errorem hunc detegendum. Quod quam absurdum et impium dictu sit, nemo non videt. 3° Quia falsum est, mythicas narrationes jam prodiisse ab ipso Evangelicæ prædicationis exordio. Neque hoc evincit locus citatus ex Luc. I. Si enim bene attendatur Lucæ textus, patebit ipsum contrarium dicere; ait enim Evan-

(1) Ex Protestantibus, seu potius Socinianis, qui excelluerunt in hac calumnia disseminanda, de platonismo Sanctorum Ecclesiæ Patrum primis præsertim Ecclesiæ sæculis, primas obtinent Clericus, ut patet ex ipsius *Bibliothèque universelle*, tom. x, p. 181, *Bibliothèque choisie*, tom. xii, p. 213, *Ars critica*, pag. 11, § 2, ch. 11, pag. 536, *Epist.* viii *critica*, p. 268, et auctor *Platonismi detecti.* Hos auctores veluti servum pecus secuti sunt rationalistæ, qui in dogmate de Trinitate, de divinitate Verbi non aliud vident nisi Platonica placita, in Patribus vero nonnisi totidem Platonicos. Hos inferius recensebimus. Interea præstat afferre textum Clerici, ex quo recentiores suas ideas hauserunt; sic porro scribit Clericus in sua *Arte critica*, vol. 1, pag. 536 : *Veteres Christiani, qui per aliquot sæcula Platonici fuerunt, cum legerent Scripturas, ut ex ea religionis christianæ systema quoddam colligerent, Platonicas suas notiones Scripturæ notionibus ubique miscuerunt; et quod in Scripturis non legebatur, quodque credi volebant, ex ea deduxerunt consectariis, non ex uno fonte derivatis, sed ex Platone æque ac ex Prophetis.* Huic in omnibus subscribit auctor *Platonismi detecti.* Ast istorum audaciam fregit doctissimus P. Baltus in opere quod inscribitur : *Défense des SS. Pères accusés de Platonisme*, vol. unic. in-4°, Paris. 1711. Quod quidem opus divisum est in iv libros, in quorum 1° ostendit cl. auctor Patres minime institutos fuisse in philosophia Platonica, falsumque esse philosophiam istam regnasse in Ecclesia primis Ecclesiæ sæculis; in 2° nunquam Patres sectatos fuisse Platonica placita; in 3° Patres rejecisse, imo et refellisse circa omnia puncta Platonem ejusque philosophiam; in 4° disjicit rationes, quibus leviter permoti sunt ii qui Patres Platonicismi accusarunt.

gelista : *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum; sicut tradiderunt nobis, qui ab initio viderunt, et ministri fuerunt sermonis, visum est et mihi*, etc.; quibus postremis verbis ostendit se non solum non improbare eos, qui ante ipsum litteris res a Christo gestas consignarunt, verum et se cum illis conferre; quod non fecisset profecto, si falsas ac mythicas narrationes illi congessissent (1). 4° Sed dato etiam, quod illi ita se gesserint, numquid sequitur eadem ratione sese gessisse Scriptores Sacros? digna rationalistis dialectica (2).

56. Inst. secundo. In Libris Sacris, sub illo Trinitatis velamine, *alius quidam doctrinæ typus aperte est traditus, ab illo quidem dogmate alienus, sed cum sana ratione optime congruens; quo jubemur* 1° *agnoscere unum verum Deum, qui numen sit absolute perfectum* (Matth. XIX, 17, coll. Marc. X, et Luc. XVIII, 19),

(1) Neque iis assentiendum putamus qui his verbis S. Lucam hic Cerinthianorum, Basilidianorum aliorumque hæreticorum scripta notare putant, siquidem nondum illa prodierant; neque, si cum hæreticis impiisque hominibus rem sibi esse Lucas intellexisset, haud leviter adeo illos perstrinxisset, aut in eorum ferme numerum semetipsum adscripsisset, inquiens : *Visum est et mihi.* Sed neque Maldonato acquiescimus, qui putat S. Lucam respexisse ad Evangelia Matthæi et Marci; cum plura sint quæ obstent, ac, ceteris omissis, quod illis, de quibus loquitur Evangelista, aliquam notam inurat negligentiæ. Dicendum propterea eum loqui de iis tantum, qui, cum fando solum eventa, de quibus scribebant, ab Apostolis accepissent, nihilominus audacter animum ad scribendum appulerant, antequam *omnia diligenter a principio assecuti essent*; cum quibus ita se comparat, ut non solum eorum exemplo se tueatur, sed ut aliquod præterea sibi præsidium adesse innuat, quo illi caruerunt; ut constat ex v. 4, ubi addit : *Ut cognoscas eorum, de quibus eruditus es, veritatem*, ἀσφάλειαν, *tutissimam* nempe, atque, ut ita dicam, *indubiam certitudinem*; quam minime assecuturus esset Theophilus, si in memoratas tantum narrationes incidisset. Non est igitur nisi absurdum rationalistarum commentum, quod ipsi oggerunt de mythicis narrationibus ac falsis mature, ut ipsi aiunt ex hoc Lucæ textu, in medium emissis.

(2) Certum est S. Joannem legisse atque probasse tria Evangelia, antequam suum conscriberet; ut fidem faciunt Euseb. *Hist. eccles.* lib. III, cap. 24, edit. Valesii; Clemens Alex. apud eumdem, lib. VI, cap. 14; Hieronymus, *De viris illust.* cap. 9; ut posteriores scriptores et Patres mittam, qui idem testantur.

ac solus adorandus (Matth. IV, 10; Marc. XII, 29 et 30, coll. 34; Joan. IV, 23), *ab ipsoque Jesu adoratur* (Matth. XXVI, 39 et 42; Luc. XXIII, 46; Joan. XVII, 1 et seqq.), 2° *et Jesum Christum* (*qui vel digressus e terris homo simpliciter appellatur*) Act. II, 22 et XVII, 31; Rom. V, 15; I Tim. II, 5. cf. I Cor. XV, 21, *ut legatum Dei* (Matth. VII, 21; Joan. XVII, 3. cf. XI, 42) *Deoque quidem eum legante, a quo ipse Jesus sese aperte discernit* (Joan. XVII, 3 et XX, 17, et 21) *longe inferiorem* (Matth. XIX, 17; XX, 23; Luc. XXIII, 46; Joan. XIV, 28 et X, 29 et seqq. XVII, 22 et 24; I Cor. III, 23 et XI, 3; XV, 27 et 28). *Hunc ipsum purioris doctrinæ christianæ typum sequamur... Sic Trinitatis dogma ad hanc formulam revocare licet: Deus Pater ut Spiritum sanctum sese per Jesum Christum hominibus manifestavit* (1).

57. Resp. Ad 1m, *Neg. ant.* Non enim typum, sed ipsum Tri-

(1) Ita rursum Wegscheider § 93, ubi notanda sunt duo monita, quæ ibi appingit, dicens: *Simul vero hocce utrumque*, tum opinionem *super hoc dogmate quamvis summa cum indulgentia esse tolerandam modo, ne* virtutis nervos infringat, tum *doctoribus publicis in pertractanda ista doctrina* caute *esse versandum, ne vel conscientia oneretur Christianorum per intelligentiam* provectiorum (vide impudentiam non ferendam, loquuntur isti de conscientia, cum ipsi nullam habeant, et se *provectiores* vocare audent quasi vero omnes, qui a Christo ad nos usque crediderunt dogma Trinitatis ac strenue propugnarunt, totidem essent infantes cum ipsis comparati!) *vel imbecilliorum religio offensionis aliquid capiat.* Adeo fidunt se rem totam confecisse tumidi hi insipientes! Hinc Scheiermacher, *Der Christl. Glaube*, seu *Fides christiana*, vol. II, pag. 694, inquit: *Ex rei natura est, quod, quo diutius Trinitatis doctrina immutata in suis hodiernis determinationibus constitit, illi, qui cum difficultabus ac imperfectionibus quarumdam formularum reconciliari nequeunt, asserunt cuncta se in hac Trinitatis doctrina negare, quamvis ipsorum pietati minime desit ex eo, quod proprie christianum constituit. Quapropter nobis cavendum est, ne, quidquid antitrinitarium est, tamquam hæreticum et anti-christianum rejiciamus. Sed quo magis hoc excrescere cernitur, eo magis excitemur ad ecclesiasticam hac de re expositionem novo examini subjiciendam; et nisi nos ipsi præparemus, saltem posteritati, dimisso antiquato, reformationem, quæ præsenti affinium idearum statui conveniens sit, liberam relinquamus.*

nitatis dogma Sacræ Litteræ tradunt, ut ex adductis probationibus ostendimus, ac magis confirmabitur ex dicendis. Neque enim cum hoc dogmate pugnant, quæ de Dei unitate indicata loca ab adversario prædicant. Nec enim per mysterium SS. Trinitatis inducitur deorum pluralitas, nec quidpiam detrahitur summæ simplicitati Dei ejusque omnimodæ perfectioni, quam catholica doctrina profitetur, secus ac supponere videtur adversarius. Utique Deus solus adorandus est, ipsum coluit et adoravit Christus in terris, sed prout homo est. In doctrina catholica hæc omnia bene cohærent, nec quidpiam difficultatis præ se ferunt.

58. Ad 2m, *Dist. ant.* Jesum Christum ut Deum simul et filium Dei jubemur agnoscere, *conc.;* ut purum hominem ac simplicem Dei legatum, *neg.* Si adversarius commemorat Scripturæ loca, in quibus Christus simplex homo, ut ipse ait, appellatur, cur illa dissimulat, in quibus idem Christus Deus et Filius Dei dicitur, quæ innumera prorsus sunt? Si testimonia recenset, in quibus Christus se distinguit a Deo, id est, a Patre, quare non etiam recenset ea, in quibus se unum dicit cum Patre suo (Joan. X, 30 et XVII, 11 et 22), in quibus profitetur se in Patre esse et Patrem in se (ibid. X, 38; XIV, 10 et 20; XVII, 21)? Id ipsum dicatur de Deo eum legante, ita enim legatus est, ut exiverit a Patre (Joan. XVI, 28), ut processerit a Patre, seu a Deo (ibid. VIII, 42; VII, 29), qui sit Unigenitus a Patre (Joan. I, 14), et in sinu Patris (ib. 18), qui sibi æqualem potestatem tribuerit cum Patre suo (Joan. V, 17, 18 et 26), qui esset in cœlis, dum loqueretur in terra (Jo. III, 13), qui demum *longe inferiorem Deo legante* (quæ glossa est adversarii, nuspiam enim hoc in Scripturis occurrit) se dixerit, ita tamen ut æqualem pariter se Patri esse profiteatur (Joan. V, 18) et *Deum* (ibid. X, 30, coll. 33). Quæ quidem testimonia suo loco expendemus. Interea hic habetur specimen malæ fidei rationalistarum, qui, ut sua effutiant ac venditent, quæ convellunt hæc sua figmenta, vel dissimulant, vel, prorsus omni abjecto pudore, passim accusant Scriptores Sacros assentationis, inscitiæ (1), contra-

(1) Exemplo sint ea quæ habet Böhme, *Die Religion Jesu Christi...* seu, *Religio Jesus Christi a sua origine repetita*, Hall. 1827, p. 49 et seqq.,

dictionis, seu pugnæ, aliave ejusmodi blasphemando pronunciant (1).

59. Ex falsis ejusmodi præmissis pronum est rejicere impias consecutiones, tum de typo *purioris doctrinæ christianæ,* qui est per antiphrasin intelligendus, nempe *doctrinæ antichristianæ,* tum de formula dogmatis Trinitatis, quæ non est nisi formula dogmatis antitrinitarii, cujus nullum vestigium occurrit in antiquitate ante Socinianos, si excipias execrabilès hæreses Ebionitarum, Pauli Samosateni ac Photinianorum, quæ obsoleverant, donec e cineribus suis excitatæ denuo fuerint ab his novis gnosticis, qui assentationis, erroris et imperitiæ arguunt Apostolos et Evangelistas, ad lumina sua substituenda ac diffundenda profecto longe puriora per subversionem totius revelationis divinæ ac supernaturalis.

60. Obj. secunda. 1° Idem Christus (Joan. XVII, 3) sic Patrem alloquitur : *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti J. C.* Ex quibus ita Crellius : Deus verus, de quo hic loquitur Christus, est Deus summus; atqui ex Christi verbis hic est solus Pater; ergo reliquæ personæ non sunt Deus ille summus. 2° His consonat Apostolus, qui (I Cor. VIII, 5 et seqq.) scribit : *Nam etsi sunt, qui dicantur dii, sive in cœlo, sive in terra (siquidem sunt dii multi et domini multi); nobis tamen unus Deus Pater, ex quo omnia et nos in illum, et unus Dominus J. C. per quem omnia, et nos per ipsum.* Ubi Paulus, explicans quis sit ille unus Deus, simplici-

edit. 2ª, nempe Scriptores Sacros pro manca, quæ est ævi incultioris, scientia sibi ipsi non constitisse in iis, quæ de ideis et notionibus suis exposuerunt. Sic Wegsch. § 83; Jerusalem, *Nachgel. Schriften,* seu, *Opera posthuma*, I, p. 137 et seqq.; Munscher, *Dogmen-Geschichte*, etc., seu, *Historia dogmatum*, vol. I, p. 416 et seqq., Ammon. *Bibl. theol.* I, 192 et seqq. inter nova opuscula theologica, Geott. 1803; *Comment.* I, *de prologi Joannis evangelistæ fontibus et sensu; Introd. in Summ. theol. christ.* p. 150 et seqq.; *De consensu scriptorum sacrorum, in primis Pauli Apost. cum doctrina Philonis;* Eichhorn, *Blbl. litter.* IV, 826 et seqq. etc. Qui omnes de prærogativa impietatis certare inter se videntur.

(1) Exempla non pauca in decursu hujus tractatus exhibebimus.

ter dicit eum esse Patrem, non Patrem, Filium et Spiritum Sanctum. Atqui nulla ratione fieri potuisset, ut Paulus, explicaturus quis sit ille unus Deus, Patris tantum mentionem faceret, omissis personis aliis, si Deus ille unus non tantum Pater esset, sed et Filius et Spiritus Sanctus. Ergo (1).

61. Resp. Ad 1m, *Neg. Maj.* Vox enim *solus* non exprimit subjectum, sed attributum, perinde ac vox *verus;* prout exposcit constructio græci textus : Ἵνα γινώσκωσί σε τόν μόνον ἀλεθινόν Θεὸν. Id est, *Ut cognoscant te solum verum Deum*. Hinc Christus illa sententia a consortio divinitatis non excludit nisi falsos deos et vana idola gentium, ita ut sensus sit, sitam esse vitam æternam in cognitione unius Dei et Incarnationis Filii ejus, nempe Jesu Christi (2). Quinam autem sit solus verus Deus, alibi Christus declarat, prædicans divinitatem suam ac divinitatem Spiritus Sancti. Recolantur dicta in probationibus.

62. Ad. 2m, *Dist. maj.* Explicans, seu potius declarans, quis sit ille unus Deus ut excludat deos gentium, *conc.;* ut excludat divinas personas, *neg.* Hanc enim expositionem postulat integra Pauli sententia, etsi expresse solum Patrem Deum nominet. Instituit enim Apostolus antithesin inter deos et dominos, quos colebant ethnici, et Deum ac Dominum quem colunt Christiani; quoniam vero dominos illos ut deos habebant, Apostolus, opponendo illis unum Dominum Jesum Christum, aperte ostendit, se Christum Jesum non excludere a consortio divinitatis. Alioquin si velit Crellius insistere in vocibus illis : *Unum Deum Patrem,* quasi excluderetur Filius a divinitate, deberet pariter insistere in aliis : *Unum Dominum J. C.*, quibus Pater excluderetur a dominatione,

(1) Hanc eamdem difficultatem jamdiu Ariani promoverant, et abunde a Patribus soluta ea fuit, præsertim a S. Hilario, *De Trin.* lib. IV, V et IX; Ambrosio, *De fide*, lib. V, cap. 3; Epiphanio, *Hær.* LXIX; Greg. Nazianz. *Orat.* IV, theolog.; Basilio, *Cont. Eunomium*, lib. V; Cyrillo Alex. *Thesauri*, lib. X, cap. 6; Augus. *De Trin.*, lib. VI, cap. 9, etc. Hanc postea instauravere Sociniani, præsertim Crellius, *De uno Deo patre*, lib. I, sect. I.

(2) Cfr. Maldonatus in hunc locum qui eum fuse evolvit, et ostendit invictissime, in hoc loco non excludi nisi sola idola gentium a consortio divinitatis. Id ipsum præstitit Petavius, *De Trin.* lib. III, cap. I, ubi plura habet observatione digna. Cfr. etiam Maran, op. cit. lib. I, part. 2, cap. 21, § I et 2.

quod est absurdum. Hinc sua disputatione Crellius non labefactat catholicam doctrinam, sed suam potius evertit. *Neg.* autem *min.* quia plures potuerunt esse causæ, ob quas illam loquendi rationem Paulus usurpaverit, quas recenset Petavius (1).

63. Eadem ratione explicari debet, quod tertio loco urget idem Crellius ex *Ephes.* IV, 6; ubi dicitur : *Unus Deus, et Pater omnium, qui super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis;* dixit enim proxime ante : *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Dominum autem hic Christum esse fatetur Crellius, hinc eadem adaptanda responsio huic textui, quæ modo alteri data est. Eadem enim est ratio (2).

PROPOSITIO II.

Tres sunt in una divina essentia personæ realiter distinctæ. Probatur speciatim ex I Joan. V, 7, utpote authentico et genuino.

64. Veritatem catholicam mysterii SS. Trinitatis ex Sacris Litteris præcedenti propositione abunde ostendimus; remque totam confecimus absque subsidio celeberrimi commatis, I Joan. V, 7 : *Tres sunt qui testimonium dant in cœlis, Pater, Verbum et Spiritus Sanctus; et hi tres unum sunt* (3), ut pateat, independentem omnino esse veritatem, quam propugnavimus, ab illa pericope. Potuissemus propterea tuto eam discutiendam ac vindicandam dimittere Sacrarum Litterarum professoribus; ne tamen quis apud se reputet, difficultate nos deterritos fuisse ab hac discussione, eam lubentiori animo aggredimur, eo quod

(1) Loc. cit. § 4 et seqq. Item Maran, loc. cit. § 3.

(2) Observat autem S. Joannes Chrysost. *Hom.* xx *in* I *Cor.* num. 3, edit. Maurin. Paulum, neque voluisse illo loco appellare Jesum Christum Deum, neque Patrem Dominum, ne cum Deum ac Deum, Dominum ac Dominum audirent Corinthii, plures esse Deos suspicarentur ac Dominos, et in antiquam superstitionem relaberentur, in qua plures Dii erant ac Domini. Hanc eamdem esse causam addit, cur neque Spiritus Sancti meminerit, ut illorum imbecillitati consuleret.

(3) Versus autem 8[us], qui in pluribus codicibus præponitur versui 7°, ut ostendit Sabatier in *Itala ant.* in hunc loc. ita se habet : *Et tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua et sanguis; et hi tres in unum sunt.*

recentiores, biblici ac rationalistæ fidenter pronuncient *causam finitam* esse, post Michaelis præsertim ac Griesbachii biblica molimina (1).

65. Duo igitur a nobis præstanda sunt : I) vindicanda veritas Joanneæ pericopes. II) ostendenda ex ea, seu potius confirmanda doctrina catholica, quam in præsenti propugnamus.

66. I) Ut autem primum illud præstemus, notandum est, nos cogi a via hactenus trita discedere post receptum seu proclamatum, ut loqui amant, in criticismo biblico *familiarum*, ut vocant, seu *recensionum* principium (2), ex quo statuitur canon

(1) En quomodo de hoc versu loquatur Cellerier in opere : *Essai d'une introduction critique au N. T.* Genève 1823, pag. 483 : *On a beaucoup discuté sur l'authenticité du fameux passage des trois témoins célestes*, 1 Jean, v, 7. *Il ne vaut plus la peine maintenant de revenir sur ce sujet, qui est décidé depuis longtemps aux yeux de tous ceux qui croient à la critique et qui l'étudient. Je me contenterai de renvoyer ceux qui désireraient des détails, à Michaelis, et surtout à Griesbach.* Atque in nota (1) inter cetera scribit : *Ce passage est démontré faux par toutes les règles de la critique et par toutes les conséquences qu'elle a pu tirer des faits recueillis à ce sujet. Cela est tellement clair que, si la critique trompe dans ce cas-ci, elle peut, elle doit tromper toujours; il faut alors de toute nécessité oublier les faits, jeter au feu les manuscrits, et abandonner la science, qui n'est plus qu'une chimère.* Sed non minus audacter pronunciat Wegscheider, op. cit. § 80 : *Ad dictum illud, quod olim pro classico habuere*, (1 Joan. v, 7), *jam minime licet provocare, quia spurium id esse argumentis et externis et internis satis validis demonstratum est;* et in nota (a) hæc habet : *Vide, quæ post* Millium, *Wetstenium, Semlerum, de Matthæo aliosque scripsit Griesbachius de hoc loco accurate et prolixe, in editionis suæ N. T. appendice (Diatribe in locum* 1 Joan. v. 7), *quibus tota res videtur esse confecta.* Cum hic auctor provocet ad Millium, æque ac ad ceteros, quis non putaret Millium locum memoratum rejecisse tamquam spurium? Attamen Millius eumdem acriter propugnat. Sed rationalistæ scrupulis in mentiendo non anguntur.

(2) Bengel omnium primus ex Protestantibus vidit conformitatem, quæ in diversis codicibus circa variantes lectiones reperitur, et redegit *instrumenta* in duas classes, *Asiaticam* et *Africanam*, seu statuit principium criticum familiarum. Sed nonnisi post publicationem recensionem Griesbachii istud principium proclamatum fuit, et *tres* numeratæ familiæ. Hoc ipsum denique principium perfecerunt duo Catholici, Hug, professor in Universit. Friburgensi, ejusque discipulus Scholz, Prof. in

seu lex : Codices seorsim sumpti testem non constituunt, sed ut instrumenta habendi sunt, ad fidem faciendam veritatis illius testis, seu autographi, quem repræsentant; et propterea, quod consequens est, non amplius numerandi codices, sed in classem redigendi (1).

67. Nos igitur admisso principio *familiarum*, etsi admodum adhuc incerto, atque in pluribus suis partibus nutante (2), duo statuimus : primo quidem, principium familiarum mirifice conferre ad γνησιότητα seu *genuinitatem* hujus versiculi constabiliendam, deinde hoc ipsum principium probabiliorem nobis suppeditare rationem omissionis, quæ in nonnullis familiis reperitur.

68. Et sane, constituto semel familiarum principio, illa familia ceteris præferri debet, quæ antiquitate, dignitate, auctoritate reliquis præstat. Talis enimvero est familia, ex qua versiculus controversus ad nos pervenit, seu quæ eumdem nobis conservavit.

69. Ejusmodi est familia Africana (3). Antequam vero progrediamur, existentia hujus familiæ in tuto ponenda est, seu statuendum est *factum* existentiæ hujus familiæ, cujus testes locupletissimi sunt Patres antiquissimi ejusdem Ecclesiæ, Tertullia-

Universit. Bonnensi, qui *quatuor* familiarum existentiam annunciarunt, ad quas instrumenta, ad hoc tempus cognita, retulerunt. Cfr. Cellerier, op. cit. sect. IV, *Histoire du texte*.

(1) Alii autem paulo aliter hunc canonem enunciant, nempe : testimonia in favorem cujusdam variantis non habent individualem vim seu valorem independentem a recensione seu familia, ad quam illa spectant; et lectio quælibet definiri debet, non a numero distinctarum auctoritatum, sed ex pondere seu auctoritate recensionis, quæ eas continet. *Lectionis* nomine designatur modus legendi, *variantes* vero *lectiones* vocantur parvæ illæ diversitates, quæ inveniuntur in editionibus, seu MSS. codicibus, vel Patrum citationibus circa eumdem textum ejusdem auctoris.

(2) Sane adhuc disputatur circa *numerum* familiarum, circa earum *originem*, *patriam*, *textum* uniuscujusque....Hinc Scholz in suo *N. T. græco*, vol. 1m. in 4°, Lips. 1830, non solum Griesbachio, sed etiam professori suo Hug contradicit, ut inferius videbimus. In *Bibl. univ. de Genèse*, tom. XX, p. 112 dicitur : *Ce système ingénieux a des parties très-faibles.*

(3) Familia, de qua hic disserimus, confundi non debet cum Africanis duabus, seu potius Ægyptiacis, quas admittit Scholz, quarum altera respondet familiæ *Alexandrinæ*, altera *Occidentali* Griesbachii.

nus (1), Cyprianus (2), Marcus Celedensis (3), S. Fulgentius (4), Victor Vitensis (5), quadringenti illi Episcopi, Africani omnes, qui Carthagine Hunnerico fidei confessionem una cum Eugenio Episcopo Carthaginensi obtulerunt, (6) et tandem Cerealis (7). Et exinde idem testimonium desumpserunt Maximus confessor, Eucherius, Phœbadius, Idacius Clarus, et alter Idacius aliique non pauci. His nunc addendus codex ms. operis, quod inscribitur *Speculum*, et quod S. Augustini esse creditur, nuper repertus in bibliotheca Sessoriana; qui quidem codex antiquissimus est, atque, ut creditur, sæc. VII, Africanus pariter (8). Jam vero hi scriptores non solum ut auctores Africani spectari debent, vel pertinentes ad Africanam Ecclesiam, prout hactenus factum est, sed tamquam repræsentantes recensionem Africanam, seu potius tamquam testes vocis ac textus magnæ criticæ familiæ, quæ in dubium revocari nequit, quæque a ceteris omnino distinguitur.

(1) *Cont. Prax.* cap. 31.

(2) *Ep. ad Jubajan.* edit. Maur. Paris. 1726, Ep. LXXIII, pag. 133, tum in lib. *De unit. Eccles.* p. 195 et 196.

(3) *Expositio fidei ad Cyrill.* inter opp. S. Hieron. edit. Vallarsii, tit. XII, cap. 3, circa finem habet : *Et hi tres unum sunt, una divinitas et potentia et regnum.* Cui addi debet ex Africa Marcus Victorinus in *Hymnis sacris* passim, sed præsertim hymno III, in *Bibl. Patrum min.* Gallandi, tom. VIII.

(4) Libro *De Trin. ad Felicem notarium*, cap. 4, tum in *Respons. contra Arian.* in resp. ad X object. circa finem, ubi etiam laudat textum S. Cypr. ex libro. *De unit. Eccl.* et in libro *Pro fide catholica adversus Pintam*, num. 8, edit. Paris. 1684. Quod si auctor libri adversus Pintam diversus est a S. Fulgentio, ut pluribus criticis placet, novum habemus scriptorem Africanum pro nostro textu.

(5) *De Trinit.* lib. I et lib. VII. Textum inferius dabimus.

(6) *De Persec. Vandalica*, ib. III, pag. 54, edit. Ruinart, Paris. 1694. Ubi hæc leguntur . *Et ut adhuc luce clarius unius divinitatis esse cum Patre et Filio Spiritum Sanctum doceamus, Joannis evangelistæ testimonio comprobatur. Ait namque : Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo Pater, Verbum et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt.*

(7) Ita quidem Bengel.

(8) Cfr. Cl. Wiseman, *Two lettres on some controversy concerning* I Joan. V, 7, etc. Rome 1835, ubi hunc codicem illustrat, et plura habet, quæ ad nostram familiam Africanam constabilendam inserviunt, et antiquam Italam versionem novæ criticæ subjecit. pag. 1, et seqq.

70. Hujus familiæ existentia ita constituta, videndum superest, quinam sit ejusdem valor, etiam comparative ad familias reliquas, asiaticas nempe, sive orientales, et occidentales, alexandrinam scilicet et constantinopolitanam. Quod ut assequamur, observandum est, textum africanum verum esse repræsentantem versionis originalis latinæ, quæ longe verisimilius primum in Africa facta est, antequam vel ipsa versio Itala prodiret, seu potius modificatio ejusdem latinæ versionis, quæ primum in Africa adornata est. Constat enim, tribus prioribus Ecclesiæ sæculis familiarem fuisse in Ecclesia Romana tum in universo fere imperio usum linguæ græcæ (1); nec sollicitos propterea Romanos fuisse de versione latina adornanda; et priores Patres græce scripsisse etiam in occidentali Ecclesia. E contra vero in Ecclesia africana nemo græce scripsit, sed omnes latine; hinc Tertullianus antiquissimus Patrum latinorum est, quorum opera ad nos pervenerint; et eum proxime secuti sunt Cyprianus, Minucius Felix, Commodianus, Arnobius (2). Tertullianus vero, ipso fatente I. M. A. Scholz, *plerumque cum textu versionis alicujus antiquæ consentit* (3). Ergo ante Tertullianum jam existebat

(1) Certe omnes vel fere omnes scriptores et Patres, qui tribus prioribus sæculis floruerunt in Ecclesia Romana, græce scripserunt; ut Clemens Roman., Hermas, Justinus, Modestus, Irenæus, Cajus, Asterius, Urbanus, Hippolytus Portuensis, Felix I, etc. Omnes nunc critici consentiunt, S. Marcum græce Evangelium suum Romæ scripsisse; et ad Romanos græce scripsit Apostolus, græce Ignatius, græce scripta sunt supposititia Clementis opera. Hinc Romæ non solum honestiori loco nati omnes, sed quotquot aut mercaturam faciebant, aut stipendia ferebant, aut litteris imbuti erant, paucissimis forte exceptis, græce sciebant; Græci scientias Romæ profitebantur, græculos scitulos servos quilibet domi habebat, græca multa Romani suis libris, suis commentariis, suis domesticis tabulis illinebant; quare vel ipse Juvenalis testatur, *Satyr.* VI, v. 187 et seq. edit. Taur. 1830:

. . . . omnia græce,
Quum sit turpe magis nostris nescire latine.
Hoc sermone pavent, hoc iram, gaudia, curas,
Hoc cuncta effundunt animi secreta.

(2) S. Hieronymus, *De Viris illustr.* cap. 53, inquit: *Tertullianus presbyter nunc demum primus post Victorem et Apollonium latinorum ponitur* (tom. II, edit. Vallarsii.).

(3) *Novum Testamentum græce*, vol. I Lips. 1830, *Proleg.* cap. 8, pag. 155.

hæc antiqua versio. Neque argumenta interna eaque validissima desunt, ex quibus conficitur, versionem latinam originariam ex Africa esse. Talia sunt archaïsmi et præterea, si ita loqui fas est, africanismi, quibus hæc versio scatet, quique non occurrunt nisi apud scriptores Afros (1). Eichhorn omnium primus suspicatus est, versionem latinam esse originariam ex Africa, sed mera conjectura ductus. Nunc vero post accuratum examen illud vix in dubium revocari posse videtur.

71. His præjactis, sic iter nostrum insistimus : Versio latina prima et originaria Sacrarum Scripturarum ex Africa est, et ex Africa cum nonnullis modificationibus ad ceteras occidentales Ecclesias pervenit, ac primum in Italia magno in usu fuit, et *Itala* propterea nuncupata (2). Patres atque scriptores Africani, nec non codices nuper reperti, totidem sunt instrumenta ejusdem originariæ versionis latinæ, seu recensionis ac familiæ Africanæ, quæ nobis exhibet typum primitivum, ex quo versio facta est. Cum vero exploratum sit, ex Ecclesia Romana fidem, et una cum fide Scripturas in Africam pervenisse (3), consequens est, Africanam recensionem nobis repræsentare typum primitivum Scripturæ græcæ, qualis nempe primum obtinuit in Ecclesia Romana.

72. Versio latina, quæ ex dictis longe ante ipsum Tertullianum jam existebat, ad minus ascendit ad sæculum II, seu, quod

(1) Cfr. Wiseman loc. cit. a pag. 50 ap 55 ; item a pag. 55 ad 67.

(2) S. Augustinus solus est ex antiquis, qui meminerit hujus *Italæ* versionis, lib. II, *De doctr. christ.* cap. 15, scribens : *In ipsis autem interpretationibus* Itala *ceteris præferatur, nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiæ*. Quod si quis contendat ob hæc Augustini verba, non solum recensione et modificationibus accidentalibus, sed etiam origine versionem Italam diversam fuisse ab Africana, per me licet. Idem enim semper recurrit argumentum ; siquidem hæc versio latina primum Romæ facta esset, et ex ea Africani accepissent. Millius versionem latinam nonnisi sub S. Pio I, qui ab anno 127 ad annum circiter 142 æræ vulgaris Pontificatum tenuit, adornatam fuisse autumat, *Proleg.* pag. 41, edit...

(3) Tertull. *De præscript.* cap. 36 ; August. in *Brevic. Cartaginens. collation.*, tum in lib. *De unico bapt.* ; *Epist. Innoc.* I *ad Decentium*, *Episcop. Eugubin.* apud Coustant.

idem est, recensio africana, ac proinde ejusdem typus primitivus anterior est omnibus aliis recensionibus, seu familiis orientalibus et occidentalibus, quæ in quocumque systemate biblicorum criticorum non perveniunt nisi ad sæculum IV vel ad finem sæculi III, ac pertinet ad nobiliorem et primam Ecclesiam, id est, ad Ecclesiam Romanam. Hinc valor familiæ africanæ tum antiquitate tum dignitate familiis reliquis longe præstat, quorum instrumenta longe recentiora sunt. Sed hæc familia, hic typus continet ex dictis versiculum nostrum. Ergo tantum abest ut principium proclamatum familiarum imminuat veritatem seu authenticitatem nostræ pericopes, ut potius eamdem mirifice confirmet.

73. Restat ut alteram nostræ assumptionis partem evincamus, probabiliorem nempe ex eodem principio rationem erui omissionis, quæ reperitur in ceteris familiis. Quæcumque admittatur hypothesis circa originem trium vel quatuor familiarum, sive nempe Griesbachii, qui eas nominat ex regionibus, in quibus recensiones primum factæ perhibentur, occidentalem scilicet, Alexandrinam et Constantinopolitanam (1); sive Hugii, qui eas ab auctoribus nuncupat, siquidem præter κοινὴν ἔκδοσιν seu Vulgatam græcam, Hesychianam recenset, Lucianæam et Origenianam; sive Scholzii, qui quindecim primis Ecclesiæ sæculis factam aliquam recensionem negat (2), semper demum deveniendum est ad primum aliquem typum, quem ejusmodi familiæ repræsentant. Quid autem vetat supponere, hunc primitivum typum vel hæreticorum, Ebionitarum præsertim et Cerinthianorum, fraude vitiatum (3), vel casu omissum ob duorum commatum septimi

(1) Cfr. Joan.Jac. Griesbachii *Comment. Critic. in textum græcum N. T.* particula II, Jenæ 1811; *Meletemata de vetustis textus N. T. recentionibus* § II, pag. 40 et seqq.

(2) Op. cit. cap. 4. *Prolog.* p. 25 et seqq., ubi recedit a principio, etiam a se alias posito, de recensionibus et de IV familiis; nam nonnisi duas agnoscit, Constantinopolitanam puriorem, et Alexandrinam, in pluribus a grammaticis fœdatam et interpolatam. Fatetur priores codices familiæ Constantinopolitanæ periisse, et interpolationem codicum primis duobus Ecclesiæ sæculis contigisse.

(3) Cfr. Germonius *De veteribus, hæreticis ecclesiastic. codic. corruptoribus*, Paris 1713, par. I cap. 5 et seqq.

et octavi ὁμοιοτέλευτον idest, similem terminationem, et, si ita loqui fas est, ὁμοίαρχον, seu simile initium; quo fit, ut oculos librariorum facile effugiant, quemadmodum plura exempla nos docent (1)? Cum vero versiones, ut antiquissimæ syriacæ et *peschito* (2), multo vero magis posteriores, ut altera syriaca philoxena, æthiopica et arabica, ex eodem corrupto fonte prodierint, patet, qua de causa in iis comma istud desideretur.

74. Ceterum cum exploratum nunc ferme sit ex dictis versionem,

(1) Hujus rei plura exempla sufficit De Rubeis in *Dissert. de tribus in cælo testibus*, cap. 13, § 2. Nos hic unum vel alterum exemplum indicabimus: Martianæus, disserens de auctore *Prologi in Epist. canonicas*, observat in lib. Josue cap. 21 juxta vulgatam commatum divisionem verba illa: *Civitates quatuor cum suburbanis suis*, quæ leguntur vv. 35, 36 et 37, ansam tribuisse librariis ea prætermittendi. Sic Vallarsius, tom. x. operum S. Hier. partem alteram *Bibliothecæ divinæ* complectente, in nota ad v. 7, de quo agimus, hæc scribit: *In uno codice Veronensis canonicorum bibliothecæ majusculis, ut vocant, litteris maximam partem exarato, et, quod est alterum probæ vetustatis indicium, nulla capitum aut versuum partitione distincto; non cælestia, quæ tantopere urgentur, sed terrena testimonia, sive prius illud iscolon*: Tres sunt qui testimonium dant in terra, etc. *desiderantur. Puto autem hinc novo argumento planissimo demonstrari, nonnisi librariorum festinationi ac tam sæpe obvio errori, ubi eadem recurrunt verba, tribuendum locum quoque codicum defectum, in quibus cælestia.. sunt prætermissa*, cfr. ib. Exemplum item suppeditat codex Cavensis monasterii, de quo infra, ubi v. 4 sic legitur: *Quoniam omne quod natum est ex Deo vincit mundum, fides nostra*, etc. ubi omittuntur verba: *Et hæc est victoria quæ vincit mundum*, absque dubio ob homioteleuton, cum postremus versiculus desinat in verba *vincit mundum*. Bengel vero contendit omissum versiculum 7^m a veteribus data opera, nempe ob doctrinam *arcani*. Cfr. ejusdem *Apparatus criticus*, § 25 in hunc locum..

(2) Versio *Peschito* purior habetur. Cfr. *Biblia polyglotta Waltoniana*, necnon Cellerier, op. cit. sect. 8, § 1, *Versions syriaques*. Circa versionem Armenam res est dubia; vid. Bengel, loc. cit. § 22; in editione communi reperitur; in recentissima *editione Veneta Zohrabi* an. 1805 fuit omissus. Gabanus clericus regular. in opere *Conciliatione Ecclesiæ armenæ cum Romana*, Romæ 1650, tum. 1, profert acta Conc. Asensis et Adanensis lingua armena anno 1307 celebrata; jam vero commata 7 et 8 leguntur prolata in his actis pag. 461 et 478; his tamen Conciliis plures interfuerunt schismati addicti, ne tamen ullus reclamavit adversus hæc prolta commata.

quæ *itala* nuncupatur, eamdem, ad substantiam quod spectat, fuisse cum vulgata antiqua, quæ originarie Africana est, etsi in nonnullis modificata, liquet hinc, quare et in plerisque codicibus latinis reperiatur versiculus noster, in aliis vero desideretur (1). Codices scilicet exacti ad typum communem asiaticum, alexandrinum et constantinopolitanum hanc pericopen non continent, qui vero ad familiam africanam exacti sunt eamdem retinuerunt; ratio ex his præterea redditur, quare S. Augustinus nonnullique alii Patres latini de hoc commate sileant, etsi illud non ignoraverint (2), quia scilicet Augustinus, etsi afer, non africana recen-

(1) Horinc. a Bukentop. *De Vulg.* p. 307 scribit : *Versus ille septimus igitur tum in epistola dominicæ, in albis dictæ, tum in octavo responsorio in omnibus dominicis a festo SS. Trinitatis usque ad adventum, reperitur etiam in optimis quibusque ac vetustissimis vulgatæ codicibus; ita ut paucissimi sint, in quibus deest.* Quod fassus est vel ipse Richard Simon, qui gloriam inventionis eripuit Protestantibus in rejiciendo hoc commate; nam in sua *Histoire critique du N. T.* Rotterdam 1699, part. II, chap. 9 scribit : *Pour ce qui est de l'auteur du* Correctorium *de Sorbonne, il n'est pas surprenant qu'il ait lu dans son édition latine avec le passage dont il est question, puisque il ne peut avoir compilé son ouvrage que vers le dixième siècle. Or il est certain qu'en ce temps-là* il y avait peu d'exemplaires *latins du N. T. où la Préface* (seu *Prologus sub nomine S. Hieronymi*) *et ce passage ne se trouvassent, puisqu'on les y avait insérés dès le temps de Charlemagne.* His addi debent codices omnes, quos Cassiodorus sæc. VI diligentissime conquisierat, et quidem *selectissimos*, ex quibus suas *Complexiones in Epistolas et Acta Apostolorum et Apocalypsim* confecit; sic vero in his legitur : *Cui rei testificantur in terra tria mysteria aqua, sanguis et Spiritus, quæ in passione domini leguntur impleta; in cœlo autem Pater et Filius et Spiritus Sanctus, et hi tres unus est Deus.* De his complexionibus cfr. præfat. Cl. Marchionis Scipionis Maffeji, p. 43, et pag. 104, 125 edit. Florent 1711.

(2) Certe S. Hieronymus, *De viris illustr.* opera Tertulliani *pluribus nota*, Cypriani *sole clariora* dicit; quare omittit istorum operum catalogum. Legit igitur in horum operibus versus 7 citationem. Sic Cypriani librum *De unitate Ecclesiæ* citat Augustinus *Contra Cresconium*, lib. II, cap. 33, epistolamque ad Jubajanum, imo ea verba, quæ allegatum illud, *quum tres unum sint,* et præcedunt et sequuntur, refutavit *De baptismo contra Donatistas*, lib. IV, cap. 4. Non potuerunt igitur laudati Patres illud *tres unum* non videre. Cfr. Bengel, loc. cit. § 20, ubi ostendit S. Augustinum assuetum italicæ recensioni, in qua v. 7 deerat, illum omisisse in

sione, sed potius itala utebatur, quam secum in Africam ex Italia detulerat, ut patet ex ejus citationibus (1); quod a fortiori de ceteris dici debet. Contra vero in Hispania versiculus noster obtinuit, ut liquet ex codice Hispalensi, gothicis litteris exarato, versionis Hieronymianæ (2).

75. Si his addantur voces, ut vocant, individuales seu anomalæ, MSS. nempe codices, qui ad nullam scilicet determinatam familiam pertinent, sive græci sive latini, deinde voces omnes, quas consuluit Cassiodorus in suis complexionibus conficiendis (3), eæ, ad quas appellat antiquus auctor prologi sub nomine S. Hieronymi editi (4), codices græci tandem, qui adhuc supersunt, et eam pericopen retinent, ususque publicus ejusdem commatis vetustissi-

suis disputationibus; cum tamen in africana legisset, dubium hæsisse; et sane ad illum aperte alludit tum in lib. III, *Contra Maximum*, cap. 22, ubi proponit allegoricam interpretationem v. 8, tum ad locum de spiritu et aqua et sanguine, in epist. 1ª S. Joannis.

(1) Cfr. Wiseman epist. cit. p. 28 et seqq. Certe id liquet ex *Confess.* lib. III, cap. 5, edit. Maur. tom. I, p. 91-7; item lib. IV, cap. 13, p. 118; lib. VI, cap. 4, pag. 122; cap. 11 pag. 129; item lib. IX, cap. 4, p. 160 et seq.; *Contra litteras Petiliani*, lib. II, cap. 6, tom. VIII, p. 219, etc. Sed satis est percurrere per singula volumina indices locorum Sacræ Scripturæ.

(2) Cfr. Josephi Blanchinii *vindiciæ Canonicarum Script. vulgatæ latinæ editionis.* vol. unicum in fol. Romæ 1740, pag. 203; vid. ibid. *Præfat. Christoph. Palomares in exemplar Gothicum.* pag. 49 et seqq.

(3) Nuper verba dedimus, quæ in Cassiodori Complexionibus habentur.

(4) Auctor hujus prologi videtur fuisse ex communi eruditorum calculo sæculi VIII. Sic vero scribit: *Quæ si ut ab eis digestæ sunt, ita quoque ab interpretibus fidelibus in latinum eloquium verterentur, nec ambiguitatem legentibus facerent, nec sermonum se se veritas impugnaret, illo præcipue loco, ubi de unitate Trinitatis in prima Joannis epistola positum legimus. In qua etiam ab infidelibus translatoribus erratum esse, fidei veritate comperimus; trium tantum vocabula, hoc est, aquæ, sanguinis et Spiritus, in sua editione ponentes, et Patris Verbique ac Spiritus testimonium omittentes; in quo maxime et fides catholica roboratur, et Patris et Filii ac Spiritus Sancti una divinitatis substantia comprobatur.* Plures hic criticæ animadversiones instituendæ essent, quas brevitatis causa prætermittimus, Interea cfr. edit. Vallarsii opp. S. Hieron., tom. X, pag. 1057, in nota (a), tum ejusd. S. Doctoris opp. edit. Maur. tom. I, pag. 1670 et seqq.

mus utriusque Ecclesiæ, lectio vulgata utriusque pariter Ecclesiæ latinæ et græcæ, si addantur apertissimæ ad hunc textum allusiones antiquissimorum Patrum utriusque Ecclesiæ (1), evidenter colligitur tantum abesse, ut causa finita dici possit circa authenticitatem hujus commatis, prout rationalistæ plenis buccis crepant, ut contra nullum dubium supersit de ejusdem γνησιότητι, sola etiam critica biblica spectata. Dixi *sola etiam critica biblica spectata*, nam vera custos bibliorum non est *critica*, sed *Ecclesia Catholica.*

76. Plura nunc addi possent ex argumentis internis ad ejusdem veritatis confirmationem; nos vero brevitatis gratia potiora tantum attingimus; ac 1° quidem cohærentiam hujus versus cum illis, quæ alibi scribit idem S. Joannes; ut cum Filium vocat *Verbum* (Joan. I, et Apoc. XIX, 13), cum refert testimonia Patris et ipsius Verbi incarnati (Joan. VIII, 18), et Spiritus sancti (ibid. XV, 26, et I, 32) 2° Necessitudinem seu relationem inter utrumque versiculum septimum et octavum, ut patet ex verbis *in terra,* quæ leguntur in v. 8, et dicunt necessariam relationem ad illa *in cœlo,* quæ habentur in v. 7 (2). 3° Dempto v. 7, nulla ratio amplius dari potest illius clausulæ v. 8 : *Et hi tres unum sunt, seu, in unum sunt,* ut græce legitur, sive accipiantur de Spiritu Sancto, aqua et sanguine, sive de spiritu, quem Christus moriens emisit, et aqua et sanguine, quæ ex ejus latere effluxerunt; quæ bene cohærent, supposito quod de tribus testibus cælestibus dixerit : *Et hi tres unum sunt,* id est, natura et essentia tres testes terreni suo modo pariter unum sunt, utpote ejusdem ponderis et momenti (3). Sane jam observaverat S. Gregorius Nazianzenus Joannem minus accommodate ad grammaticæ regulas dixisse, v. 8 : *Tres qui* testimonium dant; et *hi tres* unum *sunt,* cum neutrum genus expostulassent voces græcæ spiritus, aqua et sanguis (4); instituta ergo comparatio cum personis v. 7 :

(1) Cfr. Bengel, op. cit. § 23.

(2) Vid. Maran, *De divinitate J. C.* lib. I, pag. 2, cap. 19, § 1 et seqq.

(3) Cfr. ibid. cap. 18, § 2 et 3.

(4) *Orat.* XXXVII, n. 47, tom. I, opp. edit. Paris. 1630; græcæ enim voces τὸ πνεῦμα, τὸ ὕδωρ, τὸ αἷμα neutrius generis sunt.

S. Joannem incitavit, ut vocum similitudinem in versu 8° retineret. 4° Hic versus necessariam præterea habet connexionem cum versibus 6°, 9° et seqq.; quorsum enim spectant illa verba versus 9i: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est,* nisi ad testimonium Patris, Verbi et Spiritus Sancti, de quibus agitur in versu 7°? In versu 6° duplex habetur testimonium, nempe Spiritus Sancti et aquæ et sanguinis : *Hic est qui venit per aquam et sanguinem, J. C.; non in aqua solum, sed in aqua et sanguine; et Spiritus est qui testificatur,* etc., ubi aperte distinguitur testimonium Spiritus Sancti a testimonio aquæ et sanguinis. Posito autem versu 7°, qui explicationem habet testimonii Spiritus Sancti cum Patre et Verbo conjuncti, quemadmodum versus 8us explicationem continet testimonii aquæ et sanguinis, omnia plana sunt; versu autem 7° sublato, testimonium Spiritus Sancti vel penitus omittetur, vel confundetur cum testimonio aquæ et sanguinis, cum quibus Spiritus Sanctus unum dicetur, quod plane absurdum est. Si igitur in emendanda alicujus textus lectione lex illa a criticis statuta alte retinenda est, ut scilicet illa lectio retineatur, qua posita omnia cohærent et omnia apte conveniunt, qua mutata omnia confusa et inextricabilia evadunt, nullum dubium subesse potest, præferendam lectionem esse in casu nostro, in qua versus 7us retinetur, ut omnia interna argumenta postulant (1).

(1) Cfr. Maran loc. cit. Etiam observandum est hiatum reperiri manifestissimum, si hæc verba tollantur; contra vero græco textui supplementum hiatus præbet versio, quam magni faciendam esse in his casibus eruditi critici norunt. Non enim alia ratione supplentur hiatus græci textus Matth. XVI 2, 3; Luc. XXII, 43, 44; Joan. V, 3, 4; VII, 53; VIII, 11; Act. VIII, 37, quam per versionem latinam, atque interdum aliis in locis per collationem versionum reliquarum, quæ ubi textus nutat, magno semper adjumento sunt textui emendando. Merito propterea nonnullorum reprehensionem incurrit Scholz, eo quod in opere, quod inscripsit *Biblisch-Kritische Reise,* etc. seu, *Iter Critico-biblicam in Gallias, Helvetiam*, etc. Lipsiæ et Sorav, 1823, excluserit e censu instrumentorum criticorum antiquas versiones. Cfr. *Bibliothèque univ. de Genève* 1823, tom. XXIV, art. *Critique sacrée*, pag. 354 et seq. Videtur tamen hic auctor aliquantisper attemperasse hoc suum placitum in editione Novi Testamenti. Cfr. *Proleg.* cap. 7, § 46 et seq. Ceterum, pro

77. 2° Vindicata igitur, argumentis extrinsecis et intrinsecis authenticitate Joanneæ pericopes, alteram jam assumptionis partem probare oportet, qua statuimus hoc commate veritatem catholicam mirifice confirmari. Hoc autem, quamquam breviter, præstabimus directe et indirecte.

78. Directe quidem hinc confirmatur veritas catholica de SS. Trinitatis mysterio, si tres distinctæ in eo commate prædicentur personæ et earumdem unitas essentiæ; res vero ita se habet; nam aperte S. Joannes de Patre, Verbo et Spiritu Sancto affirmat: *Tres sunt, qui testimonium dant.* Si itaque tres sunt, qui testimonium dant, seu, si tres sunt testes, ergo distinguuntur inter se; ergo Verbum et Spiritus S., qui conferuntur in testimonio dando cum Patre, non sunt duæ efficientiæ aut duo attributa, ut Unitarii autumant. Rursum de his testibus dicitur: *Et hi tres unum sunt;* quæ verba, Clerico ipso fatente, eodem sensu posita sunt ac illa: *Ego et Pater unum sumus.* Jam vero his verbis, nemine diffitente, Christus se distinxit a Patre; ergo et illa: *Et hi tres unum sunt,* distinctionem important. Item vero prædicari citatis verbis unitatem essentiæ in divinis personis,

nostra africana familia illud animadversione dignum est, eo fideliorem censendam eam esse, quod Tertullianus græce sciverit, et noverit græca autographa, ad quæ provocat, lib. *De Præscript*, cap. 36, illis verbis: *Percurre Ecclesias apostolicas, apud quas.....*, *ipsæ* authenticæ litteræ *eorum recitantur, sonantes vocem*, etc. Hinc pro certo habendum Joanneum comma in ipsis eum vidisse; sane in lib. *De monogamia*, cap. 11, expressius adhuc provocat ad græcum textum, inquiens: *Sciamus plane non sic esse in græco authentico, quomodo in usum exiit per duarum syllabarum aut callidam aut simplicem eversionem.* Ex quibus deprehendimus 1° eum manibus græca exemplaria trivisse; 2° discrepantias adnotasse inter textum et versionem latinam, *quæ in usum exierat;* 3° hanc versionem esse africanam, ut patet ex testimoniis adductis in hoc ipso capite, quæ tamen pervenerat etiam ad Ecclesiam Romanam, quam hic vellicat Tertullianus. Hinc magis confirmatur sententia nostra, quod in authentico græco textu Tertulliani ætate reperiretur comma 7m ab ipso laudatum; demum jam a sæculo II non omnes authentici textus editiones accuratissimas fuisse. Cfr. Rigaltius hic not. *b*, *c*; Scholz vero in *Prolog.* pag. 130, videtur confundere recensionem *africanam* cum recensione *itala* antiqua, quæ tamen ex dictis distingui debent, etsi una originaria versio africana sit.

patet ex eo, quod si una eademque non esset in Verbo et Spiritu Sancto essentia ac natura, Filius et Spiritus Sanctus infinito intervallo distarent a Patre, nunquam propterea de iis, quæ inter se infinite distant, dici posset : *Unum sunt,* quemadmodum absque summæ impietatis nota de Deo et duobus Angelis dici non posset : *Et hi tres unum sunt.* Patet igitur propositum.

79. Indirecte autem id ipsum evincitur ex agendi ratione Unitariorum et rationalistarum; etenim, nisi vehementer percellerentur hoc testimonio, solliciti adeo non essent in ejusdem rejicienda authenticitate, nec totum studium suum et industriam huc conferrent, prout faciunt (1); ergo.

DIFFICULTATES.

80. Obj. prima adversus priorem partem. 1° Argumentum deductum ex familia africana nititur gratuita hypothesi; 2° nemo enim adhuc hanc novam recensionem agnovit. 3° Tertulliani auctoritas nimis dubia est, cum adhuc incertum sit, num citato loco, capite nempe XXV libri *Adversus Praxeam* alludat ad versum 7m, an vero ad Christi verba : *Ego et Pater unum sumus*, ut patet ex sermonis contextu; subdit enim : *Quomodo dictum est : Ego et Pater unum sumus.* 4° Incertum est utrum S. Cyprianus, tum in epist. *Ad Jubaïan.*, tum in libro *De unitate Ecclesiæ,* allegoricam potius versus 8i expositionem, an vero 7m versum citaverit. 5° Cum vero posteriores scriptores africani summo honore Tertullia-

(1) Aliquando Antitrinitarii se ab hoc dicto admittendo, inquit Bengel loc. cit. § 2, non abhorrere ostenderunt. Quamquam nonnulli hodie nimium sunt fastidiosi, et quo longius sese a tali oraculo removent, eo sibi prudentiores videntur. Atque utinam nulli essent ex Catholicis, in Germania præsertim, qui posthabito decreto Concilii Tridentini de recipienda Scriptura, prout legiter in vulgata editione *cum omnibus suis partibus*, malunt Protestantium vestigiis inhærere ! Dolet profecto quod inter eos debeamus Scholz ipsum recensere, qui illud comma in suo 2° volumine, quod non ita pridem edidit, græci N. T. omnino sustulit. Quod quidem erat exspectandum a viro, qui a criticismo biblico antiquas versiones removet, et saltem parvi ponderis eas esse autumat. Hic auctor audaciorem ipsis Protestantibus hac in parte se exhibuit.

num et Cyprianum prosequerentur, hanc allusionem primo receperunt, deinde in novum textum converterunt. Ruit propterea totum fundamentum novæ istius africanæ recensionis seu familiæ; ergo.

81. Resp. ad 1m, *Neg.* Attulimus enim documenta, seu ut vocant instrumenta certissima, quæ illius existentiam evincunt.

82. Ad 2m autem, seu 1m probat. *Trans.* Hic siquidem non agitur nisi de applicatione principii; cum igitur eadem elementa, quæ ad constituendas tres vel quatuor familias insinuatas, primum a Bengel proclamatas, deinde a protestante Griesbachio, ac postea ad perfectionem adductas a Catholicis Hug et Scholz, concurrant ad familiam africanam constabiliendam, vel nuncius remittendus est principio familiarum, vel inter familias, velint, nolint Unitarii et rationalistæ, africana accenseri debet; quæ ceteris, ut dictum est, antiquitate, integritate ac dignitate antecellit, et qua ipsi penitur jugulantur (1).

(1) Profecto, si, ipsis criticis biblicis fatentibus, præcipua alicujus familiæ instrumenta sunt MSS. versiones, Patrum citationes, editiones criticæ; loca parallela, variantium collectio, etc., cum hæc omnia concurrant ad familiam africanam constituendam, nullo modo ejus existentia in dubium revocari potest. Etenim nos seriem habemus Patrum africanorum, incipiendo a Tertulliano, qui vix 80 aut 90 annis a morte S. Joannis floruit, usque ad sæculum x; habemus codices MSS. antiquissimos ejusdem Ecclesiæ, cujusmodi esse vidimus codicem bibliothecæ Sessorianæ, seu S. Crucis in Hierusalem in Urbe, qui provenit ex bibliotheca Nonantulana. Porro in hoc codice hæc leguntur: *Item illic tres sunt, qui testimonium dicunt in cœlo, Pater, Verbum et Spiritus Sanctus, et hi tres unum sunt.* Habemus et codices et Patres, qui ex eadem familia hunc textum derivarunt in proprium suum usum; cujusmodi sunt omnes, qui ad eam familiam quidem stricte sumptam non spectant, sed eam tamen mirifice confirmant, ut Patres hispani, galli, itali, et codices anomali et individuales latini, qui subsequentibus temporibus periocham Joanneam habent, quorum, fatente etiam Rosenmüller, *major est pars;* id ipsum fatetur Griesbachius edit. cit. pag. 640, qui perperam ad eorumdem elevandam auctoritatem urget *variantes* lectiones, quæ pariter occurrunt in omnibus pene verbis sui textus græci, ut ex ejus editione compertum fit. Insuper vero in notis ad v. 25 Epist. S. Judæ fatetur in nonnullis codicibus verba: σωτῆρι ἡμῶν Χριστῷ, τῷ κυρίῳ ἡμῶν, deesse propter repetitum ἡμῶν, seu homioteleuton; quare eadem ratio non militat pro versu 7°?

83. Ad 3m, *Neg.* Vetat enim, quominus admittamus adversariorum conjecturam, scopus Tertulliani, qui est ostendere unam trium personarum, ac præsertim Spiritus Sancti, cum personis reliquis substantiam esse; ad quod evincendum affert Joannis periocham, in qua dicitur : *Et hi tres unum sunt;* quæ nuspiam alibi reperitur; et sane hoc sensu intellexerunt scriptores subsequentes reliqui, qui iisdem pene Tertulliani verbis utuntur, et memorant periocham nostram (1). Neque obstat quod idem addat : *Quomodo dictum est: Ego et Pater unum sumus;* hæc enim verba non adduxit Tertullianus nisi ad majorem confirmationem, seu potius declarationem sensus formulæ adductæ, *Tres unum sunt*, cum hæc loca parallela sint, et textus evangelicus in persona prima sit positus, alter vero in persona tertia. Quare, ut observat Bengel, *quo brevior est Tertullianus in citando epistolæ dicto, eo notius tum celebriusque apophtegma ipsum fuisse ostendit* (2).

84. Ad 4m, *Neg.* Satis enim est ad omne dubium tollendum

(1) Ad eumdem textum refertur locus insignis ejusdem Tertulliani in lib. *De pudicitia*, cap. 21, scribentis : *Nam et Ecclesia proprie et principaliter ipse est Spiritus, in quo est Trinitas unius divinitatis, Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Illam Ecclesiam congregat, quam Dominus in tribus posuit. Atque ita exinde etiam numerus omnis, qui in hanc fidem conspiraverint; Ecclesia ab auctore et consecratore censetur.* Vid. edit. Rigaltii, p. 574. Sic S. Cyprianus in utroque textu a nobis adducto aperte alludit ad locum Tertulliani, quem *magistrum* suum appellabat, teste Hieronymo in Catalogo, et patet etiam ex unione duorum testimoniorum Joan. x et I Joan. v, 7. Quod si Tertullianus loc. cit. locum parallelum allegat ex Joan. x, 30, non ad confirmandum, sed ad interpretandum illud *tres unum sunt* eum adducit. Ceterum observat Scholz, *Prolog.* pag. 155, Tertullianum *negligentius ex memoria contractim ad sensum haud sine mutatione textus citare.*

(2) Loc. cit. § 11. Cfr. etiam de hac Tertulliani citatione Millius, *Prolog. ad N. T. Græc.* pag. IX, edit. Oxonii 1707. Integer vero Tertulliani textus ita se habet : *Ceterum, de meo sumet*, inquit, *sicut ipse de Patris. Ita connexus Patris in Filio, et Filii in Paracleto, tres efficit cohærentes, alterum ex altero, qui* TRES UNUM SINT, *non unus; quomodo dictum est, ego et Pater unum sumus, ad substantiæ unitatem, non ad numeri singularitatem* (edit. Pamelii et B. Rhenani, Basileæ 1562).

conferre duo testimonia, in quibus S. Doctor commatis nostri mentionem facit. Porro primum desumitur ex epist. *Ad Jubaïan.*, ubi scribit : *Si templum Dei factus est, quæro cujus Dei? Si Creatoris, non potuit, quia in eum non credidit. Si Christi, nec hujus fieri potuit templum, qui negat Deum Christum. Si Spiritus Sancti, cum tres unum sint, quomodo Spiritus Sanctus placatus esse ei potest, qui aut Filii aut Patris inimicus est* (1)? Alterum vero exstat in lib. *De unit. Ecclesiæ*, ubi ait : *Dicit Dominus : Ego et Pater unum sumus. Et iterum de Patre et Filio et Spiritu Sancto scriptum est : Et hi tres unum sunt. Et quisquam credit hanc unitatem, de divina firmitate venientem, sacramentis cœlestibus cohærentem, scindi in Ecclesia posse et voluntatum collidentium divortio separari* (2)? Quis porro hæc legens, animo anticipatis judiciis vacuo, aperte non videat hic a S. Cypriano adduci versum 7m, nec ab ipso fieri a longe petitam allusionem ad versum 7m? Cum præterea dicat : *Divina firmitate, Sacramentis cœlestibus*, nonne digito commonstrat verba Joannis : *Tres sunt qui testimonium dant in cœlis*, et illa : *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est* (3)?

(1) Epist. LXXIII. edit. Maur. Paris. 1726, p. 133.

(2) Pag, 195, 196, ejusd. edit.

(3) Notat autem Millius, *Prol.* loc. cit., mysticam expositionem de tribus terrenis *aqua, spiritu et sanguine*, quibus ex mente veterum significata est Trinitas personarum, non obtinuisse in Ecclesia tempore Tertulliani, imo ne quidem auditum fuisse de ea quidquam ante annum Christi 428, quo nempè libros suos contra Maximinum edidit Augustinus. Eadem repetit in prolixa nota, quam attexuit cap. 5, epist. 1æ Joan. p. 743; ubi, cum retulisset textum S. Fulgentii ex *Responsione contra Arianos*, sub finem, qui ita se habet : *B. Joannes Apostolus testatur, dicens : Tres sunt qui testimonium perhibent in cœlo, Pater, Verbum et Spiritus Sanctus; et tres unum sunt. Quod etiam beatissimus martyr Cyprianus, in epistola De unitate Ecclesiæ confitetur, dicens*, etc.; subdit : Levis plane momenti esse quod ex Facundo notatur, Cyprianum scilicet hæc ex versu octavo allegasse. Unde factum enim ut B. Martyris mentem melius novit Facundus qui 300 post Cyprianum annis floruit, quam Fulgentius, qui Cypriano aliquanto proprior? Unde etiam constat ætate Cypriani quemquam *Aquam, Spiritum et Sanguinem* mystico sensu

85. Ad 5^{m}, *Neg.* assertionem, et nego præterea quod supponitur, Tertullianum nempe et Cyprianum allusisse ad Joan. X, ut patet ex modo dictis. Non minori profecto erga Tertullianum, et S. Cyprianem præsertim, reverentia afficiebantur Patres itali et galli, quam africani; nulla igitur est ratio, cur dicantur Tertullianus et S. Cyprianus majorem influxum exercuisse super scriptores africanos quam super ceteros, qui tamen eam clausulam non citarunt, eo quod nempe uterentur recensione citata, prout ea usus est Augustinus, qui propterea nec ipse apophtegma Joannis laudavit(1). Si igitur illud citarunt scriptores africani, unica ratio est, quod isti recensione africana uterentur; et exinde magis confirmatur sententia nostra, ac ruit adversariorum conjectura et conclusio.

86. Obj. secunda. 1° Si in familia africana Joannis periocha reperitur, qui factum est, ut in recensione *itala* non reperiretur, cum tamen ex dictis eadem esset utriusque recensionis seu familiæ versio originalis? 2° Qui fieri potuit, ut ab omnibus

accepisse pro personis Trinitatis? Certe sicut apud Græcos, qui versum 7^{m} non legerant, nusquam occurrit explicatio illa mystica, ita nec Latinorum quisquam, ut opinor per annos a Cypriano plus 100 spiritualis hujus sensus mentionem facit. Sed leg. auctor ipse, loc. cit. et rursum in *Prolog.* pag. 97, col. 1. Attamen Griesbachius non veretur ad hæc confugere.

(1) Quod si quis contendat opus, quod sub *Speculi* nomine præfert codex Sessorianus seu Nonantulanus, esse *Speculum* genuinum S. Doctoris, ut nonnulla suadere videntur, quod diversus est a duobus aliis operibus, sub eodem titulo vulgatis a Maurinis, in appendice ad tomum VI opp. S. Doctoris (de quibus cfr. editorum admonitiones eisdem præfixæ); tunc dicendus S. Augustinus in ordinariis suis operibus usus recensione itala, e qua versus 7us exciderat; cum vero Speculum rogatu Possidii scripserit, adhibuisse recensionem africanam, in quo hoc comma habebatur. Hoc vero eo verisimilius videtur, quod ipse Griesbachius fateatur ipsum Origenem modo Marci codicem occidentalem, modo alexandrinam recensionem in usum adscivisse, imo Origenem non semper unum tantum eumdemque Novi Testamenti codicem usurpasse. Cfr. ejus *Comment. critic. in textum græc.* partc. II, pag. 30-37. Quidni igitur idem potuerit præstare Augustinus? Quod spectat ad Facundum Hermianensem, qui versum 7^{m} omittit, observandum est eum magnam vitæ suæ partem Constantinopoli transegisse, ideoque africanam recensionem minime adhibuisse.

codicibus græcis reliquisque familiis exularet? 3° Nonne absurdum est supponere primum typum, quem familiæ asiaticæ et occidentales repræsentant, corruptum fuisse, nec unquam Patres seu codicem emendatores, qui recensuerunt codices in utraque Ecclesia, ejusmodi corruptionem subodoratos fuisse? neque Lucianum, neque Esychium, neque Origenem, neque Hieronymum? Ergo.

87. Resp. ad 1m, Quia vel casu vel hæreticorum fraude excidit, ut dictum est, cum sermo esset de primitivo reliquarum familiarum typo (1).

88. Ad 2m, *Neg.* suppositum, deesse scilicet vel defuisse illam periocham in omnibus græcis exemplaribus. Contrarium evincunt omnes voces anomalæ, seu codices MSS., qui ad nullam familiam determinatam pertinent, neque pauci sunt, quos Scholz recenset (2).

89. Ad 3m, *Neg.* Cum de facto evidentia historica constet, quod spectat ad reddendam rationem silentii aliorum documentorum, satis est ut ratio probabilis assignetur. Ea porro, quam assignavimus, quum et exemplis et documentis firmetur, non est quod ulterius inquiramus, cum ea abunde ad rem nostram sufficiat. Progressu temporis aliæ fortasse invenientur (3).

(1) Cfr, Millius loc. cit. pag. 747, qui præterea observat vix potuisse tota illa persecutionis periodo codicibus recendis vacari.

(2) Cfr. op. cit. *Prolog.* cap. 6. Satis hic sit commemorare *codicem cyprium*, quem ad nullam ex cognitis familiis pertinere post accuratum examen Scholz ipse pronunciavit, sed ad summum tum ex familia alexandrina, tum ex constantinopolitana coalescere existimat. Cfr. ejusdem *Curæ criticæ in historiam textus,* etc. Heidelberg 1826, diss. 2. Vid. *Bibliothèque universelle de Genève*, tom. xx, pag. 190 et seqq. 1822.

(3) Placet hic in medium adducere verba Bengel, qui loc. cit. § 28, scribit : *Græca antiqua hujus dicti documenta, si ab iis, quæ* § 23 *ægre corrogavimus, discesseris, nulla adhuc cernimus; sed non vanum est præsagium, fore ut plura aliquandò exoriantur. Historia lectionis,* χωρὶς Heb. II, 9, *sive lectio placet cuipiam, sive displicet, huc pulchre quadrat. Citat eam Hieronymus; sed Hieronymi editor, Erasmus, eam annotationibus suis ad N. T. non inseruit; deinde mentio ejus apud græcos Patres est eruta, nunc demum etiam græcus accedit codex, et accedent fortasse complures. Quid vetat, similes in dicto Joanneo sperare suppetias, præsertim*

90. Obj. tertia. Saltem nulla est ratio, quæ ex argumentis intrinsecis adducitur. Hæc enim potissimum nititur 1° connexione ac ralatione duorum commatum, ac præcise illorum verborum *in terra;* jam vero nemo est, qui nesciat et hæc verba excludi a familiis codicum; quo fit ut in recentioribus N. T. græci editionibus, intra parenthesin includantur verba omnia, quæ habentur post *tres sunt qui testimonium dant*, versu 7°, usque ad alia: *Spiritus,* etc., ita ut legi debeat integer textus hoc modo: *Tres sunt, qui testimonium dant, Spiritus, aqua et sanguis, et hi tres unum* vel *in unum sunt,* prout unanimiter legunt versiones syriaca, arabica Polyglottæ atque Erpenii et æthiopica (1). 2° Nititur verbis illis: *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est;* ast, si bene perpendantur, hæc non dicunt relationem nisi ad ea, quæ habentur in versu 6°: *Et Spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas;* vel ut in aliis lectionibus habetur: *Et Spiritus est veritas* (2);

cum græcos Patres, latino interpreti propiores, hoc dicto caruisse nondum constet? Ut aliud exemplum proferamus, notum est Clericum ejusque summystas non paucos ex recentioribus biblicis criticis protestantibus, Semlerum, Morum, Hænstenium, Bretschneiderum, etc. qui Scripturam, ut libet, truncant rejiciunt, tollunt, evertunt, admittunt pro summo jure, quo gaudent, rejecta nempe Ecclesiæ auctoritate, historiam mulieris adulteræ, quæ legitur Joan. VIII, I et seqq. rejecisse, argumentis, ut clamabant, extrinsecis ductos. Nunc vero eadem ab ipsis criticis biblicis admittitur ob nova documenta, inter quæ satis sit recensere *codicem cyprium,* de quo superius verba fecimus, qui totam hanc pericopem continet. Id ipsum dicatur de historia probaticæ piscinæ, Joan. V, 4, quem versum adulterinum esse suspicatus est Millius, *Prolog.* § 433, atque fortasse ex Hebræorum evangelio translatum, et turba criticorum, quæ eumdem secuta est; attamen nunc admittitur hic versus ut genuimus, et eum exhibet idem codex. Cfr. *Biblioth. univers. de Genève* loc. cit. pag. 118. Id ipsum de pluribus aliis locis dicatur, vel plane rejectis, vel in dubium revocatis, prout est ex. gr. Marci XVI, 9 et seqq. et aliis, quæ brevitatis causa prætermittimus; quæque omnia expungi deberent, juxta istorum criticam, ut plures reipsa illa expungunt.

(1) Cfr. *Polyglotta* Waltonii.

(2) Ibid. Versio tamen æthiopica eumdem sensum refert ac vulgata latina, Waltonius in variantibus Novi Testamenti citat cod. 9, in quibus legitur *Christus.* Cfr. tom. IV. Sabatier ad hunc locum alios citat.

vel etiam si placet, relationem dicunt ad versum 8m, ubi nomine *Spiritus Sanctus,* prout veteres non pauci intellexerunt, designatur. Quæ cum præcipua sint argumenta interna, reliqua per se cadunt; ergo.

91. Resp. *Neg. antec.* Quæ enim attulimus, integram omnino periocham exposcunt. Ad 1m itaque argumentum quod spectat, utique fatemur ab audaculis criticis recentioribus privata auctoritate intra parenthesin laudata verba constringi; quonam autem jure id ipsi præstent, ignoramus (1). Ceterum Bengel codices affert, in quibus deest versus 7s, et qui tamen exhibent voces illas *in terra;* affert alios, in quibus verba *in cœlo et in terra* desunt, etsi habeant duo commata integra, illis vocibus exceptis (2). Plures sunt codices, a quibus exulant voces ex octavo versu : *Et hi tres unum,* vel *in unum sunt.* Millius censet voces *in terra* ab emendatoribus codicum, a quibus testes cœlestes ab-

(1) Sed neque in hoc critici protestantes habent meritum inventionis, siquidem Richard Simon in sua *Histoire critique du Nouveau Testament*, part. II, chap. 9, pag. 110, edit. Rotterdam 1690, id ipsum jam innuerat, ubi conqueritur de eo, quod Robertus Stephanus in sua enitione posuerit semicirculum post verba ἐν τῷ οὐρανῷ, cum juxta ipsum ponere debuisset immediate ante verba ἐν τῇ γῇ. Quam audaciam miratur ipse Millius. Griesbachius in sua editione græca Novi Testamenti, ceteris audacior, omnino verba illa suppressit, qui deinde initio diatribes suæ tamquam ex tripode pronunciat : *Quæ uncis inclusimus* (*ex integro textu eidem præmisso*) *spuria sunt*, *ideoque e sacro contextu eliminanda.* Quanta securitate!

(2) In recensione variantium ad versus 7m et 8m. Latini enim aliqui codices, etsi pericope hac carentes apud Erasmum, Henlenium, Lucam Brugensem, Dorscheum, voces tamen *in terra* habent. Legerunt has easdem voces Facundus Hermian. in lib. I *Defensionis trium capitulorum*, c. 3, pag. 7, edit. Sirmundi, ubi versum 8m bis profert : *Tres sunt, qui testimonium dant* in terra, *Spiritus*, etc.; et rursum : *Tres sunt qui testificantur* in terra; *Spiritus*, etc., et Beda in *Comment.* in hunc locum : *Quoniam tres sunt*, *qui testimonium dant* in terra, *Spiritus*, etc.; neuter tamen in suo exemplari habebat versum 7m. Voculas item *in cœlo* et *in terra* non videtur legisse auctor *Prologi in ep. catholicas.* Cod. Schehornianus non habet voces *in terra*, habet tamen *in cœlo.* Plures codices carent vocibus *et hi tres unum sunt*, plures legunt *in nobis sunt*, vel etiam *unum sunt in Christo Jesu*, etc. Cfr. etiam Sabatier in hunc locum.

sunt, fuisse sublatas utpote superfluas (1). Si sibi propterea constare vellent critici hi biblici, deberent vel utrumque versum, 7m nempe et 8m, eradere, vel utrumque retinere, prout jacet.

92. Ad 2m, *Neg.* In hypothesi enim adversariorum sensus mutilus prorsus oriretur et truncus; cum enim versu 6° meminisset aquæ et sanguinis et Spiritus, Apostolus Joannes consecrasset integrum versiculum 8m testimonio aquæ, sanguinis et spiritus, et nihil addidisset de Spiritu Sancto, et pari tamen ratione concluderet : *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est,* imo se se extendens circa hoc Dei testimonium, dum addit : *Quoniam hoc est testimonium Dei, quod majus est, quoniam testificatum est de Filio suo;* bene quidem, admisso versu 7°; at hoc sublato, vix hæc cohærere possunt. Multo minus admittenda est altera evasio de *Spiritu Sancto* in versu 7°; nam hæc non est nisi paucorum codicum lectio, exclusa a censu familiarum. Si his præterea addantur, quæ adduximus in probationibus, patebit, quam vere dixerit ipse Bengel : *Adamantina versiculorum cohærentia omnem codicum penuriam compensat* (2).

(1) Loc. cit. Cfr. etiam Maran. loc. cit.

(2) Loc. cit. § 28. Ex dictis etiam patet pessima agendi ratio Joan. Georgii Rosenmüller, qui ad hunc locum mala omnino fide refert argumenta contra *γνεσιότητα* seu *genuinitatem* hujus commatis, dum tradit hunc versiculum primo *græce* prolatum fuisse in græca translatione Actorum Concilii Lateranensis, quod anno 1215 celebratum est, codices *latinos* ante sæc. x exaratos plane eum non habere; a Patribus *latinis* non citari, ubi vel maxime ad rem pertineret, atque omnino expectari posset; Vigilium Tapsensem primum videri, qui exeunte sæculo v *clare* ad testes cœlestes provocarit : etsi tamen non conveniat ejus allegatio cum textu nostro, nec in verbis, nec in sensu, etc. In quibus omnibus tot pene sunt mendacia quot verba. Etenim 1° Concilium Lateranense loquitur de pericope Joannea tamquam de re omnibus tunc temporis explorata, ait enim : *Quemadmodum in canonica Joannis epistola legitur : Quia tres sunt qui testimonium dant*, etc. statimque subjungit : *Et tres sunt, qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua et sanguis, et hi tres unum sunt, sicut in codicibus quibusdam invenitur;* quæ postrema verba referuntur, ut patet, ad postremam clausulam de testibus terrenis : *Et hi tres unum sunt*, de quorum authenticitate etiam dubitavit S. Thomas, ut notum est. Ex hac porro observatione,

93. Obj. quarta contra alteram propositionis partem. Data etiam *genuinitate* Joannei commatis, nihil tamen inde eruitur

de clausula modo dicta, patet vulgatissimam fuisse tunc temporis lectionem de testibus cœlestibus, eo maxime quod Concilio Lateranensi interfuerint non pauci Græci, qui tamen de hoc non mussitaverunt. Vid. *Collectio Conciliorum*, edit. Harduini, tom. XI, p. 1. Addatur auctor *Dialogi* seu disputationis *contra Arium*, S. Athanasio tributæ, qui Maximus M. vulgo creditur; cum enim in Africam venisset, ibi nactus codices familiæ africanæ, invenit textum nostrum; redux in orientem ansam sumpsit dialogum scribendi; hic igitur, quicumque demum sit, certe antiquus auctor, sub finem n. 1-5, cum locutus esset de Baptismo, qui *inter beatissima nomenclatura fidelibus datur; adde*, inquit, *his omnibus, quod ait Joannes : Et hi tres unum sunt* : Οὐκ ἐν τῇ τρισμακαρίᾳ ὀνομασίᾳ δίδοται τοῖς πιστοῖς; πρὸς δὲ τούτοις πᾶσιν, Ιωάννης φάσκει, καὶ οἱ τρεῖς τὸ ἕν εἰσίν. (Cfr. inter opp. S. Athanasii edit. Maur. vol. III, pag. 229). 2° Falsum est, quod dicit, Patres *latinos* hunc textum non citasse; nos documentis adductis contrarium ostendimus. 3° Falsum est Vigilium Tapsensem omnium primum videri, qui exunte sæc. v° *clare*, etc., ut patet ex dictis, quibus addimus Eucherium, qui floruit anno 434, id est, 50 annis ante Vigilium Tapsensem, et qui in libro *Formularum spiritualis intelligentiæ*, cap. 11, n. 3, scribit : *Numerus ternarius refertur ad Trinitatem in Joannis epistola : Tres sunt, qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum et Spiritus Sanctus; et tres sunt, qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua et sanguis.* Numquid clarius aliquid proferri poterat? 4° Falsum est allegationem Vigilii cum textu nostro, nec in verbis, nec in sensu convenire; nam lib. 1, *De Trinit.* inquit : *Sicut et in hoc exemplo veritatis, in quo nomina personarum evidenter sunt ostensa, et unitum nomen divinitatis clause est declaratum, dicente Joanne Evangelista, in epistola sua : Tres sunt qui testimonium dicunt in cœlo, Pater et Verbum et Spiritus; et in Jesu Christo unum sunt; non tamen unus est, quia non est in his una persona.* Judicet lector, an in sensu conveniat et in verbis nec ne cum textu nostro. Rursum sub finem ejusdem libri idem testimonium profert, addendo *Sanctus* nomini *Spiritus.* Et lib. VII, sine vocibus *in Christo Jesu* absolute scriptum dicit a Joanne : *Et hi tres unum sunt.* (*Bibliot. PP.* edit. Lugdun. tom. VIII, pag. 771 *et* seqq.). Quam bene critici protestantes! 5° Falsum est, quod affirmat de codicibus latinis ante sæculum x^m scriptis. Contrarium nos ostendimus ex ipso Richardo Simonio aliisque adductis, nec abnuit Griesbachius, in N. T. edit. Lond. 1818, vol. II, pag. 640. His addimus codicem nuper repertum in monasterio Benedictinorum *Cavensi*, Neapolim inter et Salernum, quem ante annos 1000 abbas Rozan scriptum censet, Cl. vero D. Angelus Maji saltem ad sæc. VII^m

ad distinctionem personarum in unitate essentiæ adstruendam; etenim 1° Pater, Verbum et Spiritus Sanctus *unum* esse dicuntur non essentia, sed unitate seu consensu testimonii; prout 2°, exposuerunt doctissimi interpretes; 3° sane id postulat contextus et connexio duorum versiculorum 7^{mi} et 8^{vi}; jam vero etiam de spiritu, aqua et sanguine pariter dicitur : *Et hi tres unum sunt*, nec tamen aliquis adeo desipit ut dicat, hæc unum esse *essentia*, sed unum dicuntur unitate testimonii; eodem igitur sensu de testibus cœlestibus dictum est, eos *unum* esse, nempe unitate testimonii. Ita fere Clericus.

pertinere judicavit; legitur vero in hoc codice : *Quia tres sunt*, *qui testimonium dant in terra*, etc. *et hi tres unum sunt in Xpo. Ihu. et tres sunt, qui testimonium dicunt in çœlo*, *Pater, Verbum et Sp.*, *et hi tres unum sunt.* Cfr. Wiseman, loc. cit pag. 10 et seqq. Hunc autem codicem perinde ac alium Sessorianum Scholz non vidit. Cfr. *Prol.* § 44, 47. Sed nec minus aperte mentitur Rosenmüller, dum profert argumenta, quæ fovent nostro textui; suppressis enim ex industria validioribus argumentis, profert tantum debiliora, quæ rursum extenuare nititur. Demum confugit ad locum nunc communem inter rationalistas biblicos, ad historiam nempe Hezelii convicti a Griesbachio, qua causa finita est. Sed nos libenter ipsis concedimus suos Hezelios et Griesbachios et Semleros et Eichhornios, etc. Væ nobis, si Christus Dominus his criticis Scripturam custodiendam dimisisset! Vix frustula aliquot intacta superessent. Attamen Rosenmüller non attulit nisi argumenta, quandoque etiam nonnisi ipsa verba Griesbachii; ea proinde quæ dicta sunt contra Rosenmüller, æque valent adversus Griesbachium, in quo præterea livor deprehenditur, ut patet ex ratione, qua excandescit adversus Manuel. Calecam, quem vocat *græculum latinizantem*, *pseudogræcum*; et hoc ob duplex ab eodem patratum crimen, 1° quod *excitaverit* versum 7^{m}, 2° quod Ecclesiam græcam orthodoxam (nempe *schismaticam*), priscam Patrum suorum fidem tuentem (id est, ut inferius ostendemus, a prisca Patrum suorum fide desciscentem) acriter oppugnaverit, eique Pontificis Romani primatum obtudere, ac decantatum illud *Filioque*, Necæno symbolo a latinis adjectum, defendere conatus sit. Gravia hæc profecto crimina sunt ac irremissibilia in oculis *tolerantissimi* Protestantis, qui alioquin paratus esset eumdem ut magnum virum *proclamare*, si schisma et hæresin fovisset, et non *excitasset* hunc verum ipsi adeo in eo invisum. Ex his specimen habetur *moderationis*, quam adeo decantant Protestantes, et libertatis, qua iidem fruuntur in rejiciendis fidei articulis prolubito; siquidem primi Protestantes, cum Catholica Ecclesia dogma de Spiritus Sancti processione etiam a Filio profitebantur.

94. Resp. *Neg. antec.* Alioquin, ut superius notavimus, non adeo solliciti essent unitarii in hoc nobis eripiendo testimonio. Nam nonnisi odio veritatis tanto molimine frustra laborant; recolantur dicta in probationibus.

95. Ad 1m probat. *Neg.* Nam 1° absurdum est Patrem, Verbum et Spiritum Sanctum *unum* dici, etiam in testimonio ferendo, si infinito intervallo inter se distarent, ut distare perhibentur in hypothesi Unitariorum. Solus enim Pater Deus esset, Verbum autem et Spiritus Sanctus vel creaturæ forent; vel efficientiæ, prout absurdum esset dicere de Deo et duobus Angelis aliquid testantibus : *Et hi tres unum sunt.*

96. 2° Quia eadem ratione disserere hoc loco debemus de testimonio Patris, Verbi et Spiritus Sancti ac de testimonio Patris, Verbi et Spiritus Sancti, de quo sæpe Joannes in Evangelio disseruit; jam vero Joan. XV, 26, et XVI, 14, Christus commendat testimonium Spiritus Sancti, ex eo quod a Patre procedit, et ex eo, quod de suo accipiet, nempe ex unitate naturæ et essentiæ cum Patre et Filio ; tum etiam suum proprium commendat testimonium, ex eo quod ipse unum sit cum Patre suo, dicens Joan. X, 30 : *Ego et Pater unum sumus.* Non alio igitur sensu hic scribere potuit idem Apostolus : *Et hi tres unum sunt.*

97. 3° Quia hic innuit se magnum proponere mysterium, cum tamen accurate tres distinguat personas et conjungat, imo unum tres esse dicat; sed si una non esset in tribus personis essentia, opus non fuisset tanta contentione et diligentia in distinguendis rebus disjunctissimis; sic nihil mirabile esset, quod tres consentiant in ferendo testimonio. Itaque quaquaversus spectetur Joannis apophtegma, non alium sensum admittit præter illum, quem in eo tota agnovit antiquitas. Omnes enim Patres, qui illud citarunt, constanter ad adstruendam unitatem essentiæ in tribus personis eo usi sunt (1).

(1) Cum Rosenmüller refricet argumenta Clerici de consensu voluntatis, etc., addit de suo, hanc interpretationem, si admitti posset, cum contextu et consilio Apostoli non posse conciliari, quod jam *nonnulli veterum perspexe-*

98. Ad. 2m, *Dist.* Id est, Calvinus aliique ejusdem furfuris, *conc.;* alii, *neg.*

99. Ad 3m, *Dist.* Eadem ratione de testibus cœlestibus et terrenis pronunciatur : *unum sunt,* quoad pondus et auctoritatem testimonii, relate ad id, quod testatur, *conc.;* quoad testes inter se, *neg.* Nempe ejusdem ponderis sunt testes terreni ad veram Christi humanitatem testandam, ac testes cœlestes ad testandam ejusdem divinitatem. Adde, ex dictis, in græco textu de testibus terrenis dici : *Et hi tres in unum sunt,* quod non dicitur de testibus cœlestibus, atque ex hac ipsa lectionis diversitate discrimen patet quoad naturam testium inter se (1).

100. Et hæc de hoc gravissimo argumento in præsentia dicta sufficiant. Si autem Deus dederit, peculiarem opportuno tempore edemus forsan dissertationem, in quâ latius deducemus, quæ hic nonnisi contracta oratione, ut fert institutionum indoles, congessimus.

PROPOSITIO III.

Unitas divinæ essentiæ in tribus personis distinctis ex perpetuo ac constanti Ecclesiæ sensu traditionali confirmatur.

101. Ipsa recta ratio et ars critices docet aptissimam regulam, ad verum dignoscendum tum legis tum cujusquam antiqui scriptoris sensum, esse usum ipsum et intelligentiam eorum, qui ipsis coævi fuerunt, vel eos proxime secuti sunt, ac multo

runt; in margine vero editionis complutensis narrari Abbatem Joachim negasse quod verba commatis 7 : *hi tres unum sunt,* ad unitatem personarum spectent ac traxisse hæc verba ad unitatem consensus, atque provocasse ad comma 8m, etc. Quod attinet ad marginem editionis complutensis, non abnuimus adnotationem illam ibi reperiri ; sed falsum omnino est, quempiam veterum perspexisse agere Joannem de consensu voluntatis vel non posse conciliari cum contextu ac consilio Apostoli ; quotquot enim textum illum adducunt ex veteribus, nemine excepto, eum proferunt ad evincendam unitatem essentiæ in tribus personis. Provocamus omnes criticos biblicos ac rationalistas, ut vel unum afferant, qui verba illa acceperit de consensu voluntatis, vel affirmaverit cum consilio et contextu Apostoli hunc textum conciliari non posse.

(1) Cfr. Maran op. cit. et loc. cit.

magis si ab auctoribus ipsis hunc eumdem germanum sensum fuerunt edocti, quem deinceps posteritati transmiserunt. Jam vero sensum doctrinæ Christi Domini circa mysterium sanctissimæ Trinitatis et Apostolorum, qui tum viva voce tum scriptis eam prædicarunt ac promulgarunt, eum esse, quem tenet Ecclesia Catholica, certissimis documentis adstruitur, deductis ab ætate apostolica usque ad S. Justinum M., et a Justino usque ad Concilium Nicænum et Constantinopolitanum Im. Ab hac enim epocha et deinceps hanc fidem in Ecclesia universa obtinuisse Unitarii et rationalistæ ultro fatentur.

102. Ut vero ad certas classes hæc documenta revocemus, ne confusionem ingerant, sic ea distribuimus : 1° Sit praxis Ecclesiæ ejusque agendi ratio cum novatoribus circa hoc mysterium; 2° Fidei professiones; 3° Confessiones martyrum; 4° Hæretici; 5° Judæi et pagani; 6° Patres singillatim sumpti; 7° Socinianorum ac rationalistarum impugnandi ratio.

103. 1° Itaque quod attinet ad Ecclesiæ praxim ejusque agendi rationem cum novatoribus, insigne documentum est perpetuitatis fidei nostræ Baptismi collatio in nomine SS. Trinitatis. Ecclesia autem nunquam intendit Baptismum conferre in nomine Patris omnium, filii Messiæ, et vis divinæ; hunc enim sensum, quem recentiores Unitarii autumant formulæ Baptismatis inesse, nullo prolato novæ suæ interpretationis documento, nunquam agnovit Ecclesia; imo ex hac formula refellere consueverat Sabellianos, qui divinas personas confundebant (1). Aliud documentum hujus praxis est

(1) Cfr. S. Joan. Chrys. loc. cit., et ante ipsum Justinus M. *Apol.* 1a, n. 61, referens modum regnerationis seu Baptismi, scribit : Ἐπ' ὀνόματος γὰρ τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων καὶ δεσπότου Θεοῦ, καὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ πνεύματος ἁγίου τὸ ἐν τῷ ὕδατι τότε λουτρὸν ποιοῦνται· Id est, *Nam in nomine parentis universorum ac Domini Dei Salvatoris nostri JesuChristi et Spiritus Sancti lavacrum in aqua tunc suscipiunt;* et Tertull. *Contr Marcion.*, lib. 1, cap. 28 : *Baptismus*, inquit, *regeneratio est hominis; quomodo regenerat, qui non generavit? iteratio enim non competit ei, a quo quid nec semel factum est. Si consequentio est Spiritus Sancti, quomodo Spiritum attribuet, qui animam prius non contulit?* Ex qua argumentatione constat Tertullianum pro certo sumere, adversus Marcionem, Filium et Spiritum Sanctum, in quorum nomine confertur Baptisma, Deum esse,

recepta a primis ipsis Ecclesiæ sæculis doxologia, his fere verbis concepta: *Gloria Patri per Filium in Spiritu Sancto* (1), qua aperte et æqualitas simul et distinctio personarum exprimitur. Vix autem novatores aliqui impugnare aggressi sunt sive divinitatem alicujus personæ sive earum distinctionem, cum Ecclesia illico eos damnavit, atque e sinu suo velut hæretica impietate infectos expulit; ita se gessit cum Ebionitis et Cerinthianis, qui ipso primo Ecclesiæ sæculo exorti sunt, et Filii, seu Christi, divinitatem negarunt; ita postea cum Artemone ac Paulo Samosateno, eadem impietate obstrictis (2); eadem ratione restitit Theodoto coriario,

eo quod nemo possit regenerari ab eo, a quo condititus non est. Sed quod frangit audaciam rationalistarum est usus antiquissimus, in primitiva Ecclesia receptus, conferendi Baptisma per trinam immersionem cum distincta trium personarum invocatione; de quo usu loquuntur canones apostolici antiquissimi, ac præcise canon quinquagesimus. Trinam autem hanc immersionem, quam Patres passim ab apostolica traditione repetunt, usurpatam esse ad distinctionem trium personarum clarius designandam, tradit idem Tertullianus, libro *Adv. Praxeam*, cap. 27, ubi sic eum perstringit: *Novissime mandans* (Christus), *ut tinguerent in Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, non in unum. Nam nec semel, sed ter, ad singula nomina in singulas personas tinguimur.* Cfr. Guillelm. Beveregius in *Annot. ad can. quinquagesimum apost.* nec non in *Col. canonum Eccl. primit.* lib. II, cap. 9.

(1) Cfr. S. Basilius, lib. *De Spiritu Sancto*, cap. 29, qui testatur se doxologiam, seu glorificationem hac formula: Τῷ Θεῷ πατρὶ, καὶ υἱῷ τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χρίστῳ σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι, δόξα καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν, id est, *Deo Patri et Filio D. N. J. C. cum Sancto Spiritu gloria et imperium in sæcula sæculorum, amen*, accepisse frequentatam in omnibus orationibus ac libris suis a S. Gregorio Neocæsariensi, Thaumaturgo nuncupato, et a Firmiliano. Eamdem præterea doxologiam frequentatam fuisse primis duobus Ecclesiæ sæculis, patet ex *Constitutionibus apostolicis*, lib. VIII, cap. 12; et rursum ibid. cap. 13, et alibi passim; cfr. apud Cotelerium *Scripta SS. Patrum, qui temporibus apostolicis floruerunt*, etc. tom. I, pag. 199 et seq. edit. Antverpiæ 1698; Joan. Bingham, *Origines sive antiq. eccles.* vol. V, lib. XIII, cap. 2, § 1 et seqq., innumera exempla profert ex remotissima antiquitate istius universalis usus apud Christianos; cfr. S. Joan. Damasc. in epist. ad Jordan. *De hymno Trisagio*, n. 6, ubi plura lectu digna habentur de recepta in Ecclesia doxologia.

(2) Vid. epistola Alexandri Episc. Alexandrini ad Alexandrum Episc. Constantinopolitanum, apud Theodoretum, *Hist. eccles.* lib. I, cap. 3; Euseb.

Noëto, Sabellio, Patripassianis, reliquis denique omnibus (1). Quod quidem argumentum est indubium veræ fidei, quam Ecclesia semper professa est.

104. 2º Fidei professiones, quæ ab apostolicis temporibus obtinuerunt, irrefragabile aliud suppeditant hujus fidei documentum. Harum in censum primo venit ipsum apostolicum symbolum, quod tironibus tradebatur; in hoc autem habetur pariter expressa fides in Deum Patrem, et Jesum Christum unicum Filium ejus, et in Spiritum Sanctum, ut personas tres distinctas in eadem divina natura (2) eo sensu, quem etiamnum tenet Ecclesia; secundo venit alia fidei professio, quæ edita est a Patribus Alexandrinis, in epistola synodica ad Paulum Samosatenum, in qua, exposito fidei dogmate cum hodierna fide consentanea, de Filii divinitate ac de Trinitate testantur, ita et prædicasse SS. Patres, et sibi confitendum profitendumque tradidisse (3); venit deinde sy-

Hist. eccles. lib. III, cap. 27, 28; Hieronym. *Proleg. in Matth.* edit. Vallarsii, tom. VII, pag. 5. Cfr. Petavius, *De Trinit.* præf. cap. 2, § 1.

(1) Cfr. Petavius ibid.

(2) Unitarii omnia symbola antiqua rejiciunt, ac præsidium suum omne constituunt in symbolo romano, quod sua simplicitate se commendet et unice proponat fidem in Deum Patrem, et Filium ejus unicum, Dominum nostrum, conceptum de Spiritu Sancto, cum cetera, quæ huic symbolo addita sunt, non Apostolis, sed Patribus platonicis sint tribuenda; ita quidem Simon Episcopius, lib. IV. *Instit.* cap. 23 et seqq. At perperam; symbolum enim apostolicum, etiam prout jacet, evertit omnem impietatem Unitariorum. Quid est enim credere in Deum Patrem, in unicum ejus Filium, et in Spiritum Sanctum, nisi credere in tres personas distinctas? Cum Deus dicatur Pater et Jesus Christus ejus Filius, nonne prædicatur unitas naturæ in Patre et Filio, si accipiantur, ut accipi debent, in sensu obvio et absque glossis et explicationibus Unitariorum? Addo fideles prius bene instructos fuisse circa verum sensum symboli, antequam ad Baptismum admitterentur.

(3) Vid. *Epist.* S. Dionys. Episcopi Alexandrini *adversus Paulum samosatenum.* Sic vero se habent ejus verba post expositam doctrinam Trinitatis ac divinitatis Verbi et Spiritus Sancti: Καὶ οὕτως ὡμολόγησαν αὐτὸν οἱ ἅγιοι πατέρες, καὶ παρέδωκαν ἡμῖν ὁμολογεῖν, καὶ πιστεύειν: *Et sic confessi sunt eum* (Verbum) *sancti Patres, et ut confiteremur ac crederemus nobis tradiderunt* (in *Biblioth. veterum Patrum*, græc. lat. tom. I, pag. 275). Et in fragm. adv. Sabellianos, n. 3. concludit: Οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ θεία τριὰς καὶ τὸ ἅγιον κήρυγμα τῆς μοναρχίας διασώζοιτο; id

nodus prior antiochena, adversus eumdem Paulum coacta, in qua emittitur verbis his de SS. Trinitate fidei professio : *Decrevimus fidem scripto edere, et exponere, quam a principio accepimus, et habemus traditam et servatam in Catholica Ecclesia usque in hodiernum diem a beatis Apostolis... esse unum Deum ingenitum... et Filium genitum, unigenitum, sapientiam et verbum ac virtutem Dei ante sæcula, non præcognitione, sed substantia, et hypostasi Deum, Dei Filium,* etc. Concluditur autem : *Et omnes Ecclesiæ Catholicæ nobiscum consentiunt* (1). Huc demum refertur fidei professio S. Gregorii Thaumaturgi, quam refert in ejus vita S. Gregorius Nyssenus, quæ ita se habet : *Unus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo... Filius verus veri Patris... invisibilis ejus, qui est invisibilis, et incorruptibilis ejus, qui corruptioni non est obnoxius... Unus Spiritus Sanctus... imago Filii, perfecti perfecta; Trinitas perfecta, quæ gloria, æternitate ac regno nec divisa est nec alienata* (2). Et hæc sufficiant; ex quibus discimus 1° quænam fuerit germana fides Ecclesiæ tri-

est, *ita scilicet divina Trinitas et sancta monarchiæ prædicatio integra servabitur.* Apud Athanas. *De decretis*, n. 26, part. I opp. tom. I, pag. 231, edit. Paris, 1698; atque in *Biblioth. Patrum* Gallandi, tom. III, p. 540.

(1) Ἔδοξεν ἡμῖν ἐγγράφειν τὴν πίστιν ἣν ἐξ ἀρχῆς παρελάβομεν, καὶ ἔχομεν παραδοθεῖσαν, καὶ τηρουμένην ἐν τῇ καθολικῇ καὶ ἁγίᾳ ἐκκλησίᾳ, μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας, ἐκ διαδοχῆς ὑπὸ τῶν μακαρίων ἀποστόλων... ὅτι ὁ Θεὸς ἀγέννητος, εἷς.... τὸν δὲ υἱὸν γεννητὸν, μονογενῆ υἱὸν, εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ.... σοφίαν καὶ λόγον καὶ δύναμιν Θεοῦ, πρὸ αἰώνων ὄντα, οὐ προγνώσει, ἀλλ' οὐσίᾳ καὶ ὑποστάσει Θεὸν, Θεοῦ υἱὸν... Καὶ πᾶσαι αἱ καθολικαὶ ἐκκλησίαι συμφωνοῦσιν ἡμῖν. *Collect. Concil.* Labbei, tom. I, col. 844, edit. Paris. 1671.

(2) Εἷς κύριος, μόνος ἐκ μόνου, Θεὸς ἐκ Θεοῦ.... Υἱὸς ἀληθινὸς ἀληθινοῦ πατρός· ἀόρατος ἀοράτου, καὶ ἄφθαρτος ἀφθάρτου.... Καὶ ἓν πνεῦμα ἅγιον.... εἰκὼν τοῦ υἱοῦ, τελείου τελεία.... Τριὰς τελεία, δόξῃ καὶ ἀϊδιότητι, καὶ βασιλείᾳ, μὴ μεριζομένη, μηδὲ ἀπαλλοτριουμένη. Vid. S. Gregor. Nyssen. in *Vita S. Gregorii Thaumaturgi*, pag. 546, tom. III, opp. edit. Morelli, Paris. 1638, qui refert hoc symbolum, manu ipsius exaratum, in Ecclesia Neocæsariensi asservari, et ad plebis instructionem quotidiano usu celebrari. Cfr. annot. Ernesti Grabe ad *Defens. fidei Nicænæ* Georgii Bulli, in sect. 2, cap. 12, § 4. Huic addi potest symbolum, quod extat in *Constitutionibus apostolicis*, lib. VII, cap. 4, apud Cotelerium, loc. cit.

bus prioribus Ecclesiæ sæculis circa mysterium SS. Trinitatis; 2° hanc fidem ab Apostolis ad Ecclesias traditione pervenisse.

105. 3° Martyrum confessiones non minus illustre documentum suppeditant fidei de SS. Trinitate receptæ in universa Ecclesia. Omissis igitur quæ expresse et directe spectant ad divinitatem Filii, de qua inferius, in actis martyrum Lugdunensium, qui passi sunt anno 17 Marci Aurelii, legitur S. Epipodium hæc verba protulisse coram præside, qui os martyris elidi pugnorum ictibus jusserat : *Christum cum Patre ac Spiritu Sancto Deum esse confiteor.* Similia leguntur in actis S. Polycarpi, de quo S. Irenæus ait : *Non solum ab Apostolis edoctus et conversatus cum multis ex eis, qui Dominum viderunt, sed etiam ab Apostolis in Asia, in ea quæ est Smyrnis Ecclesia constitutus Episcopus. Hic docuit semper, quæ ab Apostolis didicerat, quæ et Ecclesia tradidit, et sola sunt vera;* hic, inquam, in oratione, quam ante martyrium fudit, hæc habet : *Propterea et de omnibus et laudo, te benedico, te glorifico per sempiternum Pontificem Jesum Christum dilectum filium tuum, per quem tibi cum ipso in Spiritu Sancto gloria nunc et in futura sæcula sæculorum, amen* (1). In his profecto absque ambagibus absoluta confessio habetur et trium personarum distincta commemoratio in una divina essentia subsistentium. Quid ad hæc Unitarii et rationalistæ cum suis metaphoris et platonicismo?

106. 4° Testes præterea sunt fidei nostræ ipsi Ecclesiæ infensissimi hostes; hæreticos in primis dico, qui tribus prioribus religionis christianæ sæculis ab Ecclesia expulsi sunt. Hos in duas classes dispertior : in eos nempe, qui intemeratam cum Ecclesia Catholica fidem de Trinitate servarunt, et in eos, qui eam adorti sunt. Jam vero in priorum censum veniunt Nazaræi, quorum secta antiquissima est et Apostolis coæva, nec non Decetæ et Phantasiastæ ac Gnosticorum quamplures sectæ. Ad alteram

(1) Διὰ τοῦτο καὶ περὶ πάντων σὲ αἰνῶ, σὲ εὐλυγῶ, σὲ δοξάζω, διὰ τοῦ αἰωνίου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἀγαπητοῦ σοῦ παιδός· δὶ οὗ σοι σὺν αὐτῷ ἐν πνεύματι ἁγίῳ δόξα, καὶ νῦν, καὶ εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, ἀμήν. Apud Euseb. *Hist. eccles.* lib. IV, cap. 15. Cfr. Maran. op. cit. lib. II, cap. 4; et Ruinart, *Acta martyrum sincera*, pag. 43 edit. Amstelod. 1713.

classem refero Ebionitas, Cerinthianos, Theodotum coriarium, Carpocratianos, Gnosticos reliquos, Pauli Samosateni asseclas, Sabellianos.

107. Jam vero primæ classis hæreticos recte sensisse de Trinitate ac divinitate Filii produnt omnes antiqui scriptores, qui eorum errores recensent. De Nazaræis, præter Justinum, Hieronymum et Augustinum, qui testantur eos recte de divinitate Christi sensisse, et hoc nomine præsertim distingui ab Ebionitis (1), testis est locupletissimus auctor Recognitionum et Homiliarum, quæ sub nomine Clementis Romani proferuntur et quarum jam meminit Origenes (2). Hic igitur auctor, qui erat ex Nazaræis (3), his verbis docet unum et eumdem cultum SS. Trinitati adhibendum esse : *Ad te enim pertinet æterna gloria, laus Patri et Filio et Spiritui Sancto in omnia sæcula, Amen* (4); item Baptismum conferri *ter beata invocatione*, nempe trium divinarum personarum, ut liquet ex verbis nuper citatis; tum ex iis, quæ alibi idem auctor scribit : *Ad ultimum autem*, inquit Petrus, *admonui eos, ut, priusquam progrederemur ad gentes prædicare eis agnitionem Dei Patris, ipsi reconciliarentur Deo, suscipientes Filium ejus. Aliter enim nullo modo eos ostendi posse salvari, nisi per Spiritus Santi gratiam trinæ invocationis dilui Baptismate properarent* (5). Docetas autem et Phantasiastas ac alias gnosticorum sectas solam detraxisse Christo humanam naturam, quod hanc Deo indignam putarent, testes sunt S. Irenæus (6), Clemens

(1) Cfr. *Dissertatio* VII *Damascenica* doctissimi P. Le Quien, qui copiosissime præ ceteris egit de Nazaræis, ubi in antecessum confutatus est Moshemius, qui in *Institutionibus historiæ christianæ antiquioris*, Helmstadii 1737, nonnisi ante sæculum IV eos extitisse autumat.

(2) Tom. III, in Genes. *Philocaliæ* cap. 22, et in Matth. XXVI, 6, quod quidem eorum antiquitatem demonstrat. Scripti censentur hi libri sæculo II exeunte, ac post annum 170.

(3) Cfr. Maran. lib. II, cap. 7, § 4.

(4) Hom. III, cap. 72. *Σοῦ γάρ ἐστιν δόξα αἰώνιος, ὑμνὸς πατρὶ καὶ ἁγίῳ πνέυματι εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας, ἀμήν.* Apud Cotelerium, loc. cit.

(5) Ibid. cum dissertatione cit. Guillelmi Beveregii *De trina immersione.*

(6) *Adv. hæres.* lib. III, capp. 17 et 18, edit. Massueti.

Alex. (1), Tertullianus (2), Origenes (3), Pamphilus in apologia ipsius Origenis (4), Novatianus (5), ut ceteros recentiores prætermittam; ergo hæretici isti omnes præter Patrem aliam agnoscebant in Dèo personam. Sed eos præterea Trinitatem agnovisse et admisisse nobis concedunt ipsi Unitarii, qui viderunt hos hæreticos sibi non favere, et qui principes esse volunt nescio cujus Trinitatis allegorice fingendæ (6). Cum autem, ut alibi a nobis observatum est (7), hæretici illa, in quibus nobiscum consentiunt, nonnisi ab Ecclesia, a qua vel discesserunt vel expulsi sunt, mutuati fuerint, totidem testes sunt fidei, quæ obtinebat in Ecclesia ea ætate, in qua ab ea divisi sunt. Divisi porro sunt plerique ex recensitis hæreticis ab Ecclesia Catholica vel sub ipsis Apostolis vel paulo post; ergo.

108. Nunc facile est idem concludere ex iis hæreticis, qui apostolicam fidem de Trinitate labefactare ac corrumpere nisi

(1) *Prædag.* lib. II, cap. 8.

(2) In libro *Cont. Marcionem.*

(3) *In Joan.* pag. 165, tom. IV, edit. Delarue, Paris 1759.

(4) In *Bibl. Patrum* Gallandi, tom. IV, pag. 23 et seqq.

(5) Libro *De Trin.* cap. 18.

(6) Cfr. Maran, lib. II, cap. 8. Etenim auctor *Irenici irenicorum* Simonis nugas Justino fucum fecisse declarat. Sic auctor *Platonismi retecti* fatetur Gnosticis Verbum præexistens placuisse (p. 25), alibi vero (nempe p. 74) Cerinthianis hunc platonicismum adscribit, postea vero (p. 379) eum adscribit Marco, aiens, *Valentinianus Marcus, ut discimus ex lib.* I *Irenæi, cap.* 12, *auctor est allegoricæ de Jesu Christi conceptione interpretationis, id est, primus eam ad sensum contemplationis et mysterii extulit.* Si quidem isti nesciunt, ubi pedem figant atque consistant. Ceterum hæreticos istos omnes non secus ac Valentinianos, ipsosque Manichæos, ostendit Maran. loc. cit. recte de divinitate Verbi sensisse, ac solum circa humanitatem Christi errasse. His si addatur, Praxeam ejusque asseclas accusasse Catholicos tritheismi, eo quod ipsi tres personas distinctas colerent, teste Tertulliano *Contra* ipsum *Praxeam*, cap. 3, scribente: *Deos et tres jam jactitant a nobis* (Catholicis) *prædicari, se vero unius Dei cultores præsumunt; quasi non et unitas*, etc. habetur ineluctabile testimonium receptæ apud Catholicos fidei de unitate naturæ divinæ et trinitate personarum; ut enim ibidem explicat Tertullianus cap 2: *Tres sunt unius substantiæ et unius status et unius potestatis; quia unus Deus, ex quo* (tres) *in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti deputantur.*

(7) Tract. *De vera relig.* part. II, proposit. 5, n. 96, tom. I, p. 248.

sunt. Ex his tria habemus : 1° quod eam adorti fidem fuerint, quæ in Ecclesia obtinebat ; alias eam minime impugnassent, neque ut hæretici et novatores fuissent ab eadem expulsi ; 2° quod adeo firma esset et universalis antiqua illa fides, ut nullos ferme sectatores nacti fuerint harum hæreseon architecti, et vix natæ defecerint, vel in tenebris delituerint (1) ; 3° quod eorum impugnatores ipsis opposuerint perpetuam contrariam traditionem et consensum omnium Ecclesiarum, ita ut, ne detegerentur ipsorum errores, ipsi nonnisi clanculum et inter verborum ambages eos proponerent (2). Sectæ igitur omnes antiquæ, sive illæ, quæ intactam SS. Trinitatis fidem retinuerunt, sive illæ, quæ contra ipsam insurrexerunt, totidem testes sunt fidei, quam a Christo et ab Apostolis Ecclesia Catholica incolumem servavit usque ad Nicænam Synodum, quæque a Nicæna Synodo ad nos usque per-

(1) Soli enim Ebionei ab initio ex hæreticis divinitatem Christi negarunt, pauci omnino, quique numerari poterant, et sic permansissent, nisi identidem eamdem impietatem instaurassent Paulus Samosatenus aliique obscuri hæretici, qui vix noti essent, nisi Arius, ut videbimus, cum asseclis suis totum iterum turbasset christianum orbem. Certe cum Paulus Samosatenus novitates suas obtruderet, Patres Concilii Antiocheni, ut testatur Eusebius, *Hist. eccles.* lib. VI, cap. 30, scripserunt ad omnes provincias; et antequam damnaretur, sex Episcopi conati sunt litteris missis eum ab errore revocare. In hac epistola sic de omnium Ecclesiarum consensu gloriantur: *Omnes Ecclesiæ Catholicæ nobiscum consentiunt.* Et hæc quidem sæculo III.

(2) Exploratum est hæreticos et novatores omnes quovis tempore, etsi novitatem in doctrina inducere tentarent vel tentent, affectasse tamen atque affectare similitudinem sermonis, qui obtinet in Ecclesia Catholica, ne, si aperte traderent novitates suas, statim in ipso exordio Catholicorum impetu opprimerentur. Hoc vero factum præcise etiam novimus ab hæreticis antiquis, doctrinam de divinitate Christi vel Spiritus Sancti labefactare tentantibus. Errores enim suos quibusdam veluti integumentis obvolvebant, tum ut Episcopos et presbyteros laterent, tum ut imperitis venenum suum callide propinarent : *Et propter hoc*, inquit presbyter Apostolorum discipulus, apud Irenæum, lib. IV, cap. 32, *hi qui alienas doctrinas inferunt, absçondunt a nobis, quam habent de Deo sententiam, ne victi salvari periclitentur.* Quamobrem recte concludit Maran. lib. II, cap. 5, § 4 : Testes sunt ipsi hæretici doctrinam apostolicam, quæ ab eis nefarie violata fuerat, omnibus Catholicis, sive doctis sive indoctis, ratam et exploratam esse.

venit de tribus divinis ac distinctis personis in eadem essentiæ unitate.

109. 5° Sed testes præterea sunt ipsi Judæi et pagani. Etenim semper in eo controversiæ cardo fuit inter Christianos et inter Judæos et paganos, quod Judæis fuerit scandalum prædicatio Dei crucifixi, gentibus autem stultitia, ut patet ex epistola, quam adversus Judæos scripsit Barnabas, seu saltem antiquissimus auctor sub ejus nomine; ex dialogo S. Justini cum Tryphone, qui hoc perpetuo objicit; ex difficultatibus, quas promovet ex persona Judæi Celsus apud Origenem lib. II, contra ipsum. Quod spectat ad ethnicos, patet ex disputationibus Arnobii, Cypriani, Tertulliani, Lactantii, etc. adversus eosdem; ex irrisionibus et exprobrationibus præsidum, dum martyres ab hac insania, ut ipsi vocabant, retractarent. Sed præclarissimum documentum communis hujus fidei inter Christianos illud est, quod exhibet Lucianus, seu quivis alius est auctor dialogi, qui *Philopatris* inscribitur (1); hic enim Christianorum mysteria et catechumenorum instituendorum rationem satis apte describit. In hoc porro inducitur Critias jurans per varios ethnicorum Deos, quos respuens Triephon, vult ut Critias juret per *Deum alte regnantem, magnum, immortalem, Filium Patris, Spiritum ex Patre procedentem, unum ex tribus, et ex uno tria* (2). *Hæc tu Jovem puta, hunc existima Deum* (3). Quibus verbis apertissime continetur Christianorum fides de tribus personis distinctis, in eadem

(1) De auctore hujus dialogi magna est inter eruditos controversia. Sunt enim qui eum Luciano anteriorem faciunt; alii eum protrahunt usque ad ætatem Juliani imperatoris, futilibus, ut nobis videtur, conjecturis ducti, ut Gesnerus in dissertatione mox citanda. Alii volunt auctorem hujus dialogi esse ipsum Lucianum. Cfr. *Dissertatio Matthiæ Gesneri, de ætate et auctore dialogi Lucianæi, qui* Philopatris, *inscribitur*, ad calcem vol. IX, opp. Luciani, edit. Joan. Theoph. Lehmann, Lipsiæ 1831.

(2) Ethnico homini hæc permittenda et irrisori Christianorum. Ceterum Catholici non dicunt *tria*, sed *tres*.

(3) Ὑψιμέδοντα θεὸν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα,
Υἱὸν πατρὸς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον,
Ἓν ἐκ τριῶν, καὶ ἐξ ἑνὸς τρία,
Ταῦτα νόμιζε Ζῆνα, τόνδ' ἡγοῦ θεόν.
n. 12, pag. 232 cit. edit. Alia testimonia Judæorum et ethnicorum vid. apud Maran. lib. II, cap. 2.

divina essentia subsistentibus, et per quam ab ethnicis ipsi discrepabant.

110. 6o Testes sunt, Patres singillatim sumpti. Cum vero contendant Unitarii Justinum Martyrem, utpote Platonis institutis enutritum, omnium primum hanc personarum Trinitatem in Ecclesiam intulisse ac omnes infecisse (1), ut ostendamus eos impudentissime esse mentitos, Patres et scriptores in medium afferemus Justino anteriores. Anterior itaque Justino est auctor epistolæ S. Barnabæ inscriptæ; hic porro Christum vocat *Dominum orbis terrarum, cui dicit Deus ante constitutionem mundi: Faciamus hominem*, etc. (2); et rursum affirmat : *Deum non venisse vocare secundum personam, sed super quos Spiritum præparaverat* (3); en igitur tres personas : Patrem, qui dixit Filio *faciamus*, et Filium, *vocantem eos, super quos Spiritum Sanctum præparaverat*, et quidem consubstantiales, cum Filium Dominum seu Deum vocet subsistentem in sinu Patris, et Spiritum Sanctum, *præparatum* seu missum a Filio. Anterior Justino est Hermas, qui dicit : *Filium Dei omni creatura antiquiorem esse, ita ut in consilio Patri suo adfuerit ad condendam creaturam;* et paulo infra meminit Spiritus Sancti, subdens : *Qui crediderunt Deo per Filium ejus, induti sunt Spiritum hunc* (4). Anteivit Justinum S. Clemens Romanus, qui : *Vivit*, inquit, *Deus et Dominus J. C. et Spiritus Sanctus* (5); tum :

(1) Ita quidem auctor *Platonismi retecti;* Steph. Curcellæus in *Quatern. diss.;* Clericus, op. cit., aliique passim Sociniani, quibus assentiuntur rationalistæ, ut Wegscheider, § 88.

(2) Capite 5. Cfr. de hoc testimonio Georgii Bulli *Defensio fidei Nicænæ*, sect. I, cap. 2, § 2, vol. in fol. Lond. 1703, cum annotatis Joan. Ernesti Grabe, ubi plura alia ex eadem epistola in rem nostram testimonia proferuntur.

(3) Capite XIX. Sic in græco textu hæc verba sonant : Ὅτι ἦλθεν οὐκ ἐπὶ πρόσωπον καλέσαι, ἀλλ' οὓς τὸ πνεῦμα ἡτοίμασε. In nonnullis enim hujus epistolæ partibus originalis textus desideratur, nec superest nisi versio.

(4) Lib. III, simil. IX, cap. XII et XIII, in *Bibliot. Patrum min.* Gallandi tom. I.

(5) Ζῇ ὁ Θεὸς, καὶ ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Apud S. Basil. lib. *De Spiritu Sancto*, cap. 29, n. 72, pag. 61, tom. III, opp, edit. Maurin.

Beatus vir, qui cognoscit Patris donum per processionem sanctissimi Spiritus (1); qui rursum in epistola I[a] ad Corinthios, cap. II, meminit passionis Dei et effusionis Spiritus Sancti. Præcessit S. Justinum S. Polycarpus, cujus luculentissimum testimonium de SS. Trinitate superius posuimus; præcessit S. Ignatius Martyr, qui in epistola ad Magnesianos scribit : *Studete igitur, ut confirmemini in dogmatibus Domini et Apostolorum... in Filio et Patre et Spiritu Sancto* (2); et rursum : *Subjecti estote Episcopo et vobis mutuo, ut Jesus Christus Patri secundum carnem, et Apostoli Christo et Patri et Spiritui* (3). Anteriora sunt S. Justino acta martyrii ipsius S. Ignatii, quæ clauduntur hac ratione : *Cursum perfecit* (Ignatius) *in Christo Jesu D. N., per quem et cum quo Patri gloria et potentia cum Sancto Spiritu in sæcula. Amen* (4). Quibus profecto non poterat clarius dogma adstrui SS. Trinitatis.

111. His accedit auctor carminum sybillinorum, quæ citantur a S. Justino. Porro vetustissimus ille scriptor lib. VII hæc habet :

Potens genitus est Verbum Patri, et Spiritu Sancto
Carnem indutus; cito evolavit in Patris domos (5).

112. Demum, ceteris omissis, impudentiam Unitariorum frangit ipse S. Justinus, qui narrat se a sene presbytero, cui acceptam refert conversionem suam, didicisse Spiritum Sanctum regiam mentem esse, qua anima humana non exornata Deum videre non potest, tum Christum verum et æternum

(1) Μακάριος ἀνὴρ ὁ γινώσκων τὴν τοῦ πατρὸς δόσιν δι' ἐκπορεύσεως τοῦ παναγίου πνεύματος. Inter fragmenta in *Bibliot. Patrum* Galland. pag. 44, tom. I.

(2) Cap. XIII. Σπουδάζετε οὖν βεβαιωθῆναι ἐν τοῖς δόγμασιν τοῦ κυρίου, καὶ τῶν ἀποστόλων.... ἐν υἱῷ καὶ πατρὶ καὶ ἐν πνεύματι.

(3) Ibid. Ὑποτάγητε τῷ ἐπισκόπῳ, καὶ ἀλλήλοις, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ πατρὶ κατὰ σάρκα, καὶ οἱ ἀπόστολοι τῷ Χριστῷ καὶ τῷ πατρὶ, καὶ τῷ πνεύματι.

(4) Cap. VII. Τελειώσαντι δρόμον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ ἁγίῳ πνεύματι εἰς αἰῶνας. Ἀμήν.

(5) Αὐθέντης γένετο λόγω πατρὶς (vel ut corrigit Maran γεννᾶτο λόγος πατρὶ) πνεῦματι δ' ἁγίῳ Σῶμάτε δυσάμενος ταχὺς ἔπτατο πατρὶς ἐς οἴκους. Plura alia ibidem videantur testimonia, quæ in eamdem doctrinam conspirant, lib. II, cap. I, § 5.

esse Dei Filium a prophetis denunciatum una cum Patre invocandum (1).

113. 7° Demum testes hujus veritatis, vel inviti, sunt ipsi Unitarii ac rationalistæ sua ipsa agendi ratione; nam in primis nobis dant a Nicænæ synodi ætate universam Ecclesiam pervasisse doctrinam de SS. Trinitate; cum autem perspicua a Catholicis adducta essent documenta fidei nostræ Synodo Nicænæ anteriora, confugerunt ad Justinum Martyrem, eumque primum hujus dogmatis auctorem ex præconcepto platonismo affirmarunt; cum tamen adhuc luculenta sint documenta Justino antiquiora, recurrerunt ad nescio quam Trinitatem ab Ebionitis allegorice excogitatam; sed neque hic consistere potuerunt, opponentibus Catholicis documenta virorum apostolicorum, qui maxime Ebionitas exagitarunt; tandem deposita larva tradere non erubuerunt Apostolum Joannem aliosque scriptores sacros ex Platone, vel saltem ex hebraïca cabalistica doctrina didicisse dogma istud, ac præconceptas opiniones suas Christi effatis affinxisse (2). Ergo

(1) Vid. *Dial. cum Tryph.* a num. IV ad VII.

(2) Ne hæc exaggerata atque amplificata videantur, proferam nonnulla testimonia, ex quibus perversa istorum rationalistarum sentiendi ratio omnibus palam fiat. Sic igitur scribit Wegscheider, § 83: *Joannes quidem, postquam alexandrinorum Judæorum quibusdam philosophematibus, quorum vestigia in ipso Veteri Testamento atque apocryphis exstant, imbutus erat, magistri summe admirandi virtutem ex oculis sublatam sublimioribus phantasiæ imaginibus sic exornavit*, etc. Huic præiverat Gottlob Paulus, *Comment.* IV, pag. 8 et seqq.; Eichhorn, *Einleitung in das N. T.*, seu *Introductio in libros N. T.* tom. II, p. 158 et seqq.; Berthold. I, *Christologia Judæorum* p. 104 et seqq. et Kuinoel in *Comment. in lib. N. T. hist.* tom. III, pag. 63 et seqq., quibus ideæ λόγου, a Philone et a Joanne adumbratæ, si non plane easdem, simillimas tamen, substratas fuisse notiones, ex eodemque Veteri Testamento et librorum apocryphorum fonte profectas, plurimis jam probatum est. Rursum Wegscheider, § 85: *Luce clarius patescit, scriptores sacros sancta quadam magistri reverentia commotos esse, ut, ad summam ejus virtutem atque excellentiam commendandam, ex Judæorum et alexandrinorum et palestinensium de virtutibus, seu viribus quibusdam divinis, sua personarum specie cogitatis..... in Jesum transferrent, quæque pro suo quisque ingenii scientiæ et phantasiæ modulo aptissima duxisset*, etc. Sic Baumgarten-Crusius, *Bibl. theol.* pag. 382, inquit: *Diversitas notionis seu ideæ*

nobis dant ab Apostolis usque ad Justinum Martyrem, a Justino usque ad Nicænam synodum, a Nicæna Synodo usque ad nos profluxisse doctrinam de una divina essentia ac Trinitate personarum. Nunc restat inquirendum, an Socinianorum ac rationalistarum commentis majorem fidem adhibere debeamus quam universæ Ecclesiæ, quam toti antiquitati sacræ et profanæ, juxta dicta, quam ipsis Apostolis et Evangelistis. Ferant ipsi sententiam.

DIFFICULTATES.

114. Obj. prima. 1° Patribus apostolicis, qui quidem sicut plerique prioris ævi Christiani Deum Patrem, Filium et Spiritum Sanctum profitebantur, dogma illud de Trinitate plane ignotum fuit. 2° Sed jam inde ab ipsis rei christianæ primordiis alii Jesum pro homine tantum eximio habuere, quorum in numero sunt Ebionitæ, eosque secuti Theodotus Byzantius et Artemon; alii, docetismum præ se ferentes (cfr. Joan. IV, 2; II Joan. 7), uti Gnostici, qui ad cabalistarum de *emanatione* quadam virium divinarum sententias accessissent, æonem, scilicet vim quamdam, quæ a divina natura promanasset, cum Jesu conjunctam fuisse statuere (1). Ergo.

115. Resp. ad 1m, *Dist.* Ignota erat *terminologia* hujus dogmatis, *trans.;* dogma ipsum, *neg.* Voces *naturæ, personæ, Trinitatis,* etc. serius fortasse inductæ sunt, quod non abnuimus; neque adhibitæ ab Ecclesia, neque in usum adscitæ a Patribus, nisi cogentibus hæreticis, qui confusione verborum summopere

(quæ nempe in Apostolis reperitur), *dum tamen eadem in ipsis viguerit persuasio excellentiæ Christi*, *jam ostendit*, *Apostolos nec intendisse*, *nec potestate fuisse donatos hac in re dogma aliquod proponendi.* Dum hæc leguntur in profanis istis hominibus, statim mentem subeunt, quæ S. Irenæus, *Cont. hæres.* lib. III, cap. 12, n. 12, de antiquis hæreticis scribit, quæque apprime quadrant in hæreticos nostri temporis, siquidem idem spiritus omnium hæreticorum est, ac præsertim in eos, quos recensuimus, rationalistas: *Putaverunt*, inquit S. Doctor, *semetipsos plus invenisse*, *quam Apostoli... et Apostolos quidem adhuc quæ sunt Judæorum sentientes annuntiasse evangelium*, *se autem sinceriores et prudentiores Apostolis esse.*

(1) Ita Wegscheider, § 88.

delectantur ad facilius suas novitates ac impietates propinandas; ast ex hoc inferri non licet incognitum fuisse dogma ipsum, cum, ut adversarius fatetur, Patres apostolici ac plerique prioris ævi Christiani professi fuerint Deum Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, quos certo ut Deum habuerunt, distinxerunt tamen Filium a Patre, et Spiritum Sanctum ab utroque, non multiplicando divinitatem; in hoc vero præcise dogma consistit. Ex ignoratione autem terminorum, seu vocum, concludere ignorationem rei, perinde esset ac concludere quempiam ignorare existentiam Petri ex. gr. ac Pauli, ex eo quod eorum nomina ignoret. En dialecticam rationalistarum, qui apicem sapientiæ attigerunt, respectu quorum ceteri omnes plebs ac populus sunt(1).

116. Ad 2m, *Dist.* Et ideo quia recederent a recepta Ecclesiæ fide damnati sunt et ab Ecclesia expulo, *conc.;* quasi dubia esset vera Ecclesiæ fides, *neg.* Eadem nempe ratione peccat adversarii nostri ratiocinium, qua peccaret argumentatio illius, qui inferre incertum in Ecclesia esse, utrum adulteria aliaque infanda facinora honesta sint nec ne, ex eo quod aliqui Methodistæ et fanatici negaverint ea esse inhonesta. Addo præterea memoratos hæreticos non errasse directe contra Trinitatis dogma, sed potius contra divinitatem Christi Jesu, eo quod negarent Filium Dei assumsisse in unitate personæ humanitatem, et contenderent illum huic non fuisse conjunctum nisi in Baptismate, vel quacumque alia ratione sua commenta exponerent. Id patet ex Patribus, qui eos impugnarunt (2), et ex iis quæ nos exposuimus

(1) Aposite S. August. *De Trin.* lib. VII, cap. 4, n. 7 : *Loquendi causa*, inquit, *de ineffabilibus, ut fari aliquo modo possemus, quod effari nulllo modo possumus, dictum est a nostris Græcis una essentia, tres subsistentiæ; a Latinis autem una essentia vel substantia, tres personæ.... et dum intelligatur, saltem in ænigmate, quod dicitur, placuit ita dici, ut diceretur aliquid, cum quæreretur, quid tria sint; quæ tria esse fides vera pronunciat, cum et Patrem non dicit esse Filium et Spiritum Sanctum, quod est donum Dei, nec Patrem dicit esse nec Filium*; et num. 9, *Quid igitur restat, nisi ut fateamur loquendi necessitate parta hæc vocabula, cum opus esset copiosa disputatione adversum insidias vel errores hæreticorum?* Quod quidem ibidem et cap. 6, n. 11, pluribus exemplis confirmat.

(2) Cfr. Petav. *De Incarnatione*, lib. VII, capp. 2 et 3.

in probationibus; neque adversarius diffitetur, ut ex allatis ejus verbis non obscure deprehenditur, etsi illorum theoriam non satis apte ac fideliter exponat (1).

117. Obj. secunda. 1° Sententia vindicans Filio et Spiritui Sancto hypostasin, qui tamen Patri subessent, præeuntibus Justino Martyre et Theophilo Antiocheno, qui Verbum, seu λόγον ἐνδιάθετον et προφορικόν (*immanens* et *prolatitium*) distinguit, Irenæo, Clemente Alex., doctrinæ de *emanatione* Verbi et Spiritus Sancti auctore, prævaluit. 2° Hæ namque duæ sententiæ præcipue ævo ante-nicæno per Ecclesiam maxime propagatæ cernuntur. Doctrina autem de Trinitate hypostaseon a Tertulliano potissimum amplificat atque exornata est, et ab Origene, qui notionem generationis æternæ proposuit, itemque a Dionysio, Episcopo Romano, qui consubstantialitatem Filii, scilicet substantiam Filii eamdem esse cum substantia Patris, ejusque subsistentiam in Patre defendisse, proximeque ad sententiam formulæ orthodoxæ postea definitæ accessisse perhibetur (2). 3° Ceterum formulam hanc publice receptam neque scriptores sacri diserte tradiderunt, neque Ecclesiæ doctores affinxerunt ante sæculi III exitum, 4° quo quidem tempore ad *paganismi* errores suscipiendos procliviorem fuisse Ecclesiam constat (3). Ergo.

118. Resp. ad 1m, *Neg.* Hoc est gratuitum mendacium. Nos contrarium ostendimus in probationibus, quas ab ætate apostolica deduximus usque ad SS. Justinum et Theophilum (4). Restat præ-

(1) Cfr. Maran. op. cit. lib. 2, a cap. 7 ad cap. 13, ubi fuse ostendit sectas omnes totidem testes esse receptæ in universa Ecclesia Catholica fidei de mysterio SS. Trinitatis.

(2) Wegscheider, loc. cit.

(3) Ibid. § 97.

(4) Placet, ad pleniorem rationalistarum confutationem, verba hic subjicere, quibus S. Irenæus testatur doctrinam Trinitatis ab universa Ecclesia receptam sæculis Ecclesiæ II et III ab Apostolis: Ἡ μὲν ἐκκλησία, καίπερ καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἕως περάτων τῆς γῆς διεσπαρμένη, παρὰ δὲ τῶν Ἀποστόλων, καὶ τῶν ἐκείνων μαθητῶν παραλαβοῦσα τὴν εἰς ἕνα Θεὸν, Πατέρα παντοκράτορα,.... καὶ εἰς ἕνα Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν σαρκωθέντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας· καί εἰς Πνεῦμα ἅγιον, τὸ διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυχὸς τὰς οἰκονομίας, καὶ τὰς ἐλεύσεις... Τοῦτο τὸ κήρυγμα παρειληφυῖα, καὶ ταύτην τὴν πίστιν, ὡς προέφαμεν, ἡ ἐκκλησία, καίπερ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διεσπαρμένη, ἐπιμελῶς φυλάσσει, ὡς

terea explicandum adversariis, quî factum fuerit, ut nemo Catholicorum restiterit Justino et Theophilo, restiterint autem Praxeæ, Noëto, Sabellio, Paulo Samosateno et Beryllo Bostrensi personas confundentibus. Nos facile id explicamus, quia nempe primi tradiderint doctrinam in Ecclesia receptam, alii innovaverint.

119. Irenæus autem, Clemens Alex. ac Tertullianus ideo clarius et novis formulis expresserunt vetus dogma, eo quod impugnaverunt novatores ejusdem dogmatis hostes, ut fit. Idem dicatur de Dionysio Romano, qui se opposuit Paulo Samosateno, eumque damnavit, prout jam damnatus fuerat a Synodo Alexan-

ἕνα οἶκον οἰκοῦσα· καὶ ὁμοίως πιστεύει τούτοις, ὡς μίαν ψυχὴν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσα καρδίαν, καὶ συμφώνως ταῦτα κηρύσσει, καὶ διδάσκει, και παραδίδωσιν, ὡς ἓν στόμα κεκτημένη. Καὶ γὰρ αἱ κατὰ τὸν κόσμον διάληκτοι ἀνόμοιαι, ἀλλ᾽ ἡ δύναμις τῆς παραδόσεως μία καὶ ἡ αὐτή. Καὶ οὔτε αἱ ἐν Γερμανίαις ἱδρυμέναι ἐκκλησίαι ἄλλως πεπιστεύκασιν, ἢ ἄλλως παραδιδόασιν, οὔτε ἐν ταῖς Ἰβηρίαις, οὔτε ἐν Κελτοῖς, οὔτε κατὰ τὰς ἀνατολὰς, οὔτε ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε ἐν Λιβύῃ, οὔτε αἱ κατὰ μέσα τοῦ κόσμου ἱδρυμέναι· ἀλλ᾽ ὥσπερ ὁ ἥλιος, τὸ κτίσμα τοῦ Θεοῦ, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ εἷς καὶ ὁ αὐτός· οὕτω καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας πανταχῇ φαίνει, καὶ φωτίζει πάντας ἀνθρώπους τοὺς βουλομένους εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Id est, *Etenim Ecclesia, tametsi per universum orbem usque ad extremos terræ finos dispersa, fidem eam ab Apostolis eorumque discipulis acceptam, quæ est in unum Deum Patrem omnipotentem... et in unum Jesum Curistum Filium Dei, nostræ salutis causa incarnatum, et in Spiritum Sanctum, qui per prophetas Dei dispensationes et adventus prædicavit... hanc prædicationem cum acceperit, et hanc fidem, quemadmodum prædiximus, Ecclesia, et quidem in universum mundum disseminata, diligenter custodit, quasi unam domum inhabitans; et similiter credit iis, videlicet quasi unam animam habens et unum cor, et consonanter hæc prædicat et docet et tradit, quasi unum possidens os. Nam etsi in mundo loquelæ dissimiles sunt, sed tamen virtus traditionis una et eadem est. Et neque hæ, quæ in Germania sunt fundatæ, neque hæ, quæ in Hiberis, neque hæ, quæ in Celtis, neque hæ, quæ in Oriente, neque hæ, quæ in Ægypto, neque hæ, quæ in Lybia, neque hæ, quæ in medio mundi constitutæ* (Hierosolymitana scilicet aliæque in Palæstina constitutæ juxta veterem Christianorum opinionem); *sed sicut sol, creatura Dei, in universo mundo unus et idem est, sic prædicatio veritatis ubique luçet, et illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire.* Sic contra veteres hæreticos Irenæus, lib. I, cap. 10, p. 48, edit. cit.

drina, aliisque duabus Synodis Antiochenis, adversus alias impietates ac novitates coactis (1).

120. Ad 2m, *Neg.* doctrinam, seu sententiam Patripassianorum unquam *per Ecclesiam* propagatam cerni. Vix exorta est ac vix innotuit hæc hæresis, quum undique contra ipsam conclamatum est. Et en fraudem delicati nostri rationalistæ, qui in eodem censu collocat doctrinam catholicam et doctrinam illorum nebulonum, quasi eadem utriusque ratio fuerit.

121. Ad 3m, *Dist.* Scriptores sacri formulam Trinitatis diserte non tradiderunt, neque Ecclesiæ doctores affinxerunt ante sæculi IIIi exitum, quoad sonum materialem, si sermo sit de scriptoribus sacri, *conc.*; si de Ecclesiæ doctoribus, *trans.* (2); non tradiderunt rem postea formula illa expressam, *neg.* Controversia autem non est de verbis, nec verba materialiter in se spectata sunt objectum fidei nostræ, sed res per verba expressa; dum igitur constat de re et sensu, quid referet si formula serius inducta fuerit?

(1) Vid. *Collect. Concil.* Labbei, tom. I, col. 827, tum etiam col. 831 et 832.

(2) Transmisimus quod dicitur vocem *Trinitatis* non ante sæculum IIIm usurpatam fuisse. Verum quidem est hanc vocem primum occurrere apud Theophilum Antiochenum sæculi IIIi scriptorem; sed non inde inferri potest vel debet hanc vocem illum omnium primum induxisse, eo magis quod ipse eam non ut novam proferat, sed tamquam usu receptam ac tritam. Ex hoc ad summum deduci posset, primum documentum, in quo hæc vox occurrit, pertinere ad sæculum IIIm. Dixi *ad summum;* nemo enim est qui nesciat hanc vocem occurrere in actis S. Andreæ Apostoli, conscriptis, ut fertur, a presbyteris Achaïæ sæc. I° vel II°. In his vero, cap. 2, legitur: Εἰρήνη ὑμῖν καὶ πᾶσιν τοῖς πιστεύουσιν εἰς ἕνα Θεὸν τέλειον ἐν Τριάδι, ἀληθῆ πατέρα, γεννήτορα, ἀληθῆ υἱὸν μονογενῆ, ἀληθὲς πνεῦμα ἅγιον ἐκπορευόμενον ἐκ πατρὸς, καὶ ἐν υἱῷ διάμενον. Id est, *pax vobis et omnibus, qui credunt in unum Deum perfectum* in Trinitate, *verum Patrem qui genuit, verum Filium unigenitum, verum Spiritum Sanctum procedentem ex Patre et in Filio permanentem.* Haud ignoro ejusmodi acta passim rejici ab eruditis tamquam supposititia; verum et illud scio, ea ab aliis eruditis adhuc ut sincera defendi, nec solum a Catholicis, sed et ab ipsis Protestantibus. Cfr. Galland. *Bibliot. Patrum*, tom. I, proleg. cap. 4. Illud certum est, ea esse monumentum antiquissimum, pertingens saltem ad sæculum IV.

122. Ad 4m, *Neg.* suppositum. Ridiculum sane est dicere Ecclesiam procliviorem fuisse ad paganismi errores suscipiendos sub finem sæculi IIIi, quando innumeri ex ipsius filiis, ne se contaminarent paganismi erroribus, inter acerbissimos cruciatus sanguinem et vitam profundebant (1). Ridiculum præterea est ex eo, quod nova formula introducta fuerit ad rem antiquam magis determinate exprimendam, concludere id factum esse ex proclivitate ad errores paganismi. Hoc est transire de genere in genus.

123. Obj. tertia. Plura suadent ab Ecclesiæ primordiis incognita fuisse non solum formulam, sed et dogma ipsum Trinitatis. Nam 1o Tertullianus, sæculo IIo exeunte, de Dei Trinitate quamdam doctrinam plurimis novam et heterodoxam visam esse profitetur (*Adversus Praxeam*, lib. I, cap. 3) : *Simplices quique,* scribit, *ne dixerim imprudentes et idiotæ, quæ major semper credentium pars est*, *quoniam et ipsa regula fidei a pluribus diis sæculi ad unicum et verum Deum transfert,... expavescunt ad œconomiam*, *numerum et dispositionem Trinitatis... itaque duos et tres jam jactitant a nobis prædicari; se vero unius Dei cultores præsumunt.* Hinc 2o factum est, ut alii Verbum ipsam Dei *rationem* dixerint, seu sapientiam in ipso existentem, ut Athenagoras in *Legatione pro Christianis*, Tatianus in *Oratione contra Græcos*, et Theophilus Antioch. lib. II *Ad Autolycum;* 3o nec nisi paulatim de Christi seu Verbi natura subtilius quæri cœptum est, rarius vero de Spiritu Sancto, 4o quem *plurimi* aut vim divinam aut hypostasin judicabant, a Filioque Dei non satis distinguebant, ut in primis Hermas, *Simil.* V, 4 et seqq.; Justinus Martyr. *Apolog.* Ia, no 36; Theophilus, loc. cit. pag. 335; Lactantius, *Instit. divin.* lib. IV, cap. 6-9, coll. Hieronymi epist. 49 et 65. Quod si Origenes Patrem, Filium et Spiritum Sanctum tres singulares censet esse hypostases, monet tamen

(1) Spectat huc quod Faustus Manichæus objiciebat Catholicis, eos vertisse idola gentium in martyres, quos votis similibus colerent. Sed de hac accusatione, ex qua luculenter patet antiquitas cultus Sanctorum in Ecclesia Catholica, nempe sæculo IIIo, suo loco agemus.

opportune Guerike (1) Origenem diversæ eas posuisse dignitatis, ejusdem vero naturæ divinæ. Hanc autem naturæ unitatem *innuit* tantum, in primis de Spiritu Sancto, obscurius. Quare veram *precationem* (προσευχὴν) Christo non deberi ipse Origenes fusius docet libro *De oratione*. Ergo (2).

124. Resp. *Neg. antec.* Nos enim contrarium ostendimus. Ad 1m itaque prob. *Dist.* Doctrina de Trinitate nova visa est et heterodoxa plurimis *hæreticis*, *conc.*; Catholicis, *neg.* Præfatus enim est Tertullianus, cap. II, doctrinam catholicam de Trinitate ex Scriptura et traditione præscribere novitatibus hæreticorum, et loc. cit. affert argumenta Patripassianorum, qui ea ratione dicebant novam esse de Trinitate doctrinam, qua postea Protestantes novam dixerunt Ecclesiæ Catholicæ doctrinam de septem sacramentis, de necessitate bonorum operum, ceterorumque articulorum, quos ipsi utpote *emendatores sacrorum* sustulerunt (3). Una semper eademque extitit vafrities hæreticorum.

(1) *De scholæ Alexandrinæ catecheticæ theologia*, Halæ 1825, p. 211.

(2) Sic Wegsch. § 88, n. *a*.

(3) Sic enim loquitur Tertull. cap. 2, *Adv. Prax.*: *A Patre Spiritum Sanctum paracletum, Sanctificatorem fidei eorum, qui credunt in Patrem et Filium et Spiritum Sanctum. Hanc regulam ab initio Evangelii decurrisse, etiam ante priores quosdam hæreticos, nedum ante Praxeam hesternum, probabit tam ipsa posteritas omnium hæreticorum, quam ipsa novellitas Praxeæ hesterni*, etc. Poterant ne rationalistæ impudentius mentiri? Ut autem magis pateat eos bona fide lectorum abuti, juvat proferre, ea, quæ post citata ab adversario verba immediate Tertullianus subdit: *Se vero* (hæretici qui hæc nobis opponunt) *unius Dei cultores præsumunt, quasi vero non et unitas irrationaliter collecta* (prout colligebatur a Praxea, Sabellio eorumque asseclis, qui distinctionem personarum tollebant) *hæresim faciat, et Trinitas rationaliter expense veritatem constituat, monarchiam, inquiunt, tenemus*, etc. Hinc pergit disputare adversus hos, quos vocat *monarchianos*, et quidam *vanissimos*, cap. 10; et postea semper de iisdem loquens, sub finem capitis subdit: *Potuit* (Deus) *Praxeam et omnes hæreticos statim extinxisse; non tamen, quia potuit, extinxit. Oportebat enim et milvos esse et hæreticos.* Sed notetur præterea rationalistarum incohærentia: paulo ante, ut vidimus ex objectione 2° loco posita, opponebant nonnisi sub sæculi III exitum inductam formulam Trinitatis, nunc nobis opponunt sub finem sæculi II Tertullianum accusatum fuisse novitatis, eo quod Trinitatem induxerit. Quomodo hæc inter se componantur ipsi viderint.

Et hic novum habetur specimen candoris rationalistarum in seligendis auctoritatibus, quas proferunt.

125. Ad 2m, *Dist.* Rationem dixerunt Dei, at hypostaticam et subsistentem in Patre, *conc.*; absque hypostasi propria, *neg.* Nam ipse Tertullianus in libro citato, λόγον vocat rationem Patris, sed præcise adnotat eam a Patre distingui, etsi natura idem sit cum Patre; nec alio sensu loquuntur Athenagoras, Tatianus et Theophilus, alioquin non posuissent in Deo Trinitatem, quam expresse nominat Theophilus (1).

126. Ad 3m, *Dist.* Propter novas insurgentes hæreses, *trans.*; quasi ignorarent veram Christi seu Verbi naturam, *neg.* Nempe in clariori lumine posuerunt quod ex Scriptura ac traditione Ecclesiarumque consensu acceperant. Cujus rei veritatem factum ipsum ostendit; ut enim quælibet hæresis adversus aliquod dogma prodibat in lucem, statim in illam omnes insurgebant. Cum vero serius divinitatem Spiritus Sancti directe aliqui impugnaverint, hinc nonnisi serius eadem ratione, qua factum est de divinitate Verbi seu Christi, in tuto seu in propatulo posuerunt divinitatem Spiritus Sancti, in quam universa semper credidit Ecclesia, ut ex adductis documentis patet, et clarius adhuc ex dicendis manifestum fiet.

127. Ad 4m, *Neg.* Imo nemo unus ex Patribus unquam confudit Spiritus Sancti hypostasin cum hypostasi Filii. Non inprimis Hermas, qui in objecto loco non dicit Filium Dei secundum hypostasin esse Spiritum Sanctum, sed filium fundi, cujus explicatur similitudo, declarat esse Spiritum Sanctum; servum vero,

(1) *Ad Autolycum*, lib. II, § 15, scribens : Ὡσαύτως καὶ αἱ τρεῖς ἡμέραι τῶν φωστήρων γεγονυῖαι, τύποι εἰσὶν τῆς τριάδος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ, καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ, id est, *Similiter tres illi dies, qui ante luminaria fuerunt, imago sunt* Trinitatis, *Dei, ejus Verbi, ejusque Sapientiæ.* Et hic obiter notetur, quod infra uberius ostendemus, a veteribus Spiritum Sanctum vocatum interdum fuisse *sapientiam*. Trinitatis vocem post Theophilum usurpatam videmus a Dionysio Alex. apud Athanasium, *De sent. Dionysii*, tom. I, pag. 255, et apud Basilium, *De Spiritu Sancto*, cap. 29, opp. tom. III, pag. 61, atque a Gregorio Thaumat. eidem Dionysio coævo, in *Expositione fidei*, et ab Origene, qui utroque antiquior est, *Comment.*

seu Verbum servili forma indutum, esse Filium Dei (1). Atque hoc ipso in loco Hermas distinguit tres personas, Patrem, possessorem et Dominum fundi, Filium, cultorem fundi, et Spiritum Sanctum, filii familias personam sustinentem in fundo seu in Ecclesia. Non Justinus, qui loc. cit. solum affirmat, Verbo Dei movente, sacros scriptores plura locutos fuisse, non ex persona sua, sed ex persona vel Patris, vel Christi, vel populorum, etc. Passim vero Spiritum Sanctum a Verbo S. Justinus distinguit (2). Non Lactantius; siquidem Lactantius in citatis capitibus nec verbum nec syllabam habet de Spiritu Sancto, de quo ibi non agit, sed solum de Filio Dei, quem Spiritum vocat, quia Deus spiritus est, et Verbum seu sermo aut λόγος de patre procedit, ut ibi exponit Lactantius (3). Multo minus S. Hieronymus, qui in *Epist.* 49, edit. Maur. nihil aliud dicit, nisi Deum spiritum esse, et quod spiritus ubi vult spirat; in quo nihil est quod innuat confusionem Spiritus Sancti cum persona Filii; in alio autem loco nihil pariter ad rem, cum illa sit epistola S. Augustini ad Hieronymum de alio argumento (4). Ex his omnibus palam fit, quam infideles sint rationalistæ sub illo eruditionis velamine, et quam

in Matth. tomo xv, n. 31, edit. Maur. opp. vol. III, pag. 698, et a Clemente Alex., qui Origene vetustior est, *Stromatum*, lib. v, pag. 710, edit. Oxon. 1715.

(1) Cfr. Cotelerius, *Scripta Patrum Apostolicorum*, tom. I, pag. 105. Sed de hoc argumento iterum sermo erit, cum agemus de persona Spiritus Sancti.

(2) Attamen cfr. *Apolog.* I, n. 6, et iterum n. 13, ubi ait: Υἱὸν αὐτοῦ τοῦ ὄντος Θεοῦ μαθόντες, καὶ ἐν δευτέρᾳ χώρᾳ ἔχοντες, πνεῦμά τε προφητικὸν ἐν τρίτῃ τάξει, id est, *Quem ipsius Dei Filium esse edocti secundo loco habemus, et tertio ordine Spiritum propheticum.* Iterum ibid. n. 61 et n. 65 et alibi. En rursum sinceram agendi rationem adversariorum!

(3) *Deus*, inquit,... *Sanctum et incorruptibilem Spiritum genuit, quem Filium nuncuparet*, initio cap. 4. Judicent vero lectores, num hoc sit confundere Filium cum Spiritu Sancto.

(4) In edit. Vallarsii epist. LXX. Tempus tereremus afferendo S. Hieronymi testimonia, quæ ostendant agnitam a S. Doctore in Deo trium personarum distinctionem. Celebris est ipsius epistola ad Damasum, in qua petit, utrum unam an tres hypostases in Deo dicere deberet. Orta nempe Antiochiæ contentio erat ex ambiguitate et vario sensu vocis ὑποστάσεως, ut suo loco dicemus. De hac controversia vid. Natalis Alexander, diss. XXXV, in sæculum IV.

falsa affingant antiquis scriptoribus contra expressam illorum mentem.

128. Ad Origenem quod spectat, ipse posuit tres hypostases distinctas, non *dignitate*, ut vult Guerike, sed *ordine* sive *origine*, ut omnes Catholici sentiunt; nec alio sensu potuit eas hypostases distinctas ponere, eo ipso quod ejusdem eas esse naturæ et essentiæ affirmet, ipso Guerike fatente; non enim adeo rudis Origenes erat ut vellet, ejusdem esse naturæ divinas hypostases, et tamen eas diversæ dignitatis assereret eo sensu quo adversarii autumant (1).

129. Ad id quod additur: Origenes naturæ unitatem *innuit* tantum, *Dist.* Quia res ipsi erat adversus Noëtum, confundentem tres hypostases unamque asserentem, *trans.*; quasi dubitaret, an una esset trium personarum natura, *neg.* Perpetuo insistebat Origenes in distinctione personarum ob hæresim tunc exortam, nunquam tamen dubitavit, an una trium personarum natura esset; sic inter cetera scribit Patrem, Filium et Spiritum Sanctum unam esse nubem, quæ justos obumbrat: *Quænam*, inquit, *lucida ea nubes et justos obumbrans?... An paterna forte virtus est, a qua Patris vox exit?... Forsitan vero et Spiritus Sanctus nubes lucida est?... Quin et audacter Salvatorem nostrum lucidam esse nubem pronunciabo... lucida quippe Patris et Filii et Spiritus Sancti nubes veros Jesu discipulos obumbrat* (2).

130. Similiter resp. ad illud quod subjungitur: veram *precationem* Christo non deberi Origenes docet, *Dist.* Quatenus conten-

(1) Ad ostendendum Origenem æqualitatem divinarum personarum agnovisse, satis sit in medium adducere quæ scribit, *In Matth.* tom. XII, n. 20. p. 539, de beneficio quod per Christum consequuntur qui baptizantur: Εἰς ὄνομα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἅπερ τρεῖς ἡμέραι εἰσὶν ἅμα ἐνεστηκυῖαι αἰωνίως τοῖς δι' αὐτὰς υἱοῖς τοῦ φωτός. Id est, *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, qui quidem tres dies sunt, æternum simul existentes his, qui per eas filii sunt lucis*, et tom. XV, n. 51, vocat ἀρχικὴν Τρίαδα, *imperatricem Trinitatem. Adorandam Trinitatem*, tom. VI, *In Joan.* pag. 124, et alibi passim.

(2) Tom. XII. *In Matth.* num. 42, p. 565: Φωτεινὴ γὰρ πατρὸς, υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος νεφελὴ ἐπισκιάζει τοὺς γνησίους Ἰησοῦ μαθητάς. Cfr. etiam tom. VI *In Joan.* n. 23, pag. 138 et Hom. XVIII *In Jerem.* n. 9, p. 251 edit. Delarue.

debat fideles debere in precibus suis conformari praxi Ecclesiæ, *conc.;* quatenus in Christo veram non agnoverit divinitatem, *neg.* Ecclesia enim consuevit tum in publica liturgia tum in aliis publicis precibus orationem et sacrificium offerre Patri, ut fonti totius divinitatis, per Pontificem summum animarum nostrarum ac mediatorem Christum. Hoc ipsum contendit Origenes præstandum esse a fidelibus omnibus ad servandam uniformitatem. Ceterum cum ibidem doceat Origenes fieri Filio *obsecrationem, postulationes* et *gratiarum actiones*, quæ profecto uni Deo debentur, patet quænam fuerit ejus mens (1).

PROPOSITIO IV.

Mysterium sanctissimæ Trinitatis rectæ rationi adversari nullo modo ostendi potest.

131. Hanc propositionem adstruimus tum adversus incredulos tum adversus Socinianos et rationalistas, qui cum illis causam communem faciunt, et eo nervos omnes intendunt, ut evincant Trinitatis dogma repugnantiam involvere, ideoque rectæ rationi adversari. Ast perperam. Quod sic evincimus :

132. 1° Indirecte : Ex dictis certum est dogma Trinitatis a Deo revelatum esse; ergo, concludimus, impossibile est, ut rectæ rationi adversetur. Deus enim sibi adversari non potest, nec proinde tradere per revelationem contrarium ei, quod nos docet per rationem, cum utriusque auctor sit.

133. 2° Directe : Nullam possunt adversarii evincere repugnantiam in dogmate Trinitatis, nisi ostendant unitati essentiæ repugnare distinctos existendi modos, cujusmodi esse diximus divinas hypostases seu personas; sed hoc nunquam ostendere potuerunt; 1° quia repugnantia ostendi non potest nisi per comparationem duarum idearum, quæ sese invicem excludant, ex. gr. circuli et quadrati; atqui ipsi adæquatam divinæ essentiæ ideam non habent, neque adæquatam ideam modorum seu personali-

(1) Cfr. Maran. op. cit. lib. IV, cap. 16, n. 8. Verum de hoc argumento iterum instituetur sermo ex occasione canonis cujusdam africani, qui pariter objicitur.

tatum, quæ afficiunt divinam essentiam; ergo... 2° quia ipsi judicium ferre non possunt nisi de iis, quæ subsunt naturali rationi; atqui dogma SS. Trinitatis est supra naturalem rationem; ergo impossibile Unitariis est ostendere mysterium SS. Trinitatis rectæ rationi aliquo modo adversari.

DIFFICULTATES.

134. Obj. 1° Dogmate Trinitatis ad sanæ rationis principia revocato, neminem fugit *primo* omnem in Deo pluralitatem rationi aperte repugnare, 2° *deinde* quamlibet Trinitatis explicationem philosophicam, 3° sive unum subjectum et triplicem ejus rationem aut operationem, sive tria subjecta intelligendi et volendi (cfr. Matth. XXVI, 39.) facultate prædita defendat, 4° necessario abire vel in *sabellianismi* (*modalismi*) vel in *tritheismi* aut *arianismi* decreta, ab Ecclesiis olim damnata. 5° Semina propterea varia hujus dogmatis, quæ in libris sacris reperiuntur, explicari debent *partim* e philosophematibus quibusdam judaïcis et platonicis, quæ quidem ævi incultioris indolem redolentia jam ante religionis christianæ originem divulgata erant, *partim* ex pio quodam in magistrum divinum reverentiæ sensu, quo imbuti sacri scriptores Jesu ipsius de messiana sua dignitate sententias exornarunt et amplificarunt (1). Ergo.

135. Ad 1m, *Dist.* Neminem fugit omnem in Deo pluralitatem rationi aperte repugnare in divina natura vel essentia, *conc.;* in personis, *neg.* Hoc postremum ostendere deberent adversarii, quod tamen non præstant, sed mera assertione contenti sunt (2). Monotheismus, non obstante dogmate Trinitatis, semper fuit doctrinæ christianæ fundamentum.

136. Ad 2m, *Neg.* suppositum, hic nempe inquirendus esse de explicatione philosophica, quæ locum nullum habet in hoc dogmate, in quo non agitur nisi de sola fide, qua credere jube-

(1) Wegsch. § 92 et 98.

(2) Sane adversarius, quem confutamus, ut evincat hanc inesse apertam repugnantiam cum sana ratione, remittit ad ea, quæ scripsit § 59; at illic ne verbum quidem habet, quo ejusmodi repugnantia adstruatur. Hac ratione abutitur lectoris credulitate.

mur tres distingui personas subsistentes in eadem numerica essentia divina. Explicatio philosophica non adsciscitur nisi ad ostendendam in dogmate nullam inveniri repugnantiam (1).

137. Ad 3m, *Dist.* Si pro subjecto habetur essentia divina, utique unum est, cujus una naturalis est operatio, voluntas, etc. et triplex, seu potius trina ratio subsistendi; sin vero pro subjecto habeantur personæ, tunc tria subjecta in Deo inesse dicimus, et in quolibet eorum propriam esse personalem intellectionem et volitionem, quæ *notionales* etiam dicuntur. Locus autem citatus ex Matth. XXVI, 39 : *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu,* solum evincit duas esse in Christo voluntates, divinam et humanam, pro utraque ipsius natura.

138. Ad 4m, *Neg.* Ecclesia enim Catholica, quæ semper professa est dogma Trinitatis, neque in *sabellianismi* aut *modalismi,* neque in *tritheismi* aut *arianismi* decreta abivit; sed et antiquitus et nunc etiam ejusmodi decreta damnavit ac damnat. Quin potius dogma catholicum de Trinitate est sola ratio, qua possimus illis scopulis non impingere (2).

139. Ad 5m, *Neg.* Sed ex doctrina ipsius Christi ejusque sensu traditionali, qualis semper in Ecclesia viguit, *semina* illa explicari debent, si tamen semina et non potius expressæ et apertæ sententiæ vocandæ sunt. Neque Patres neque Ecclesia, multo minus scriptores sacri quidpiam e philosophematibus judaïcis aut platonicis mutuati sunt. Non est satis hæc affirmare, sed præterea ostendere factum istud deberent rationalistæ ad efficiendum quod intendunt, nec tamen probant. Contra vero hæc tria explorata sunt : 1° non aliunde veteres hæreses circa hoc mysterium ortas esse, quam ex eo quod voluerint earum auctores ad philosophorum placita revocare simplicitatem fidei (3); 2° veteres Patres,

(1) Recolantur superius dicta cap. 2.

(2) Cons. Petav. *De Deo*, lib. II, capp. 3 et 4; in hoc posteriori capite § 8 et seqq. illustrat nonnullorum Patrum doctrinam, qua ex distinctione divinarum personarum iidem ita deducunt summam Dei simplicitatem, ut Deus non esset summe simplex, nisi tres realiter in eo distinguerentur personæ.

(3) Cfr. Petav. *De Trin.* lib. I, capp. I, 2; ac rursum cap. 8, ubi

qui passim platonismi ab adversariis nostris accusantur, sum-

fuse ostendit nihil plane habere commune Platonis doctrinam in illa fucata Trinitate, quam insinuat, cum dogmate christianæ religionis, ac toto cœlo differre; quinimo merito adstruit omnes errores, qui circa dogma Trinitatis in Ecclesia profluxerunt, ex Platonis et Aristotelis commentis profluxisse, quibus magis addicti erant illi hæretici quam doctrinam a Christo traditæ. Id ipsum præstitit Domnus Prud. Maran, in *Præf.* editionis. opp. S. Justini, p. I, cap. I, ubi ostendit nec Platonem neque ejus discipulos quidpiam de Verbo, Dei Filio, suspicatos fuisse. Cfr. etiam idem auctor in opere *De Divinitate Christi*, lib. IV, cap. I, § 8. Frustra Cudworth. *System. intellect.* cap. 4, § 36, nititur vindicare Platoni germanam de Trinitate sententiam. Quoniam vero incidimus in Trinitatem platonicam, juvat observare, adversarios nostros, qui neque in Scripturis neque in primæva traditione inveniunt dogma de Trinitate, idem postea offendere fere apud omnes populos. Sane Ammon, *Bibliot. Theol.* tom. I, pag. 160, ejusdem semina antiquis populis haud ignota esse perhibet. Pfanner, *Syst. theol. gent.* cap. 3, fuse disserit de Trinitate Ægyptiorum, perinde ac Iablonsky in *Pantheo Ægypt.* Sic Vogel, *Uber die religion der alten Ægypter*, etc. seu, *De religione veterum Ægyptiorum et Græcorum*, Norimb. 1793. De Trinitate Indorum scripsit Anquetil du Perron, *Oupnekat*, hoc est, *Decretum tegendum*, 2 vol. Argent. 1801, in-4°, tom. I, pag. 8 et seqq. Sic pariter Schlegel, *Weisheit der Indier*, seu *Sapientia Indorum*, pag. 108; Mayer, *Brahma, oder die Religion der Indier*, id est, *Brahma, seu religio Indorum*, quæ est brahmaismus, Lipsiæ 1818, pag. 37. De Trinitate platonica vidimus egisse Cudworth loc. cit. Scripserunt præterea Tiedemann, *Geist der speculative Philosophie*, seu *Spiritus speculativæ philosophiæ*, cap. 2, pag. 118 et seqq.; Tennemann, *De divina mente ex platonica philosophia*, in Paulus *Memorabil.* p. I; Wundemann, *Geschichte der Christliche Glaubens-Lehre*, id est, *Historia doctrinæ christianæ fidei* etc. tom. I, pag. 186 et seqq. De Trinitate cabalistarum scripsit Eichhorn, hoc titulo: *Secreta doctrina veterum Orientalium et Hebræorum*, Lipsiæ 1805, pag. 93 et seqq. et p. 165 et seqq. *Bibliot. biblicæ litterat.* III, part. 2 (Hallenberg). Wundemann vero lib. I, pag. 194 et seqq. et Stahl apud Eichhorn, *Bibl. bibl. litt.* tom. IV, pag. 814 et seqq. scripserunt super origine, quam (juxta ipsos) christianum de Trinitate dogma e Philonis de Θεῷ λόγῳ καὶ πνεύματι θείῳ, seu *De Deo, Verbo et Spiritu Divino*, doctrina duxerit. Plura alia de Trinitate, quam quidam visi sunt sibi deprehendere apud ethnicos, vide in Joan. Alberti Fabrii, *Bibliographia antiquaria*, cap. 8, n. 10, pag. 337, edit. 3, Hamburg. 1760.

Ceterum Cl. Dr. Joan. A. Möhler, in opere, quod inscribitur *Athanasius der grosse*, etc. seu, *Athanasius Magnus*

mopere abhorruisse in rebus fidei ab illis placitis (1); 3° eos doctrinam de Trinitate constanter repetere ex traditione divina in sacris litteris fundata (2).

140. Ad 6m, *Neg.* Hæc pariter gratuita assertio est, imo et blasphema atque injuriosa sacrorum scriptorum veracitati, quasi

et Ecclesia temporis, etc. Moguntiæ 1827, pag. 56 et seqq. præclare observat, 1° distinguendam esse fidem Ecclesiæ circa Trinitatem ab explicationibus individuorum. Fides est a Scriptura et traditione, et in eam omnes unanimiter conveniunt. Quomodo vero fides componatur cum rationis ideis, id non spectat ad Ecclesiæ fidem. Discrepantia opinionum, imo et errores individuorum in hac concordia instituenda non officiunt fidei. Si apologetæ christianæ religionis fidem in Trinitatem vel divinitatem Filii invexissent, ipsimet sibi creassent difficultatem adversus religionis fidem, quam defendendam susceperant. Nemo vero, qui alicui causæ patrocinetur, eamdem sibi difficiliorem efficit. Si igitur tuebantur divinitatem Christi, ideo tuebantur, quia hanc fidem invenerunt. 2° Observat distinguendam fidem Trinitatis ab animi notione seu mentis conceptu de eadem. Illa semper firma et inconcussa manet; at si obscurus sit mentis conceptus circa eamdem, oriuntur obscuritates in ejus expressione ac vacillatio. Hic conceptus evolvi adhuc debebat, et ad hoc opus erat contradictione hæretica, et sane ex hæretica contradictione ejusdem fidei notio seu conceptus evasit magis firmus et determinatus. 3° Ad has dilucidationes speculativas speciatim quod attinet, Patres juxta ipsum interdum se duci passi sunt ideis platonicis. Sibi visi sunt aliquam mysterii Trinitatis delucidationem deprehendisse in ideis platonicis, etsi obscuriora sint, quæ Plato de his protulit, ipso dogmate christiano, adeo ut dissenserint ipsi platonici in magistri mente exponenda (Petav. *De Trin.* lib. 1, cap. 1). Quod innocenter a Patribus factum esse quisque fatebitur, qui recordetur, non ita pridem gravissimos theologos gavisos esse philosophia naturali ac gloriatos se in ejus nonnullis considerationibus invenisse argumenta evidentissima Trinitatis, Incarnationis, etc. Male tamen quispiam contenderet universam Ecclesiam Catholicam fuisse philosophiæ naturali innixam. Ejusmodi ideæ in paucis inveniebantur, et Ecclesia ipsis extranea omnino erat. Et ipsum dicatur de Patrum ætate. Ecclesia profitebatur in simplicitate ac fide redemptorem ut Deus, ac beata erat in hac fide. Quod sane patet ex confessione martyrum. Hinc Patrum sensus in hac parte erat individualis. Hæc discussio respectu Catholici exhibet quidem valorem *historicum*, non autem *ecclesiasticum*. Eo magis quod ipsorum discrepantia in ejusmodi conceptu, Irenæo teste, molestiam ipsa ætate sua ingesserit.

(1) Cfr. Baltus, *Défense des saints Pères accusés de Platonisme*, liv. II, cap. 3.

(2) Vid. Petav. in *Præf.* ad libros *De Trinit.*

nempe ipsi voluerint omnes in gravissimum errorem et idololatriam inducere ob pium suum affectum erga Christi personam. Hoc tamen lucri habemus ex hac adversariorum confessione, doctrinam Trinitatis in Scripturis contineri; quibus tamen ipsi fidem adhibere detrectant, licet profiteantur se Scripturas assumere tamquam unicam fidei regulam, ut indulgeant privato suo sensui. Videant hic Protestantes, quo ducat ipsorum principium fundamentale.

141. Inst. primo. 1° Axioma philosophicum est : *Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.* Huic vero principio directe opponitur mysterium Trinitatis; etenim Deus et persona realiter inter se minime distinguuntur; ergo si unaquæque persona idem est cum natura divina, divinæ personæ eædem erunt inter se. 2° Hinc sic licet argumentari ex illo axiomate : Pater est Deus, Filius est Deus; ergo Pater est Filius, et vicissim; et en nos in *sabellianismum.* 3° Quod si dicatur personas realiter distingui inter se, concludi pariter debet jam realiter distingui divinam naturam, ut patet ex ipsa personæ definitione tradita a Boëtio et ab omnibus theologis admissa, quæ est *rationalis naturæ individua substantia.* 4° Itaque, qua ratione valet hæc inductio : Pater est persona divina, Filius est persona divina, Spiritus Sanctus est persona divina; ergo tres sunt personæ divinæ, eadem ratione valet et ista : Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus Sanctus est Deus : ergo sunt tres Dii; 6° imo et alia non minus absurda : Deus est trinus in persona; atqui quælibet persona divina est Deus; ergo quælibet persona divina trina est in personis. 6° Confirmatur ex eo, quod nomen personæ in se substantiam includit, ergo, multiplicatis personis, multiplicatur divina substantia; et en nos in *tritheismum* delapsos. 7° Restat igitur ut unicam admittamus in Deo personam, prout unicam in ipso agnoscimus naturam, quod exprimit ipsa vox et notio Dei, quæ indicat naturam subsistentem, ideoque personam unicam et singularem, 8° utpote infinitam et indivisibilem, 9° ac omnino simplicem, quæ nec patitur compositionem, quæ ex numero personarum exsurgit, 10° nec aggregationem ex pluribus entibus perfectis diversa existentia donatis, cujusmodi sunt personæ; 11° et sic illud

effugitur incommodum, quod una persona divina careat ea perfectione, qua ab altera distinguitur. Ita fere nugatur Crellius.

142. Resp. Ad 1m, *Dist. maj.* In quo sunt eadem, *conc.;* in quo non sunt eadem, *neg.* Hinc *neg. min.* Personæ enim divinæ idem sunt cum natura divina, et sub hoc respectu sunt pariter idem inter se, eadem siquidem in omnibus est divina natura; at idem non sunt in modo subsistendi, seu in personalitate, qua inter se relative distinguuntur. Nam paternitas non est filiatio; et idem dicatur de spiratione. Sic ex. gr. longitudo idem est cum spatio quod afficit, altitudo pariter idem est cum spatio, id ipsum dic de magnitudine, quæ ex utraque exsurgit; longitudo tamen non est latitudo, nec vicissim; quod æque valet in magnitudine, quæ præcise neque altitudo est neque longitudo, sed ex utraque coalescit. Ac propterea negatur consequentia (1).

143. Ad 2m, *Neg.* Sed solum ex dictis inferri potest: ergo Pater et Filius sunt Deus; cum in natura tantum divina unum sint, non in modo subsistendi; et en quomodo evadamus sabellianismum.

144. Ad 3m, *Neg.* Ad probat. autem, *Dist.* Persona est rationalis naturæ individua *substantia*, id est, *subsistentia*, *conc.;* substantia simpliciter, *neg.* Nec alium sensum patitur Boëtiana definitio, neque alio sensu admittitur a theologis (2).

145. Ad 4m, *Neg.*, et nego paritatem illationis; in prima enim argumentatione vox *persona* denotat modum subsistendi, qui distinctus et proprius in unaquaque persona est, ac proinde multiplicatis personis multiplicatur et modus subsistendi proprius; at in altera argumentatione vox *Dei* denotat naturam, quæ eadem in unaquaque persona est; ideoque multiplicatis personis seu modis subsistendi non multiplicatur natura, quæ eadem semper est, licet diversis modis affecta.

(1) Cons. Card. Albarus Cienfuegos S.J. *Ænigma theologicum*, 2 vol. in fol. Vien. 1717, cujus scopus est ostendere dogma Trinitatis nullatenus contradicere huic vulgato principio per se noto: *Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.*

(2) Cfr. Suarez, tom. II. *Metaph.* disp. XXXIV, n. 13, et in *Comment. in 3 part. S. Thomæ*, disp. XIII, sect. 2.

146. Ad 5m, *Neg.* Hæc enim argumentatio non est nisi merus paralogismus; diverso enim sensu vox *Deus* sumitur in majori propositione ab eo, quo sumitur in minori; in majori enim usurpatur ad naturam significandam in concreto, prout in tribus personis subsistit; in minori autem prout contracta ejusmodi vox est ad unam subsistentiam seu personam designandam.

147. Ad 6m, *Dist.* Nomen *personæ* substantiam includit indirecte, *conc.;* directe, *neg.* nam directe nonnisi subsistentiam significat illius ejusdemque naturæ, quæ in divinis a ceteris personis possidetur per propriam subsistentiam; ac proinde negatur consecutio. Et en rursum quam facile Catholici se a labe tritheismi mundos servent.

148. Ad 7m, *Neg.* Vox autem et notio *Dei* indicat naturam subsistentem, *Dist.* Una vel multiplici, id est, trina subsistentia, *conc.;* unica tantum ac singulari, *neg.* Ex divina enim revelatione novimus naturam divinam trina subsistentia affici.

149. Ad 8m, *Dist.* Et hoc ipso, quod infinita sit natura divina, plures admittit subsistentias, quarum capax non est natura finita, *conc.;* obstat personarum pluralitati, *neg.* Hinc est quod in creatis pro multiplicitate personarum multiplicentur naturæ et individua, non autem in Deo, qui utpote infinitus potest sub diverso respectu affici, et plures subsistendi modos admittere. Ex eo autem quod natura divina indivisibilis sit, sequitur tantum personas esse indivisas, non autem indistinctas.

150. Ad 9m, *Dist.* Si numerus exsurgeret ex partibus divinæ naturæ, induceret compositionem, *conc.;* si ex diverso tantum modo subsistendi ejusdem naturæ, *neg.* Eo magis quod modi isti non distinguantur inter se nisi relative, et identificentur cum ipsa natura divina.

151. Ad 10m, *Neg.* Secundum nuper dicta; divinæ enim personæ, non diversa, sed eadem existentia fruuntur, etsi modus existendi distinctus sit in qualibet persona (1), ut sæpe diximus, nec tres personæ, proprie loquendo, sunt tria entia, sed idem ens divinum trina subsistentia donatum.

(1) Cfr. Petav. *De Trin.* lib. IV, cap. I § 5 et seqq.

152. Ad 11m, *Neg.* suppositum, tum quia adhuc quæstio est, num proprietas personalis possit dici perfectio; ad summum enim dici potest eam esse perfectionem relativam, ac mixtam eo sensu quo expositum est in tractatu de Deo (1); tum quia ex identitate hujus proprietatis cum natura, quam unaquæque persona totam possidet, mediate saltem perfectiones et proprietates aliarum personarum secum habet.

153. Inst. secundo. Quo prosperiore successu ætas recentior historiæ, philosophiæ et philologiæ studiis operam dedit, eo difficilius sibi persuadere potuit de veritate dogmatis Trinitatis. Itaque factum est, ut et philosophi et ipsi theologi plus minusve ab eo deflecterent. Imo eorum, qui formulam publicam tueri volebant, haud pauci variis modis eam sic explicare studebunt, ut natura et usus dogmatis intelligerentur. Demum alii doctrinam istam nec cum libris sacris, nec cum sana ratione conciliari posse libere professi sunt. Cum igitur omnino dogmatis de Trinitate historia doceat, quicumque fuerint subtilius illud explicandi conatus, his vel ad *arianismum* vel ad *tritheismum* vel ad *sabellianismum* theologos abductos fuisse, præstat eo dimisso ad saniora nos convertere (2).

(1) Num. 187, p. 88 hujus voluminis.

(2) Wegsch. § 91. Quid sentiant Sansimoniani de Trinitate, expositum a nobis est in tractatu de Deo, quid vero sentiant ipsorum fratres nuperi Templarii, placet hic exponere ex ipsorum codice, cui titulus *Levitikon, ou Exposé des principes fondamentaux de la doctrine des chrétiens catholiques primitifs*, Paris 1831, (sic enim impii hi homines se vocant, non contenti profiteri cum Sansimonianis pantheismum et autotheismum). Pag. 65, legitur : *Dieu est composé de trois puissances, savoir : Père, Fils et Esprit. Dieu Père est l'être infini, composé de tout ce qui est. Dieu Fils est l'action, produit de la puissance éternelle du Père ou de tout ce qui est, produit infini, qui se manifeste sans cesse en tout, pour tout et par tout, et dans l'ensemble de tout ce qui est, et dans les modifications infinies et perpétuelles que subissent les parties de tout ce qui est. Dieu Esprit est l'intelligence, produit de la puissance du Père et de la puissance du Fils, produit infini, qui constitue l'intelligence de l'ensemble ou réunion de tout, et les modifications infinies d'intelligence de l'infinité des parties dont se compose cet ensemble ou grand tout, etc. Les trois puissances dont je viens de parler, ne pouvant pas exister l'une sans l'autre*,

154. Resp. *Neg. cons.* Nam historia dogmatis de Trinitate, prout a rationalistis traditur, non evincit nisi 1° absolutam necessitatem subjiciendi rationem nostram in obsequium fidei; 2° protestantismum suo fundamentali principio de omnimoda independentia rationis a legitima auctoritate divinitus constituta viam aperuisse omnibus recensitis aberrationibus; 3° theologos, quorum adversarius meminit, non esse nisi protestantes, qui hac in parte ipsorum *Emendatorum sacrorum* vestigia secuti sunt, et facto ipso ostenderunt, unicam viam ad tuendam fidem esse Ecclesiæ auctoritatem; 4° omnes plus minus errasse, quo longius a tali auctoritate deflexerunt, ut spiritus privati commenta sectarentur; nec posse nisi per reditum ad eam Ecclesiam, quam eorum majores reliquere, fidem, quam amiserunt, recuperare; 5° non studium historiæ, philosophiæ ac philologiæ ætatem recentiorem (protestantismi) ad incredulitatem circa hoc mysterium aliaque christianæ religionis dogmata deduxisse, sed abusum ejusmodi studii, et malam fidem eorum, qui eam historiam consectati sunt, prout ostendimus.

CAPUT III.

DE VERBI SEU FILII DIVINITATE ET CUM PATRE CONSUBSTANTIALITATE.

155. Etsi valde affines sint errores veterum Arianorum et So-

forment dans leur trinité une puissance infinie, une et indivisible, qui est la puissance universelle *ou Dieu. Conséquence : chaque portion du grand tout, ou Dieu, devant nécessairement participer aux puissance de ce même grand tout, ou Dieu, chacune des portions infinies du grand tout doit necessairement jouir d'une portion de son* existence, *de son* action *et de son* intelligence *infinies, quelles que soient d'ailleurs les modifications auxquelles peut être soumise, à l'infini, chaque portion du tout, tant par rapport à sa manière (état ou puissance) d'être, que par rapport à son etat ou sa puissance d'action ou d'intelligence. Je crois à la vérité de la religion catholique, qui nous a été transmise par Jésus*, etc. En novum Philosophema, quod valde arridere debet nostris rationalistis, si quidem et templarii protestantur se credere in Deum et Jesum Christum, sed ad *saniora* se converterunt, nempe pantheismum, et in hoc agnoscunt Trinitatem. En quo deveniat humana ratio sibi relicta !

cinianorum, aliquod tamen inter eos discrimen est. Etenim veteres Ariani directe impugnarunt divinitatem Verbi seu Filii, ejusque cum Patre consubstantialitatem, ideoque indirecte divinitatem Christi; recentiores autem Sociniani directe impugnant divinitatem Christi, indirecte autem divinitatem Verbi.

156. Rursum Ariani, prout omnibus hæreticis contigit, nunquam sibi constiterunt; ab initio enim Verbum creaturam dixerunt, et in tempore conditum; postea vero creaturam quidem, sed ab æterno procreatum ex non extantibus autumarunt; magis deinde magisque a primævo errore deflectentes, divinitatem etiam ei tribuerunt, sed inferioris dignitatis, et diversam ab ea, quam Pater habet; sed nunquam adducti sunt, ut eum Patri consubstantialem profiterentur (1).

157. Semiariani juxta recentiores criticos veram fidem circa Filii divinitatem tenuerunt; sed in eo peccabant, quod abhorrerent a voce ὁμοουσίου seu *consubstantialis;* ceterum circa dogma recte sentiebant. Hinc est quod inter orthodoxos passim jam recenseantur (2); etsi a pervicacia excusari nequeant in rejicienda fidei tessera, ab Ecclesia consecrata ad secernendos Catholicos ab hæreticis (3).

(1) Cfr. Petav. *De Trin.*, lib. I, cap. 7 et seqq. Vide etiam Chr. Lupi *dissertationem proœmialem ad Syn. Nicæn.* tom. I, opp. cap. 12 et seqq.

(2) Cfr. Nat. Alex. disp. 4, in sæc. 4, *De voce ὁμοιούσιον*, ubi exponit diversum sensum, quo vox ista accepta est; tum addit, per eam exprimi fidem Nicænam æque ac voce ὁμοούσιον quosdam Episcopos contendisse, ac Semiarianos dictos hac de causa, quod vocem ὁμοούσιον respuerent. Hos ait recte de fide sensisse, ac proinde catholicos fuisse. Cons. etiam Maran. op. cit. lib. II, cap. 6, num. 5 et lib. IV, cap. 32, ubi ostendit falso cognomine Semiarianos dictos fuisse Episcopos illos, qui vocem ὁμοούσιον rejiciebant, quum in dogmate catholico adstruendo cum ceteris omnino convenirent. Hic ipse doctissimus auctor jam pridem, nempe anno 1722, dissertationem ediderat *Sur les semiariens*, in qua novam editionem operum S. Cyrilli Hierosolymitani a P. Toutté adornatam, defendit adversus censuram PP. Trivoltiensium, in iis quæ ipse scripserat in diss. III, præmissa operibus S. Cyrilli, præsertim cap. 3.

(3) Res semper periculi plena est, velle a recepta et consecrata ab Ecclesia loquendi formula recedere. Hæc enim unica fuit ratio, quare in suspicionem Arianæ hæreseos venerint apud non

158. Rationalistæ et biblici neoterici omnem Arianam impietatem et Socinianismum non solum amplexati sunt, sed extenderunt, ita ut Ariani et Sociniani præ istis pii ac religiosi videri aliqua ratione possint. Nam non solum Christum ut purum hominem cum Photinianis et Samosatenis traducunt, sed eo progressi sunt, ut dicant, Verbum seu Dei Filium non aliud esse nisi quoddam Dei attributum, non autem personam subsistentem; Christum vero ut *Theurgum* passim habent, qui se accommodavit præconceptis populi sui ideis, nec valuit ab omnibus erroribus popularibus contribules suos abducere; aliaque his similia blasphemantes effutiunt.

159. Quæ directe spectant ad Christum ejusque divinitatem reservantes ad tractatum de Dominica Incarnatione, hic nos tuendam tantum suscipimus Verbi seu Filii divinitatem, ejusque cum Patre consubstantialitatem, etsi ob materiæ necessitudinem nonnulla dicere cogamur, quæ directe ad Christi divinitatem pertinent.

160. Ne vero propositiones absque necessitate multiplicemus, in tuto posita veritate fundamentali divinitatis et consubstantialitatis Verbi seu Filii, sive ex Scriptura, sive ex sensu traditionali, per modum corollariorum deducemus ipsius peculiarem subsistentiam, et veritatem ac rectitudinem Nicænæ definitionis. Sit igitur

paucos Patres Episcopi illi, qui nunquam vocem *homousion* adoptare voluerint, etsi dogma per vocem illam expressum, ut dictum est, profiterentur. Quamquam enim verum sit, quod S. Hieronymus scribit in *Dialogo adversus Luciferianos*, num. 34: *Non erat curæ Episcopis de vocabulo, cum res esset in tuto*, quia, ut optime animadvertit S. Gregorius Naz. *Epist.* xxvi, non in verborum sono, sed in sententiis veritas, est; attamen certum est, Ecclesiam semper sollicitam fuisse in sartis tectisque custodiendis nonnullis formulis, juxta Apostoli monitum, II ad Tim. I, 13: *Formam habe sanorum verborum*; eo vel maxime, quod hæretici et novatoros omnes sub ambiguitate quarumdam vocum, quæ optimum sensum præ se ferunt, soleant se tegere; et sic incautis venenum propinare.

PROPOSITIO I.

Verbum est vere ac proprie Deus et Filius Dei ac Patri consubstantiale.

161. Hæc propositio de fide est, ut patet ex symbolo Nicæno, quo jubemur credere *in Filium Dei unigenitum, ex Patre natum ante omnia sæcula, consubstantialem Patri.* Sic vero ejus veritatem evincimus : 1° Ex demonstratis in præcedentibus propositionibus tres sunt in una eademque divina essentia personæ distinctæ, Pater, Filius et Spiritus Sanctus. Ergo, concludimus, Verbum est vere et proprie Deus et Filius Dei ac Patri consubstantialis. Hinc illa omnia, quæ illic adduximus, tum ex Scriptura, tum ex traditione, ad demonstrandum dogma SS. Trinitatis, Verbi pariter seu Filii divinitatem, ejusque cum Patre consubstantialitatem pariter demonstrant.

162. 2° Directe præterea id evincimus ex iis, quæ Filium peculiariter afficiunt, quibus jam allata majus robur accipiunt ac firmitatem. Ac primo quidem huc spectat initium Evangelii S. Joan : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum; hoc erat in principio apud Deum ; omnia per ipsum facta sunt.* Ex his habemus quatuor : Verbi æternitatem, *erat* enim *in principio* seu ante omne tempus ; habemus Verbum ut distinctum a Patre, siquidem *erat apud Deum;* habemus ejus divinitatem, nam *Deus erat Verbum;* habemus denique virtutem ejus creatricem, etenim *omnia per ipsum facta sunt.*

163. Huic Evangelii initio congruunt omnia, quæ in ipsius Evangelii decursu de eodem Verbo carne facto dicuntur et ita connexa inter se sunt, ut illo posito in nativa sua significatione, omnibusque metaphoris remotis, omnia cohæreant, illo sublato, cetera inintelligibilia fiant ; ut cum dicitur, Filius *unigenitus, qui est in sinu Patris* (Ib. v. 18), unigenitus Filius Dei (III, 16), qui sit in cœlo, dum loquitur in terra (Ib. 13), qui faciat quæcumque Pater suus facit (v. 19), qui Patrem suum dicat Deum, æqualem se faciens Deo (Ib. 18), qui sibi tribuat potestatem

homines ad vitam resuscitandi (VI, 40 et alibi passim), qui aperte profiteatur, se e cœlo descendisse (ib. 38), exivisse a Deo (XIII, 13; XVI, 27), exivisse a Patre (ib. 28), unum esse cum Patre (X, 30), se in Patre esse et Patrem in se (ib. 38), se præexistisse non solum Abrahamo (VIII, 58), sed et mundi creationi (XVII, 5), qui prædicet se esse viam, veritatem et vitam (XIV, 6), qui fidem in se tamquam in Filium Dei exigat (IX, 35; XI, 26 et 27), et adorationem admittat (ib. 38); qui ut credatur Filius Dei, totum Evangelium scriptum est (XX, 35). Unde sic ratiocinamur : Ille vere et proprie Filius Deus est, ac Patri consubstantialis, qui Deus, Filius Dei, æqualis Deo dicitur et creditur et adoratur, qui eadem æternitate, potestate præditus perhibetur cum Patre suo qui a Deo procedere, aut exire dicitur, et ita tamen ut cum eo sit, unum sit, in eo sit, etc.; atqui ex allatis tale est Verbum seu Filius; ergo.

164. His consonant, quæ idem Apostolus et ceteri Evangelistæ atque Scriptores reliqui Sacri de eodem scribunt. Joannes quidem (I Ep. I, 1 et seqq.) eum vocat *Verbum vitæ et vitam manifestatam*, nempe in carne, vitam æternam, quæ erat apud Patrem et apparuit nobis; et cap. V, v. 20, rursum eum vocat, *verum Deum et vitam æternam;* reliqui tres Evangelistæ referunt, eum fuisse morti adjudicatum, eo quod se dixerit *Filium Dei*, ut Matth. XXVI, 64; Marc. XIV, 62; Luc. XXII, 70, et eo quidem sensu, ut blasphemiæ reus fuerit habitus, et juxta Legem Mosaicam, prout eam Pharisæi intelligebant, debuerit mori (Joan. XIX, 7). Quare Apostolus Paulus non solum eum vocat Filium *Dei proprium* (Rom. VIII, 32), Filium *suum*, nempe Dei (Gal. IV, 4), *Deum* (Rom. IX, 5), *Dominum gloriæ* (I Cor. II, 8), *magnum Deum* (Tit. II, 13), *Deum Salvatorem* (ib. III, 4 et alibi passim), sed præterea (Heb. I, 2 et seqq.) eum Filium dicit, *per quem* (Deus) *fecit et sæcula; qui sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens.* Quibus verbis tum æternitatem ac omnipotentiam, seu omnimodam potestatem, tum divinam naturam hujus Filii Dei apertissime prædicat.

165. Quæ quidem aliaque permulta, quæ brevitatis gratia præ-

termitto, adeo perspicua sunt, ut rationalistæ ipsi inficiari non potuerint, tum Christum sibi, tum Apostolos et Evangelistas Christo denominationem Filii Dei una cum divinis attributis vindicasse (1). Ex quibus rursum concludimus : Vel Christus et Scriptores Sacri deceperunt nos, vel fatendum est Verbum seu Filium Dei vere et proprie Deum esse ac Patri consubstantialem. At primum dici nonnisi impie ac absurde potest; quia Deus ipse auctor esset deceptionis nostræ, et non Christus spectari posset ut veritatis magister et veritas ipsa et illuminator mundi, sed esset pessimus veterator, qui nos in turpem idololatriam conjecisset; cui, ut a pluribus observatum est, longe præferendus esset Mahumetes ipse, qui nonnisi Deum singularem aperte docuit, seque ejus prophetam, omnemque prorsus idololatriam sustulit. Restat igitur, ut Verbum vere et proprie Dei Filium, Deum Patrique consubstantialem profiteamur.

DIFFICULTATES.

166. Obj. prima. Λόγος seu Verbum, de quo Joannes primus et solus locutus est, quasi carnem induisset, non est nisi philosophema, quo ipse usus est ad summe admirandi magistri virtutem, oculis hominum sublatam, sublimioribus phantasiæ imaginibus exornandam. Hoc autem philosophemate indicat λόγον hoc est, Dei vim spiritualem, scilicet rationalem, sapienter operantem, ante mundum conditum e Deo quasi progressam, et sub personæ, seu substantiæ singularis specie sæpissime cogitatam, quæ *a Spiritu Dei,* scilicet *Sancto* Judæorum Palæstinensium (Joan. I, 33) priorumque Evangelistarum (Matth. III, 16; Luc. I, 35 et alibi), et a σοφία seu sapientia in Proverbiis (I, 20 et seqq. VIII, 22) et Apocryphis (Sap. IX, 1-4; XVIII, 14-18 ; Siracidis seu

(1) *Verum enim vero*, scribit Wegscheider § 83, *quin attributa divinis simillima* (quare non *eadem ?*), *eum denominatione ista Filii Dei conjuncta, et dignitatem divinæ proximam* (dicere debuisset *eamdem*) *Christus et ipse sibi, ut Dei filio, in dictis nonnullis ei attributis* (notetur istud *attributis* juxta perversam rationalistarum intelligentiam), *et Apostoli Christo vindicaverint, dubitari nequit.* Pretioso certo est ista confessio ex ore adeo impiorum hominum.

Ecclesiastici I, 6-9; XXIV, 4 et seqq.) commemorata, haud longe abest, imo interdum eadem videtur. Similem imaginandi normam secuti Paulus et auctor Epistolæ ad Hebræos haud obscure tradiderunt, Deum condidisse mundum per naturam Messiæ sublimiorem (Coloss. I, 16; Heb. I, 2 et seqq.), quæ ipsa ante omnia creata sit (Coloss. I, 15, collat. 18; Prov. VIII, 22; Eccli. XXIV, 14); et posteaquam tempore constituto ad conditionem Jesu servilem sese demisisset, peracta hominum expeditione (Heb. I, 5), in cœlum recepta ac Patri quidem subjecta (I Cor. III, 22; XI, 3; XV, 25 seqq.; Ephes. I, 22; Heb. III, 2), sed summa præ omnibus spiritibus creatis dignitate a Patre sit exornata (Eph. I, 20-23; Philip. II, 9; Coloss. I, 15 et seqq.; I Tim. III, 16; Heb. I, 2 et 4) (1). Ergo.

167. Resp. 1° Ergo Scriptores Sacri, ut indulgerent phantasiæ et imaginationi, nos deceperunt; et universa Ecclesia per XVIII sæcula in turpissimo errore versata est, donec orirentur Germaniæ sidera G. Paulus, Suskindius, Eichhorn, Semlerus, Bertholdus, Rosenmüller, Kuinoel, Wegscheider aliique, qui demum sensum nobis reserarent, quo Joannes, Apostolus Paulus ceterique Scriptores Sacri eas voces usurparunt. Atqui tamen doctores isti mirifice etiam inter se dissentiunt, et ab aliis ejusdem scholæ impugnantur (2).

(1) Wegscheider § 83.

(2) Ut habeatur aliquod specimen summæ discrepantiæ, quæ inter neotericos biblicos rationalistas viget circa interpretationem vocis λόγου, quæ initio Evangelii Joannis occurrit, placet nonnullas sententias promere ex Georgio Rosenmüller, tom. II, in cap. I *Joan.* Juxta Clericum aliosque cum ipso, Joannes voce λόγος usus est, ut se opponeret iis, qui eo tempore voces nonnullas Platonicas e Philonis sumptas commentariis, et nominatim τὸν λόγον Christianæ ac Judaicæ religioni inferrent, et phrases a Philone usurpatas ad orthodoxum sensum revocarent. Quod vero attinet ad hujus nominis significationem, nonnulli putant τὸν λόγον dici rationem eo modo, quo dicitur *lux*, *vita*, *veritas*; et laudant pro hac sententia Origenem, et Epiphanium, illum in *Comment. in Joan.* pag. 40 et 41, istum *Hær.* LXXIII, qui asserit Christum dici τὸν λόγον, quod sit *Patris interpres.* Alii censent, Christum dictum esse λόγον, eo quod sit auctor rationalium creaturarum, et quod hominibus decreta Patris revelaverit; vel etiam, quod sit auctor *doctrinæ melioris*, *summus veræ sapien-*

Resp. 2° *Neg. antecedens, a*) quia ejusmodi excogitatio est valde injuriosa auctoribus sacris, ut patet; *b*) quia sero nimis inducta est, et toti antiquitati contraria, quæ ejusmodi commenta ne somniavit quidem; *c*) quia est violenta et contraria toti orationis seriei. Nunquam enim potest dici de prosopopæia vel symbolica notione, quod caro facta sit et habitaverit in nobis, ut de Verbo scribit Joannes v. 14; quod sit Filius Dei, Unigenitus Dei, æqualis Patri, etc. Adde cetera omnia, quæ in probationibus allata sunt, quæque nusquam in sensu proprio, sed semper in sensu figurato accipienda essent. Hujus autem sensus perpetuo

tiæ auctor et doctor; prout placet Doerdelin, Storrio, Eckermanno. Id alii rejiciunt, eo quod nuspiam in tali sensu reperiatur. Alii contendunt, Joannem ex paraphrasibus chaldaicis λόγον desumpsisse, ubi sæpissime מֵימְרָא יְיָ pro יְהוָֹה dicitur *Verbum Domini*. In hac voce, qua Chaldæus utitur, præter descriptionem et periphrasin *Dei summi* nihil inesse plerisque videtur. Sed Judæos per suum מֵימְרָא דַיְיָ significare voluisse divinam quamdam ἀπόστασιν, quam a Deo genitam, eique proximam atque simillimam judicarunt, ex V. T. chaldaicis paraphrasibus demonstravit Car. Aug. Theoph. Keil, *De doctoribus veteris Ecclesiæ culpa corruptæ per platonicas sententias theologiæ liberandis*, comment. II, in opus, quod inscribitur: *Acad.* tom. II, pag. 483 et seqq. Sic etiam Langius, *Die Schriften Johannis*, id est: *Scripta Johannis*, tom. II, pag. 47. Scripsit etiam De *cabbalisticis Judæorum opinionibus, ad Messiam spectantibus, quæ ad Christianos transiisse videntur*; Frid. Münter, *Handbuch der alten Christl.* etc. seu: *Manuale antiquiorum Christ. dogmatum historiæ*, 1802, part. 1, pag. 349 et seqq. Contra vero Tittmannus, Cramerus et Ernestius *Neue Theol. Bibl.* seu in *Nova theolog. bibl.*, tom. III, pag. 129 et seqq. ita explicant, ut λόγος hoc quidem loco (abstractum pro concreto) sit *promissio* et per metonymicam *promissus*, quo sensu apud Hebræos דָּבָר et λόγος apud LXX haud raro occurrit. Inter recentiores plerique intellexerunt Sapientiam sive rationem Dei, eamdem personificatam, ut Joan. Frid. Guil. Jerusalem, *Nachgelassene Schriften*. etc. seu, *Scripta posthuma*, part. 1, app. ad 3 consid. pag. 618; Jos. Fr. Christ. Loeffler, *Kurze Darstellung*, etc. seu *Brevis expositio modi, quo orta est doctrina de Trinitate*, etc., aliique passim. Sic apprime inter se conveniunt sublimes isti doctores in re tanti momenti. Cfr. etiam Kuinoel, *Com. in libros N. T. historicos*, vol. III, in prologomenis, § 7 *De λόγῳ Joannis* ubi adhuc fusius et copiosius recensentur istorum doctorum placita, quæ sese invicem destruunt, adeo ut nullibi consistere liceat; omnes tamen in eo

figurati non solum nullum apparet vestigium in citatis testimoniis, sed aperte excluditur, si sensu obvio accipiantur. Itaque philosophema non est Scriptorum sacrorum, sed rationalistarum, qui contra omnes sanæ exegesis canones illud per nefas invexerunt. Profecto ipsos puderet illo uti in cujuscumque profani scriptoris interpretatione. Cum vero cetera, quæ ipsi persequuntur, huic falso fundamento superstructa sint, hoc sublato, sua mole ruunt. Hinc non est cur ea singillatim disjiciamus. Quis vero ferat a privatis hominibus libros, quos nos deutero-canonicos dicimus, apocryphis accenseri? Ast ipsi inter Protestantes dictaturam sibi arrogant.

168. Obj. secunda. Nihil magis proficiunt theologi in vindicanda natura divina Verbo, seu Christo, ex nomine Dei, aut Filii Dei, Unigeniti, etc. 1° Notum est enim appellationi *Filii Dei* multiplicem notionem substratam esse. Tribuitur primo Angelis, deinde Israëlitis (imo et Filiæ Dei commemorantur), præsertim justis, tertio magistratibus et regibus quasi vicariis Jehovæ. Sic Ps. II, 7, collat. Act. XIII, 33; Heb. I, 5; II Reg. VII, 14; Ps. XXXIII, 6, et LXXXVIII, 28, ubi Davides filius primogenitus, id est, unice dilectus appellatur. Qui usus invaluit etiam apud reliquos antiquos populos (1). 2° In N. autem T. libris tribuitur

unice conveniunt, ut veram ac proprie dictam divinitatem hujus λόγου, ac proinde Christi, denegent. Sic enim fert progressus apud hos scriptores. Quod attinet ad antiquiores Unitarios, non magis inter se uniformes sunt in expositione hujus initii Evangelii S. Joannis. Interpretatio Socini absurdis figuris et asseverationibus luxuriat; interpretatio Remonstrantium unionem moralem cum hypostatica, Deum Patrem cum Filio confundit; iisdem incommodis urgetur expositio Clerici. Cfr. Maran, par. II, cap. 7 et 8. Crellius, qui sub Artemonii nomine librum edidit, cui titulus: *Initium Evangelii Joannis ex antiquitate ecclesiastica restitutum*, eo usque progressus est, ut mutaverit verba Θεὸς ἦν ὁ λόγος, seu *Deus erat verbum*, in Θεοῦ ἦν ὁ λόγος, seu *Dei erat verbum*. At vero omnes codices, versiones, Patres græci et latini constanter legunt Θεός *Deus*. Vapulat proinde Crellius a Bengelio et Wetstenio aliisque criticis biblicis.

(1) Et hic magno eruditionis apparatu id ostenditur de Græcis apud Homerum, *Iliad*, lib. I, 279; II, 196 et seqq. *Odyss.* XI, 567, epitheta regum διογενὴς, διοτρεφὴς Διὸς υἱὸς seu *Dei genitus*, *Deo altus*, *Dei Filius*; de Ægyptiis, apud quos reges Deorum nomine ornati sunt, teste Diodoro Siculo, lib. I, cap. 90; qui de Æthiopibus

hominibus piis. 3° Christo autem sensu ideali et metaphorico, ita ut hoc nomen non diserte ad naturam referendum sit, sed ad virtutem ejus eximiam, et Dei specialem amorem erga ipsum, et ad ejus Messianam dignitatem. 4° Neque aliud significant epitheta addita Filio Dei, *Unigeniti, dilecti, proprii.* 5° *Generationis* enim notio nonnisi ratione quadam symbolica et analogica in summum numen transferri potest (1). Ergo.

169. Resp. *Neg. antec.* Ad 1m, *Dist.* Ad exclusionem notionis proprie dictæ, *neg.;* secus, *trans.* Nec enim contendunt Catholici, semper propria significatione accipi in Scripturis denominationem *Filii Dei;* verum ex eo, quod interdum improprie accipiatur, inferri nequit, eam nunquam proprie usurpari; alioquin idem inferre liceret de vocibus *agni, leonis,* etc. quin et Dei ipsius. Id ipsum dicatur de voce *primogeniti,* Davidi attributa, cujus sensus clare patet ex contextu, cum dicatur : *Primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.* Itaque relative sumitur ad ceteros reges; si tamen de David, et non potius de Christo, cujus figuram David gerebat, hæc dicuntur.

170. Ad 2m, *Dist.* Tribuitur etiam hominibus piis, sed diversa ratione ab ea, qua tribuitur Christo, *conc.;* eadem ratione, *neg.* Nunquam enim de hominibus piis prædicantur, quæ prædicantur de Christo, ut ex probationibus constat.

171. Ad 3m, *Neg.* Hæc est enim gratuita rationalistarum as-

lib. III, ibid. cap. 3, 5, similia refert. De Persis ostendit Brissonius, *De regio Persarum principatu.* Et ad hoc ostendendum certant inter se Gesenius, *Comment uber den Jesaia,* etc. seu *Comm. super Isaiam,* Lip. 1821, et De Wette, *Comment. ub. psal.* seu *Comment. in psal.* edit. 2, ad IV, 1. Sed frustra defatigantur in his congerendis, quum notissima hæc sint, neque solum apud memoratas gentes in usu illud fuerit, verum etiam apud Romanos; ita ut Imperatores etiam post promulgatam religionem christianam passim *divi* dicerentur. Sic apud Judæos magistratus et principes Dii interdum vocati sint. At quid inde? Apud nonnullos populos reges et principes vel assentatione vel analogia quadam ob auctoritatem, quam super ceteros obtinebant, aliave quacumque ratione Dii vel Filii Dei, etc. vocati sint; ergo eodem sensu iisdemque rationibus Christus seu verbum *Deus* dicitur et *Filius Dei?* Quis ferat hanc argumentandi rationem? Jam vero talis est, qua utuntur rationalistæ sub magnifico eruditionis indigestæ apparatu.

(1) Wegsch. ibid. § 82.

sertio, quam ipsi a Socinianis mutuati sunt, nec tamen solidius probant, et omnino violenta. Quæcumque enim fuerit Christi virtus aut munus, si natura Deus non esset, neque Deus neque Filius Dei diceretur, neque divinæ ipsi tribuerentur proprietates, quæ uni Deo competunt. Adde, sæpius in libris N. T. distingui appellationes Christi et Filii Dei; ceteris omissis, Joannes (XX, 31) ait : *Hæc scripta sunt, ut credatis, quia Jesus est Christus Filius Dei.* Deinde, si synonima hæc sint, quare tanquam blasphemum Christum lapidare voluerunt Judæi, eo quod se dixerit Filium Dei? et quare eum juxta legem morti addixerunt, eo quod Filium Dei se fecerit (1)?

(1) Hic duo notanda sunt : 1° Fere semper in N. T. distingui has voces, *Christus* et *Filius Dei* (ut loc. cit. ex Joanne; Matth. XVI, 16; XXVI, 63; Marc. I, 1; XIV, 61; Joan. VI, 69; XI, 27; Act. VIII, 37, etc.), ut pateat has voces minime esse synonymas; sed perhiberi Messiam ut verum Dei Filium. 2° Judæos hodiernos hac de causa adhuc contendere blasphemum, et jure propterea morti addictum fuisse Christum Dominum a patribus suis. Ad cujus assertionis probationem satis sit, duos afferre testes, qui rejici ab adversariis non possunt; prior est Orobius in *Amica collatione* cum Limborchio; in tertio enim scripto eum accusat, *quod Jesus affectaverit deitatem vel cum Deo æqualitatem... Ex servo se fecerit Dominum, ex creatura creatorem, et verba sua prædicaverit, non a Deo jussa* (§ 8, pag. 109 et seqq. et pag. 291). Hinc concludebat (ib. § 3) : *Dato impossibili, quod Messias, quem expectamus, eam doctrinam Israëlem doceret, jure foret ut pseudo-propheta lapidandus.* Alter vero est Salvador, qui in opere, quod inscripsit *Histoire des institutions de Moïse*, Paris 1828, tom. II, liv. IV, ch. 3, *Jugement et condamnation de Jésus*, pag. 82, hæc scribit : *Jésus..... parle de lui-même comme d'un Dieu; ses disciples le répètent, et la suite des événemens prouve avec la dernière évidence qu'ils l'entendaient ainsi. C'était un horrible blasphème aux yeux des citoyens*, etc. Et ibid. in nota : *L'expression* Fils de Dieu *était d'un usage ordinaire chez les Hébreux pour marquer l'homme d'une haute sagesse, d'une haute piété. Ce n'est point dans ce sens que s'en servait Jésus-Christ ; elle n'aurait pas causé une si vive sensation.* Et clarius adhuc pag. 87 : *Enfin le grand-pontife s'adresse à l'accusé et lui dit : Est-il vrai que tu sois Christ, que tu sois Fils de Dieu ? Je le suis, répond Jésus... A ces mots, Caïphe déchire ses vêtemens en signe de désolation ; vous l'avez entendu, on délibère. La question, déjà soulevée parmi le peuple, était celle-ci, Jésus s'est-il fait Dieu ? or le sénat jugeant que Jésus, fils de Joseph, né à Bethléem, avait profané le nom de Dieu, en l'usur-*

172. Ad 4m, *Neg.* ob eamdem causam. Responsio patet ex modo dictis.

173. Ad 5m, *Neg.* vel *Dist.* Id est, quoad modum, *conc.;* quoad rem, seu originem viventis a vivente principio conjuncto in similitudinem naturæ, *neg.* Ludunt propterea adversarii in ambiguo, dum asserunt nonnisi analogica ac symbolica ratione enunciari posse generationem in divinis; et confundunt rei substantiam cum modo, quo generatio in creatis perficitur, qui certe in Deo seu in personis divinis non reperitur, nec reperiri potest.

174. Inst. primo. 1° Dei nomen (Joan. I, 1) non Jesu Christo, sed λόγῳ tribuitur. 2° Præterea Dei nomen in N. T. extenditur etiam ad homines, reges ac potiori jure ad Regem Messiam. 3° Jesus nusquam ipse se Deum aut λόγον divinum nominavit. 4° Atque ipse filius diserte discernitur ab uno vero Deo (Joan. XVII, 3; cf. XI, 42; Matth. XIX, 16 et 17; Marc. X, 18; XII, 32; coll. 34; Luc. XVIII, 19; Matth. XX, 23). 5° Discernitur etiam a Patre (Joan. XIV, 28), ab illo, qui dedit ei omnem claritatem (ib. XVII, 22 et 24), qui dedit ei habere vitam in semetipso (ib. v. 26), 6° quem itidem suum ipsius et suorum Deum appellat (ib. XX, 17; cfr. I Tim. II, 6; VI, 13-18), 7° et nulla quidem duplicis cujusquam in Christo naturæ mentione injecta. 8° Discipuli Jesum nunquam Deum salutaverunt; effata vero, quæ in subsidium dogmatis probandi afferuntur, vel dubiæ sunt lectionis (Act. XX, 28; I Tim. III, 16), vel incertæ saltem interpretationis (Luc. I, 16 et 17; Joan. XX, 28; I Joan. V, 20; Rom. XI, 5; Philip. II, 6; Tit. II, 18; II Pet. I, 1 et 2). Nihil igitur inde extundi potest (1).

175. Resp. Ad 1m, *Dist.* Λόγῳ tribuitur ut personæ subsistenti,

pant pour lui-même simple citoyen, lui fit l'application de la loi sur le blasphème, et de la loi ch. 13 du Deut. et art. 20, ch. 18... la peine capitale fut prononcée. Hos quidem suo loco refellemus; sed interea ex his patet, quonam sensu Judæi antiquiores et recentiores semper acceperint verba Christi, cum se dixit Filium Dei; et ex istorum agendi ratione invictum et ineluctabile exsurgit *adversus* impietatem, subtilitates, metaphoras, figuras, etc. Unitariorum et rationalistarum argumentum.

(1) Wegsch. § 85.

quæ carnem induit ex eodem Joan. I, 14, *conc.;* λόγῳ ut vi divinæ, *neg.* Recolantur superius dicta (1).

176. Ad 2m, *Dist.* Sed significatione ac ratione diversa ab ea, qua Verbo seu Christo tribuitur, *trans.;* eadem ratione, *neg.* Hoc probare debuisset adversarius, ut aliquid concluderet; quod cum non præstet, nihil conficit.

177. Ad 3m, *Dist.* Expresse, *trans.;* æquivalenter, *neg.* Recolantur probationes.

178. Ad 4m, *Dist.* Persona, *conc.;* natura, *neg.* Jam occurrimus huic difficultati cap. præc. n. 58.

179. Ad 5m, Idem responsum esto. Hoc ipso autem, quod eum Pater genuerit ex sua substantia, dedit ei omnem claritatem et vitam in semetipso. Hæc enim plane cohærent cum doctrina catholica, juxta quam quidquid Filius habet, a Patre per generationem habet.

180. Ad 6m, *Dist.* Sed diversa ratione, *conc.;* eadem, *neg.* Neque enim dixit Christus *Patrem nostrum* et Deum nostrum; sed *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum; Deum meum et Deum vestrum.* Cetera loca, quæ adducit adversarius, non sunt ad rem, ut ea percurrentibus patebit.

181. Ad 7m, Vel *Neg.* vel *Dist.* Conceptis verbis, *conc.;* æquivalenter, *neg.* Si enim Joannes vocat Verbum Deum, et de hoc ipso Verbo scribit, quod caro factum sit, luculenter duas naturas exprimit. Imo hic fuit verus scopus S. Joannis in conscribendo suo Evangelio, duplicem nempe asserere Christo naturam, ut

(1) His addatur etiam confusio eorum neotericorum biblicorum, qui fatentur ex seriorum judæorum λόγον non solum vim, mentem et sapientiam, sed etiam naturam quamdam aut subjectum quoddam esse, ut ex Philone ostendunt Keil in cit. *Comment.* p. 89, tum p. 77 et seq.; Kleuker, *Uber die natur. u. d.* etc., seu *De natura et de origine doctrinæ emanationis apud Kabbalistas*, p. 7, seqq.; Berthold, *De Christologia Judæorum Jesu apostolorumque ætate*, Erlang. 1811, pag. 104 et seqq.; nec non Langius. loc. cit. pag. 49 et seq.; Ziegler in *Gableri ephemeridibus*, tom. IX, p. 15 et seqq.; Ammon progr. *De prologi Joannis Evangelistæ fontibus et sensu*, Goette. 1800. Cfr. Rosenmüller, *Schol. in Joan.* tom. II, in cap. 1; Kuinoel. op. cit. proleg. p. 96 et seqq., vol. III, edit. 4, Lips. 1825.

veteres testantur (ac suo loco diximus), et apparet sive ex ipso Evangelio, sive ex I Epistola ejusdem Apostoli.

182. Ad 8m Resp. 1o Quid si discipuli Jesum Deum salutassent, nonne rationalistæ exploderent ejusmodi salutationem, ut reliqua omnia, quæ ipsis non arrident? Nonne vanis phantasiæ et imaginationis commentis tribuerunt, quæ de Christo Scriptores Sacri litteris consignarunt? Nonne eosdem traduxerunt ut imperitos ac deceptos philosophematibus Judæorum Alexandrinorum?

183. Resp. 2o *Neg. assertum.* Nam *a*) salutavit expresse Deum S. Thomas Apostolus (Joan. XX, 28) : *Dixit ei : Dominus meus et Deus meus.* Et en malam fidem nostri adversarii. *b*) Salutarunt ceteri in omnibus iis locis, quæ adversarius gratis traducit velut dubiæ lectionis et interpretationis, quia nempe perstringunt ipsius oculos (1).

184. Inst. secundo. Neque demum rem conficiunt *perfectiones divinæ,* quæ Christo adscribuntur, nec *opera divina* eidem attributa, nec *honor divinus.* Non *perfectiones* illæ scientiæ, ex. gr. absolutæ, omnipotentiæ, etc. Quia 1o partim a Patre illi communicatæ dicuntur (Matth. XI, 27; XXVIII, 18; Joan. III, 35; V, 26; XVII, 2 et 7); 2o partim divinæ naturæ consortium haud necessario probant. Etiamsi enim Filius Dei *primogenitus in multis fratribus* (Rom. VIII, 29), *imago* et *forma Dei* appellatur (Philip. II, 6), Christiani tamen *conformes imaginis* filii sui (Rom. VIII, 29) dicuntur, et illud *plenitudo divinitatis* (Colos. II, 9) in ipsos Christianos transire docetur : *Et estis in illo repleti* (v. 10). 3o Non *opera divina*, cujusmodi sunt *creatio, conservatio,* etc.; quia ea Jesu Christo tamquam λόγῳ vel Messiæ, quasi summo Dei administro, non tamquam summo Deo assignata sunt (cf. Joan. XVII, 3 et 4). 4o Non denique *honor divinus,* quo colendus Dei Filius

(1) Sic enim ad nauseam usque regerit § 85 : *Ex hac tanta effatorum De Filio Dei diversitate et ambiguitate* luce clarius *patescit, Scritpores Sacros sancta quadam magistri reverentia commotos esse, ut, ad summam ejus virtutem atque excellentiam describendam æqualibusque commendandam, ex Judæorum et Alexandrinorum et Palæstinensium de virtutibus seu viribus quibusdam divinis, sub personarum specie cogitatis, deque λόγῳ et sublimiori Messiæ natura opinionibus in Jesum transferrent.*

præcipi videtur. Omnia enim ejusmodi dicta dubiæ sunt interpretationis; neque Christus unquam adorationem divinam sibi poposcit, quippe qui Deo Patri eamdem ipse præstiterit (Matth. XXVI,39; Joan. XVIII), et discipulos ad Patrem tantum preces convertere jusserit (Matth. VI, 9); neque ullius exstat Apostoli exemplum, Jesum tamquam Deum vere adorantis; quæ enim dicunt Apostoli, gratiam Christianis et a Christo et a Patre apprecantes, nihil repugnant. Ergo.

185 Resp. *Neg. ant.* Ad 1m *Dist.* Tamquam Filio, quem genuit, ut supra dictum est, *conc.;* ut creaturæ, *neg.* Hoc rationalistæ non ostendunt; nam etiam Catholici docent Verbo seu Filio omnia communicata esse, non exclusa ipsa substantia divina, quam Filius per generationem a Patre accepit, ideoque hæc ne attingunt quidem catholicam doctrinam.

186. Ad 2m, *Neg.* Neque obstat, quod participatæ et communicatæ perhibeantur ipsis creaturis; cum longe diversa ratione Filius dicatur imago et forma Dei, et ille, in quo plenitudo divinitatis inhabitat corporaliter, ab illa, qua Christiani dicuntur *conformes* imaginis filii sui, aliaque ejusmodi. Filius enim ita dicitur imago, ut sit etiam splendor gloriæ Dei, per quem Deus omnia creavit, qui portat omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, etc.; sic dicitur in forma Dei, ut non rapinam arbitratus sit esse *se æqualem* Deo, quæ nunquam de creaturis dicuntur; neque unquam Christiani dicuntur repleti divinitate, aut in ipsis *inhabitare divinitatem* corporaliter, ut de Christo dicitur, sed divitiis pleni spiritualibus et gratia per Christum.

187. Ad 3m, *Neg.* Nam hæc omnia Christo seu Verbo ut summo Deo ita tribuuntur, ut Deus expresse dicatur Joan. I, 1. Adde creationem et conservationem non posse simplici creaturæ communicari, quæ potentiam infinitam postulant. Ad textum cit. Joan. XVII, 3, qui ad rem non est, jam respondimus.

188. Ad 4m, *Neg.* Certe omnia, quæ adversariis non favent, semper sunt dubiæ interpretationis; nec ullam hujus assertationis rationem afferunt; vero, falsa violenta et absurda, quæ ipsi comminiscuntur, certa omnia et evidentia sunt. Falsum est

Christum non sibi poposcisse divinos honores; ex formula Baptismi contrarium constat, ut superius diximus; admisit adorationem cæci nati (Joan. IX, 38) ac Apostolorum omnium (Matth. XXVIII, 17. et alibi). Quod si ipse adorationem Patri præstitit, præstitit in forma servi seu in natura humana. Et en quomodo semper in doctrina catholica omnia apprime cohæreant, ac secum, quæ videntur contrarie dicta de Christo, apte concilientur! Nulla vero ratione cohærere possunt in systemate Socinianorum et rationalistarum.

189. Sic, discipulos suos docuit, orare Patrem veluti fontem totius divinitatis, vel Deum, prout pater communis omnium hominum est, quo sensu preces ad tres personas simul diriguntur. Addatur Christum docuisse discipulos suos etiam seipsum orare (Joan. XIV, 14). Ergo falsa est adversarii assertio, prout falsa ea est, qua affirmat, Apostolos nunquam Christum vere adorasse; nos contrarium evicimus in resp. ad 4m. Apostolus præterea (Rom. XIV, 11) ex persona Christi dicit : *Mihi flectetur omne genu;* et (Philipp. II, 10 : *In nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum.* Quid hæc sibi volunt nisi veram et propriam adorationem?

190. Non repugnat autem gratiam apprecari a Christo sicut et a Patre, quia una est Patris et Filii divinitas, ideoque unus gratiarum fons; repugnaret autem, si Filius non esset nisi creatura, ut patet.

191. Obj. tertia ex veteribus Arianis. 1° Sapientia *creata* dicitur Prov. VIII, 22, et iterum Eccli. XXIV, 14; 2° Christum propterea vocat Apostolus *primogenitum omnis creaturæ* (Col. I, 15). Qui 3° de se testatur (Joan. XIV, 28) : *Pater major me est* 4° Si negat bonum esse, bonitate nempe essentiali, quæ uni competit Deo (Matth. XIX, 17). 5° Ignorare se fatetur judicii diem (Marc. XIII, 32). Et sane 6° Pater secundum substantiam *ingenitus* dicitur; ergo Filius, qui genitus est, diversæ est substantiæ a Patre. 7° Quod si dicatur Pater gignere Filium, gignit ne voluntate an necessitate? Si necessitate, valde miser est; si voluntate, ergo potuit non gignere. 8° Adde, nec posse Filium dici æternum, quia antequam nasceretur non erat. Nativitas præterea

9° denotat dependentiam, quæ Deo non competit, 10° nec esset a se. Ergo.

192. Resp. ad 1m, *Dist.* Creatione improprie dicta, seu generatione, *conc.;* proprie dicta, *neg. Fortes creantur fortibus et bonis,* inquiebat Horatius; et Virgilius, Eneid. X: *Sylvicolæ Fauno Driope quem nympha crearat;* in hebraïca veritate in priori textu legitur *possedit* (1).

193. Ad 2m, *Dist.* Causalitate et dignitate, vel in natura assumta, *conc.;* in ordine ad creaturas, *neg.*

194. Ad 3m, *Dist.* Ratione originis, ut exponunt Patres græci, vel ratione humanæ naturæ, ut Patres latini explicant, *conc.;* ratione naturæ, *neg.*

195. Ad 4m, *Dist.* Ad mentem juvenis, cui respondit, *conc.;* simpliciter, *neg.*

196. Ad 5m, *Dist.* Ad manifestandum, *conc.;* absolute, *neg.*

197. Ad 6m, *Neg.* Patrem dici ingenitum secundum substantiam; sed ita vocatur per negationem originis ab alio, ut suo loco expositum est (2).

(1) יְהוָה קָנָנִי, *Deus possedit me*, ut legitur Gen. IV, I: קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה *possedi hominem per Deum.* Plures Patres, legentes hoc loco *condidit* vel *creavit*, collegit in *vetere Itala* Sabatier. Ord. S. Ben., vol. II. Attamen Eusebius Cæsar., vir non suspectus, lib. III *De eccles. theol.* cap. 2, in quo fuse de toto illo capite disputat, admonet, neminem aliorum interpretum ἔκτισε, hoc est, *condidit* aut *creavit* adhibuisse, sed omnes constanter ἐκτήσατο, *possedit. Multum autem interest*, inquit, *inter creare et possidere, quod creatio ex communiori notione transitum significet ab eo quod non est ad id quod est; possessio vero rei jam existentis proprietatem in eo qui possidet*, πλείστη δ' ἂν γένοιτο τοῦ ἔκτισε, καὶ τοῦ ἐκτήσατο διαφορὰ τῷ τὴν μὲν κτίσιν κατὰ τὴν κοινοτέραν διάνοιαν τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδον σεμαίνειν· τὴν δὲ κτίσιν τοῦ προυπάρχοντος ἰδιάζουσαν οἰκειότητα πρὸς τὸν κτώμενον.

(2) Cap. I, num. 29. Petavius, *De Trin.*, lib. II, cap. I, § 10 et 11, Salomonem hoc loco Sapientiam exhibere censet per prosopopæiam poëticam virginis instar ac reginæ, a Deo ante omnia genitæ ac procreatæ, et ea productione acquisitæ ac possessæ. Hæc expositio etiam a Natali Alexandro in *Histor. ecclesiast.* sæc. IV, dissertat. 42, admittitur; imo et a nonnullis veteribus Patribus probatur. Attamen propter rationalistarum abusum non eam facile admitterem, eo vel magis, quod contraria expositio communis inter veteres Patres sit.

198. Ad 7m, Dico Patrem gignere necessitate et voluntate; gignit enim necessitate naturæ et voluntate consequente, ut passim dicitur, quæ tota fertur in hanc generationem; sic nos voluntate et necessitate prosequimur felicitatem in genere, nec tamen hac de causa miseri sumus.

199. Ad 8m, *Neg.* Quia natus est in æternitate, in qua non est prius ac posterius nisi ratione et ordine.

200. Ad 9m, *Dist.* In processione; *conc.;* in natura, *neg.*

201. Ad 10m, *Dist.* Secundum personalitatem, *conc.;* secundum essentiam, *neg.*

202. Hæc autem vix attigimus, utpote absoluta et antiquata, ne nimii essemus. Ceterum qui ea evoluta videre cupit, adeat Petavium, Tournelium, etc. (1).

PROPOSITIO II.

Verbum esse proprie Deum, Filium Dei et Patri consubstantialem ex traditione invictissime ostenditur.

203. Suppositis omnibus, quæ ex traditione retulimus ad ostendendam perpetuam fidem de Trinitate, nunc ex iisdem fontibus hæc speciatim adjicimus, quæ directe divinitatem Verbi seu Filii afficiunt.

204. Ac 1° quidem universalis Ecclesiæ fidei circa divinitatem Verbi seu Filii et quidem primis duobus Ecclesiæ sæculis, nempe usque ad Justinum Mart., quem Unitarii per summam impudentiam dicunt primum hoc dogma invexisse, testes sunt Irenæus et Hegesippus, qui hæreticos sui temporis, negantes Filii divinitatem, provocant ad contrarium Ecclesiæ consensum. Irenæus enim *Contra hæreses,* lib. I, cap. 10: *Ecclesia enim,* inquit, *per universum orbem usque ad fines terræ seminata, et ab Apostolis et a Discipulis eorum accepit eam fidem, quæ est in Deum Patrem omnipotentem... et in unum Jesum Christum, Filium Dei, incarnatum pro nostra salute* (2). He-

(1) Petav. *De Trin*, lib. III, cap. 9 et seqq.; Tournely, *De Trin.* quæst IV, art. 2, sec. 3.

(2) Cfr. etiam lib. III, cap. 4, num. 2; et alibi sæpe hæreticos provocat S. Martyr ad consensum Eccle-

gesippus testatur, apud Eusebium, *se, cum Romam proficisceretur, plurimos Episcopos adiisse, et ab omnibus unam eamdemque audivisse doctrinam. In singulis autem Episcoporum successionibus et per singulas civitates eadem manent, quæ per legem ac prophetas et a Domino ipso prædicata sunt* (1). Hegesippus autem loquitur de eadem fide, de qua Irenæus; æquales enim erant.

205. 2° Testes sunt symbola seu fidei professiones. Celebre est illud, quod exhibent *Constitutiones Apostolicæ*, lib. VII, cap. IV, in quo sic fides in Christum exprimitur : *Et in unum Dominum J. C. unigenitum ejus Filium, qui ante sæcula beneplacito Patris genitus est, non creatus; per quem omnia facta sunt in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia* (2). Symbolum S. Greg. Thaumaturgi jam dedimus.

206. 3° Testes sunt Martyres. In actis S. Ignatii, cum interrogasset Trajanus : *Quis est Theophorus?* Ignatius respondit : *Qui Christum habet in pectore... Unus est Deus... atque unus est Christus Jesus, Filius Dei unigenitus* (3). In actis S. Symphorosæ, respondet ipsa Hadriano : *Si pro nomine Christi Dei mei incensa fuero, illos dæmones tuos magis exuro* (4), et in actis SS. Felicitatis et filiorum ejus, Martialis inter eos natu minimus sic respondet Publio : *Omnes, qui non confitentur Christum verum Deum esse, in ignem æternum mittentur* (5). Nescio

siarum, ut lib. IV. cap. 33, num. 8; lib. V. cap. 20.

(1) Lib. IV, cap. 22 : Ἐν ἑκάστῃ δὲ διαδοχῇ καὶ ἐν ἑκάστῃ πόλει οὕτως ἔχει, ὡς ὁ νόμος κηρύττει καὶ οἱ προφῆται, καὶ ὁ κύριος.

(1) Καὶ εἰς τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τόν μονογενῆ αὐτοῦ υἱὸν, τόν προτοτόκον πάσης κτίσεως, τὸν πρὸ αἰώνων εὐδοκίᾳ πατρός γεννηθέντα, οὐ κτισθέντα, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς, ὁρατά τε καὶ ἀόρατα. Notandum vero Cotelerium, levi nimis ratione ductum, existimasse, adjectam fuisse vocem, οὐ κτισθέντα, non creatum, eo quod ibid. cap. 36, pag. 319, Sapientia a Deo condita dicatur; cum tamen certum sit, ab Athenagora, Origene aliisque Filium conceptis verbis increatum dici, dum alibi tradunt Sapientiam conditam juxta lectionem græcam Prov. VIII. Cfr. Maran. tom. II, cap. 3, num. 2.

(3) Apud Duinart, *Acta Martyrum sincera*, pag. 15 edit. Amstelod. 1713.

(4) Ib. pag. 24.

(5) Ib. pag. 27.

an hoc philosophema rationalistis placeat. In actis S. Achatii, hæc notatu digna sunt ad confundendos Unitarios : *Quod discere semper optabat* (inquit præses), *confessus es, errorem vestræ persuasionis et legis. Habet ergo, ut dicis, Filium Deus? Respondit Achatius : Habet. Martianus ait : Quis est Filius Dei? Respondit Achatius : Verbum veritatis et gratiæ... Nomen explana. Respondit sanctus Achatius : Jesus Christus vocatur. Martianus ait : Ex qua, dic, uxore conceptus est? Respondit S. Achatius... Filius Dei Verbum veritatis ex Dei corde processit. Ideo scriptum est : Eructavit cor meum Verbum bonum* (1). Et ista sufficiant, in quibus profecto nullæ metaphoræ, nulla philosophemata inveniuntur, sed fides quam edocti ab Ecclesia erant.

207. 4° Hæretici, Judæi et pagani testes pariter sunt receptæ fidei in universa Ecclesia duobus prioribus sæculis circa Filii divinitatem. Hæretici enim, cum ipsis objiceretur publica Apostolorum doctrina de Filio Dei carnem induto, non negabant, sed, ut faciunt nostri rationalistæ, se Apostolis ipsis adæquabant, imo præferebant, aut eos alia publice, alia secreto dicebant prædicasse; publicam illam et communem traditionem Ecclesiis relinquebant, arcanam sibi arrogabant. Sic testantur Irenæus et Tertullianus; Irenæus enim lib. III, cap. II, inquit : *Cum autem ad eam iterum traditionem, quæ est ab Apostolis, quæ per successionem presbyterorum in Ecclesiis custoditur, provocamus eos, adversantur traditioni, dicentes se non solum presbyteris, sed etiam Apostolis existentes sapientiores, sinceram invenisse fidem*; et Tertullianus *De præscr.* cap. XXII : *Solent dicere*, inquit, *non omnia Apostolos scisse; eadem agitati dementia, qua rursus convertunt, omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus*

(1) Ibid. p. 154. Alia non pauca exempla in actis martyrum occurrunt hujus fidei in divinitatem Christi; quæ ibid. videri possunt, præsertim in actis martyrum Scillitanorum ex MS. Colbertino, pag. 88, ubi Donata hoc præclarum dedit Christo testimonium : *Honorem Cæsari reddimus; timorem autem aut cultum Christo Deo vero præstamus*. Hæc autem aliaque similia ingenua testimonia ad figuras aut metaphoras detorqueri nullo modo possunt. Hæc propterea responsa publica, data coram tyrannis, monumenta sunt ineluctabilia fidei Ecclesiæ circa præcipuum hunc articulum.

tradidisse. Ita impugnatores divinitatis Christi et dominicæ Incarnationis (1). Eadem semper impiorum et hæreticorum agendi ratio. Huc etiam referri debent sectæ omnes antiquissimæ Nazaræorum, Docetarum, etc. quæ omnes miro consensu professæ sunt Filii divinitatem, si obscuros excipias eosque paucos Ebionitas, de quibus superius diximus.

208. Quod spectat ad Judæos, ut antiquiores prætermittamus, de quibus in proposit. II (2), recentiores etiam nobis suffra-

(1) Legi meretur integrum caput 2 *Præscrip.*, in quo eloquentissime Tertullianus hæreticos illos confundit. Ex hac porro hæreticorum responsione duo colliguntur maximi momenti, ac 1° quidem eamdem de Verbi divini incarnatione fidem in omnibus Ecclesiis viguisse; 2° hanc fidem a Christo et Apostolis traditam; cum enim aliter non possent se subducere a pondere hujus argumenti de universa et constanti ac publica traditione atque universa et unanimi totius Ecclesiæ professione, cogebantur recurrere ad aliam secretam traditionem, sibi solis cognitam. Nimirum nondum invenerant effugium figuræ et metaphoræ ceterasque subtilitates nostrorum hæreticorum seu incredulorum.

(2) Superius eorum verba attulimus. Præstat nonnulla hic afferre ex iis, quæ veteres Judæi opponebant christianæ doctrinœ circa hunc articulum, quæque habentur in duobus primis libris ab Origene scriptis contra Celsum, siquidem ibi Judæum loquentem inducit, in cujus persona Judæorum dicteria promit. Inter cetera hic personatus Judæus, lib. 1, num. 57, sic Christum compellat: *Si quisquis singulari Dei providentia genitus est, hunc Filium Dei esse dicis, qua in re præstas ceteris?* Num. 66, quærit per jocum Judæus, cur Christus in Ægyptum fugerit, cum *Deum* mortem timere non deceat, ait etim: *At metus mortis in Deum non cadit* (Θεὸν γάρ οὐκ εἰκὸς ἦν περὶ θανάτου δεδιέναι)..... *At non potuit magnus ille Deus, qui jam duos propter te angelos miserat, te proprium Filium suum domi tutum præstare* (φυλάσσειν ὁ μέγας Θεός τὸν ἴδιον υἱὸν οὐκ ἐδυνάτο)? Et num 67: *Quamvis in templo te provocaverint Judæi, ut manifesto aliquo signo te Dei Filium esse declarares* (ὁ τοῦ Θεοῦ παῖς), et ita passim. Num ad hæc respondet Origenes, male a Judæo exponi doctrinam de divinitate Christi? Absit. Sed quo magis ille quærebat impugnare hanc divinitatem proprie dictam, ipse magis confirmare satagebat, distinguens duas in Christi naturas divinam et humanam. Limborchius non ita respondit Orobio, eo quod fuerit Socinianus. Et en novum argumentum antiquæ Ecclesiæ fidei, et quam vulgata hæc esset apud Judæos et ethnicos! His addantur, quæ in actis leguntur martyrii S. Polycarpi: *Suggerentibus atque instantibus Judæis* (Καὶ τοῦτα εἶπον, ὑποβαλλόντων καὶ ἐνισφυόντων Ἰουδαίων), scilicet ut

gantur. Orobius enim et ex ipso novissime Salvador tueri nituntur synagogam, quod Christum morti addixerit, quia ipse contra legem se naturalem Filium Dei prædicaverat, ut suo loco pariter ostendimus.

209. Idem dicatur de paganis; Celsus enim passim exagitat Christianos, quod dicere solerent, Deum humanæ salutis causa in hunc mundum venisse (1), quod Deum crucifixum et natum admitterent; contendit ex Christianorum doctrina de Incarnatione sequi Deum esse mutatum. Sic ceteri ethnici eadem absurda objiciunt apud Arnobium et apud Tertullianum (2). Ex quibus patet agi de re exploratissima. Si his addantur acta Pilati, saltem ante Justinum et Tertullianum exarata (admissa ipsorum suppositione), quæ Christum ut Deum exhibent (3), epistola Plinii ad Trajanum, testantis se deprehendisse, quod Christiani *soliti essent stato die Christo quasi Deo carmen dicere secum invicem* (4), epistola Hadriani ad Servianum, exprobrantis Alexandrinis, *ab aliis Serapidem, ab aliis adorari Christum* (5), evidentiam historicam factum istud assequitur, quod nunquam evertent rationalistæ suis subtilitatibus.

Dalces proconsulem adiret moneretque, ne cadaver illius (Polycarpi) donaret, ne forte, ut aiebant, relicto Crucifixo, hunc deinceps Christiani colere inciperent, τοῦτον ἄρξωνται σέβεσθαι (apud Euseb, lib. IV, cap. 15). Adeo notum erat Judæis, Christum ut Deum a Christianis adorari?

(1) Cfr. Origen. *Cont. Cels.*, lib. IV, num. 7, 8, 10 et 14; item num. 5 et 7; nec non lib. VII, num. 13; lib. VIII, num. 41.

(2) Tertull. *Adv. Jud.* cap. 7, 9 et 11. Arnob. *Disput. adv. gent.* lib. I, num. 23 et seq. in *Bibliotheca Patrum*, edit. Venet., tom. IV.

(3) Apud Euseb. lib. II, cap. 2; et apud Tertull. *Apol.* cap. 5; apud Just. *Apol.* I, num. 48.

(4) Lib. I, Ep. 97. Frustra auctor *Platonismi retecti*, part. II, cap. I, nititur ostendere, illis verbis Christum ut Deum minime designari, qui natura Deus sit. Sic frustra Wegscheider § 85, n. *b*, ex tripode pronunciat: *Hoc testimonium Plinii per se nullius momenti est, neque cultum religiosum Christo ut summo Deo a Christianis exhibitum esse demonstrat.* Cum hoc testimonium mire torqueat Unitarios, dicendum est potius illud maximi esse momenti, præsertim si cum ceteris documentis conferatur.

(5) Cfr. Lamprid. in *Vita Alexandri Severi*.

210. 5° Nunc coronidis gratia subjicimus testes particulares ex duobis primis sæculis, seu alios addimus jam allatis proposit. II, cap. II. S. Ignatius in *Epist. ad Ephes.* cap. 18, vocat Christum *Deum in utero gestatum* (1), et *ad Magnes.* cap. 8, *Verbum æternum a Patre prodiens* (2); Presbyter ille Apostolorum discipulus, apud Irenæum lib. IV, cap. 27, de Christo ait : *Christus Filius Dei, et Dominus Salomonis.* Et ex eodem inquit Irenæus ibid. cap. IV : *Et bene qui dixit ipsum immensum Patrem in Filio mensuratum; mensura enim Patris Filius, qui et capit eum.* Auctor, qui XII patriarcharum Testamenta supposuit, passim vocat Christum *Deum;* ut in Test. Simeonis, num. 8 : *Deus, corpus assumens et comedens cum hominibus, salvabit eos* (3), et alibi. Auctor librorum *Sybill.* eadem tradit ex recepta Ecclesiæ doctrina; sic lib. VI, pag. 652 :

O lignum beatum, in quo Deus extensus est!

et lib. VII, pag. 659 : *Ipse genitus magnus Deus* (4). Et ista delibasse sufficiat ut jam concludamus : Factum, quod constat ex publica professione, ex confessionibus publicis coram persecutoribus pro tribunali interrogantibus, ex consensu sectarum omnium antiquissimarum (una dempta ab omnibus spreta vel impugnata), ex impugnatione et irrisione publica Judæorum et ethnicorum, ex testibus omnibus singularibus, qui ea ætate scripserunt, omnia veritatis, imo evidentiæ historicæ præ se fert argumenta, ut nonnisi a Pyrrhonista in dubium revocari possit; atqui tale est factum fidei universalis quoad divinitatem Verbi,

(1) Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐκυοφορήθη ὑπὸ Μαρίας.

(2) Ὅς ἐστιν αὐτοῦ λόγος ἀΐδιος οὐκ ἀπὸ σιγῆς προελθὼν, κ. τ. λ.

(3) Ὁ Θεὸς σῶμα λαβὼν, καὶ συνεσθίων ἀνθρώποις ἔσωσεν αὐτούς.

Plura huic similia ib. videri possunt in *Bibliot. Patrum*, edit. Venet. tom. I. Grabe in *annot.* ad Georg. Bulli *Defens, fidei nicœnæ.* sect. II, p. 64, potiora in unum collegit. Quod attinet ad ætatem hujus scriptoris, communis sententia est a Dodwello, Wolfio, Ruchato aliisque criticis admissa, sæculo I° desinente eum floruisse. Cfr. Gallandi, *Prolegom.* cap. 6, n. 2.

(4) Ὦ ξύλον ὦ μακάριστον, ἐφ' ᾧ Θεὸσ ἐξετανύσθη.

Αὐτὸς ὁ γεννηθεὶς, ὁ μεγὰς Θεὸς.

Alia plura refert Maran. lib. II, cap. I, num. 5.

quæ primis duobus Ecclesiæ sæculis obtinuit, ut ex allatis constat; ergo.

211. Ex his inferimus : 1° Ergo nugæ sunt argumenta, quæcumque excogitarunt Unitarii et rationalistæ ad eludendas Scripturarum auctoritates, testantes veram divinitatem Verbi.

212. 2° Ergo Verbum sive λόγος est Persona divina subsistens, et non ratio, vis aut sapientia ipsius Dei, ut iidem autumant, sed verus Deus et Filius Dei, Patri consubstantialis.

213. 3° Ergo cum in Deo dari non possit diversitas naturæ, eo ipso quod Verbum sit Filius Dei et Patri consubstantialis, merito Patres Nicæni, ad tollendas omnes Arianorum evasiones, vocem ὁμοουσίον, *homousion*, ut fidei tesseram consecrarunt, prout demonstrandum assumpsimus.

DIFFICULTATES.

214. Obj. prima. Inconstantia, in Filii Dei notione constituenda conspicua, inde videtur repetenda, quod ab initio rei christianæ pro Christianis habebantur quicumque Jesum *Messiam* esse existimarent, nulla sive data sive postulata hujus nominis explicatione. Ita factum est, ut, quæ apud Judæos obtinerent ideæ populares, ad Christianos propagarentur, nec novarum opinionum fingendarum libertas tolleretur, modo natura Jesu humana Deoque summo subjecta (quod N. T. libri vetabant) in dubitationem non vocaretur (1). Ergo.

215. Resp. *Neg. suppositum.* Omnia documenta historica contrarium evincunt, et gratuitam adversarii assertionem evertunt. Qui ad christianam religionem ab initio accedebant, ex iis erant, quibus Jesus Christus crucifixus aut scandalum aut stultitia fuerat, ideoque, antequam admitterentur in Ecclesiam per Baptismum, diligenter instrui debebant, ut anticipata judicia deponerent, et firme crederent in Trinitatem Personarum divinarum atque in mysterium Incarnationis et Redemptionis Quare symbolum edocebantur, atque ipsis idem diligenter explanabatur. Recepta proinde erat apud Christianos illa dicendi formula, quam

(1) Wegsch. § 83.

nobis servavit Celsus, acerrimus Christianæ religionis impugnator. Hic se profitebatur apprime instructum circa modum erudiendi catechumenos; ait enim : *Omnia novi;* deinde sic eorum magistros loquentes inducit : *Crede hunc, de quo te doceo, esse Filium Dei, quamvis inhonestissime vinctus et turpissime cruciatus fuerit, quamvis heri et nudius tertius in omnium oculis maxima ignominia jactatus et volutatus sit; tanto magis crede* (1). Hinc etiam ibidem commune illud effatum Christianis omnibus tribuit : *Crede, si vis salvus esse, aut abi* (2). In systemate rationalistarum nihil facilius fuisset, quam credere purum hominem crucifixum fuisse; ast longe difficilius est credere in Deum crucifixum. Insulsissimum autem est, quod subdit acutus criticus noster de popularibus ideis Judæorum, propagatis inter Christianos ad invehendam fidem de Christi divinitate; cum Judæi hac ipsa de causa Jesum sæpius tamquam blasphemum lapidare voluerint, ac demum morti addixerint, eo quod se *æqualem Deo* ac *Filium Dei* fecerit, et *Patrem suum diceret Deum.*

216. Quod tertio loco addit partim falsum est, partim ipsius hypothesin destruit. Falsum est sollicitos fidei præcones unice fuisse de adstruenda humana Christi natura; nam, ut ostendimus, Joannis in suo Evangelio conscribendo duplex scopus fuit, tum se opponendi hæresi Ebionitarum, qui Christi divinitatem negabant, tum Simonianorum ac Docetarum, qui ejusdem impugnabant humanam naturam. Diximus præterea destrui ipsius hypothesin in eo, quod dicit de studio adstruendi humanam Christi naturam, quia in hanc nefariam hæresin inciderant Docetæ, quod indignum ipsis videretur Deum iis subjici, quæ humana sunt, præsertim vero pati et mori. Ex hoc patet quam altas radices egerit sub ipso rei christianæ initio dogma divinitatis Christi; quum potius negaretur ipsius humanitas quam divinitas. Quod confirmatur ex eo, quod Ebionitæ paucos et obscuros habuerint fautores, innumeros vero Docetæ (3).

217. Inst. primo. 1° Nazaræi, ipso non excluso Hegesippo,

(1) Origenes *Cont. Celsum.* lib. VI, num. 10.

(2) Ib. num. 11.

(3) Cfr. Maran. lib. II, cap. 8.

qui erat unus ex ipsis, Christi divinitatem inficiabantur, teste Epiphanio, *Hæres. XXIX*, cap. II, et Theodoreto, *Hær. fabul.* lib. II, cap. II, 2° imo ipso Origene, qui docet omnes Judaico-Christianos Ebionatas fuisse, 3° Cum præterea Hegesippus apud Eusebium, lib. IV, cap. XXII, inter hæreticos minime recenseat Cerinthianos et Ebionitas, 4° imo ibid. cap. 21, testetur, se, cum Romam profectus esset, ubique eamdem fidem invenisse, patet Christi divinitatis dogma duobus primis sæculis minime obtinuisse, et contrariam potius ubique viguisse sententiam (1). 6° Quod vel ipse fatetur Justinus, dum in Dialogo cum Tryphone, num. 48, ait: *Sunt quidam, amici, ex genere nostro, qui Christum (Messiam) esse confitentur, quamvis hominem ex hominibus genitum pronuntient, quibus ego non assentior, nec assentirer, etiamsi maxima pars, quæ mecum consentit, idem diceret* (2). Ex quibus habemus 1°, satis esse, ad religionem christianam profitendam, credere in Christum Messiam; 2° eos, qui negabant Christi divinitatem, minime inter hæreticos fuisse recensitos, sed ad Ecclesiam pertinuisse; 3° hanc non fuisse nisi sententiam privatam Justini aliorumque, qui cum eo idipsum sentiebant. Ergo falsum est antiquam traditionem huic dogmati suffragari; sed dicendum, illud a Justini Platonica philosophia in Ecclesiam sensim sine sensu disseminari cœpisse (3).

218. Resp. Ad 1m *Neg.* Justinus et Hieronymus, qui Nazaræos bene noverant et cum illis conversati sunt, aperte eos distinguunt ab Ebionitis, ex eo quod illi crederent in Filium Dei, seu Christi divinitatem, isti autem purum hominem dicerent Christum. Justinus enim cum, tamquam dogma ad salutem necessarium adstruxisset Christi divinitatem, loquens de iis, qui religioni

(1) Ita auctor libri, cui titulus *Judicium Patrum*, apud Bullum *De primitiva et apost. trad.* cap. 3.

(2) Καὶ γὰρ εἰσί τινες, ὦ φίλοι, ἔλεγον, ἀπὸ τοῦ ἡμετεροῦ γένους ὁμολογοῦντες αὐτὸν Χριστὸν εἶναι, ἄνθρωπον δὲ ἐξ ἀνθρώπων γενόμενον ἀποφαινόμενοι, οἷς οὐ συντίθεμαι, οὐδ' ἂν πλεῖστοι ταῦτα μοὶ δοξάσαντες εἴποιεν.

(3) Hoc argumentum urgent Steph. Curcellæus in *Quaternione* diss. I, num. 66, et auctor *Platonismi retecti*, part. II, cap. 4.

Christianæ commiscebant legis Mosaicæ observantiam, nempe Nazaræos, putat eos salvari posse, dummodo ejusmodi observantiam ceteris ad salutem necessariam esse non defenderent. Quod profecto de Ebionitis, negantibus Christi divinitatem, non dixisset contra sua principia. S. Hieronymus autem sæpissime id ipsum testatur; nobis satis erit recitare ipsius verba ex *Ep.* 80 *ad August.*: *Quos vulgo Nazaræos nuncupant, qui credunt in Filium Dei, natum de Virgine Maria* (1). Hieronymo assentitur Augustinus, qui in libro *De hæres.* ait: *Nazaræi cum Filium Dei Christum fateantur... Ebionæi Christum etiam tantummodo hominem dicunt.*

219. Quod si Epiphanius dubitat, an idem senserint Nazaræi cum Cerinthianis, et Theodoretus affirmat Christum ab eis ut hominem justum honorari, ratio est, quia agebatur de secta obscura ac parum cognita (2).

220. Ex his responsio patet ad id, quod subdunt per summam injuriam de Hegesippo, viro ob integritatem fidei ab omnibus antiquis commendato (3), qui propterea, etsi de circumcisione fuerit, nuspiam inter Nazaræos recensetur.

221. Ad 2m, *Dist.* Id est, quoad legis Mosaicæ observantiam, *trans.*; in neganda Christi divinitate, *neg.* Hoc nunquam dixit Origenes, et contrarium constat de Judæo-Christianis tum ex auctoribus antiquissimis, Irenæo, lib. IV, cap. II, num. 4, Tertulliano, *Cont. Marc.* lib. III, cap. XII, et lib. *Adv. Jud.* cap. IX, tum ex ipsorum scriptis. Auctor enim Homiliarum et Recognitionum, quæ vulgatæ sunt sub nomine S. Clementis, qui citatur ab Origene, tom. III *in Genes. Philocaliæ* cap. XXII, et in Matth. XXVI, 6, et qui erat ex circumcisione, passim prædicat Filii divinitatem, æternitatem, omnipotentiam, etc.; quæ profecto valde discrepant a sententia Ebionitarum (4).

(1) Cfr. Le Quien, *Diss.* VII, *Damasc.*

(2) Hoc adeo verum est, ut Moshemius, prout superius vidimus, censuerit ad sæc. IV vel V istorum ortum referendum esse.

(3) Cfr. Bullus loc. cit.

(4) Cfr. Maran. lib. II, cap. 7. Sed nullum dubium relinquit Sulpicius Severus, qui. *Hist. sacræ* lib. II cap. 45, scribens de primitiva Ecclesia Hierosolymitana, quæ nonnisi ex circumcisione habuit Episcopos suos usque ad Ha-

222. Ad 3m, *Dist.* Non recensuit ob ipsorum obscuritatem paucitatem, *trans.;* eo quod hæreticos eos non habuerit, *n* Transmisimus autem primam partem, cum longe probabilius Hegesippum perinde ac Justinum eos comprehendisse, dum pse do-christos, pseudo-prophetas, pseudo-apostolos commem rat (1). Cum præterea notum sit ejusmodi hæresin admodu obscuram et ad paucissimos redactam, mirum esse non debet de ea expressam mentionem non fecerit. Erant enim his sæcu de Christi carne longe acriores controversiæ.

223. Ad 4m, *Dist.* In adstruenda Christi divinitate, *conc.;* Ebionitarum dogmate, *neg.* Opponit nempe Hegesippus Ecc siarum consensum hæreticis Marcionitis, Valentinianis, etc. n gantibus mundum a Dei Filio creatum, eumque descendisse Virginis uterum, veramque carnem assumpsisse; quæ quide aperta fronte pugnant cum Ebionitarum commentis (2). En qua impudenter Unitarii in re tam gravi mentiantur!

224. Ad 5m, *Neg.* Totum enim hoc argumentum, in q triumphum canunt Unitarii, non est nisi mendaciorum co textus. Ac 1° falsum est Justinum illis verbis, *ex genere nostr* designasse Catholicos; sed ut excludat Judæos, cum quib disputabat, generali illa denominatione designat hæreticos eade ratione, qua si nos disputaremus adversus eosdem vel advers Islamitas et paganos, Christianos vocaremus Protestantes Unitarios, qui in Christum se credere profitentur. 2° Falsum S. Justinum per illam *maximam partem* denotasse Catholic quos (num. 35 et 80) omnes inter se consentire asseverat, s *maximam partem* sectarum, quæ (ex eodem Justino, num. conveniebant cum Ecclesia Catholica in confitendo Jesum et Chr tum et Dominum esse. Et sane nonnisi Ebionitas, qui pauci

driani tempora, diserte testatur, eam *Christum Deum sub legis observatione credidisse.*

(1) Loquens Hegesippus apud Euseb. lib. IV, cap. 22, de hæreticis Simonianis, Cleobianis aliisque pluribus, concludit: *Ex iis orti sunt pseudochristi, pseudoprophetæ, pseudapostoli, q adulterinam invehentes doctrinam versus Deum et adversus Chris ejus, unitatem Ecclesiæ discideru* ἀπὸ τούτων ψευδόχριστοί, ψευδοπρο ται, κ. τ. λ.

(2) Cfr. Euseb. loc. cit.

numerabiles erant, Christi divinitati per ea tempora detraxisse historica monumenta testantur. 3° Falsum proinde est Justinum inter hæreticos minime eos recensuisse, qui in Christi divinitatem non crederent; cum hanc sententiam velut humanæ doctrinæ commentum, contrarium doctrinæ prædicatæ a Prophetis et Christo ipso, rejiciat; subdit enim : *Neque enim humanis doctrinis jussi sumus ab ipso Christo credere, sed iis, quæ et a beatis Prophetis prædicata, et ab ipso tradita sunt* (1). 4° Demum falsum est, Justinum ut privatam suam aliorumque cum ipso sentientium dedisse sententiam de Christi divinitate; sed e contra adeo firmiter profitetur se adhærere huic fidei, ut si non solum sectæ, sed, facta impossibili hypothesi, vel ipse Catholici hoc dogma desererent, se tamen semper eidem adhæsurum protestetur. Qua loquendi ratione etiam usus est Tertullianus disserens de Scripturis, *Contra Praxeam* cap. XVI. Quod certe de libera opinione minime dixisset S. Justinus.

225. Ex his proinde inferimus : 1° traditionem de Christi divinitate adeo fuisse vulgatam, ut eam non solum Catholici omnes, sed omnes sectæ, ab Ecclesia separatæ, admitterent, si paucos excipias Ebionitas; 2° eos, qui contrariam doctrinam tenebant, adversatos esse prophetarum et Christi ipsius doctrinæ, eosque propterea, quod consequens est, extra Ecclesiam ac salutis viam fuisse (2).

226. Inst. secundo. Si talis fides et constans traditio obtinuisset, 1° tanta non reperiretur in Patribus antenicænis circa hoc dogma discrepantia, ipso fatente Petavio, lib. I *De Trin.* capp. III, IV et V. Hinc Patres antenicænos antiquissimos jam fidem Nicænam strenue professos esse, frustra probare conatus est Georg.

(1) Ἐπειδὴ οὐκ ἀνθρωπείοις διδάγμασι κεκελεύσμεθα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ πείθεσθαι, ἀλλὰ τοῖς διὰ τῶν μακαρίων προφητῶν κηρυχθεῖσι, καὶ δι' αὐτοῦ διδαχθεῖσι.

(2) Cfr. Maran lib. IV, cap. 5. Et hic notetur, quomodo mentita sit iniquitas sibi; juxta Unitarios Justinus omnium primus induxit in Ecclesiam suum Platonismum, et proinde doctrinam de divinitate Christi, ac ita profecit, ut in universam Ecclesiam irruperit; attamen juxta eosdem auctores, teste Hegesippo, qui annis quadraginta post Justinum scripsit, nempe sub Eleuthero, universa Ecclesia profitebatur doctrinam Ebionitarum contra divinitatem Christi. Quam bene!

Bullus in sua *Defensione fidei Nicœnœ.* 2° Sententiam contrariam præ ceteris bene defendit Dan. Whitby in opere, quod inscribitur *Disquisitiones modestœ in Bulli defens. fidei Nic.* edit. 2ª Lond. 1720. Ergo.

227. Resp. ad 1m, *Dist.* Non reperiretur discrepantia circa dogma, *conc.;* circa modum seu loquendi formulas in dogmate ipso vel ejus consectaria exponendo, *neg.* In dogmate enim divinitatis Filii Patres antenicæni concordes et unanimes sunt, neque unus ex ipsis afferri potest, qui contrarium aperte doceat, neque hucusque ab Unitariis prolatus est. Ast nondum certa loquendi forma, seu, ut cum recentioribus loquar, *terminologia* universim constituta, minus interdum accurate aliqui ex ipsis juxta Petavium locuti sunt. Non aliud porro voluisse Petavium, patet luculentissime ex iis, quæ ipse scripsit in erudita præfatione, quam adtexuit libris de Trinitate, in qua ostendere aggressus est, *primum*, ut ipse loquitur, *universe et indefinite traditionem in Ecclesia versatam esse de Trinitatis vera et catholica fide; tum singillatim ex trium sœculorum scriptoribus.* Sane Bullus ceterique omnes Petavii insectatores illis ipsis usi sunt Patrum textibus ad vindicandos Patres antenicænos, quos in eadem præfatione delegit ac illustravit vir summus, et quo nemo melius adversus Crellium aliosque Unitarios dimicavit, quique eos plane contrivit (1).

(1) Mirum est quot latratus in se excitaverit Petavius tribus recensitis capitibus; ut enim omittam Clericum, Jurieu, P. Faydit, qui summum virum ac acerrimum Socinianorum impugnatorem Socinianis accensent, Bullus in *Prœf. ad defensionem fidei Nicœnœ* eum acriter insectatur, et omnigena hæretico homine digna semina sibi fingit. Attamen summum virum Franc. Ondinus, Petrus Lazzeri, Bossuetus in *Admonitione ad Protestantes prima* num. 28, Maran in opere sæpe a nobis citato, *De divinit. D. N. J. C.* P. Raymundus Adami in Florentino *Doctorum hominum diario*, tom. v, part. 3, art. 7, pag. 112 et seqq. aliique non pauci ab omni suspicionis labe vindicarunt. Sed ante hos omnes apologiam suam Petavius ipse contexuit in eruditissima præfatione, in qua totius antiquitatis Patres illustravit, ostenditque unam semper viguisse catholicam apud Patres antenicænos sententiam; et ex ea, qui post eum scripserunt, Bullo ipso non excepto Petavii insectatore, potiora documenta sua desumpserunt. Sed digna est quæ legatur Pe-

228. Ad 2m, *Neg*. Neque enim Whitby vel quilibet alius id unquam efficiet; agitur enim de documentis, quæ omnium manibus teruntur, quæ, nisi in alienum sensum detorqueantur vel mutilentur, non possunt Unitariis favere. Omissis Patribus apostolicis (quorum luculenta testimonia dedimus in probationibus), qui dimicarunt adversus Ebionitas, Photinianos, Samosatenos, aliasque ejus generis pestes, quique feliciter adeo rem confecerunt, ut Arianam hæresim ante ipsius ortum penitus contriverint, nobis satis sit in medium adducere verba, quibus Irenæus Ebionitas refellit, lib. III, cap. 19, ubi inter cetera hæc habet : *Ingrati existentes Verbo Dei, qui incarnatus est propter ipsos. Propter hoc enim Verbum Dei homo, et qui Filius Dei est filius hominis factus est commixtus Verbo Dei* (1).

229. Hinc Patres Nicæni ad arguendos Arianos impietatis eos provocant ad perpetuam et constantem Ecclesiæ Patrum traditionem. Sed de Whitby, Patrum contemptore et irrisore, consulatur Feller *Dictionarium historicum*.

230. Inst. tertio. Atqui non in sola loquendi ratione, sed in ratione præterea sentiendi Patres antenicæni discrepabant ad hoc dogmate. 1° Enim alii docuerunt Dei Filium seu Verbum, non ab æterno, sed ante res ceteras fuisse prolatum vel genitum, ut Deus eo tamquam administro ad res condendas uteretur; ut Tertullianus, lib. *Contra Praxeam*; Theophilus Antiochenus, lib. II, n. 19; Tatianus in *Orat. contra Græcos*, n. 5; Athenagoras in

tavianæ doctrinæ apologia, quam doctissimus. P. Zaccaria præmisit libris de Trinitate, in editione veneta, notis ab ipso illustrata an. 1757. Certe B. Card. Thomasius ita suspiciebat aurea scripta Petavii, ut profiteretur se unica eorum pagella magis erudiri, quam si spissa multorum volumina diurna ac etiam nocturna manu versaret, ut refert cl. P. Vezzosius, clericus regul., in *notis ad primum vol. operum Card. Thomasii*, pag. 155. Me dies deficeret, si omnia vellem eruditorum ac doctorum hominum testimonia adferre, qui certatim extollunt Petavii nomen, non solum ex Catholicis, sed et ex ipsis Protestantibus, qui unanimiter eum vocant virum incomparabilem ac de theologia Patrum optime meritum. Horum specimen vid. in edit. cit. Zaccariæ vol. I, part. XXI.

(1) Καὶ ἀχαριστοῦντας τῷ ὑπὲρ αὐτῶν σαρκωθέντι λόγῳ τοῦ Θεοῦ· εἰς τοῦτο γὰρ ὁ λόγος ἄνθρωπος.... ἱνα ὁ ἄνθρωπος τὸν λόγον χωρήσας. Sed præstat integrum caput legere.

Apolog. n. 10; Hippolytus, lib. *De antichristo,* n. 30. Alii 2° docuerunt Filium etiam quoad naturam divinam esse Patri inferiorem; ita diserte Hippolytus, qui ibid. n. 15, tradit Verbum non fuisse perfecte Filium nisi post incarnationem, et Tertull. libro citato, cap. IX, Filium modulum dicit divinæ substantiæ, cujus plenitudo in solo Patre est, et Filium proprie factum esse docet, nec Deum semper fuisse Patrem, tum cap. XII, tum in lib. *Contra Hermogenem;* quibus in hac sententia præiverant Ignatius, Justinus, Irenæus. 3° Alii solum Filium a prophetis visum docent; eo quod nec invisibilis, ut Pater, nec immensus sit; ita rursum Justinus, Theophilus, Tertullianus. Quæ quidem omnia aliaque his affinia satis ostendunt Patres antenicænos longissime abfuisse a novitate inducta per Concilii Nicæni Patres, quæ vel ex eo deprehenditur, quod 4° nonnisi post altercationes plurimas ipsi, ut refert Eusebius, *De vita Constantini,* lib. III, cap. 13, in eamdem demum sententiam convenerint. Ergo 5° merito concludit Jurieu, Arii doctrinam *omnium theologiam nemine excepto, ante Nicœnam Synodum fuisse.*

231. Resp. *Neg. antec.* Ad 1m, *Dist.* Et hæc dixerunt de sola generatione, seu verius de sola Verbi manifestatione *ad extra, conc.;* de generatione *ad intra* et propria dicta, *neg.* Ut vero distinctio intelligatur, hæc præ oculis principia ex veterum theologia habenda sunt : 1° Existentia Verbi coæterna Patri; 2° Verbi ipsius manifestatio in rerum creatione, quæ Verbo tribuitur (1); 3° Verbi ipsius manifestatio in carne, cum scilicet homo factum est et habitavit in nobis. Primam aliquando supponunt, cum de alterutra vel de utraque posteriori manifestatione loquuntur, tametsi utramque comparare videntur quasi ad hanc tantum contrahant ipsam Verbi existentiam. Atque hinc etiam est quod, in alterutra ex hisce manifestationibus hærentes, Verbum interdum exhibere videntur quasi ita inexistens, ut neque a Patre distinguatur.

232. Talem esse mentem Tertulliani patet ex iis, quæ scribit

(1) Rationalistæ rerum creationem, prout in Scripturis traditur, mythum esse autumant.

Contra Praxeam, ait enim cap. VIII : *Sermo* (seu Verbum) *et in Patre semper, sicut dicit : Ego in Patre et apud Deum semper, sicut scriptum est : Et sermo erat apud Deum; et numquam separatus a Patre, aut alius a Patre, quia Ego et Pater unum sumus.* Quid ergo sibi voluit, dum cap. VII dixit tunc genitum *perfecte* Filium, cum dixit Deus : *Fiat lux*, nisi tunc externe manifestum? Athenagoræ præterea, Tatiani, Tertulliani, Theophili et Hippolyti hanc fuisse mentem explicat ipse Hippolytus, *Contra hæres. Noëti*, cap. 10, dicens, quod ante mundi constitutionem *nihil erat præter ipsum* (Deum), *ipse solus multus erat, nec erat sine ratione* (τῷ λόγῳ), *sine sapientia, sine potentia, sine consilio; omnia erant in eo, ipse erat omnia. Quando voluit et quomodo voluit, ostendit Verbum suum temporibus apud eum definitis, per quod omnia fecit... quod Verbum cum in se haberet, essetque mundo creato inadspectabile, fecit adspectabile, emittens priorem vocem, et lumen ex lumine generans* (1). Adnotat porro Georg. Bullus, sect. VI, cap. 9, hanc secundam nativitatem *metaphoricam*, per operationem scilicet *ad extra*, prædicatam etiam ab Athanasio aliisque Patribus fuisse, qui tamen æternam naturalemque Verbi nativitatem propugnabant (2).

233. Ad 2m, *Dist.* Ratione originis, *conc.*; ratione naturæ, *neg.* Hoc sensu Hippolytus *alium* docet esse Filium a Patre, non *aliud*; statim enim subdit : *Cum alium dico, non duos Deos dico, sed tamquam lumen ex lumine, aut aquam ex fonte, aut*

(1) Οὐδὲν πλὴν αὐτὸς ἦν· αὐτὸς δὲ μόνος ὢν, πόλυς ἦν· οὔτε γὰρ ἄλογος, οὔτε ἄσοφος, οὔτε ἀδύνατος, οὔτε ἀβούλευτος ἦν· πάντα δὲ ἦν ἐν αὐτῷ, αὐτός δὲ ἦν τὸ πᾶν· ὅτε ἠθέλησεν, καθὼς ἠθέλησεν, ἔδειξε τὸν λόγον αὐτοῦ καιροῖς ὡρισμένοις παρ' αὐτῷ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐποίησεν...: τόν λόγον ἔχων ἐν ἑαυτῷ, ἀόρατον τε ὄντα τῷ κτιζομένῳ κόσμῳ, ὁρατὸν ποιεῖ, προτέραν φωνὴν φθεγγόμενος, φῶς ἐκ φωτὸς γεννῶν. *Bibl. Patrum* Gallandi, tom. II, pag. 460, edit. Venet.

(2) Quod quidem evincit tum ex ipso anathematismo symboli nicæni, epistolæ Imperatoris Constantini, S. Zenonis, ac præcipue, ut diximus, S. Athanasii. Verum cavendum est ab hujus auctoris lectione, juvenibus præsertim, quia ubique fere odium suum in Ecclesiam Catholicam patefacit.

radium a sole (1). Eodem sensu Tertullianus, *Contra Praxeam*, cap. IX, *totam substantiam* Patri tribuit, Filium autem *portionem Patris* nominat; *portionis* enim nomen pro derivatione vel emanatione, quam nos *processionem* dicimus, usurpat, quæ derivatio totius sit substantiæ in Filio. Nec enim ignorare poterat vir doctissimus, quod et rudes sciunt, divinam substantiam simplicissimam esse et indivisibilem, ex qua *portio* nulla rescindi possit, sed quæ aut tota communicetur aut nullo modo (2).

234. Eodem sensu intelligendi sunt Ignatius, Irenæus, Justinus aliique, dum Filium vocant *Patris administrum*, *Patris subditum* dicunt, ejusque *voluntati servientem, consilio ac voluntate Patris genitum;* quia nempe Pater per ipsum omnia condidit, at quia non invite etsi *necessario*, summa tamen voluptate ipsum genuit, dum e contra creaturæ sola ipsius voluntate ex nihilo prodierunt. Sic Justinus alibi Filium secundam post Patrem *potestatem* appellat, id est, personam; aliquando Patrem *causam* Filii dicit, id est principium. Ceterum et ipsi S. Athanasius, *Orat. III contra Arianos*, Hieronymus, *Apolog. I Cont. Ruffinum*, Augustinus, *Adversus Maximinum*, et Cyrillus Alex. *Dial. III. de Trin.* iisdem vocibus sæpe usi sunt; quia scilicet totum quod habet Filius, accipit a Patre, et quia Patris ratio excellentiam quamdam exprimit, qua major aliquo modo sit Filio.

235. Ad 3m, *Dist.* Solum Patrem *invisibilem* et *immensum* dixerunt, ratione nempe missionis ac derivationis *ad extra,* quam utique nullam habuit Pater, *conc.;* ratione præstantioris naturæ, *neg.* Itaque non de derivatione *ad intra*, sed de sola derivatione *ad extra* sermonem habent Patres citati, et præsertim Tertullianus, dum *Contra Praxeam*, cap. XIV, dicit: *Patrem invisibilem pro plenitudine majestatis*, *visibilem vero Filium pro modulo derivationis;* quod solis similitudine explicat, quem nobis intueri non licet, *radium autem ejus toleramus oculis pro temperatura portionis, quæ in terram inde porrigitur.* Scilicet qui-

(1) Ἕτερον δὲ λέγων οὐ δύο Θεοὺς λέγω, ἀλλ᾽ ὡς φῶς ἐκ φωτὸς, ἢ ὡς ὕδωρ ἐκ πηγῆς, ἢ ὡς ἄκτινα ἀπὸ ἡλίου.

(2) Bullus loc. cit. cap. 10, fuse exponit mentem Tertulliani, sed melius Maran, lib. IV, cap. 11 et 12.

dam veteres Patres in ea fuerunt sententia, quod Deus, cum loqueretur prophetis et patriarchis, Filium suum miserit in ea humana figura, quam assumpturus erat in incarnatione. Ceterum privata hæc fuit veterum illorum opinio. Augustinus aliique Patres apud Petavium, *De Trin.* lib. VIII, cap. II, modo Patrem, modo Filium, modo Spiritum Sanctum, modo Trinitatem totam visam a prophetis in symbolis ac schematibus docent. Certe *invisibilem* et *immensum* etiam Filium dixerunt veteres, *qui ne animo quidem comprehendi possit* (1), ut ait auctor antiquissimus *Epistolæ ad Diognetum,* inter opera S. Justini (2); superius protulimus S. Irenæi in hanc sententiam testimonium.

236. Ad 4m, *Dist.* Ex parte Eusebianorum vel Arii fautorum, *conc.;* ex parte Catholicorum, *neg.* In ea siquidem Synodo Ario favebant Eusebius Nicomediensis, Theognis Nicææ, Maris Chalcedonis, Theonas Marmaricæ et Secundinus Ptolemaïdis Episcopi, viri subdoli, eloquentes, acuti, qui subtilitatibus suis turbare simpliciores ac minus eruditos poterant; subdit tamen Eusebius, *De vita Constantini,* lib. III cap. XIV : *Unius fidei consonantiam apud omnes obtinuisse* (3).

237. Ad 5m, *Neg.* Pessimam enim ac falsam ejusmodi Jurieu consequentiam prorsus evertit S. Athanasius, dum in opere de Synodi Nicænæ decretis, pag. 233, sic Arianos alloquebatur : *En igitur nos quidem demonstravimus istiusmodi sententiam* (de Filii cum Patre consubstantialitate) *a Patribus ad Patres quasi per manus esse traditam. Vos autem, ô novi Judæi et Caïphæ discipuli, quos demum assertionum vestrarum Patres ostendere valetis? Ne unum quidem ex prudentibus et cordatis nominare potestis; cuncti vos aversantur, præter unum diabolum, qui solus hujus definitionis vobis auctor fuit* (4).

(1) Τὸν λόγον, τὸν ἅγιον, καὶ ἀπρονόητον. *Verbum sanctum ac incomprehensibile.*

(2) Hunc auctorem plures eruditi ipso Justino anteriorem ætate censent.

(3) Ὁμογνωμόνας καὶ ὁμοδόξους ἐπὶ ἀμφισβητουμένοις ἅπασιν.

(4) Ἰδοὺ ἡμεῖς μὲν ἐκ πατέρων εἰς πατέρας διαβεβηκέναι τὴν τοιαύτην διάνοιαν ἀποδεικνύομεν· ὑμεῖς δὲ, ὦ νέοι Ἰουδαῖοι, καὶ Καιάφα μαθηταὶ, τίνας ἄρα ῥημάτων ὑμῶν ἔχετε δεῖξαι πατέρας; ἀλλ' οὐδένα τῶν φρονίμων, καὶ σοφῶν ἂν εἴποιτε· πάντες γὰρ ὑμᾶς ἀποστρέφονται, πλὴν μόνου τοῦ διαβόλου· μόνος γὰρ ὑμῖν οὗτος τῆς τοιαύτης

238. Inst. quarto. 1° si ita est, qui igitur est factum, ut ariana doctrina totum ferme orbem pervaserit? Cur 2° in Baptismi administratione nulla fiebat expressa divinitatis Filii et Spiritus Sancti mentio, ut patet ex compendiosa fidei professione, quam baptizandus emittere debet : *Credo in Deum Patrem, Filium et Spiritum Sanctum?* Cur 3° denique ejusdem harum personarum divinitatis nulla mentio occurrit in symboli expositionibus apud Irenæum et Tertullianum?

239. Resp. ad 1m, *Neg.* factum, quod falso supponitur; 1° Ariani proprie dicti semper pauci fuerunt; 2° ut se tegerent, formulas suas catholicæ fidei conformes, saltem in cortice litteræ, ediderunt; 3° populi alieni semper ab hac impietate fuerunt; 4° fraudibus interdum, ut mos est hæreticorum hominum, venenum ac subdole propinare, interdum vi et aperta violentia ingerere Ariani moliti sunt; 5° fides nicæna, magno plausu ad omnibus Catholicis Ecclesiis excepta, triumphum cecinit.

240. Ad 2m, *Neg.* pariter, quod nimia confidentia Episcopius obtrudit. Superius ex Celso rationem ostendimus, qua catechumeni instruerentur. Confirmatur responsio ex fidei professione emissa ab Eunucho reginæ Candacis, antequam ab Baptismum admitteretur, dicentis : *Credo Filium Dei esse Jesum Christum.* Vix in tantulo verborum circuitu, quem nobis objicit Episcopius, clarius Filii et Spiritus Sancti divinitas exprimi potuit, accedente præsertim hujus formulæ expositione.

241. Ad 3m, Nullam reperiri, ut ait Episcopius, apud Tertullianum et Irenæum divinitatis Christi mentionem, tam aperte falsum est, ut plane nesciam, inquit Bullus, quo judicio, qua fide quave conscientia illud tam fidenter affirmare potuerit. Sed ita est : nisi hæretici et increduli mentiantur, nihil proficiunt. Plura exempla dedimus.

242. Obj. secundo. Saltem Nicæna Synodus vocem consecravit obscuram et ambiguam. 1° Vox enim ὁμοούσιος sponte sua non ad unitatem *numericam*, sed *specificam* refertur. Aristoteles vocat stellas ὁμοουσίας; homines ὁμοούσιοι sunt, quia ad eamdem speciem pertinentes substantiæ. Quare 2° merito hanc vocem proscripse-

ἀποστασίας πατὴρ, κ. τ. λ. num. 27, edit. Maur.

rat, longe ante Nicænum Concilium, Synodus Antiochena, contra Paulum Samosatenum anno 269 vel 270 congregata. Dicendum propterea 3° Patres Nicænos fuisse tritheismi labe infectos, ut Patres alii non pauci per ea tempora. Ergo (1).

243. Resp. ad 1m, *Neg.* in sensu, quo a Nicæna Synodo usurpata fuit. Nam adeo explorata res erat, per vocem *consubstantialem* Patres Nicænos intellexisse unitatem numericam, ut nullum lapidem non moverint Ariani eorumque fautores, ut illos ab hac voce consecranda dimoverent; sed frustra, quia Patres deprehenderunt aptissimam hanc vocem esse ad omnes versutias et fraudes Eusebianorum præcavendas. Post Nicænam Synodum nihil intentatum illi hæretici reliquerunt ad illam formulam supprimendam aliamque ipsis minus incommodam substituendam, ut patet ex tot formulis ab ipsis editis, atque ex ipso Concilio Ariminensi. Catholicos per contemptum *homousianos* vocabant. Porro de voce obscura et ambigua vaferrimi hæretici adeo solliciti minime fuissent.

(1) Ita Clericus in *Epist. crit.* III, pag. 91. Qui exinde infert Patres Nicænos fuisse tritheistas : *Credebant enim*, inquit (in notis ad illud Joannis : *Et hi tres unum sunt*), *substantiæ unitatem, non numeri singularitatem, ut loquitur Tertullianus, hoc est, unicam esse specie substantiam Patris et Filii et Spiritus Sancti, sed numero triplicem*; et vades tam iniqui judicii dat Petavium, Curcellæum, Cudworthum, etc. Eadem repetit pluribus locis, præsertim tom. III, *Biblioth.* p 507; tom. X, pag. 29, 30, 434, etc. Quem imitatus Gibbon in *Hist. casus Imperii Rom.*, loquens de voce *homousion*, spectat eam tamquam vocabulum mysteriosum, quod unusquisque ad suam exprimendam opinionem poterat contorquere; et ideo, inquit, illud admisit major pars Episcoporum qui concilio Nicæno interfuerunt, quorum nonnulli Trinitatem nominalem tantum admittere visi sunt, alii vero, inter quos doctissimus Gregorius Nazianzenus, et intrepidus Athanasius Tritheismo favebant, etc. Vid. cap. 21, pag. 22, tom. III, edit. Londin. 1823. At 1° inique prorsus Clericus et Curcellæus Petavium inter patrocinatores suos recensent, *quo* (ut loquitur Maran. lib. IV, cap. 29, n. 1), *nemo melius unitatem essentiæ numericam ex græcis latinisque Patribus demonstravit.* Sane Petavius, *De Trin.*, lib. IV, cap. 13, unicam esse numericam essentiam in tribus personis ex doctrina Patrum quinque argumentis invicte demonstravit. Hæc apud Petavium Clericus legere debuit, præsertim cum ipse sub ementito nomine Thomæ Alethini notulas apposuerit Petaviano operi editionis

244. Ad 2m, *Neg.* Exploratum jam est apud melioris notæ criticos, supposititiam esse illam Synodi Antiochenæ damnationem vocis ὁμοουσίας; quod patet 1° ex eo quod nonnisi post 90 annos a celebratione illius Synodi a Semiarianis in Concilio Ancyrano anno 358 mentio hujus damnationis facta fuit; 2° ex

Antverpiensis, quæ revera Amstelodami excusa est anno 1700, et ad loc. cit. not. 26, juxta præconceptam suam sententiam scripserit : *Ut hodierno more responderemus, unam rationem unitatis diceremus singularitatem unius numero essentiæ; qua posita, ceteræ memoratu dignæ non sunt. Sed aliter olim philosophabantur.* Sed maluit Curcellæum sequi, qui in *Appendice ad suam dissertionem* accisum et detruncatum Petavii locum descripsit. Curcellæum et Clericum imitatus est *Faydit* in *Apol. system. SS.PP.*pag.89. Num melius quidquam expectes ab iis, quos neque fides neque conscientia urget? 2° Quod attinet ad tritheismum Patrum juxta Gibbonium aliosque ejusdem farinæ homines, qui accusant potissimum de hoc errore S. Athanasium, ceteris prætermissis, satis nobis sit iis opponere alium heroem, cujus auctoritatem ipsi recusare non possunt. Wegscheider enim § 89, in not. *a*, sic fidenter scribit : *Vocabulum* ὁμοούσιος *a Patribus Nicænis non eodem, quo postea ad normam doctrinæ orthodoxæ definitum est, sensu, hoc est, de* identitate *naturæ et substantiæ dictum fuisse, negari nequit* (Miremur intrepidi judicis definitivam sententiam). *Patres Nicæni hac voce potius substantiam divinæ omnino* ὁμογενῆ *unitatem quamdam specificam, arctissimam quidem et perfectissimam, cujusmodi in nullis aliis ejusdem speciei naturis deprehenditur, significasse videntur, ita ut Patri et Filio singulas virtutes divinas, velut æternitatem, immutabilitatem, eodem sensu attribuerent, hoc tantum inter Patrem Filiumque discrimen statuentes, ut ille* ἀγέννητός *sit, hic* ἐκ τῆς φύσιας τοῦ πατρός *ab æterno genitus. Athanasius autem postea huic vocabulo, a Synodo Nicæna non accuratius definito, suam ipsius de Filio,* τῷ λόγῳ, *scilicet sapientia Dei ab æterno subsistente, sententiam substruxit, qua et ipse* unitatem Patris et Filii numericam ἑνότητα καὶ ταυτότητα τῆς οὐσίας τριάδα ἐν μονάδι unitatem et identitatem naturæ, Trinitatem in unitate), *non* ternionem *quemdam, sed* trinunitatem, *ab Augustino demum strictius finita indicabat... Qua trinunitate accepta,* ὁμοουσιοῦ (*consubstantialitatis*) *notio ad doctrinam orthodoxam accommodate sic constituitur, ut tres esse personas* αὐτοθέους *in una eademque essentia* et *divina solo charactere hypostatico a se invicem distinguendas.* Juxta Clericum, Curcellæum, Gibbon, etc. Athanasius fuit coriphæus tritheistarum; juxta Wegscheider, Fuchs, Münscher, seu rationalistas, idem Athanasius fuit auctor unitatis numericæ! Sed cfr. ipse Athanasius in libro *De decret. Nic. Syn.* n. 19 et 20, et apparebit quanta sit impiorum omnium impudentia.

silentio Arianorum, quos profecto illa damnatio, si extitisset, non potuisset latere; 3º ex silentio eruditissimi Eusebii Cæsariensis, addictissimi Arianis, et cui semper illa vox displicuit; qui non solum tacet de prætensa illa damnatione, sed ultro fatetur vocem illam ab antiquis Patribus fuisse usurpatam, quemque constat eidem in Conc. Nicæno subscripsisse; 4º ex eo quod S. Athanasius, Hilarius, Basilius, decepti in hoc facto a Semiarianis, fatentur se acta illius Synodi non vidisse (1); 5º ex accusatione data Dionysio Alex. apud Dionysium Rom. Pont. quod *Filium rem creatam nec Patri consubstantialem*, ὁμοούσιον diceret; 6º ex apologia S. Pamphili pro Origene paucis annis post illud derectum exarata, in qua ostendi Filium consubstantialem Patri; 7º ex eo quod in damnatione Pauli Samosateni sæpius eadem voce utitur eadem Synodus (2).

245. Ad 3m Resp. hanc non esse nisi infamem calumniam prolatam in illos sanctissimos Patres a nostris Unitariis, quibus Patres Nicæni nimis odiosi sunt et invisi. Quod veteres Ariani ne suspicati quidem sunt, id nunc rationalistæ, quibus in asserendo perfricta frons est, pro certo ac indubitato habent (3).

CAPUT IV.

DE DIVINITATE SPIRITUS SANCTI.

246. Divinitatem Spiritus Sancti præter obscuros nonnullos hæreticos, quorum meminit S. Ignatius in *Epist. ad Trallianos*, directe impugnarunt Macedoniani, sic dicti ab auctore sectæ Macedonio ariano, sub Imperatore Constantio antistite constantinopolitano intruso. Hic docuit Spiritum Sanctum creaturam esse, ac proinde

(1) Cfr. Maran, lib. IV, c. 29, § 2.

(2) Cfr. Maran, *Dissertat. sur les semi-ariens*, Paris 1722, nec non *Diss. de voce Homousion*, auct. P. Liberato Fassonio, congr. chol. piarum, Romæ 1753, quam suo *Thesauro Theologico* inseruit P. Zaccaria, vol. III, page 211.

(3) Cfr. Maran, lib. IV, cap. 30, ubi usque ad evidentiam ex publicis et notoriis factis evincit, numeralem essentiæ unitatem a Patribus Nicænis et subsequentibus propugnatam fuisse.

natura et dignitate Deo longe inferiorem. A pluribus Synodis, tunc temporis celebratis, proscriptus ejusmodi error statim fuit, ac præsertim in œcumenica Constantinopolitana I[a], anno 381.

247. Sociniani ulterius progressi, inficiati sunt Spiritum Sanctum personam esse subsistentem; sed contendunt eo nomine non designari nisi Dei virtutem seu vim et efficaciam.

248. Rationalistæ eamdem instaurarunt impietatem, ac nusquam in Scripturis hypostaseos veræ notionem Spiritui Sancto tribui contendunt (1).

249. Hi omnes in Spiritum S. blasphemi, reique propterea *æterni delicti*, communi *Pneumatomachorum* nomine censentur. Quibus armis dogma SS. Trinitatis ac divinitatis Verbi propugnavimus, iisdem Spiritus Sancti divinitatem adversus eos defendere nunc aggredimur. Quum vero illa argumenta, quæ ex SS. Litteris et universa traditione promemus, non modo Spiritum Sanctum vere proprieque Deum esse evincant, sed et peculiarem hypostasin seu personam subsistentem, hinc postremum istud instar corollarii, prout nempe præstitimus de Verbo agentes, ex asserta ipsius divinitatis veritate deducemus. Sit itaque :

PROPOSITIO I.

Spiritus Sanctus vere ac proprie Deus est, ut in primis ex Scripturis constat.

250. Est hæc propositio de fide, prout ex omnibus fidei nostræ professionibus ac symbolis patefit.

251. Sic vero ejus veritatem ostendimus ex Sacris Litteris : Scripturæ Spiritui Sancto Dei nomen tribuunt ac divinas proprietates et operationes; ergo ex Scripturis Spiritus Sanctus vere ac proprie Deus est.

(1) Henke, lib. I, pag. 104 et seq.; Ammon, *Bibl. Theol.* pag. 252 et seq.; Ei, *Summa Theol. Christ.* p. 92 et seq. Schmid, *Die Christl. Religion als Wissenschaft*, seu *Christiana religio tanquam scientia*, Jenæ 1797, p. 317 et seqq.; *Loffler zu Souverain ueber den Platonismus*, etc., seu, *Loffler ad* Souverain, *de platonismo Ecclesiæ Patrum*, pag. 426 et seqq.

252. Ac primo quidem Dei nomen et appellationem Spiritui Sancto tribuunt Actus apost. V, 3, 4. Sic enim Petrus Ananiam objurgat : *Cur tentavit satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto?... Non es mentitus hominibus, sed Deo.* Ille enim, cui mentitus est Ananias, Deus dicitur; atqui hic est Spiritus Sanctus; ergo Spiritus Sanctus Deus vocatur. Rursum Heb. III, 7, ait Apostolus : *Quapropter sicut dicit Spiritus S. : Hodie si vocem ejus audieritis;* hunc autem Spiritum S. versu 12 Deum vocat, dicens : *Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis, discedendi a Deo vivo.* Ex quibus idem exsurgit argumentum. Quod pariter conficitur ex Is. VI, 9, ubi Dominus Deus Sabaoth locutus esse dicitur : *Audite audientes et nolite intelligere.* Atque hæc verba tanquam prolata a Spiritu Sancto refert Apostolus, Act. ult., 25, dicens : *Quia bene Spiritus Sanctus locutus est per Isaiam... dicens : vade ad populum istum,* etc. Ergo ex Apostolo idem est Dominus Sabaoth ac Spiritus Sanctus. Idem præterea Apostolus I Cor. III, 16, fideles templum Dei vocat : *Nescitis, quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis;* ac postea (Ibid. VI, 19) eosdem Spiritus Sancti templum esse confirmat, dicens : *An nescitis, quoniam membra vestra templum sunt Spiritus Sancti?* Deum propterea Spiritum Sanctum expresse nominat hic et alibi passim.

253. 2° Nec solum nomen, sed et proprietates, quæ uni Deo competunt, passim Scripturæ Spiritui Sancto tribuunt. Cujusmodi sunt *omniscientia*, I Cor. II, 10 et seqq. : *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei... quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei;* et Joan. XVI, 13 : *Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem;* item *omnipræsentia*, Sap. I, 7 : *Spiritus Domini replevit orbem terrarum;* et Psal. CXXXVIII, 7 : *Quo ibo a Spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Omnipotentia*, Psal. XXXII, 6 : *Verbo Domini cœli firmati sunt et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum;* ac Luc. I, 35, *Virtus Altissimi* dicitur, nec non vivificandi vim, Rom. VIII, 11, Apostolus ei tribuit, scribens : *Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum a mortuis habitat in vobis... vivificabit et mortalia corpora vestra.*

254. 3° Scripturæ Spiritui Sancto tribuunt præterea operatio-

nem et efficientiam divinam. Talis est *inspiratio prophetarum* I Pet. I, 11, qui futura de Christo prænunciarunt, prout significavit in eis *Spiritus Christi;* ac rursum II Pet. I, 21 : *Spiritu Sancto inspirante locuti sunt sancti Dei homines; Creatio* et *rerum conservatio*, Psal. CIII, 30 : *Emittes Spiritum tuum, et creabuntur et renovabis faciem terræ; Operatio miraculorum,* Matth. XII, 28 : *In Spiritu Dei ejicio dæmones*, et I Cor. XII, 4; *Opera gratiæ,* cujusmodi sunt *Christi conceptio,* Luc. I, 35; *Unctio* et *missio*, Is. LXI, 1; *Peccatorum remissio* et *regeneratio,* I Cor. VI, 11 : *Regimen Ecclesiæ*, Act. XIII, 2; *Collatio donorum,* I Cor. XII, 4 : *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus. Divisiones ministrationum sunt, idem vero Dominus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus; Sanctificatio,* II Thess. II, 12, et I Pet. I, 2; *Diffusio charitatis;* Rom. V, 5; *Ressurrectio mortuorum*, Rom. VIII, 11.

255. 4° Idem cultus et honor tribuitur Spiritui Sancto qui Patri et Filio; ut patet ex forma baptismi, de qua superius diximus; et rursum II Cor. XIII, 13, sic Apostolus tres personas conjungit dicens : *Gratia D. N. J. C. et charitas Dei et communicatio Sancti Spiritus sit cum omnibus vobis.*

256. 5° Ita Spiritus S. Filio comparatur, ut dicatur (Joan. XIV, 16) *alius paraclitus,* per comparationem ad Christum; eadem origo divina ipsi adscribitur, ibid. XVI, 26, vocante eum Christo *Spiritum veritatis, qui a Patre procedit;* eadem ratione ac de Filio dicitur, quod *exierit a Deo.*

257. Ex quibus omnibus sic instruimus argumentum : Ille vere et proprie Deus dicendus est, cui Dei appellatio, divina attributa, divinæ operationes, divinus cultus, honor et dignitas, divina demum processio et origo tribuuntur; atqui ex dictis talis est Spiritus Sanctus juxta Scripturas; ergo.

258. Rursum : Ille non sola vis, attributum et efficientia, sed vera hypostasis seu persona subsistens dicendus est, qui perhibetur vivens et operans eadem ratione ac illæ personæ quibus comparatur; quique mitti dicitur, et alius dicitur, et procedere dicitur, perinde ac Filius Dei, qui certe est persona subsistens; atqui ex demonstratis talis est Spiritus Sanctus; ergo Spiritus Sanctus et Deus et divina peculiaris subsistens persona est.

DIFFICULTATES.

259. Obj. prima. 1° Nusquam substantia quædam corporea, scilicet *materialis*, hujus Spiritus divini commemoratur; 2° neque modus, quo procedat a Deo, ostenditur. Quod si 3° prædicata divina Spiritui Sancto tribuuntur, recte id fit, quatenus vel ipse Deus hoc Spiritus Sancti nomine significatur (Joan. IV, 24 et seqq. I Cor. III, 16; XII, 6-11), vel 4° vis quædam Dei in animis hominum efficax, quæ pro rudioris ævi ingenio ac dicendi genere tanquam peculiaris natura a Deo procedens cogitatur, ideoque proprietatibus divinis potest ornari. Attamen 5° in ipsis libris sacris nec veræ hypostaseos nec processus a Filio notio satis perspicue declaratur. Ergo (1).

260. Resp. ac 1m, *Dist.* Id est, *subsistens, neg.;* alio sensu, *conc.* Toties enim in Scripturis substantia proprie dicta et subsistens Spiritus Sanctus prædicatur, quoties Deus dicitur vivens et operans, et distinguitur expresse a persona Patris et Filii; quod fit, ubi a Patre procedere dicitur ac mitti, item accipere de eo quod est Filii, ut Joan. XVI, 15, et inferius expendemus, item ubi mittitur a Filio, ibid. XV, 26. Tum Luc. III, 22: *Et descendit Spiritus S. corporali specie sicut columba in ipsum* (Christum), *et vox de cœlo facta est : Tu es Filius meus dilectus*, quibus verbis tres personæ subsistentes et distinctæ commemorantur. Quod pariter constat ex I Joan. V, 7, juxta superius demonstrata cap. II, prop. II, pag. 294 (2). Falsum igitur est, quod assumunt adversarii.

(1) Wegsch. § 86.

(2) Ut specimen sumant lectores exegeseos neotericorum biblicorum protestantium, placet hic subjicere, quæ in cap. 3, S. Matth. v. 17, adnotavit Georg. Rosenmüller ad illa verba : *Et ecce vox e cœlo*, etc. קוֹל יְהוָה *sæpe*, inquit, *est tonitru*, Ps. XXIX, 3 *et seqq.*; XVIII, 14, *et sic* φωνή *legitur etiam Apocal.* VI, I. *Hebræi autem æque ac Græci et Romani fulmina et tonitrua annumerabant signis præsentiæ Dei et prodigiis divinitus factis, quorum significationem ex rerum circumstantiis dijudicabant. Vid.* I *Reg.* VIII, 10; XVIII, 38, 39; *Ovid. Fastorum* IV, 834; *Virgil. Æneid.* II, 693. *Tonitru igitur Joanni erat publica declaratio Dei Jesum esse Messiam.... Sed illa filia vocis* (vox de cœlo φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν) *plerumque nihil aliud fuit quam vox aut echo temere aliunde auribus illapsa, ex qua, divina ei origine adscripta,*

261. Ad 2m, *Trans.* et *neg. cons.* Ex eo enim, quod modus alicujus rei expresse non tradatur, concludi nequit non existere rem ipsam. Modum ignoramus, quo anima agat in corpus, et vicissim; ergo non existit anima? digna rationalistarum dialecticæ consecutio.

262. Ad 3m, *Dist.* Ratione naturæ, *conc.;* ratione personæ, quatenus scilicet Pater antonomastice Spiritus vel Spiritus Sanctus dicatur, *neg.* Nuspiam enim Pater, prout persona peculiaris est a reliquis distincta, Spiritus, multo minus Spiritus Sanctus vocatur. Primus autem locus (Joan. IV, 24), qui nobis objicitur: *Spiritus est Deus,* refertur, ut patet, ad divinam naturam in concreto; reliqua autem duo de Spiritu Sancto sunt, qui Deus dicitur et donorum auctor et distributor. Dicitur enim *idem Deus, idem Spiritus, dividens prout vult.*

263. Ad 4m, *Dist. antec.* Spiritu S. immissa seu producta, *conc.;* exclusa Spiritus Sancti persona, *neg.* Spiritus Sancti persona cum ipsius operationibus ac donis seu effectibus confundi nequit, prout Unitarii et rationalistæ passim faciunt. Falsum præterea est a rudioris ævi ingenio (nondum a rationalistis exculto) tanquam peculiarem naturam (Catholici dicunt *personam*) procedentem a Deo excogitatam esse; sed a Christo ipso, ut vidimus, et sacris scriptoribus originem habet dogma istud.

264. Ad 5m, *Neg.* Contrarium enim ostendimus, et clarius adhuc fiet ex iis, quæ adversus Græcos disseremus.

265. Inst. primo. Spiritus Sancti in columbæ specie apparitionem non esse nisi mythum inde patet, quod 1° fieri nullo modo possit, ut natura infinita finitæ speciem et formam induat, et ut Deus corpore qualicumque in oculos sensusque incurrat, id quod in N. T. libris diserte negatur (Joan I, 18; I Tim. VI, 16). Sic 2° narratio, quæ Act. apost. II, 1 et seqq. legitur de dono

auguria captarunt homines superstitiosi, vel etiam vox hominum aliorum, quam ominis loco arripuerunt, et in rem suam interpretati sunt. Ex his patet nihil aliud intervenisse in baptismate Christi quam tornitru et ignea species, ut in versu præcedenti exponit, ex quibus Joannes Baptista ac reliqui præsentes omen sumpserunt de Jesu Messia, etc. Si hoc non sit verbum Dei pervertere, quid sit nescio.

peregrinis linguis loquendi, primum Apostolis tributo, conferre licet cum mytho de confusione linguarum, qui Gen. XI, 1 et seqq. exponitur (1). 3° *Cultus* autem *divinus*, qui Spiritui Sancto tribui dicitur, non innititur nisi argumentis dubiis ex Matth. XXVIII, 19; II Cor. XIII, 13; Rom. IX, 1, petitis; ergo ex his nihil confici potest ad adstruendam peculiarem Spiritu Sancti hypostasin, ejusque divinitatem.

266. Resp. *Neg.* Ad 1m, *Neg.* pariter, nihil enim vetat quominus natura infinita finitæ speciem et formam induat. Tunc solum haberetur repugnantia, si diceretur natura infinita simul finita esse; minime vero, si dicatur hæc infinita natura seu Deus adsciscere speciem et formam naturæ finitæ, sive realem, ut factum est in incarnatione, sive symbolicam, ut ex veterum Patrum sententia factum legitur in tot apparitionibus, quas exhibet V. T., in quibus utique Deus potest in oculos sensusque incurrere. Ast hoc non arridet rationalistis. Quid inde? Insanientes corrigere supervacaneum est. Responsioni autem non repugnant objecta Scripturarum loca, in quibus dicitur : *Deum nemo vidit unquam, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest;* quæ intelligi debent de natura divina, prout in se est, non autem prout apparet in assumpta specie, vel forma, sive reali sive symbolica.

267. Ad 2m, *Neg.* Jam alias adnotavimus hoc mythorum inventum non esse nisi somnium rationalistarum ad eludendam Scripturarum auctoritatem in iis omnibus, quæ naturæ vires excedunt, quæque ipsi admittere nolunt. Quis ferat mythum dici factum illud, quo commota est universa Solymorum civitas, ac multa hominum millia Christi fidem amplexa sunt; quod repetitur Act. X, 44, in Cornelio ejusque familia; et ibid. XIX, 6; de dono loquendi linguis peregrinis disserit Apostolus I Cor. XIV, tanquam de re notissima atque inter primos fideles communi. In hypothesi adversariorum Scriptura inscribi deberet *mythologia sacra.*

268. Ad 3m, *Neg.* Ea enim argumenta ad hæc usque tempora pro certis habita sunt. Quotiescumque rationalistæ nesciunt ar-

(1) Ibidem.

gumentis Catholicorum respondere, ea vocant dubia, nec talis dubii aliquam rationem afferunt.

269. Inst. secundo. 1° Eodem jure, quo ex locis Joannis *alium* paraclitum pollicentibus *personæ* notionem exsculpunt veteres, postulari poterat, ut vere novum quemdam post Jesum doctorem, qualis ipse Jesus, prodiisse atque in susceptum ab Jesu opus successisse probarent (1). Verum 2° ejusmodi personam Apostoli neque expectarunt, neque ipsis adfuisse unquam professi sunt; quippe 3° Spiritum illum in alia quadam natura, sive Deo, sive Christo, sive homine, versantem et operantem plerumque inducunt, quemadmodum mortem (Rom. V, 12; Jac. I, 15), peccatum (Rom. VI, 12 et seqq.; VII, 14 et seqq.), legem (Rom. VII, 23; Gal. III, 24) et Scripturam Sacram (Gal. III, 8) personæ forma induunt, nec usquam tanquam naturam quamdam individuam exhibent. Ergo.

270. Resp. ad 1m, *Dist.* Si Jesus alium hunc paraclitum pollicitus esset visibilem ac sibi similem in natura assumpta, *conc.;* si tota orationis ejus series invisibilem ac in propria divina natura subsistentem eum indicabat, *neg.* Omnes vero notæ, quibus Christus promissum paraclitum designavit, tales sunt, ut decipi Apostoli non potuerint circa modum, quo esset ipsis ille alius paraclitus adfuturus. Nam Joan. XIV, 17, eum vocat Spiritum veritatis, *quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum; quia apud vos manebit, et in vobis erit.* Sicut et de Patre suo et de se dixit, v. 23 : *Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum* (justum) *faciemus;* et ibid. XIV, 26 : *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me;* et rursum Act. I, 4 et seqq. iis characteribus Spiritum Sanctum, in quo baptizari debebant, exposuit, ut ne suspicarentur quidem Apostoli, se visuros veluti alterum Jesum promissum sibi Paraclitum. Qui igitur vocatur Spiritus veritatis, qui venturus esset ad Apostolos, et cum iis eorumque successoribus mansurus in æternum ea ra-

(1) Ita Henke, *Lin. fid. christ* pag. 106.

tione, qua Pater et Filius habitaturi erant in anima justi, non poterat ab Apostolis expectari ut persona adspectabilis atque ut alter Jesus; atqui talis est alius Paraclitus a se distinctus, quem ipsis pollicitus est Christus; ergo immerito rationalistæ a veteribus possunt postulare, quod non est nisi ipsorum rationis figmentum. Addo veteres etiam ex traditione scire potuisse cujusmodi esset promissus ille Paraclitus.

271. Ad 2m, *Dist.* In sensu adversariorum, *conc.;* alio sensu, *neg.* Acta Apostolorum nobis eos exhibent expectantes sibi promissum Spiritum S., et Apostolum Petrum præ concione exposuisse quid acceperint; et rursum cap. XI, 15, et alibi passim. Mentiuntur propterea rationalistæ, dum talia obtrudunt.

272. Ad 3m, *Neg.* Etsi enim frequenter Apostolus delectetur ejusmodi prosopopæiis, ex subjecta materia figura facile intelligitur; at eum per prosopopæiam designasse pariter Spiritum S. nunquam evincent adversarii. Talia enim in Scripturis occurrunt, quæ illam omnino excludant, ut ex dictis constat.

273. Inst. tertio. 1° Ipsa appellatio *Spiritus Dei, Spiritus Christi,* quæ passim in Scripturis Spiritui S. tribuitur, ostendit peculiarem personam eum non esse, prout non est persona spiritus hominis, qui in ipso est, nec ab eo distinguitur. 2° Baptizamur præterea in Spiritu S.; at, in quo baptizamur, persona esse non potest, siquidem baptizamur pariter in aqua. Addatur 3° Spiritum S. sæpe dici Dei donum; et 4° in multos effusum, ut die Pentecostes (Act. II). Rursum 5° Spiritus S. mentibus quasi inhærens excitari perhibetur (Ps. L, 13, 14; Is. LXIII, 10, 11); sic pariter homini cuidam tribuitur et aufertur vel mediorum externorum ope (I Reg. X, 6, 11; XVI, 14) v. g. unguento (ibid. XVI, 13; Jud. XV, 14; XVI, 20); et quasi particulæ ejusdem ab uno viro, qui eo imbutus est, ad alios multos transferuntur (Num. XI, 17, 25). Quæ quidem aliaque his similia personæ subsistenti convenire non possunt. Ergo.

274. Resp. ad 1m, *Dist.* Si hæc denominatio referretur ad essentiam seu essentiæ partem, cujus Spiritus dicitur, *conc.;* si ad personam, et quidem relative ac notionaliter, *neg.* Hinc patet discrimen quod intercedit inter hanc denominationem,

quando usurpatur de homine, et quando usurpatur de Persona divina. De homine vox spiritus non potest sumi nisi quoad ipsius partem essentialem; at quoad Deum si sumatur relative, non potest accipi nisi de Persona; contra vero si absolute accipiatur, denotat ipsam divinam essentiam seu naturam. Ex subjecta proinde materia dignosci debet, quando vox *spiritus* relative, quando vero absolute accipiatur, tum etiam quando pro essentia aut parte essentiali, quando autem pro persona. Quod si Apostolus (I Cor. II, 11) comparare videtur Spiritum, qui in Deo est, cum Spiritu, qui est in homine, liquet ex contextu comparationem referri ad modum cognoscendi, non autem ad modum subsistendi, eo magis quod in divinis præsertim una persona in altera esse possit juxta illud Christi dictum Joan. X, 38 : *Pater in me est, et Ego in Patre.*

275. Ad 2m, *Dist.* Improprie, *conc.;* proprie, *neg.* Dicimur autem baptizari in Spiritu S., sicut dicimur baptizari in Christo, qui utique persona est, ipsis fatentibus Unitariis; improprie tamen, nempe in virtute Christi ut causæ meritoriæ justificationis, quam per baptismum adipiscimur; in virtute Spiritus S. ut causæ efficientis ejusdem justificationis; baptizamur in aqua ut causa instrumentali.

276. Ad 3m, *Dist.* Donum Dei personale et subsistens, *conc.;* accidentale, *neg.* Eadem scilicet ratione Spiritus S. interdum in Scripturis sic vocatur, qua ipse Filius pariter donum Dei dicitur; ut Joan. III, 16 : *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret,* et alibi passim; quatenus Deus ex sua in nos gratuita misericordia Spiritum S. misit, prout miserat Filium.

277. Ad 4m, *Dist.* Effusum novo effectu in Apostolos atque credentes, *conc.;* divisum, *neg.* Sed idem potius Spiritus est, qui dona sua dividit singulis, prout vult, ut dicitur I Cor. XII, 11; ideoque active, non passive effunditur Spiritus S., quemadmodum dicimur Christum induere, aliaque ejusmodi.

278. Ad 5m, *Dist.* Excitari perhibetur in suis effectibus seu in gratia, *conc.;* in se, *neg.* Eadem ratione dicitur tribui et auferri. Falsum vero est ac purum putidumque mendacium me-

diorum externorum ope id fieri, neque id asserunt loca ab adversario citata; quod si I Reg. XVI, 13, Samuel cornu olei inungit David in regem, non dicitur tamen ope unguenti directum esse Spiritum Domini in David, quod de suo adjecit rationalista; sed tantum refertur, quod, uncto David in regem, Spiritus Domini directus in eum sit et recesserit a Saul, quod intelligendum est de speciali Dei benevolentia et directione. Multo minus id dicitur in aliis locis ab adversario nostro adductis, in quibus nec syllaba est de unguento aliisve mediis externis (1).

279. Obj. secunda. Dato etiam Spiritum S. esse personam subsistentem, non sequitur inde ipsum Deum esse. Nam 1° nusquam expresse in Scripturis *Deus* appellatur; nusquam 2° adorandus vel invocandus proponitur. 3° Dei dona et beneficia enumerans Apostolus I Cor. VIII, 6, ea Patri ac Filio tribuit, nulla injecta de Spiritu S. mentione; quem 4° vel primi Christi fideles penitus ignorabant (Act. XIX, 2). Siquidem a Paulo duodecim discipuli interrogati, num Spiritum S. accepissent credentes, responderunt : *Sed neque, si Spiritus S. est, audivimus.* Quin potius 5° a Filio non obscure *factus* perhibetur illis verbis (Joan. I, 3) : *Omnia per ipsum facta sunt.* Ergo.

280. Resp. *neg. ant.* Ad 1m probationem, Resp. 1° Etsi expresse diceretur Deus, num putandum est Unitarios in eum fore credituros? Non puto. Verbum seu Filius Dei sæpissime, ut vidimus expresse *Deus*, et *verus Deus*, et *magnus Deus*, et *super omnia Deus* vocatur, num propterea credunt in ejus divinitatem? Eadem ratione se gererent relate ad Spiritum S., si expresse, ut ipsi contendunt, Deus in Scripturis ipse vocaretur, cum non Scripturæ sed sibi tantum fidem adhibeant.

281. Resp. 2° *Neg.* Nam expresse Spiritus S. Deus dicitur iis omnibus locis, quæ in probationibus adduximus.

282. Ad 2m, *Neg.* Nam in forma Baptismi vera invocatio et cultus Spiritus Sancti præscribitur; item cum Apostolus II Cor. XIII, 13, scribit : *Gratia D. N. J. C. et charitas Dei et communicatio Sancti Spiritus* sit *cum omnibus vobis* (2).

(1) Habes novum specimen malæ fidei rationalistarum, dum adeo aperte mentiri non verentur.

(2) Quum ista testimonia ab adver-

283. Ad 3^m^, *Dist.* Ut excludatur Spiritus S., *neg.;* ex peculiari causa, *trans.* Nec enim, quando una vel altera nominatur persona, alia excluditur, ut sæpe fit in Scripturis; alioquin e censu divinarum personarum Pater ipse esset excludendus, quod adversarii profecto non admittunt. Ceterum idem Apostolus, tum alibi, tum præsertim ibid. XII, divina charismata Spiritui S. tribuit.

284. Ad 4^m^, *Dist.* Solo baptismate Joannis tincti, *conc.;* baptismate Christi, *neg.* Porro ipsis Judæis ignotum non fuisse Spiritum S. patet ex pluribus locis N. T., in quibus de Spiritu S. sermo est tanquam de re notissima. Luc. enim I, 35, Angelus sic Mariam Virginem affatur : *Spiritus Sanctus superveniet in te;* v. 15 pariter dicit idem Angelus Zachariæ : *Spiritu Sancto replebitur*, etc. Sic Matth. I, 20, dicitur Joseph : *Quod in ea natum est, de Spiritu Sancto est;* ut alia omittam.

285. Ad 5^m^, *neg.* Etenim post allata verba subdit Evangelista : *Et sine ipso factum est nihil, quod factum est;* itaque omnia per Verbum facta sunt, *quæ* nempe *facta sunt.* At Spiritus Sanctus non est factus, *sed a Patre procedit*, ut dicitur Joan. XV, 26, et *a Filio accipit*, ibid. XVI, 14.

286. Inst. primo. Quæ in Scripturis Spiritui S. tribuuntur, Deo convenire non possunt. Talis 1° est oratio, de qua Apostolus Rom. VIII, 26 : *Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Nec 2° dici potest *efficienter* id præstare, quatenus nos postulare faciat; nam tunc æque Patri ac Filio abscriberetur hujusmodi efficientia, quæ utpote actio ad extra communis est tribus Personis. 3° Negatur ipsi scientia, dicente Christo (Joan. XVI, 13) : *Non loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet loquetur.* 4° In eamdem sententiam Apostolus (I Cor. II, 10) inquit : *Spiritus omnia scrutatur, etiam profunda Dei;* jam vero scrutari est inquirere in aliquam rem, quæ perfecte non agnoscitur, quod de divina scientia dici non potest. Hinc 5° est, quod ab hac scrutatione reliquæ Personæ excludantur. 6° Demum

sariis inter dubia numerentur, argumentum est apertissimum, validissima hæc esse, nec illos habere quidpiam ad illorum vim eludendam.

idem Apostolus (ibid. XIV, 32) universim pronunciat : *Spiritus Prophetarum Prophetis subjecti sunt.* Spiritus autem Prophetarum ipse Spiritus Sanctus est, qui propterea Deus esse non potest; ergo.

287. Resp. *Neg. ant.* Ad 1m, *Dist.* Quæ sit oratio *improprie*, ut dicitur, et *efficienter, conc.; proprie et formaliter, neg.* Responsio patet ex contextu : *Spiritus,* inquit Apostolus, *adjuvat infirmitatem nostram; nam, quid oremus sicut oportet, nescimus, sed ipse Spiritus postulat* (id est postulare nos facit) *gemitibus inenarrabilibus* (1). Cfr. Matth. X, 20.

288. Ad 2m, *Dist. seq.* Per se, *conc.;* per *appropriationem, neg.* Nempe hæc ratione tribuuntur Spiritui Sancto gratia aliaque subsidia omnia, quæ ad nostram santificationem conferunt, Patri opera omnipotentiæ, Filio quæ ad sapientiam spectant, etsi hæc omnia totius Trinitatis per se atque absolute propria sint.

289. Ad 3m, *Neg.* vel *Dist.* Scientiam mutuatur a Filio, quia ab eodem æque ac a Patre habet essentiam per processionem ab utroque, ut inferius ostendemus, *conc.;* ipsi proprie dicta scientia negatur, *neg.*

290. Ad 4m, *Dist.* Scrutari interdum idem est ac inquirere, *conc.;* semper et in sensu Apostoli, *neg.* Idem enim hic valet *scrutari* ac plene perfecteque cognoscere, ut de Deo usurpatur Psal. VII, 10, dum dicitur : *Scrutans corda et renes Deus,* et alibi passim. Et sane, nonne ipsi Unitarii hæc verba exponunt de Deo ipso, cui imperfecta scientia convenire nullatenus potest?

291. Ad 5m, *Neg.* Sed, ut contextus postulat, creatæ intelligentiæ solum excluduntur.

292. Ad 6m, *Dist.* Prout in Prophetis est, *conc.;* prout est in se, *neg.* Spiritus autem prophetarum subjectos esse dicit Apostolus ob deceptionis periculum; cum fieri facile possit, ut quis falso putet se moveri a Spiritu Sancto, vel etiam fingat se Spiritu Sancto moveri, ac proinde fallatur et fallat. Quare Apostolus Joannes I Ep. IV, 1 : *Charissimi,* scribit, *nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint.*

(1) Vide S. August. Ep. XCVII, alias CV.

293. Inst. secundo. 1° Spiritus Sanctus non est vox relativa. Deinde 2° vel genitus est vel ingenitus; si genitus, Filius est; si ingenitus, Pater. Rursum 3° si a Patre procedit sicut et Filius, fratres igitur erunt; quod si procedat per Filium, Pater avus ipsius erit, quæ omnia absurda sunt. Sic veteres Pneumatomachi apud S. Athanasium (1).

294. Resp. ad 1^{m}, *Dist.* Per se, *trans.* (2); relative non usurpatur, *neg.* Ad 2^{m} vero respondeo, Spiritum Sanctum nec genitum, nec ingenitum esse, sed procedere, ut fidei formulæ et Scripturæ nos docent. Ad 3^{m}, dico, ipsum procedere a Patre et Filio tanquam ab unico principio, ut ostendemus. Sicque evanescunt frigidæ ejusmodi cavillationes, in quibus diu immorari nefas puto.

PROPOSITIO II.

Spiritum Sanctum vere ac proprie Deum esse ex sensu Ecclesiæ traditionali confirmatur.

295. Iis omnibus suppositis, quæ ex traditione attulimus ad veritatem adstruendam Trinitatis personarum, quæque pro persona divina Spiritus Sancti pariter militant, addere placet peculiaria documenta, quæ tertiam hanc divinæ Trinitatis personam propius attingunt.

296. Ac 1° quidem Spiritum Sanctum tanquam peculiarem personam, eamque divinam ac subsistentem exhibent Patres apostolici; atque inter ceteros Hermas, seu vetus auctor libri dicti *Pastoris*, qui floruit sub finem sæculi I, vel sub initium sæculi II, qui lib. III, cap. V, ubi Angelus explanat parabolam Patris familias, de qua supra egimus, aperte distinguit Spiritum Sanctum a Patre et Filio, dicens : *Orbem terrarum fundus ille significat, qui in similitudinem est positus. Dominus autem fundi demonstratur esse is, qui creavit cuncta... Filius autem* (fundi) *Spiritus Sanctus est. Servus vero ille Filius Dei est* (3);

(1) *Epist.* I *ad Serapionem.*

(2) S. Th. p. I, q. 36, art. I.

(3) Vocat Hermas filium *servum*, eo quod, ut ibidem exponit, etsi omnium Dominus sit, servilem formam induit in Incarnatione, quibus verbis alludit ad illud Pauli : *Qui cum in forma Dei esset*, etc.

et infra : *Quare autem Dominus in consilio adhibuerit Filium* (fundi, id est Spiritum Sanctum) *de hæreditate et bonos angelos? Quia nuncius audit Spiritum Sanctum, qui infusus est omnium primus in corpore, in quo habitaret Deus.* Ex quibus habemus 1° Spiritum Sanctum apertissime distingui a Patre (secus ac placet Socinianis et rationalistis), a quo in consilium adsciscitur; 2° Spiritum Sanctum ejusdem esse naturæ cum Patre, eo ipso quod dicatur *Filius* ad exprimendam intimam cum Patre conjunctionem eamdemque utriusque naturam (1); 3° corpus servo (fundi, nempe Filio) a Spiritu Sancto conformatum doceri, ut dignum et idoneum esset in quo Deus habitaret (2). Quæ omnia evincunt Hermam aperta fronte rationalistis adversari. Vidimus præterea Spiritum Sanctum glorificari a S. Polycarpo una cum Patre et Filio, et ab utroque distingui.

297. S. Clemens Romanus : *Ille ergo*, inquit, *Spiritus Sanctus est et rectus, qui ab ipso* (Patre) *procedit* (3). Ergo rursum et Deus et distinctus a Patre Spiritus S. perhibetur; si enim procedit a Patre, Deus est et a Patre distinctus.

298. Item S. Ignatius Martyr, in *Epist. ad Trall.* num. VI, inter hæreticos recenset eos, qui *Spiritum Sanctum nec esse confitentur*, quique dicunt *eumdem esse Patrem, Filium et Spiritum Sanctum* (4); et en rursum Spiritum Sanctum ut personam subsistentem, et distinctam a Patre et Filio, et quidem divinam, utpote quæ confertur cum Patre et Filio, quem ibidem S. Martyr Deum dicit (5).

(1) Vox enim *amici* non exprimebat quod Hermas intendebat, ideoque eam Angelis servavit.

(2) Ex quo patet, quam longe abfuerint Hermas a Socinianis, qui contendunt, Christum dici Filium Dei, eo quod conceptus fuerit de Spiritu Sancto; dum e contrario Hermas affirmat, ideo Christum conceptum esse de Spiritu Sancto, quia est filius Dei, et quia Spiritus Sanctus ipsi Filio Dei dignum seu idoneum aptavit corpus.

(3) Ἔστιν οὖν τοῦτο, ἅγιον καὶ εὐθὲς, τὸ ἀπ' αὐτοῦ προελθόν. Apud S. Basil. lib. *De Spiritu S.* cap. 29, num. 72, tom. III, pag. 61, a. edit. Paris. 1730, cf. integrum textum etiam in *Bibl. Patram* Gall. tom. I, p. 44.

(4) Τὸ πνεῦμα, οὐδὲ ὅτι ἐστὶν ὁμολογοῦσι.... ταὐτὸν δὲ εἶναι πατέρα, καὶ υἱὸν, καὶ πνεῦμα ἅγιον. Apud Cotelerium *Scripta Patrum apost.* tom. II, p. 65.

(5) Plura alia testimonia de Spiritu

299. 2° Patribus apostolicis subsequentes Patres concinunt, eamdemque fidem prædicant. Cum enim atheismi accusarentur Christiani ab ethnicis, apologetæ religionis nostræ repellebant impactam Christianis calumniam, profitentes Christianos credere in Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, eosque adorare. Ita S. Justinus (1), et Athenagoras (2), qui fidem et praxim exponebant totius Ecclesiæ. His addendi ceteri ejusdem ætatis Patres, quorum alii vocarunt Spiritum S. *perfectum Deum*, ut Tatianus, qui etiam eum *Dei portionem esse*, eique Patris et Filii substantiam traditam docet (3); alii eum *Sapientiam Patris* vocarunt, Creatorem, ac cum Patre et Verbo *solum verum Deum, Spiritum Dei, Spiritum Patris*, æternum, omnipotentem, ut S. Irenæus (4); sic etiam S. Theophilus Antiochenus eumdem Spiritum Sanctum vocat Sapientiam, eumque distinguit a Patre et a Verbo,

Sancto inveniuntur apud eumdem Coterium, op. cit.

(1) Apol. I, num. 6 : Ἀλλ' ἐκεῖνον καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ υἱὸν.... πνεῦμά τε τὸ προφητικὸν σεβόμεθα, καὶ προσκυνοῦμεν. Id est, *Sed eum* (Patrem) *et Filium... et Spiritum propheticum colimus et adoramus.*

(2) *Legat. pro Christ.* n. 10 : Τίς οὖν ἂν ἀπορήσαι λέγοντας Θεὸν πατέρα καὶ υἱὸν Θεὸν, καὶ πνεῦμα ἅγιον, δεικνύντας αὐτῶν καὶ τὴν ἐν τῇ ἑνώσει δύναμιν, καὶ τὴν ἐν τῇ τάξει διαίρεσιν, ἀκούσας ἀθέους καλουμένους ; id est, *Quis non miretur, cum atheos vocari audiat eos, qui Deum Patrem et Filium Deum et Spiritum Sanctum asserunt, ac eorum et in unione potentiam, et in ordine distinctionem demonstrant?* Et rursum num. 12 : Ἡ τῶν τοσούτων ἕνωσις, καὶ διαίρεσις ἑνουμένων, τοῦ πνεύματος, τοῦ παιδὸς, τοῦ πατρός. Id est, *Quæ trium unio, et in unitate distinctio, Spiritus Filii, Patris.*

(3) In *Orat. Contra Græcos*, n. 4 : Πνεῦμα γὰρ τό διὰ τῆς ὕλης διῆκον, ἔλαττον ὑπάρχει τοῦ θειοτέρου πνεύματος· ὅπερ δὲ ψυχῇ παρωμοιωμένον, οὐ τιμητέον τῷ τελείῳ Θεῷ. Id est, *Est diviniore Spiritu inferior ille spiritus, qui materiam pervadit; qui quidem cum animæ assimilatus sit, non eodem ac perfectus Deus honore colendus est;* et n. 7 dicit eum Θεοῦ μοῖραν, *Dei portionem*, juxta loquendi usum tunc temporis receptum, ad designandam consubstantialitatem personarum. Cfr. Maran op. cit. lib. IV, cap. 7, n. 7.

(4) Lib. IV. *Adv. hæres.* cap. 20, n. 1, edit. Massueti: *Adest*, inquit, *ei semper Verbum et sapientia, Filius et Spiritus, per quos et in quibus omnia libere et sponte fecit, ad quos et loquitur, dicens : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; ipse a semetipso substantiam creatu-*

et in eadem essentia prædicat cum Patre et Filio (1); ita etiam Clemens Alex., Tertullianus, S. Hippolytus, Origenes, antiquus auctor Constitutionum apostolicarum, Minutius Felix, S. Cyprianus, Novatianus; qui omnes, ut subsequentes prætercam, unanimiter conveniunt in asserenda Divina Spiritus Sancti persona a Patre et Filio distincta, eique tribuenda eadem divina essentia cum Patre et Filio, æternitate, omnipotentia, aliisque divinis perfectionibus (2).

300. 3° His accedunt testimonia Martyrum. Jam superius attulimus verba S. Epipodii, coram judice exclamantis : *Christum cum Patre et Spiritu Sancto Deum esse confiteor*. Spiritus Sancti virtus atque omnipotentia et consilium celebrantur etiam in actis Sanctæ Felicitatis et septem filiorum ejus, et in epistola Ecclesiarum Viennensis et Lugdunensis, apud Ruinart (3).

rarum et exemplum factorum et figuram in mundo ornamentorum accipiens; et lib. III, cap. 24 ; *Verbo suo confirmant, et sapientia compingens omnia, hic est solus verus Deus;* et lib. v, cap. 12, n. 2, vocat spiritum sempiternum dicens : Ἕτερον δὲ ἐστι τὸ ποιηθὲν τοῦ ποιήσαντος. ἡ οὖν πνοὴ πρόσκαιρος, τὸ δὲ πνεῦμα ἀένναον. Id est, *Aliud autem est, quod factum est, ab eo, qui fecit. Afflatus igitur temporalis, Spiritus autem sempiternus.*

(1) Lib. II, *Ad Autolyc.* n. 15 : Αἱ τρεῖς ἡμέραι τῶν φωστήρων γεγονυῖαι, τύποι εἰσὶν τῆς Τριάδος τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ, καὶ τῆς Σοφίας αὐτοῦ. Id est; *Tres dies, qui ante luminaria fuerunt, imago sunt Triadis, Dei, ejus Verbi, ejusque Sapientiæ.* Et lib. I, n. 7 : Τίς ἔστιν ὁ ἰατρός; ὁ Θεὸς, ὁ θεραπεύων, καὶ ζωοποιῶν διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας. Ὁ Θεὸς διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας ἐποίησε τὰ πάντα· τῷ γάρ λόγῳ αὐτοῦ ἐστερεώθησαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ τῷ πνεύματι αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Id est, *Quis est iste medicus? Deus, qui per Verbum et Sapientiam sanat et vivicat. Deus per Verbum et Sapientiam, condidit universa; nam Verbo ejus firmati cœli, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum.* Labitur proinde Petavius, tum inprimo textu duas tantum a Theophilo admitti autumat personas, Filiumque cum Spiritu Sancto confundi. Luculenter enim ex his textibus patet Theophilum Spiritum Sanctum quam sapientiam appellat, distinguere a Verbo. Mirum vero nemini esse debet Spiritum S. dici sapientiam, quo nomine plures alii Patres eum vocarunt, ut Irenæus, loc. cit. Origenes, Marius Victorinus ut Bullus ipse ac Petavius observant (Bullus, sect. IV, cap. 3; Petavius, *De Trin.* lib. VII, cap. 12). Didymus in libro *De Spiritu Sancto* hanc affert causam, cur ita vocetur, quod Spiritus sapientiæ in Scripturis recenseatur. Cfr. Maran. loc. cit. cap. 8.

(2) Cfr. Maran. loc. cit. capp. 10-19, qui singulorum Patrum dicta expendit ac vindicat.

(3) Pag. 22, 60, edit. Veronensis 1731; p. 25 et 62 edit. Amstel. an. 1714.

301. 4° Monumenta antiquissima idem probant. Cujusmodi sunt inscriptiones sepulchrales, tabulæ musivæ, in quibus sub columbæ specie Spiritus Sanctus a Patre et Filio distinctus exhibetur, animas in baptismo gratia sanctificans, vel B. Virgini ab Angelo salutatæ obumbrans, vel Christi in Jordane baptismum a S. Præcursore suscipientis divinitatem contestans, quas collegit et illustravit Gener (1), nec non Arringhius et Boldettus, aliique non pauci (2). Quibus addi debent tabulæ diptychæ Græco-Moschæ, quas protulit et illustravit Papebrochius (3).

302. Quæ omnia sic unico perstringimus argumento : Ille ex sensu Ecclesiæ traditionali perpetuo Deus dicendus est, et persona Divina subsistens, a Patre et Filio distincta, quem Patres apostolici eorumque immediati successores usque ad tertium sæculum Deum vocat, adorandumque prædicant ut Deum, quem unum cum Patre et Filio dicunt, ac ordine ab iisdem distinctum, eadem tamen æternitate, potestate ceterisque divinis perfectionibus præditum, quem Martyres Deum pariter unum cum Patre et Filio confitentur, quem antiquissima monumenta una cum Patre et Filio distinctum exhibent. Atqui ex dictis talis est Spiritus Sanctus; ergo.

DIFFICULTATES.

303. Obj. prima. 1° Cum Scriptores Sacri, pro manca quæ est ævi incultioris scientia, sibi ipsis non constiterint in iis, quæ de ideis et notionibus exposuerunt (4), et 2° Hellenistæ plurima,

(1) Joan. Bapt. Gener. S. J. *Theologia dogmatico-scholastica*, tom. II, pag. 494 et seqq. Romæ 1768.

(2) Apud eumdem ibid.

(3) In *Apparatu ad acta Sanctorum*, tom. I Maji, ubi versat ephemeridas græco-moschas, pag. 11.

(4) Ita Wegsch. § 83, ubi inter Hellenistas, qui plurima, quæ Judæi palæstinenses Spiritui Dei tribuerunt, de Verbo prædicant, recenset S. Joannem, qui distinguit Spiritum S. a Verbo, cum tamen creationem, quam Verbo tribuit Evangelista, tribuat Joannes Baptista singulari cuidam τοῦ πνεύματος ἁγίου efficaciæ, seu efficaciæ Spiritus Sancti (Joan. I, 32 et seq. cfr. III, 34); quasi Præcursor contradiceret Joanni Evangelistæ. Ast et in hoc mira elucet rationalistæ impudentia, nam in locis citatis nec verbum habet S. Præcursor de creatione, quam Wegscheider tri-

quæ Judæi palæstinenses Spiritui Dei (πνεύματι Θεοῦ) tribuerunt, de Λόγῳ seu Verbo visi sint prædicasse, nil mirum esse debet, si eadem confusio apud Veteres reperiatur. Nam 3° varie disputatum est, num Spiritus Sanctus et Λόγος seu Verbum idem sint. Quod 4°, post Justinum M. *Dial. II°*, Irenæum, *Adv. hær.* I, 19, et Joannem Damascenum, *De fide ort.* lib. III, cap. 2^m, theologi nonnulli 5° recentiores, Bauer, lib. I, 268 et seqq., auctor comment. in Henke *Magaz.* (*Repertorio*) IV, 126 et seqq. demonstrare conati sunt (1). Sane 6° Tertullianus *Adversus Prax.* cap. XXVI : *Spiritu Dei,* inquit, *et sermone et virtute collatis in virginem, quod de eo nascitur, Filius Dei est.* Quare 7° Eichhorn (2) vocabula *logos* et *dabar* (λόγος, דָּבָר) et *spiritus* et *ruach* (πνεῦμα, רוּחַ) in eo convenire observat, quod vim seu voluntatem Dei efficacem modo quodam symbolico describunt, ita quidem ut *logos* eam sub specie verbi, *spiritus* (πνεῦμα) eamdem sub specie halitus ex ore Dei emissi adumbret. 8° Hanc *Logi* notionem bene significavit Athenagoras, *Legat.* cap. X, vocibus *ideæ* et *operationis* (ἰδέας καί ἐνεργείας) (3); et 9° ævo antenicæno rarius substantiæ unitas cum Patre et Filio vindicata fuit Spiritui Sancto; 10° Patri Filioque quodammodo subesse Spiritum Sanctum docuerunt veteres illi; 11° nec nisi ante mundum conditum Spiritus S. peculiarem hypostasin prodiisse contenderunt (4). Ergo.

304. Resp. ad 1^m, *Dist.* Si Scriptores sacri non fuissent divina inspiratione afflati, *trans.* (5); supposita divina inspiratione,

butam asserit a Joanne Baptista Spiritus Sancti efficaciæ. Ista est potissima ratio, quare ipsi contenti sint loca indicare, nec testimonia afferant, ut securius illudant et mentiantur.

(1) Wegsch. § 83 not. *a.*

(2) Idem. in *Einleitung in das N. T.* seu *Introd. in N. T.* tom. II, pag. 190 et seqq.

(3) Wegsch. § 83.

(4) Idem. § 88.

(5) Transmisimus in falsa hypothesi adversarii. Ceterum etiam in hac hypothesi absonum est admittere melius novisse rationalistas veritates, a Christo traditas, quam noverint ipsi Sacri Scriptores, qui eas ex Christi ore acceperunt, etiam juxta solas critices regulas. Nonne tumidi isti sapientes imitantur, imo vincunt arrogantiam veterum Gnosticorum et hæreticorum, qui Apostolos ut simplices ac rudes traducebant, seseque illis præferebant ? Adeo verum est, unum eumdemque semper

neg. Jam vero Apostolus de se scribebat : *Loquimur Dei sapientiam* (I Cor. II, 7). *An experimentum quæritur ejus, qui in me loquitur, Christus* (II Cor. XIII, 3)? et B. Petrus : *Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines* (II Pet. I, 21) ac Apostolum Paulum testatur, scripsisse *secundum datam sibi sapientiam* (ibid. III, 15). Ut alia prætermittam, quæ rationalistarum impium systema prorsus evertunt, qui nihil nisi humanum in Scripturis agnoscunt. Cum igitur, non juxta ævi incultioris scientiam, sed juxta scientiam sibi divinitus communicatam Sacri Scriptores litteris consignaverint, quæ a Christo didicerunt, negamus eos sibi non constitisse. Unica vero ratio, cur autument adversarii nostri, Scriptores Sacros sibi non constitisse, est, quia cohærere non possunt ea, quæ hi litteris exararunt et viva præterea voce transmiserunt, cum illis ideis, quas ipsi sibi serius nimis cuderunt ex sapientia et prudentia humana, quæ inimica est Deo.

305. Ad 2m, *Neg.* ex data responsione ; ac *nego* præterea illationem ex falso supposito, nimirum confusionem, quam sibi rationalistæ confingunt, apud veteres reperiri, qui, ut ex probationibus constat, perpetuo tres distinxerunt in Deo personas, nec unquam alteram cum altera confuderunt ; itaque ejus confusionis nullum vestigium apud ipsos occurrit, nec ullam adversarii ejusdem confusionis probationem adducunt. Nos vero meris verbis rationalistarum non acquiescimus.

306. Ad 3m, *Neg.* Siquidem nunquam de hoc disputatum est ; sed semper *Logos* distinctus exhibetur a Spiritu S., ut ex dictis patet.

307. Ad 4m, *Neg.* Nemo enim ex adductis Patribus Verbum idem esse dixit cum Spiritu Sancto ; sed semper unum ab altero distinguunt.

308. Non in primis S. Justinus, qui loco citato ab adversario nec syllabam de his habet. Quod si in *Apolog. I,* num. 33, de ipsa Verbi Persona exponit, quod apud S. Lucam dicitur : *Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque, quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei,*

esse hæreticorum omnium spiritum et sentiendi rationem et impietatem !

ita ut Verbum quoad carnem in utero B. Mariæ Virginis sit ille Spiritus Sanctus et virtus Altissimi, quæ obumbravit Mariæ, non inde sequitur S. Martyrem confudisse simul Spiritus Sancti personam cum persona Verbi; sed solum, hoc loco idem ipsum designari Verbum nomine Spiritus Sancti et virtutis Altissimi; in quo nihil est quod reprehendi debeat. S. Justinus Spiritum Sanctum solet vocare *Spiritum propheticum*, ut patet ex hoc eodem numero sub initium, tum ex n. 6 et n. 13, ubi eum dicit tertiam Trinitatis personam (1), seu tertiam ordine. Ex hac interpretatione potius evertitur principium Socinianorum, qui contendunt, ideo Christum dictum esse Filium Dei, quod conceptus sit Spiritus Sancti virtute.

309. Non S. Irenæus, qui lib. I, cap. XIX (in edit. Massueti XXII), non solum Verbum cum Spiritu Sancto non confundit, sed contrarium præcise statuit illius, quod dicit Wegscheider. En ejus verba : *Pater... per Verbum et Spiritum suum omnia*

(1) Num. xv inter cetera hæc habet : Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν σταυρωθέντα.... υἱὸν αὐτοῦ τοῦ ὄντως Θεοῦ μαθόντες, καὶ ἐν δευτέρᾳ χώρᾳ ἔχοντες, πνεῦμά τε προφητικὸν ἐν τρίτῃ τάξει, ὅτι κατὰ λόγον τιμῶμεν, ἀποδείξομεν. Id est, *Jesum Christum... crucifixum veri Dei filium esse edocti, ipsumque secundo loco, Spiritum autem propheticum tertio habemus ordine, non sine ratione a nobis coli demonstrabimus*, edit. Maran. Quis vero nisi insanus post adeo luculentum testimonium asserere audeat S. Justinum confudisse Spiritum Sanctum cum Verbo? Quod vero per Spiritum Sanctum, qui Lucæ i dicitur descendisse in Mariam Virginem, et per virtutem Altissimi a nonnullis veteribus Patribus intellectus sit ipse Dei Filius, nemo mirari debet, qui observet ideo ab ipsis id factum esse, quod veteres interdum nomen *Spiritus Sancti* tum naturæ divinæ universim, tum singulis personis aptaverint, atque etiam ex eo quod Apostolus vocaverint Christum Dei virtutem et Dei sapientiam. Ceterum hanc expositionem præter S. Justinum, Hermam, lib. iii, simil. v, Tertullianum, Cyprianum, Lactantium, adoptarunt etiam post Concilium Nicænum S. Hilarius Pictaviensis, *De Trin.* lib. x, et lib. ii, n. 26, saltem juxta interpretationem Coustantii, editoris operum S. Hilarii, illis verbis : *Spiritus Sanctus desuper veniens.... naturæ se humanæ carnis immiscuit;* et alibi, tum S. Athanasius, libro *De incarn.* pag. 72, edit. Maur. nec non Ruffinus in *Expositione symboli*, ac demum aliis omissis S. Joan. Damascenus, in loco nobis objecto; cfr. præfatio operum S. Hilarii, edit. Maurin. pag. 18, § 2, n. 57 et seqq.

faciens et disponens et gubernans, et omnibus esse præstans (1). Habes iterum specimen bonæ fidei rationalistarum.

310. Non S. Joannes Damascenus, qui siquidem loc. cit. nomine *virtutis* intelligit ipsum Filium Dei, qui, ut ibidem subdit, *Conspersionis nostræ primitias ipse sibi compegit... conditoris more per Spiritum Sanctum* (2). Ubi, quæso, confusio Verbi seu Filii Dei cum Spiritu Sancto? Mira præterea apparet rationalistarum impudentia, dum audent pro se afferre auctoritatem S. Joannis Damasceni, qui lib. I non solum data opera agit de S. Trinitate (cap. VIII), sed distinctim de persona Verbi et de persona Spiritus Sancti (cap. VI et VII).

311. Ad 5m, *Dist.* Id est, profani et impii ex rationalistarum grege id demonstrare conati sunt, sed perperam, ut ex dictis constat, *conc.;* ostenderunt, *neg.* Nunquam enim id efficient, obsistente sibi tota antiquitate; nec, nisi pervertendo sensum veterum, possunt sibi blandiri imperitis fucum facere.

312. Ad 6m, *Neg.* Hic pariter Tertullianus de Filio Dei exponens Angeli verba : *Spiritus Sanctus,* etc., ac unum idemque significari asserens sive per Spiritum Sanctum sive per virtutem Altissimi, quæ virtus juxta ipsum non est nisi proprietas Sermonis seu Logi, contendit adversus Praxeam, qui divinas confundebat Personas, non Patrem, sed solum Filium seu, ut ipse vocat, Sermonem in uterum Virginis descendisse. Ceterum hoc ipso in capite Tertullianus tres expresse distinguit Personas divinas, dicens : *Novissime mandans* (Christus), *ut tinguerent in Patrem et Filium et Spiritum Sanctum, non in unum. Nam nec semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas tinguimur* (3).

313. Ad 7m, *Dist.* Pro lubito suo vim Scripturæ inferendo et contra sensum totius antiquitatis, *conc.;* jure merito, *neg.* Responsio patet ex dictis.

(1) Ac veterum more affert verba Psalmi XXXII : *Verbo Domini cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*; quibus per ipsos designatam esse personarum Trinitatem, res notissisima est.

(2) Ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος..... δημιουργικῶς, διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

(3) Pag. 516, edit. Rigaltii. Paris. 1664.

314. Ad 8m, Vel *Neg.* vel *Dist.* Confundens Verbum cum Spiritu S., *neg.;* de solo Verbo seu Logo id dicit Athenagoras, *subdist.* per oppositionem ad falsorum deorum genealogias, *conc.;* ad solam Patris adstruendam ideam et operationem, qua negaret Logon esse personam subsistentem distinctam, a Patre, *neg.* Athenagoras igitur, ad repellendam a Christianis, atheismi calumniam de qua superius diximus, asserit Christianos colere Patrem et Filium et Spiritum S.; ne vero putarent ethnici per hoc vel tolli unitatem Dei vel induci deorum sobolem, ut ipsi faciebant, Athenagoras utramque suspicionem sustulit, affirmans, Patrem mente Filium genuisse, et Patrem ac Filium unum esse, nempe natura; item Spiritum affluentiam Dei esse, emanantem ac redeuntem, veluti radium solis. Postea concludit: *Quis igitur non miretur, cum atheos vocari audiat eos, qui Deum patrem, et Filium Deum et Spiritum Sanctum asserunt, ac eorum in unione potentiam et in ordine distinctionem demonstrant* (3)? Quod si quis hæc conferat cum sensu Wegscheider et Eichhorn, videbit tam inter se distare sensum Athenagoræ, et quem isti ei affingunt, quam inter se distant lux et tenebræ.

315. Ad 9m, *Neg.* Quoties enim sese obtulit occasio, Patres illi eamdem substantiæ unitatem tum Patri tum Filio tum Spiritui Sancto vindicarunt, ut ex probationibus constat. Addatur præterea tunc nondum fuisse exortas hæreses, quæ directe divinitatem Spiritus Sancti ejusque subsistentiam impeterent. Ceterum strenue Patres illi distinctionem divinarum personarum adversus Sabellianos seu Patripassianos propugnarunt. Divina enim providentia permisit, ut ipso christianæ Ecclesiæ exordio ejusmodi errores exorirentur, ut sic in antecessum Arianorum, Macedonianorum, ac postea Socinianorum et rationalistarum et damnatio in propatulo poneretur et impietas.

316. Ad 10m, *Dist.* Subesse dependentia improprie dicta, seu ordine in processione, *conc.;* proprie dicta, *neg.* Hoc nunquam Patres docuerunt.

317. Ad 11m, *Dist.* Prodiisse externa manifestatione, ut dic-

(1) Textum græcum superius dedimus pag. 404, not. 2.

tum est de persona Verbi, *conc.;* processione interna, *neg.* Recolantur superius dicta.

318. Obj. secunda. 1° Etsi Ariani inficiati essent divinitatem Spiritus Sancti, nunquam tamen a Patribus hac de causa impugnati sunt, vel 2° dogma istud assertum est a Nicæna Synodo. 3° Quod si Concilium Constantinopolitanum I divinitatem Spiritus Sancti asseruit adversus Macedonianos, nusquam tamen Deum ipsum appellat; quam agendi rationem 4° tenuerunt Patres ipsi, qui vel Trinitatem propugnaverunt, ut S. Hilarius, qui in XII libris, de hoc argumento conscriptis, nullibi Spiritum Sanctum Deum dicit, vel qui data opera scripserunt de Spiritu S., ut S. Basilius, qui præterea auctor fuit presbyteris Tharsensibus, ut, contenti professione nicæna, nihil aliud a Macedonianis exigerent, nisi ut faterentur *Spiritum Sanctum creaturam dici non oportere* (1). Quod quidem argumento est, satis firmam per ea tempora non fuisse fidem in divinitatem Spiritus S., prout magis confirmatur ex objurgatione S. Basilii in S. Dionysium Alexandrinum, quod, Spiritum Sanctum *ab adorata deitate sejungens, et inferioribus una cum creata ac ministra natura numerans* (2), ei detraxerit. Ergo.

319. Resp. Ad 1m, *Dist.* Indirecte et ex consequenti, *neg.;* directe et primario, *conc.* Itaque Patres, ne novas lites sererent, contenti fuerunt ipsos Arianos adoriri circa præcipuum et primarium eorum errorem, qui versabatur circa Verbi divinitatem; siquidem existimabant, destructo errore primario, alterum sua sponte casurum. Interea non destiterunt in eos invehere etiam ob negatam ab ipsis divinitatem Spiritus Sancti (3).

320. Ad 2m, *Dist.* Directe et expresse, *trans.;* indirecte et æquivalenter, *neg.* *Quippe de his*, inquit S. Epiphanius, *quæ singulis temporibus occurrunt, cavere synodi ac decernere so-*

(1) Τὸ μὴ δεῖν λέγεσθαι κτίσμα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Sententia hæc pluries accurrit in tom. III operum edit. Maurin.

(2) Ep. IX, *Ad Maximum philosophum*, alias XLI, n. 2, pag. 91. tom. III. operum. Τῆς προσκυνουμένης αὐτὸ θεότητος ἐξορίζον, καὶ κατώπου τῇ κτιστῇ, καὶ λειτουργῷ φύσει συναριθμῶν.

(3) Cfr. S. Athanas. *Orat.* II, in Arianos; tum epist. I *Ad Serapion.*,

lent (1). Cum propterea Ariani directe saltem, ut diximus, nonnisi Verbi divinitatem impugnaverint, hinc contenta fuit Nicæna Synodus contrariam veritatem directe adstruere; nec tamen omnino divinitatem Spiritus Sancti dimisit, teste S. Athanasio, qui in *Epistola synodica ad Jovianum Imperat.* inquit : *Neque etiam Spiritum Sanctum a Patre et Filio disjunxere, sed illum potius una cum Patre et Filio glorificavere* (PP. Nicæni), *in una Sanctæ Trinitatis fide, quia nempe una est in sancta Trinitate divinitas* (2).

321. Ad 3m, *Dist.* Conceptis verbis juxta illius temporis œconomiam, *conc.;* æquivalentibus, *neg.* Eo ipso quod Synodus *Dominum et vivificantem, ex Patre procedentem, et cum Patre et Filio adorandum et conglorificandum* definivit Spiritum Sanctum, ipsum verum Deum Patri ac Filio consubstantialem esse docuit. Abstinuit autem a voce *Dei*, quia sic ferebat usus loquendi per illa tempora receptus, quem Synodus servare constituit.

322. Ad 4m, *Dist.* Plerique ex prudenti œconomia usu consecrata, *trans.;* omnes, et ex dubio super hoc articulo fidei nostræ, *neg.* Itaque in primis observo non omnes abstinuisse ab appellatione Dei dum agerent de Spiritu Sancto; cum eum Deum expresse vocaverit S. Dionysius Alex. (3), Tatianus (4), aliique. Deinde ut modo dictum est, id ex quadam religione ac reverentia erga receptum loquendi usum ab ipsis Apostolis inductum, ne Christianis adhuc teneris ac pene musteis ex gentilitate conversis nomen Dei multiplicatum in Filio et Spiritu Sancto esset offendiculo,

n. 2, opp. S, Athanas., tom. I, part. II, pag. 649, edit. Maurin.

(1) Πρὸς γὰρ τὸ ὑποπίπτον ἐν καιρῷ, καὶ καιρῷ αἱ σύνοδοι τὴν ἀσφάλειαν ποιοῦνται. *Hær.* LXXIV, n. 14, edit. Petavii. Ibidem vero ostendit Synodum Nicænam veram circa divinitatem Spiritus Sancti fidem, satis expresse professam esse illis verbis : *Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, et in unum Dominum Jesum Christum.*

(2) Ἀλλ᾽ οὐδὲ ἀπηλλοτρίωσαν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον συνεδόξασαν αὐτὸ τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ ἐν τῇ μιᾷ τῆς ἁγίας Τριάδος πίστει, διὰ τὸ καὶ μίαν εἶναι ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι θεότητα. *Epist. ad Jovianum de fide*, n. 4, edit. Maur.

(3) Cfr. textum inferius allatum.

(4) In *Orat. contra Græcos*, n. 4. Ejus verba jam dedimus in probat.

quasi plures dii admitterentur, prout advertit Petavius (1), de simili argumento disputans. Ceterum omnes unanimiter Patres in eamdem fidem conveniebant, sive in professione unitatis divinæ naturæ in Trinitate personarum, sive in divinis attributis unicuique personæ asserendis, æternitate ex. gr., omnipotentia, sapientia, etc. sive demum in cultu divino eisdem decernendo, ut suo loco ostendimus.

323. Atque hinc responsio patet ad id, quod objicitur ex agendi ratione tum S. Basilii in libro *De Spiritu Sancto*, qui postea non veritus est hanc appellationem eidem tribuere in epist VIII, alias CXLI, scribens : *Cum confiteri oporteat Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum S.; ut eloquia divina, et qui ea sublimius intellexere, docuerunt* (2), tum S. Hilarii, cujus luculenta verba sunt in *Commentariis* ad illud Matth. ult : *Euntes in mundum*, etc. *Ut, quorum est una divinitas, sit una largitio, nomenque Trinitatis unus Deus est* (3).

324. Quod demum attinet ad objurgationem S. Basilii in Dionysium Alex., vel hæc non respicit nisi verba non satis caute in æstu disputationis usurpata abversus Sabellium, ut Garnierio placet (4), vel dicendum eam factam fuisse, priusquam in Basilii

(1) *De Trin.* lib. III, cap. I, § 4. Ex auctoritate S. Joan. Chrys. qui *Hom.* XX in epist. I[m] ad Cor. observat neque Deum appellare Jesum Christum illo loco voluisse Paulum, neque Patrem Dominum, ne, cum Deum ac Deum, Dominum ac Dominum audirent Corinthii, plures esse Deos suspicarentur ac Dominos, seque ad antiquam superstitionem relapsos, in qua plures dii erant ac domini. Hanc eamdem fuisse causam addit, cur neque Spiritus Sancti meminerit, ut illorum imbecillitati consuleret. Idem observant Basilius, Theodoretus, OEcumenius et Theophylactus, ibidem.

(2) Δέον ὁμολογεῖν, Θεὸν τὸν πατέρα, Θεὸν τὸν υἱὸν, Θεὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὡς οἱ θεῖοι λόγοι, καὶ οἱ τούτους ὑψελότερον νενοηκότες ἐδίδαξαν, n. 2, pag. 81, tom. III, edit. Maurin.

(3) Tom. I, opp. edit. Maur. n. 3.

(4) In not. ad hunc locum, ubi observat S. Basilium fateri Dionysium non pravitate sententiæ peccasse, sed studio oppugnandi Sabellii, atque ut plenam et redundantem victoriam obtineret. Hinc consubstantialitatem ab eo admitti dicit in Apologia ad Dionysium Romanum; in aliis autem libris non alio consilio rejici, nisi ut adversetur Sebellio hac voce abutenti. Etsi vero rejiciat conjecturam Tillemontii, dat tamen S. Basilium paulo acerbius

manus pervenerit apologia, quam ad ejusdem nominis Romanum Pontificem miserat Dionysius, ut suspicatur Tillemont. Certum enim est Dionysium recte de Spiritus Sancti divinitate sensisse, cum in responsione ad propositiones Pauli Samosateni scripserit: *Non impune feret is, qui adversus benignum Spiritum Sanctum blasphemus est. Spiritus autem est Deus;* et alibi passim. Hinc idem S. Basilius in libro *De Spiritu Sancto*, inter eos, qui divinitatem Spiritus Sancti prædicarunt, Dionysium recenset, ejusque testimonia profert (1).

325. Inst. 1° Ecclesia nunquam preces ad Spiritum Sanctum dirigere consuevit. 2° Quin potius in Conc. Carthag. III, cap. 23, sancivit, *ut, cum ad altare assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio.* Atque 3° in veteri doxologia recepta illa formula erat *Gloria Patri et Filio in Spiritu Sancto.* Quibus omnibus luculenter probatur Spiritum Sanctum nec Deum nec personam divinam, saltem reliquis duabus personis æqualem creditum fuisse.

326. Resp. Ad 1m, *Dist.* In publica liturgia ob peculiarem rationem, alias allatam, cum de Verbi divinitate loqueremur, *conc.;* quasi Ecclesia in divinitatem Spiritus Sancti minime crediderit, *neg.* Ecclesiæ enim Catholicæ fides eadem semper est; quapropter id, quod nunc credit de augustissimo Trinitatis mysterio et singularum personarum divinitate, semper credidit, ut omnia allata documenta ostendunt. In sacra liturgia autem consueverat orationes suas dirigere ad Patrem per Filium, *in* vel *cum* Spiritu

vellicasse S. Dionysium, deceptum fortasse testimoniis ab Arianis confictis ac S. Dionysio perperam attributis. Hæretici enim semper fraudibus ac dolis utuntur ad impugnandam catholicam veritatem. Ceterum de sincera fide S. Dionysii legatur S. Athanasius, ejus in Alexandria sede successor, in epistola *De Sententia Dionysii*, ubi illustria illius Patris testimonia in medium affert, tum de Filii, tum de Spiritus S. divinitate, præsertim n. 17, ubi facta mentione Patris, Filii et Spiritus S. ita concludit Dionysius: Οὕτω μὲν ἡμεῖς εἴς τε τὴν Τρίαδα τὴν μονάδα πλατυνίομεν ἀδιαίρετον. καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν μονάδα συγκεφαλαιούμεθα. Id est, *Sic quidem nos indivisibilem unitatem in Trinitatem dilatamus, et Trinitatem iterum, quæ imminui nequit, in unitatem contrahimus.* Quibus nihil præclarius afferri potest. Vid. opp. S. Athan. tom. I, cap. I, pag. 12, edit. Maur.

(1) Tom. III, cap. 29, n. 72, pag. 60.

Sancto, non quasi discernens gradus, sed originum statuens distinctionem (1).

327. Ad 2m, *Dist.* Ad uniformitatem in publica præsertim liturgia servandam, et ad privatorum errores præcavendos, *conc.*; alias, *neg.* juxta dicta. Sensum vero capituli XXIII Concilii Carthaginensis talem esse, eruitur ex ipsis capituli verbis, quæ ita se habent : *Ut nemo in precibus vel Patrem pro Filio, vel Filium pro Patre nominet. Et cum altari assistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio. Et quicumque sibi preces aliunde describit, non eis utatur, nisi prius eas cum instructioribus fratribus contulerit* (2).

328. Ad 3m, Resp. 1° *Neg. antec.* Contrarium enim non pauca antiqua documenta evincunt, quæ collegit S. Basilius in libro *De Spiritu Sancto*, cap. XXIX, n. 71 et seqq. (3).

329. Resp. 2° *Dato antec. neg. conseq.* Eodem quippe sensu ejusmodi doxologiam usurpatam antiquitus fuisse ac *cum* Spiritu Sancto, vel Spiritui Sancto, fuse ostendit citato loco S. Basilius, eo ipso quod promiscue utraque particula *in* et *cum* veteres uterentur; sic S. Dionysius Alex. ibid. suam apologiam concludit : *Deo autem Patri et Filio D. N. J. C. cum Sancto Spiritu gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen* (4).

(1) Noto antiquissimam esse in liturgia orationem illam : *Suscipe Sancta Trinitas*, etc. in utraque Ecclesia, tum latina tum græca. Cfr. Benedictus XIV, *De sacrificio Missæ*, lib. II, cap. II, n. 7. Addatur usus doxologiæ in publica liturgia, de qua superius diximus, ad tres personas distinctas directæ.

(2) Apud Labbe, *Collect. Concil.* tom. II, col. 1170. Ceterum S. Fulgentius Africanus sic canonis Africani sensum exponit, inter cetera scribens ; *Dum ad solius Patris personam sermo dirigitur, bene credentis fide tota Trinitas honoratur, et quum ad Patrem litantis destinatur intentio sacrificii, munus omni Trinitati uno eodemque offertur litantis officio. Ad Monim.* lib. III, cap. 5. Cfr. Bingham, *Origines* et *antiq. christ.* vol. V, lib. XIII, cap. 2, § 5.

(3) Modum glorificandi Patrem et Filium *cum* Spiritu Sancto S. Dionysius ibid. vocat *formam ac regulam a presbyteris, qui ante ipsum vixerunt acceptam.*

(4) Τῷ δὲ Θεῷ πατρὶ, καὶ υἱῷ τῷ κυρίῳ ἡμῶν Ιησοὺ Χριστῷ, σὸν τῷ ἁγίῳ πνεύματι, δόξα καὶ κράτος εἰς τούς αἰώνας, τῶν αἰώνων, ἀμὴν. pag. 60.

Populus ex antiqua traditione ætate ipsius S. Basilii solebat canere : *Laudamus Patrem, Filium et Spiritum S. Dei* (1). Africanus historicus gratias agit Patri, qui præbuit nobis suis creaturis universorum Servatorem ac Jesum Christum, cui gloria, majestas *cum Sancto Spiritu in sæcula* (2).

PROPOSITIO V.

DE SPIRITUS SANCTI A PATRE ET FILIO PROCESSIONE.

330. Duplex quæstio agitatur circa processionem Spiritus Sancti inter Latinos et Græcos schismaticos. Altera, quæ præcipua est, respicit dogma ipsum; altera, quæ est secundaria, habet pro objecto additamentum, seu fidei expositionem ac declarationem adjectam symbolo constantinopolitano per particulam *Filioque*.

331. Utrumque enim Græci Latinis crimini vertunt, tum quod doceant Spiritum Sanctum a Patre et Filio tanquam unico principio procedere, tum quod contra Concilii Ephesini vetitum particulam *Filioque* inseruerint symbolo.

332. Incertum est, quo tempore cœperit prima controversia, et quo potissimum auctore. Verisimile tamen est, eam ab Arianis ac Macedonianis orginem habuisse, seu verius eorum occasione (3),

(1) *Αἰνοῦμεν πατέρα, καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα Θεοῦ*, n. 73, p. 61.

(2) *Σὺν ἁγίῳ πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας*, ibid. integrum hoc caput esset legendum. Cfr. Petav. *De Trin.* lib. II, c. 6, ubi expendit vim particularum *ἐν*, *σὺν*, *διὰ*, *ἐξ*, *cum*, *per*, *ex*, juxta veterum sensum et usum.

(3) Cfr. S. Hilar. *De Trin.* lib. VIII, § 20, cujus verba hæc sunt : *Neque in hoc nunc calumnior libertati intelligentiæ, utrum ex Patre an ex Filio Spiritum paracletum putent esse. Non enim in incerto Dominus reliquit; nam sub iisdem dictis hæc ita locutus est : « Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare illa modo. Cum venerit ille Spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso... ille me clarificabit; quoniam de meo accipiet... omnia quæcumque habet Pater, mea sunt : propterea dixi de meo accipiet et annunciabit vobis. » A Filio igitur accipit, qui et ab eo mittitur, et a Patre procedit. Et interrogo, utrum id ipsum sit a Filio accipere, quod a Patre procedere; certe id ipsum atque unum esse existimabitur a Filio accipere, quod sit accipere a Patre* (seu ut MS. Vaticani habet : *Quod sit a Patre procedere*).

tumque occasione Sancti Cyrilli anathematismi noni ex duodecim, quos ipse opposuerat Nestorio, in quo asseruit Spiritum Sanctum esse *proprium Christi*, quem quidem anathematismum eo sensu perstrinxit Theodoretus, quo postea videbimus. Jurgium de hac processione pariter excitarunt Monothelitæ ex occasione epistolæ synodicæ S. Martini I, teste S. Maximo Homologeta, cujus auctoritatem affert Le Quien in dissertatione prima Damascenica, § X. Iterum vero litem movit de ipsa hac processione Spiritus Sancti a Filio, Constantinus Copronymus cum suis iconomachis, eoquod se proscriptum audiverat ab Apostolica Sede (1); et sæculi IX initio exagitati a quodam Joanne monacho fuerunt monachi in monte Oliveto degentes (2). Demum sopitam fere hanc controversiam impotenti furore Photius excitavit, ut suum cohonestaret schisma, ulcisceretur que damnationem a Nicolao I, contra se prolatam. Ex his habemus usque ad Photium neminem ex Græcis impugnasse processionem Spiritus Sancti a Patre et Filio, præter Nestorii fautores, Monothelitas et Iconoclastas hæreticos.

333. Quod spectat ad alteram quæstionem de additamento symboli constantinopolitani, res pariter incerta est, sive quoad auctorem, sive quoad tempus. In occidentalibus Ecclesiis, ac præsertim hispanica, usum invaluisse canendi in Missa symbolum cum additamento *Filioque,* quo tempore Gothi, ejurata hæresi ariana, catholicam fidem professi sunt anno 589 in Synodo Toletana III, certum

Ex his patet non solum veterum Patrum doctrina, sed patet præterea eisdem argumentis Patres usos esse ad ostendendam Spiritus Sancti processionem a Patre ac Filio, quibus nos utimur. Liquet præterea veteres nonnullos Arianos ideo negasse Spiritum Sanctum a Filio procedere, quia exinde Patres colligebant Filii divinitatem.

(1) Cfr. Le Quien *Dissert.* 1ª *Damasc.* § 11.

(2) Cfr. ibid. § 16, ubi ostendit ex irrefragabili chronologia perperam Pithœum et Vossium existimasse hunc Joannem monachum, auctorem tumultuum adversus monachos de monte Oliveti, esse S. Joannem Damascenum; hi enim tumultus ob processionem, quam monachi profitebantur Spiritus S. a Patre et Filio, excitati sunt anno 808 et seqq. sub Leone III postremis Caroli Magni temporibus; S. Joannes vero Damascenus obierat ante septimam Synodum generalem seu Nicænam II, quæ anno 787 celebrata est sub Hadriano R. P.

omnino videtur (1); ex Hispania idem usus dilatatus est in Gallias; deinde vero in Germaniam et Italiam (2). Romani Pontifices circa receptum hunc usum passive, ut ita dicam, se habuerunt usque ad Photii ætatem; nec nisi eo temporis intervallo, quod a Photio ad Michaelem Cerularium schismatis græci instauratoreme ffluxit, adjectam in Romana Ecclesia symbolo fuisse particulam *Filioque* verosimilius videtur, cum nempe Benedictus VIII, adnitente Henrico Imperatore, ægre tamen indulsit, ut Romæ in Missarum solemniis symbolum constantinopolitanum caneretur (3). Certe neque Photius neque alii ante id temporis insertæ hujus particulæ Romanam Ecclesiam accusarunt; quod profecto non omisissent, si mos iste Romæ jam obtinuisset; quare Michael Cerularius omnium primus hac de causa reprehendit Romanam Ecclesiam, deinde Leo Acridanus ac Nicetas cognomento Pectoratus (4).

334. In œcumeniis Conciliis Lugdunensi et Ferrariensi seu Florentino ad unionem cum Ecclesia Latina redierunt Græci, approbantes ac profitentes dogma de processione Spiritus Sancti a Patre et Filio, una cum additamento symbolo inserto; donec, agente potissimum Marco Ephesino, rursum ad pristinum schisma a Florentina Synodo vix digressi plerique relapsi sunt (5).

335. Theophanes Procopowicz Archiepiscopus Novogradensis, quondam collegii græci in hac alma Urbe alumnus, honorum ac divitiarum spe illectus, ut interdum ab iis fit, in patriam redux,

(1) Ib. § 26.

(2) Ibidem.

(3) Ib. § 27. Quum hortatu Henrici Imp. Rom. Pontifex, ægre tamen ferente clero, eo quod nunquam Romana Sedes in errorem lapsa fuerit, indulserit, ut in Ecclesia Romana intra missarum solemnia symbolum constantinopolitanum caneretur, cani cœpit prout canebatur in Ecclesiis omnibus occidentalibus, id est, cum addimento *Filioque*.

(4) Ibid.

(5) Non formali schismati declaratione, sed potius facto ipso Græci se iterum separarunt ab Ecclesia Romana. Quod observatione dignum est. Ceterum de nova hac Græcorum defectione cfr. Georg. Pachymeris *Andronicus Palæologus*, interprete P. Possino S. J. Romæ 1669, præsertim lib. 1, capp. 2, 3, 9, 10, 34, 35, et lib. 11, capp. 1. 2, 3. Licet enim hic auctor schismaticus sit, satis tamen aperte patefecit artes et vafritiem suorum in hac defectione exordienda et consummanda.

ad schisma defecit, atque adversus Ecclesiam illam, in qua altus fuerat, arma contulit, quæ ad ejus defensionem ipsi data fuerant. Hic propterea, in suo tractatu *De processione Spiritus Sancti* (1) sordes omnes verrere non dubitavit atque in unum colligere, quæ jamdiu disjectæ atque explosæ erant a tot eruditis viris, sive contra processionem Spiritus Sancti a Patre ac Filio, sive contra particulam sumbolo adjectam (2).

336. Hinc duo ostendere debemus adversus Græcos schismaticos, 1° veritatem catholicam, 2° jus, quo Ecclesia pollet, inserendi symbolo justis de causis fidei suæ professionem. Sit igitur :

PROPOSITIO I.

Spiritus Sanctus a Patre Filioque procedit.

337. Propositio hæc est de fide, ut constat ex definitione duorum Conciliorum œcumenicorum, Lugdunensis II sub B. Gregorio X et Florentini sub Eugenio IV, in quorum primo hæc edita est fidei professio : *Credimus et Spiritum Sanctum... ex Patre Filioque procedentem* (3), in altero : *Definimus... quod Spiritus*

(1) Edit. Gothæ, anno 1772.

(2) Novissime excusum denuo fuit de hoc argumento lingua russiaca opus, cui titulus : *Rosmowy miedzy*, etc. seu *Dialogi inter dubitantem et persuasum de orthodoxia orientalis græco-russæ Ecclesiæ*, Petropoli 1829. Auctor horum dialogorum est celebris apud suos Filaret, actualis Moscoviæ metropolita et membrum sanctissimæ synodi permanentis petropolitanæ, ut refert ejusdem operis interpres, archimandrita Innocentius in sua præfatione. Scopus horum dialogorum est, tollere a Catholicis spiritum, quem vocant *intolerantiæ* (soli enim Catholici, ubique oppressi, sunt intolerantes, oppressores vero *liberales* nominantur), ac vincere horrorem, quem ipsi experiuntur erga schismaticos. Incipit vero ab Ecclesia, et ostendit Ecclesiam græco-russiacam *tolerantissimam* esse, cum in sinum suum admittat innumeras prope familias seu sectas protestantes. Deinde pergit ad articulum de processione Spiritus Sancti, et ostendere nititur purum dogma conservari apud Ecclesiam græco-russiacam, non autem apud Catholicam (siquidem Protestantes, qui idem dogma cum Catholicis profitentur, ut moris est omnium hæreticorum et schismaticorum, dimittit). Nihil vero profert, quod millies contritum a Catholicis non fuerit, ut videbimus.

(3) Πιστεύομεν δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον... ἐκ πατρὸς υἱοῦ τε ἐκπορευόμενον. *Collect. Concil.* Labbei, tom. XI, part. I, col. 963.

Sanctus ex Patre et Filio æternaliter tanquam ab uno principio et unica spiratione procedit (1).

338. Quod quidem fidei dogma sic primo ex Scripturis probamus : Christus Joan. XVI, 13 et seqq. hæc de Spiritu S. ait : *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Non enim loquetur a semetipso, sed quæcumque audiet, loquetur, et quæ ventura sunt, annunciabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annunciabit vobis. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi : quia de meo accipiet, et annunciabit vobis.* Unde sic ratiocinamur : Ille in divinis non minus a Patre quam a Filio tanquam fonte et origine procedere dicendus est, qui de eo accipit, et ideo de eo accipere dicitur, quia omnia cum Patre communi fonte et origine communia habet; atqui ex verbis Christi talis est Spiritus Sanctus; ergo Spiritus Sanctus æque a Patre et a Filio originem habet, seu, quod idem est, æque a Patre et a Filio tanquam ex uno eodemque principio procedit.

339. Minor etiam confirmatur ex antiquis versionibus ante excitatum de hac processione controversiam adornatis. Etenim versio syriaca, omnium antiquissima, sic refert verba Christi : *Ipse glorificabit me, quippe de meo accipiet... quidquid habet Pater meus, meum est; propterea dixi vobis* EX *meo accipiet.* Versio persica : *Et ille est, qui me glorificabit, propterea quod a me accipiet.* Arabica vero : *Et ille me glorificabit; nam accipiet de eo quod meum est* (3). Quæ quidem versiones, ut patet, manifecte declarant Spiritum Sanctum accipere *de eo quod est Filii, ex eo iterum quod Filii est,* quia quod habet Filius, a Patre habet; jam vero Filius a Patre propriam substantiam per generationem habet; ergo Spiritus Sanctus accipit ex substantia Filii communi seu potius identica cum substantia Patris procedendo ab ipso, seu originem a Patre ac Filio trahendo.

(1) Ὁρίζομεν...... ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἀϊδίως ἐστὶ, καὶ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν καὶ τὸ ὑπαρκτικὸν αὐτοῦ εἶναι ἔχειν ἐκ τοῦ πατρὸς ἅμα καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοτέρων ἀϊδίως ὡς ἀπὸ μίας ἀρχῆς καὶ μοναδικῆς προβολῆς ἐκπορεύεται. Ibid. tom. XIII, col. 514.

(1) Vid. Polyglotta Waltonii, tom. V, pag. 922 et 923 edit. Londin. 1657.

340. Hinc est quod Spiritus Sanctus in iisdem sacris litteris missus perhibeatur a Filio (Joan. XVI, 7); quæ quidem missio indicat dependentiam ejus qui mittitur; atqui hæc dependentia nequit esse naturæ divinæ in se spectatæ, neque imperii, quod in divinam personam cadere non potest; ergo dependentia originis dicenda est seu processionis, ut de Filio pariter dicitur respectu Patris. Spiritus Sanctus propterea vocatur *Spiritus veritatis* (ibid.), quæ Filius est, *Spiritus Christi* (Rom. VIII, 9), *Spiritus Filii* (Gal. IV, 6).

341. Atque hæc semper fuit utriusque Ecclesiæ, Orientalis nempe atque Occidentalis, doctrina, ut ex certissimis utriusque Ecclesiæ documentis patet. De Ecclesia Occidentali seu Latina nullum dubium esse potest; abunde enim constat, quoties hæretici græci a Romana Ecclesia damnati sunt, non aliter valentes de ipsa vindictam sumere, ipsos eidem crimini vertisse, quod doceret Spiritum Sanctum a Patre Filioque procedere. Ita se gesserunt Monothelitæ, teste S. Maximo, qui in *Epist. ad Marinum,* Cypri presbyterum, scribit, non aliud reprehendisse græcos Monothelitas in epistola synodica S. Martini, quam duo : *Quorum alterum est,* inquit, *de divinitatis ratione ; quia dixit, aiunt, procedere etiam ex Filio Spiritum Sanctum* (1). Ita rursum Iconomachi, teste Adone Viennensi, in chronico scribente : *Facta est nunc temporis Synodus, et quæstio ventilata est inter Græcos et Romanos de Trinitate, et utrum Spiritus Sanctus, sicut procedit a Patre, ita procedat a Filio ; et de Sanctorum imaginibus* (2). Hos imitatus est Photius, ejusque deinceps in impietate successores. Id ipsum constat ex Conciliis hispanicis, gallicis, germanicis, italicis, a quibus longe ante schisma photianum non solum retenta avita fides de Spiritus Sancti a Filio quoque processione, sed præterea, ut jam innuimus, adjecta est symbolo constantinopolitano particula *Filioque.*

342. Sed non minus certis documentis constat perpetua fides Ecclesiæ Orientalis. Ecclesia enim Orientalis non ignorabat profecto fidem Ecclesiæ Occidentalis circa eumdem articulum. Nota

(1) Cf. Le Quien, diss. cit. § 10. (2) Ibid. § 11.

ipsi erat epistola Hormisdæ Romani Pontificis ad Imperatorem Justinum anno 521 conscripta, in qua divinitatis et incarnationis fidem exponit, ubi de processione hæc habet : *Notum est quia proprium est Patris, ut generaret Filium; proprium Filii, ut ex Patre Patri nasceretur æqualis, proprium Spiritus Sancti ut de Patre et Filio procederet Sub una substantia Deitatis* (1); nec tamen quispiam Græcorum movit querelam. Sane qua ratione scribere potuisset S. Hormisdas adeo asseveranter : *Notum est*, etc. nisi constitisset de eadem fide circa hunc articulum in utraque Ecclesia, et quidem in fidei expositione, in qua vel ipsi apices expenduntur? Sic Ephesina Synodus œcumenica non solum improbavit symbolum nestorianum a Charisio presbytero oblatum, in quo de Spiritu Sancto dicebatur : *Sed nec Filium illum putamus, neque per Filium existentiam habentem* (2); sed præterea expresse approbavit anathematismos S. Cyrilli una cum ipsius declarationibus, et epistolam synodicam suo et totius Ecclesiæ Ægyptiacæ nomine conscriptam ad Nestorium, in qua hæc habet : *Nam etsi Spiritus in propria persona subsistat, eatenus in seipso consideretur, quatenus Spiritus est et non Filius; sed tamen non est alienus ab eo, Spiritus enim veritatis nominatur, et Christus est veritas, et proinde quoque ab illo atque a Deo Patre procedit* (3); et anathematismo IX Spiritum Sanctum *proprium Filii* vocat; atque in declaratione ejusdem anathematismi non solum Filium Spiritum Sanctum proprium habere profitetur, sed aperte asserit : *Qui ex ipso est, ipsique essentialiter inest* (4).

343. Plenus propterea semper extitit utriusque Ecclesiæ con-

(1) Ep. LXXIX, in *Collect. Concil.* Labbei, tom. IV, col. 1553.

(2) Ἀλλά... καὶ οὔτε υἱὸν νομίζομεν, οὔτε διὰ υἱοῦ τὴν ὕπαρξιν εἰληφός. Ibid. tom. II, col. 677.

(3) Εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ πνεῦμα ἰδικῇ, καὶ δὴ καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτοῦ καθ' ὁ πνεῦμά ἐστι καὶ οὐχ υἱός· ἀλλ' οὖν.... ἐστὶν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ· πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται, καί ἐστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια· καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρός. Ibid. col. 476, § 19.

(4) Καὶ ἴδιον ἔχων τὸ ἐξ αὐτοῦ, καὶ οὐσιωδῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ πνεῦμα ἅγιον. Ibid. 823, declar. 9.

sensus in profitenda Spiritus Sancti processione a Patre et Filio; neque unus unquam reclamavit circa hunc articulum ex Catholicis; sed solum aliqui hæretici obscuri homines, ut vidimus, absque ullo successu.

344. Hinc deprehendimus sensum Patrum utriusque Ecclesiæ circa hunc articulum. Quod attinet ad Patres latinos, res extra dubitationis aleam est. Hilarius enim Pictaviensis non solum vocat Filium *largitorem* Spiritus Sancti, sed etiam *auctorem;* Spiritum Sanctum esse *ex Patre et Filio auctoribus* (1), tanquam scilicet ab uno principio ob unam amborum naturam; sed *De Trin.* lib. VIII, § 20, recitatis Christi verbis superius relatis, concludit: *A Filio igitur Spiritus accipit qui ab eo mittitur, et a Patre procedit;* deinde ostendit perinde esse *accipere* ac procedere, ut superius in nota retulimus; demum concludit: *Non permittenda itaque ad impiæ intelligentiæ libertatem hæretica perversitas est; ut dictum hoc Domini, quod, quia omnia, quæ Patris sunt, sua sunt, idcirco a se accipiet Spiritus veritatis, non ad unitatem confiteatur referendum esse naturæ* (2). Sic ceteri latini Patres, quorum una sententia expressa est, Spiritum S. a Patre ac Filio procedere; ut conceptis verbis docent S. Ambrosius (3), Marius Victorinus (4), S. Augustinus (5), S. Leo M. (6), Gennadius (7),

(1) *De Trin.* lib. II, n. 4.

(2) Cfr. ibid. n. 26, ubi principii loco sumit processionem Spiritus Sancti a Filio ad evincendam Filii divinitatem adversus Arianos. Adeo res explorata erat!

(3) Lib. I, *De Spiritu Sancto*, cap. II, n. 120: *Spiritus quoque Sanctus cum procedit a Patre et Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio*; et alibi passim, vid. op. tom. II, col. 625, edit. Maur.

(4) *Adv. Arium*, lib. I: *Ex Filio Spiritus Sanctus, sicut ex Deo Filius, et Spiritus S. ex Patre.* Nempe et ipse ex processione Spiritus Sancti a Filio, arguit adversus Arium, et inde ostendit divinitatem Filii. In *Bibl. Patrum* De la Bigne, tom. V, pag. 282.

(5) Tum alibi tum lib. XV, *De Trin.* cap. 17; ubi n. 27 de Spiritu Sancto ait: *Qui Spiritus Sanctus secundum Scripturas sanctas nec Patris solius est, nec Filii solius, sed amborum;* et n. 29: *De quo* (Patre) *procedit principaliter Spiritus S... ideo autem addidi principaliter, quia et de Filio Spiritus S. procedere reperitur.*

(6) Epist. XV, *Ad Turribium* Asturic. Episc. cap. I: *Nec alius sit qui genuit, alius qui genitus est, alius qui de utroque processit.* Vid. tom. I, col. 697, edit. Ballerini.

(7) Libro *De eccl. dog.* cap. I.

S. Fulgentius (1), auctor symboli athanasiani (2), S. Gregorius M. (3), ut subsequentes prætermittamus.

345. Nec minus concors est Patrum græcorum sententia circa eumdem articulum. Etenim S. Athanasius, libro *De Trin.* n. 19, ait : *Spirationem Filii in propria vita et substantia manente Spiritum S. edoceamur ;* rursum ibid. : *Est Filius fons Spiritus Sancti;* et *Orat. III Contra Arianos, n.* 25 : *Ipse* (Filius) *dat Spiritui, et quæcumque Spiritus habet, hæc a Verbo habet* (4). S. Athanasio consonat S. Basilius, qui libro *De Spiritu Sancto*, cap. XVII, sic loquitur : *Quemadmodum se habet Filius ad Patrem, ita ad Filium se habet Spiritus, secundum traditum in Baptismo verborum ordinem* (5); et ibid. cap. XVIII : *Quia et Spiritus Christi dicitur... denique tanquam paracletus in se ipso exprimit paracleti, a quo missus est, bonitatem, et in sua propria dignitate ejus, a quo processit, majestatem exhibet* (6). Consonat S. Joan. Chrysostomus, qui comparans Spiritum Sanctum aquæ, quæ procedit de fonte, qui Filius et Pater est, concludit : *Ob id etiam ex Patre procedit* (7); consonat S. Epiphanius, in *Ancorato*, n. 67 dicens : *Cum Christus a Patre profectus, Deus videlicet a Deo credatur ; et Dei Spiritum a Christo, utpote qui ab utroque procedit; id quod Christus ipse testatur : Qui a Patre*

(1) *De fide*, cap. 11, n. 52.

(2) De cujus auctore cfr. Le Quien, diss. cit. n. 17, et Cajetan. Merati, diss. *De Auctore et tempore symboli* quod S. Athanasii dicitur, in *Thesauro theol.* P. Zaccariæ, tom. III ; item Jos. Antelmi *Nova de symbolo athanasiano disquisitio*, in 8°, Paris. 1693.

(3) *Hom.* XXVI *in Evang.* n. 2.

(4) Αὐτὸς γὰρ (υἱὸς) τῷ πνεύματι δίδωσι, καὶ ὅσα ἔχει τὸ πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ λόγου ἔχει.

(5) Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ υἱὸς πρὸς τὸν πατέρα, οὕτω πρὸς τὸν υἱὸν τὸ πνεῦμα κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παρεδεδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν. n. 43.

(6) Ἀλλὰ καὶ πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται.... καὶ ὡς παράκλητος δὲ ἐν ἑαυτῷ χαρακτηρίζει τοῦ ἀποστείλαντος αὐτὸν παρακλήτου τὴν ἀγαθότητα· καὶ ἐν τῷ ἑαυτοῦ ἀξιώματι, τὴν μεγαλωσύνην ἐμφαίνει τὴν τοῦ ὅθεν προῆλθεν. n. 46.

(7) Δία τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται. Apud Petav. *De Trin.* lib. VIII, cap. 4, § 4; ex quibus patet S. Joan. Chrysostomum pro explorato habere Spiritum S. procedere a Filio. Duo alia ejusdem Patris testimonia, quæ ex *Homil. in symb.* citari solent, consulto omisimus, eo quod duæ illæ homiliæ non reperiantur neque in editione Morelii, neque Maurinorum, nec græce ullibi exstent sed solum tom. v, editionis Parisiensis Chevallon,

procedit, inquit, et hic de meo accipiet (1); consonat Didymus Alexandrinus, nobilis sæculi IV (2) Scripturæ interpres, qui, libro *De Spiritu Sancto,* n. 34, prolatis Christi Domini verbis: *Non enim loquetur a semetipso,* sic prosequitur, inducens Christum loquentem :... *Quia non ex se est, sed ex Patre et me est; hoc enim ipsum quod subsistit et loquitur, a Patre et me illi est* (3). Demum aliis omissis, auctore nempe antiquissimo homiliæ de incarnatione inter opera S. Joan. Chrysostomi, et testimoniis Anastasii Sinaïtæ, Simeonis Metaphrastis, qui apud Petavium videri possunt (4), sic placet rem ipsam conficere ex ipsa hæreticorum agendi ratione :

346. Ariani et Macedoniani 1° ex receptissima in Ecclesia doctrina de processione Spiritus Sancti a Filio, occasionem nacti sunt asserendi Spiritum Sanctum a Filio procreatum esse. 2° Macedoniani ex eodem principio sic argumentum instruebant adversus doctrinam catholicam, apud S. Athanasium in *Epistola ad Serapionem*, n. 15 : *Si Filii dicatur esse Spiritus, Pater ergo avus est Spiritus Sancti* (5). 3° Eunomius sic arguebat apud

anni 1536 inserantur.

(1) Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ τοῦ πατρὸς πιστεύεται Θεὸς ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ Χριστοῦ, ἡ παρὰ ἀμφοτέρων ὡς φησὶν ὁ Χριστὸς, ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ οὗτος ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται. et alibi passim; vid. edit. Petavii.

(2) Obiit anno 399, nonagenario major, ut ex Hieron. libro *De Viris illustribus*, cap. 59, et ex Palladio simul collatis discimus.

(3) In *Bibl. Patrum* Gallandi, tom. VI, p. 276.

(4) Lib. cit. cap. 3 et seqq.

(5) Εἰ δὲ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ πατὴρ τοῦ πνεύματος, ex hac doctrina perversa Macedonianorum factum est, ut Patres institerint in asserenda Spiritus Sancti processione *a Patre.* Mirum proinde non est, si Adam Zernikaw ac Theophanes Prokopowicz, ut refert Filaret, op. cit. pag. 49, collegerint quinquaginta Patrum testimonia, in quibus hæc veritas reperitur. Sed mala fides horum auctorum in hoc est, quod dissimulaverint omnia testimonia, quæ certe pauciora non sunt, in quibus iidem Patres asserunt Spiritum S. procedere a Patre et a Filio, vel a Patre per Filium. Quis unquam Catholicorum negavit Spiritum S. procedere a Patre? Verum, dum hoc adstruitur, aliud non negatur; ideoque aërem verberat Filaret, dum cum suis Adam et Theophane opponit quinquaginta testimonia Patrum; ut aliquid proficeret, deberet afferre vel unum testimonium, in quo Spiritus S. dicatur a *solo* Patre procedere, ut ipse cum suis Græcis contendit, quod profecto nunquam efficiet.

S. Basilium, lib. III, n. 1 : *Ut jam de Paracleto quoque dicamus, non vulgi opiniones temerarias sequuti, sed Sanctorum in omnibus doctrinam servantes, a quibus cum didicerimus eum dignitate et ordine tertium, tertium quoque natura esse credimus.* Cui adhærens S. Basilius quoad Sanctorum doctrinam de tertio ordine processionis, negat illatam inde Eunomii consecutionem, dicens : *Nam dignitate secundum esse a Filio, ut qui esse ab illo habeat, et ab ipso accipiat, et annunciet nobis, et omnino ex illa causa pendeat, pietatis sermo tradit; verum tertiam usurpare naturam neque ab sacris litteris edocti sumus, neque ex supradictis consequenter potest colligi* (1).

347. Ut igitur paucis quæ hucusque disputavimus contrahamus, sic ponimus argumentum : Ex indubiis monumentis constat 1° Ecclesiam Latinam semper dogma tenuisse de Spiritus Sancti a Patre Filioque processione; 2° Ecclesiam Græcam, cui id innotuit, in communione semper fuisse cum Ecclesia latina, nemine unquam, exceptis hæreticis, ullam de hoc querelam movente, imo in quinque œcumenicis Conciliis eamdem fidem approbasse, confirmando S. Cyrilli epistolam ad Nestorium; 3° Patres utriusque Ecclesiæ in eamdem sententiam convenisse; 4° ipsos hæreti-

(1) Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ υἱοῦ, παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνον, καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅλως ἐκείνης τῆς αἰτίας ἐξημμένον παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος· φύσει δὲ τῇ τρίτῃ χρῆσθαι, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων γραφῶν δεδιδάγμεθα, οὔτε ἐκ προειρημένων κατὰ τὸ ἀκόλουθον δυνατὸν συλλογίσασθαι. Sic porro legendum esse hunc S. Basilii textum, tum ex serie orationis tum ex parallelis sancti hujus Patris sententiis, tum ex auctoritate codicum invicte ostendit Petavius, *De Trin.* lib. VII, cap. 3. Miror proinde, quomodo lectionem Græcorum ex paucorum MSS. auctoritate præferre lectioni Latinorum, adeo in Concilio Florentino excussæ atque strenue vindicatæ, Maurinus editor maluerit. Certe Manuel Calecas, strenuus catholicæ fidei propugnator, hæc scribere non dubitavit, cap. 10 : *Quod si quis additamentum hoc esse dicit* (verba παρ' αὐτοῦ etc. id est, *ut qui* usque ad illa : *causa pendeat* inclusive), *calumniatur. Primum enim in antiquissimis libris ista lectio deprehenditur, quorum tanta est vetustas, ut eos ante schisma perscriptos esse quivis fateatur, quorum aliqui lituras etiam exhibent, cum quidam doctoris sententiam tanquam spuriam calumniati essent, ob idque ferro in scripturam grassati, ut contradicere possent. Sed et consequentia sermonis, et phrasis ipsa valde cohærens est, et doctoris*

cos antiquissimos, licet invitos, testes esse ejusdem fidei sua ipsa agendi ratione. Ergo vel dicendum universam Ecclesiam per plura sæcula veram amisisse fidem, vel Græcos schismaticos in turpi hæresi versari; at primum ipsis fatentibus, repugnat; posterius igitur unice remanet.

DIFFICULTATES.

348. Obj. primo. 1° Quoties de Spiritu S. Christus loquitur, eum procedere *a Patre* testatur, ac præsertim expresse (Joan. XV, 26) dicens : *Cum venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, qui a Patre procedit* (1). Nec 2° quidquam adversus hanc veritatem prolatæ a Latinis Scripturarum auctoritates conficiunt. Nam verba illa : *Mittam vobis Spiritum S.;* quo sensu accipi debeant, Christus ipse patefacit, dicens : *Ego rogabo Patrem et alium Paraclitum dabit vobis.* Mittit igitur Spiritum S. Filius moraliter, *rogando,* non physice eum *spirando.* 3° Ea quoque verba : *Ille de meo accipiet, et annunciabit vobis,* palam de suis dogmatibus esse intelligenda, tota contextus ratio postulat. Dixerat enim : *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo; cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem... Ille de meo accipiet, et annunciabit vobis.* Quid porro accipere de Christo poterat, ut discipulis nunciaret? Certe scientiam illam, quam intelligere tunc discipuli non poterant (2); quod confirmatur ex ipso Maldonato, qui illud : *De meo accipiet,* exponit de mea doctrina, eo ipso quod in futuro sit dictum. 4° Demum etiam illud : *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt,* nihil evincit; alioquin, cum omnia, quæ habet Pater, ubi non intercedit relativa oppositio, habeat pariter Spiritus S., cum in generatione Filii nulla interveniat oppositio relativa inter Patrem et Spiritum S., sequeretur Filium pariter a Spiritu Sancto gigni, quod absonum a fide est. Ergo.

proposito consentanea.

(1) Quod quidem Christi dictum Græci *acutum telum* vocare consueverunt adversus Latinos.

(2) Has easdem difficultates repetit Filaret, op. cit. pag. 47.

349. Resp. ad 1m, Vel *Neg.* ut ex probationibus patet; vel *Dist.* Eum procedere a Patre testatur in sensu inclusivo Filii, *conc.*; in sensu exclusivo, *neg.* Ut enim observat S. Augustinus: *Cum de illo* (Spiritu S.) *Filius loqueretur, ait: De Patre procedit; quoniam Pater processionis ejus est auctor, qui talem Filium genuit, et gignendo dedit, ut etiam de ipso procederet Spiritus Sanctus. Nam nisi procederet et de ipso, non diceret discipulis: Accipite Spiritum Sanctum* (1). Vel etiam, ut ait S. Cyrillus Alex. in Joan. XV, ideo a Patre procedere Spiritum Sanctum dixit Christus, ut identitatem substantiæ Filii et Patris ostenderet: *Ecce enim,* inquit, *ecce cum Spiritum veritatis, id est, suum Paracletum dixerit, a Patre ipso ait procedere. Sicut enim proprius est Filii Spiritus, naturaliter et in ipso existens, et per ipsum procedens, ita etiam Patris.* Demum concludit: *In unam Deitatis rationem Sancta Trinitas constringitur* (2). Et sane neque Athanasius, nec ceteri Patres græci, licet et ipsi legerint in Evangelio: *Qui ex Patre procedit,* a Latinorum propterea sententia recesserunt, cum minime ignorarent in Evangelio pariter legi: *Omnia mea tua sunt, et tua mea sunt;* ex quo intellexerunt non posse Spiritum S. a Patre procedere, quin procedat a Filio, *propter ipsam inseparabilitatem,* ut loquitur S. Augustinus (3), *divinæ substantiæ.* Addatur Patres minime illum Scripturarum morem ignorasse quædam attribuendi certis personis, quæ omnibus ex æquo conveniunt, ut cum dicitur de Filio: *Erat lux vera,* cum Pater et Spiritus Sanctus lux vera similiter sint (4).

(1) *Contra Maximum Arian.* lib. II, cap. 14, n. 1, quod totum fere est de hoc argumento.

(2) Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ πνεῦμα τῆς ἀληθείας τοῦτ᾽ ἔστιν, ἑαυτοῦ τὸν παρακλητον, εἰπὰν, παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτὸν πορεύεσθαι φησίν· ὥσπερ γάρ ἐστιν ἴδιον πνεῦμα τοῦ υἱοῦ φυσικῶς, ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι᾽ αὐτοῦ προϊὸν, οὕτω καὶ τοῦ πατρὸς.... εἰς ἕνα θεότητος λόγον ἡ ἁγία τριὰς ἀνασφίγγεται. Hanc vero doctrinam profitetur se accipisse ex sanctorum Patrum fide, τῶν ἁγίων πατέρων ἰχνηλατοῦντες πίστιν, *Sanctorum Patrum fidei vestigiis insistentes*, lib. x, in Joan. in v. 26, 27, cap. 15.

(3) *De Trin.* lib. I, cap. 7, 17, imo toto hoc capite fuse istud argumentum proseqnitur.

(4) Cfr. S. August. loc. cit cap. 9,

350. Ad 2m, *Neg.* Ad probat. autem, *Dist.* Christus de morali loquitur missione simul et physica, *conc.;* de morali tantum, *neg.* Loquitur enim Christus ut Deus cum dicit : *Mittam vobis*

n. 19, ubi usitatam ejusmodi Scripturæ loquendi rationem his verbis exponit : *Propter insinuationem Trinitatis, personis etiam singulis nominatis, dicuntur quædam separatim; non tamen aliis separatis intelliguntur, propter ejusdem Trinitatis unitatem unamque substantiam, atque Deitatem Patris et Filii et Spiritus Sancti.* Post clara adeo S. Augustini testimonia aliaque non pauca, quæ afferri possent, in quibus toties inculcat Spiritum S. a Patre et Filio procedere, esse *Spiritum amborum, ab ambobus tanquam unico principio procedere*, etc. quis suspicari potuisset Filaret nobis objicere auctoritatem S. Augustini, et Latinos accusare, quod in novis editionibus ausu temerario corruperint S. Doctoris textum lib. XV, *De Trin.* cap. 27, n. 50, ut suæ causæ patrocinarentur? Causa accusationis est, quod bis ibi mutaverint vocem *cognitionis* in vocem *cogitationis* contra omnium prope MSS. fidem. Jam vero observo 1° me non propugnare agendi rationem editorum Maurinorum, quin potius superius notavi, cum ageretur de textu S. Basilii, in quo contra omnium fere MSS. fidem faverunt potius causæ Græcorum quam Latinorum, cæca ratione semper eorum lectioni standum non esse. 2° Si fraude ac dolo atque ad patrocinandum causæ Latinorum dictam mutationem induxissent græca fide, non admonuissent *omnes prope MSS. habere cognitionis ejus.* Adde fraudem et dolum dotem esse propriam eorum, qui errorem tuentur, hæreticorum scilicet et schismaticorum. 3° Nego suppositum, nempe hic S. Augustinum favere hæresi schismaticorum, sive legatur *cognitionis* sive *cogitationis;* quod ut pateat afferam argumentum, quod recitatis, non absque aliqua infidelitate, S. doctoris verbis conficit Filaret, pag. 47 : *Eruamus*, ait ipse, *præcipuas ideas, quæ sibi mutuo respondent :*

Scientia sive *cognitio Pater*
Verbum sive *cogitatio-Filius*
Voluntas sive *amor-Spiritus*
Voluntas procedit a cognitione
Ergo *Spiritus procedit a Patre.*

Ast. *a*) S. Doctor expresse docet voluntatem seu dilectionem a cognitione seu cogitatione, quæ est Verbum, genitum a *scientia*, quæ adumbrat Patrem, procedere, ideoque Spiritum S. procepere a Patre et Filio. *b*) Congruit scopus S. Augustini, qui hic est ostendere discrimen, quod intercedit inter generationem Filii et processionem Spiritus S.; quare nempe processio Filii sit *generatio,* non autem *processio* Spiritus Sancti. Utitur autem similitudine animæ nostræ, in qua verbum, quod a scientia producitur, præ se fert imaginem et similitudinem scientiæ seu conceptus, qui in mente est et a qua procedit; ex quo infert processionem Verbi esse generationem; contra vero voluntas, quæ de cogitatione (seu cognitione), procedit, cujus objectum est appetere,

Spiritum Sanctum; loquitur ut homo, cum addit : *Ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis.* Sic utramque missionem complectitur, quam simul Græci confundunt, dum ad solam moralem reducunt.

351. Ad 3m, Dato etiam, quod Christus de scientia loquatur, cum dicit : *Ille de meo accipiet, neg. cons.* Etenim, si Spiritus Sanctus, qui Deus est, de Filii scientia accipit, ergo non a se, sed a Filio hanc scientiam habet, adeoque a Filio emanat, scientia enim et essentia in Deo idem sunt, et qui unum a Filio accipit, alterum pariter accipiat necesse est. Ceterum ne præcise de scientia, non autem de essentia sua, Christum locutum esse dicamus, secus ac Theophilactus, Maldonatus aliique autumant, obstant non solum allatæ Patrum, sive græcorum sive latinorum, interpretationes, sed ipsæ antiquissimæ versiones quas pariter protulimus, et quæ hujusmodi effugium excludunt.

352. Ad Maldonatum quod spectat, energice respondet Petavius, ostendendo expositionem veterum, perinde esse illud : *De meo accipiet,* ac *a me procedit,* non solum probabilem, sed plane necessariam esse ex ipso contextu. Si enim, assentiente Maldonato, hæc verba : *Omnia quæcumque mea sunt*, essentiam significant, cum Christus dixerit, ideo Spiritus Sanctus *de meo accipiet*, quia *quæcumque habet Pater mea sunt,* hoc ipso patet, cum dixit Christus de Spiritu Sancto : *De meo accipiet,* de sua essentia ipsum locutum esse; non aliter autem Spiritus Sanctus de essentia Filii accipere potest quam procedendo.

353. Nec obstat quod loquatur in futuro, *de meo accipiet;* tum quia in æternitate nulla successio est, ideoque vere potest dici

non præ se fert cogitationis (seu cognitionis) imaginem et similitudinem; ex quo concludit processionem Spiritus S. non esse generationem, etsi voluntas in sua processione dependeat et a scientia et a cogitatione seu Verbo. Legatur totus contextus, et hunc genuinum esse sensum hujus loci quisque percipiet. Et hæc quidem cohærenter ad ea, quæ dixerat in hoc ipso capite; nam n. 38, scribit : *Inter cetera enim cum per Scripturarum sanctarum testimonia docuissem de utroque procedere Spiritum Sanctum : si ergo, inquam, et de Patre et de Filio procedit Spiritus Sanctus, cur Filius dixit : De Patre procedit?*

accepit, accipit et accipiet; tum quia Christus his verbis alludit potissimum ad externam processionem Spiritus Sancti, quæ in interiori fundatur, quæque externæ cujusdam efficientiæ gratia fieri dicitur; quare cum Christus de hac externa missione loquatur, quæ futura adhuc erat, futuri itidem verbo temporis eam exprimit (1).

354. Ad 4m, *Dist.* Si Spiritus Sanctus non esset in processione ordine secundus, *conc.;* secus, *neg.* Jam vero, ut patet ex ipsa formula baptismi, Spiritus Sanctus ordine tertius est in ratione personæ, ac proinde processionis ordine secundum; fieri proinde nequit, ut Spiritus S. gignat Filium, qui ordine ac processione anterior est ipso, etsi in activa generatione Patris nulla sit oppositio relativa cum Spiritu Sancto.

355. Inst. Sed si Spiritus Sanctus reipsa a Filio quoque procedit, quare Christus id aperte non tradidit? Quin potius, cum eum a Patre procedere affirmet, nonne in errorem nos induxisset, si res aliter se haberet?

356. Resp. 1° Nostrum non esse in rationem inquirere, quare Christus his potius quam aliis verborum formulis usus sit in doctrina sua tradenda; 2° Christum aperte satis et æquivalenter id docuisse in ipsis capitibus, ubi Spiritum Sanctum a se mitti affirmat, de suo accipere, et se unum esse cum Patre, omniaque se habere cum Patre communia; 3° ex hoc evinci necessitatem magisterii semper viventis pro Scripturarum explanatione, verique earum sensus assecutione, ut Græci ipsi admittunt adversus hæreticos omnes qui auctoritate Scripturarum abutuntur ad suos errores cohonestandos (2).

(1) Cfr. Petav. *De Trin.* lib. III, cap. 8, § 7 et seqq. ubi frangit audaciam Crellii auctoritate Maldonati abutentis.

(2) Quoniam vero nonnulli Maldonati verbis abutuntur, præstat ex eodem rationem afferre, quare Christus Dominus loc. cit. dicat Spiritum S. a Patre procedere, et non etiam a se: *Quia id,* inquit, *apud homines magis minuere quam commendare poterat ejus* (Spiritus Sancti) *testimonium. Cum enim de ipsomet ageretur, suspectum Spiritus Sancti testimonium videretur, si dixisset a se procedere, præterquam quod, ut modo diximus, modestius ita loquitur.*

357. Obj. secunda. 1° Per symbolum constantinopolitanum jubemur profiteri *Spiritum Sanctum, qui a Patre procedit.* Quod quidem evidens argumentum est veterem Ecclesiam sic credidisse. Sane 2°, cum S. Cyrillus posuisset in suis anathematismis Spiritum Sanctum proprium Filii esse, acriter vapulat a Theodoreto, nec tamen doctus et pius hic antistes in suspicionem hac de causa erroris venit, nec Cyrillus huic objurgationi quidquam respondit, sed 3° paulatim a persuasione hac sua recessit, et 4° ille perrexit avitam doctrinam tueri, sive in *Epist. ad monasteria*, sive in cap. VIII. epist. ad Rom. tum in I ad Corinth. II, 12, ac in lib. ult. *Hæret. fabul.* cap. III. Atque hinc 5° factum est ut reliqui Patres passim doceant Spiritum Sanctum a Patre procedere *per Filium*, 6° inter quos S. Athanasius, qui præterea tum in *Refutatione hypocrisis Meletii et Eusebii*, tum in *Quæst. sacris*, Spiritum S. *a solo* Patre procedere testatur; sic etiam S. Basilius, *Epist. XLIII*, S. Greg. Nazianz. *Orat. XXIV*, ac ipse Cyrillus Alex. lib. II in Joan. cap. III. Quorum 7° principiis imbutus S. Joan. Damascenus non solum perpetuo Spiritum Sanctum a Patre procedere docet per Filium, sed ac omnem tollendam æquivocationem, *De fide orthod.* lib. I, cap. VIII, aperte scribit : *Spiritum Sanctum et ex Patre esse dicimus*, *et Patris Spiritum nominamus. At vero eum ex Filio esse non dicimus, Filii tamen Spiritum vocitamus* (1). Nec tamen 8° vel ipse Photius ob hanc doctrinam damnati sunt, sicut ante ipsos nec Theodorus Mopsuestenus nec Theodoretus. 9° Quare Ecclesia Græca, antiquitatis tenacior quam Latina, veram et receptam a Patribus doctrinam professa est, a qua per summum nefas recessit Ecclesia Latina (2).

(1) *Τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγομεν, καὶ πνεῦμα πατρὸς ὀνομάζομεν· ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ πνεῦμα οὐ λέγομεν· πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν.* Frustra Hugo Etherianus spuria hæc verba esse contendit cum in omnibus MSS. reperiantur.

(2) His addit Moschus metropolita Filaret, op. cit. pag. 49 ex auctoritate S. Augustini, *Serm.* CXXIX de tempore, et Theodoreti *Hist. eccles.* lib. V, cap. II, quorum alter græce in Asia, alter in Africa latine eodem ferme tempore, ita ut neuter de altero sciret, scripserunt, decretum Damasi ac totius Concilii Romani : *Si quis non*

358. Resp. 1[m], *Dist.* Ad excludendum Macedonianorum errorem, qui Spiritum Sanctum a Filio procedere docebant, sed non a Patre, *conc.;* ad excludendam processionem a Filio, *neg.* Macedoniani enim, utpote Arianorum surculi, cum tres gradus in personis divinis ponerent, autumabant Spiritum S. a Filio procreatum esse; ut igitur Patres Constantinopolitani directe huic impietati se se opponerent, adjecerunt in symbolo citata verba. Atque hinc est quod subsequentes Patres solliciti semper in eo fuerunt, ut adstruerent Spiritum Sanctum ex Patre per Filium procedere, ut mox dicemus (1). A Filio vero illum procedere cum pro certo haberetur, Synodus illa nihil de hoc decrevit.

359. Ad 2[m], *Dist.* Ex falsa suppositione quod Cyrillus his verbis Apollinaris et Macedonii impietates exprimeret, *conc.;* sensu catholico, *neg.* Hanc veram esse causam reprehensionis Theodoreti, liquet ex ejus *Epist. ad monasteria*, scripta adversus

dixerit Spiritum Sanctum de Patre esse vere ac proprie sicut Filium de divina substantia, et Deum verum, Dei Verbum, anathema sit. Hinc exultat adversus Catholicos. At bonus vir multipliciter labitur, ac 1° in eo quod tribuat S. Augustino sermonem CXXIX, qui spurius est et conflatus ex diversis operibus Nestorianis favens, 2° in eo quod assecutus non sit sensum decreti Damasi in citato anathematismo, qui aperte eruitur, sive a Theodoreto, sive a consarcinatore sermonis Augustino tributi. Sic vero apud Theodoretum incipit confessio fidei catholicæ, quam Damasus Papa in Macedoniam misit ad Paulinum: ***Quoniam post Concilium Nicænum hic error emersit, ut quidam ore profano dicere audeant Spiritum Sanctum per Filium factum esse*** (τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον γεγονεῖσται διὰ τοῦ υἱοῦ), ***anathematizamus eos;*** atque eodem sensu postea subjungit anathematismum modo prolatum, et alium: ***Si quis dixirit Spiritum S. facturam*** (ποίημα) ***ac per Filium factum, anathema sit.*** Auctor vero citati sermonis incipit: ***Credimus quoque sanctum Paracletum, qui nec Pater sit ipse, nec Filius, sed a Patre filioque procedit,*** post quam confessionem et cohærenter ad hanc fidei confessionem adjicit anathematismos. Non igitur dictum est a Damaso, Spiritum S. ita a Patre procedere ut excludat ejus processionem a Filio, sed ad profitendam ejusdem cum Patre divinitatem, adversus errorem Macedonianorum.

(1) Compertum etiam est, Arianos docuisse Spiritum Sanctum immediate a solo Filio tanquam per instrumentum esse productum a Patre, cui errori refellendo Patres insistebant. Inferius hujus assertionis, quæ magnam affert lucem ad dictiones Patrum explanandas, documenta dabimus.

anathematismos Cyrilli, quæque lecta est in Quinta Synodo, cujus hæc verba sunt : *Blasphemat vero* (Cyrillus) *et Spiritum Sanctum non ex Patre ipsum procedere dicens, secundum Domini vocem, sed ex Filio esse. Iste vero Apollinaris seminum fructus est; propinquat vero et Macedonii malignæ culturæ* (1). Ergo eatenus improbata est a Theodoreto Cyrilli sententia, quatenus ex ejus mente Cyrillus errorem Apollinaris et Macedonii præ se ferebat, non improbaturus, si alio sensu dixisset. Aliam vero esse mentem S. Cyrilli, inutile est ostendere, cum id plane compertum sit (2). Exinde ratio habetur, cur nec Theodoretus ob hanc causam in suspicionem heterodoxæ doctrinæ venerit, et S. Cyrillus non institerit.

360. Ad 3m, *Neg.* Hæc gratuita calumnia Græcorum est, quæ ex omnibus operibus a S. Cyrillo post anathematismos conscriptis refellitur. Etenim Spiritum Sanctum procedere a Filio docet in *Thesauro*, assertione XXXIV; in *Dialogis de Trinitate*, ac præsertim dial. VII, ubi scribens in illa Joannis verba : *In hoc cognoscimus*, etc. (3), infert Spiritum Sanctum non esse alienum substantive et sejunctum a Filio, quippe qui *ex ipso, et in ipso, et ipsius proprius sit.* Alibi sæpe eadem repetit (4).

361. Ad 4m, *Dist.* Sensu exposito, *conc.;* sensu Græcorum schismaticorum, *neg.* In omnibus siquidem citatis locis constanter docet, Spiritum Sanctum a Patre procedere, et ex Deo esse, ad respuendam hæreticorum insaniam, qui eum Filii facturam exis-

(1) *Collect. Conc.* Labbei, tom. v, col. 505.

(2) Apollinaris enim, adducto exemplo solis, radii et splendoris qui a sole per radium emittitur, Spiritum S. magnum, Filium majorem, Patrem maximum, diversos gradus in Trinitate statuendo, effutiebat, ut sicut Filius minor esset Patre, utpote natus ex Patre, ita quoque Spiritus Sanctus esset Filio minor, quia procreatus ex Filio. Hunc vero sensum propositioni S. Cyrilli affingebat Theodoretus, ut eum carperet, pro livoris æstu quo erga præstantissimum doctorem agebatur. At omnem Apollinarismi suspicionem S. Cyrillus tam circa hoc quam circa alia doctrinæ capita, a se repulit in secunda præsertim epistola, quam scripsit ad Successum, quæ prostat tom. v, pag. 11, edit. Paris, 1638.

(3) *Epist.* 1 Joan. IV, 13.

(4) Cfr. Le Quien, diss. cit. §4.

timabant. Hic satis sit ejus verba proferre ex lib. V *Hæret. Fab.* cap. III, ubi, prolatis Apostoli verbis ex I Cor. II : *Nos enim non Spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est,* addit : *Hac ratione cum Patre et Filio semper conjungit* (Apostolus), *cum creatura autem nunquam conjunxit. Non enim creaturæ partem illum esse novit, nec primam facturam nominat secundum Arii et Eunomii et Macedonii blasphemiam* (1).

362. Ad 4^{m}, *Dist.* Id est, *a* Filio, particulam *per* loco *a* usurpantes, *conc.;* alio sensu, *neg.* Quamcumque cavillationem diluerunt Florentini Patres, declarantes : *Quod id, quod sancti Patres et Doctores dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum Sanctum, ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significet Filium quoque esse secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritus Sancti, sicut et Patrem* (2). Enim vero Nazianzenus, Cyrillus, Epiphanius modo voces *ex Filio* sumunt, modo *per Filium* (3); promiscuas pariter in Scripturis has voces esse, exploratum est; ac demum explicavit orientalis Ecclesia Russorum anno 1752, ut refert Frantz (4).

(1) Τούτητοι πατρὶ καὶ υἱῷ αὐτὸ διατελεῖ συντάττων, τῇ κτίσει δὲ ὁ συνέταξε πώποτε· οὐ γὰρ οἶδεν αὐτὸ τῆς κτίσεως μόριον, οὐδὲ πρῶτον ποίημα ὀνομάζει, κατὰ τὴν Ἀρείου, καὶ Εὐνομίου, καὶ Μακεδονίου βλασφημίαν.

(2) Apud Labb. *Collect. Concil.* tom. XIII, col. 1166.

(3) Cfr. Petav. qui (*De Trin.* lib. VIII, cap. 17, § 2 et seqq.) fuse ostendit, innumeris prope, sive ex Sacris Litteris, sive ex Græcis Patribus productis exemplis, promiscue sumi particulas διὰ, *per,* et ἐξ, *ex,* ideoque, quod consequens est, tantumdem esse, Spiritum dicere *per* Filium a Patre procedere, atque *ex* Filio.

(4) V. P. Ignatii Frantz, S. J. in Pragena Univers. Prof. dissert. *Super formulis Græcorum et Latinorum de confitenda Spiritus Sancti processione,* quæ habetur in *Thesauro Theologico* Zaccariæ tom. III. Jam vero hic auctor sub finem § 3, hæc habet : *Solemnis* ὁμολογία (confessio) *Ecclesiæ orientalis pro Ecclesia Russorum quam Græci* sororem *appellant suam, recentibus typis edita anno* 1751, *pag.* 81, *hæc continet :* Ὡς φησὶν (Ιωαν α. ί.) ἡ γραφή· ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, τοῦτ' ἐστιν, ἐξ αὐτοῦ. *Docente Scriptura Joan. I,* 10, *in mundo fuit, et per ipsum* (Verbum) *mundus factus est, hoc est : ab ipso. Ubi jam ante oculos est, quemadmodum Græci* διὰ, *et* ἐξ *pro eodem sumere non vereantur.*

363. Ad 6m, *Neg.* Siquidem primum opusculum nunc critici inter dubia, alterum vero inter apocrypha ejusdem S. Doctoris opera recensent (1).

364. Ad 7m *Dist.* Et per illud *ex Filio* (ἐκ τοῦ υἱοῦ) S. Joannes Damasc. exclusit a Filio *principalem causam* divinarum processionum, quam Græci τὴν προκαταρκτικὴν αἰτίαν (procatarcticam causam) appellant, *conc.;* processionem ipsam, *neg.* Nempe citatis verbis id unum vult S. Doctor, Filium non esse principium *absque origine,* sed solum esse principium Spiritus Sancti *cum origine,* eo quod solus Pater tale principium *sine origine* sit, cum omnia quæ Filius habet a Patre acceperit, et ideo confestim addit S. Joannes Damascenus : *Solus Pater principium est.* Ita explicant hunc locum Græci ipsi doctores, Manuel Calecas, cap. XXXIX; Demetrius, *De process. Spiritus S.* cap. XI; Bessarion, in *Orat. dogm.* cap. VI. Sane noluisse per citata verba Joannem Damascenum excludere processionem Spiritus Sancti a Filio patet ex pluribus locis, in quibus expresse tradit, Spiritum S. a Patre per Filium produci vel procedere; sic in cap. *De divinis nominibus,* Pater dicitur *per Filium producens manifestantem Spiritum* (2); et rursum : *Spiritus autem Filii, non tanquam ex ipso, sed tanquam per ipsum ex Patre procedens* (3); et in fine *Epist. ad Jordanem,* æternam Spiritus S. processionem diserte enunciat his verbis : *Spiritus Sanctus est ex Patre, siquidem per Filium*

(1) Consulatur Maurinus, editor opp. S. Athanasii tom. II, seu vol. III in admonitione ad *Refutationem hypocrisis*, etc. num. 2. Ubi tum ex materia ipsa, tum ex styli varietate, tum ex tractandi ratione scriptoris hujus opusculi, qua orthodoxæ piæque sententiæ argutiis atque cavillis impugnantur, ac demum ex veteribus codicibus ostendit hujus opusculi auctorem S. Athanasium non esse. Vid. pariter ib. monitum præmissum alteri opusculo, S. Athanasio tributo, cui titulus, *Quæstiones aliæ;* ubi ait, neminem esse, qui Athanasium tantarum nugarum, quot in eo reperiuntur, patrem esse, suspicari possit; censet vero harum quæstionum auctorem vixisse post exorta certamina inter Latinam et Græcam Ecclesiam. Idque sane luculentur evincitur ex quæst. XI et XII.

(2) Διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ πνεύματος.

(3) Καὶ υἱοῦ δὲ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον.

procedit, non tamen filiationis more (1); et alibi passim (2).

365. Ad 8m, Resp. quoad Joannem Damascenum falso laborare supposito Græcorum exceptionem, ut ex modo dictis patet.

366. Theodori vero Mopsuesteni symbolum, quod exhibuit Charisius presbyter Concilio Chalcedonensi, ac Theodoreti scripta, adversus S. Cyrillum exarata, reipsa repudiata fuerunt; symbolum quidem Theodori a Concilio ipso Ephesino (3); Theodoreti vero scripta partim rejecta sunt et retractata ab ipsomet Theodoreto, cum Cyrilli synodicas epistolas suscepit, ut animadvertit Card. Nori-

(2) *Τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρός γὰρ, διὰ τοῦ υἱοῦ λόγου προϊὸν, οὐκ υἱϊκῶς δὲ....* qnæ est epistola *De hymno* Trisagio n. 28.

(2) Ut in *Dial. contra Manichæos*, etc. Cfr. Le Quien in nota ult. ad cap. 8, libri I *De fide orthod.* ub ostendit 1° S. Joannem Damasc. ceteris Patribus græcis apprime consentire in profitenda Spiritus Sancti processione a Patre per Filium; 2° non alio sensu eumdem negare Spiritum S. *a Filio* seu *ex Filio* esse, quam quo S. Maximus in *Epistola ad Marinum* presbyterum Cypri scribit, latinos Patres interpretandos esse, ubi Spiritum Sanctum ex Filio procedere asserunt, ut *Filium esse SpiritusS.causam senserint*; *οὐκ αἰτίαν τὸν υἱὸν ποιοῦνται τοῦ πνεύματος. Unam enim noverunt cum Filii tum Spiritus Sancti causam, Patrem scilicet*; sed ut significent eum *δι' αὐτοῦ προϊέναι*, *per ipsum prodire*, *atque hoc pacto substantiæ cognationem et indifferentiam exprimant*; id est, ad denotandum Filium non esse causam principalem (procatarcticam) Spiritus Sancti, cujusmodi solus Pater est. Cum hac ratione caverent veteres, ne more ariano Spiritus Sancti productio in Filium præsertim refunderetur, et quidem actione quæ a Paterna distincta sit. 3° Ostendit, tum S. Joannem Damascenum, tum reliquos antiquos Patres docere, Spiritum S. a Patre *per Filium* progredi, ut illius actionis naturalis, qua Pater profundit Spiritum, nequaquam exsors sit Filius, quamtumlibet Pater solus fons; oculus, scatebra, principium et auctor Spiritus habeatur; quinimo divina natura, ut intelligitur a Patre prius secundum ordinem originis communicari Filio quam Spiritui S.; illam in Filio quoque fecunditatem suam servare, quæ incepit in Patre, prout eleganter expressit S. Gregorius Naz. celebri illo effato: *Unitas a principio in dyada seu binarium progressa, in triade seu Trinitate constitit*, *μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δύναδα κινηθεῖσα μέχρι τριάδός ἐστι*, seu, ut ait S. Greg. Nyssenus, una Deitatis substantia, unus voluntatis optimæ motus *a Patre proficiscitur, per Filium progreditur, et in Spiritu completur*, *ἀπὸ πατρὸς παρορμᾶται, καὶ διὰ τοῦ υἱοῦ πρόεισι, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τελειοῦται.*

(3) Cfr. acta hujus Concilii apud Labb. tom. III, col. 690.

sius (1), ac demum in Concilio œcumenico V proscripta fuerunt (2).

367. Photius damnatus non fuit, sive a Romanis Pontificibus, sive a Conc. VIII, etsi processionem Spiritus Sancti a Filio negaverit, quia ad evertendum ejus schisma Synodus VIII celebrata est, et in hoc principale factum incubuerunt Romani Pontifices, non quasi approbaverint ipsius errores.

368. Ad 9m, *Neg. antec.* Ab iis enim 1°, quæ ad fidem pertinent, Ecclesia Latina, seu potius Ecclesia Catholica deficere ne latum quidem unguem potuit, nisi Christus promissis suis defuerit. Addo 2° nec potuisse deficere Ecclesiam Latinam, quin cum ipsa Ecclesia etiam Orientalis defecerit, quæ semper usque ad Photium cum ipsa in perpetua communione fuit; exploratum autem est, Ecclesiam Latinam, ut ex omnibus allatis monumentis constat, professam fuisse processionem Spiritus Sancti a Patre ac Filio; 3° non potuisse eam recedere ab antiqua fide, quin ejusdem prævaricationis rea facta fuerit Ecclesia Græca, quæ solemniter in duobus Conciliis œcumenicis Lugdunensi II et Florentino eamdem doctrinam professa est; 4° Patres Græcos nonnisi loquendi ratione, neque id constanter, a Patribus Latinis dissentire, quia quod Latini exprimebant per verba *a Filio*, Græci dixerunt *per Filium;* sed quoad rem ipsam, per diversa verba significatam, apprime inter se convenire. Dixi *neque id constanter*, quia interdum Patres Græci dixerunt Spiritum Sanctum procedere *a Filio,* et Patres Latini interdum et ipsi dixerunt eumdem procedere *per Filium* (3). 5° Græcos non posse, ad adstruendam suam sen-

(1) In Diss. *De Synodo* v, cap. 11, tom. 1 opp. edit. Veron. 1729, col. 793.

(2) Actione viii, can. xiii; apud Labb. tom. v, col. 578.

(3) Ita passim S. Epiphanius et S. Cyrillus Alexandr. qui aperte processionem Spiritus S. ex Patre. et Filio repetunt. Ille quidem in *Ancorato* cujus superius locum citavimus ex n. 67, ubi, Spiritum S. tum *a Christo ἐκ τοῦ Χριστοῦ*; tum num. 71, *ab ambobus παρ' ἀμφοτέρων*, Patre nempe et Filio procedere, bis in eadem pagina repetit et iterum *Hær.* lxiv, num. 8; tum *Hær.* lxii, num. 2 et 4 etc. Alter vero tum alibi tum in *Dial.* vii, *De Trin.* ubi Spiritum S. *ex ipso* (Filio) ἐξ αὐτοῦ esse affirmat; et cap. 34 *Thesauri*, *ex Patre et Filio* procedere pro certo simit, ἐκ πατροῦ, καὶ υἱοῦ. His addendus Didymus, cujus verba pariter retulimus. His addatur S. Greg. Nyssenus, qui, *Hom.* iii *in orationem dominicam*, inquit: *Spiritus S. et ex Patre dicitur*,

tentiam, proferre aliquem ex Græcis Patribus, qui aperte neget Spiritum Sanctum *a Filio* procedere, nisi unum S. Joannem Damascenum, qui non floruit nisi sæc. IX; quo autem sensu id negaverit, ostendimus tum ex contextu ipso, tum ex aliis ejusdem Patris parallelis locis, in quibus et ipse cum ceteris Patribus docet, Spiritum Sanctum procedere a Patre *per Filium ;* 6° quod proinde consequens est, Græcos hallucinatos esse in vocibus illis *per Filium,* dum impugnarunt Latinos; et latenter, ut ita dicam, apud ipsos semper quosdam tenuisse errorem, qui antiquitus apud factiosos nonnullos obtinuit; quia, licet sectæ extinguantur et transeant, apud pertinaciores aliquos semper aliquid sectæ extinctæ conservatur, donec data occasione foras erumpat, ut patet ex criminationibus intentatis, ut vidimus, circa hunc articulum Ecclesiæ Romanæ, tum a Monothelitis, tum ab Iconomachis ac demum a Photio ejusque fautoribus; et sic ratio redditur ejusmodi doctrinæ, quæ sensim sine sensu in Ecclesia Græca invaluit (1). Quod cum viderint Græci pii et docti, qui sincero animo veritatem quærebant, non dubitarunt errorem dimittere, et in Ecclesiæ Catholicæ unitatem redire (2).

et ex Filio esse perhibetur, *τὸ δὲ ἅγιον πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται, καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται.* etc. E contra ex latinis Patribus non desunt, qui doceant Spiritum Sanctum procedere *per Filium.* Sic Tertull. lib. *Cont. Praxeam* cap. 4, inquit : *Spiritum non aliunde puto, quam a Patre per Filium.*

(1) Ubi obiter notandum, juges simultates Græcorum adversus Latinos fuisse exercitas ex quadam æmulatione ob imperialem ipsorum urbem, quarum non pauca suppetunt exempla in antiquitatis monumentis. Nil mirum proinde, si amarulento animo causas dissensionis nectere nunquam fere destiterint.

(2) Inter hos celebriores sunt Joannes Veccus seu Beccus, Gennadius, Bessarion, Cydonius Demetrius, Niceph. Blemmyda aliique bene multi, quorum præterea scripta, adversus Græcorum errores partim exhibet Leo Allatius in sua *Græcia orthodoxa*, duobus vol. in 4°, Romæ 1652 et 1659, partim Petrus Arcudius vol. 1, in-4°, Romæ 1630, in Op. cui titulus *Opuscula aurea Theologica.* Inter eos, qui ceteris palmam facile præripuerunt in hoc argumento, eminet Manuel Calecas, Ord. Præd. cujus libros IV contra errores Græcorum ex græco in latinum vertit Ambrosius Camaldulensis ; post alias editiones novam adornavit ex bibliotheca Bavarica ac notis illustravit Petrus Stevartius vol. 1 in 4°, Ingolstadii 1608. Sic ipse Leo Allatius de suo scripsit *De Ecclesiæ occidentalis*

369. Obj. tertia. Nisi Spiritus Sanctus a solo Patre procedere dicatur, plura sequentur absurda; ac 1° quidem quod a duplici spiratione dimanet. 2° Quod Patris appellari possit nepos. 3° Quod magis distet a Patre quam Filius. 4° Quod prius hic sit genitus quam ille spiratus. 5° Quod Filius esset supervacaneum Spiritus Sancti principium, cum Pater per se sufficiens sit ejusdem principium; ergo.

370. Resp. 1° generatim. Cum de facto revelationis constet, frustra rationis falsa commenta objiciuntur. Quare, ne videremur ratione theologica, quæ non omnibus probatur, dogma fidei adstruere, consulto abstinuimus ab afferenda illa, quæ petitur ex eo quod, si Spiritus S. a Filio quoque non procederet, non distingueretur amplius realiter a Filio ipso, cum in divinis, juxta tritum scholarum effatum, omnia sint unum, ubi non intercedit relationum oppositio; etsi hæc ratio solidissima sit, et non solum a S. Anselmo et a S. Thoma, sed a nonnullis etiam Patribus Græcis afferatur (1). Multo minus attendi debent, quæ a Græcis urgentur, quæque magna ex parte a Patribus ipsis jamdiu disjecta sunt. Ne tamen ea absque solutione dimittamus:

371. Resp. 2° ad singula. Ad 1° *neg.* Cum enim nulla sit inter Patris ac Filii spirationem realis oppositio, una est utriusque spiratio. Non duo proinde sunt Spiritus Sancti principia sed unum, quemadmodum Pater, Filius et Spiritus S. una sunt rerum creatarum causa, ratione unius ejusdemque omnipotentiæ (2).

372. Ad 2m, 3m et 4m, *Neg.* pariter. Etenim, ut observat S. Tho-

atque orientalis perpetua consensione libros tres, vol. I in-4. Colon. Agripp. 1648. Laudandum præter eos sese exhibet Nic. Comnenus Papadopoli Cretensis, qui anno 1699 Patavii, ubi sacrorum canonum erat interpres, vulgavit suas *Prænotiones mystagogicas ex jure Canonico;* in quibus energice schismaticos impugnat. Cfr. Resp. v, sect. 3, 9 et seqq., ubi, quæ spectant ad argumentum nostrum, compendio collegit, et Græcorum tricas dissolvit.

(1) Cfr. Petav. lib. VII, *De Trin.* cap. 3, § 4; tum ibid. cap. 9, § 11 et seq. A Scotistis tamen ratio illa non admittitur, qui contendunt distingui Spiritum Sanctum a Filio, etsi Ille ab Hoc non procederet, eo quod Filius ab intellectu, Spiritus Sanctus a voluntate procedat. Sed non video, an hoc solidius sit.

(2) Cfr. Petav. ibid. cap. XV, § 12 et seqq., ubi ostendit non minus ex substantia Filii Spiritum Sanctum procedere; et sic dissolvitur argutula Græ-

mas (1), sicut generatio Filii generanti coæterna est, sic processio Spiritus S. coæterna est suo principio; quare non prius fuit genitus Filius, quam Spiritus S. procederet, sed utrumque æternum est. Hinc negamus Spiritum Sanctum Patris appellari posse nepotem, tum quia nepos filius est filii, et Spiritus S. Filii seu Verbi filius non est, tum quia nepos non procedit immediate ab avo, prout Spiritus S. procedit a Patre (2); solo quippe ordine tertius est, qui quidem ordo nihil in re aut tempore ponit (3).

373. Ad 5m, *Neg.* denique *sequelam et suppositum.* Etenim quemadmodum non valet hæc argumentatio : Pater est sufficiens creationis causa; ergo neque Filius, neque Spiritus S. causa sunt creationis; sed potius dicendum : Pater est creator; ergo et Filius et Spiritus S., qui eamdem habent cum Patre omnipotentiam; ita non valet ratiocinatio : Pater est sufficiens Spiritus S. principium; ergo Filius non est principium Spiritus S., sed potius concludi debet : Spiritus S. procedit etiam a Filio, cui omnia quæ Pater habet communia sunt, una excepta Paternitate (4).

eorum objectio.

(1) Part. I, q. XXXVI, art. 3, ad 3m.

(2) Petav. ibid. cap. 11 ostendit, quo sensu processio Spiritus Sancti mediata dicatur ab aliquibus Patribus, quod quidem a nonnullis aliis videtur negari, cum tamen utroque modo dici possit Spiritum Sanctum a Patre procedere.

(3) Superius vidimus a Macedonianis hanc prolatam esse difficultatem, eam vero repetere ac suam facere Græci recentiores non verentur.

(4) Præter græcos auctores, quos recensuimus, consuli poterunt circa gravissimam hanc controversiam inter ceteros S. Anselmus, in *Monologio* cap. 50 et seqq. ed. Maur.; S. Thom. *Contra Gentes*, lib. IV, cap. 24 et seq., et in *Summa* quæst. cit. superius; Bellarminus, lib. II *De Christo*, cap. 20 et seqq.; Petavius, lib. VII *de Trin.*; Le Quien, diss. I in opp. S. Joan. Damasc. Nat. Alex. dissertat. 18 in sæc. IX et X, adversus Photium aliosque Græcos schismaticos; Bernard. de Rubeis Ord. Præd. *Diss. hist. et dogm. de process. Spiritus S.* etc. in opere, quod inscribitur *Georgii seu Gregorii Cyprii vita*, vol. I, in-4°, Ven. 1753; aliæ dissertationes inveniuntur in *Thesauro theologio* Zaccariæ, tom. III; sed præstat adire acta ipsa Concilii Florentini, apud Labb. tom. XIII, in quibus omnia, quæ ad quæstionem præsentem faciunt, plene discussa sunt, donec tandem veritate agnita Græci subscripserunt editæ fidei definitioni, ibid. col. 1170. Vide etiam aureum librum S. Anselmi; *De Processione Spiritu Sancti*. Cfr. etiam Galani Clerici regul. *Conciliationes Eccl. Armenæ cum Romana*, Romæ 1658, tom. I, part. II, quest. 9, de Christo Filio Dei

PROPOSITIO II.

Immerito Græci Ecclesiam Latinam corrupti symboli insimulant ob additamentum particulæ Filioque.

374. Ita in primis statutum fuit in Concilio Florentino Græcis consentientibus : *Explicationem verborum illorum,* Filioque, *veritatis declarandæ gratia, imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter symbolo fuisse appositam* (1). Jamque antea in Concilio Lugdunensi II, anno 1274 celebrato, Latini et Græci simul intra Missarum solemnia ad publice profitendam utriusque Ecclesiæ concordiam cecinere symbolum una cum declaratione : *Qui ex Patre Filioque procedit.*

375. His præmissis, sic adstruimus enunciatam propositionem : Si qua ratio foret culpandi Ecclesiam Latinam ob insertam symbolo particulam *Filioque,* hæc esset decretum Concilii Ephesini id prohibentis ; atqui hæc ratio nulla est ; ergo.

376. Major hujus argumenti unanimiter a Græcis admittitur, qui bene norunt, morem hunc, quidpiam, majoris declarationis gratia et ingruentibus hæresibus, adjiciendi Symbolo Apostolico, viguisse in Ecclesiis, sive orientalibus sive occidentalibus, usque ad Ephesinam Synodum ; ut ex certis historicis monumentis constat (2). Eadem præterea assertio patet ex eo, quod Græci nullam aliam objurgandi Ecclesiam latinam causam proferant præter Ephesinum decretum.

377. Minorem vero ut evincamus, juvat afferre tum motivum tum verba ipsius memorati decreti. Motivum edendi ejusmodi

producente una cum Patre Spiritum Sanctum, ubi ex Scriptura ac Patribus græcis ac latinis fuse ostendit hanc veritatem adversus Armenos dissidentes.

(1) Sess. xxv, apud Labb. col. 515 integra verba hæc sunt : Ἔτι διοριζόμεθα τὴν τῶν ῥημάτων ἐκείνων ἀνάταξιν τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ χάριν τοῦ τὴν ἀλήθειαν σαφηνεσθῆναι, ἀνάγκης τέ ποτε ἐπικειμένης, θεμιτῶς τε καὶ εὐλόγων ἐν τῷ συμβόλῳ προστεθῆναι.

(2) Etenim Symbolum Apostolicum brevius et simplicius, quam hodie, tribus primis Ecclesiæ sæculis, in omnibus Ecclesiis, iisdem pene verbis conceptum, viguit, sive in Oriente, sive in Occidente. Erat autem ejusmodi : *Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum, unicum Filium ejus, Dominum nostrum. Qui-*

decretum fuit symbolum a Nestorianis interpolatum quodque Ephesinæ Synodo obtulit Charisius presbyter, et quo plures incaute decepti fuerant. Quo recitato, ad omnem ejusmodi deceptionis occasionem in posterum tollendam Ephesina Synodus decretum emisit his verbis conceptum : *Statuit sancta synodus, alteram fidem nemini licere proferre, aut conscribere, aut componere, præter definitam a sanctis Patribus*, *qui in Nicæa cum Spiritu S. congregati fuerunt. Qui vero ausi fuerint aut componere fidem alteram, aut proferre, vel offerre converti volentibus ad agnitionem veritatis*, *sive ex gentilitate, sive ex judaïsmo, sive ex qualicumque hæresi; hos quidem, si sunt Episcopi aut clerici*, *alienos esse Episcopos ab Episcopatu, et*

natus est de Spiritu Sancto ex Maria virgine. Crucifixus sub Pontia Pilato sepultus. Tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit in cœlos, sedet ad dexteram Patris, inde venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum Sanctum. Sanctam Ecclesiam. Remissionem peccatorum. Carnis resurrectionem. Quod quidem in sua simplicitate, seu nulla auctum declaratione, ad plura sæcula servavit Ecclesia Romana. Ecclesia Ravennatensis, teste S. Petro Chrysologo, in *Sermonibus in symb. Apost.* addebat *vitam æternam*. Absque his postremis verbis retinebat Ecclesia Taurinensis, ut fidem facit S. Maximus. *Hom. in traditione symboli*. Ecclesia Aquilejensis, teste Rufino in *Exposit. symboli*, inter opera S. Cypriani, addebat ad primum articulum : *iuvisibilem* et *impassilem* ; ac postea : *descendit in inferna*, in fine : *hujus carnis resurrectionem*. Sic in Ecclesia Africana auctum quinque verbis exhibet S. Augustinus *Serm.* CCXII et seqq. et in Ecclesiis Hispanicis, ut illud recitat Etherius, Episc. Uxamensis, lib. I *Adversus Elipandum*, Arch.. Toletanum, anno 785, ad 2m articulum videmus adjectum : *Deum* ; ad 4m : *passus* ; sic postea inveniuntur verba : *descendit in inferna*, resurrexit *vivus*, ad dexteram *Dei* Patris *omnipotentis*. Ecclesiam *catholicam*, remissionem *omnium* peccatorum, et *vitam æternam*.

Eadem viguit quoad verba varietas in Symbolis Ecclesiarum orientalium. Symbolum commune non differebat a symbolo communi recepto in occidente superius recitato, nisi in duabus voculis: Credo in *unum* Deum, et in *unum* Dominum, etc. Ceterum in formula Ecclesiæ Alexandrinæ et Ecclesiæ Hierosolymitanæ plura sunt adjecta; prima videri potest apud Socratem *Hist. eccles.* lib. I, cap. 22; et Sozom. lib. II, cap. 27, altera apud Tuttée in edit. *Opp. S. Cyrilli Hieros.* post catechesim V. Hac vero varietate nihil obstante, nunquam inter Ecclesias interrupta pax est Cfr. De Rubeis op. cit. diss. II, cap. I.

clericos a clericatu decrevit : si vero laïci fuerint, anathemati subjici (1).

378. Vel igitur per *alteram fidem,* ut plures contendunt, Concilium intellexit fidem *contrariam*, aut *diversam* a fide tradita in symbolo nicæno, et tunc evidens est ipsum non vetuisse illud additamentum, quo solum expressius declaretur eadem fides, in eodem nicæno symbolo contenta, cujusmodi profecto est illud propter quod nobis Græci litem movent. Vel per *alteram fidem* intellexere Patres Ephesini rigorose quamcumque ulteriorem declarationem symbolo addendam, et tunc ex facto ipso patet, decretum non afficere, nisi peculiares ac privatas personas sive individua; alioquin orientales et Græci ipsi primi fuissent hujus decreti violatores.

379. Etenim 1° Concilium Chalcedonense, quod post Ephesinum celebratum est, etsi renovaverit sanctionem Ephesinam, attamen, *Propter illos, qui Spiritui Sancto repugnabant,* commendat additamenta facta a centum quinquaginta Patribus Constantinopolitanis, et ipsum symbolum ab iisdem auctum recepit, et in usum communem totius Ecclesiæ deduxit (2).

(1) Act. VI, ap. Labb. tom. III, col. 690. Sic porro se habet græcus textus : Ὅρισεν ἡ ἁγία σύνοδος, ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι προσφέρειν ἤγουν συγγράφειν, ἢ συντιθέναι παρὰ τὴν ὁρισθεῖσαν παρὰ τῶν ἁγίων παρέτων τῶν ἐν τῇ Νικάεων συνελθόντων σὺν ἁγίῳ πνεύματι· τοὺς δὲ τολμᾶντας ἢ συντιθέναι πίστιν ἑτέραν, ἤγουνπρο κομίζειν, ἢ προσφήρειν τοῖς ἐθέλουσιν ἐπιστρέφειν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ἢ ἐξ ἑλληνισμοῦ, ἢ ἰουδαϊσμοῦ, ἢ ἐξ αἱρέσεως οἱασδηποτοῦν, κ. τ. λ.

(2) Eutychiani enim, sub prætextu adhærendi formulæ seu symbolo nicæno, rejiciebant additamenta huic symbolo facta a Concilio Constantinopolitano I, ut sic facilius suos errores tegerent. Hinc Patres Synodi Chalcedonensis, celebratæ anno 451, nempe post Concilium Ephesinum. *Machinationem omnem hæreticorum contra veritatem claudere volentes*, ut ibid. legitur, actione V decreverunt : *Ante omnia, fidem integram et intemeratam permanere trecentorum decem et octo Sanctorum Patrum* (Nicænorum) *doctrinam confirmantes, quæ de substantia Spiritus Sancti a Patribus centum quinquaginta postea congregatis in Regia civitate* (Constantinopoli) *tradita est propter illos, qui Spiritui Sancto repugnabant.* Apud Labb. tom, IV, col. 565, integrum decretum legi meretur. Et ex eo tempore fáctum est commune Ecclesiæ Orientali universæ symbolum constantinopolitanum, quod nondum receptum universim erat in

380. 2° Ecclesiæ orientales non solum symbolum constantinopolitanum susceperunt, quod etiam *Nicænum* dictum est, sed præterea ipsum inseruerunt fidei formulæ.

381. 3° Non obstante lege Ephesina, peculiares vigebant fidei formulæ *Antiochena, Jerosolymitana, Philadelphiensis* ab utraque sive Nicæna, sive Constantinopolitana formula *discrepantes*, quin tamen violatæ legis Ecclesiæ illæ accusatæ fuerint, sive ab Ecclesiis ceteris orientalibus, sive ab Ecclesiis occidentalibus, quæ semper retinuerunt in sua simplicitate symbolum apostolicum pro instructione catechumenorum atque in ritu baptismatis, neque inseruerunt symbolum liturgiæ.

382. 4° Eadem lege non obstante licitum sibi duxerunt Orientales, novis ingruentibus hæresibus, Monothelitarum præsertim et Iconomachorum, prolixioribus verbis formulas nicænam et constantinopolitanam exponere ad rectam fidem profitendam, atque se ab omni erroris suspicione purgandos, ut patet ex actis Synodorum generalium VI et VII, imo a Tharasio Episcopo Constantinopolitano fidei formula ad Patriarchas transmissa est hoc additamento : *Et in Spiritum Sanctum Dominum vivificantem, qui ex Patre* per Filium *procedit* (1).

383. 5° In ordinatione Episcoporum Græci tres fidei profes-

usum præsertim liturgicum. Quæ quidem agendi ratio Patrum Chalcedonensium ineluctabile suppeditat argumentum Ecclesiæ Occidentali ad defendendam declarationem eidem symbolo insertam per verba *Filioque*. Dixi Ecclesiæ universæ orientali commune effectum symbolum constantinopolitanum; nam Ecclesiæ Occidentales, præsertim Romana, adhuc perstiterunt in simplicitate symboli apostolici per plura sæcula. Concilium autem Ephesinum per symbolum nicænum intellexisse symbolum illud rigorose sumptum absque additamentis symboli constantinopolitani, compertum fit ex recitatione ejusdem symboli nicæni facta in eodem Concilio prout postea idem factum est in Concilio Chalcedonensi una cum recitatione symboli constantinopolitani ibid.

(1) Quod idem est, ut ex dictis patet, ac *Filioque* procedere. Cfr. act. IV et act. X Conc. Constantinopolitani III, apud Labb. tom. VI. col. 681 et seq. et col. 841 et seq. nec non act. III Conc. Nicæni II, ibid. tom. VII, col. 163. Verba autem seu fidei professio ad rem nostram quod attinet hæc sunt : *Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιοῦν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς δἰ υἱοῦ ἐκπορευόμενον*. Eadem ratione hæc ipsa verba leguntur

siones ad instar symboli emittunt, seu ipsum constantinopolitanum symbolum adjectionibus pluribus locupletatum recitant.

Si igitur Orientalibus et Græcis licuit, inconsulta sede Apostolica præfatas declarationes symbolo nicæno adjicere, et in usum communem deducere, diversas fidei professiones componere nicænæ fidei consentaneas justis de causis, non obstante decreto ephesino, argumentum ineluctabile est, ipsos vel legem ephesinam interpretatos esse de additamentis fidei nicænæ contrariis, vel eam spectasse ut sanctionem disciplinarem, a qua, gravi urgente necessitate, licitum esset sin privatis personis, saltem Ecclesiis, ubi hæc vigebat necessitas, recedere. Frustra igitur crimini vertunt Ecclesiæ Latinæ, quod eadem libertate, qua usa est Ecclesia Græca, ipsa utens, urgente eadem necessitate, hanc declarationem admiserit in symbolo constantinopolitano; multo vero minus accusari poterat Ecclesia Romana, quæ, utpote omnium Ecclesiarum mater et magistra, ut declaratur in Concilio Florentino, suprema pollet in Ecclesias omnes potestate.

384. Deinde compertum est, a sæc. VI Ecclesias Hispanicas, ex occasione conversionis Gothorum ad catholicam fidem, qui secum ex oriente errores detulerant Arianorum, Macedonianorum et Eunomianorum, *Filium minorem Patre, ac Filio minorem Spiritum S., factumque a Filio profitentium*, qui præterea negabant *Spiritum Sanctum a Filio procedere*, statuisse, ut caneretur ad exemplum Græcorum intra Missarum solemnia symbolum fidei, particula *Filioque* adauctum, *Quo et fides vera manifestum testimonium habeat* (1). Nec tamen vel accusatæ

in collectione Harduini, quæ omnium accuratissima censetur tom. IV, col. 132.

(1) Hæc Synodus Toletana III celebrata est anno 589 sub Reccaredo Rege; in hujus can. II anathemate percellitur *quicumque Spiritum Sanctum non credit, aut non crediderit a Patre et Filio procedere; eumque non dixerit coæternum esse Patri et Filio et coæqualem.* Ex quibus patet Gothos ante suam conversionem professos esse processionem Spiritus Sancti *a solo Patre.* Hinc eadem Synodus, capitulo II hæc statuit: *Pro reverentia sanctissimæ fidei, et propter corroborandas hominum invalidas mentes, consultu piissimi et gloriosissimi Domini nostri Reccaredi Regis Sancta constituit Synodus; ut per omnes Ecclesias Hispaniæ vel Gallecíæ* secundum formam orientalium

sunt Ecclesiæ Hispanicæ a Græcis violati decreti, neque se ab illis separarunt. Compertum pariter est Ecclesias Gallicanas sæc. VIII ex occasione Iconomachorum, qui accusabant Latinos hæreseos, eo quod profiterentur Spiritum S. a Patre et Filio procedere, hoc additamentum adoptasse una cum ritu liturgico Hispaniarum, ac sensim dein sine sensu Ecclesias Germaniæ et Italiæ idem exemplum secutas esse (1), quin propterea a Græcis catholicis accusatæ sint Ecclesiæ istæ tanta sæculorum intercapedine. Cur igitur Michael Cerularius inde ansam arripuit schisma faciendi ab Ecclesia Romana, eo quod ipsa, nonnisi ante paucos annos symbolum tandem admiserit cum additamento et canere cœperit in Missa uniformitatis gratia cum ceteris occidentalibus Ecclesiis (2)? Soli-ne Ecclesiæ Romanæ non licuit, quod et orientalibus et occidentalibus Ecclesiis semper licitum fuit? Violati præcepti solane rea erit Ecclesia Romana, eo quod inconsultis Græcis particulam illam admiserit, et immunes erunt ab hoc crimine Ecclesiæ orientales, quæ, inconsulta Ecclesia Romana, tot admiserant additamenta?

385. Concludendum igitur est nullam prorsus rationem esse, criminandi Ecclesiam Latinam ob adjectam declarationem symbolo nicæno, deductam ex decreto ephesino, tum quia, ut longe probabilius est ex dictis, decretum non afficit, nisi solas formulas fidei nicænæ professioni contrarias, aut diversas; tum quia si respicit etiam declarationes nicænæ professioni consentaneas, non afficit nisi privata individua seu peculiares personas non autem Ecclesias ipsas, urgente præsertim gravi causa, ut ex factorum

Ecclesiarum *Concilii Constantinopolitani*, *hoc est* 150 *Episcoporum symbolum fidei recitetur*; *ut*, *priusquam dominica dicatur oratio*, *voce clara a populo decantetur*, *quo et fides vera*, etc. Cfr. Labb. tom. v, col. 1000 et 1009. Hanc additionem retinuerunt et propagarunt subsequentes Synodi Hispanicæ.

(1) Cfr. de Rubeis diss. cit. cap. 4, § 2 et seqq.

(2) Certum est Leonem III ægre tulisse additionem symbolo appositam, et indicasse legatis Francorum modum eamdem tollendi a symbolo, sed nihil profecit. Consuli possunt acta collationis istius apud Baronium ad annum 809, n. 54 et seqq. Romana enim Ecclesia tenacissima semper fuit antiquitatis, nec nisi, ut plures volunt, sub Benedicto VIII, anno 1014, ut initio hujus capitis diximus, adoptatum symbolum cum additamento est.

ineluctabilium serie colligitur, et ex perpetua ipsa agendi ratione eorumdem Græcorum; multo vero minus nunc ob ejusmodi declarationem culpanda Ecclesia Latina est; cum a duobus œcumenicis Conciliis admissa atque approbata sit, quæ eadem ac Ephesinum potestate et auctoritate gaudent.

386. Seu quod idem est, immerito Græci Ecclesiam Latinam corrupti symboli insimulant ob additamentum particulæ *Filioque.*

DIFFICULTATES.

387. Obj. 1° Lex Ephesina lex generalis fuit ab universa Ecclesia, in Concilio congregata, statuta, et communis universæ Ecclesiæ, ergo nonnisi ab eadem Ecclesia universali abrogari seu mutari poterat. 2° Frustra propterea vel exemplum Concilii Chalcedonensis vel alterius cujuscumque œcumenici Concilii adducitur, eo enim ipso quod œcumenica esset ejusmodi Concilia, poterant legem ephesinam tum interpretari, tum eidem derogare. 3° Frustra pariter ceterarum formularum exempla urgentur, cum istæ non essent fidei professiones universæ Ecclesiæ communes, sed particulares. 4° Hinc patet, quare Ecclesia Græca toleraverit factum additamentum ab Ecclesiis sive Hispanicis, sive Gallicis, vel Germanicis, reclamaverit vero tanquam violati præcepti adversus Ecclesiam Latinam, cum Romanus Pontifex illud commune Ecclesiæ occidentali fecit.

388. Resp. ad 1m *Dist.* Quæ haberet pro objecto formulas fidei, Nicænæ fidei contrarias, vel diversas, *conc.;* formulas declarativas ejusdem fidei in symbolo nicæno contentæ, vel *neg.* vel *subdist.* Quæ afficeret privata individua, *conc.;* Ecclesiam vel Ecclesias, legitima causa urgente, *neg.* Responsio constat ex dictis in probationibus, quibus edocemur non alio sensu Ecclesias orientalem et occidentalem decretum illud intellexisse. Sane œcumenica recensita Concilia admiserunt et approbarunt fidei professiones ab Episcopis confectas et Conciliis oblatas, quod non fecissent, si rigoroso illo sensu quo Græci recentiores intelligendum contendunt, intellexissent decretum ephesinum.

389. Ad 2m *Neg.* Ex his enim Conciliis, quæ renovarunt et confirmarunt ephesinum statutum, semper magis patefit sensus

illius legis, alioquin Concilia illa non derogassent eidem legi in ipso actu confirmationis. Si his addantur expressæ declarationes duorum Conciliorum œcumenicorum Lugdunensis II et Florentini res plane confecta est; nec quidpiam ulterius Græci habent quod reponant.

390. Ad 3m *Neg.* Quia ex his pariter elucet sensus in quo majores nostri acceperunt decretum Concilii Ephesini; si enim ad verbum, ut præfertur, seu ad litteram vellemus illud resecare, istæ quoque formulæ particulares a quovis confectæ et ab Ecclesiis particularibus admissæ, totidem fuissent violationes ejusdem decreti; cum vero et istæ confectæ fuerint atque in usum deductæ a particularibus Ecclesiis, quæ postea a Conciliis œcumenicis sancitæ sunt et approbatæ, evidens est, alio omnino sensu ab eo quem Græci autumant decretum illud confectum fuisse. Adde quod, si lex illa in sensu Græcorum communis fuisset Ecclesiæ, seu universæ Ecclesiæ imposita et constituta, multo minus Ecclesiis particularibus licitum fuisset ab illa recedere.

391. Ad 4m, *Neg. conseq.* Verum motivum hujus reclamationis fuit tum denegatio tituli *Patriarchæ œcumenici* ex parte Romani Pontificis, quem frustra Michael Cerularius ab eodem sibi concedi expetierat, tum latum in se pervicaciæ nomine anathema a Legatis Pontificis. His commotus Cerularius schisma instauravit, ad quod cohonestandum post plures alias causas et hanc intexuit de corruptione symboli; nullum vero ipse cum contribulibus suis delictum reperisset, si titulum exoptatum obtinuisset (1).

392. Inst. 1o Illicitam esse in symbolo adjectionem et legi ephesinæ contrariam, agnovit ipse Leo III, Rom. Pontifex, qui, referente Anastasio bibliothecario in ejus vita, num. 410, *pro amore et cautela orthodoxæ fidei,* fecit scuta argentea duo, descripto in utrisque symbolo, in uno quidem litteris græcis, in altero vero latinis (2), nec tamen adjectionem *Filioque* appo-

(1) Cfr. De Rubeis diss. cit. cap. 5, num. 2; et De Feller, *Dictionnaire historique*, art. *Michael Cerularius.*

(2) Edit. Fran. Blanchinii, Cfr. Baron. ad an. 809, num. 62. Frustra hinc colligebat Photius Leonem III sensisse, SpiritumS. a solo Patre procedere. Hanc enim calumniam dispellunt verba ejusdem Pontificis, quæ in collatione cum synodi aquisgranensis legatis pro-

suit; censuit igitur orthodoxæ fidei cautelam id exposcere. 2° Idque merito, tum quia bene noverat Patres Constantinopolitanos verba *qui ex Patre procedit* accepisse ex ipsismet Domini verbis, quæ in Evangelio leguntur, Joan. XV, 26, nec proinde debuisse Christi vocibus aliquid interseri (1); tum 3° quia sciebat, Romanum Pontificem non potuisse, aut saltem non debuisse, prætermisso consilio ceterorum patriarcharum, qui cum ipso divisum habent regimen Ecclesiæ, communi symbolo quidpiam adjicere. Ergo.

393. Resp. ad 1m, *Dist.* Id est, pacis et œconomiæ gratia adjectionem *Filioque* in Symbolo, sua cura descripto, Leo III inserere noluit, *conc.;* quasi illicitam putaret, *neg.* Quod si, referente Anastasio, *pro amore et cautela orthodoxæ fidei* Leo III voluit describi symbolum in tabulis argenteis, id cautum voluit, ne liberum cuique esset symbolo addere quidpiam, vel quidpiam ex eo minuere, ne hujusmodi additionibus aut imminutionibus aliquid aut irreperet aut tolleretur, quod *fidem orthodoxam* læderet atque corrumperet (2).

394. Ad 2m, *Neg.* Ad priorem probationem, *neg.* Patres Constantinopolitanos ipsa verba Christi Domini, prout ea in Evangelio leguntur, usurpasse; sed solum sensum retinentes verba alia ipsi adhibuerunt. Sane verba Christi, prout jacent in Evangelio hæc sunt : *Qui a* (παρὰ) *Patre procedit* (3), in symbolo autem : *Ex Patre procedentem* (4). Quod si Patribus Constantinopolitanis

tulit; *Ita sentio*, inquiebat loquens de processione Spiritus S. a Patre ac Filio, *ita teneo cum omnibus auctoribus et Sacræ Scripturæ auctoritatibus. Si quis aliter de hac re sentire vel docere voluerit defendo* (inhibeo). *Et nisi conversus fuerit et secundum hunc sensum tenere voluerit, contraria sentientem funditus abjicio.* Quid clarius ? Itaque nonnisi cujusdam temperamenti gratia nolebat prudentissimus Pontifex, ut symbolo tunc temporis inseretur particula *Filioque.*

(1) Et hoc ipsum opponit Filaret, op. cit. pag. 33, at, quam inepte, patebit ex responsione.

(2) Cfr. de Rubeis loc. cit.

(3) Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

(4) Τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ex quibus liquet mutatam a Patribus Congregationis particulam παρὰ in ἐκ, tum tempus ἐκπορεύεται, in participium ἐκπορευόμενον.

licuit Christi verba in alia mutare, quidni licebit Ecclesiæ Romanæ voculam unam interpretationis ergo subjicere? Eo vel maxime quod Synodus VII ac totus Oriens permiserit Tharasio hæc ipsa verba Domini duabus vocibus δι' υἱοῦ, *per Filium*, interpolari? Et ante ipsum Epiphanio absque adulterationis periculo licuit, tum in *Panario* tum in *Ancorato*, de Spiritu Sancto profiteri : *Qui ex Patre et Filioque procedit* (1)?

395. Ad 3m seu ad alteram probationem Resp. 1°, *Neg. suppositum*, scivisse nempe Romanum Pontificem, a se non posse, in iis præsertim quæ ad disciplinam pertinent, aliquid decerni pro universa Ecclesia, eo vel maxime quod Concilia ipsa œcumenica totam vim suam habeant, ac robur acquirant a confirmatione Romani Pontificis, cujus rei luculentum exemplum suppeditat canon XXVIII Concilii Chalcedonensis, qui per plura sæcula nullam vim habuit, resistentibus Romanis Pontificibus; de quo suo quidem loco dicemus. Sed et hoc dato, resp. 2°, *Dist.* Et ex hoc ad summum conficeretur, inconsultis Patriarchis non decuisse Romanum Pontificem sancire, ut adjectio illa admitteretur ab universa Ecclesia, *trans.* ab Ecclesia occidentali, cujus ipse Patriarcha est, *neg.* Nunquam vero Romanus Pontifex, etsi, utpote totius Ecclesiæ caput, id præcipere potuisset, coegit Ecclesiam orientalem ad admittendam hanc declarationem, sed solum annuit votis Episcoporum occidentalium in ea permittenda, ac postea adoptanda. Ceterum tum in Concilio Lugdunensi, tum in Concilio Florentino orientales liberi declarati sunt circa admissionem hujus particulæ; quod denuo confirmavit Clemens VIII (2).

(1) Τὸ παρὰ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. Cfr. Le Quien, diss. cit. num. 37.

(2) In Concilio Lugdunensi Imperator Michael Palæologus postulavit, *ut Ecclesia sua symbolum semper dicat, prout dicebat illud ante schisma usque in hodiernum diem*, quod tum a Pontifice, tum ab Episcopis ipsi concessum est. Sic in Concilio Florentino, nemine ex Latinis repugnante, Græci dixerunt: *Additionem nequaquam omnino nos recipimus; sed concedimus vobis, ut eam habeatis in Ecclesiis vestris.* Clemens vero VIII, Bulla XXXIV, § 6 decrevit, ut Græci credere teneantur Spiritum S. ex Filio procedere; sed non teneantur pronunciare, nisi subesset scandalum. Cfr. Le-Quien, diss. cit. num. 38. Ex dictis patet, frustra Mar-

Addendum præterea est, orientales, inconsulta Romana Ecclesiæ et Episcopis occidentalibus, in Concilio Constantinopolitano I plura adjecisse symbolo nicæno, iisdemque inconsultis, in usum communem ac in liturgiam invexisse. Eodem itaque jure usi sunt occidentales Episcopi, ac præsertim Romanus Pontifex, adoptando additamentum inconsultis orientalibus, et in usum deducendo in liturgia (1).

CAPUT VI.

AD EA QUÆ DICTA SUNT SCHOLIA COMPLECTENS.

396. Ne in re tanti momenti, cujusmodi est ineffabile et augustum Trinitatis mysterium, alicui subesse possit ex ignorantia ac defectu rectæ notionis, errandi periculum, tum ut nonnulla enucleatius exponantur, quæ in tractatus decursu vix attigimus, operæ pretium duximus nonnulla adjicere scholia, quibus ea, quæ dicta sunt de processionibus, relationibus aliisque id generis, illustrentur juxta catholicam doctrinam et communem Doctorum sensum.

397. Scholion 1m. Binæ processiones admittendæ sunt ac binæ origines, *generatio* et *processio;* et quod consequens est quatuor relationes, *Paternitas*, *Filiatio*, *Spiratio activa* et *Spiratio passiva*. Duas namque dari origines ex Scripturis constat. Nam Filius *genitus* dicitur a Patre (Ps. II, 7), et Spiritus Sanctus *procedere* (Joan. XV, 26); Patris nulla est origo. Ipse enim divinarum omnium originum fons est seu, ut Græci loquuntur, *causa procatarctica*, ut suo loco adnotatum est, quam nos *prin-*

cum Anton. de Dominis. *De Republ. christiana*, lib. VII, cap. 10, affirmare periculosum quidem esse, non tamen hæreticum, illam processionem negare. Quod mirum esse non debet in homine apostata, infallibilitatem œcumenicorum conciliorum minime agnoscente.

(1) Circa hoc additamentum præter auctores superius citatos consuli potest Franc. Xaver. Piacevich S. J. in *Controversia*, *seu colloquio Latinum inter et Græcum de additione particulæ* Filioque *ad symbolum fidei*, quæ exstat in *Thesauro theol.* Zacçariæ, tom. III; nec non erudita *Dissertatio* Christiani Lupi Ord. S. August. tom. I *Synodorum generalium*, edit. Venet. 1724.

cipium summum vocamus; *ingenitus* proinde Pater dicitur, *improductus* et *innascibilis*.

398. Has autem processiones fieri debere per actiones, ut vocant, immadentes, intimas nimirum Deo, seu intra Deum manentes, nemo est qui dubitet, ac per hoc distinguuntur ac differunt ab actionibus transeuntibus ad extra, seu externis, cujusmodi sunt res creatæ omnes, quæ exterius a Deo producuntur. Actiones item immanentes ex Theologorum doctrina non sunt nisi duæ, *intelligere* et *velle*, propter summam Dei perfectionem, qua omnia, quæ a Deo cognoscuntur, unico ipse actu comprehendit, omnia, quæ ab eo probantur, unico pariter ipse voluntatis actu complectitur.

399. Ex quo theologi plerique inferunt, principium proximum processionum neque divinitatem esse per se spectatam, neque hypostasim aut relationem, quæ divinas potius processiones supponunt; sed intellectum et voluntatem, quatenus facultates *notionales* sunt. Scripturæ enim et Patres passim Filium *Verbum et Sapientiam* vocant, quæ spectant ad intellectum; Spiritum Sanctum vero *Amorem, Charitatem, Gratiam* ut plurimum dicunt, quæ quidem voluntatis sunt. Cum insuper Filius terminus adæquatus sit intellectus, utpote qui eum exhauriat, quemadmodum et Spiritus Sanctus, qui totam exhaurit voluntatis fecunditatem, divinæ voluntatis terminus est adæquatus, clare colligitur, quare nec plures nec pauciores divinæ processiones sint quam duæ commemoratæ (1).

(1) Nemo est qui nesciat rationem, qua divinæ personæ produci dicuntur (utrum scilicet immediate a natura, an mediate tantum ab intellectu et voluntate), quatenus cogitatione distinguuntur a divina essentia, non attingere dogma ipsum, sed diversas in scholis obtinuisse ac obtinere sententias; etsi alia aliis probabilior sit ac magis communis. Quod quidem observo, ne Sociniani vel rationalistæ; quibus hæ sententiæ non probantur, ansam sumant, ut passim ab ipsis fit, indidem impugnandi dogma ipsum, quod integrum semper subsistit, etsi modus exponendi has productiones seu processiones, qui apud theologos obtinet, rejiceretur, Cfr. Suarez, *De Trin.* lib. 1, cap. 5. Sic non desunt, qui negent Filium seu Verbum a Patre produci, seu generari per intellectum, et destruere moliuntur principia, quibus hæc sententia innititur. Qui enim hanc sententiam tuentur, aiunt, hoc principio tanquam

400. Sunt qui cum D. Thoma, part. I, q. 27, art. 4, generationis Filii et processionis Spiritus S. diversitatem derivant

axiomate nituntur: Omne verbum mentis expressa est imago et similitudo rei cogitatæ (Cfr. Petav. lib. VI, cap. 2, §2); atqui, subsumunt impugnatores, hoc principium est falsum; nam quæ per tactum, gustum, etc. percipimus, sunt affectiones mentis, et tamen istæ non præ se ferunt imaginem et similitudinem rei perceptæ; ergo.

2° Alterum principium horum Theologorum est, quod mens intelligendo sibi pariat ideam, quæ sit mentis imago; atqui, insurgunt alii, hoc pariter falsum est; nam, mens dum reflectit super se ipsam seu cogitat mentem suam, sine dubio mens habet ideam sui, nimirum cogitat seipsam, hæc autem cogitatio non est imago mentis, quam nemo vidit, et adhuc ignoratur mentis essentia, qua ignorata, deest imago ejusdem, saltem in omni cogitatione.

3° Ut sensu fit oculorum, imagines rerum experimur, positis jam rebus diversis a mente; ergo, si Pater conciperet intelligendo imaginem, quæ Filius esset, operteret concludere, illum concipere imaginem, quia Filius jam existeret, non autem Filium existere, quia Pater conciperet imaginem, quæ filius esset.

4° Hoc magis patebit, analysi instituta cogitationis, seu intellectionis sui ipsius. Intelligere seipsum est veluti convertere et contrahere se ad se ipsum, imo recipere se tandem, ut ita loquar, intra se ipsum. Atqui gignere est *profundere* aliam hypostasim, est veluti extra se *progredi*, etc.; ergo.

5° Actus intellectionis exercitæ sic concipitur a theologis: Pater intelligendo se concipit, exprimit, generat alium se ipsum; porro intelligere se totum est veluti recepisse se totum contemplandum intra se ipsum contemplantem, est seipsum per seipsum dimetiri, ac interiori persuasione judicem ac testem sibi esse factæ hujus contemplationis ac dimensionis; atqui judicium intimum non est imago ulla, ut quisque intelligit; ergo.

6° Si Pater per intellectionem suam Filium gigneret, hunc tota sua intellectione gigneret; et quoniam intellectio hæc tota, qua gigneret, Filium respicit ut gignendum, hinc tota Patris intellectio cognosceret Filium ut gignendum, nec unquam cognosceret ut genitum, id est, cognosceret certissime semper habiturum se Filium, nec habuisse tamen a tota æternitate cognosceret.

7° Non est persona sine intelligentia et voluntate; quod si eo Filius actu prodiret, quo se Pater intelligit, prodiret ante consideratam voluntatem; nimirum cum nondum respici undique ut persona posset; seu quod idem est, Filius minime ex persona Patris nasci dicendus esset, si per intellectum, ut explicant, germinaret, maxime quod per hos theologos tertius e Trinitate ut voluntatis terminus respiciatur; ergo.

Hæc aliaque similia non pauca urgent patroni contrariæ sententiæ; quæ eo consilio protuli, non ut probem, sed ut pateat quot difficultatibus ob-

ex originum *modo*. Cum enim Generatio sit *origo viventis a vivente principio conjuncto in similitudinem naturæ,* propterea ad generationem proprie dictam requiritur, ut geniti origo sit a gignente per actionem ad communicandam naturæ similitudinem suapte ordinatam, ut patet in idea mentis, quæ rem exprimit; cum vero processio non dicat nisi emanationem unius ex altero, et voluntas seu charitas, quæ est voluntatis operatio ad amandam rem, non ad inducendam rei similitudinem, sit ordinata, hinc in Verbo vera generatio est, et ideo *Filius* dicitur; at in Spiritu S., qui est charitas et est ex voluntate, sola processio est, et ideo ipse Filius non est. Exemplo Evæ id illustrant, quæ licet esset vivens, et a vivente Adamo originem duceret, eique similis in natura esset, Adæ tamen *filia* nec fuit nec dici potuit; quia non Adæ actione, sed sola Dei voluntate eidem similis facta est. Sunt qui cum S. Augustino sentiant, solum Filium esse genitum, quia solus ab uno procedit; nullus quippe Filius duos patres habere potest; Augustino assentitur S. Bonaventura et alii cum ipso (1). S. Anselmus diversas sententias conciliare nititur in *Monologio*, lib. I, cap. LVII (2). Fatendum vero est, hujus rei nullam evidentem rationem proferri posse; unde monebat S. Gregorius Nazianzenus tam generationem Filii quam Spiritus S. processionem honorandas potius silentio quam investigandas (3).

noxia sit opinio, quæ tamen inter theologos communior est. Quod a fortiori de ceteris dicendum, ita ut satius sit dogma ab opinionibus secernere, cum illud ab his nullo modo pendeat. Ceterum communis Theologorum sententia satis solidum fundamentum habet in Scriptura et Patribus, sive græcis sive latinis. Propositæ autem difficultates, a psychologia ut plurimum petitæ, non possunt applicari operationibus divinis, quæ longe nimis a nostris distant.

(1) S. Aug. *Contra Maximin.*lib. II, cap. 14, num. 1; S. Bonavent. *in librum 1m sententiarum*, dist. XIII, q. III.

(2) Qui tamen cap. 64 fatetur hoc incomprehensibile esse, prout etiam fatetur S. August. loc. cit. scribens : *Amborum est ergo Spiritus, procedendo de ambobus. Quid autem inter nasci et procedere intersit, de illa excelentissima natura loquens, explicare quis potest?... distinguere inter illam generationem et hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio.* Petavius decem rationes enumerat, cur processio Spiritus Sancti non sit generatio, lib. VII, cap. 13.

(3) *Orat.* XXXVII, num. 21. Cfr. Albari Cienfuegos, S. J. op. cit. vol. II,

401. Etsi vero juxta superiorem sententiam generatio intellectu, spiratio autem voluntate fiat, ob miram tamen Dei simplicitatem, in qua intellectus et voluntas *unum* sunt, etiam ipsa generatio et spiratio non duplici, sed uno eodemque actu fiunt; originesque illæ duæ, in duobus terminis distinctæ, idem sunt in suo principio (1).

402. Scholion IIm. Proprietates peculiares, quibus divinæ hypostases gaudent, *notiones* a Theologis dicuntur. Notio idcirco, prout ab initio tractatus diximus, est character, tessera, seu nota singularis, qua divinæ Personæ internoscuntur. Proprietas tamen et relatio et notio una eademque res divina sunt. *Proprietas,* quatenus ex. gr. est *Paternitas,* soli Patri competit; *relatio,* quatenus respicit Filium; *notio,* quatenus Patrem constituit et a Filio discernit. Notiones quinque vulgo numerant theologi. Sunt autem *Paternitas, Filiatio, Spiratio activa, Spiratio passiva* et *Innascibilitas.* Priores quatuor etiam relationes sunt, cum mutuo se respiciant; at *Innascibilitas* per se relationem non dicit; ad relationum tamen genus reduci potest, ut negatio ad affirmationem. In Deo igitur recensentur *natura* una, *processiones* sive *origines* duæ, *personæ* tres, *relationes* quatuor, *notiones* quinque (2).

403. Inter Theologos non convenit, an præfatæ relationes divinæ perfectiones veræ sint, nec ne; ancipites in utramque partem sententiæ sunt. Juxta Petavium de voce potius quam de re ipsa videtur orta conflictio (3). Illud plerosque torquet Catholicos, quod, si ex una parte dicatur, relationes originis in unaquaque persona esse perfectiones, sequeretur inde in qualibet persona

disp. 9, sect. 4, § 2, num. 1 et seqq.

(1) Apposite S. Anselmus libro *De processione Spiritus S.*, cap. 17, alias 16, inquit : *Quemadmodum lacus non est de hoc unde diversi sunt ab invicem fons et rivus, sed de aqua in qua unum sunt; ita Spiritus Sanctus non est de hoc, unde alii sunt ab invicem Pater et Filius, sed de divina essentia, in qua unum sunt.* Utitur nempe S. Doctor similitudine Græcis familiari.

(2) Quoad notiones, sunt qui sex enumerant. Cfr. Vasquez, *in* 1m *part. S. Thomæ*, disp. CXXXVII.

(3) *De Deo*, lib. VI, cap. 7, § 12 et seqq.

desiderari aliquam perfectionem; si vero non censentur veræ perfectiones, dicendum foret perfectionem non esse in divina persona id, quod eam constituit, distinguit, atque, ut ita dicam, specificat. Jam vero si observetur personam divinam, prout persona est, peculiarem quidem habere perfectionem, qua *immediate* carent aliæ divinæ personæ, earum tamen quamlibet *mediate* perfectiones omnes habere, quibus personæ reliquæ instructæ sunt ob identitatem naturæ, plane intelligitur personis singulis easdem perfectiones inesse debere. Sic Pater ex. gr. quatenus talis est, filiatione destituitur, atque vicissim Filius paternitate; uterque tamen, cum unam eamdemque naturam habeat, quæ a relativis proprietatibus realiter non distinguitur, illas proprietates seu perfectiones habet. Idcirco Pater, mediante natura divina, omnibus donatur Filii et Spiritus Sancti proprietatibus; id ipsum dicatur de personis aliis.

404. Hujusmodi relationes sunt in Deo veræ ac reales. Ex dictis enim constat in Deo tres esse personas realiter distinctas, Patrem, Filium et Spiritum S. Atqui nomina ista relativa sunt, non absoluta; neque personæ realiter distinguuntur per id, quod est in Deo absolutum, sed per id, quod relativum est et unicuique personæ proprium. Deinde illud reale est, quod existit nemine cogitante; paternitas enim, ex. gr. non solum cogitatur aut fingitur in Patre, sed vere residet tanquam proprietas personalis et subsistens in Patre qua Pater est (1).

405. Scholion IIIm. *Circuminsessio*, seu, ut ab aliis etiam dicitur, *circumincessio*, seu *circummeatio*, qua voce designatur

(1) Cfr. S. Th. Part. I, q. XL, art. I. Observat tamen Petavius, loc. cit. § 13, tametsi relationes istæ naturam perficere et complere dicantur, quemadmodum personalis proprietas quælibet, quam scholæ hodie *subsistantiam* vocant, naturam in completo et absoluto statu substantiæ constituit; non tamen perfectiones ipsas esse aliquas, quarum accessione natura fiat ipsa perfectior. Sed, quia naturam ultimo in statu complent ac terminant, ideo perficere dicuntur, cum eam velut circumscribunt ac definiunt ita, ut longius atque extra se progredi eam non sinant, sed per se subsistentem faciant. Hinc sunt graves theologi, qui hypostaticam ejusmodi proprietatem nihil aliud esse contendunt præter negationem.

proprietas illa, seu ille existendi modus, qui tribus personis communis est, definiri solet : *Intima existentia unius Personæ in altera sine confusione personæ* (1). Quo sensu S. Fulgentius, lib. *De Fide,* cap. I, num. 4 : *Totus Pater in Filio et Spiritu Sancto est, et totus Filius in Patre et Spiritu Sancto est, totusque Spiritus Sanctus in Patre et Filio est.* Adeo ut mutuo tres divinæ Personæ existant in se, et ut loquitur Petavius, inter se immeent, atque, se invicem penetrent, quemadmodum Christus testatur, Joan. XIV, 11 : *Ego in Patre, et Pater in me est.* Quod juxta S. Thomam triplici ratione fit : essentia, relatione et origine; *essentia,* quæ una et eadem est in singulis; *relatione,* quia relativa simul coexistunt; *origine,* quia una persona ab altera emanat per processionem ad intra (2). Circuminsessionis magna utilitas in eo est, quod ad personarum distinctionem earumque consubstantialitatem adstruendam valde conferat.

406. Scholion IVm. *Missio* definiri potest : *Processio divinæ personæ ab alia cum ordine ad terminum.* Missio hæc, si orige spectetur, æterna est et necessaria, quippe nec motu aut successione fit sed immutabili actione ad intra; si vero *terminus* spectetur, temporalis esse potest, gratuita et libera. De utraque hac missione Christus loquitur, Joan. VIII, 42 : *Ego ex Deo processi et veni; neque enim a me ipso veni; sed ille me misit.* Porro in eo, quod se a Deo processisse testatur, æternam tangit generationem; in eo vero, quod se a Deo missum affirmat, temporalem et gratuitam missionem suam in mundum ostendit. Prout vero observat S. Augustinus, *De Trin.* lib. II, cap. V, num. 8 : *Pater solus nusquam legitur missus* (3), quia scilicet a nullo procedit. Notandum præterea est cum S. Thoma, si mittentis nomine designetur principium personæ quæ mittitur, non quamlibet personam mittere, sed illam solum, cui competit esse principium illius personæ; et sic Filius mittitur tantum a Patre, Spiritus Sanctus

(1) Circuminsessio græce περιχώρεσις dicitur, de cujus vocis vi, ac sensu quo usurpata a Veteribus est, fuse agit Petavius, *De Trin.* lib, IV, cap. 16.

(2) Part. I, q. XLII, art. 5.

(3) Expedit legere integrum caput, in quo inveniuntur plura observatione digna.

autem a Patre et Filio; si vero mittentis nomine veniat principium effectus secundum quem attenditur missio, a tota Trinitate mitti personam missam(1). Hinc Filius dicitur (Isaïæ XLVIII, 16) missus a Patre et Spiritu Sancto : *Dominus Deus misit me et Spiritus ejus* (2).

407. Scholion V^m^. Attendenda demum est accurata loquendi ratio cum de Trinitate disseritur. Ex pluribus autem regulis, quæ a theologis exhiberi solent, brevitatis gratia, nos potiores seligemus. Itaque *unius* et *unitatis* vocabula, cum sermo est de Trinitate, unum Deum exprimunt, seu unicam trium personarum essentiam.

408. Quum vero vox *unius* masculino genere ponitur, singularitatem non naturæ, sed personæ significat. Fas non est ita loqui : *Trinitas est unus,* nisi adjungatur substantivum nomen *Deus,* vel saltem nisi subintelligatur (3); aliter propositio *Sabelliana* esset. Contra vero affirmare non licet *aliud* atque *aliud* esse Patrem ac Filium, sed *alium* atque *alium;* quippe in neutro genere prænomina significare solent naturam, non personam. Malunt nonnulli Patres Trinitatem appellare *unitatem* potius quam *unionem,* ne composita videatur simplicissima Dei natura. E con-

(1) Part. I, q. XLIII, art. 8.

(2) Ex dictis colligitur, duo ad missionem proprie dictam concurrere alterum, sempiternam processionem personæ, quæ mittitur; alterum, externam aliquam efficientiam, sive sub sensus incidat, ut cum, homine suscepto, Verbum hominibus apparuit, aut sub columbæ specie Spiritus Sanctus, sive interius sit nec aspectabile quod agitur, ut cum Spiritus S. ad fidelium quemque demittitur. Ceterum produci unam ab altera necesse esse, ut ab ea mitti proprie dicatur, ex ea missione, quæ minus proprie usurpatur, ostendi potest. Nam Filius, cum carnem assumpsit, ideo non a Patre solum, sed etiam a Spiritu S. missus esse dicitur quod hic una cum Patre externum illud opus elaboravit, cujus nisi efficiens causa fuisset Spiritus Sanctus, ab ipso missus non diceretur Filius. Ita Petavius, *De Trin.* lib. VIII, cap. I, § 9. Et exinde novum argumentum exsurgit adversus Græcos, ad processionem adstruendam Spiritus Sancti a patre ac Filio. Cfr. S. Fulgentius in fragmento libri VIII *Contra Fabianum,* pag. 613 et seqq. opp. edit. Paris. 1684.

(3) De sensu, quo in Symbolo, quod Athanasianum nuncupatur, dicatur *unus* omnipotens, etc. Cfr. Petav. *De Trin.* lib. III, cap. 9, § 9; tum lib. VIII, cap. 9, § 14 et seqq.

tra dicere magis expedit *unum* Deum, quam *unicum, solitarium, singularem;* cum his vocibus abutantur Sociniani ad excludendam personarum pluralitatem, *unitarii* propterea nuncupati. Si vero res sit cum polytheistis, *unicum* possumus tuto vocare Deum; cum ad exclusionem pluralitatis substantiarum divinarum usurpetur ejusmodi vox. Ex hac perfectissima unitate manavit, ut illæ personæ, re a se invicem distinctæ, *unum* esse dicantur, nec non *unus Deus*, sicuti et Trinitas *unus Deus.* Quare quum dicitur : *Trinitas est Deus*, idem est ac : *Tres personæ sunt Deus;* vel *Deus est Trinitas*, vel *Deus est personæ tres* (1).

409. *Trinitas* nihil aliud est, quam *ternarius* vel *ternio.* Numeralis et collectiva dictio ejusmodi est, quæ proprie ac per se non unitatem naturæ significat, sed tres personas (2). Usu autem receptum est, ut *trinum Deum*, non *triplicem* dicamus; quanquam scribit Petavius *tripticem* personam non minus usurpari posse quam personas *trinas.* Tournely censet sano et catholico sensu dici posse, esse in Deo tres res, tria entia, tres existentias, tres unitates, tres veritates, etc., dummodo tamen adjiciatur terminus relativus, nempe dici posse, *tres res relativas*, etc. non autem *tria individua;* quia individua dicuntur in ordine ad unam specie naturam, diversam tamen numero, cum tamen in Deo unica sit natura non tantum specifica, sed etiam numerica (3).

(1) Inepte prorsus Calvinus et Danæus carpui loquendi formulam, apud Catholicos usitatam, *Trinitatem esse unum Deum.* Quam quidem objurgationem ex istorum errore profluere, qui proprietates ab essentia divellunt, putantes Filium, qua Deus est, a se ipso esse, ostendit Petavius, lib. VIII, cap. II, § 3.

(2) *Trinitas* idem est ac græce ἡ τριάς. Frustra propterea Wegscheider affectat vocare eam (§ 89, not. *a*) *trinunitatem.*

(3) Num *Trina Deitas* dici possit necne, Hincmarum inter et Goteschalcum atque Ratramnum, monachum Corbejensem, magna sæc. IX controversia exarsit, negante illo, his contra affirmantibus, catholice formulam illam usurpari posse. Eam referunt Natalis Alexander in *Histor. ecclesiast.* sæc. IX et X, diss. 5, § 14; et Mabillonius, præf. in sæc. IV, Benedict. cap. 2, num. 147. Cfr. Germonius *S. J. De hæreticis ecclesiasticorum codicum corruptoribus*, vol. I, in-8, Parisiis, 1713, pag. 504 et seqq., ubi pugnat adversus Coustant. Hic obiter noto, Suarez

410. Observandum præterea est, nomina essentialia in abstracto non posse supponere pro personis divinis, ideoque dici non potest : *essentia generat* aut *generatur*, prout suo loco diximus definitum esse a Concilio Lateran. IV. Nomina vero essentialia concreta, si non restringantur per aliquod attributum sive proprietatem notionalem, supponunt pro natura subsistente in tribus personis, ut cum dicitur : *Deus creat*, etc. Si vero adjiciatur aliqua notionalis proprietas, tunc nomina essentialia concreta possunt supponere modo pro una, modo pro duabus personis, uti cum dicitur : *Deus generat, Deus spirat, etc.*

411. Cum de accuratis loquendi formulis hucusque disseruerimus, libet verba in medium proferre quibus in Constitutione dogmatica, *Auctorem fidei*, Pius VI Synodum Pistoriensem perstringit, dicens : *Duo speciatim notanda censemus, quæ de augustissimo S. Trinitatis mysterio* § 2 *Decreti de fide, si non pravo animo, imprudentius certe Synodo exciderunt... Primum, dum posteaquam rite præmisit, Deum in suo esse unum et simplicissimum permanere, continuo subjungens, ipsum Deum in tribus personis distingui, perperam discedit a communi et probata in christianæ doctrinæ institutionibus formula, qua Deus unus quidem in tribus personis distinctis dicitur, non in tribus personis distinctus... Alterum, quod de ipsismet tribus divinis personis tradit, eas secundum earum proprietates personales et incommunicabiles exactius loquendo exprimi seu appellari Patrem, Verbum, et Spiritum Sanctum, quasi minus propria et exacta foret appellatio Filii, tot Scripturæ locis consecrata, voce ipsa Patris e cœlis et e nube delapsa, cum formula baptismi a Christo præscripta, tum et præclara illa con-*

(*De Trin.* lib. I, cap. 3 et alibi) cum nonnullis aliis scholasticis contendere, præter tres subsistentias relativas aliam admittendam esse absolutam, communem personis tribus. Verum Petavius, *De Trin.* lib. IV, cap. 12, ex veterum unanimi consensu, quartam ejusmodi subsistentiam admitti non posse, sed tres tantum relativas, evincere nititur. Ostendit præterea ex eorumdem sententia nonnisi unicam admittendam esse in tribus distinctis personus *existentiam*. Cfr. etiam Vasquez, in 1^m^ *part. S. Th.*, tom. II, disp. CXXV et CXXVI.

fessione, qua beatus ab ipsomet Christo Petrus est pronunciatus; ac non potius retinendum esset quod, edoctus ab Augustino, Angelicus præceptor (1) *vicissim ipse docuit, in nomine Verbi eamdem proprietatem importari, quæ in nomine Filii, dicente nimirum Augustino* (2) *: eo dicitur Verbum quo Filius.*

412. Ast deterius multo erravit Georg. Hermes in expositione doctrinæ de SS. Trinitate, ubi scribit : *Nonnulli Patres, ad quos etiam S. Augustinus spectat, videntur putasse, per Filium et Spiritum S. significari duas Dei proprietates; ast obliti sunt in hoc, quod tenebantur credere et reapse credebant, nempe Patrem Deum, Filium Deum, et Spiritum S. Deum, et unumquemque per se ut personam. Pater, Filius et Spiritus S. igitur debent significare efficientias Dei vel divinæ essentiæ, et si etiam hoc significare non possent, pro hominibus nihil omnino possent significare, et consequenter pro nobis doctrina de Trinitate divina absque ullo sensu foret* (3). Tot pene errores hic numerantur, quot verba. Nunquam enim sive S. Augustinus, sive alius Ecclesiæ Pater putavit per Filium et Spiritum S. significari *duas Dei proprietates.* Hoc enim falsum est, sed in Filio et Spiritu S. non secus ac in Patre, illi spectarunt *proprietates personales* seu *notiones,* quibus unaquæque Persona ab alia distinguitur et constituitur in *esse,* ut aiunt, *personæ.* Has proprietates seu notiones, scholastici vocarunt *Paternitatem, Filiationem, Spirationem,* ut ex dictis patet. Ecquis vero æquo animo hoc ferat, ut Hermesius prædicet Patrem, Filium et Spiritum S. non aliud significare nisi *efficientias* Dei? Hoc prorsus novum ac inauditum est in scholis catholicis. Fides enim docet Patrem a nemine procedere, Filium vero et Spiritum S. procedere a Patre, Filium quidem per generationem, Spiritum S. etiam a Filio per processionem, sed tanquam a principio intrinseco, non autem tanquam a principio extrinseco, alioquin *efficientiæ* sane essent, et *meræ*

(1) Part. I, q. 34, art. 2, ad 3m.

(2) *De Trin.* lib. VII, cap. 2, num. 3.

(3) *Christ. cath. dogm.* Monasterii 1834, p. 470.

creaturæ. Attamen, nisi doctrina de Trinitate ita exponatur, juxta auctorem nostrum absque ullo sensu foret (1)!

(1) Quæ quidem speciminis gratia dedimus. Ceterum permolestum opus esset, omnia persequi quæ tradit hic auctor, qui tamen jactat se novam invenisse theologiæ tradendæ rationem, ac magistrum se exhibere eorum, qui hactenus in tenebris versati sunt. Ut insistamus in iis, quæ ibidem scribit de Trinitate, docet essentiam divinam, prout efficiens est, esse Patrem, Filium vero efficientiam Patris, id est, essentiæ divinæ, quæ ipsum producit per repræsentationem sui ipsius in suo effectu, *et dum divina essentia ab æterno agit seu efficit*, inquit, *sese exhibet, prouti est efficiens, tanquam individuum, et quia efficit cum conscientia sui exhibetur tanquam persona... per coefficientiam Patris et Filii oriri debet reactio divinæ essentiæ in seipsam, et hinc haberi una divina essentia iterum tanquam individuum, et quidem distinctum a Patre et Filio, et insuper sui conscium, igitur ut persona.* Quam perspicua ac mirifica hæc sunt omnia! Spiritus S. procedit per modum reactionis divinæ essentiæ in seipsam! Merito propterea Gregorius XVI nuper hujus auctoris opera proscripsit, decreto dato sub die 26 Sept. 1835.

NIHIL OBSTAT

Raphael Fornari, *Censor Theol. Deput.*

NIHIL OBSTAT

Carolus Raisach, *Censor Theol. Deput.*

IMPRIMATUR

F. D. Buttaoni, *Ord. Præd. S. P. A. Mag.*

IMPRIMATUR

A. Piatti, *Archiep. Trapezunt. Vicesgerens.*

IMPRIMATUR

Mechliniæ 3 *Augusti* 1838.

J. B. Pauwels, *Vic. Gen.*

VERSIO LATINA LOCORUM, QUÆ EX SCRIPTORIBUS ITALIS IN HOC VOLUMINE CITANTUR.

Pag. 17, not. 1, ex Em. Card. Gerdilii opere, qui titulus : *Tentamen instructionis theologicæ, De Deo uno.*

Scio S. Thomam credidisse, rigorose demonstrari non posse impossibilitatem æternitatis mundi, si supponatur creatio *ab æterno;* attamen non asseruit demonstrationem illam nunquam dari posse. Ipse ex notionibus philosophicis, sua ætate receptis, ratiocinatus est, nec ullus unquam etiam in rebus philosophicis eum superavit vel ingenii acumine, vel maturitate judicii, vel copia doctrinæ. Attamen illa ætate notiones geometriæ non adeo arcte connectebantur cum theoriis philosophicis, nec tam lucide proponebantur quam recentius propter tot modernorum studia. Multi ex veteribus theologis impossibilitatem motus æterni pro re certa habuerunt... credo tamen, si scholastice tantum quæstio consideretur, venerabili Thomistarum scholæ nequaquam repugnare sententiam eorum, qui asserunt motum æternum esse impossibilem. Sub alio respectu si consideretur quæstio, id est, si attendamus ad argumenta, quæ ex geometria deducta probant impossibilitatem *infiniti absoluti* in aliqua quantitate vel serie quacumque, credendum est illorum argumentorum usum, non solum non adversari, sed contra apprime consonare menti S. Thomæ, qui præ ceteris omnibus ad religionis commodum lumina rationis naturalis convertere noverat.

Pag. 27, not. 1, ex Cl. Rosminii opere, cui titulus : *Opusculi philosophici.*

Saltem ut boni quidpiam ex illa luctuosa philosophia colligamus hanc pretiosam confessionem, per existentiam Dei omnino impleri quod in natura humana vacuum est, quod hæc natura sibi necessarium esse sentit, quod nunquam non concupiscere potest. Hæc autem confessio summæ laudi est iis philosophiæ scholis, quæ docent existentiam Dei posse demonstrari, criticismum vero maxime condemnat. Num quis amplecti poterit systema, quod fieri non posse declarat ut demonstretur id, quod humana natura ut verum recipere omnino necesse habet? Igitur argumentum morale, quo Kant vult demonstrare Dei existentiam, vel nihil probat, vel si quid probat, simul cum Dei existentia probat kantiani systematis falsitatem et impossibilitatem.

Pag. 36, not. 2, ex Em. Card. Gerdilii opere, cui titulus : *Oratio præliminaris, de dispositionibus spiritus in studio religionis.*

Recantent impii, quantum ipsis placuerit, versum hunc celeberrimum : *Primus in orbe Deos fecit timor;* verum erit nihilominus timorem non potuisse in hominum phantasia Deorum cognitionem ingerere, nisi ipsorum mentem imbibisset justi et injusti notio, cujus ope et scelera sua agnovissent, et interne reprobassent, et ita vituperio et pœnis digna existimassent, ut crebro maculatæ conscientiæ remorsus experirentur. Nec ultra processisset delicti conscientia, nec ad aliud impulisset homines, nisi ad quærendam compensationem, qua ceterorum hominum vindictam sibi imminentem redimerent. Nunquam enim excogitare potuissent judicem cœlestem, nisi credidissent iniquitatem malam esse in se, neque ideo tantum fugiendam esse, quia ab hominibus punitur malis, quæ exinde ipsis decidunt; nisi præterea notioni huic justi et injusti naturaliter uniretur *prænotio quædam saltem confusa supremi legislatoris*, qui, priusquam areopagus aut romani prætores edicta sua pronunciarent, caractere æterno et vivacibus litteris in animis et signavit et impressit legem

quæ homicidium prohibet et proditionem, quæque ipsi suam scelerato odiosam reddit iniquitatem.

Pag. 72. not. 1, ex Cl. Alex. Zorzi opere, cui titulus : *Prodromus novæ Encyclopædiæ italicæ.*

Non inficior Deum necessario determinari ad melius, vel potiùs ad optimum, ubicumque optimismus est possibilis. At ubi *optimum* neque est, neque esse potest, Deus eligere potest unumquemque duorum vel plurium terminorum, quos cum perfecto æquilibrio ac necessario repræsentat intellectus divinus. Ut res dilucidetur, duos casus proponam : prior est, quando termini electionis repræsentantur tanquam prefecte similes ; et tunc non datur *optimum ;* casus ille a quibusdam philosophis vocatur *parallelum;* posterior, quando termini componunt seriem infinitam, in qua terminus subsequens præcedente semper est melior. Hic *optimum* est impossibile ; vocaturque casus ille casus serierum infinitarum. (*Deinde exposito priori casu pergit ad posteriorem, dicens*) Deus vult creare mundum; at mundus absolute optimus, id est, infinite perfectus, est impossibilis. Sufficit ergo ut Deus mundo, quem creare vult, det gradum aliquem finitæ perfectionis. Occurrit igitur intellectui divino series illa positiva et infinita, quumque ambo limites ejus, *zero* nempe et *infinitum*, sint impossibiles, relinquetur, ut voluntas divina unum ex terminis mediis eligat, quos adhibitis numeris designabimus. Qualem vero terminum ex istis eliget? Sit exempli gratia quinquagesimus. At quare non eliget quinquagesimum primum, qui præcedentem uno gradu antecellit ? Quod si hunc, quare non eliget quinquagesimum tertium, imo centesimum, millesimum, et sic deinceps in infinitum ?.. Hinc, quamvis omnes termini seriei inter se sint inæquales, perspicuum fit quemadmodum impossibile sit ut unus eligatur quo non exstet semper melior ; ut adeo, si extremos excipiamus, omnes termini fiant indifferentes, et quidem indifferentia perfectissimi æquilibrii, quasi omnes essent revera æquales. Proinde Deus poterat eligere qualemcunque terminum ex universis possibilibus. Eum elegisse unum ex iis, ipsa mundi existentia manifestat.

INDEX.

TRACTATUS DE DEO EJUSQUE ATTRIBUTIS.

PARS ALTERA.

PARS TERTIA.

TRACTATUS DE SANCTISSIMA TRINITATE.

FINIS.